

HANDELINGEN VAN HET COLLOQUIUM
VAN 28 SEPTEMBER 2021

Van domesticatie tot bescherming

Welke evolutie kent het recht in
de verhouding tussen mens en dier?

Van domesticatie tot bescherming

*Welke evolutie kent
het recht in de verhouding
tussen mens en dier?*

Frans-Belgisch colloquium over het dierenrecht

Brussel, 28 september 2021

OVERZICHT

TOESPRAAK DOOR BERNARD CLERFAYT, DE BRUSSELSE MINISTER VAN DIERENWELZIJN	3
INLEIDENDE TOESPRAAK DOOR MEESTER MARIE-BÉNÉDICTE DESVALLON	5
DE PLAATS VAN DIEREN IN ONZE RECHTSTATEN	6
HET STATUUT VAN HET DIER IN HET BELGISCH RECHT	7
Johan Van de Voorde , postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit Antwerpen, Onderzoeksgroep Persoon en Vermogen, academisch coördinator van de Leerstoel Dier en Recht	7
Eva Bernet Kempers , doctoraatsstudente aan de Universiteit Antwerpen, Leerstoel Dier en Recht	7
VERGELIJKENDE BENADERING VAN HET JURIDISCH STATUUT VAN HET (DE) DIER(EN)	26
Cathy Morales Frenoy , avdocate aan de balies van Parijs en New York	26
DE TOE-EIGENING VAN HET DIER IN HET BELGISCH RECHT	39
Johan Van de Voorde , postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit Antwerpen, Onderzoeksgroep Persoon en Vermogen, academisch coördinator van de Leerstoel Dier en Recht	39
DE TOE-EIGENING VAN HET DIER IN FRANKRIJK	59
Magali GREINER , advocaat bij de balie van Parijs, lid van het netwerk van dierenrechtenadvocaten bij de balie van Parijs, en van de vereniging Avocat & Droits de l'Animal	59
BESTUUR EN INSTELLINGEN BELAST MET DIERENWELZIJN	75
Jean-François De Bock , advocaat	75
BESTUUR EN INSTELLINGEN BELAST MET DIERENWELZIJN: WELKE ROLLEN, WELKE VERANTWOORDELIJKHEDEN	109
Marie-Bénédicte Desvallon , Advocaat bij de balie van Parijs en Solicitor van Engeland & Wales - Hoofd van de afdeling Dierenrechten van de SLC	109
ACRONIEMEN EN AFKORTINGEN	110
HET VASTSTELLEN VAN INBREUKEN EN BESTRAFFING	142
CONTROLE EN BESTRAFFING VAN OVERTREDINGEN OP HET GEBIED VAN DIERENWELZIJN IN WALLONIË	143
Ludovic Boquet , politiek medewerker op het kabinet van de minister van het Waalse Gewest bevoegd voor Leefmilieu en Dierenwelzijn, mevrouw Tellier; voordien sanctionerend ambtenaar bij de SPW Agriculture, Ressources naturelles et Environnement (Waalse Gewest)	143
CONTROLE EN BESTRAFFING VAN DIERENMISHANDELING IN FRANKRIJK	177
Laura Picavez , avdocate aan de balie van Parijs	177
HET DIERENWELZIJN IN HET KADER VAN ECONOMISCHE ACTIVITEITEN	192
DE HANDEL IN HUIDDIEREN EN HET RECHT	193
Guy Adant , doctor in de rechten en voorzitter van de raad van bestuur van het Blauwe Kruis van België	193
HANDEL IN GEDOMESTICEERDE CARNIVOREN : JURIDISCHE MIDDELEN EN RECHTSINSTRUMENTEN TEGEN ILLEGALE HANDEL ..	213
Franck Vergier , landbouw- en milieu-ingenieur, chercheur bij de Brigade Nationale d'Enquêtes Vétérinaires et Phytosanitaires (B.N.E.V.P) – Direction Générale de l'Alimentation (DGA1)	213
BEKNOPTTE JURIDISCHE STUDIE VAN DE MAATSCHAPPELIJKE EN THERAPEUTISCHE ROL VAN HET DIER	236
José-Javier Paniagua , jurist en voorzitter van de Fondation européenne pour le Droit du Vivant (FEDV)	236
DE VRAAG VAN HET DIERENWELZIJN IN DE ECONOMISCHE ACTIVITEITEN	261
Béatrice Babignan , avdocate aan de balie van Parijs, lid van de vereniging Avocats & Droits de l'Animal, alsook van de Commissie Dier en Recht bij de balie van Parijs	261
SLOTTOESPRAAK DOOR ARNAUD BAZIN, SENATOR VOOR VAL D'OISE	278

TOESPRAAK DOOR BERNARD CLERFAYT, DE BRUSSELSE MINISTER VAN DIERENWELZIJN

Geachte dames en heren,

Hallo en welkom op het Frans-Belgische colloquium over het dierenrecht “Van domesticatie tot bescherming – Welke evolutie kent het recht in de verhouding tussen mens en dier?”.

Deze conferentie is het resultaat van maanden werk en reflectie over het onderwerp van het dierenrecht, en met name over de plaats die in onze moderne samenleving toegekend wordt aan dieren.

In de eerste plaats zou ik onze sprekers willen bedanken: zij hebben onze uitnodiging met veel enthousiasme aanvaard. In het bijzonder zou ik hun geduld en beschikbaarheid willen benadrukken en prijzen, omdat het colloquium tot tweemaal toe moest worden uitgesteld.

Beste sprekers, DANK U WEL voor het grondige en zorgvuldige werk dat u uitgevoerd hebt, maar vooral voor de tijd die u vandaag voor ons uitrekt.

Ik wens onze partners van dit colloquium eveneens te bedanken: de “Société de Législation Comparée”, hier vertegenwoordigd door meester Marie-Bénédicte Desvallon, en de “Fondation européenne pour le droit du vivant”, hier vertegenwoordigd door haar voorzitter, de heer José-Javier Paniagua. Zonder u zou deze conferentie niet dezelfde uitstraling hebben gehad.

Vervolgens heb ik de eer de heer Arnaud Bazin, senator voor Val d’Oise, te mogen onthalen. Dank u wel voor uw beschikbaarheid en uw aanwezigheid die het debat alleen maar zullen verrijken.

Ik wil ook de heer Loïc Dombrevail verontschuldigen die hier normalerwijze aanwezig zou zijn, maar door een onvoorziene gebeurtenis wordt opgehouden. Ik twijfel er niet aan dat hij onze werkzaamheden van vandaag met belangstelling zal volgen.

Ten slotte wil ik iedereen bedanken voor uw deelname aan dit colloquium, ongeacht of u hier fysiek aanwezig bent in het auditorium van Leefmilieu Brussel of u ons op afstand volgt via de computer.

“Van domesticatie tot bescherming”: deze conferentie is opgebouwd rond de vaststelling dat de burgers het lot van dieren steeds belangrijker vinden, zowel dat van gezelschaps- als van productiedieren. En aangezien de manier waarop de maatschappij naar dieren kijkt, aanzienlijk evolueert, is het logisch dat het recht zich aan deze beschouwingen aanpast.

Toch zijn de burgers niet altijd even goed op de hoogte van de problemen die dierenbescherming met zich brengen.

Om die reden hebben we onszelf tot doel gesteld om, via de verschillende tussenkomsten van onze sprekers, u te informeren en te sensibiliseren, maar ook te zorgen voor debat en uitwisselingen.

Er werd bewust gekozen voor de vergelijkende aanpak om onze denkoefeningen te verrijken: het is immers altijd interessant om te onderzoeken hoe het er elders aan toegaat om er nuttige lessen uit te trekken, en er eventueel de interessante maatregelen uit te halen.

En laat het dierenwelzijn nu net centraal staan in de Franse actualiteit.

Mijnheer Bazin, wij volgen de ontwikkelingen betreffende het wetsvoorstel met het oog op het versterken van de strijd tegen dierenmishandeling dat binnenkort zal worden besproken in de Senaat, met veel interesse. Ik denk met name aan de bepaling die voorziet om een bewijs van inzet en kennis in te voeren voor personen die voor het eerst een gezelschapsdier kopen en dat, verbeter me indien ik me vergis, gebaseerd is op de sterke en zwakke punten van de Waalse vergunning om een dier te houden.

In het Brussels Gewest is er in de media eveneens veel aandacht voor de dierenkwestie door de werkzaamheden voor de hervorming van de wet van 14 augustus 1986. In het kader van onze reflecties hebben we de campagne “Geef ons uw stem” gelanceerd om uw advies en uw ideeën te verzamelen voor de opstelling van het toekomstige Brusselse wetboek voor dierenwelzijn. En, als u dat nog niet gedaan heeft, nodig ik u uit eraan deel te nemen. U hebt nog 2 dagen de tijd om, net als de tot nog toe 2.000 deelnemers, uw ideeën met ons te delen. Het is samen met u dat we het dierenwelzijnsrecht opbouwen.

Dit gezegd zijnde, stel ik voor om niet langer te wachten en het woord te geven aan onze sprekers voor productieve uitwisselingen. Ik wens u een boeiende dag toe!

INLEIDENDE TOESPRAAK DOOR MEESTER MARIE-BÉNÉDICTE DESVALLON

Hallo iedereen,

Eerst en vooral wil ik me verontschuldigen voor het feit dat mijn toespraak enkel in het Frans zal zijn. Ik zal het heel kort houden, aangezien ik enkel mijnheer de minister en Leefmilieu Brussel wil bedanken voor de organisatie van dit colloquium over rechtsvergelijking inzake het lot van de dieren. Dit colloquium is eveneens het derde colloquium van de thematische afdeling Dierenrechten die ik mag voorzitten binnen de Société de Législation Comparée (Vereniging voor rechtsvergelijking).

Ik heb het genoegen de Société de Législation Comparée vandaag te vertegenwoordigen, waarvan de voorzitter, de heer Stirn, zich verontschuldigt voor zijn afwezigheid, omdat hij opgeroepen werd in het kader van zijn professionele activiteiten als erevoorzitter van de afdeling bij de Conseil d'État (Raad van State) en lid van het Institut (Instituut) (Académie des sciences morales et politiques - Academie voor moraal- en politieke wetenschappen).

Het verheugt ons dat dit colloquium in Brussel plaatsvindt, omdat dat voor ons een grote betekenis heeft, aangezien we hoge verwachtingen hebben van de Europese standpunten en van de steeds frequentere oproepen, het moet gezegd, van Europa aan Frankrijk om bepaalde praktijken in verband met dierenrechten te veroordelen. De hele dag lang zullen we de plus- en minpunten van beide kanten bekijken en nagaan hoe wij inspiratie kunnen putten uit de regelgeving van het Brusselse kader in het bijzonder.

De SLC werd opgericht in 1869 en wordt erkend als een instelling van openbaar nut. Zij verenigt Franse en buitenlandse academici, magistraten, advocaten, notarissen en bedrijfsjuristen en organiseert internationale colloquia in Frankrijk en in het buitenland over actuele onderwerpen. Ten slotte werkt zij de uitgave van tijdschriften en boeken uit.

De thematische afdeling Dierenrechten werd opgericht naar aanleiding van de Frans-Italiaanse bijeenkomsten op 21 en 22 september 2018 over het thema Recht en Dieren.

Het is ter gelegenheid van het tweede colloquium in 2019, ditmaal over het Frans-Britse recht en georganiseerd in samenwerking met de Association des juristes franco-britanniques (Vereniging van Frans-Britse juristen), dat het idee van een Frans-Belgisch colloquium geboren werd, dankzij José Javier Paniagua, de voorzitter van de Fondation européenne pour le droit du vivant (FEDV) (Europese stichting voor het recht op leven), die ik hierbij bedank.

Ik dank u voor de keuze van de thema's waaraan wij allen hebben meegewerkt en waarvan ik hoop dat zij uw aandacht zullen vasthouden.

Dank u wel. Ik wens u een interessant colloquium toe.

DE PLAATS VAN DIEREN IN ONZE RECHTSTATEN

Het statuut van het dier in het Belgisch recht

JOHAN VAN DE VOORDE, POSTDOCTORAAL ONDERZOEKER AAN DE
UNIVERSITEIT ANTWERPEN, ONDERZOEKSGROEP PERSOON EN
VERMOGEN, ACADEMISCH COÖRDINATOR VAN DE LEERSTOEL DIER EN
RECHT¹

EVA BERNET KEMPERS, DOCTORAATSSTUDENTE AAN DE UNIVERSITEIT
ANTWERPEN, LEERSTOEL DIER EN RECHT^{2,3}

¹E-mailadres: johan.vandevoorde@uantwerpen.be. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5740-4167>.

²E-mailadres: eva.bernetkempers@uantwerpen.be. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3065-4876>.

³Eva BERNET KEMPERS schreef de nummers 12-17, 24-26 en 32-35. De andere nummers werden geschreven door Johan VAN DE VOORDE. Nr. 1 en de conclusie zijn door beide auteurs geschreven.

Gebruikte afkortingen: Wet van 1986 = Wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *B.S.* van 3 december 1986, blz. 16.382; Waalse Dierenwelzijnwetboek = Waals Wetboek van 4 oktober 2018 betreffende het Welzijn van de dieren (*Code wallon du Bien-être des animaux*), *B.S.* van 31 december 2018, blz. 106.772.

I. Inleiding

A. Het probleem en de bevoegdheid van de wetgevers

1. Onderzoeksprobleem. Dieren zijn in vele opzichten aanwezig in het leven van de mens. Sommige dieren zijn vrij; andere staan onder het gezag van de mens, voor verschillende doeleinden zoals de productie van dierlijke producten of gezelschap. We geven daarom een kort overzicht van de verschillende statuten van het dier in het Belgisch recht: het dier als zaak (goederenrechtelijk statuut); het dier als beschermde zaak (dierenwelzijnsrechtelijk, strafrechtelijk en grondwettelijk statuut); het dier als mogelijke rechtspersoon.

2. Bevoegdheid van de wetgevers. De bevoegdheid voor dierenwelzijn, voorheen federaal, werd in 2014 overgeheveld naar de gewesten, met enkele uitzonderingen⁴. Het Waals Gewest vaardigde in 2018 een nieuw Dierenwelzijnwetboek uit. Het Vlaams en het Brussels Gewest hebben zich tot nu toe beperkt tot aanpassingen aan de federale wet van 1986, maar lijken te overwegen om ook een nieuw wetboek of decreet inzake dierenwelzijn in te voeren.

Het burgerlijk recht daarentegen is nog steeds een federale bevoegdheid, op enkele uitzonderingen na die hier niet relevant zijn⁵.

B. Definitie van ‘dier’

3. Definitie die in deze bijdrage naar voren wordt geschoven. In deze bijdrage wordt ‘dier’ gedefinieerd als *een pijngevoelig, niet-menselijk wezen, dat de capaciteiten en kwaliteiten mist die van mensen natuurlijke rechtspersonen maken*, zoals in een andere bijdrage in detail is uiteengezet⁶. Wij leggen hier enkele elementen uit voor een goed begrip.

Gevoeligheid voor pijn is een criterium voor het onderscheiden van dieren die een individueel en concreet belang hebben. Een dier - of een ding zoals een spons - dat niet gevoelig is voor pijn, is inderdaad onverschillig voor zijn lot. Zelfs al kan men zeggen dat het een belang heeft bij het bestaan en het nastreven van zijn natuurlijke instincten, dan nog is dat belang volkomen abstract.

De uitsluiting van de mens uit de bovenstaande definitie is op verschillende vlakken logisch. In de eerste plaats beschikt de mens reeds over uitgebreide rechtsbescherming, dat verder ontwikkeld is dan de bescherming die dieren genieten. Ten tweede gebeurt de toe-eigening van dieren altijd door de mens. De toe-eigening van een mens is verboden, omdat het dan over slavernij gaat, wat vandaag universeel verboden is⁷.

Niet alleen menselijke wezens, maar ook wezens die natuurlijke rechtspersonen zijn, zijn uitgesloten. Een natuurlijke rechtspersoon is een wezen dat door zijn aard geroepen is om aan het rechtsverkeer deel te nemen: het beschikt over de (sociale, rationele...) capaciteiten die daarvoor

⁴Art. 6, § 1, XI van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *B.S.* van 15 augustus 1980, blz. 9.434, ingevoegd bij art. 24 van de bijzondere wet van 6 januari 2014 met betrekking tot de Zesde Staatshervorming, *B.S.* van 31 januari 2014, blz. 8.641. Zie voor verdere analyse K. WAUTERS en J. VAN BELLE, “La compétence en matière de bien-être animal aux niveaux européen et national” in *Le droit des animaux*, Brussel, Larcier, 2019, blz. 187-229.

⁵K. REYBROUCK en S. SOTTIAUX, *De federale bevoegdheden*, Antwerpen, Intersentia, 2019, blz. 215, nr. 307.

⁶J. VAN DE VOORDE, “Réflexions sur l’amélioration du statut de l’animal en droit civil belge: réformisme ou révolution?” in *Les animaux. Université d’été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 256, nr. 21.

⁷J. VAN DE VOORDE, *De verkrijgende verjaring*, Brugge, la Chartre, 2019, blz. 126, nr. 350.

vereist zijn⁸. Momenteel zijn in het nationale recht alleen menselijke wezens natuurlijke rechtspersonen; in het internationale recht zijn de staten natuurlijke rechtspersonen. Indien een dier van nature een rechtspersoon is, geniet het de bescherming die aan natuurlijke rechtspersonen wordt verleend, namelijk die welke aan de mens wordt verleend.

4. Het dier in het burgerlijk recht. Het oude Burgerlijk Wetboek, de *Code Napoléon*⁹, besteedde niet veel aandacht aan de definitie van het dier, dat geen specifieke regeling kende. Artikel 3.39 van het nieuwe Burgerlijk Wetboek bepaalt dat dieren gevoeligheid en biologische behoeften hebben. Hieruit kan worden afgeleid dat alleen wezens met gevoeligheid en biologische behoeften dieren zijn in de zin van het Burgerlijk Wetboek¹⁰. Deze definitie benadert dus de onze (zie nr. 3). De kwestie van de toe-eigening van het dier wordt in een andere bijdrage uitgediept.

II. Het dier als voorwerp

A. Het dier (wild en vrij), een niet-toegeëigend voorwerp: een gemeen voorwerp

1. De kwalificatie van het wilde dier

5. Gemene voorwerpen. Niet-toegeëigende dieren - in wezen wilde dieren in vrijheid en achtergelaten dieren die verwilderd zijn - zijn gemene voorwerpen in de zin van artikel 714 van het Burgerlijk Wetboek (= artikel 3.43, eerste alinea, van het nieuwe Burgerlijk Wetboek)¹¹. Zij delen deze kwalificatie met bepaalde andere elementen van de natuurlijke wereld: ecosystemen¹², biodiversiteit¹³, soorten¹⁴ met inbegrip van de menselijke soort¹⁵. Wat houdt deze kwalificatie in? Wij analyseren eerst de definitie van gemene voorwerpen, en bekijken vervolgens hun regime en bescherming.

6. Niet-toegeëigende dieren, onderworpen aan het goederenrecht. In de literatuur wordt soms gezegd dat niet-toegeëigende dieren niet onder het goederenrecht vallen, wat problematisch kan

⁸Zie J. VAN DE VOORDE, "Réflexions sur l'amélioration du statut de l'animal en droit civil belge : réformisme ou révolution ?" in *Les animaux. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 301-303, nrs. 117-121.

⁹Zie echter J. VAN DE VOORDE, "Le Code Napoléon est-il encore en vigueur en Belgique?" , *J.T.*, 2018, blz. 279-280.

¹⁰J. VAN DE VOORDE, "Het nieuwe goederenrecht en het milieu", *T.M.R.*, 2020, blz. 280, nr. 33.

¹¹Pol. Bastogne, 11 mei 1992, *T.J.P.*, 1993, blz. 276, noot H. DE RADZITZKY; L. BOISSEAU-SOWINSKI, *La désappropriation de l'animal*, Limoges, Presses Universitaires de Limoges, 2013, blz. 146, nr. 203.

¹²S. DRAPIER, "Quel régime de responsabilité civile pour les choses communes endommagées?", *R.J.E.*, 2016, blz. 695; B. JADOT, "L'article 714 du code civil et la protection de l'environnement" in *L'actualité du droit de l'environnement*, Brussel, Bruylant, 1995, blz. 57, nr. 5.

Contra P. DE SMEDT, "Aansprakelijkstelling voor en herstel van schade door aantasting van het mariene leefmilieu: beroerde baren van de vergramde Neptunus? Een analyse van de buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade en milieuverstoring door aantasting van het mariene milieu", *T.P.R.*, 2002, blz. 1091-1092, nr. 26.

¹³M.-P. CAMPROUX-DUFFRÈNE, "Une protection de la biodiversité via le statut de *res communis*", *Revue Lamy droit civil*, 2009, afl. 54, blz. 68-74; S. DRAPIER, "La biodiversité, une chose commune", *R.R.J.*, 2010, blz. 2116-2121.

¹⁴M.-J. DEL REY, *Droit des biens et droit de l'environnement*, Parijs, Atelier national de reproduction des thèses, 2002, blz. 159, nr. 152.

¹⁵X. LABBÉE, "Esquisse d'une définition civiliste de l'espèce humaine", *D.*, 1999, blz. 437-442; T. LAHALLE, "Clonages et dignité humaine", *Rev.trim.dr.h.*, 2003, blz. 464, nr. 23.

zijn¹⁶. Wij hebben zojuist gezien dat niet-toegeëigende dieren gemene voorwerpen zijn, hetgeen betekent dat zij een statuut hebben dat onder het goederenrecht valt. Zelfs de kwalificatie van dieren als quasi-goederen lijkt niet veel te veranderen, aangezien de wetgever in het algemeen bepaalt dat het goederenrecht van toepassing blijft (art. 3.39 B.W.). Meer in het bijzonder maakt artikel 3.39, tweede alinea van het Burgerlijk Wetboek de bepalingen betreffende ‘lichamelijke voorwerpen’ van toepassing op dieren. Het zou anders zijn indien de wetgever specifiekere woorden en uitdrukkingen zou gebruiken, zoals het eigendomsrecht of specifieke overeenkomsten waaraan het dier onderworpen zou kunnen zijn.

7. De definitie. Volgens de traditionele opvatting zijn gemene voorwerpen voorwerpen die geen goederen kunnen zijn, d.w.z. voorwerpen van zakelijke rechten, omdat zij niet in hun geheel kunnen worden toegeëigend (een onmogelijkheid die kan voortvloeien uit hun aard, d.w.z. hun technische kenmerken¹⁷ of hun overvloed)¹⁸.

Een deel van de rechtsleer merkt op dat de traditionele opvatting problematisch is¹⁹. Zij veronderstelt een brede consensus over de inhoud van de categorie gemene voorwerpen - maar die ontbreekt. We zien zelfs dat de wetgever bepaalde voorwerpen naar eigen goeddunken gemeen of niet-gemeen maakt. Voor zover men gemene voorwerpen wil beschermen, werkt het criterium van de onmogelijkheid van gehele toe-eigening niet goed, omdat technische ontwikkelingen dan de aard van een voorwerp, dat oorspronkelijk gemeen was, kunnen veranderen, zodat het voorwerp daardoor exclusief wordt.

Daarom wordt voorgesteld om gemene voorwerpen te definiëren als zaken die bij wet volledig uitgesloten zijn verklaard van elke toe-eigening bij wijze van eigendom, en die dus geen voorwerp kunnen zijn van een zakelijk recht²⁰. Deze definitie lijkt ons de voorkeur te verdienen, met de nuance dat de traditionele definitie deel uitmaakt van de vernieuwde definitie.

8. Het stelsel van de gemene voorwerpen. Eenieder heeft het recht de gemene voorwerpen te gebruiken en ervan te genieten voor elk legitiem doel²¹, welk recht gelijk en kosteloos is²², behoudens wettelijke uitzonderingen²³. Dit recht is het recht van gebruik en genot van gemene voorwerpen. Artikel 3.43 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt nu dat het gebruik van gemene voorwerpen in het “algemeen belang, met inbegrip van het belang van toekomstige generaties” moet zijn.

Het subjectieve recht op gemene voorwerpen is van bijzondere aard. Terwijl de meeste subjectieve rechten exclusieve rechten zijn, die erop gericht zijn een ruimte van vrijheid te scheppen die aan één persoon of groep is voorbehouden, is het recht op gemene voorwerpen inclusief.

¹⁶L. DE REDON, “*Animalia, quid ergo estis ? Les animaux fantômes du droit*”, *R.R.J.*, 2018, blz. 1119.

¹⁷Het is bijvoorbeeld onmogelijk een hoeveelheid lucht of water in de atmosfeer of in een waterloop vast te leggen: die is voortdurend in beweging en wordt onvermijdelijk aan het oog onttrokken, zodat zij niet kan worden teruggevonden.

¹⁸A. CARETTE, “Een subjectief recht op een volwaardig leefmilieu?”, *T.P.R.*, 1998, blz. 832, nr. 15; L. WODON, *Traité des choses publiques en général et des droits qui en dérivent*, Brussel, Bruylant, 1870, blz. 56, nr. 34; F. LAURENT, *Principes de droit civil français*, VI, Brussel, Bruylant, 1871, blz. 5, nr. 1; S. DEMEYERE en V. SAGAERT, “Le droit des biens et le droit de l’environnement : vers une réconciliation ?”, *J.T.* 2019, blz. 321, nr. 36.

¹⁹J. VAN DE VOORDE, “Les droits subjectifs inclusifs en droits belge, français et américain”, *E.R.P.L.*, 2020, blz. 1018-1019, nr. 10 en verwijzingen.

²⁰M.-A. CHARDEAUX, *Les choses communes*, Parijs, L.G.D.J., 2006, blz. 90, nr. 78; F. BELLIVIER, “Le génome entre nature des choses et artefact”, *Enquête*, 1999, deel 7, blz. 61; J. VAN DE VOORDE, “Les droits subjectifs inclusifs en droits belge, français et américain”, *E.R.P.L.*, 2020, blz. 1020, nr. 11.

²¹Cass. fr. 17 januari 1888, *D.*, 1888, I, blz. 75.

²²Gelijkheid van recht wordt soms ontkend ten gunste van een bezettingsregime door de eerste die zich aandient: A. PROELB en C. HAAKE, “Gemeinschaftsräume in der Entwicklung: von der *res communis omnium* zum *common heritage of mankind*” in A. VON ARNAULD (red.), *Völkerrechtsgeschichte(n): historische Narrative und Konzepte im Wandel*, Berlijn, Duncker & Humblot, 2017, blz. 177.

²³J. VAN DE VOORDE, “Het complexe goederenrechtelijke statuut van energie”, *M.E.R.*, 2019, blz. 128, nr. 37 en referenties.

Inclusieve subjectieve rechten zijn bedoeld om individuen te laten deelnemen aan het gebruik en het genot van iets²⁴.

9. De bescherming van gemene voorwerpen. Het recht op gemene voorwerpen, met inbegrip van wilde dieren, is een subjectief recht dat wordt beschermd door rechtsvorderingen²⁵. De rechtspraak heeft op grond van de handeling die intrinsiek verband houdt met subjectieve rechten, de volgende handelingen gesanctioneerd die schade toebrachten aan gemene voorwerpen: vervuiling van een rivier²⁶; visuele of esthetische vervuiling, met name door het plaatsen van grote reclameborden zonder administratieve toestemming²⁷; illegale vogeljacht²⁸; grootschalige ontbossing²⁹; illegaal storten van gevaarlijk afval³⁰; wegnemen van de volledige kinetische energie van een rivier zodat stroomafwaarts gelegen eigenaars geen molen meer kunnen aandrijven³¹; boomstammen in een rivier werpen zodat eigenaars stroomafwaarts schade lijden³²; het verbieden van het gebruik van een gemeen voorwerp, of het opwerpen van hinderpalen daartoe (dit betreft vooral het gebruik van rivieren als doorgang per boot, onder meer kajak of kano. Dit is bijna de enige categorie van geschillen die zich in Frankrijk heeft ontwikkeld, terwijl Belgische rechtbanken vaker gevallen zagen van vervuiling of aantasting van het milieu)³³. Merk op dat de Belgische rechtspraak een dubbel belang vereist voor rechtsvorderingen ter bescherming van een inclusief subjectief recht: een subjectief recht (geen probleem wat gemene voorwerpen betreft) en een feitelijk belang moeten worden aangetoond³⁴.

2. Het individuele wilde dier uitgewist door de gemeenschap

10. Het collectieve aspect. Wilde dieren worden vaak gezien als vervangbare leden van een gemeenschap, de soort³⁵. De wetgeving rond wilde dieren is vooral gericht op het voortbestaan van de soort en het individu is als zodanig niet erg belangrijk. Alleen het aantal en de kwaliteit (voldoende diversiteit) van de individuen zijn relevant. Het Verdrag van Bern inzake het behoud van wilde dieren en planten en hun natuurlijk leefmilieu in Europa, bijvoorbeeld, is gericht op soorten of populaties,

²⁴J. VAN DE VOORDE, “Les droits subjectifs inclusifs en droits belge, français et américain”, *E.R.P.L.*, 2020, blz. 1012-1013, nr. 2.

²⁵J. VAN DE VOORDE, “Les droits subjectifs inclusifs en droits belge, français et américain”, *E.R.P.L.*, 2020, blz. 1044-1062, nrs. 44-77.

²⁶Cass. 3 mei 1861, *B.J.* 1861, col. 657; Cass. fr, 17 januari 1888, *D.*, 1888, I, blz. 75; Cass. fr (Civ. 3), 12 februari 1974, *JCP G*, 1975, II, blz. 18106, noot van M. DESPAX.

²⁷Antwerpen, 16 december 1983, *Pas.* 1984, II, blz. 81.

²⁸Corr. Eupen, 22 november 1989, *Amén.* 1990, blz. 41; Corr. Gent, 4 december 2007, *T.M.R.*, 2008, blz. 405; Corr. Gent, 18 juni 2013, *T.M.R.*, 2013, blz. 665; Pol. Bastogne, 6 mei 1991, *Amén.*, 1991, blz. 173.

²⁹KG TURNHOUT, 7 januari 1991, nr. RK/8637-8643, ongepubliceerd en Corr. Leuven, 15 januari 1991, nr. 95/91, ongepubliceerd, beide geciteerd door J. Van den Berghe, “Het vorderingsrecht van burgers en milieuverenigingen” in Centrum voor Beroepsvervolmaking in de rechten (red.), *Rechtspraktijk en milieubescherming*, Antwerpen, Kluwer, 1991, blz. 272-273, nr. 7.

³⁰Brussel, 2 november 1989, *Amén.* 1990, blz. 42, noot A. LEBRUN, *Journ.Proc.* 1989, afl. 161, blz. 30, noot B. JADOT en F. OST (art. 714 van het Burgerlijk Wetboek werd expliciet ingeroepen door de eerste rechter, maar slechts impliciet door het Hof van Beroep).

³¹Luik, 6 maart 1867, *B.J.* 1867, col. 981 (hoewel *in concreto* geen misbruik werd vastgesteld).

³²Colmar, 6 februari 1839, *Arrêts et décisions de la Cour royale de Colmar et des tribunaux du ressort*, 1839, blz. 5.

³³Cass. fr. 8 maart 1865, *D.*, 1865, I, blz. 130, *Journal du Palais*, 1865, blz. 247; Douai, 18 december 1845, *Journal du Palais*, 1846, II, blz. 9; Parijs, 26 juli 1901, *D.*, 1902, II, blz. 201, noot van Ch. CLARO; Riom, 4 juni 1992, AN Rafting e.a. c/ Association TOS e.a., ongepubliceerd; Bordeaux, 8 maart 2008, overgenomen in J. SIRONNEAU, ‘Eau’, *R.J.E.*, 2016, blz. 513. Zie ook A. SÉRIAUX, “La notion de choses communes. Nouvelles considérations juridiques sur le verbe avoir” in *Droit et Environnement, Propos pluridisciplinaires sur un droit en construction*, Aix-en-Provence, P.U.A.M., 1995, blz. 36-37, nr. 12.

³⁴Cass. 7 november 2014, *Pas.*, 2014, I, blz. 2498, *T.B.O.*, 2015, blz. 190, concl. A. VANDEWAL; Rechtb. Dendermonde, 8 november 2012, *T.M.R.*, 2013, blz. 661 (de redenering van dit arrest is volledig overgenomen door het Belgische Hof van Cassatie in zijn arrest van 7 november 2014).

³⁵J. UNTERMAIER, “La protection de l’animal sauvage en droit français et européen : quelques remarques”, *R.A.E.*, 2017, blz. 24.

niet op individuen³⁶. Niettemin vereist de bescherming van de soort of populatie vaak de bescherming van individuen³⁷.

B. Het dier (huisdier, tam of gevangen): een toegeëigend voorwerp (verwijzing)

11. Verwijzing. In onze bijdrage over de toe-eigening van dieren analyseren wij het statuut van het dier als een toegeëigend voorwerp.

III. Het dier als beschermd wezen

A. De evolutie van de wetgeving inzake dierenbescherming

12. De wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren. Het belangrijkste federale instrument voor de bescherming van huisdieren was de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren. Sinds de zesde staats hervorming is het uitvaardigen van wetgeving rond dierenbescherming echter een gewestelijke bevoegdheid geworden (zie nr. 8). De drie gewesten hebben nu dus elk hun eigen versie van deze wet. Wallonië voerde in 2018 een nieuw Waals Dierenwelzijnswetboek in, waarin de gevoeligheid van het dier uitdrukkelijk wordt erkend (art. D.1). Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft ook een nieuw artikel ingevoerd waarin wordt erkend dat dieren levende wezens zijn met hun eigen gevoeligheid en waardigheid. Het Vlaamse Gewest heeft (nog?) geen bepaling betreffende de gevoeligheid van dieren opgenomen in zijn versie van de wet op de dierenbescherming.

13. De bescherming van dieren in hun eigen belang. Terwijl historisch gezien de *ratio legis* van de wet op de dierenbescherming hoofdzakelijk gericht was op de bescherming van het eigendom en de gevoeligheid van de mens (de wet Grammont³⁸, een mooi voorbeeld, stelde alleen openbare mishandeling en misbruik strafbaar; zie ook nr. 21), beoogt de huidige wetgeving ter zake het dier te beschermen tegen door mensen toegebrachte schade en pijn, zelfs als die door de eigenaar van het dier worden veroorzaakt. Hieruit volgt dat de huidige wetgeving de eigen belangen van de dieren wil beschermen, terwijl in het verleden alleen de belangen van de mens (niet te worden geschaad in zijn vermogen of in zijn gevoeligheid) werden beschermd. Dit betekent, volgens sommigen, dat de verplichtingen van de mens ten opzichte van dieren kunnen worden beschouwd als 'eenvoudige dierenrechten'³⁹. Sasaki Stucki definieert eenvoudige rechten als de rechten die kunnen worden afgeleid uit menselijke plichten die zijn vastgelegd in wetten inzake dierenwelzijn (op voorwaarde dat de dieren de directe begunstigden van die plichten zijn). Deze eenvoudige rechten "zijn echter hooguit onvolmaakte en zwakke rechten die dieren niet het soort robuuste normatieve

³⁶Geratificeerd bij de wet van 20 april 1989 houdende goedkeuring van het Verdrag inzake het behoud van wilde dieren en planten en hun natuurlijk leefmilieu in Europa en de aanhangsels I, II, III en IV, gedaan te Bern op 19 september 1979, *B.S.*, 29 december 1989, blz. 24.504.

³⁷H. SCHOUKENS, "Het soortenbesluit van 15 mei 2009: waait er een nieuwe wind door het natuurbehoudsrecht?", *T.M.R.*, 2010, blz. 570, nr. 22.

³⁸Wet van 2 juli 1850 inzake de mishandeling van huisdieren, *Bull.*, 1850, afl. 283 (nr. 2261).

³⁹S. STUCKI, "Towards a Theory of Legal Animal Rights: Simple and Fundamental Rights", *Oxford Journal for Legal Studies*, 2020.

bescherming bieden die doorgaans met wettelijke rechten wordt geassocieerd⁴⁰. Deze rechten worden door de rechtbanken over het algemeen echter niet als rechten beschouwd, hoewel er uitzonderingen zijn⁴¹.

B. Waals recht: het dier als wezen met gevoel

14. Het dier als wezen met gevoel. Wallonië heeft de gevoeligheid van dieren erkend in het nieuwe Waalse Dierenwelzijnswetboek⁴². Volgens het advies van de Waalse Raad voor Dierenwelzijn is de verwijzing naar de gevoeligheid van dieren geïnspireerd op het Verdrag van Lissabon, waarin dieren worden erkend als wezens met gevoel⁴³. Dit begrip houdt in dat dieren het vermogen hebben pijn te voelen en daarom wettelijke bescherming behoeven. Dat vermogen om pijn te voelen is dus de reden waarom zij door de wet worden beschermd: zij worden beschermd in de mate waarin zij pijn voelen. Er is dus geen sprake van enige waardigheid van het dier, in tegenstelling tot de Brusselse ordonnantie die we nu analyseren.

C. Brussels recht: het dier als wezen met een eigen waardigheid

15. Het dier als wezen met waardigheid. Brussel heeft in 2018 de wettelijke erkenning van de rechtspositie van het dier als wezen met waardigheid ingevoerd: *“Een dier is een levend wezen met gevoeligheid, eigen belangen en waardigheid, dat bijzondere bescherming geniet”*⁴⁴.

In de memorie van toelichting wordt opgemerkt dat de verwijzing naar de speciale bescherming betrekking heeft op de bijzondere aard van dieren. *“Zij [dieren] worden aldus duidelijk onderscheiden van de categorie van de juridische goederen en genieten een uitgebreide bescherming die voortvloeit uit deze bijzondere levende aard”*⁴⁵. Er wordt verduidelijkt dat met de wijziging wordt beoogd verder te gaan dan de traditionele bescherming van dieren. De verwijzing naar de waardigheid van dieren is uniek in België en is wellicht geïnspireerd op de Zwitserse benadering van dierenbescherming, waarin de notie van dierlijke waardigheid een centrale plaats inneemt (zie nr. 16)⁴⁶. Ook in Luxemburg wordt de waardigheid van dieren nu erkend in de wet op de dierenbescherming⁴⁷.

⁴⁰S. STUCKI, “Towards a Theory of Legal Animal Rights: Simple and Fundamental Rights”, *Oxf. J. Leg. Stud.*, 2020, blz. 544. [“at best imperfect and weak rights that do not provide animals with the sort of robust normative protection that is generally associated with legal rights”].

⁴¹Antwerpen, 29 april 2019, *N.j.W.*2019, blz. 659, noot G. DEGEEST, *T.Not.*, 2020, blz. 79, noot A. VAN DEN BOSSCHE, *T.Fam.*, 2020, blz. 171, noot E. VERNIERS en G. VERSCHULDEN, *TBBR*, 2020, blz. 364, noot C. DE COSTER.

⁴²Waals Dierenwelzijnswetboek van 4 oktober 2018, *B.S.*, 31 december 2018, blz. 106.772.

⁴³Advies van de Waalse Raad voor Dierenwelzijn over het voorontwerp van decreet tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op de erkenning van het specifieke statuut van dieren, goedgekeurd op 17 oktober 2017, *Doc.*, Waals Parlement, 2017-18, nr. 1150/1bis, blz. 106.

⁴⁴Ordonnantie van 6 december 2018 houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn van dieren houdende erkenning van het specifiek statuut voor het dier, *B.S.*, 17 december 2018, blz. 99.411.

⁴⁵Memorie van toelichting bij het ontwerp van ordonnantie tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren houdende erkenning van het specifiek statuut voor het dier, *Doc.* Brussels Parlement, 2018-19, nr. A-727/1, blz. 1. Zie ook A LANSINK, *The Use of Dignity in EU and UK Animal Protection Laws*, *Master in Philosophy* thesis aan de Universiteit van Oxford, 2017, blz. 1.

⁴⁶G. BOLLIGER, *Legal Protection of Animal Dignity in Switzerland: Status Quo and Future Perspectives*, Zürich, Schulthess, 2016, 130 blz.

⁴⁷Wet van 27 juni 2018 op de bescherming van dieren, *Mémorial A*, 2018, nr. 537. Er wordt gepreciseerd dat ‘de eerbiediging van de waardigheid van de dieren dus een volledig nieuw aspect van deze wet vormt’ en dat ‘de nieuwe wet dus nieuwe rechten aan de dieren toekent, die voortaan te hunnen gunste kunnen worden uitgeoefend’. Men kan zeggen

16. De bescherming van de waardigheid van dieren in Zwitserland. Zwitserland stapte in 2008 al over van een pathocentrische benadering (gericht op pijn en lijden) naar een concept van dierwaardigheid, in samenhang met enkele ontwikkelingen zoals de verbetering van het wettelijke statuut van dieren in het burgerlijk wetboek⁴⁸. Het idee is dat het begrip ‘waardigheid’ de intrinsieke waarde van het dier in het gehele rechtsstelsel omvat; het is dus niet beperkt tot het dierenbeschermingsrecht alleen, maar erkent de juridische relevantie van het ‘bestaan’ van het dier.

17. Wat betekent het begrip ‘waardigheid’ wanneer het wordt toegepast op dieren⁴⁹? Ten eerste symboliseert het idee van dierlijke waardigheid een benadering van dieren die niet uitsluitend gebaseerd is op pathocentrisme, wat het leidende beginsel is van het concept ‘dierenwelzijn’⁵⁰. Hoewel de huidige dierenwetgeving bedoeld is om het lijden te verminderen, is het centrale idee van dierlijke waardigheid dat dieren een intrinsieke juridische waarde hebben, en daardoor belangen hebben waarmee rekening moet worden gehouden, ongeacht hun nut voor de mens⁵¹. Dit zou betekenen dat wetgever, rechter en uitvoerende macht de dierenbelangen in aanmerking moeten nemen. Ook moet rekening worden gehouden met het feit dat zij een waarde hebben die niet in zuiver economische termen kan worden uitgedrukt. Dit beginsel vindt zijn oorsprong ten dele in de bijzondere positie die dieren reeds in het rechtssysteem innemen, maar heeft ook een normatief aspect: het wil de aandacht verleggen van het minimaliseren van pijn bij dieren naar de vorming van een samenleving waarin menselijke en niet-menselijke wezens zich zo volledig mogelijk kunnen ontwikkelen in relatie tot hun omgeving en tot elkaar.

Wat betekent deze waardigheid concreet? De memorie van toelichting zegt weinig. Het is onwaarschijnlijk dat de waardigheid van dieren iets te maken heeft met hun rationaliteit of hun (gelijkenis met) menselijkheid, zoals het begrip waardigheid in het mensenrechtendiscours pleegt te worden opgevat. Men zou dus kunnen voorstellen om de theorie van Martha Nussbaum over waardigheid te gebruiken om te begrijpen wat dit concept van waardigheid zou kunnen betekenen wanneer het wordt toegepast op dieren⁵². Waardigheid begrijpen als nauw verbonden met rationele vermogens is, volgens Nussbaum, ‘*een feit ontkennen dat voor iedereen die hier helder over nadenkt duidelijk zou moeten zijn: dat onze waardigheid gewoon de waardigheid van een bepaald soort dier is*’⁵³. Het is deze erkenning die cruciaal is voor haar opvatting van waardigheid. Waardigheid vindt niet langer haar bron in rationaliteit, maar berust op een element dat de mens en (andere) dieren gemeen hebben. Men zou kunnen denken aan kwetsbaarheid (van dieren) en sterfte. Zo'n opvatting lijkt correcter. Het zijn immers de meest kwetsbare mensen die het gemakkelijkst worden beschouwd

dat de wet verwijst naar de eenvoudige dierenrechten die zij toekent. Zie <https://gouvernement.lu/fr/dossiers/2018/tierschutz.html>, geraadpleegd op 12 december 2020.

⁴⁸ M. MICHEL, “Die Würde der Kreatur und die Würde des Tieres im schweizerischen Recht: - Eine Standortbestimmung anlässlich der bundesgerichtlichen Rechtsprechung”, *Natur und Recht*, 2012, blz. 102-109; S. SCHINDLER, “The animal's dignity in Swiss Animal Welfare Legislation - Challenges and opportunities”, *European Journal of Pharmaceutics and Biopharmaceutics*, 2013, blz. 251-254; M. MICHEL en E. SCHNEIDER KAYASSEH, “The Legal Situation of Animals in Switzerland: Two Steps Forward, One Step Back-Many Steps to go”, *Journal of Animal Law*, 2010, blz. 1-42.

⁴⁹E. BERNET KEMPERS, *Towards a legal paradigm of animal dignity*, doctoraal proefschrift (in voorbereiding, verdediging verwacht in 2022)

⁵⁰Zie R. HUMPHREYS, “Dignity and its violation examined within the context of animal ethics”, *Ethics & the Environment* 2016, blz. 143-162; F. ZUOLO, “Dignity and Animals. Does it Make Sense to Apply the Concept of Dignity to all Sentient Beings?”, *Ethical Theory & Moral Practice*, 2016, blz. 1117-1130.

⁵¹E. BERNET KEMPERS, “Animal Dignity and the Law: Potential, Problems and Possible Implications”, *Liverpool Law Review*, 2020, blz. 173-199.

⁵²M.C. NUSSBAUM, “Beyond ‘Compassion and Humanity’: Justice for Nonhuman Animals” in C.R. SUNSTEIN en M.C. NUSSBAUM (ed.), *Animal rights: current debates and new directions*, New York, Oxford University Press, 2004, blz. 299-320.

⁵³M.C. NUSSBAUM, *Frontiers of Justice*, Cambridge, Harvard University Press, 2007, blz. 132 (oorspronkelijke tekst: “*a fact that ought to be evident to one who thinks clearly about this issue: namely, the fact that our dignity just is the dignity of a certain sort of animal*”).

als mensen wier menselijke waardigheid is geschonden⁵⁴. De weg naar de erkenning van de waardigheid van dieren is dus de omgekeerde van de weg van het moreel individualisme: in plaats van de menselijke waardigheid op dieren toe te passen op voorwaarde dat zij zijn zoals wij, is het veeleer de erkenning dat de mens een dier is, die verklaart waarom het begrip waardigheid ook op andere soorten van toepassing zou kunnen zijn. In zekere zin ‘verdierlijkt’ deze bijzondere interpretatie van waardigheid de mens in plaats van het dier te ‘vermenselijken’⁵⁵.

Het doel van het begrip dierlijke waardigheid is dan ook dat elk individu zich als individu kan ontplooiën. Deze benadering kan een meer holistische visie opleveren waarbij de eliminatie van negatieve invloeden (pijn of armoede) slechts een deel van het beoogde doel is; de nadruk moet veeleer liggen op positieve ondersteuning en capaciteitsopbouw, zodat individuen zich kunnen ontplooiën. Nussbaum schrijft dat *"een goed leven, zowel voor een dier als voor een mens, veel verschillende aspecten heeft... sommige waardevolle aspecten van het leven van een dier resulteren misschien niet eens in pijn wanneer ze weggenomen worden"*⁵⁶.

D. Het dier in de Belgische Grondwet

18. Een poging. Tot nu toe ontbrak het dier in de Belgische Grondwet. Het wordt niet helemaal vergeten door het grondwettelijk recht (in ruime zin), aangezien dierenwelzijn wel vermeld wordt bij de bevoegdheden van de gewesten⁵⁷. In de Senaat is een voorstel tot herziening van de Grondwet ingediend om de belangen van dieren op te nemen in artikel 7bis van de Grondwet, dat bepaalde ‘algemene beleidsdoelstellingen’ vastlegt⁵⁸. Het voorstel zou de volgende zin hebben toegevoegd *"In de uitoefening van hun respectieve bevoegdheden waken de federale Staat, de gemeenschappen en de gewesten over het welzijn van de dieren als wezens met gevoel"*. De met de behandeling belaste senaatscommissie heeft besloten niet verder te gaan met het voorstel⁵⁹. Het dier zal dus - bij de huidige stand van zaken - niet in de Belgische Grondwet worden opgenomen.

19. Wat zijn de voor- en nadelen? Een auteur noemt de volgende voordelen van constitutionalisering van de dierenbescherming: het wordt gemakkelijker om in te grijpen in de grondrechten; de interpretatie van open juridische of grondwettelijke normen kan evolueren; politieke beslissingen zullen rekening moeten houden met dieren; het huidige niveau van bescherming kan niet worden verlaagd⁶⁰.

Het is duidelijk dat grondwettelijke bescherming van dieren belangrijke voordelen heeft. Men moet anderzijds ook niet blind zijn voor de nadelen. Het gebruik van dieren levert de menselijke samenleving grote voordelen op: dierlijke producten (vlees, melk, leer, ...) ⁶¹, wetenschappelijke resultaten, begeleiding... De voorstanders van veganisme zijn van mening dat van deze voordelen moet worden afgezien, maar zelfs vegetariërs, die niet elk gebruik van dieren voor menselijke

⁵⁴M. NEAL, "Not Gods But Animals: Human Dignity and Vulnerable Subjecthood", *Liverp. Law Rev.*, 2012, blz. 177-200. Zie ook M. DECKHA, "Vulnerability, equality, and animals", *Can. J. Women Law*, 2015, blz. 47-70.

⁵⁵Zie AGAMBEN, *The open: Man and Animal*, Stanford, Stanford University Press, 2002.

⁵⁶M.C. NUSSBAUM, "The Moral Status of Animals", 2017, blz. 3 (oorspronkelijke tekst: *"A good life, for an animal as for a human, has many different aspects... Some valuable aspects of animal lives might not even lead to pain when withheld"*).

⁵⁷Art. 6, § 1, XI van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *B.S.*, 15 augustus 1980, blz. 9434, ingevoegd bij art. 24 van de bijzondere wet van 6 januari 2014 met betrekking tot de zesde staats hervorming, *B.S.*, 31 januari 2014, blz. 8641.

⁵⁸Voorstel (S. DE BETHUNE en Chr. DEFRAIGNE) tot herziening van artikel 7bis van de Grondwet, *Doc.* Senaat, 2016-17, nr. 6-339/1.

⁵⁹Verslag (B. ANCIAUX en P. DE SUTTER) over het voorstel tot herziening van artikel 7bis van de Grondwet, *Doc.*, Senaat, 2018-19, nr. 6-339/3, blz. 146.

⁶⁰J. VINK, "Dierenwelzijn. Van onderhandelbare naar grondwettelijke waarde", *N.J.B.*, 2018, blz. 1863-1865.

⁶¹S. FAIRLIE, *Meat. A Benign Extravagance*, White River Junction, Chelsea Green Publishing, 2010, blz. 22-24.

doelinden afwijzen, vormen slechts een minderheid in België⁶². Merk wel op dat in bepaalde essentiële menselijke behoeften alleen kan worden voorzien door het eten van vlees⁶³, ook al moet worden toegegeven dat wetenschappelijke en economische ontwikkelingen de kracht van dit argument geleidelijk aantasten. De grondwettelijke bescherming van dieren mag deze basisbehoeften dus niet in gevaar brengen.

We moeten er ook rekening mee houden dat dieren beter beschermen heel vaak zal leiden tot een beperking van eenvoudige en zelfs fundamentele mensenrechten. Het geval van het ritueel slachten toont dit aan: er is een botsing tussen de vrijheid van godsdienst en het belang van dieren om niet te lijden tijdens de slacht⁶⁴. Als men weet dat de grondrechten geacht worden de belangrijkste belangen van de mensheid te beschermen, is het duidelijk dat een beweging die uitdrukkelijk de bescherming van de grondrechten van de mens wil beperken, onvermijdelijk tot controverse leidt.

E. Het dier in het strafrecht

20. Algemeen en bijzonder strafrecht. Er zijn twee reeksen bepalingen in het strafrecht die dieren beschermen: de algemene bepalingen van het Wetboek van Strafrecht (art. 538-542 Sw.) en de bijzondere bepalingen van de wetgeving inzake dierenwelzijn⁶⁵. We analyseren hier alleen het algemene strafrecht, omdat de andere bepalingen hierboven al geanalyseerd zijn.

21. Het algemene strafrecht heeft weinig aandacht voor dieren. Wanneer we naar de algemene strafwetgeving kijken, zien we dat deze twee doelen heeft. Ten eerste verbiedt de richtlijn "daden van wreedheid of buitensporige mishandeling van dieren" (voormalig art. 561, 5° en 6° Sw.⁶⁶) om "een ongewenste invloed op het publiek" te voorkomen⁶⁷ of om de menselijke perversiteit te kanaliseren en te beheersen⁶⁸. Het gaat er dus om de menselijke gevoeligheden in de hand te houden⁶⁹. In de tweede plaats beoogt zij dieren te beschermen als eigendom, voorwerpen van eigendom met een soms aanzienlijke economische waarde, maar ook in staat om anderen schade te berokkenen⁷⁰. We

⁶²In 2018 waren er ongeveer 7 procent vegetariërs ("Bijna helft van de Belgen eet minder vlees dan een jaar geleden", *De Morgen*, 13 februari 2018, www.demorgen.be).

⁶³J. VAN DE VOORDE, "Réflexions sur l'amélioration du statut de l'animal en droit civil belge: réformisme ou révolution?" in *Les animaux. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 280-281, nr. 78.

⁶⁴Zie N. MOSKOFIDIS, "Dierenwelzijn versus godsdienstvrijheid oftewel de wet van de sterkste", *T.M.R.*, 2017, blz. 628-652.

⁶⁵Art. D.105 van het Waalse Dierenwelzijnwetboek; art. 35-36bis (Vlaanderen) en art. 35-36ter (Brussel) van de wet van 1986.

⁶⁶Opgemerkt zij dat de Belgische wet geen onderscheid maakt tussen wreedheid of mishandeling die plaatsvindt in het openbaar of in de privésfeer, in tegenstelling tot de Franse wet Grammont (wet van 2 juli 1850 op de mishandeling van huisdieren, *Bull.*, 1850, afl. 283, nr. 2261), die uit dezelfde periode dateert. Over de Franse wetgeving ter bescherming van dieren in de 19e eeuw, zie A. HESSE, *De la protection des animaux*, Parijs, Laval, 1899, 154 blz.

⁶⁷J.-J. HAUS, *Principes généraux du droit pénal*, I, Gent, Hoste, 1874, blz. 190, nr.261 (merk op dat de auteur de geestelijke vader is van het Belgische Strafwetboek van 1867, dat nog steeds van kracht is).

⁶⁸J. DUPICHOT, "Épiphiénomène de l'année Darwin (1809-1882): Quid de l'évolution des statuts juridiques de l'homme et de l'animal? Qui descend de qui?" in *Leçons du droit civil. Mélanges en l'honneur de François Chabas*, Brussel, Bruylant, 2011, blz. 294-295.

⁶⁹J.-P. MARGUÉNAUD, *L'animal en droit privé*, Parijs, P.U.F., 1992, blz. 392-393; J.-P. MARGUÉNAUD, "L'entrée en vigueur de 'l'amendement Glavany': un grand pas de plus vers la personnalité juridique des animaux", *R.S.D.A.*, 2014, afl. 2, blz. 29; G. FARJAT, "Entre les personnes et les choses, les centres d'intérêts. Prolégomènes pour une recherche", *RTD civ*, 2002, blz. 230; L. KOTTER, *Vom Recht des Tieres*, München, Max Hueber Verlag, 1966, blz. 12; M. MÖHRUNG, "'Herrentiere' und 'Untermenschen'. Zu den Transformationen des Mensch-Tier-Verhältnisses im nationalsozialistischen Deutschland", *Historische Anthropologie*, 2011, blz. 232; J. DOOMEN, "Of Mosquitoes and Men: The Basis of Animal and Human Rights", *Croatian Journal of Philosophy*, 2015, afl. 43, blz. 45, voetnoot 11 (die inrecentere tijden geen evolutie ziet).

⁷⁰Zie de verslagen van de debatten over art. 538-541 Sw. in J.S.G. NYPELS, *Législation criminelle de la Belgique, ou Commentaire et complément du Code pénal belge*, III, Brussel, Bruylant, 1868, blz. 610-615 en blz. 725-726.

kunnen dus vaststellen dat het algemeen strafrecht zich niet bezighoudt met dieren als wezens met gevoel.

Het voorgestelde nieuwe wetboek van strafrecht brengt hierin geen verandering: het beschermt dieren alleen als voorwerpen van het eigendomsrecht⁷¹. Kritiek is hier echter niet echt op zijn plaats, aangezien de federale wetgever - die verantwoordelijk is voor het algemene strafrecht - niet langer bevoegd is voor dierenwelzijn (zie nr. 2). Hij kan dieren dus niet anders beschermen dan door het feit dat zij tot een vermogen behoren.

IV. Het dier als rechtspersoon?

A. Inleiding

22. Opmerkingen ten gunste van de rechtspersoonlijkheid. Sommige auteurs stellen voor om aan dieren rechtspersoonlijkheid toe te kennen of te erkennen dat dieren houders zijn van subjectieve rechten of dat zij reeds als zodanig moeten worden erkend⁷². Rechtspersoonlijkheid is in feite het algemene en abstracte vermogen om subjectieve rechten en plichten te dragen en deel te nemen aan rechtsverhoudingen⁷³. Een alternatieve definitie is dat de rechtspersoon een centrum is voor de toerekening van rechten en plichten⁷⁴. De rechtspersoonlijkheid van dieren wordt geacht tegemoet te komen aan ethische en praktische behoeften (zie nrs. 24-26).

23. Reikwijdte van de analyse en rechtspersoonlijkheid van het dier in het huidige recht. Wij beperken ons hier tot een analyse van de mogelijkheid van rechtspersoonlijkheid voor het dier en een mogelijk alternatief voor de overheersende binaire keuze tussen ‘volwaardige rechtspersoon’ en ‘goed zonder rechten’. De kwestie van de rechtspersoonlijkheid van het dier in het huidige Belgische recht is elders reeds grondig geanalyseerd, met de conclusie dat het dier *de lege lata geen rechtspersoon is*⁷⁵. Het Belgische recht kent de natuurlijke rechtspersoonlijkheid toe aan wezens die in staat zijn deel te nemen aan het ‘rechtsverkeer’, waarvoor intellectuele capaciteiten vereist zijn die groter zijn dan die van dieren. De Belgische wet zou dieren rechtspersoonlijkheid kunnen toekennen, zoals hij al doet voor verschillende groeperingen van personen en goederen (vennootschappen,

⁷¹Wetsvoorstel (Ph. GOFFIN, K. GEENS, S. VERHERSTRAETEN en K. GABRIËLS) invoering nieuw Strafwetboek - Boek 1 en 2, *Doc.*, Ch., 2019, nr. 55-0417/001, blz. 697.

⁷²E. DIRIX, “Dieren zijn geen zaken”, *R.W.*, 2014-15, blz. 1122 (beschrijvend); M. KNEEPKENS, “Het dier moet rechtssubject worden”, *Trouw*, 13 mei 1997, www.trouw.nl; R. GIELEN, *Dier en recht: mensenrechten ook voor dieren?*, Antwerpen, Maklu, 2000, blz. 42-55 en blz. 121-131; J.-P. MARGUÉNAUD, *L'animal en droit privé*, Parijs, P.U.F., 1992, blz. 387-449; J.-P. MARGUÉNAUD, “L'entrée en vigueur de l'amendement Glavany: un grand pas de plus vers la personnalité juridique des animaux”, *R.S.D.A.*, 2014, afl. 2, blz. 26 e.v.; O. LE BOT, “Des droits fondamentaux pour les animaux: une idée saugrenue?”, *R.S.D.A.*, 2011, afl. 1, blz. 11-25 (recensie); S. CHARBONNEAU, “À propos de l'animal être sensible”, *R.S.D.A.*, 2010, afl. 1, blz. 27-30 (recensie); J. DOOMEN, “Of Mosquitoes and Men: The Basis of Animal and Human Rights”, *Croatian Journal of Philosophy*, 2015, afl. 43, blz. 37-50, (recensie). Zie ook X. DIJON, *Droit naturel*, I, *Les questions du droit*, Parijs, P.U.F., 1998, blz. 125-134.

⁷³J. VAN DE VOORDE, *De verkrijgende verjaring*, Brugge, la Chartre, 2019, blz. 124, nr.344; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2012, blz. 37, nr. 65; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, I, *Théorie des droits et des lois. Les personnes La famille*, Brussel, Bruylant, 1948, blz. 291, nr. 233; C. AUGHUET, L. BARNICH, D. CARRÉ, N. GALLUS, G. HIERNAUX, N. MASSAGER, S. PFEIFF, N. UYTENDAELE, A.-Ch. VAN GYSEL en T. VAN HALTEREN, *Les personnes in De Page. Traité de droit civil belge*, Brussel, Bruylant, 2015, blz. 22, nr. 3.

⁷⁴A. VAN HOE, “De vennootschapsgroep (en) (in) het insolventierecht” (opm. bij Comm. Antwerpen, 26 oktober 2012), *T.B.H.*, 2013, blz. 814, nr. 5.

⁷⁵J. VAN DE VOORDE, “Réflexions sur l'amélioration du statut de l'animal en droit civil belge: réformisme ou révolution?” in *Les animaux. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 299-320, nrs. 111-165.

verenigingen, stichtingen enz.). Maar, al gebruiken sommigen de term ‘eenvoudige dierenrechten’ voor de verplichtingen van de mens die voortvloeien uit de wetgeving inzake dierenwelzijn (omdat ze worden opgelegd in het belang van de dieren zelf)(zie nr. 13), verleent de Belgische wetgeving de dieren geen rechten of rechtspersoonlijkheid.

B. Is rechtspersoonlijkheid voor dieren opportuun?

1. Argumenten ten gunste van rechtspersoonlijkheid van dieren

24. Inleiding. Er zijn veel juristen en ethici die pleiten voor rechtspersoonlijkheid voor dieren (zie nr. 22): Zij doen dit ofwel op basis van een moreel argument, waarbij zij menen dat de opneming van dieren in de categorie van de persoon het logische gevolg is van het feit dat wij nu weten dat dieren lijden, emoties hebben en hun leven leiden, hetgeen volledige morele overweging vereist, ofwel op basis van een functioneel argument, waarbij zij de persoonlijkheid van dieren beschouwen als de beste manier om bestaande beschermingen rechts te handhaven.

25. De door de moraal vereiste rechtspersoonlijkheid. Veel deskundigen op het gebied van dierenrecht zijn van mening dat dieren als volwaardige rechtspersonen moeten worden beschouwd en moeten worden ‘bevrijd’ van hun statuut van voorwerp van eigendom⁷⁶. Hun argumenten steunen op de overtuiging dat de classificatie als een ‘juridisch voorwerp’ (of goed) nooit zal volstaan om de belangen van dieren afdoende te beschermen, ongeacht hoeveel wettelijke bescherming aan het dier wordt geboden: de aard van het dier als een subject met gevoel of een subject van leven vereist rechtspersoonlijkheid op zich. Deze benadering beschouwt de classificatie van het dier als een voorwerp van eigendom als voortkomend uit het oude idee van menselijke dominantie over dieren die had moeten worden afgeschaft, als een logisch gevolg van de ontdekking dat mensen ook dieren zijn en slechts marginaal verschillen van andere soorten, en dat dieren moeten worden beschouwd als volwaardige rechtspersonen⁷⁷. Rechten beperken tot een specifieke groep (mensen), zonder substantiële en filosofisch relevante criteria te geven die deze groep onderscheiden van niet-leden, wordt beschouwd als speciësisme en dus onwettig⁷⁸.

26. Rechtspersoonlijkheid als praktische oplossing. De benadering die gericht is op de handhaving van de dierenwetgeving, stelt vooral het feit in vraag dat het recht van oudsher gebaseerd is op het dogma dat het menselijke belang sturend is bij de toepassing van de wetgeving. De voorstanders pleiten voor een systeem dat de handhaving van de wetgeving voor niet-menselijke wezens mogelijk maakt zonder dat het nodig is dit te interpreteren als schadelijk voor de belangen van de mens. Het moet te allen tijde mogelijk zijn een rechtszaak aan te spannen ‘namens’ een dier of ander niet-menselijk wezen⁷⁹. De nadruk ligt op de procedurele dimensie van de bestaande negatieve en positieve dierenbeschermingen, en niet zozeer op de inhoudelijke fundamentele rechten. Het idee is dat individuen te allen tijde bevoegd moeten zijn om ‘in rechte op te treden’ voor niet-menselijke entiteiten wanneer hun rechten worden bedreigd. Deze benadering is niet alleen relevant voor dieren, maar ook voor andere niet-menselijke entiteiten zoals rivieren of bossen. Colombia,

⁷⁶ G. FRANCIONE, *Animals, property, and the law*, Philadelphia, Temple University Press, 1995; S.M. WISE, “Animal Thing to Animal Person – Thoughts on Time, Place and Theories”, *Anim. Law* 1999, blz. 61–68

⁷⁷Zie S.M. WISE, “Animal Rights, One Step at a Time” in *Animal Rights: Current Debates and New Directions*, 2004; S.M. WISE, “Hardly a revolution - the eligibility of nonhuman animals for dignity-rights in a liberal democracy”, *Victoria Law Rev.*, 1998, blz. 793; G. FRANCIONE, “Reflections on Animals, Property and the Law and Rain Without Thunder”, *Law Contemp. Probl.*, 2007, blz. 9-58.

⁷⁸G. FRANCIONE, “Animals-Property or Persons?” in M.C. NUSSBAUM en C.R. SUNSTEIN (dir.), *Animal Rights: Current Debates and New Directions*, New York, Oxford University Press, 2004, blz. 108-143.

⁷⁹Zie, bijvoorbeeld, C.R. SUNSTEIN, “Standing for Animals (with notes on Animal Rights)”, *UCLA Law Rev.*, 2015, blz. 1333.

Nieuw-Zeeland en Ecuador zijn voorbeelden van jurisdicties waar een dergelijke mogelijkheid is gecreëerd voor (sommige aspecten van) de natuur⁸⁰.

2. Argumenten tegen de rechtspersoonlijkheid van dieren

a. De minieme meerwaarde van rechtspersoonlijkheid

27. De vertegenwoordiging van de dierlijke persoon. Dieren hebben niet de intellectuele capaciteit om hun eigen juridische zaken te regelen of, meer in het algemeen, om deel te nemen aan het rechtsverkeer⁸¹. Op zich is dit probleem niet nieuw; het bestaat ook voor abstracte rechtspersonen (vennootschappen, verenigingen enz.). Voor laatstgenoemden wordt dit probleem opgelost door de benoeming van vertegenwoordigers, hetzij organiek (d.w.z. gelijkgesteld met de abstracte rechtspersoon),⁸² hetzij via het mandaat van gemeen recht. Voor toegeëigende dieren is de meester - de huidige eigenaar - de natuurlijke vertegenwoordiger van het dier⁸³. Niet-toegeëigende dieren hebben geen natuurlijke vertegenwoordiger, tenzij die hoedanigheid wordt toegekend aan de staat.

28. Vertegenwoordiging beschermt het dier niet meer dan de huidige wet doet. Wat is het nut van de rechtspersoonlijkheid van het dier, vergeleken met de thans beschikbare instrumenten? Vandaag beschikt de eigenaar reeds over belangrijke bevoegdheden om het dier te beschermen tegen inbreuken door derden, met name zakelijke vorderingen en de vordering in buitencontractuele aansprakelijkheid⁸⁴. De toegevoegde waarde van de rechtspersoonlijkheid van het dier is niet duidelijk. En als er een belangenconflict is tussen de meester en het dier, is het zeer onwaarschijnlijk dat de meester in *eigen* naam een vordering tegen zichzelf zal instellen, behalve misschien in het geval dat het dier verzekerd is. Daarom moet het equivalent van een toezienende voogd worden aangesteld. Maar dat is er al: het openbaar ministerie en de administratie bevoegd voor dierenwelzijn. Hun bevoegdheden vloeien voort uit de wet, zonder dat het dier rechtspersoonlijkheid hoeft te hebben. Hun optreden hangt vooral af van de middelen die zij krijgen, maar die ontoereikend zijn voor de enorme taak van misdaadbestrijding en handhaving van de openbare orde⁸⁵.

29. De neiging om geen verdedigingsmiddelen toe te kennen. Sommige auteurs stellen voor het dier te erkennen als een ‘passief rechtssubject’, dat bepaalde subjectieve rechten zou hebben, maar niet de middelen om deze uit te oefenen of om hun bescherming in rechte te vorderen⁸⁶. Hoewel

⁸⁰Zie L. CANO PECHARROMAN, “Rights of Nature: Rivers That Can Stand in Court”, *Resources*, 14 februari 2018, vol. 7, blz. 13; E.L. O'DONNELL en J. TALBOT-JONES, “Creating legal rights for rivers: Lessons from Australia, New Zealand, and India”, *Ecol. Soc.*, 2018, vol. 23, blz. 7; H. SCHOUKENS, “Het toekennen van rechten aan de natuur: had Darwin dan toch gelijk?”, *T.M.R.*, 2020, blz. 124-174.

⁸¹J. VAN DE VOORDE, “Réflexions sur l'amélioration du statut de l'animal en droit civil belge: réformisme ou révolution ?” in *Les animaux. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 277-278, nr. 73.

⁸²Art. 2:49 C.S.A. ; Cass. 13 maart 1978, *Pas.* 1978, I, blz. 782; D. VAN GERVEN *Rechtspersonen*, I, *Rechtspersonen in het algemeen. Verenigingen, stichtingen & publiekrechtelijke rechtspersonen in Beginselen van Belgisch privaatrecht*, Mechelen, Kluwer, 2007, blz. 140, nr. 59; V. SIMONART, “La théorie de l'organe” in Y. POULLET, P. WÉRY en P. WYNANTS (eds.), *Liber amicorum Michel Coipel*, Mechelen, Kluwer, 2004, blz. 713-732.

Contra J DELVOIE, *Orgaantheorie in rechtspersonen van privaatrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 590 p.

⁸³L. BOISSEAU-SOWINSKI, *Ladésappropriation de l'animal*, Limoges, Presses Universitaires de Limoges, 2013, blz. 248-249, nr. 388; F. RINGEL en E. PUTMAN, “L'animal aimé par le droit”, *R.R.J.*, 1995, blz. 57.

⁸⁴J. VAN DE VOORDE, “Réflexions sur l'amélioration du statut de l'animal en droit civil belge: réformisme ou révolution ?” in *Les animaux. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 286, nr. 90.

⁸⁵Zie over de openbare orde J. VAN DE VOORDE, “L'ordre public en droit belge” in *L'ordre public. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Parijs, L.G.D.J., 2019, blz. 201-250.

⁸⁶F. GLANSDORFF, “Réflexions sur la codification du droit animalier” in *Le droit des animaux*, Brussel, Larcier, 2019, blz. 334, nr.18; L. BOISSEAU-SOWINSKI, *La désappropriation de l'animal*, Limoges, Presses Universitaires de Limoges, 2013, blz. 291-292, nr. 476; R. DEMOGUE, “La notion de sujet de droit”, *RTD civ.*, 1909, blz. 637.

deze optie de problemen rond de irrationele aard van dieren vermijdt, moet men het nut ervan in vraag stellen. Subjectieve rechten hebben die niet kunnen worden beschermd, lijkt net zo symbolisch als de categorie van de quasi-goederen (zie de bijdrage over toe-eigening van dieren). Hoe dan ook moeten vertegenwoordigers worden aangeduid en moet men de eventuele schadevergoeding regelen. De wet zal dit moeten doen, en heeft daarvoor geen rechtspersoonlijkheid of een hoedanigheid van ‘passief rechtssubject’ nodig.

b. Mogelijk misbruik van de rechtspersoonlijkheid van het dier

30. De morele schade van het dier. In 2018 velde de arrondissementsrechtbank van Metz een eerste vonnis dat uitdrukkelijk een beroep deed op artikel 515-14 van het Franse Burgerlijk Wetboek⁸⁷. De vordering zelf was hoogst ongebruikelijk: de eigenaar van een paard dat het slachtoffer was geworden van een onoplettende dierenarts vorderde een vergoeding voor de pijn die het paard had geleden in de periode waarin de ernstige verwonding niet door de dierenarts was opgemerkt. Het was niet de pijn die de eigenaar had ervaren toen hij zijn paard zag lijden. De rechter wees de vordering van de eigenaar af. Natuurlijk is het paard een wezen met gevoel, maar het is geen rechtspersoon die schadevergoeding kan eisen. Het is een goed, of wordt er althans mee gelijkgesteld, en het is ondenkbaar om een voorwerp te vergoeden.

Dit is niet zonder belang: wat zou er gebeuren als wij van het dier een rechtspersoon maken? Kunnen we dan zijn schade vergoeden? Vergoeding van materiële schade is geen probleem: een dier kan bijvoorbeeld verwondingen of ziekten oplopen die medische behandeling vergen en dus kosten meebrengen.

Maar hoe zit het met morele schade, dat wil zeggen extra-patrimoniale schade, die bestaat uit lijden, verdriet of een andere vorm van morele schade, zoals verlies van reputatie, verlies van waardigheid of leed als gevolg van het verlies van een persoon of een dier, of esthetische schade⁸⁸? Ze manifesteert zich in de vorm van “*frustraties of angsten die het slachtoffer voelt vanwege de inbreuk en de beperkingen en ongemakken die deze met zich meebrengt [sic]*”⁸⁹ De rechtsleer aanvaardt, althans in beginsel, dat morele schade in het algemeen kan worden gecompenseerd in specifieke vorm of in natura (de twee uitdrukkingen zijn synoniemen; de voorkeur gaat uit naar de eerste, omdat deze geen fixatie op vervangbare zaken impliceert)⁹⁰. Dieren kunnen een psychologisch trauma oplopen⁹¹, waaruit volgt dat zij op zijn minst enige morele schade kunnen lijden. In beginsel moet het dier dus aanspraak kunnen maken op de vergoeding van zijn morele schade.

Laten we dan overgaan tot de praktische modaliteiten. Het is bekend dat herstel ofwel in specifieke vorm (in natura), d.w.z. met het middel dat het meest geschikt is voor de aard van de

⁸⁷TGI Metz, 11 oktober 2018, in uittreksels gepubliceerd en geanalyseerd in J.-M. NEUMANN, “Les animaux ‘doués de sensibilité?’ La souffrance du cheval Saphir non reconnue par la justice”, *FranceSoir*, 15 oktober 2018, www.francesoir.fr, geanalyseerd door J.-P. MARGUÉNAUD, “Le cheval Saphir à la croisée des pistes juridiques”, *R.S.D.A.*, 2018, afl. 1, blz. 15, -21.

⁸⁸Cass., 9 februari 2006, *Pas.*, 2006, I, blz. 413, *N.j.W.*, 2006, blz. 798; T. Vansweevelt en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, blz. 659, nr. 1047; P. VAN OMMESLAGHE, *Les obligations*, II, *Source des obligations (deuxième partie)* in *De Page. Traité de droit civil belge*, Brussel, Bruylant, 2013, blz. 1601, nr. 1089; R. KRUIHOF, “De vergoeding van extra-patrimoniale schade bij inbreuk op andermans lichamelijke integriteit”, *Bull.ass.*, 1985, blz. 350, nr. 1.

⁸⁹B. DUBUISSON en P. COLSON, “Nomenclature des préjudices réparables” in *Le dommage et sa réparation dans la responsabilité contractuelle et extracontractuelle*, Brussel, Bruylant, 2015, blz. 634, nr. 40.

⁹⁰R. KRUIHOF, “De vergoeding van extra-patrimoniale schade bij inbreuk op andermans lichamelijke integriteit”, *Bull.ass.*, 1985, blz. 373-374, nr. 22; J. VAN DE VOORDE, “L’excuse contrainte par justice (l’amende honorable) en droit de la responsabilité belge. Recherches sur la réparation ou la satisfaction du dommage moral”, *R.G.A.R.*, 2019, volgnr. 15545, blz. 7 (*verso*), nr. 34.

⁹¹Zie bv. G. RITOV en G. RICHTER-LEVIN, “Pre-trauma Methylphenidate in rats reduces PTSD-like reactions one month later”, *Translational Psychiatry*, 2017, doi:10.1038/tp.2016.277.

schade⁹², ofwel bij equivalent, d.w.z. over het algemeen in geld, plaatsvindt. Ondanks het feit dat herstel in specifieke vorm het beginsel is (behalve in gevallen van misbruik van rechten of onmogelijkheid)⁹³, wordt herstel bij equivalent het vaakst gebruikt voor morele schade⁹⁴. Herstel in specifieke vorm lijkt geen probleem te zijn, omdat daarmee ten minste een deel van de morele schade daadwerkelijk kan worden hersteld. Psychologische behandelingen kunnen worden overwogen om het dier van psychische stoornissen te genezen.

Anderzijds lijkt herstel bij equivalent niet opportuun. Een mens kan nog een compenserende voldoening voelen voor zijn schade bij de veroordeling van degene die zijn schade heeft veroorzaakt en bij het ontvangen van het geld⁹⁵, maar een dier begrijpt zo iets niet. Het risico bestaat dus dat herstel bij equivalent een instrument wordt om de meester of eigenaar van het dier te verrijken, in plaats van zijn schade te vergoeden. Er wordt reeds gevreesd dat de geldelijke evaluatie van de morele schade van mensen leidt tot immorele situaties, waarin mensen proberen een min of meer denkbeeldige morele schade te monetariseren⁹⁶. Het toekennen van een geldelijke schadevergoeding aan dieren zou dit gevaar nog versterken. Het valt zelfs te vrezen dat sommige eigenaars van dieren herstel bij equivalent zoeken wanneer verhaal in specifieke vorm mogelijk is, eenvoudigweg omdat herstel bij equivalent hun een geldelijk voordeel oplevert terwijl verhaal in specifieke vorm alleen het dier ten goede komt.

31. De aansprakelijkheid van het dier. Men kan zich afvragen of de rechtspersoonlijkheid van het dier niet ook de mogelijkheid zou impliceren om aansprakelijkheid te dragen. Het antwoord op deze vraag hangt af van de aard van de aan het dier toegekende rechtspersoonlijkheid. Indien het gaat om een zuiver technische rechtspersoonlijkheid, die alleen bestemd is voor bepaalde specifieke rechten en zonder dat het dier over enig vermogen beschikt, zal het dier niet aansprakelijk zijn.

Indien het dier daarentegen een rechtspersoonlijkheid heeft die ruimer is dan louter technisch, is het logisch dat het een vermogen heeft. Dit is niet zo ondenkbaar als het kan lijken. Chr. STONE schreef in zijn beroemde artikel over de bekwaamheid van bomen om in rechte op te treden dat hij van mening is dat de natuur verantwoordelijk kan zijn voor de schade die zij veroorzaakt⁹⁷. De personificatie van een rivier in Nieuw-Zeeland heeft de mogelijkheid van aansprakelijkheid met zich meegebracht⁹⁸.

Wij zien verschillende hypothesen waarin het logischer is goederen toe te kennen aan het dier, een rechtspersoon, dan aan een andere persoon. Ten eerste is er de mogelijkheid dat een subjectief recht van het dier wordt geschonden. Schendingen van subjectieve rechten worden bestreden met de aan subjectieve rechten inherente vorderingen, die in hoofdzaak gericht zijn op

⁹²J. VAN DE VOORDE, "L'excuse contrainte par justice (l'amende honorable) en droit de la responsabilité belge. Recherches sur la réparation ou la satisfaction du dommage moral", *R.G.A.R.*, 2019, volgnr. 15545, blz. 8 (*recto*), nr. 34; J. Ronse en L. De Wilde, *Schade en schadeloosstelling*, I, in *APR*, Gent, Story-Scientia, 1984, blz. 211, nr. 278.

⁹³Cass., 26 juni 1980, *R.C.J.B.*, 1983, blz. 173, opm. F. DELPÉRIÉ; Cass. 5 mei 2011, *R.G.D.C.*, 2012, blz. 247, opm. P. WÉRY, *R.G.A.R.*, 2012, nr. 14846, opm. N. ESTIENNE; Cass. 3 april 2017, *R.W.*, 2017-18, blz. 1414, opm. P. DION en Y. STEVENS, *J.L.M.B.*, blz. 1892, 2018, opm. P. WÉRY; P. VAN OMMESLAGHE, *Les obligations*, II, *Source des obligations (deuxième partie)* in *De Page. Belgisch burgerlijk recht*, Brussel, Bruylant, 2013, blz. 1651, nr. 1120; J. RONSE en L. DE WILDE, *Schade en schadeloosstelling*, I, in *APR*, Gent, Story-Scientia, 1984, blz. 211, nr. 278.

⁹⁴Rechtb. Brussel, 4 november 1992, *Journ. Proc.*, 1992, afl. 228, blz. 24, spec. blz. 29, opm. F. JONGEN.

⁹⁵Zie J. VAN DE VOORDE, "L'excuse contrainte par justice (l'amende honorable) en droit de la responsabilité belge. Recherches sur la réparation ou la satisfaction du dommage moral", *R.G.A.R.*, 2019, volgnr. 15545, op 4 (*recto*) - 5 (*verso*), nrs. 20-21, en aangehaalde referenties.

⁹⁶I. SAMOY, W. VANDENBUSSCHE, E. VERJANS en V. DHOOGHE, "De dynamiek van het schadevereiste (1804-heden)" in B. DEBAENST en B. DELBECKE (eds.), *Vangnet of springplank? Het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht in een moderne samenleving (1804-heden)*, Brugge, die Keure, 2014, blz. 143.

⁹⁷CHR. D. STONE "Should Trees Have Standing? - Toward Legal Rights for Natural Objects", *Southern California Law Review*, 1972, blz. 481.

⁹⁸S. 14 Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act 2017.

beëindigen van de schending⁹⁹, of met de buitencontractuele aansprakelijkheid van de artikelen 1382-1383 van het Burgerlijk Wetboek. In beide gevallen kan de verdachte echter worden veroordeeld tot betaling van een geldsom, al was het maar omdat de veroordeling vergezeld gaat van een dwangsom. Het dier als rechtspersoon zou ook kunnen profiteren van legaten of schenkingen¹⁰⁰.

Het bestaan van een nalatenschap impliceert evenwel dat deze nalatenschap wordt beheerd. Het is onvermijdelijk dat er contracten zijn, en het is niet uitgesloten dat het dier, of beter gezegd zijn vertegenwoordiger, contractuele fouten begaat. Een door het dier ingestelde vordering kan ook ongegrond of zelfs onrechtmatig zijn en leiden tot de verplichting tot betaling van gerechtskosten en misschien schadevergoeding. Deze verplichting zou dan rusten op het dier, dat echter in het algemeen geen middelen heeft om te betalen (behalve zijn verhaal op zijn vertegenwoordiger).

Het dier zou zelfs buitencontractueel aansprakelijk kunnen zijn, zelfs indien wordt aangenomen dat het zelf geen fout kan begaan in de zin van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek en dat de billijkheidsaansprakelijkheid niet wordt ingeroepen zoals voor personen met een geestesziekte (artikel 1386*bis* B.W.). Men denke in de eerste plaats aan de objectieve aansprakelijkheid, onder meer die welke verband houdt met het instorten van een gebouw (art. 1386 B.W.) of met de aansprakelijkheid voor zaken (art. 1384, 1e alinea B.W.)¹⁰¹. Maar men kan ook aansprakelijk zijn voor de onrechtmatige daden van zijn vertegenwoordiger, bijvoorbeeld omdat hij een aangestelde is (art. 1384, lid 3 van het B.W.)¹⁰².

De aansprakelijkheid van het dier is niet opportuun. Het dier is zich om te beginnen niet bewust van zijn aansprakelijkheid of wat het moet doen om die te vermijden. De preventieve functie van het aansprakelijkheidsrecht¹⁰³ valt in dit geval dus weg. Ten tweede zijn de meeste dieren insolvent. Van tijd tot tijd horen we dat een beroemdheid of een ander vermogend persoon een groot fortuin aan zijn of haar huisdier heeft nagelaten, maar dit is uitzonderlijk. Het slachtoffer riskeert dus geen schadevergoeding te krijgen, ook al heeft het daar recht op. Dit is vandaag een gekend risico, maar het zou veel omvangrijker kunnen zijn. Er zou een crisis ontstaan in de herstelfunctie van de buitencontractuele aansprakelijkheid¹⁰⁴.

Er zijn enkele opties om dat te vermijden. De eenvoudigste oplossing is om de eigenaar of de meester van het dier aansprakelijk te stellen voor andermans daad. Men kan ook denken aan een schadevergoedings- of garantiefonds dat de slachtoffers van dieren vergoedt¹⁰⁵. Het eerste wil schade vergoeden ongeacht het bestaan van een aansprakelijke partij; het laatste zorgt ervoor dat het slachtoffer vergoed wordt, ondanks de insolventie van de aansprakelijke partij¹⁰⁶. Dit is een oplossing die reeds gedeeltelijk is toegepast, aangezien er in Vlaanderen een ‘Fonds voor Preventie en Sanering

⁹⁹J. VAN DE VOORDE, “Les droits subjectifs inclusifs en droits belge, français et américain”, *E.R.P.L.*, 2020, blz. 1060-1061, nr. 73.

¹⁰⁰COMP. J. VAN DE VOORDE, “Réflexions sur l'amélioration du statut de l'animal en droit civil belge: réformisme ou révolution ?” in *Les animaux. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 353-355, nrs. 233-235.

¹⁰¹Zie voor een toepassing van een dergelijke verantwoordelijkheid op een abstracte rechtspersoon J.P. Brakel, 30 juli 1999, *R.W.*, 2001-02, blz. 686.

¹⁰²Abstracte rechtspersonen kunnen aldus aansprakelijk worden gesteld voor fouten van hun organen. Zie bv. Cass. 16 februari 2001, *Huur*, 2002, blz. 107, *Pas.*, 2001, I, blz. 301; J. RONSE, “De vertegenwoordiging van rechtspersonen naar Belgisch recht” in *De vertegenwoordiging van rechtspersonen naar Nederlands en Belgisch recht*, Deventer, Kluwer, 1978, blz. 53.

¹⁰³T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, blz. 7-9, nrs. 8-11.

¹⁰⁴T. VANSWEEVELT et B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, blz. 5-7, nrs. 6-7.

¹⁰⁵Zie voor een analyse L. VANHOFF, TH. VANSWEEVELT en B. WEYTS, “So many funds, so many alternatives: compensation funds as a solution for liability issues in Belgium, the Netherlands and the United Kingdom”, *European journal of commercial contract law*, 2016, afl. 3/we.1579, blz. 41-53

¹⁰⁶I. BOONE, *Verhaal van derde-betalers op de aansprakelijke*, Antwerpen, Intersentia, 2009, blz. 27, nr. 22; H. BOCKEN, “Van fout naar risico. Een overzicht van de objectieve aansprakelijkheidsregelingen naar Belgisch recht”, *T.P.R.*, 1984, blz. 413-414, nr. 107.

inzake Leefmilieu en Natuur' bestaat, dat verantwoordelijk is voor, enerzijds, schade veroorzaakt door wild indien de jacht op of de bestrijding van het betrokken wild in het voorgaande jaar niet was toegestaan¹⁰⁷ en, anderzijds, schade veroorzaakt door dieren die behoren tot een beschermde soort, op voorwaarde dat deze schade aanzienlijk en te rechtvaardigen is en niet had kunnen worden vermeden¹⁰⁸.

C. Een alternatieve theorie: 'incidenten van rechtspersoonlijkheid'

32. Een alternatieve optie? Aangezien het onwaarschijnlijk is dat dieren binnenkort zonder meer als rechtspersonen zullen worden beschouwd, rijst de vraag of het mogelijk is om een nieuw soort categorie in het leven te roepen tussen persoon en zaak. Er zijn enkele theorieën die een licht kunnen werpen op deze kwestie, en de veronderstelling overstijgen dat het recht is gebouwd op deze dichotomie tussen persoon en zaak. Zo zijn er bijvoorbeeld categorieën voorgesteld als niet-menselijk rechtssubject ('*non-personal subjects of law*') met een statuut dat tussen persoon en juridisch voorwerp ligt¹⁰⁹, evenals het idee dat dieren als 'centra van belangen' moeten worden beschouwd¹¹⁰. De meest haalbare optie is dieren te behandelen als wezens met die incidenten van rechtspersoonlijkheid waardoor hun 'eenvoudige rechten' effectief functioneren in het rechtssysteem: dit zou in wezen betekenen dat de eenvoudige maar ondoeltreffende rechten van dieren zouden worden omgezet in sterke rechten die meer zouden functioneren als die van menselijke personen.

33. De 'incidenten van rechtspersoonlijkheid'. Een situatie waarin dieren noch zonder meer rechtspersonen, noch voorwerpen zijn, maar, althans tot op zekere hoogte, juridisch worden beschouwd als inherent relevante wezens, kan concreter worden gemaakt aan de hand van Visa Kurki's theorie van de rechtspersoonlijkheid¹¹¹. Het voornaamste doel van deze theorie is een oplossing te vinden voor de inconsistentie tussen de traditionele opvatting van rechtspersoonlijkheid als gelijk aan de entiteit 'houder van rechten en plichten' en het huidige rechtstelsel, waarin sommige wezens zonder rechtspersoonlijkheid ook houders van rechten zijn (bv. vakbonden in het Belgische recht; zie verder in dit nr.). Volgens Kurki moet het begrip rechtspersoonlijkheid worden opgevat als een bundel, bestaande uit onderling verbonden 'aspecten', en niet als een absoluut en monolithisch begrip (vergelijk met de *common law* opvatting van eigendom: het is een bundel bevoegdheden, terwijl 'continentale' eigendom het gehele voorwerp ervan omvat). Met andere woorden, er is 'geen precieze grens tussen rechtspersoonlijkheid en niet-persoonlijkheid', en een entiteit kan 'tegelijktijd eigendom zijn van iemand ... en vele aspecten van rechtspersoonlijkheid hebben'¹¹². Bijgevolg moet de rechtspersoon worden beschouwd als een 'bundeling [*cluster property*], die geleidelijk de voordelen en lasten van de persoonlijkheid kan verwerven'¹¹³. Niettemin worden incidenten die

¹⁰⁷Artikel 25 van het Vlaams Jachtdecreet van 24 juli 1991, *B.S.*, 7 september 1991, blz. 19.584. Het fonds werd opgericht bij het Vlaams decreet van 23 januari 1991 tot oprichting van het Fonds voor preventie en sanering inzake leefmilieu en natuur als gewestdienst met afzonderlijk beheer, *B.S.*, 2 februari 1991, blz. 2164.

¹⁰⁸Art. 52 van het Vlaams decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu, *B.S.*, 10 januari 1998, blz. 599.

¹⁰⁹T. PIETRZYKOWSKI, "The Idea of Non-personal Subjects of Law" in V.A. KURKI en T. PIETRZYKOWSKI (eds.), *Legal Personhood: Animals, Artificial Intelligence and the Unborn*, Springer, 2017, blz. 49-67.

¹¹⁰G. FARJAT, "Entre les personnes et les choses, les centres d'intérêts. Prolégomènes pour une recherche", *RTD civ.*, 2002, blz. 221-245.

¹¹¹V. KURKI, *A Theory of Legal Personhood*, Oxford, Oxford University Press, 2019.

¹¹²V. KURKI, *A Theory of Legal Personhood*, Oxford, Oxford University Press, 2019, blz. 94 (oorspronkelijke tekst: "no exact border between legal personhood and non-personhood", en een entiteit kan "simultaneously be the property of someone [...] and endowed with numerous incidents of legal personhood").

¹¹³V. KURKI, *A Theory of Legal Personhood*, Oxford, Oxford University Press, 2019, blz. 118-119 (oorspronkelijke tekst: "as a cluster property, whereby one can gradually gain personhood-related benefits and burdens.").

verband houden met de rechtspersoonlijkheid van een entiteit volgens Kurki geacht te zijn gegroepeerd in een ‘juridisch platform’ dat aan een entiteit is verbonden.

Deze theorie kan vreemd lijken, maar we stellen vast dat het Belgische recht reeds een aantal elementen bevat die zich lenen voor de analyse van Kurki. Het Belgisch recht erkent immers het bestaan van entiteiten die geen rechtspersoonlijkheid hebben, maar wel een aanzienlijk aantal wettelijke bevoegdheden: de vakbonden¹¹⁴. Vakbonden zijn in de praktijk verenigingen zonder rechtspersoonlijkheid, maar zij kunnen bijvoorbeeld collectieve arbeidsovereenkomsten sluiten en in dat verband in rechte optreden.

34. De relevante incidenten voor het dier. De opvatting van rechtspersoonlijkheid als een niet-binair concept waarin andere personen dan menselijke individuen geleidelijk aan van incidenten van rechtspersoonlijkheid kunnen genieten, past goed bij de situatie waarin het dier juridisch in aanmerking wordt genomen en verscheidene ‘eenvoudige rechten’ heeft (zie nr. 13) waarvoor de mens de schuldenaar is, ook al blijft het in de meeste gevallen een rechtsobject. De scheiding tussen persoon en niet-persoon is nu gradueel en men zou kunnen zeggen dat het dier zelfs een zekere mate van subjectiviteit bezit - van rechtspersoonlijkheid - wanneer zijn belangen worden erkend en in aanmerking worden genomen door de uitvoerende en rechterlijke macht, zowel publiek- als privaatrechtelijk. Het rechtsplatform voor dieren zou dan minder juridische incidenten van rechtspersoonlijkheid omvatten dan de mens gewoonlijk bezit, maar meer dan de voorwerpen, door alleen die incidenten van rechtspersoonlijkheid op te nemen die voor dieren relevant zijn. De incidenten van rechtspersoonlijkheid die als relevantst voor dieren kunnen worden beschouwd, zijn die welke nodig zijn om hun ‘eenvoudige rechten’ meer als mensenrechten te laten functioneren: bijvoorbeeld, ten eerste, een klacht indienen als een eenvoudig recht van een dier wordt geschonden, en ten tweede, het gebruik van de ontvangen compensatie ten voordele van het dier.

35. De implicaties. Ten slotte zou kunnen worden betoogd dat de wetgever, zodra hij menselijke verplichtingen tegenover dieren creëerde die niet waren ingegeven door de bescherming van menselijke belangen zoals eigendom of openbare orde, in feite de intrinsieke juridische relevantie van dieren begon te erkennen, en dat de eerder besproken ontwikkelingen die dieren van dingen onderscheiden (door hun gevoeligheid en waardigheid te erkennen) voorbeelden zijn van hoe deze intrinsieke relevantie werd ontwikkeld. De intrinsieke juridische relevantie van het dier bestaat dus in het vermogen om de aandacht te verleggen van het abstracte belang van dieren naar het individuele belang: het maakt in de wet de individuele bestaanswijze van dieren zichtbaar¹¹⁵. De toekomstige ontwikkeling moet erop gericht zijn het juridische platform voor dieren zo vorm te geven dat het de voor het dier relevante incidenten van de rechtspersoonlijkheid omvat. Of het juridische platform van dieren ooit evenveel incidenten zal bevatten als dat van een baby, of zelfs helemaal in overeenstemming zal zijn met volledige rechtspersoonlijkheid, staat open voor discussie.

V. Algemene conclusie

36. Het statuut van het dier is veelvormig, zoals we kunnen zien. Als zaak kan het toegeëigend of niet-toegeëigend zijn. Hoewel het niet-toegeëigende dier aan de directe controle van de mens ontsnapt, is het onderworpen aan het goederenrecht, dat het beschermt, maar het ook tot voorwerp van een toe-eigeningsrecht maakt.

¹¹⁴Zie J. VAN DE VOORDE, “Réflexions sur l'amélioration du statut de l'animal en droit civil belge: réformisme ou révolution ?” in *Les animaux. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 316-319, nrs.158-160.

¹¹⁵J. VINING, “Dignity as Perception: Recognition of the Human Individual and the Individual Animal in Legal Thought” in C. MC CRUDDEN (ed.), *Understanding Human Dignity*, Oxford University Press, 2013, blz. 573.

Als beschermd wezen krijgt het dier veel aandacht - er zijn verschillende wetgevende instrumenten (wetten, decreten, ordonnanties) die het in de Belgische wetgeving beschermen. Wetten inzake dierenwelzijn spelen de belangrijkste rol. Zij beschermen het dier nu als een intrinsiek relevant wezen, dat wil zeggen, ongeacht zijn instrumentele waarde of het gebrek daaraan voor de mens. De instrumentele waarde is de oorspronkelijke reden voor de bescherming van het dier. Het strafrecht beschermt hen nog steeds omdat zij tot het vermogen van de mens behoren, en in het verleden beruiste de bescherming van dieren tegen mishandeling uitsluitend op de gevoeligheid van de mens, die niet tolereerde dat dieren mishandeld werden als hij daarop moest toezien. Het grondwettelijk recht verzet zich echter tegen de golf van 'animalisme'. Hoewel er een voorstel tot herziening van de grondwet was ingediend, had de constitutionele wetgever besloten geen gevolg te geven aan dit voorstel.

De rechtspersoonlijkheid van het dier is het laatste probleem van het statuut dat wij hebben geanalyseerd. De lege lata is duidelijk dat het Belgisch recht geen rechtspersoonlijkheid toekent aan dieren. De lege ferenda ligt de kwestie ingewikkelder. Een aanzienlijk aantal mensen - waaronder juristen en ethici - pleit voor de rechtspersoonlijkheid van het dier. Een min of meer volledige rechtspersoonlijkheid lijkt echter niet op zijn plaats. Dat zou geen significante meerwaarde hebben. We moeten nog beslissen wie het dier zal kunnen vertegenwoordigen en ook een mechanisme creëren dat het dier tegen zijn eigenaar zal beschermen. En dit staat open voor misbruik. Anderzijds lijkt de theorie van de 'aspecten van rechtspersoonlijkheid' een middenweg te kunnen bieden. Ze is van mening dat rechtspersoonlijkheid bestaat uit een geheel van bevoegdheden en mogelijkheden om bepaalde categorieën van rechten te hebben. De meeste categorieën zijn niet relevant voor dieren, maar er zijn enkele uitzonderingen.

Vergelijkende benadering van het juridisch statuut van het (de) dier(en)

CATHY MORALES FRENOY, AVDOCAATE AAN DE BALIES VAN PARIJS EN
NEW YORK

Het juridische statuut van dieren is een complexe kwestie, met name omdat het effectief moeilijk is om aan alle dieren zonder onderscheid één enkel gelijk statuut toe te kennen. Elke diersoort verschilt van de andere, in de eerste plaats vanuit biologisch oogpunt, en in de tweede plaats vanuit het oogpunt van zijn relaties met de menselijke soort. Naargelang de betrokken diersoort veranderen de sympathieën en de interacties met de mens immers. De wet die op elk dier van toepassing zal zijn, hangt dus af van dit gebruik en deze interacties.

Dit is geen nieuw probleem en er wordt nog steeds veel over gediscussieerd, ook nu nog. Dankzij de ontdekkingen van de wetenschap wordt deze kwestie nu benaderd op basis van wetenschappelijke gegevens die ervoor hebben gezorgd dat ons gedrag en de manier waarop we met het dier omgaan, sterk zijn veranderd.

Zo wordt tegenwoordig aangenomen dat het dier een wezen met gevoel is, begiftigd met intellectuele, cognitieve en emotionele vermogens. Het is subjectief bewust, het heeft voorkeuren, verlangens, gevoelens, een wil. Het voelt vooral pijn en lijden, zowel lichamelijk als psychisch, zoals aangetoond door de wetenschap, de biologie en de ethologie, d.w.z. de wetenschappelijke studie van het gedrag van diersoorten in hun natuurlijke omgeving of in een experimentele omgeving. Wij stellen ook vast dat dieren in staat zijn tot emotionele, geheugen-, technische, intellectuele, sociale en morele prestaties. Het onderzoek dat ethologen reeds meerdere jaren verrichten naar het gedrag van dieren en hun geestelijke vermogens, verandert of versterkt onze perceptie van dieren. Aristoteles verkondigde reeds dat dieren vanuit fysiologisch oogpunt hetzelfde lijden kunnen ondergaan als mensen, omdat zij qua constitutie op elkaar lijken. Reeds in de oudheid veroordeelden filosofen als Pythagoras en Pyrrhon het offeren van dieren en pleitten zij voor vegetarisme. Later zal Plutarchus de fundamentele vraag stellen of iemand begiftigd moet zijn met verstand om erkend te worden als iemand met een moreel statuut. De geschiedenis van de relatie tussen mens en dier is inderdaad vooral gebaseerd op overheersing, uitbuiting en wreedheid. De mens heeft zichzelf altijd rechten toegekend ten opzichte van dieren en dit geweld tegen dieren geeft ook vandaag nog aanleiding tot groeiende morele bezorgdheid. Het Cartesiaanse denken, geradicaliseerd door Malebranche, dat het dier gelijkstelt met een ongevoelige machine, bleef zeer lang de voornaamste rechtvaardiging voor deze overheersing van de mens over het dier. Zo handhaafde het Napoleontisch Burgerlijk Wetboek van 1804 deze opvatting van het dier-machine door het dier gelijk te stellen met roerend goed. De wet van 16 februari 2015 komt eindelijk terug op deze kwalificatie door een nieuw artikel 515-14 aan het Burgerlijk Wetboek toe te voegen, waarin wordt erkend dat een dier een levend wezen met gevoel is.

Deze laatste hervorming betekent dus definitief het einde van de dier-machine-filosofie en de opvatting dat dieren door domesticatie, geboorte of aankoop een roerend goed worden waarover de eigenaar eigendomsrecht uitoefent. Deze opvatting van het dier als een zaak in het burgerlijk recht heeft de dierenbeschermingsorganisaties er overigens lange tijd toe aangezet een specifiek juridisch statuut voor huisdieren te eisen. De Franse wetgever was in 1994 gestart met het opwaarderen van het juridische statuut van dieren met de goedkeuring van het nieuwe Wetboek van Strafrecht, waarin misdrijven tegen dieren werden gescheiden van misdrijven tegen goederen. De Wet nr. 99-5 van 6 januari 1999 betreffende gevaarlijke dieren en zwerfdieren en de bescherming van dieren, zette deze evolutie voort door het wijzigen van de artikelen 524 en 528 van het Burgerlijk Wetboek om dieren en levenloze zaken van elkaar te onderscheiden. Deze wet had het dier echter nog niet uit de categorie van de goederen gehaald en het dier nog niet als een wezen met gevoel erkend.

De Franse wetgever heeft er dus voor gekozen om dieren een nieuwe juridische kwalificatie aan te bieden met de Wet van 16 februari 2015 betreffende de modernisering en vereenvoudiging van het recht en de procedures op het gebied van justitie en binnenlandse zaken. Artikel 2 van deze Wet, gecodificeerd in het nieuwe artikel 515-14 van het Burgerlijk Wetboek, bepaalt dat "*dieren levende wezens zijn met gevoel.. Onder voorbehoud van de wetten die hen beschermen, vallen dieren onder het stelsel van de goederen*".

De wetgeving die op dieren van toepassing is, is echter nog steeds doordrongen van de utilitaristische doctrine, die vaak ingaat tegen het standpunt van de abolitionisten. Dit laatste verdedigt

het idee dat wij niet het recht hebben om dieren als hulpbronnen te gebruiken en pleit voor de afschaffing van alle vormen van uitbuiting van dieren. Ze beschouwt dieren als wezens met een eigen morele waarde, ongeacht het nut dat zij voor de mens kunnen hebben. De utilitaristische stelling daarentegen veroordeelt onnodig lijden, maar aanvaardt datgene wat als nuttig kan worden beschouwd. Daarom kan het gebruik van dieren alleen aanvaardbaar zijn als het geluk dat hun uitbuiting de mensen brengt, belangrijker is dan het kwaad dat dit veroorzaakt. Het Franse dierenrecht, of le droit animalier, is hoofdzakelijk op deze stelling gebaseerd. Zo vinden we binnen het dierenrecht enerzijds wetgeving die aanvallen op de gevoeligheid van huisdieren, tam of in gevangenschap gehouden, bestraft, en anderzijds wetgeving die bepaalde bijzonder wrede praktijken, zoals slacht, circusvoorstellingen of experimenten, legitimeert.

Het Franse dierenrecht verdeelt dieren in verschillende juridische categorieën naar gelang van het gebruik dat de mens en de samenleving van hen maken, en onderwerpt elk van hen aan specifieke rechtsregels.

Het niveau van bescherming van een dier zal dus afhangen van de categorie waartoe het behoort. In het algemeen worden huisdieren, tam of in gevangenschap gehouden, als individu beschermd door het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Strafrecht en het Veldwetboek, terwijl wilde dieren, in voorkomend geval, alleen als soort worden beschermd door de bepalingen van het Milieuwetboek. Deze laatste worden bovendien door de wet als *res nullius* bestempeld, d.w.z. zaken die momenteel aan niemand toebehoren. Ze hebben echter allen de juridische kwalificatie verworven waardoor wordt erkend dat zij levende wezens met gevoel zijn.

Hoewel het dier niet langer wordt beschouwd als louter een eigendom, voorwerp of zaak, blijft het niettemin toch onderworpen aan het stelsel van de goederen, hetgeen de vraag doet rijzen naar zijn juridisch statuut en de behandeling ervan in het burgerlijk, strafrechtelijk en grondwettelijk recht (I). Afhankelijk van de categorie waartoe het dier behoort, kan ook de wettelijke bescherming die aan elk dier wordt verleend, verschillen (II).

I. De kwestie van het juridische statuut van dieren in het burgerlijk recht, het strafrecht en grondwettelijk recht van Frankrijk

De Wet nr. 2015-177 van 16 februari 2015 tot modernisering en vereenvoudiging van de wetgeving wijzigt de juridische categorie van dieren in het Burgerlijk Wetboek door het toevoegen van een nieuw artikel 515-14 in Boek II, getiteld "Goederen en de verschillende veranderingen van eigendom" en door te bepalen dat "*dieren levende wezens zijn met gevoel. Onder voorbehoud van de wetten die hen beschermen, vallen dieren onder het stelsel van de goederen*". Hoewel in dit artikel wordt bevestigd dat dieren levende wezens zijn met gevoel, kan uit de plaatsing ervan in de titel over goederen niet met zekerheid worden afgeleid of het dier uit deze categorie is gehaald. Bovendien hadden de parlementsleden aangegeven dat de reden voor dit nieuwe artikel de noodzaak was om de verschillende wetboeken op elkaar af te stemmen ten aanzien van de gevoeligheid van dieren die reeds was afgekondigd in met name het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij.

In dit verband stelt zich de vraag naar het juridische statuut van het dier, dat voortaan door het Burgerlijk Wetboek als een levend wezen met gevoel wordt gekwalificeerd (A), alvorens het juridische stelsel van het dier af te stemmen op de bepalingen van het Wetboek van Strafrecht (B) en zich af te vragen wat de gevolgen zijn van het ontbreken van bepalingen met betrekking tot het dier in de Franse Grondwet (C).

A. Het dier dat door het Burgerlijk Wetboek wordt gekwalificeerd als een levend wezen met gevoel dat onder het stelsel van de goederen valt

Het juridische statuut van dieren is specifiek en is dat altijd geweest. Dieren zijn dus altijd uitgesloten door het beginsel van *summa divisio* dat in het Burgerlijk Wetboek is opgenomen. Het Franse burgerlijk recht heeft immers tot doel de betrekkingen tussen personen en zaken te bestuderen. Alles moet in een van deze twee categorieën vallen, namelijk zaken of mensen.

In de categorie van de zaken zijn er goederen, maar ook gemeenschappelijke zaken, zaken die aan niemand toebehoren en achtergelaten zaken. Dieren lijken niet te passen bij een van deze aanduidingen. Het Burgerlijk Wetboek heeft dieren echter lange tijd gelijkgesteld met roerende en onroerende goederen. Bijgevolg leek het juridische statuut van het dier niet aangepast aan zijn situatie, en zelfs niet aan de rest van de Franse wetgeving, en werd op dit gebied een hervorming verwacht. Daarom heeft de wetgever het nieuwe artikel 515-14 in het Burgerlijk Wetboek opgenomen, waarin staat: "*Dieren zijn levende wezens met gevoel. Behoudens de wetten die hen beschermen, vallen dieren onder het stelsel van de goederen*".

Met het oog op de samenhang werden ook de artikelen 522, 524, 528, 533, 564 en 2501 van het Burgerlijk Wetboek gewijzigd door de wet van 16 februari 2015, waarbij alle directe of indirecte uitdrukkingen die beweren of impliceren dat dieren roerende of onroerende goederen, of voorwerpen zijn, werden opgespoord en geschrapt¹¹⁶.

Zo zijn dieren geschrapt uit het oude artikel 528 van het Burgerlijk Wetboek, dat bepaalde dat: "*zijn roerend uit hun aard verplaatsbare zaken, zowel die welke zich zelf bewegen, zoals dieren, als die welke slechts van plaats kunnen veranderen door de werking van een vreemde kracht, zoals levenloze dingen*". Artikel 528 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt nu dat: "*zijn roerend uit hun aard goederen die van plaats kunnen veranderen*". Dieren zijn dus verwijderd uit de subcategorie van de uit hun aard roerende goederen en zullen dus voortaan moeilijk nog kunnen worden gelijkgesteld met stoelen of andere roerende goederen.

Artikel 524 van het Burgerlijk Wetboek, dat in zijn eerste alinea bepaalde dat: "Voorwerpen die de eigenaar van een erf voor de dienst en de exploitatie van dat erf daarop geplaatst heeft, zijn onroerend door bestemming", werd eveneens gewijzigd. Dit eerste lid is nu opgesplitst in twee alinea's, waarin een onderscheid wordt gemaakt tussen voorwerpen die door de eigenaar van een erf voor de dienst en de exploitatie van dat erf daarop zijn geplaatst en die onroerend zijn door bestemming, en dieren die door de eigenaar van een erf daarop zijn geplaatst en die "onderworpen zijn aan het stelsel van onroerende goederen door bestemming". De lijst in hetzelfde artikel 524 van het Burgerlijk Wetboek is eveneens gewijzigd. De lijst omvat nog steeds landbouwgereedschap, distilleerkolven, ketels, kuipen en tonnen, maar de verwijzing naar dieren die verbonden zijn aan het landbouwbedrijf, naar vissen, duiven, en konijnen is verwijderd. Hoewel zij nog steeds onderworpen kunnen zijn aan het stelsel van onroerend goed door bestemming, zijn zij niet langer onroerend door bestemming. Dieren die de eigenaar van het erf aan de landbouwer of pachter voor de teelt aflevert, al dan niet geschat, worden voor onroerend door bestemming gehouden zolang zij uit kracht van de overeenkomst aan het erf verbonden blijven¹¹⁷.

Omdat zij echter onderworpen blijven aan het stelsel van de goederen, kunnen dieren toegeëigend worden, in bezit genomen worden en terug worden opgeëist in geval van vervallenverklaring.

¹¹⁶ Jean-Pierre MARGUENAUD, *L'entrée en vigueur de « l'amendement Glavany » : un grand pas de plus vers la personnalité juridique des animaux*, RSDA, 2/2014, p.15 (<http://www.unilim.fr/omij/files/2015/04/RSDA-2-2014.pdf>)

¹¹⁷ Burgerlijk Wetboek, art. 522

In het Franse recht hebben dieren nu dus een ander juridisch statuut gekregen dan andere goederen, maar zij blijven onderworpen aan het stelsel van de goederen. Elk huisdier, of het nu tam is of in gevangenschap wordt gehouden, is, puur door het feit dat het toegeëigd of in bezit genomen werd, onderworpen aan het gemene recht van de goederen, onder voorbehoud van de wetten die de bescherming ervan verzekeren.

Uiteindelijk verwerft het dier geen eigen juridisch statuut of persoonlijkheid en wordt er geen tussencategorie tussen personen en goederen gecreëerd: het artikel staat in feite in boek II betreffende de goederen. Bovenal gaat deze definitie niet vergezeld van een aangepast wettelijk stelsel om het dier beter te beschermen.

Deze hervorming heeft echter de verdienste dat zij het Burgerlijk Wetboek in overeenstemming heeft gebracht met de verschillende bestaande wetteksten waarin wordt erkend dat dieren gevoel hebben, met name het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij en het Wetboek van Strafrecht dat het dier al apart zette van lichamelijke goederen. Bijgevolg is er, sinds de hervorming die is ingevoerd door de Wet van 16 februari 2015, geen wet meer die bepaalt dat huisdieren, of ze nu tam zijn of in gevangenschap worden gehouden, roerend of onroerend zijn door bestemming.

Artikel L. 214-1 van het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij heeft namelijk sinds 1976 bepaald dat *"een levend wezen met gevoel door de eigenaar moet worden gehouden in omstandigheden die verenigbaar zijn met de biologische vereisten van zijn soort"*. Het Veldwetboek, dat een echte dierenwetgeving is geworden, geldt alleen voor huisdieren, die tam zijn of in gevangenschap worden gehouden. Het bevat bepalingen over het fokken, houden, wetenschappelijk gebruik, vervoer en doden van dieren en over de mishandeling van dieren gepleegd bij de uitoefening van activiteiten in verband met gezelschapsdieren.

Ook is deze hervorming in overeenstemming met de jurisprudentie, waarin in sommige gevallen reeds rekening werd gehouden met de aard van het dier als levend wezen met gevoel. Op 3 februari 2014¹¹⁸ had de correctionele rechtbank van Marseille reeds bevestigd dat *"(dieren geen ordinaire voorwerpen zijn, het zijn levende wezens met gevoel"*, alvorens de persoon die herhaaldelijk een kat tegen een muur had gegooid, te veroordelen tot een jaar gevangenisstraf en een verbod om een huisdier te bezitten. Evenzo had de Eerste civiele kamer van het Hof van Cassatie in zijn *Delgado-arrest* van 9 december 2015 verklaard dat een gezelschapsdier dat bestemd is om de genegenheid van zijn baasje te ontvangen, *"een uniek en onvervangbaar levend wezen"* is, waardoor het ontsnapt aan de regels van het Consumentenwetboek betreffende de niet-conformiteit van een verkocht product.

B. De bescherming van dieren in het strafrecht

Het Wetboek van Strafrecht erkent de gevoelige aard van het dier niet expliciet, maar wel impliciet. De wetgever heeft immers het bijzondere karakter van dieren erkend door er een Boek aan te wijden, getiteld "Andere misdaden en wanbedrijven", naast het Boek "Misdaden en wanbedrijven tegen personen" en het Boek "Misdaden en wanbedrijven tegen goederen".

De oorsprong van de individuele bescherming van dieren op basis van hun gevoeligheid is in hoofdzaak te vinden in de Wet Grammont van 2 juli 1850¹¹⁹. Deze wet bevatte één enkel artikel waarin werd bepaald dat wie een huisdier openbaar en ten onrechte mishandelt, zal worden gestraft met een boete van 5 tot 15 frank en een gevangenisstraf van 1 tot 5 dagen. De reikwijdte van deze

¹¹⁸ T. corr. Marseille, 3 februari. 2014, nr. 14/801.

¹¹⁹ Vóór de wet Grammont veroordeelde artikel 454 van het Wetboek van Strafrecht van 1810 diegenen die zonder reden een huisdier van een ander doodde. Het was dus het eigendom van anderen dat werd beschermd en niet het dier. Onder het Ancien Régime kon het dier ook worden aangeklaagd. Zie over dit onderwerp: David Chauvet, *La personnalité juridique des animaux jugés au Moyen Age*, Parijs, l'Harmattan, 2012.

bepaling was beperkt, aangezien de mishandeling van de huisdieren openbaar en cumulatief moest zijn.

Het decreet van 7 september 1959 heeft vervolgens de voorwaarden van openbaarheid en misbruik, waarvan de bestraffing van mishandeling tot dan toe afhankelijk was, afgeschaft. De wet bestraft onnodige mishandeling van huisdieren en, sinds de Wet nr. 63-1143 van 19 november 1963, van tamme dieren of dieren die in gevangenschap worden gehouden. Voorts werd in deze tekst de mogelijkheid geïntroduceerd om het mishandelde dier toe te vertrouwen aan een dierenbeschermingsorganisatie. Het wanbedrijf van wreedheid, al dan niet in het openbaar gepleegd, ten aanzien van tamme of in gevangenschap levende huisdieren werd ook gecreëerd door de Wet nr. 63-1143 van 19 november 1963.

Het begrip "dier als leven wezen met gevoel" werd echter pas in 1976 verankerd in de Wet nr. 76-629 van 10 juli 1976, waarin, na het dier als "met gevoel" te hebben omschreven, ernstige mishandeling en vrijwillige verwaarlozing werden gelijkgesteld met wreedheid. Deze wet stond ook dierenbeschermingsverenigingen die erkend waren als verenigingen van openbaar nut toe "*de rechten uit te oefenen die aan de burgerlijke partij zijn toegekend met betrekking tot inbreuken op artikel 453 van het Wetboek van Strafrecht die direct of indirect de belangen schaden die zij beogen te verdedigen*". Deze laatste voorwaarde is niet langer vereist sinds de Wet nr. 94-89 van 1 februari 1994, waarbij aan het Wetboek van Strafvordering het artikel 2-13 is toegevoegd, dat de uitoefening van de voor burgerlijke partijen erkende rechten openstelt voor elke vereniging voor de verdediging en bescherming van dieren die sinds ten minste vijf jaar naar behoren is geregistreerd, niet alleen voor de strafbare feiten van ernstige mishandeling of wrede daden, maar ook voor de strafbare feiten van mishandeling en opzettelijke aanslag op het leven van een dier zonder dat vereist is dat de belangen van de betrokken vereniging direct of indirect worden geschaad.

Ten slotte zijn in 1994, bij de hervorming van het Wetboek van Strafrecht, de meeste strafbare feiten tegen huisdieren, of zij nu tam zijn of in gevangenschap worden gehouden, buiten de categorie eigendomsdelicten geplaatst. Deze overtredingen staan dus in Boek vijf van het Wetboek van Strafrecht, getiteld *Andere misdaden en wanbedrijven*, en boek VI over overtredingen.

De ontwikkeling van het strafrecht inzake dierenbescherming wordt dus gekenmerkt door belangrijke vorderingen. Alleen de Wet van 24 april 1951, die een onverantwoordelijkheidsbeding creëert voor stierengevechten en hanengevechten wegens het feit dat dit behoort tot een ononderbroken plaatselijke traditie, heeft tot een achteruitgang van deze bescherming geleid.

We kunnen dus concluderen dat de hervorming die leidt tot de wijziging van het juridisch statuut van dieren, het Burgerlijk Wetboek in overeenstemming brengt met het Wetboek van Strafrecht, waarin reeds werd geoordeeld dat dieren een bijzondere plaats innemen onder de lichamelijke goederen.

C. Het ontbreken van een juridisch statuut van het dier in het Franse grondwettelijk recht

In het Franse recht heeft de bescherming van dieren tot op heden geen grondwettelijke waarde. De Grondwet, die de hoogste wettekst in de hiërarchie van normen is en aan de top staat van de rechtsorde waaraan alle andere normen moeten worden getoetst, erkent of vermeldt het dier niet in zijn bepalingen, zelfs niet uitdrukkelijk als een element van biodiversiteit.

We herinneren eraan dat de Grondwet drie domeinen regelt, namelijk de openbare instellingen van de Republiek, de verschillende normen van de rechtsorde en, ten slotte, de grondrechten die de wetgever moet waarborgen. In Frankrijk zijn de grondrechten vastgelegd in de Verklaring van de rechten van de mens en van de burger van 1789 en erkend in de Grondwet van 1958. Alle grondrechten worden gewaarborgd door deze twee teksten, maar ook door het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM), het

Milieuhandvest (dat sinds 2005 in de Grondwet is opgenomen) en de grondbeginselen waarnaar in deze teksten wordt verwezen.

Een grondwetsherziening die dieren een wettelijk statuut verleent, zou dan een aanzienlijke vooruitgang kunnen betekenen voor de bescherming van dieren. Verankering van het dier in de Grondwet zou dus een betere rechtsgrondslag bieden voor de bescherming van het dier en een grotere legitimiteit geven aan het optreden van de overheid om de bescherming van het dier te waarborgen.

Een amendement in die zin was ingediend door de afgevaardigden van Frankrijk, die geen amendement hadden ingediend tijdens de behandeling van de ontwerpgrondwet "voor een meer representatieve, verantwoordelijke en doeltreffende democratie" (Wetsvoorstel nr. 2011), geregistreerd op 9 mei 2018.

Het Amendement nr. CL788, ingediend op 22 juni 2018, had tot doel in het Milieuhandvest een artikel 3 bis in te voegen, dat bepaalt "*Elke daad van wreedheid jegens wezens met gevoel is verboden*". Volgens de auteurs werd dit amendement gerechtvaardigd door de noodzaak onze relatie met levende en voelende wezens opnieuw te evalueren om een echte ecologische overgang te kunnen overwegen. Dit voorstel is verworpen na de behandeling ervan in de commissie op 26 juni 2018.

Een dergelijke erkenning zou het ook mogelijk maken een zekere achterstand in Frankrijk op dit gebied in te halen, aangezien moet worden geconstateerd dat verscheidene landen reeds een dergelijke hervorming hebben doorgevoerd en de bescherming van dieren in hun grondwet hebben opgenomen. India heeft in 1976 het voortouw genomen door een "*plicht tot medeleven*" met levende wezens in zijn grondwet op te nemen. Brazilië volgde in 1988 met een grondwettelijk verbod op wreedheid tegen dieren. Verschillende Europese staten hebben zich vervolgens bij de beweging aangesloten, waarbij verschillende formuleringen werden gebruikt: In Zwitserland "*waardigheid van het schepsel*", in Duitsland en Oostenrijk "*bescherming van het dier*", in Luxemburg "*bescherming*" en "*welzijn*" van dieren.

In Frankrijk is het thans echter denkbaar, maar dit is nog niet erkend, dat de grondwettelijke waarde van het dier indirect wordt afgeleid uit de erkenning van de grondwettelijke waarde van het Milieuhandvest, dat in 2005 is aangenomen. Aldus zouden twee belangrijke grondslagen van het milieurecht, verkondigd door het Milieuhandvest, kunnen leiden tot de directe en indirecte inaanmerkingneming van dieren door het grondwettelijk recht, namelijk dat van de noodzaak van een evenwichtig milieu en dat van het voorzorgsbeginsel.

In het Milieuhandvest is het recht op een evenwichtig milieu immers vastgelegd in artikel 1, dat bepaalt: "*Eenieder heeft recht op een leven in een evenwichtig milieu dat bevorderlijk is voor zijn of haar gezondheid*". Dit beginsel maakt op zijn beurt deel uit van de bredere doelstelling van duurzame ontwikkeling, die het mogelijk maakt in de behoeften van het heden te voorzien zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen. Dit omvat de noodzaak om essentiële ecologische processen en levensondersteunende systemen in stand te houden, de genetische diversiteit waarvan de werking van de meeste van deze systemen afhankelijk is, te behouden, en te zorgen voor een duurzaam gebruik van soorten en ecosystemen. De instandhouding van de biodiversiteit door de bescherming van fauna en flora lijkt derhalve onder deze grondwettelijke bepalingen te vallen, die dus een basis zouden kunnen vormen voor een grondwettelijke bescherming van dieren en, in ieder geval, van wilde soorten die integraal deel uitmaken van de biodiversiteit in ruime zin.

Zo kent artikel 5 van het Milieuhandvest ook grondwettelijke waarde toe aan het voorzorgsbeginsel op milieugebied, dat als volgt luidt: "*Wanneer het optreden van schade, hoewel dit volgens de stand van de wetenschappelijke kennis onzeker is, ernstige en onomkeerbare gevolgen zou kunnen hebben voor het milieu, dragen de overheidsinstanties er door toepassing van het voorzorgsbeginsel zorg voor dat voorlopige en evenredige maatregelen worden genomen om het optreden van de schade te voorkomen en dat procedures worden toegepast om de betrokken risico's te evalueren*". Dit beginsel zou de overheid er dan toe kunnen dwingen een echt onderzoeksbeleid te voeren naar de gevolgen van bepaalde handelingen voor het milieu en het voortbestaan van

diersoorten. Zo zou de risicobeoordeling van vergunningen voor het gebruik van nieuwe pesticiden verplicht moeten worden gesteld voordat het gebruik ervan wordt toegestaan, of verboden op basis van het voorzorgsbeginsel, en aldus bevorderlijk zijn voor het behoud en de bescherming van bepaalde dieren, zoals insecten of bijen. Het gaat dus om een indirecte grondwettelijke bescherming die mogelijk en denkbaar is geworden sinds de opnemings van het Milieuhandvest in het "grondwettelijkheidsblok" tijdens de grondwetsherziening van 1 maart 2005.

Ten slotte zij erop gewezen dat de Franse Constitutionele Raad zich tot tweemaal toe heeft moeten uitspreken over de grondwettigheid van een tekst betreffende dieren.

Zo werd door de Raad van State voor het eerst een prioritaire grondwettigheidsproblematiek aangekaart in verband met de uitzondering voorzien in paragraaf 7 van artikel 521-1 van het Wetboek van Strafrecht, dat bepaalt dat stierengevechten met doding zijn toegelaten wanneer een "ononderbroken plaatselijke traditie" kan worden ingeroepen, terwijl alinea 1 van dit artikel bepaalt dat ernstige mishandeling en wreedheden ten overstaan van dieren streng worden gestraft. De Constitutionele Raad oordeelde aldus dat de zevende alinea van artikel 521-1 van het Wetboek van Strafrecht betreffende stierengevechten in overeenstemming was met de Grondwet en niet in strijd was met het gelijkheidsbeginsel dat is neergelegd in artikel 6 van de Verklaring van de rechten van de mens en de burger van 1789¹²⁰.

De tweede zaak waarover de Constitutionele Raad zich heeft moeten uitspreken, betreft de hanengevechten die uitdrukkelijk zijn uitgesloten van de werkingssfeer van de artikelen 521-1, R. 654-1 en R. 655-1 van het Wetboek van Strafrecht, op plaatsen waar een ononderbroken traditie kan worden vastgesteld. Nadat een prioritaire grondwettigheidsproblematiek op grond van artikel 61-1 van de Grondwet aanhangig werd gemaakt bij het Grondwettelijk Hof, heeft het zich uitgesproken over de grondwettigheid van artikel 521-1 van het Wetboek van Strafrecht, dat de oprichting van nieuwe gallodrooms (hanenarena's) uitdrukkelijk verbiedt, terwijl dit volgens de eiser een ongelijke behandeling schept ten opzichte van de organisatoren van stierengevechten¹²¹. Volgens de Constitutionele Raad is deze bepaling in overeenstemming met de Grondwet omdat "de wetgever de uitsluiting van strafrechtelijke aansprakelijkheid voor zowel stierengevechten als hanengevechten weliswaar heeft willen baseren op het bestaan van een ononderbroken traditie, maar het hier gaat om praktijken die verschillend van aard zijn, dat de wetgever een strikter kader heeft willen scheppen voor de uitsluiting van strafrechtelijke aansprakelijkheid voor hanengevechten, teneinde de uitroeiing van deze praktijken te begeleiden en te bevorderen, en dat de wetgever, door de oprichting van nieuwe gallodromen te verbieden, verschillende situaties verschillend heeft behandeld"¹²².

Kortom, het dier lijkt in het Franse recht nog geen eigen juridisch statuut te hebben verworven op grond waarvan zijn bescherming op duurzame en doeltreffende wijze kan worden gewaarborgd. Een grondwetsherziening om de bescherming van dieren door de Grondwet te waarborgen, een tekst die zich door zijn superieure juridische waarde aan alle andere normen kan opdringen, lijkt wenselijk.

¹²⁰ Zie het commentaar op besluit Const. Raad, nr. 2012-271, 21 sept. 2012

¹²¹ Crim. 2 juni 2015 nr.15/-90.004

¹²² Const. Raad 31 juli 2015, nr. 2015-477 QPC, JO 2 augustus

II. Dierenrechten in het Franse positieve recht: ongelijke bescherming door een benadering per categorie

Het ontbreken van een uniform wettelijk statuut voor alle dieren betekent een ongelijke bescherming door de wet. Er is niet één enkele wettelijke regeling op hen van toepassing. Integendeel, de Franse wetgeving wordt gekenmerkt door een verscheidenheid van toepasselijke regels die verschillen naar gelang van de juridische categorie waartoe een dier behoort.

Bovendien bestaat er, strikt genomen, geen wettelijke definitie van een dier. In het Europees recht worden in verschillende teksten verschillende definities gegeven, maar deze hangen steeds af van het doel van de betrokken bepalingen. Daarom is er geen samenhang tussen deze definities en wordt er geen algemene definitie van een dier gegeven.

Deze verschillende categorieën hangen met name af van het beeld dat de mens van het dier heeft, van het belang dat hij erbij heeft en van het gebruik dat hij ervan wil maken (A), en uit deze categorisering volgt het niveau van bescherming dat door het recht aan dit of dat dier wordt geboden (B).

A. De categorisering van het dier in het Franse recht

In het Franse recht wordt het dier in artikel 515-14 van het Burgerlijk Wetboek en artikel L.214-1 van het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij gedefinieerd als een levend wezen met gevoel. Het begrip "gevoel" wordt in de teksten echter niet gedefinieerd. Het Wetboek van Strafrecht, dat alleen huisdieren beschermt, die tam zijn of in gevangenschap worden gehouden, geeft geen definitie van een dier. Tenslotte wordt in het Milieuwetboek alleen verwezen naar diersoorten, een term die evenmin wordt gedefinieerd.

Een van de redenen waarom er geen algemene definitie van het begrip dier bestaat, is dat er zowel op internationaal en regionaal niveau als op nationaal niveau geen uniforme wettelijke regeling voor alle dieren bestaat.

De Franse wet verdeelt de dieren immers in verschillende juridische categorieën naar gelang van het gebruik dat ervan wordt gemaakt, en onderwerpt elk van hen aan specifieke regels. De dieren worden vervolgens gedefinieerd aan de hand van de categorie waartoe zij behoren. In het algemeen zijn er drie hoofdcategorieën van dieren, afhankelijk van het gebruik dat de mens van het dier maakt en de belangstelling die hij ervoor heeft.

De eerste grote categorie komt overeen met de dieren die het dichtst bij de mens staan, namelijk gezelschapsdieren en, in ruimere zin, huisdieren. Deze laatste worden volgens de oude jurisprudentie gedefinieerd als *"levende wezens die leven, gefokt en gevoed worden, en zich voortplanten in het huis van de mens en door zijn zorg"*. (Crim. 14 maart 1861, Bull. crim. nr. 53. - Amiens, 20 mei 1955, D. 1955. 496).

Het besluit van 11 augustus 2006, uitgevaardigd door het ministerie van Ecologie en Duurzame Ontwikkeling, bevat de lijst van soorten, rassen of variëteiten van huisdieren. Bij dit besluit is een beperkende lijst gevoegd van soorten die in Frankrijk als huisdier worden beschouwd. Als een dier dus niet op deze lijst voorkomt, wordt het door de Franse wet niet beschouwd als een huisdier.

De tweede categorie omvat dieren die als nuttig voor de mens worden beschouwd, zoals landbouwdieren en dieren die voor experimentele of andere wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt. Deze dieren mogen legaal door mensen worden gebruikt, en ook gedood, mits hierbij minimumnormen worden nageleefd. Getemde dieren zijn dieren die, zonder gedomesticeerd te zijn, leven in onderwerping aan de mens en zijn omgeving. Dieren in gevangenschap zijn dieren die in hun

natuurlijke staat in het wild leven, maar die door de mens onder dwang in gevangenschap worden gehouden.

De derde grote categorie betreft wilde dieren, d.w.z. alle dieren die leven, zich voortplanten en zich voeden zonder enig menselijk ingrijpen, niet door de mens zijn geselecteerd en die bestemd zijn om in hun natuurlijke omgeving te leven: zij vormen de wilde fauna. Dieren die in deze categorie vallen zijn wettelijk *res nullius*, d.w.z. zaken die momenteel aan niemand toebehoren. De op hen toepasselijke verordeningen behandelen hen niet als individuen, maar zijn van toepassing naar gelang van de soort waartoe zij behoren. Ofwel wordt de soort geacht schade te kunnen toebrengen en staat de wet onder bepaalde voorwaarden de verwijdering ervan toe, ofwel wordt de soort met uitsterven bedreigd en beschermt de wet ze.

De regels met betrekking tot huisdieren zijn voor het grootste deel opgenomen in het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij, terwijl de specifieke wetgevende bepalingen met betrekking tot wilde dieren, die oorspronkelijk voortvloeien uit wet nr. 76-629 van 10 juli 1976 betreffende de bescherming van de natuur, nu zijn opgenomen in het Milieuwetboek onder de titel van behoud van het natuurlijk erfgoed (Milieuwetboek, art. L.411-1 e.v.).

Er is echter één gemeenschappelijk punt in de dierenwetgeving: elk dier moet worden beschouwd als een wezen met gevoel. Dit is het beginsel dat is neergelegd in artikel 515-14 van het Burgerlijk Wetboek, zoals gewijzigd door artikel 2 van de Wet nr. 2015-177 van 16 februari 2015. Als gevolg van de ontwikkeling van het recht wordt het dier, dat vroeger slechts als eigendom of *res nullius* werd beschouwd, thans beschouwd als een levend wezen dat rechtsbescherming kan genieten.

Het niveau van bescherming van een dier zal dus afhangen van de categorie waartoe het behoort. In het algemeen worden huisdieren, tam of in gevangenschap gehouden, als individu beschermd door het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Strafrecht en het Veldwetboek, terwijl wilde dieren, in voorkomend geval, alleen als soort worden beschermd door de bepalingen van het Milieuwetboek.

Het Wetboek van Strafrecht bestraft mishandeling van dieren (Wetboek van Strafrecht, art. R.654-1), ernstige mishandeling en daden van wreedheid of verwaarlozing (Wetboek van Strafrecht, art. 521-1) en het onnodig doden (Wetboek van Strafrecht, art. R.655-1).

Het Veldwetboek legt het beginsel vast dat dieren moeten worden ondergebracht in omstandigheden die verenigbaar zijn met de biologische behoeften van hun soort (Veldwetboek, art. L.214-1) en stelt mishandeling strafbaar (Veldwetboek, art. L.214-3). Evenzo verbiedt artikel R.214-17 van het Veldwetboek eenieder *"deze dieren het voedsel en, in voorkomend geval, het water te ontzeggen dat nodig is om te voorzien in de fysiologische behoeften die eigen zijn aan hun soort en aan hun mate van ontwikkeling, aanpassing en domesticatie"*. De tekst bevat verder bepalingen over verplichting tot verzorging in geval van ziekte of letsel, en een verbod op ongeschikte huisvesting voor dieren en andere ongeschikte methoden om dieren te houden. Ten slotte worden bij ministeriële besluiten de maatregelen vastgesteld om te voorkomen dat de dieren lijden tijdens het fokken, het huisvesten, het vervoer en het slachten.

De bescherming van in het wild levende dieren wordt gerealiseerd via het concept van beschermde soorten, dat te vinden is in internationale verdragen zoals het Verdrag van Washington van 3 maart 1973 of Verordening (EU) nr. 1143/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2014 betreffende de preventie en het beheer van de introductie en de verspreiding van invasieve uitheemse soorten. In het Franse nationale recht waarborgen de artikelen L.411-1 en volgende van het Milieuwetboek het behoud van het biologisch erfgoed. Zo is het, wanneer de noodzaak tot behoud van diersoorten zulks rechtvaardigt, onder meer verboden hun habitats te vernielen, hen te vangen of mishandelen. Er zijn ook specifieke bepalingen voor nationale parken, natuureservaten en regionale parken (Milieuwetboek L.331-1 e.v. en R.331-1 e.v.), alsmede voor inrichtingen waar niet-gedomesticeerde dieren worden gehouden (Milieuwetboek, art. L.413-1 e.v.). Wanneer bepaalde dieren een gevaar kunnen vormen voor menselijke activiteiten of voor het biologisch evenwicht, zijn zij uitgesloten van het toepassingsgebied en kunnen zij worden vernietigd

volgens de voorgeschreven administratieve maatregelen (Milieuwetboek, art. L. 427-1 tot L. 427-11 en R. 427-1 tot R. 427-28), net zoals de eigenaar of landbouwer een wild dier, met uitzondering van everzwijnen, mag verjagen of slachten wanneer het zijn eigendom is binnengedrongen en er schade aanricht (Milieuwetboek, art. L. 427-9 en R. 427-6).

B. Ongelijke bescherming van de gevoeligheid van dieren in het Franse recht

Zoals wij hierboven hebben gezien, zijn dieren in het Franse recht levende wezens met gevoel, en het is dan ook passend om stil te staan bij de vraag of de wet rekening houdt met de gevoeligheid van het dier.

De erkenning van de gevoeligheid van dieren in Europese en nationale wetteksten, hetgeen nauw samenhangt met de wetenschappelijke vooruitgang op dit gebied, recente filosofische denkbeelden en veranderingen in de samenleving, leidt tot het opleggen van normen met betrekking tot het welzijn van dieren. Zo toonde wetenschappelijk onderzoek geleidelijk aan dat dieren emoties voelen en lichamelijk en geestelijk lijden konden ervaren. Het besef dat een dier geen product is maar een wezen met gevoel heeft het welzijn van dieren bestemd voor menselijke consumptie tot een echt gespreksonderwerp van de samenleving gemaakt, hetgeen zich heeft vertaald in het ontstaan van dierenrechtengroepen en een groeiend wettelijk kader voor de omstandigheden waarin deze dieren moeten worden gehouden.

Het begrip welzijn, dat nu centraal staat in de dierenproblematiek, komt tegenwoordig voor in de meeste juridische teksten die op dieren van toepassing zijn.

Volgens de Wereldorganisatie voor diergezondheid (OIE) *“verwijst dierenwelzijn naar de fysieke en mentale toestand van een dier in relatie tot de omstandigheden waarin het leeft en sterft. Het welzijn van een dier wordt als bevredigend beschouwd als aan de volgende criteria is voldaan: goede gezondheid, voldoende comfort, goede voeding en veiligheid. Het mag zich niet in een toestand bevinden die pijn, angst of stress veroorzaakt, en moet in staat zijn de natuurlijke gedragingen te uiten die essentieel zijn voor zijn lichamelijke en geestelijke toestand. [...] Terwijl het begrip dierenwelzijn betrekking heeft op de toestand van het dier, valt de behandeling die een dier krijgt onder andere termen zoals verzorging, fokomstandigheden en goede behandeling”*¹²³.

Voor het Nationaal Agentschap voor de veiligheid van voedsel, milieu en arbeid (Anses) is het welzijn van een dier de positieve mentale en fysieke toestand die verband houdt met de bevrediging van zijn fysiologische en gedragsmatige behoeften en verwachtingen. Deze toestand varieert naar gelang van de perceptie van het dier van de situatie¹²⁴.

Het begrip welzijn heeft dus betrekking op de mentale dimensie van de gevoelens van het dier in zijn omgeving. Het niveau van welzijn wordt dan bepaald in functie van een bepaald individu in een bepaalde omgeving. In dit verband kan het welzijn van een dier alleen op individuele basis worden beoordeeld en was het noodzakelijk te voorzien in beoordelingscriteria die op elke soort kunnen worden toegepast. Het gaat om de volgende vijf vrijheden die zijn vastgesteld in het Brambell-rapport over het welzijn van dieren in de intensieve veehouderij, maar die later zijn uitgebreid tot alle dieren, namelijk:

- vrijwaring van honger en dorst door vrije toegang tot veilig voedsel en water voor het behoud van een goede gezondheid en vitaliteit;
- afwezigheid van ongerief dankzij een aangepaste omgeving, met inbegrip van beschutting en een comfortabele rustplaats;

¹²³ OIE, 2018. Code sanitaire pour les animaux terrestres, titre 7 Bien-être animal, chapitre 7.1 Introduction sur les recommandations relatives au bien-être animal, article 7.1.1 Définition ;

¹²⁴ Anses, 2018. Avis de l'Anses relatif au « Bien-être animal : contexte, définition et évaluation ».

- vrijwaring van pijn, letsel en ziekte door preventieve maatregelen of vroegtijdige diagnose, gevolgd door een passende behandeling;
- vrijheid om normaal gedrag te kunnen uiten door voldoende ruimte, passende faciliteiten en het gezelschap van anderen, en
- vrijwaring van angst en stress door te zorgen voor levensomstandigheden en een behandeling van de dieren die psychisch lijden voorkomt.

De eerste tekst waarin het begrip dierenwelzijn in het Franse juridische corpus werd opgenomen, was de Europese Overeenkomst inzake de bescherming van dieren tijdens internationaal vervoer, die Frankrijk op 13 december 1968 heeft ondertekend en op 9 januari 1974 heeft geratificeerd. In de preambule van deze overeenkomst wordt rechtstreeks verwezen naar het begrip "dierenwelzijn". Vervolgens wordt in de Europese Overeenkomst inzake de bescherming van landbouwdieren van 10 maart 1976, die in 1978 door Frankrijk is ondertekend en geratificeerd, ook rechtstreeks verwezen naar het welzijn van dieren. In veel andere Europese verdragen zullen bepalingen inzake dierenbescherming worden opgenomen die verplichtingen opleggen om een minimumniveau van dierenwelzijn te waarborgen.

Zo zijn in het Gemeenschapsrecht nieuwe bepalingen ontwikkeld om dieren te beschermen en hun welzijn te waarborgen, met als doel de wetgevingen van de verschillende lidstaten inzake dierenbescherming te harmoniseren en zo concurrentievervalsing tussen de lidstaten op de communautaire markt te voorkomen.

Vandaag is dierenwelzijn een van de doelstellingen geworden waarmee de Europese Unie en de lidstaten ten volle rekening moeten houden bij het formuleren en uitvoeren van het beleid van de Gemeenschap op het gebied van landbouw, vervoer, interne markt en onderzoek (artikel 13 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (2007), dat alle oprichtingsverdragen in één tekst heeft herschikt).

In de wetgeving van de Europese Unie wordt ook verwezen naar de Engelse termen "sentient / sentience", in het Frans vertaald als "sensible / sensibilité in verband met het welzijn van dieren en in het Nederlands "gevoel/gevoeligheid". Het Protocol van Amsterdam, dat in 1992 is goedgekeurd, bepaalt dat de Gemeenschap en de lidstaten zich ertoe verbinden "ten volle rekening te houden met hetgeen vereist is voor het welzijn van dieren als wezens met gevoel".

In Frankrijk wordt deze term gebruikt sinds de Wet nr. 76-629 van 10 juli 1976 betreffende de bescherming van de natuur, waarin wordt erkend dat *"elk dier met gevoel door zijn eigenaar moet worden gehouden in omstandigheden die verenigbaar zijn met de biologische vereisten van zijn soort."* en meer recentelijk in de Wet nr. 2015-177 van 16 februari 2015, die in artikel 515-14 van het Burgerlijk Wetboek dat bepaalt dat *"dieren levende wezens zijn met gevoel."*

Van nu af aan heeft het dierenwelzijn zich gevestigd als een sleutelbegrip van dierenbescherming, zowel in het Franse als in het Europese recht. Aanvankelijk was de opkomst van het begrip welzijn een reactie op de zorg om verbetering van de omstandigheden waarin dieren werden gehouden, en die waren verslechterd naarmate de intensieve en industriële landbouw zich ontwikkelde. De eis om het welzijn van dieren te respecteren is uitgebreid tot alle gebieden waarop dieren worden gebruikt, of het nu gaat om fokken, experimenteren of zelfs gezelschapsdieren. De voorschriften met betrekking tot de eerbiediging van het welzijn van dieren zijn echter afhankelijk van het gebruik, aangezien de aan het dier opgelegde beperkingen niet altijd dezelfde zijn. De welzijnsdoelstellingen zijn echter gemeenschappelijk, ongeacht het gebruik van het dier. Als zodanig kan welzijn worden gedefinieerd als een concept dat alle vormen van diergebruik gemeen hebben, maar waarvan de toepassing specifiek is voor elke vorm van diergebruik.

We kunnen dus concluderen dat het noodzakelijk lijkt om dit versnipperd geheel van rechtsregels te harmoniseren door bijvoorbeeld een specifiek en uniform juridisch statuut of een rechtsregeling in het leven te roepen dat een uniform niveau van bescherming garandeert voor alle dieren, ongeacht het gebruik dat de mens ervan maakt. In 2015 erkende de Franse wet immers voor

alle dieren dat het levende wezens zijn met gevoel, ongeacht de categorie waartoe ze behoren. Het is nu zaak om uit deze erkenning de nodige juridische consequenties te trekken door een hoog niveau van bescherming voor alle dieren te waarborgen, waarbij men zich bijvoorbeeld kan laten inspireren door de verschillende wettelijke en grondwettelijke bepalingen die eventueel door buurlanden zijn aangenomen en die het mogelijk maken elk dier een passende bescherming van zijn gevoeligheid te bieden.

De toe-eigening van het dier in het Belgisch recht

JOHAN VAN DE VOORDE, POSTDOCTORAAL ONDERZOEKER AAN DE
UNIVERSITEIT ANTWERPEN, ONDERZOEKSGROEP PERSOON EN
VERMOGEN, ACADEMISCH COÖRDINATOR VAN DE LEERSTOEL DIER EN
RECHT¹²⁵

¹²⁵E-mailadres: johan.vandevoorde@uantwerpen.be. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5740-4167>.

Gebruikte afkortingen: wet van 1986 = wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, *B.S.*, 3 december 1986, blz. 16.382; Waals Dierenwelzijnswetboek = Waals Dierenwelzijnswetboek van 4 oktober 2018 (*Code wallon du Bien-être des animaux*), *B.S.*, 31 december 2018, blz. 106.772.

I. Inleiding

A. Probleemstelling en bevoegdheid van de wetgevers

1. Onderzoeksprobleem. De mens eigent zich dieren toe (of heeft althans de macht om dat te doen): hij creëert eigendomsrechten op hen, zodat zij het object zijn in een eigendomsrelatie waarin de mens het subject, de meester is. Het is niet verwonderlijk dat de toe-eigening van dieren controversieel is, althans bij een deel van de bevolking.

2. Bevoegdheid van de wetgevers. De bevoegdheid inzake dierenwelzijn, ooit een federale bevoegdheid, werd in 2014 overgedragen aan de gewesten, met enkele uitzonderingen¹²⁶. Het Waals Gewest heeft in 2018 een nieuw Dierenwelzijnswetboek aangenomen; het Vlaams en het Brussels Gewest hebben tot nu toe alleen de federale wet van 1986 enigszins aangepast, maar overwogen om ook een nieuw wetboek of decreet inzake dierenwelzijn in te voeren.

Het burgerlijk recht daarentegen is nog steeds een federale bevoegdheid, op enkele uitzonderingen na die hier niet relevant zijn¹²⁷. Dit bemoeilijkt gewestelijke pogingen om het civielrechtelijke statuut van het dier te wijzigen¹²⁸.

B. Definitie van een dier

3. Definitie die in deze bijdrage wordt bepleit. In deze bijdrage wordt een “dier” gedefinieerd als een pijngevoelig wezen, anders dan een mens, dat de capaciteiten en kwaliteiten mist die de mens van nature een rechtspersoon maken, zoals we in een andere bijdrage hebben uiteengezet¹²⁹. Voor een goed begrip lichten wij hier enkele elementen van deze definitie toe.

Gevoeligheid voor pijn is een criterium voor het onderscheiden van dieren die een individueel en concreet belang hebben. Een dier dat niet gevoelig is voor pijn, zoals een spons, is immers onverschillig voor zijn lot. Zelfs als men kan zeggen dat het een belang heeft bij zijn bestaan en het nastreven van zijn natuurlijke instincten, dan nog is dat belang volkomen abstract.

De uitsluiting van de mens van deze definitie is op verschillende vlakken logisch. In de eerste plaats beschikt de mens reeds over een echte juridische bescherming, dat verder ontwikkeld is dan de bescherming die dieren genieten. Ten tweede gebeurt de toe-eigening van dieren altijd door de mens. De toe-eigening van een mens is verboden, omdat het dan over slavernij gaat, wat vandaag de dag universeel verboden is¹³⁰.

Niet alleen menselijke wezens, maar ook wezens die van nature rechtspersonen zijn, zijn dus uitgesloten. Een natuurlijke rechtspersoon is een wezen dat door zijn aard opgeroepen wordt om aan het rechtsverkeer deel te nemen: het beschikt over de (sociale, rationele...) capaciteiten die daarvoor

¹²⁶Art. 6, § 1, XI van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *B.S.*, 15 augustus 1980, blz. 9434, ingevoegd bij art. 24 van de bijzondere wet van 6 januari 2014 met betrekking tot de Zesde Staatshervorming, *B.S.*, 31 januari 2014, blz. 8641. Zie voor een diepgaandere analyse K. WAUTERS en J. VAN BELLE, “La compétence en matière de bien-être animal aux niveaux européen et national” in *Le droit des animaux*, Brussel, Larcier, 2019, blz. 187-229; E. VERNIERS, “Le Code wallon du Bien-être animal : révolution ou réformation ?”, *R.S.D.A.*, 2018, afl. 2, blz. 153-154.

¹²⁷K. REYBROUCK en S. SOTTIAUX, *De federale bevoegdheden*, Antwerpen, Intersentia, 2019, blz. 215, nr. 307.

¹²⁸E. VERNIERS, “Le Code wallon du Bien-être animal : révolution ou réformation?”, *R.S.D.A.*, 2018, afl. 2, blz. 155.

¹²⁹J. VAN DE VOORDE, “Réflexions sur l’amélioration du statut de l’animal en droit civil belge : réformisme ou révolution ?” in *Les animaux. Université d’été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 256, nr. 21.

¹³⁰J. VAN DE VOORDE, *De verkrijgende verjaring*, Brugge, die Keure, 2019, blz. 126, nr. 350.

vereist zijn¹³¹. Momenteel zijn alleen menselijke wezens natuurlijke rechtspersonen in de nationale wetgevingen. In het internationaal recht zijn staten natuurlijke rechtspersonen. Indien een dier een natuurlijke rechtspersoon zou zijn, zou het de bescherming genieten die aan natuurlijke rechtspersonen wordt verleend, namelijk diegene die aan mensen wordt verleend.

4. Het dier in het burgerlijk recht. Het oud Burgerlijk Wetboek - de *Code Napoléon*¹³² - besteedde niet veel aandacht aan de definitie van een dier, dat geen specifieke regeling kende. Artikel 3.39 van het nieuw Burgerlijk Wetboek bepaalt dat dieren een gevoelsvermogen en biologische noden hebben. Hieruit kan worden afgeleid dat alleen wezens met gevoelsvermogen en biologische noden dieren zijn in de zin van het Burgerlijk Wetboek¹³³. Deze definitie is dus vergelijkbaar met de onze (zie nr. 8). Wij zullen het statuut van het toegeëigende dier bestuderen in de nrs. 43-47; het statuut van het dier in het algemeen wordt in een andere bijdrage bestudeerd.

C. De kwestie van de rechtmatigheid van het gebruik van dieren door de mens

5. Inleiding Alvorens in te gaan op de kwestie van de toe-eigening van dieren, is het noodzakelijk te weten in hoeverre het gebruik van dieren door de mens kan worden gelegitimeerd¹³⁴. Want als het gebruik van dieren door de mens noodzakelijkerwijs illegitiem is, dan is de toe-eigening van dieren verwerpelijk en moet ze worden afgeschaft. Het is pas wanneer het gebruik van dieren door de mens kan worden gelegitimeerd, dat de vorm van toe-eigening relevant kan zijn.

6. Biologische noden als norm. De dierenwetgeving (in België, Frankrijk, Nederland, Duitsland, Luxemburg, Zwitserland) vereist in de eerste plaats dat de biologische noden worden gerespecteerd, d.w.z. niet worden gedood of verwond¹³⁵, “voeding, verzorging en huisvesting ontvangen die passen bij zijn aard, fysiologische en ethologische behoeften, gezondheidstoestand en ontwikkelingsgraad, aanpassing of domesticatie” en een zekere bewegingsvrijheid hebben¹³⁶. Meer in het algemeen moeten we een zeker recht erkennen (in niet-technische zin, want alleen de mens beschikt over de noodzakelijke capaciteiten om aan het recht en de ethiek onderworpen te zijn¹³⁷) van dieren om aan hun biologische noden te voldoen. Dit houdt in dat een carnivoor of omnivoor het recht

¹³¹Zie J. VAN DE VOORDE, “Réflexions sur l’amélioration du statut de l’animal en droit civil belge : réformisme ou révolution ?” in *Les animaux. Université d’été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 301-303, nrs. 117-121.

¹³²Zie echter J. VAN DE VOORDE, “Le Code Napoléon est-il encore en vigueur en Belgique?”, *J.T.*, 2018, blz. 279-280.

¹³³J. VAN DE VOORDE, “Het nieuwe goederenrecht en het milieu”, *T.M.R.*, 2020, blz. 280, nr. 33; C. ROUSSEAU, “Classification des biens” in *Le nouveau droit des biens*, Brussel, Larcier, 2020, blz. 68, nr. 5.

¹³⁴De zinnen die volgen, zijn grotendeels ontleend aan J. VAN DE VOORDE, “Réflexions sur l’amélioration du statut de l’animal en droit civil belge: réformisme ou révolution?” in *Les animaux. Université d’été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 279-283, nrs. 76-80.

¹³⁵België: art. 1 van de wet van 1986. Nederland: art. 2.1 en 2.10 van de wet van 19 mei 2011 houdende een integraal kader voor regels over gehouden dieren en daaraan gerelateerde onderwerpen, *Stb.*, 12 juli 2011, nr. 345. Frankrijk: art. L214-1 van de Code rural et de pêche maritime. Duitsland: § 2 van de Tierschutzgesetz, *BGBI.* I S. 1206, 1313.

Luxemburg: art. 1 van de wet van 27 juni 2018 betreffende de bescherming van dieren, *Staatsblad*, 29 juni 2018.

¹³⁶België: art. 4 van de wet van 1986 (bron van het citaat). Nederland: art. 1.3, lid 3, van de wet van 19 mei 2011 houdende een integraal kader voor regels over gehouden dieren en daaraan gerelateerde onderwerpen, *Stb.* 12 juli 2011, nr. 345 (merk op dat in het eerste lid de intrinsieke waarde van het dier wordt erkend). Frankrijk: art. L214-1 van de Code rural et de pêche maritime. Duitsland: § 2 van de Tierschutzgesetz, *BGBI.* I S. 1206, 1313. Luxemburg: art. 4 en 6 van de wet van 27 juni 2018 betreffende de bescherming van dieren, *J.O.*, 29 juni 2018. Zwitserland: art. 4 van de federale wet van 16 december 2005 betreffende de bescherming van dieren, *R.O.*, 2008, blz. 2965.

¹³⁷J. VAN DE VOORDE, “Réflexions sur l’amélioration du statut de l’animal en droit civil belge : réformisme ou révolution ?” in *Les animaux. Université d’été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 278-279, nr. 74.

heeft zijn prooi te doden en op te eten - en de prooi heeft uiteraard het recht zich tegen de carnivoor of omnivoor te verdedigen, onder meer door hem te doden.

7. De mens is (ook) een dier met biologische noden. Het staat vandaag vast dat de mens een dier is, het resultaat van natuurlijke evolutie¹³⁸. Indien de beginselen dus van toepassing worden verklaard op alle dieren, dan volgt daaruit dat ook de mens er een beroep op kan doen. Anders oordelen komt neer op speciësisme, wat zeer sterk wordt veroordeeld door diegenen die de dieren willen beschermen. Men ziet immers niet in waarom de mens verplicht zou moeten worden zijn biologische noden ondergeschikt te maken, enkel omdat hij tot een bepaalde soort behoort. Hieruit kunnen we een principiële rechtvaardiging afleiden voor het gebruik van dieren door de mens: de mens mag dieren gebruiken als hij ze nodig heeft om in zijn biologische noden te voorzien. Hij kan ze eten als hij vlees nodig heeft om zich op een gezonde manier te voeden. Hij kan dieren gebruiken voor de talloze producten die nodig zijn om zijn biologische noden te bevredigen en die dierlijke elementen bevatten.

8. Voorbeeld: de consumptie van vlees. De consumptie van vlees - behalve misschien vlees van een dier dat zonder menselijk ingrijpen is gestorven - wordt vaak om ethische redenen bekritiseerd¹³⁹. Het lijkt er echter op dat de mens een aangeboren neiging heeft om vlees te eten¹⁴⁰, wat ook aangetoond wordt door het feit dat de mens fysiologisch een omnivoor is. In een Australische wetenschappelijke studie wordt vastgesteld dat het plezier van de goede smaak van vlees het belangrijkste obstakel is om een vegetarisch dieet te gaan volgen¹⁴¹. Dieren spelen ook een belangrijke rol in de landbouweconomie, hoewel de moderne versie daarvan een aantal verstoringen heeft veroorzaakt.

Vlees en andere dierlijke producten zijn ook de enige bron van vitamine B12 (ook bekend als cobalamine, die absoluut noodzakelijk is voor de goede werking van de hersenen en het zenuwstelsel). Voedingsstoffen (vitaminen, mineralen, eiwitten, enz.) worden vaak veel gemakkelijker opgenomen uit dierlijke bronnen dan uit plantaardige bronnen, deels omdat plantaardige bronnen vaak moleculen bevatten die de opname van voedingsstoffen bemoeilijken¹⁴²; met andere woorden is vlees een veel meer biologisch beschikbare bron van voedingsstoffen dan plantaardige bronnen. Een vegetariër of (meer nog) een veganist loopt dus een groter risico dat hij of zij niet alle voedingsstoffen die hij of zij eet, kan opnemen, wat kan leiden tot voedingstekorten, ook al eet hij of zij technisch gezien genoeg. Ook moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat sommige mensen niet voldoende in staat zijn om bepaalde voedingsstoffen uit plantaardige bronnen op te nemen¹⁴³, of dat de beschikbare plantaardige bronnen niet alle nodige voedingsstoffen

¹³⁸F. OST, *La nature hors la loi : l'écologie à l'épreuve du droit*, Parijs, La Découverte, 1995, blz. 211-212.

¹³⁹Bv. E. LANGENAKEN, "L'animal entre l'être et l'avoir, une schizophrénie humaine et juridique" in *Le droit des animaux*, Brussel, Larcier, 2019, blz. 311, nr. 32.

¹⁴⁰F. LEROY en I. PRAET, "Meat traditions: the co-evolution of humans and meat", *Appetite*, 2015, blz. 202-203.

België telde 2 tot 3 procent vegetariërs in 2012 ("De deeltijdse vegetariër rukt op", *Knack*, 28 september 2012, www.knack.be); in 2018 was ongeveer 7 procent vegetariër ("Bijna helft van de Belgen eet minder vlees dan een jaar geleden", *De Morgen*, 13 februari 2018, www.demorgen.be). In Nederland ging het om 6% in 2001: J. VORSTENBOSCH en B. BOVENKERK, "Dieren in het recht, een knagend probleem: De discussie over een verbod op de nertsenfokkerij", *Nederlands tijdschrift voor Rechtsfilosofie en Rechtsleer*, 2001, afl. 3, blz. 233. Het lijkt erop dat dit cijfer iets te optimistisch (of pessimistisch, zo u wilt) was, want de "Vegetariërsbond" schat dat er in 2018 ongeveer 4% vegetariërs in Nederland waren (S. DE WAART en NEDERLANDSE VEGETARIËRSBOND, *Factsheet 1. Consumptiecijfers en aantallen vegetariërs*, 2018, blz. 6, www.vegetariers.nl).

¹⁴¹E. LEA en A. WORSLEY, "Benefits and barriers to the consumption of a vegetarian diet in Australia", *Public health nutrition*, 2003, blz. 508.

¹⁴²Een voorbeeld. Spinazie bevat een grote hoeveelheid oxaalzuur, dat de absorptie van ijzer en sommige andere mineralen remt. Het ijzergehalte van spinazie is de bron van vele mythes, waarvan sommige ironisch zijn. Zie M. SUTTON, "Spinach, Iron and Popeye: Ironic lessons from biochemistry and history on the importance of healthy eating, healthy scepticism and adequate citation", *Internet Journal of Criminology*, 2010, www.internetjournalofcriminology.com.

¹⁴³Het is bekend dat mensen zeer verschillend op een geneesmiddel kunnen reageren, ook al zijn de redenen daarvoor niet geheel duidelijk. Voedingsstoffen zijn ook chemische stoffen die door het lichaam moeten worden opgenomen en daar

leveren; we weten bijvoorbeeld dat vlees alle nodige aminozuren levert, maar vaak is het nodig verschillende planten te combineren om hetzelfde resultaat te bereiken.

Het is ook bekend dat er in de natuur veel carnivoren en omnivoren zijn, zoals honden en wolven, katten, walvissen, arenden, murenen. Als niet-menselijke carnivore of omnivore dieren het recht hebben vlees te eten, dan kan datzelfde recht bezwaarlijk aan de mens worden ontzegd, gezien zijn aangeboren neiging om vlees te eten, het feit dat hij het biologisch nodig heeft (althans in sommige gevallen) en het verbod op speciësisme als een bijzondere vorm van discriminatie¹⁴⁴.

9. Nuance. Het recht om vlees te eten is niet absoluut, althans als het gebaseerd is op het recht om te leven conform zijn biologische noden. Het is beperkt tot wat nodig is om aan deze biologische noden te voldoen¹⁴⁵. Het huidige gemiddelde consumptieniveau in de westerse wereld lijkt veel hoger te liggen dan dat. Het recht om vlees te consumeren sluit overigens de verplichting niet uit om de dieren die dat vlees leveren te behandelen op een wijze die in overeenstemming is met hun biologische noden en om ervoor te zorgen dat de slachting zo pijnloos mogelijk verloopt.

10. Conclusie. Vastgesteld kan worden dat er ten minste één argument is dat pleit voor een matig gebruik van dieren door de mens. Er bestaat dus ook een mogelijkheid dat dieren aan toe-eigening worden onderworpen.

II. Het toegeëigende dier in het Belgisch positief recht

A. Het toegeëigende dier in het nieuw Burgerlijk Wetboek: een niet-goed, voorwerp van het goederenrecht

1. Dieren, quasi-goederen of quasi-voorwerpen

11. De tendens om dieren “buiten” het goederenrecht te zien. Er is een sterke tendens om dieren uit de categorie van goederen te halen - waarin zij zich traditioneel bevinden¹⁴⁶ - om ze een

gevolgen hebben, zodat daar ook verschillen in opnamecapaciteit kunnen worden waargenomen (zie bv. N.H. DYER en A.M. DAWSON, “Malabsorption”, *British Medical Journal*, 1968, blz. 225-227 ; P.R. HOLT, “Intestinal Malabsorption in the Elderly”, *Digestive Diseases*, 2007, blz. 144-150; deze artikelen gaan over malabsorptie veroorzaakt door ziekten). Er zijn soms getuigenissen van een (ex-)veganist die vertelt hoe hij (of zij) heeft moeten vaststellen dat het veganistische dieet niet alle noodzakelijke voedingsstoffen leverde. Zie bijvoorbeeld A. MONETTE ROBERTS, “The True Confessions of an Ex-Vegan”, *Yahoo Lifestyle!*, 24 november 2018, www.yahoo.com/lifestyle/true-confessions-ex-vegan-100009265.html, bezocht op 23 juli 2019. Anderzijds zijn er ongetwijfeld mensen die beter leven dankzij een vegetarisch of veganistisch dieet (in het laatste geval onder voorbehoud van vitamine B12) dan met een dieet dat vlees bevat.

¹⁴⁴Zie bijvoorbeeld D. LESTEL, “The Carnivores Ethics”, *Angelaki*, 2014, afl. 3, blz. 161-167; S. FAIRLIE, *Meat. A Benign Extravagance*, White River Junction, Chelsea Green Publishing, 2010, blz. 216 (waarin wordt betoogd dat boeren in een volledig veganistische samenleving dit argument zouden gebruiken om de jacht op dieren die schadelijk zijn voor de landbouwproductie te legitimeren).

¹⁴⁵F. GLANSDORFF, “Réflexions sur la codification du droit animalier” in *Le droit des animaux*, Brussel, Larcier, 2019, blz. 318, nr. 3.

¹⁴⁶P. LECOCQ, V. SAGAERT en B. VANBRABANT, “La notion de biens” in E. DIRIX et Y.-H. LELEU (ed.), *Rapports belges au Congrès de l’Académie internationale de droit comparé à Utrecht. De Belgische rapporten voor het congres van de “Académie internationale de droit comparé” te Utrecht*, Brussel, Bruylant, 2006, blz. 182, nr. 7; F. SWENNEN, *Het personen- en familierecht*, Antwerpen, Intersentia, 2012, blz. 39, nr. 69; C. DE COSTER, “Morele schadevergoeding bij dierlijk lijden: hoe ver gaat het sentiment?” (noot onder Luik, 23 januari 2016), *T.B.B.R.*, 2018, blz. 336.

apart statuut te geven¹⁴⁷. Artikel 515-14 van het Franse Burgerlijk Wetboek is een goed voorbeeld. Een deel van de rechtsleer verdedigt de stelling dat de kwalificatie van dieren als “voelende wezens” of als “levende wezens met gevoel” (art. 515-14 C.civ.fr.) van dieren een derde categorie maakt naast goederen en personen¹⁴⁸. In ieder geval kan worden gesteld dat dieren geen derde categorie van goederen vormen naast roerende en onroerende goederen, hetgeen gedurende enige tijd als een mogelijkheid werd beschouwd zonder dat er werkelijk voor werd gekozen¹⁴⁹.

Het nieuwe Belgische goederenrecht¹⁵⁰, dat in werking is getreden op 1 september 2021, volgt deze trend: dieren worden uit de categorie “voorwerpen” gehaald (art. 3.38 B.W.), maar het goederenrecht blijft erop van toepassing (art. 3.39 B.W.)¹⁵¹. Artikel 3.39, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat de regels met betrekking tot “lichamelijke voorwerpen” van toepassing zijn op dieren.

Men moet echter oppassen niet alle bepalingen die dieren een speciaal statuut lijken te geven, op dezelfde manier te lezen. Het Duitse recht is daar een voorbeeld van. Een deel van de Duitse rechtsleer is van mening dat dieren een speciale categorie van goederen blijven¹⁵². In § 90a BGB staat alleen dat dieren geen zaken (*Sachen*) zijn, maar § 90 BGB definieert zaken als materiële voorwerpen (*körperliche Gegenstände*). Het Duitse recht aanvaardt echter immateriële goederen als voorwerpen van het zakenrecht, althans in bepaalde gevallen: zij kunnen het voorwerp uitmaken van een recht van vruchtgebruik (§§ 1068-1089 BGB) of van een pandrecht (§§ 1273-1296 BGB). We verklaren ons nader in nr. 12.

In al deze gevallen zijn dieren aan het goederenrecht onttrokken of althans aan hun oorspronkelijke categorie, maar het goederenrecht blijft van toepassing. We kunnen dus zeggen dat dieren quasi-goederen (of quasi-voorwerpen) zijn: dogmatisch gezien zijn ze geen goederen, maar in de praktijk doen we alsof ze dat wel zijn.

12. De dogmatische structuren van het goederenrecht en hun invloed op dieren. Om de verschillende vormen van uitsluiting van dieren uit de categorie van goederen te begrijpen, moet rekening worden gehouden met de verschillende structuren van het goederenrecht.

¹⁴⁷E. DIRIX, “Dieren zijn geen zaken”, *R.W.*, 2014-15, blz. 1122. Zie ook het wetsvoorstel (CHR. DEFRAIGNE) met het oog op de erkenning van het dier als levend wezen met gevoel in het Burgerlijk Wetboek, *Doc.*, Senaat, 2011-12, nr. 5-1631/1, vervallen ingevolge de ontbinding van het parlement. Nederland: art. 3:2a NBW. Zie J.E. JANSEN, “Over de ontzakelijking van dieren en de grenzen van het zaaksbegrip”, *RM Themis*, 2011, blz. 187-201. Duitsland: § 90a BGB. Zie voor het oude recht L. KOTTER, *Vom Recht des Tieres*, München, Max Hueber Verlag, 1966, blz. 5-7. Zie met betrekking tot de huidige stand van het recht G. MÜHE, “Das Gesetz zur Verbesserung der Rechtsstellung des Tieres im bürgerlichen Recht”, *N.J.W.* 1990, blz. 2238-2240. Oostenrijk: § 285a ABGB. Zwitserland: art. 641a ZGB.

¹⁴⁸J.-P. MARGUÉNAUD, “Une révolution théorique : l’extraction masquée des animaux de la catégorie des biens”, *JCP G*, 2015, blz. 495; G. LOISEAU, “L’animal et le droit des biens”, *R.S.D.A.*, 2015, afl. 1, blz. 427; L. DE REDON, “*Animalia, quid ergo estis ?* Les animaux fantômes du droit”, *R.R.J.*, 2018, blz. 1130-1131.

Contra F. MARCHADIER, “L’animal du point de vue du droit civil des personnes et de la famille après l’article 515-14 du Code civil”, *R.S.D.A.*, 2015, afl. 1, blz. 435.

¹⁴⁹J.-P. MARGUÉNAUD, “L’entrée en vigueur de ‘l’amendement Glavany’: un grand pas de plus vers la personnalité juridique des animaux”, *R.S.D.A.*, 2014, afl. 2, blz. 19-20.

¹⁵⁰Wet van 4 februari 2020 houdende boek 3 “Goederen” van het Burgerlijk Wetboek, *B.S.* 17 maart 2020, blz. 15.753.

¹⁵¹*Contra* E. VERNIERS en G. VERSCHULDEN, “Contactrecht van ex-partners met huis- en gezelschapsdieren” (noot onder Antwerpen 29 april 2019), *T.Fam.*, 2020, blz. 180, nr. 20.

¹⁵²CHR. BERGER, H.-P. MANSEL, A. STADTLER, R. STÜRNER en A. TEICHMANN, *Jauernig. Bürgerliches Gesetzbuch mit Allgemeinem Gleichbehandlungsgesetz (Auszug). Kommentar*, München, Mohr Siebeck, 2014, blz. 37.

Een eerste structuur, gevolgd door het Belgische recht, is als volgt:

Voorwerpen	
Voorwerpen die niet geschikt zijn voor toe-eigening (geen specifieke naam; gemene voorwerpen zijn er een voorbeeld van)	Zaken die geschikt zijn voor toe-eigening: goederen

Er is echter ook een andere structuur die in het Nederlandse en Duitse recht wordt toegepast (zie nr. 43 voor het Duitse recht):

Voorwerpen ¹⁵³ (Gegenstände) (deze categorie wordt niet vaak als dusdanig geanalyseerd)		
Voorwerpen die niet onder het goederenrecht vallen	Goederen (voorwerpen onderworpen aan het recht, in het bijzonder het goederenrecht)	
	Lichamelijke zaken of goederen (<i>zaak, Sache</i>)	Onlichamelijke goederen (<i>vermogensrechten</i> in Nederland; in Duitsland is deze categorie is niet algemeen geregeld)

We zien dat verklaren dat dieren geen zaken zijn een heel verschillend effect heeft, afhankelijk van de definitie van *voorwerp*. In een rechtsstelsel dat de eerste structuur volgt, zijn dieren werkelijk onttrokken aan het goederenrecht, althans vanuit dogmatisch oogpunt. Een rechtsstelsel dat de tweede structuur volgt, doet niet veel: het onttrekt dieren aan een bijzondere categorie van goederen, zonder ze aan het gemeen goederenrecht te onttrekken. Het creëert gewoon een extra categorie van goederen.

2. Welk normatief effect voor dieren als quasi-zaken?

13. Een zeer beperkt normatief effect. Wanneer wij de artikelen 3.38 en 3.39 van het Burgerlijk Wetboek lezen, zien wij dat zij niet veel normatieve inhoud hebben. Zij lijken eerder beschrijvend te zijn, aangezien zij erkennen dat dieren “*een gevoelsvermogen en biologische noden hebben*”. Het enige normatieve element is dat het recht dat van toepassing is op lichamelijke zaken, van toepassing is op dieren. Men zou eventueel ook een normatief element kunnen zien in de “*inachtneming van de wettelijke en reglementaire bepalingen die hen beschermen en van de openbare orde*”, maar dit is een doublure met artikel 3.50 van het Burgerlijk Wetboek, dat bepaalt dat het eigendomsrecht moet worden uitgeoefend met inachtneming van de wetten en voorschriften.

Wat moet dan worden gedacht van het normatieve effect van de artikelen 3.38 en 3.39 van het Burgerlijk Wetboek? Bij lezing van de parlementaire werkzaamheden valt op dat de auteur van het amendement en de deskundigen van de redactiecommissie geen concrete gevolgen zien voor artikel 3.39 van het Burgerlijk Wetboek¹⁵⁴. Het zou zelfs uitsluitend de bedoeling zijn geweest een definitie te geven, mede om te voorkomen dat wordt geïnterfereerd met de wetgeving inzake dierenwelzijn, die een gewestelijke bevoegdheid is (zie nr. 8)¹⁵⁵. Dit kan ook een verklaring zijn voor het ontbreken van andere aanpassingen van het burgerlijk recht aan de eigen aard van dieren. Het is zeker begrijpelijk dat de federale wetgever terughoudend is om zich met gewestelijke

¹⁵³Er zij op gewezen dat het nieuwe Belgische Burgerlijk Wetboek *chose* vertaalt als *voorwerp*. De taalkundig juiste vertaling van *chose* zou *zaak* zijn, maar het voorontwerp wilde *zaak* reserveren voor lichamelijke goederen. In de definitieve tekst is *zaak* als juridisch begrip verdwenen.

¹⁵⁴Amendementen, nr. 55-0173/004, blz. 21-22 (opmerkingen van Stefaan VAN HECKE, auteur van het amendement, en de professoren Vincent SAGAERT en Pascale LECOCQ).

¹⁵⁵J. VAN DE VOORDE, “Het nieuwe goederenrecht en het milieu”, *T.M.R.*, 2020, blz. 279, nr. 31.

aangelegenheden te bemoeien, maar men kan zich afvragen of er hier niet te veel terughoudendheid is¹⁵⁶.

14. Een groter normatief effect? De minimalistische lezing van artikel 3.39 van het Burgerlijk Wetboek lijkt niet wenselijk, ook al wordt zij ondersteund door de letterlijke lezing en de parlementaire werkzaamheden. Dit impliceert dat de artikelen 3.38 en 3.39 van het Burgerlijk Wetboek bijna volledig zinledig zijn wat dieren betreft. Dit is in strijd met het beginsel *actus interpretandus est potius ut valeat quam ut pereat*, dat een rechtsgrondslag heeft met betrekking tot contracten (art. 1157 B.W.),¹⁵⁷ maar dat ook wordt aanvaard voor de interpretatie van de wetgeving¹⁵⁸. Een bijkomend argument is dat de wetgever wordt verondersteld zinvol te handelen, hoewel kan worden aangevoerd dat die veronderstelling in dit geval is weerlegd¹⁵⁹.

Hieraan kan worden toegevoegd dat de minimalistische lezing voorbijgaat aan de vrij sterke overtuiging van de publieke opinie en de wetgevers (met name de gewestelijke wetgevers) dat dieren een hoog niveau van bescherming moeten genieten¹⁶⁰. Zelfs de federale wetgever volgt deze overtuiging, wat erop wijst dat de parlementaire werkzaamheden een interne tegenstrijdigheid bevatten: enerzijds wil men de dieren beter beschermen, anderzijds ontkent men dat artikel 3.39 van het Burgerlijk Wetboek enig praktisch effect heeft.

Daarom lijkt het passender om artikel 3.39 van het Burgerlijk Wetboek te interpreteren als een oproep aan het burgerlijk recht om, waar mogelijk, rekening te houden met de eigen belangen van het dier¹⁶¹.

15. Mogelijkheid van gebrek aan relevantie. Het Hof van Cassatie heeft onlangs bevestigd - voor het oude burgerlijk recht - dat een dier geen zaak is, maar een voelend wezen¹⁶². Het heeft echter geweigerd dat dit feit van invloed zou zijn op bepaalde rechtsregels, meer bepaald de regels betreffende de verkoop aan consumenten. Het ging om een koper van een puppy die snel na de aankoop ziek werd. De koper had de verkoper niet de gelegenheid gegeven de puppy gratis te “repareren”, hoewel de regels inzake de verkoop aan consumenten de koper verplichten die mogelijkheid te bieden (of de mogelijkheid de puppy gratis te vervangen, maar men vermoedt dat de emotionele band tussen puppy en eigenaar die oplossing onhoudbaar zou hebben gemaakt). De rechter in hoger beroep had de betaling van een schadevergoeding door de verkoper opgelegd, omdat het baasje niet kon worden verweten dat hij voor zijn puppy had gezorgd, die een “levend consumptiegoed” is. Het Hof van Cassatie oordeelde dat dit element op zich niet relevant was, aangezien niet was aangetoond dat de kosteloze reparatie (of vervanging) door de verkoper onmogelijk was geworden. Dit besluit kan worden goedgekeurd - de gevoelige aard van dieren vereist dat zij worden verzorgd, maar laat niet toe dat dierenwelzijnsneutrale regels worden ingetrokken.

¹⁵⁶C. ROUSSIEAU, “Classification des biens” in *Le nouveau droit des biens*, Brussel, Larcier, 2020, blz. 68, nr. 5.

¹⁵⁷H. ROLAND en L. BOYER, *Adages du droit français*, Parijs, Litec, 1999, blz. 18, v^o *Actus interpretandus est potius ut valeat quam ut pereat* (“Dit adagium geldt op alle gebieden”).

¹⁵⁸C.E., 13 mei 1964, nr. 10.614, *R.W.*, 1964-65, col. 526 ; W. VAN GERVEN, *Algemeen deel in Beginselen van Belgisch Privaatrecht*, Antwerpen, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1969, blz. 56, nr. 18; J.-FR. ROMAIN, “Interprétation de la loi, fiction juridique, immeubles par nature et par destination économique” (noot onder Cass., 15 februari 2007), *R.C.J.B.*, 2010, blz. 74, nr. 12.

¹⁵⁹T. MOONEN, *De keuzes van het Grondwettelijk Hof*, Brugge, die Keure, 2016, blz. 133, nr. 181 (wat betreft de grondwetgever, maar men kan moeilijk beweren dat de gewone wetgever niet wordt verondersteld zinvol te handelen).

¹⁶⁰H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, I, *Théorie des droits et des lois. Les personnes. La famille*, Brussel, Bruylant, 1948, blz. 258, nr. 214, *litt. B* (de “eisen van maatschappelijk nut” zijn relevant voor de interpretatie van de wet); C. ROUSSIEAU, “Classification des biens” in *Le nouveau droit des biens*, Brussel, Larcier, 2020, blz. 68-69, nr. 5.

¹⁶¹J. VAN DE VOORDE, “Het nieuwe goederenrecht en het milieu”, *T.M.R.*, 2020, BLZ. 280, NR. 34.

¹⁶²Cass., 18 juni 2020, *N.j.W.*, 2020, blz. 831, noot F. VAN DEN ABEELE.

B. Grenzen aan de bevoegdheden van de eigenaar

16. Bepalingen inzake dierenwelzijn. Het absolute karakter van het eigendomsrecht is door de jaren heen - in veel gevallen aanzienlijk - gewijzigd door wet- en regelgeving (art. 544 B.W. = art. 3.50 B.W.). Hoewel dergelijke grenzen met betrekking tot dieren zeldzaam waren, heeft de wetgeving inzake dierenwelzijn de richtsnoeren vastgesteld. Een dier moet in passende omstandigheden worden gehouden wat betreft huisvesting, verzorging en voeding. Het mag niet worden gedood of worden onderworpen aan verwonding, verminking, pijn of lijden zonder noodzaak of wettelijke toestemming, hoewel dit de jacht of het slachten niet verbiedt. Overtredingen van de bepalingen inzake dierenwelzijn zijn strafbaar (art. 35, 36, 36*bis* en 41 van de wet van 1986; art. D.105-D.106 Waals Dierenwelzijnswetboek). Wij gaan hier niet in detail op in, want dat zou neerkomen op een uiteenzetting van de wetgeving inzake dierenwelzijn.

De artikelen 538-542 van het Strafwetboek bevatten ook een aantal overtredingen ter bescherming van dieren, maar die zijn duidelijk bedoeld om het vermogensbelang van de eigenaar van het dier te beschermen (zie onze bijdrage over het statuut van het dier). Hun bewoording suggereert zelfs dat zij niet van toepassing zijn op de eigenaar van het dier.

17. Het toepassingsgebied vergeleken met het Franse recht. Er zij echter op gewezen dat de Belgische wetgeving inzake dierenwelzijn haar toepassingsgebied niet *a priori* beperkt tot huisdieren, tamme dieren of in gevangenschap gehouden dieren, in tegenstelling tot de Franse wetgeving (bv. artikel 521-1 C.pén.fr.). Uiteraard zijn sommige bepalingen gericht tot de houders van een dier, waardoor dieren in het wild zijn uitgesloten, maar dit is onvermijdelijk, tenzij aan de mens een algemene (en ondraaglijke) verantwoordelijkheid voor dieren wordt opgelegd.

III. Opheffing van de toe-eigening en verbod op de toe-eigening van dieren

A. Opheffing van de toe-eigening van toegeëigende dieren

1. Vormen van opheffing van de toe-eigening

18. Totale opheffing van de toe-eigening. Sommige auteurs verwerpen elke “exploitatie” van dieren¹⁶³. Dieren hebben belangen die gelijkwaardig moeten zijn aan menselijke belangen, waaruit volgt dat dieren het recht moeten hebben om geen goed, voorwerp van het eigendomsrecht, te zijn¹⁶⁴. De belangen van een goed zouden immers steeds ondergeschikt zijn aan de behoeften van hogere wezens. G. Francione, een van de meest uitgesproken voorstanders van dit voorstel, zegt dat veganisme daarom de “*moral baseline*” moet zijn, en hij definieert veganisme als het zich onthouden van ieder gebruik van dieren voor voedsel, kleding, wetenschappelijke experimenten, of de talloze andere producten waarin dierlijke grondstoffen worden gebruikt¹⁶⁵. Het logische gevolg is dan ook

¹⁶³G. FRANCIONE, *Rain without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement*, Philadelphia, Temple University Press, 1996, blz. 142-143. Zie ook G.L. FRANCIONE, “Reflections on Animals, Property, and the Law and Rain Without Thunder”, *Law and Contemporary Problems*, 2007, blz. 9-57.

¹⁶⁴G.L. FRANCIONE, *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation*, New York, Columbia University Press, 2008, blz. X-XI (“Foreword” door G. STEINER), blz. 9 en volgende

¹⁶⁵G.L. FRANCIONE, “Reflections on Animals, Property, and the Law and Rain Without Thunder”, *Law and Contemporary Problems*, 2007, blz. 40-41.

de totale afschaffing van ieder gebruik van dieren door de mens en de totale opheffing van de toe-eigening ervan. Sommigen, waaronder Francione, geloven dat abolitionisme vereist dat dieren helemaal geen deel meer uitmaken van de menselijke wereld (wat de verdwijning van gedomesticeerde dieren impliceert), maar deze opvatting is niet de enige in het abolitionisme¹⁶⁶.

19. Gedeeltelijke opheffing van de toe-eigening. Het is ook mogelijk de dieren gedeeltelijk te onteigenen. De mens kan dan nog steeds rechten hebben op dieren, maar deze rechten zijn niet langer eigendomsrechten. De woorden van L. Boisseau-Sowinski zijn er een goed voorbeeld van¹⁶⁷. Enerzijds heft ze het eigendomsrecht op het dier op en geeft ze het zelfs eigen rechten - dat is opheffing van de toe-eigening. Maar de mens kan nog steeds bepaalde rechten hebben op dieren. Er is het recht van “*absumération*” op dieren van economisch nut en het recht van “*adveillance*” op gezelschapsdieren.

Het recht van “*absumération*” is een recht “*dat de mens de mogelijkheid biedt voorrechten uit te oefenen die hem in staat stellen het dier te exploiteren met inachtneming van zijn kenmerken van levend en gevoelig wezen, die de grondslag van zijn bescherming vormen*”. Het recht van “*adveillance*” is een recht buiten de handel dat een bevoegdheid van controle en leiding over het dier inhoudt, dat wordt gepersonifieerd. Deze rechten verklaren waarom wij het voorstel van L. Boisseau-Sowinski als *gedeeltelijke* toe-eigening kwalificeren, aangezien dieren het voorwerp blijven van bepaalde subjectieve rechten van de mens.

2. Kan men toegeëigende dieren onteigenen?

20. Inleiding. Het is één ding om mooie ideeën te bedenken over de opheffing van de toe-eigening van dieren, maar ze moeten de hiërarchisch hogere normen wel respecteren. Opheffing van de toe-eigening dreigt het fundamentele eigendomsrecht te schenden, dat door het Belgische recht in ruime mate wordt beschermd. De draagwijdte van het fundamentele eigendomsrecht moet dus worden geanalyseerd.

21. Wijziging van de Grondwet? De grondwettelijke belemmeringen zouden kunnen worden opgeheven door de Grondwet te wijzigen, ervan uitgaande dat daarvoor een voldoende democratische meerderheid bestaat. Maar het Hof van Cassatie heeft herhaaldelijk verklaard dat het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens boven de Grondwet staat, behalve wanneer de Grondwet uitgebreidere waarborgen biedt¹⁶⁸. Meer in het algemeen volgt het Belgische recht de theorie van het “voorwaardelijk monisme”: een internationaal verdrag heeft voorrang op het nationale recht, met inbegrip van de Grondwet, op voorwaarde dat het op het ogenblik van de ratificatie in overeenstemming was met de Grondwet¹⁶⁹. Bij de opheffing van de toe-eigening van dieren moet dus in elk geval rekening worden gehouden met het eigendomsrecht als fundamenteel recht.

a. Het fundamentele eigendomsrecht in het algemeen

22. Bronnen. Het eigendomsrecht is tot de rang van fundamenteel recht verheven door verschillende bronnen, waarvan in de rechtspraak artikel 16 van de Belgische Grondwet en artikel 1 van het Eerste Aanvullende Protocol bij het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van

¹⁶⁶D. SZTYBEL, “Animal rights law: Fundamentalism versus Pragmatism”, *Journal for Critical Animal Studies*, 2007, afl. 1, blz. 1-35.

¹⁶⁷L. BOISSEAU-SOWINSKI, *La désappropriation de l'animal*, Limoges, Presses Universitaires de Limoges, 2013, 416 blz.

¹⁶⁸Cass., 9 november 2004, *A&M*, 2005, blz. 74, *R.C.J.B.*, 2007, blz. 31, noot J. VAN MEERBEECK en M. MAHIEU ; Cass., 16 november 2004, *R.C.J.B.*, 2007, blz. 42, noot J. VAN MEERBEECK en M. MAHIEU. Deze jurisprudentie werd aangekondigd door het arrest Cass. 27 mei 1971, *Franco-Suisse Le Ski*, *Arr.Cass.*, 1971, blz. 959, *Pas.*, 1971, I, blz. 886, waarin het monisme ten gunste van het internationaal recht met rechtstreekse werking werd bekrachtigd, maar dit arrest had geen betrekking op een grondwettelijke bepaling.

¹⁶⁹J. VELAERS, *De Grondwet. Een artikelsgewijze commentaar*, III, Brugge, die Keure, 2019, blz. 402, nr. 87.

de Mens (EVRM) de belangrijkste zijn. Volgens het Belgische recht bieden deze twee artikelen soortgelijke bescherming en vormen zij een ondeelbaar geheel¹⁷⁰. Artikel 1 van het eerste protocol is rechtstreeks toepasselijk in België¹⁷¹.

23. Autonomo begrip. Het eigendomsrecht als fundamenteel recht is niet identiek aan het eigendomsrecht van het Burgerlijk Wetboek. Het is een autonoom begrip, dat breder kan zijn (of minder breed, maar dat lijkt niet het geval te zijn)¹⁷².

24. Definitie van eigendomsrecht. Het fundamentele eigendomsrecht omvat in ieder geval het burgerlijke eigendomsrecht en de beperkte zakelijke rechten die door het nationale recht zijn erkend¹⁷³. Voor het overige wordt een aanpak per geval gevolgd.

25. Bescherming van het verworven eigendomsrecht. Erkend wordt dat artikel 1 van het eerste aanvullend protocol bij het EVRM drie regels bevat: een algemeen beginsel van onschendbaarheid van goederen (en dus van het eigendomsrecht), bescherming tegen onteigening en de mogelijkheid voor de staten om het gebruik van goederen te reglementeren¹⁷⁴. Een legitieme inmenging in het eigendomsrecht moet in overeenstemming zijn met het legaliteitsbeginsel, een legitiem doel nastreven en evenredige middelen gebruiken¹⁷⁵. Onteigening is onderworpen aan een strengere controle dan de regelgeving inzake het gebruik van goederen, zodat onteigening in beginsel aanleiding moet geven tot een schadeloosstelling¹⁷⁶.

26. Verwerving van eigendom? In beginsel is de bescherming van het eigendomsrecht beperkt tot de huidige goederen¹⁷⁷. De verkrijging van toekomstige goederen is alleen beschermd wanneer er een gewettigd vertrouwen in de verkrijging bestaat.

b. Toepassing

b1. Totale opheffing van de toe-eigening

27. Moeilijkheid. Een totale opheffing van de toe-eigening lijkt niet gemakkelijk haalbaar, althans niet op korte termijn. Het gaat hierbij duidelijk om een onteigening, die dus legaal moet zijn (waarschijnlijk geen probleem), een legitiem doel moet nastreven (de bescherming van dieren) en evenredige middelen moet gebruiken. Aan dit laatste vereiste lijkt niet te zijn voldaan. Het gebruik van dieren door de mens lijkt legitiem, althans tot op zekere hoogte (zie nrs. 5-10). Evenmin kan worden gezegd dat *alle* toegeëigende dieren lijden ten gevolge van hun toe-eigening. Een hond, bijvoorbeeld, is vaak gelukkig. Het gebrek aan evenredigheid zou kunnen worden gecompenseerd

¹⁷⁰GwH, 16 juni 2016, nr. 97/2016, cons. B.6.1 ; B. INDEKEU, "Bescherming tegen eigendomsbeperkingen van stedenbouwkundige aard, gezien door de bril van het EHRM en van de hoogste Belgische rechtscolleges", *R.W.*, 2018-19, blz. 44, nr. 3; J. VAN DE VOORDE, *De verkrijgende verjaring*, Brugge, die Keure, 2019, blz. 109, nr. 304. Zie ook P. POPELIER, *Procederen voor het Grondwettelijk Hof*, Antwerpen, Intersentia, 2008, blz. 122, nr. 240.

¹⁷¹J.P. Westerlo, 4 mei 2009, *T.Not.*, 2009, blz. 572.

¹⁷²EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, *Guide on Article 1 of the European Convention on Human Rights. Protection of property*, Strasbourg, 2020, blz. 7, nr. 5.

¹⁷³Bv. E.H.R.M. (Grote kamer), 30 augustus 2007, Pye, nr. 52 ; H. VANDENBERGHE, "Artikel 1 Eerste Protocol E.V.R.M." in H. VANDENBERGHE (ed.), *Themis. Zakenrecht* Brugge, die Keure, 2003, blz. 10-11.

¹⁷⁴GwH, 16 juni 2016, nr. 97/2016, cons. B.6.2 ; B. INDEKEU, "Bescherming tegen eigendomsbeperkingen van stedenbouwkundige aard, gezien door de bril van het EHRM en van de hoogste Belgische rechtscolleges", *R.W.*, 2018-19, blz. 43, nr. 1; EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, *Guide on Article 1 of the European Convention on Human Rights. Protection of property*, Strasbourg, 2020, blz. 17, nr. 68.

¹⁷⁵GwH, 16 juni 2016, nr. 97/2016, cons. B.6.3; EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, *Guide on Article 1 of the European Convention on Human Rights. Protection of property*, Strasbourg, 2020, blz. 17, nr. 70.

¹⁷⁶E.H.R.M., 26 mei 2015, *İpseftel*, nr. 67.

¹⁷⁷E.H.R.M., 12 juli 2001, Prince Hans-Adam II de Liechtenstein, nr. 83; E.H.R.M. (Grote kamer), 10 juli 2002, Gratzinger en Gratzingerova, nr. 69; E.H.R.M., 28 september 2004, Kopecký, nr. 35; E.H.R.M., 26 mei 2015, *İpseftel*, nr. 48.

door financiële schadeloosstelling, maar het is zeer waarschijnlijk dat een compensatiesysteem zeer duur zal zijn.

Op lange termijn lijkt een totale opheffing van de toe-eigening niet onmogelijk, aangezien het fundamentele eigendomsrecht het verkrijgen van toekomstige goederen niet beschermt, behoudens bepaalde uitzonderingen. Dus zou men dieren waarschijnlijk kunnen steriliseren of opleggen dat de nakomelingen worden vrijgelaten, en wachten tot de huidige dieren op natuurlijke wijze sterven.

b2. Gedeeltelijke opheffing van de toe-eigening

28. Een mogelijkheid. Aangezien het fundamentele eigendomsrecht een autonoom begrip is, is het mogelijk dat een gedeeltelijke opheffing van de toe-eigening niet buiten de werkingssfeer van dit recht valt. Het lijkt dus niet op een onteigening, maar op een reglementering betreffende het gebruik van de eigendom. Voor zover een redelijk gebruik van dieren - zowel productiedieren als gezelschapsdieren - mogelijk blijft, lijkt een gedeeltelijke opheffing van de toe-eigening niet onevenredig.

B. Kunnen we de toe-eigening van dieren door mensen beperken?

1. De bevoegdheid om zich een niet-toegeëigend dier toe te eigenen: dieren als gemene voorwerpen

a. Kwalificatie van het niet-toegeëigende dier

29. Het dier als gemeen voorwerp. Niet-toegeëigende dieren zijn gemene voorwerpen in de zin van artikel 714 van het oud Burgerlijk Wetboek = artikel 3.43 van het Burgerlijk Wetboek¹⁷⁸. Zij delen deze kwalificatie met een aantal andere elementen van de natuurlijke wereld: ecosystemen¹⁷⁹, biodiversiteit¹⁸⁰ en soorten¹⁸¹ met inbegrip van de menselijke soort¹⁸². Wat zijn dan gemene voorwerpen, en wat is het belang van deze categorie voor de toe-eigening?

30. Excursus: de bescherming van gemene voorwerpen. We merken op dat de kwalificatie als gemeen voorwerp impliceert dat niet-toegeëigende dieren door een rechtsvordering kunnen

¹⁷⁸Pol. Bastogne, 11 mei 1992, *T.J.P.*, 1993, blz. 276, noot H. DE RADZITZKY ; L. BOISSEAU-SOWINSKI, *La désappropriation de l'animal*, Limoges, Presses Universitaires de Limoges, 2013, blz. 146, nr. 203; J. Van de Voorde, "Réflexions sur l'amélioration du statut de l'animal en droit civil belge : réformisme ou révolution ?" in *Les animaux. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 288-289, nr. 97.

¹⁷⁹S. DRAPIER, "Quel régime de responsabilité civile pour les choses communes endommagées?" , *R.J.E.*, 2016, blz. 695; B. JADOT, "L'article 714 du code civil et la protection de l'environnement" in *L'actualité du droit de l'environnement*, Brussel, Bruylant, 1995, blz. 57, nr. 5.

Contra P. DE SMEDT, "Aansprakelijkstelling voor en herstel van schade door aantasting van het mariene leefmilieu: beroerde baren van de vergramde Neptunus? Een analyse van de buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade en milieuverstoring door aantasting van het mariene milieu", *T.P.R.*, 2002, blz. 1091-1092, nr. 26.

¹⁸⁰M.-P. CAMPROUX-DUFFRÈNE, "Une protection de la biodiversité via le statut de *res communis*", *Revue Lamy droit civil*, 2009, afl. 54, blz. 68-74; S. DRAPIER, "La biodiversité, une chose commune", *R.R.J.*, 2010, blz. 2116-2121.

¹⁸¹M.-J. DEL REY, *Droit des biens et droit de l'environnement*, Parijs, Atelier national de reproduction des thèses, 2002, blz. 159, nr. 152.

¹⁸²X. LABBÉE, "Esquisse d'une définition civiliste de l'espèce humaine", *D.*, 1999, blz. 437-442; T. LAHALLE, "Clonages et dignité humaine", *Rev.trim.dr.h.*, 2003, blz. 464, nr. 23.

worden beschermd, waarvoor echter niet alleen een juridisch maar ook een feitelijk belang bij de rechtsvordering vereist is¹⁸³. De eiser moet dus een specifiek en concreet belang hebben.

b. Definities

31. Definities. Volgens de traditionele opvatting zijn gemene voorwerpen zaken die geen goederen kunnen zijn, d.w.z. voorwerpen van zakelijke rechten, omdat zij niet in hun geheel kunnen worden toegeëigend (een onmogelijkheid die kan voortvloeien uit hun aard, d.w.z. hun technische kenmerken¹⁸⁴ of hun overvloed)¹⁸⁵.

Een ander deel van de rechtsleer stelt een positivistische definitie van gemene voorwerpen voor. Gemene voorwerpen worden dan gedefinieerd als zaken die bij wet volledig uitgesloten zijn verklaard van elke toe-eigening bij wijze van eigendom, en die dus geen voorwerp kunnen zijn van een zakelijk recht¹⁸⁶. Er zij op gewezen dat niets uitsluit dat de feitelijke onmogelijkheid of de onmogelijkheid van nature van een toe-eigening (wat het geval is voor zonnestrallen) leidt tot de juridische onmogelijkheid van een toe-eigening¹⁸⁷. Aangenomen moet worden dat wat niet kan worden toegeëigend wegens een onoverkomelijk feitelijk beletsel (althans bij de huidige stand van techniek en wetenschap), niet kan worden toegeëigend in rechte, behoudens afwijking door de wetgever. Immers, wat niet kan worden toegeëigend kan geen goed zijn¹⁸⁸.

32. Keuze van de meest geschikte definitie. Aangezien het nieuwe goederenrecht de eerbiediging van de belangen van de toekomstige generaties bij het gebruik van gemene voorwerpen voorschrijft, lijkt ons de positivistische definitie de voorkeur te verdienen¹⁸⁹. De traditionele opvatting beschermt gemene voorwerpen niet voldoende, omdat de ontwikkeling van wetenschap en techniek

¹⁸³J. VAN DE VOORDE, "Het nieuwe goederenrecht en het milieu", *T.M.R.*, 2020, BLZ. 275-277, NRS. 10-22; J. VAN DE VOORDE, "Réflexions sur l'amélioration du statut de l'animal en droit civil belge : réformisme ou révolution ?" in *Les animaux. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 294-298, n°s 106-108; J. VAN DE VOORDE, "Les droits subjectifs inclusifs en droits belge, français et américain", *E.R.P.L.*, 2020, blz. 1044-1062, nrs. 44-77.

¹⁸⁴Het is bijvoorbeeld onmogelijk een hoeveelheid lucht of water in de atmosfeer of in een waterloop vast te leggen: ze is voortdurend in beweging en wordt onvermijdelijk aan het oog onttrokken, zodat zij niet kan worden teruggevonden.

¹⁸⁵A. CARETTE, "Een subjectief recht op een volwaardig leefmilieu?", *T.P.R.*, 1998, blz. 832, nr. 15; L. WODON, *Traité des choses publiques en général et des droits qui en dérivent*, Brussel, Bruylant, 1870, blz. 56, nr. 34; F. LAURENT, *Principes de droit civil français*, VI, Bruxelles, Bruylant, 1871, blz. 5, nr. 1; F. BELLIVIER, "Le génome entre nature des choses et artefact", *Enquête*, 1999, afl. 7, blz. 61; C. LABYE, *Du domaine public et des choses communes considérés au point de vue des droits, des usages et des servitudes auxquels ils donnent naissance*, Luik, Verhoven-Debeur, 1856, col. 221, nr. 103; F. OST, *La nature hors la loi : l'écologie à l'épreuve du droit*, Parijs, La Découverte, 1995, blz. 60; M. XIFARAS, *La propriété. Étude de philosophie du droit*, Parijs, P.U.F., 2004, blz. 378; S. DEMEYERE en V. SAGAERT, "Le droit des biens et le droit de l'environnement : vers une réconciliation ?", *J.T.*, 2019, blz. 321, nr. 36.

¹⁸⁶M.-A. CHARDEAUX, *Les choses communes*, Parijs, L.G.D.J., 2006, blz. 90, nr. 78; F. BELLIVIER, "Le génome entre nature des choses et artefact", *Enquête*, 1999, afl. 7, blz. 61; M. MEKKI, *L'évolution des limites apportées au droit de propriété : l'exemple des enjeux environnementaux*, Colloque Chaire Michel Foucault, blz. 4, nr. 10, www.mekki.fr; TH. HUC, *Commentaire théorique et pratique du Code civil*, XIV, Parijs, Pichon, 1902, blz. 422, nr. 339bis; W. DROSS, *Droit civil. Les choses*, Parijs, L.G.D.J., 2012, blz. 580, nr. 320-1; A. SÉRIAUX, "La notion de choses communes. Nouvelles considérations juridiques sur le verbe avoir" in *Droit et Environnement, Propos pluridisciplinaires sur un droit en construction*, Aix-en-Provence, P.U.A.M., 1995, blz. 28, nr. 5; N. BELAÏDI en A. EUZEN, "De la chose commune au patrimoine commun", *Mondes en développement*, 2009, afl. 1, blz. 66; P. LECOCQ, V. SAGAERT en B. VANBRABANT, "La notion de biens" in E. DIRIX en Y.-H. LELEU (ed.), *Rapports belges au Congrès de l'Académie internationale de droit comparé à Utrecht. De Belgische rapporten voor het congres van de "Académie internationale de droit comparé" te Utrecht*, Brussel, Bruylant, 2006, blz. 179, nr. 6; F. MASSON, *La propriété commune*, Parijs, thèse dactyl., Université Panthéon-Sorbonne, 2016, blz. 10-11, nr. 9.

¹⁸⁷Comp. C. QUEZEL-AMBRUNAZ, J. LEBOURG en S. PINA, "L'énergie solaire en tant que bien" in D. BAILLEUL (ed.), *L'énergie solaire. Aspects juridiques*, Chambéry, Université de Savoie, 2010, blz. 133.

¹⁸⁸R. BOFFA, "Quel avenir pour la notion de bien?" in R. BOFFA (ed.), *L'avenir du droit des biens*, Parijs, L.G.D.J., 2016, blz. 48, nr. 8; I. DURANT, *Droit des biens*, Brussel, Larcier, 2017, blz. 20, nr. 3.

¹⁸⁹J. VAN DE VOORDE, "Het nieuwe goederenrecht en het milieu", *T.M.R.*, 2020, BLZ. 274, NR. 7.

het mogelijk maakt zich zaken toe te eigenen die vroeger niet konden worden toegeëigend. De volle zee is daarvan een perfect voorbeeld.

2. Het gebruiks- en genotsrecht, een recht dat kan worden geregeld

a. Definitie en aard van het gebruiks- en genotsrecht

33. Het gebruiks- en genotsrecht. Eenieder heeft het recht de gemene voorwerpen te gebruiken en ervan te genieten voor elk legitiem doel¹⁹⁰, welk recht gelijk en kosteloos is, behoudens wettelijke uitzonderingen¹⁹¹. Dit recht is het recht van gebruik en genot van gemene voorwerpen. Artikel 3.43 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt nu dat het gebruik van gemene voorwerpen in het “*algemeen belang, met inbegrip van het belang van toekomstige generaties*” moet zijn. Het recht van gebruik en genot houdt in dat eenieder, in termen van burgerlijk recht, het recht heeft om zich niet-toegeëigende dieren toe te eigenen.

34. De bijzondere aard van het gebruiks- en genotsrecht. Een essentieel element van het recht van gebruik en genot van gemene voorwerpen is dat het om een *inclusief* subjectief recht gaat (hoewel deze term niet algemeen wordt gebruikt)¹⁹². Inclusiviteit moet worden afgezet tegen exclusiviteit, die veel bekender is. Exclusieve subjectieve rechten behouden het gebruik, het genot en de beschikking voor aan een bepaalde persoon (of gemeenschap). Zij beogen enerzijds een ruimte van uitsluiting (allen die niet het subjectieve recht bezitten, zijn uitgesloten) en anderzijds een ruimte van vrijheid en autonomie te scheppen. De meeste subjectieve rechten zijn exclusief. Zakelijke rechten sluiten bijvoorbeeld degenen uit die geen zakelijke (of persoonlijke) rechten op een zaak hebben.

De inclusieve subjectieve rechten daarentegen zijn niet gebaseerd op deze schepping van een ruimte van uitsluiting en vrijheid, maar zijn bedoeld om individuen deelname te garanderen aan het gebruik en het genot van iets, zoals gemene voorwerpen¹⁹³. De andere personen zijn verplicht de houder van het inclusieve subjectieve recht toe te staan te gebruiken en te genieten (maar niet noodzakelijkerwijs hem bij te staan bij het gebruik en het genot, hetgeen is bevestigd voor het recht op de gemene voorwerpen)¹⁹⁴.

Wij analyseren de inclusieve subjectieve rechten meer in detail in een andere bijdrage¹⁹⁵.

3. Regulering van het gebruiks- en genotsrecht: de mogelijkheid van een verbod?

¹⁹⁰Fr. Cass., 17 januari 1888, *D.*, 1888, I, blz. 75.

¹⁹¹Trib. Brussel, 14 augustus 1873, *B.J.*, 1873, col. 1511, noot; M.-A. CHARDEAUX, *Les choses communes*, Parijs, L.G.D.J., 2006, blz. 273-332, nrs. 232-307; W. DROSS, *Droit civil. Les choses*, Parijs, L.G.D.J., 2012, 582, nr. 321; S. DRAPIER, “La biodiversité, une chose commune”, *R.R.J.*, 2010, blz. 2124; J. VAN DE VOORDE, “Het complexe goederenrechtelijke statuut van energie”, *M.E.R.*, 2019, blz. 128, nr. 37.

¹⁹²J. VAN DE VOORDE, “Het complexe goederenrechtelijke statuut van energie”, *M.E.R.*, 2019, blz. 128, nr. 38; F. OST, D. MISONNE en M.-S. DE CLIPPELE, “Propriété et biens communs”, *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. Beiheft*, 2017, vol. 154, blz. 158; M.-P. CAMPROUX-DUFFRÈNE, “Une protection de la biodiversité via le statut de *res communis*”, *Revue Lamy droit civil*, 2009, afl. 54, blz. 74; N. DE SADELEER en C. PONCELET, “Chronique de jurisprudence – Droit de l’environnement 2009-2012”, *Cahiers de droit européen*, 2012, blz. 533, nr. 55.

¹⁹³J. TULLY, *A Discourse on Property: John Locke and his Adversaries*, Cambridge, Cambridge University Press, 1980, blz. 61.

¹⁹⁴Bordeaux, 24 oktober 2011, nr. 10/5072, www.lexisnexis.fr; C. LABYE, *Du domaine public et des choses communes considérés au point de vue des droits, des usages et des servitudes auxquels ils donnent naissance*, Luik, Verhoven-Debeur, 1856, col. 117-118, nr. 51.

¹⁹⁵J. VAN DE VOORDE, “Les droits subjectifs inclusifs en droits belge, français et américain”, *E.R.P.L.*, 2020, blz. 1009-1063.

35. Een recht geregeld door politiewetten. Artikel 714 van het Burgerlijk Wetboek verwijst uitdrukkelijk naar politiewetten als bron van voorschriften voor gemene voorwerpen (hoewel artikel 3.43 verwijst naar “bijzondere wetten”); het milieurecht is een zeer belangrijke bron van dergelijke politiewetten. Sommige auteurs menen dat artikel 714 van het oud Burgerlijk Wetboek = artikel 3.43 van het Burgerlijk Wetboek een algemene politiebevoegdheid over gemene voorwerpen creëert¹⁹⁶, wat impliceert dat de uitvoerende macht kan optreden zonder speciale machtiging van de wetgever. In ieder geval beschikt de Staat over een ruime beoordelingsmarge met betrekking tot gemene voorwerpen¹⁹⁷, waaruit volgt dat artikel 714 van het oud Burgerlijk Wetboek = artikel 3.43 van het Burgerlijk Wetboek waarschijnlijk niet nuttig is om de Staat te verplichten op te treden om de gemene voorwerpen te beschermen¹⁹⁸. Er zij ook op gewezen dat het ontbreken van politiewetten geen ruimte van absolute vrijheid schept, aangezien artikel 714 van het oud Burgerlijk Wetboek = artikel 3.43 van het voornoemde Wetboek minstens de kiem van algemene regels bevat (die, aangezien administratieve voorschriften in het algemeen *salva juris tertium* worden gemaakt, zelfs strenger zouden kunnen zijn dan een politiewet)¹⁹⁹.

Wat wilde dieren betreft, zijn er heel wat politiewetten. Er zijn de algemene wetten inzake dierenwelzijn, die in het wild levende dieren niet van hun toepassingsgebied uitsluiten, in tegenstelling tot wat we vaak in Frankrijk zien²⁰⁰. Er is ook de wetgeving inzake jacht²⁰¹ en visserij²⁰². Er zij echter op gewezen dat de toe-eigening van wild en vis civielrechtelijk mogelijk is, ook al heeft de jager of visser niet voldaan aan de voorwaarden die in de politiewetten zijn vastgesteld (bezit van een vergunning, beperking van de visvangst of de jacht op bepaalde tijdstippen of plaatsen...) ²⁰³.

36. De mogelijkheid om de toe-eigening van niet-toegeëigende dieren te verbieden. Hieruit volgt dat de Staat de mogelijkheid heeft om niet-toegeëigende dieren te beschermen tegen toe-eigening door de mens. Er zij echter op gewezen dat de politiewetten tot dusver geen invloed hebben op het zuiver civiele aspect van de toe-eigening, wat men mogelijk gewijzigd zou willen zien.

4. Vergunning voor het houden van een dier

a. De invoering van de vergunning om een dier te houden in het Waalse recht

¹⁹⁶A. VANDEBURIE, *Propriété et domanialité publiques en Belgique*, Brussel, die Keure, 2013, blz. 384, nr. 329; *Pand.b.*, v^o *chose commune*, nrs. 10-12; J. VAN DE VOORDE, “Het complexe goederenrechtelijke statuut van energie”, *M.E.R.*, 2019, blz. 129, nr. 39 (voorzichtiger).

¹⁹⁷Cass., 6 juni 1834, *Pas.*, 1834, blz. 262; Cass., 27 juli 1885, *Pas.*, 1885, I, blz. 242. Deze ruime bevoegdheid is het voorwerp geweest van kritiek: F.-G. TRÉBULLE, “Les titres environnementaux”, *R.J.E.*, 2011, blz. 212; B. JADOT, “L’article 714 du code civil et la protection de l’environnement” in *L’actualité du droit de l’environnement*, Brussel, Bruylant, 1995, blz. 67, nr. 14.

¹⁹⁸Dat weerhoudt sommigen er niet van om te proberen: A. SOETE en H. SCHOUKENS, “Klimaatverandering in de rechtbank. De rechter als scherprechter bij een falend milieubeleid?”, *N.j.W.*, 2016, blz. 200, nr. 55.

¹⁹⁹A. LEBRUN, “Le droit civil d’usage sur les ‘res’, éléments vitaux de l’environnement. Lettre aux Usufuitiers de l’Air et aux Héritiers de la Nature” in L. LAVRYSEN (ed.), *Milieurecht. Recente ontwikkelingen – Droit de l’environnement. Développements récents*, Gent, Story-Scientia, 1989, blz. 405, nr. 13.

²⁰⁰Het Franse Strafwetboek beperkt de bescherming ervan tot gedomesticeerde, getemde of in gevangenschap gehouden dieren. Zie bv. de art. 521-1, R653-1, R654-1 en R655-1 C.pén.

²⁰¹Jachtwet van 28 februari 1882, *B.S.*, 3 maart 1882, blz. 841, opgeheven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bij art. 59, 2° van het Brusselse Wetboek van inspectie, preventie, vaststelling en bestraffing van milieumisdrijven en milieuaansprakelijkheid van 25 maart 1999, *B.S.*, 26 juni 1999, blz. 23.850. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest verbiedt de jacht in principe: art. 68, § 1, 1° van de ordonnantie van 1 maart 2012 betreffende het natuurbehoud, *B.S.* 16 maart 2012, blz. 16.017.

²⁰²Bv. art. 78 van de ordonnantie van 1 maart 2012 betreffende het natuurbehoud, *B.S.*, 16 maart 2012, blz. 16.017 (Brussel).

²⁰³H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VI, *Les biens. Deuxième partie. Les sûretés. Première partie*, Brussel, Bruylant, 1953, blz. 18, nr. 13 (jacht), blz. 20, nr. 17 (visserij).

37. Invoering van een (grotendeels) symbolische vergunning. Artikel D.6, § 1 van het Waalse Dierenwelzijnswetboek voert de vergunning voor het houden van een dier in, die verplicht is voor wie een dier wil houden. Hetzelfde artikel verklaart echter ook dat “*elke persoon van rechtswege en op immateriële wijze de houder is van de vergunning*” om een dier te houden, mits hij meerderjarig is. Het feit dat elke persoon (van welke aard ook) “*van rechtswege en op immateriële wijze*” houder is van de vergunning om een dier te houden, bewijst het symbolische karakter ervan. De memorie van toelichting erkent dit²⁰⁴.

Het symbolische karakter van de vergunning tot het houden van een dier wordt verder benadrukt door § 2 van artikel D.6. Het voorziet in de mogelijkheid om het houden van dieren te onderwerpen aan een systeem van vergunningen. Er zijn ook andere bepalingen die aangeven welke dieren door de mens mogen worden gehouden. Artikel D.20 van het Waalse Dierenwelzijnswetboek voorziet in de mogelijkheid om zogenaamde “positieve” lijsten op te stellen (d.w.z. dat alleen de soorten op de lijst mogen worden gehouden, behoudens afwijking), terwijl artikel D.21 eenvoudigweg het houden verbiedt van walvisachtigen en dieren die uitsluitend of hoofdzakelijk voor de pelsproductie worden gehouden. Aldus beperken deze artikelen de reikwijdte van de vergunning voor het houden van een dier.

38. De dogmatische reikwijdte van de vergunning om een dier te houden. Tot de invoering van de vergunning voor het houden van een dier had iedereen het recht om een dier te houden, wat enerzijds voortvloeide uit het recht van gebruik en genot van gemene voorwerpen (zie nr. 33) en anderzijds uit de patrimoniale rechtsbekwaamheid, die de bekwaamheid inhoudt om eigenaar te zijn van goederen, zoals dieren. Men kan zich dus afvragen wat de dogmatische reikwijdte is van de vergunning om een dier te houden: heft ze dit recht op, of is ze een beschermende maatregel die van invloed is op de uitoefening van het recht om een dier te houden?

Op het eerste gezicht zou men kunnen denken dat de eerste optie de voorkeur geniet. De essentie van een systeem van vergunningen is immers dat een specifieke persoon wordt vrijgesteld van een algemene verplichting om iets te doen of niet te doen (in dit geval, het houden van dieren)²⁰⁵. De motivering gaat niet op dit aspect in, maar benadrukt de wens om de dieren te beschermen door de “houders” eraan te herinneren dat zij zich tegenover hun dieren behoorlijk moeten gedragen²⁰⁶.

b. Verbod op het houden van dieren door intrekking van de vergunning

39. Uiteenzetting. De bij artikel D.6, § 1 van het Waalse Dierenwelzijnswetboek vereiste vergunning kan worden ingetrokken krachtens een administratieve of gerechtelijke beslissing “*wegens een overtreding van dit Wetboek of van de uitvoeringsbesluiten ervan*”. Daarom maakt zij “*alle houders zich ervan bewust dat zij zich gepast moeten gedragen tegenover hun dier om de genoemde vergunning te behouden*”, zodat de vergunning een regelgevende en niet louter symbolische norm is²⁰⁷.

40. Wat is de toegevoegde waarde? Wij moeten ons dan afvragen wat de toegevoegde waarde van de sanctie is. Ten eerste kan men hopen dat de intrekking van de vergunning een responsabiliserend effect zou hebben. Het lijkt echter niet erg waarschijnlijk dat de meerderheid van

²⁰⁴Motivering van het ontwerpdecreet betreffende het Waalse Dierenwelzijnswetboek, *Doc.*, Parl. w., 2017-18, nr. 1150, blz. 5. Zie ook E. VERNIERS, “Le Code wallon du Bien-être animal : révolution ou réformation ?”, *R.S.D.A.*, 2018, afl. 2, blz. 159.

²⁰⁵J. VAN DE VOORDE, “Vergunningsrechtelijk onvolkomen constructies als uitdaging voor het eigendomsrecht. Het vermoeden van vergunning, de verjaring en het gedogen nader bekeken”, in R. Palmans en R. Jansen (ed.), *Niet-vergunde constructies – tussen gedogen en regulariseren*, Antwerpen, Intersentia, 2020, blz. 264, nr. 20.

²⁰⁶Motivering van het ontwerpdecreet betreffende het Waalse Dierenwelzijnswetboek, *Doc.*, Parl. w., 2017-18, nr. 1150, blz. 5.

²⁰⁷Motivering van het ontwerpdecreet betreffende het Waalse Dierenwelzijnswetboek, *Doc.*, Parl. w., 2017-18, nr. 1150, blz. 5.

de mensen op de hoogte is van de invoering van de vergunning. Dit element vermindert het responsabiliserend effect van de vergunning²⁰⁸.

Er zij ook op gewezen dat het verbod om dieren te houden reeds in de wet van 1986 (artikel 40) was opgenomen als een bijkomende straf die door de rechter kon worden opgelegd. Het Waalse Dierenwelzijnswetboek opent de mogelijkheid voor een administratieve autoriteit om de intrekking uit te spreken, wat nieuw is. Maar het feit dat de intrekking geschiedt “*wegens een overtreding van dit Wetboek of de uitvoeringsbesluiten ervan*” betekent dat de oude regeling gehandhaafd blijft.

Dit behoud van de oude regeling is niet zonder gevolgen. Meer bepaald heeft het Hof van Cassatie besloten dat het verbod op het houden van dieren uit hoofde van artikel 40 van de wet van 1986 een straf is en geen veiligheidsmaatregel²⁰⁹. Het doel van een straf is het opleggen van een sanctie, terwijl het doel van een veiligheidsmaatregel het wegnemen van een gevaar is²¹⁰. Hieruit volgt met name dat geen sanctie kan worden opgelegd om de naleving van het verbod te verzekeren en dat de regels inzake de samenloop van verscheidende misdrijven (art. 65 Strafwetboek) van toepassing zijn²¹¹. Artikel 65 van het Strafwetboek bepaalt dat bij een samenloop van verscheidene misdrijven alleen de zwaarste straf wordt toegepast, waaruit het Hof van Cassatie in zijn bovengenoemd arrest heeft afgeleid dat het gehele stelsel van straffen voor minder ernstige strafbare feiten opzij moet worden gezet, met inbegrip van (bijvoorbeeld) het verbod op het houden van dieren. Voor zover men dieren wilt beschermen, lijkt het passender om het verbod op het houden van dieren te omschrijven als een veiligheidsmaatregel.

c. Moet er een reële vergunning komen in plaats van een symbolische?

41. Het probleem. De symbolische vergunning die is ingevoerd bij artikel D.6, § 1 van het Waalse Dierenwelzijnswetboek lijkt niet veel praktische voordelen te hebben. Ze is symbolisch. Het is dan ook de vraag of het zinvol is een veralgemeende reële vergunning in te voeren, die aan iedereen wordt opgelegd, die moet worden aangevraagd en waarbij een onderzoek door de autoriteiten mogelijk is. Opgemerkt zij dat het niet waarschijnlijk lijkt dat het recht op een privéleven een “recht op het dier” zou creëren dat zou kunnen worden tegengeworpen aan de reële vergunning, maar de jurisprudentie op dit gebied bestaat al lang en zou kunnen evolueren²¹².

42. Mogelijkheid. Artikel D.6, § 2, van het Waalse Dierenwelzijnswetboek biedt de regering de mogelijkheid een systeem van vergunningen in te voeren (hoewel niet helemaal duidelijk is hoe het systeem van § 2 zich verhoudt tot de vergunning van § 1)²¹³. In het Waalse recht is het dus mogelijk om een reële vergunning in te voeren in plaats van de symbolische vergunning die momenteel bestaat. Het is ook mogelijk om bij decreet een reële vergunning in te voeren. Er zijn dus genoeg andere vergunningssystemen zodat het invoeren van een reële vergunning om een dier te houden waarschijnlijk geen probleem zou zijn.

43. Enkele gevallen van mishandeling en de mogelijkheden om deze te verhelpen door middel van een vergunning. Er zijn verschillende oorzaken van dierenmishandeling te bedenken, en misschien zou een reële vergunning deze kunnen aanpakken. De eerste veronderstelling is eenvoudigweg onwetendheid over de zorg die een dier nodig heeft. Een reële vergunning eisen zou dit gemakkelijk kunnen verhelpen door een of meer cursussen over de behoeften van het dier in kwestie verplicht te stellen. Voor “courante” dieren in België (honden, katten, sommige vissen) kan

²⁰⁸E. VERNIERS, “Le Code wallon du Bien-être animal : révolution ou réformation ?”, *R.S.D.A.*, 2018, afl. 2, blz. 160.

²⁰⁹Cass., 12 september 2017, *Arr.Cass.*, 2017, blz. 1639, *Pas.*, 2017, I, blz. 1609.

²¹⁰L. DUPONT en R. VERSTRAETEN, *Handboek Belgisch strafrecht*, Leuven, Acco, 1990, blz. 399, nr. 723.

²¹¹Z. DENEYER, J. VAN DE VOORDE, F. SWENNEN, I. OPDEBEEK, S. DE SOMER, M. VANDERHALLEN EN C. VAN GINNEKEN, *Eindrapport van het onderzoek (analyse en optimalisatie) naar de beslissingsboom en het voorstel tot betaling van een geldsom inzake dierenwelzijn*, Universiteit Antwerpen, 2020, blz. 80, nr. 136.

²¹²F. SWENNEN, “Privé- en familieleven alleen met levende menselijke wezens? ”, *F.J.R.*, 2019, blz. 29.

²¹³E. VERNIERS, “Le Code wallon du Bien-être animal : révolution ou réformation ?”, *R.S.D.A.*, 2018, afl. 2, blz. 160.

worden aangenomen dat de meeste vereiste kennis wijdverspreid is onder de bevolking. Maar er zijn genoeg dieren die exotisch zijn of waarvoor de geschikte houderijomstandigheden niet algemeen bekend zijn. Een veelvoorkomend voorbeeld is het konijn, dat een tamelijk sociaal dier is dat niet graag wordt geknuffeld, hetgeen onvoldoende bekend is.

Het is ook mogelijk dat cursussen over de voorwaarden voor het houden van bepaalde dieren worden opgenomen in het middelbaar of hoger onderwijs. Instellingen voor landbouwonderwijs kunnen cursussen verzorgen over de vereisten voor het houden van landbouwdieren (koeien, varkens, kippen, enz.). Het lijkt erop dat het diploma van een dergelijke instelling zou moeten gelden als een (reële) vergunning voor het houden van landbouwdieren.

Een andere oorzaak van mishandeling is psychologische of financiële problemen, of een combinatie van beide²¹⁴. Denk aan de arme die zijn dier niet behoorlijk kan verzorgen, of de boer die bijna failliet is²¹⁵. In hoeverre zou een reële vergunning dit probleem kunnen verhelpen? Van aanvragers zou kunnen worden verlangd dat zij aantonen dat zij over de financiële draagkracht beschikken om voor een dier te zorgen (dit is een element van de bekwaamheid om een dier te houden, vereist door art. D.6, § 2 van het Waalse Dierenwelzijnswetboek²¹⁶), maar de financiële draagkracht van een persoon is een evoluerend gegeven. Een landbouwer kan een aantal jaren een winstgevend bedrijf hebben, maar dan in moeilijkheden komen, zoals een embargo dat het onmogelijk maakt vlees te exporteren naar de belangrijkste markt van de landbouwer. Waarschijnlijk zou de verplichting moeten worden opgelegd om de vergunning periodiek te verlengen om snel te kunnen ingrijpen, maar dit zou hoge kosten met zich meebrengen.

We noemden psychologische problemen als een oorzaak van verwaarlozing. Sadisme tegenover dieren bijvoorbeeld kan het gevolg zijn van psychologische of psychiatrische problemen bij een persoon. Een psychologisch onderzoek kan dus worden opgelegd, maar een dergelijk onderzoek zal niet noodzakelijk alle stoornissen en andere problemen van psychologische aard aan het licht brengen. Sommige geestesziekten beginnen bijvoorbeeld pas na een bepaalde leeftijd. Men zou dus goed kunnen filteren, maar de filter is op lange termijn niet betrouwbaar genoeg, net als in het geval van financiële problemen.

44. Het gebrek aan middelen van de openbare instanties. Een groot probleem voor de openbare instanties voor dierenwelzijn is het gebrek aan middelen²¹⁷. Gezien de algemene financiële moeilijkheden van de Belgische staat lijkt het niet erg waarschijnlijk dat hiervoor aanzienlijke middelen zullen worden uitgetrokken, hetgeen impliceert dat de vergunningsaanvragen niet grondig genoeg zouden worden onderzocht, of dat de redelijke termijn voor het verrichten van dit onderzoek vaak zou worden overschreden. Als aanvragers een vergoeding moeten betalen om de kosten te dekken, zou dit probleem kunnen worden verlicht.

45. De mogelijkheid van een buitensporige administratieve last en de nadelen daarvan. Het opleggen van een omstandige vergunningsaanvraag schept een administratieve last voor de justitiabelen. In de mate dat deze administratieve last ontmoedigend werkt voor degenen die niet gemotiveerd zijn om voor een dier te zorgen, kan het als een voordeel worden beschouwd. Maar het zou niet zo moeilijk zijn om een buitensporige administratieve last op te leggen, wat het aantal personen zou beperken die geïnteresseerd zijn in het houden van een dier. Dit zou kunnen leiden tot nog meer overbelasting van de asielen, vooral voor honden en katten.

²¹⁴J. VAN DE VOORDE, "Réflexions sur l'amélioration du statut de l'animal en droit civil belge : réformisme ou révolution ?" in *Les animaux. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 252-253, nr. 15.

²¹⁵Ook opgemerkt door R. VERBEKE, "Dierenrechten", *Juristenkrant*, 20 april 2011, afl. 228, blz. 10.

²¹⁶Memorie van toelichting van het ontwerpdecreet betreffende het Waalse Dierenwelzijnswetboek, Parl. St., 2017-18, nr. 1150, blz. 14.

²¹⁷J. VAN DE VOORDE, "Réflexions sur l'amélioration du statut de l'animal en droit civil belge : réformisme ou révolution ?" in *Les animaux. Université d'été facultatis iuris pictaviensis*, Poitiers, Presses universitaires juridiques de Poitiers, 2020, blz. 252, nr. 14.

Er moet ook rekening worden gehouden met de administratieve last voor de diensten die toezien op het dierenwelzijn. Het opleggen van een reële vergunning komt erop neer de last bij hen te leggen om te controleren of houders van dieren daadwerkelijk over de vereiste vergunning beschikken - vooral omdat er sprake kan zijn van een systematische niet-naleving van de eis om een vergunning voor het houden van een dier aan te vragen. Het is bekend dat de diensten voor dierenwelzijn al overbelast zijn, waardoor het onwaarschijnlijk is dat de nodige controles zouden worden uitgevoerd. De doeltreffendheid van de maatregel kan er alleen maar onder lijden.

46. De impact van de reële vergunning voor bepaalde groepen. De reële vergunning riskeert een aanzienlijke impact te hebben op bepaalde zwakke groepen. Wij denken in de eerste plaats aan de armen en meer in het algemeen aan de kansarmen. Zij beschikken vaak niet over de financiële middelen om de kosten te dragen die een reële vergunning met zich meebrengt, vooral niet wanneer een aanzienlijke vergoeding moet worden betaald (zie nr. 44). In zekere mate zou dit mensen uitsluiten die niet over voldoende financiële middelen beschikken om op passende wijze voor een dier te zorgen, maar er bestaat bezorgdheid dat dit tot te veel uitsluiting zou leiden.

Kansarmen hebben vaak betrekkelijk weinig inzicht in administratieve procedures. Dit kan sommige kansarmen uitsluiten van het houden van dieren, zelfs als zij over de nodige vaardigheden beschikken.

47. Conclusie. Een reële vergunning voor het houden van dieren lijkt in het algemeen niet opportuun, behalve voor dieren die een speciale verzorging nodig hebben.

IV. Algemene conclusie

48. De toe-eigening van het dier roept veel vragen op. De eerste vraag is: is het legitiem dat de mens zich dieren toe-eigent om ze te gebruiken? Wij hebben gezien dat dit, althans in beginsel, moet worden aanvaard, omdat de mens riskeert niet te kunnen voorzien in zijn biologische noden.

Vervolgens hebben wij de kwestie van de toe-eigening van dieren in het Belgisch positief recht geanalyseerd, waarbij is gebleken dat het nieuw Burgerlijk Wetboek dieren een apart statuut toekent, naast personen en zaken. Dit statuut lijkt echter geen praktische gevolgen te hebben, althans volgens de voorbereidende werkzaamheden; men kan echter pleiten voor een verdergaande lezing, waarbij het burgerlijk recht verplicht wordt waar mogelijk rekening te houden met de eigen belangen van dieren.

Vervolgens hebben we gekeken naar de opheffing van de toe-eigening van dieren, in de eerste plaats de opheffing van de toe-eigening van toegeëigende dieren. Een analyse van het fundamentele eigendomsrecht toont aan dat het zeer moeilijk is om de toe-eigening van dieren volledig af te schaffen, aangezien het gaat om een onteigening, die aan een strikte controle is onderworpen.

Het tweede element van opheffing van de toe-eigening betrof beperkingen op de toe-eigening van dieren. Wij hebben vastgesteld dat wilde dieren - en dus ook niet-toegeëigende dieren - gemene voorwerpen zijn, waarover iedereen een recht van gebruik en genot heeft. Iedereen kan zich dus wilde dieren toe-eigenen. Maar het gebruiks- en genotsrecht kan worden geregeld door politiewetten, die de mogelijkheid om zich bepaalde gemene voorwerpen, zoals dieren, toe te eigenen, kunnen beperken of zelfs uitsluiten.

De vergunning om een dier te houden is ook een potentieel belangrijke beperking op de toe-eigening van dieren en is onlangs ingevoerd in het Waalse Gewest. Gebleken is dat de Waalse vergunning om een dier te houden vooral symbolisch is, ook al kan zij worden ingetrokken (maar het verbod om een dier te houden was reeds mogelijk onder de oude wet). Wij hebben ook onderzocht of een veralgemeende reële vergunning opportuun zou zijn. Wij denken van niet. Een reële vergunning

staat vooral toe om mishandeling aan te pakken die het gevolg is van een gebrek aan kennis, maar een zeer groot deel van de mishandelingen is te wijten aan geestelijke of financiële problemen. Het zou moeilijk zijn de reële vergunning zo te organiseren dat dit soort mishandeling kan worden voorkomen, aangezien dergelijke aandoeningen zich vaak pas voordoen lang nadat het dier is aangeschaft. Het lijkt ook mogelijk dat het eisen van een reële vergunning om een dier te houden een onevenredig effect zou hebben op sommige zwakkere groepen, nog afgezien van het feit dat een reële vergunning een aanzienlijke administratieve last met zich meebrengt.

De toe-eigening van het dier in Frankrijk

Van het fundamentele eigendomsrecht naar de houdersvergunning

MAGALI GREINER, ADVOCaat BIJ DE BALIE VAN PARIJS, LID VAN HET
NETWERK VAN DIERENRECHTENADVOCATEN BIJ DE BALIE VAN PARIJS,
EN VAN DE VERENIGING AVOCAT & DROITS DE L'ANIMAL

I. Inleiding

In haar verslag van 10 mei 2005 over de wettelijke regeling voor dieren in Frankrijk, bracht mevrouw Suzanne ANTOINE het volgende naar voren: *“het dier is toe-eigenbaar; het is het voorwerp van een dagelijkse handel over de gehele wereld en het wordt thans fundamenteel beheerst door het particuliere eigendomsrecht. Maar het dier is het enige goed dat een levend wezen met gevoelsvermogen is, en het enige waarvoor de wet in zijn eigen belang bescherming heeft ontwikkeld²¹⁸”*.

Het dier is in de loop van de geschiedenis soms bewierookt, soms veracht, maar vandaag blijft de fundamentele vraag bestaan naar de plaats van het dier in ons rechtssysteem.

*

Het Franse recht maakt een fundamenteel onderscheid tussen *huisdieren* en *wilde dieren*.

Het onderscheid wordt niet gemaakt op grond van een soort, maar op grond van de min of meer nauwe band die de mens met de dieren heeft.

De strafkamer van het Franse Hof van Cassatie heeft in een arrest van 14 maart 1861²¹⁹ huisdieren gedefinieerd als "levende wezens die leven, worden grootgebracht, worden gevoed en zich voortplanten onder het dak en onder de hoede van de mens".

Een arrest van het Franse Hof van Cassatie van 16 februari 1895 verruimde de definitie van een huisdier tot een dier dat onder toezicht van de mens leeft en niet alleen onder zijn dak.

Op die manier omvatten huisdieren dus zowel gezelschapsdieren als gebruiksdieren.

Omgekeerd wordt het wilde dier in **artikel R 411-5 van de Code de l'environnement (Milieuwetboek)²²⁰** gedefinieerd als een dier dat "niet door selectie door de mens is veranderd".

Het wilde dier is dus het dier dat geen meester heeft, dat aan niemand toebehoort.

De wet van 19 december 1963²²¹ houdende strafbaarstelling van mishandeling van huisdieren, had de repressie uitgebreid tot daden begaan tegen tamme of in gevangenschap gehouden dieren, een uitbreiding bevestigd door de **wet van 10 juli 1976²²²**.

Dit zijn dieren die van nature wild zijn, maar die door de mens zijn onderworpen en in zijn omgeving leven, of die in gevangenschap worden gehouden, in de handen van de mens zijn gevallen en door hem onder dwang worden gehouden.

*

Het dier is erkend als een wezen met gevoelsvermogen sinds de wet **van 10 juli 1976²²³** in de Code rural (Landbouwwetboek) en vervolgens meer recentelijk in de Code civil (Burgerlijk Wetboek) sinds de **wet van 16 februari 2015²²⁴**.

Mijnheer RICARD, cellulair arts maar ook Tibetaans boeddhist, definieert het "**voelend**" wezen als *"een levend organisme dat in staat is een onderscheid te maken tussen welzijn en pijn,*

²¹⁸ Verslag over de wettelijke regeling van het dier, van mevrouw ANTOINE, 10 mei 2005.

²¹⁹ Cass Crim 14 maart 1861: "Artikel 454 van de Code Pénal (Strafwetboek) omvat levende wezens die leven, worden grootgebracht, worden gevoed en zich voortplanten onder het dak en onder de hoede van de mens; zodat zijderupsen, die aan deze voorwaarden voldoen, moeten worden beschouwd als huisdieren [...]".

²²⁰ Art. R 411-5 van de Code de l'environnement: "Niet-gedomesticeerde dieren zijn dieren die niet door menselijke selectie zijn veranderd."

²²¹ Wet nr. 63-1143 van 19 november 1963.

²²² Wet nr. 76-629 van 10 juli 1976 betreffende het natuurbehoud.

²²³ Art. 9 van wet nr. 76-629 van 10 juli 1976 betreffende het natuurbehoud: "Elk dier moet, als levend wezen met gevoelsvermogen, door zijn eigenaar worden gehouden in omstandigheden die verenigbaar zijn met de biologische vereisten van zijn soort".

²²⁴ Wet nr. 2015-177 van 16 februari 2015 betreffende de modernisering en vereenvoudiging van het recht en de procedures op het gebied van justitie en binnenlandse zaken.

tussen verschillende manieren om behandeld te worden, dat wil zeggen tussen verschillende omstandigheden die gunstig of schadelijk zijn voor zijn voortbestaan²²⁵”.

Professor Gilles BŒUF reageerde op dit onderwerp door aan te geven dat "de Code civil vermeldt het dier voortaan overeenkomstig zijn aard, en niet alleen overeenkomstig het gebruik dat de mens ervan maakt als verkoopbaar, koopbaar, verhuurbaar, verhandelbaar. Het is een ethische en psychologische stap voorwaarts²²⁶".

Dit suggereert dat het dier tot een bijzondere categorie van het eigendomsrecht behoort en dus een status geniet die het boven de rang van louter eigendom verheft.

Het huisdier, waarvan de definitie het van nature wilde dier omvat dat door de mens is getemd of door hem in gevangenschap wordt gehouden, en dat zich dus onderscheidt van het wilde dier, blijft echter onderworpen aan het regime van Goederen en Eigendom **(I)**.

Huisdieren worden niettemin strafrechtelijk beschermd tegen mishandeling en misbruik, wat strafbare feiten zijn volgens de Code Pénal en de Code rural et de la pêche maritime (Wetboek landbouw en zeevisserij). **(II-A en B)**

Deze strafrechtelijke bescherming is echter zelf aan bepaalde beperkingen onderworpen. **(II-C)**

Zou de invoering van een vergunning voor het houden van een dier in Frankrijk naar het voorbeeld van onze Belgische burens het mogelijk maken de toe-eigening van het dier door de mens te beperken, of integendeel de uitoefening van het eigendomsrecht op het dier te beschermen? **(III)**

II. Handhaving van een fundamenteel eigendomsrecht op het dier

A. Het dier is een toe-eigenbaar goed

Teneinde de bescherming van het dier te versterken, bepaalt **artikel 515-14 van de Code civil**, gecreëerd bij de **wet van 16 februari 2015**²²⁷ in zijn eerste paragraaf: «*dieren zijn levende wezens met gevoel*».

Deze nieuwe bepaling van de Code civil bevestigt dus de bepalingen van **artikel L.214-1 van de Code rural et de la pêche maritime**²²⁸, waarin een dergelijk gevoelsvermogen al bijna twintig jaar eerder werd erkend.

Hoewel het dier voortaan wordt beschouwd als een levend wezen met gevoelsvermogen, valt het niettemin uitdrukkelijk onder het eigendomsrecht en is het als zodanig vatbaar voor toe-eigening, zoals blijkt uit **artikel 515-14, tweede alinea, van de Code civil**, waarin het volgende is bepaald "Onder voorbehoud van de wetten die hen beschermen, zijn dieren onderworpen aan het goederenrecht".

De wetgever heeft aldus de eigenheid van het dier bevestigd en tegelijkertijd de toepassing van het goederenrecht op het dier bevestigd, waardoor het aan de klassieke attributen van het eigendomsrecht is onderworpen.

²²⁵ *Révolutions animales : hommes et animaux, un monde en partage*, p. 105, Matthieu RICARD, doctor in de cellulaire genetica, Tibetaans boeddhistische monnik, auteur en fotograaf.

²²⁶ *Révolutions animales, le génie des animaux*, p.28, Gilles BŒUF, hoogleraar aan de Université Pierre & Marie Curie.

²²⁷ Wet nr. 2015-177 van 16 februari 2015 betreffende de modernisering en vereenvoudiging van het recht en de procedures op het gebied van justitie en binnenlandse zaken.

²²⁸ Art L.214-1 van de Code rural et de la pêche maritime: "Elk dier moet, als levend wezen met gevoelsvermogen, door zijn eigenaar worden gehouden in omstandigheden die verenigbaar zijn met de biologische vereisten van zijn soort".

In dit opzicht lijkt de rechtspraak, ondanks de inwerkingtreding van **artikel 515-14 van de Code civil**, het traditionele stelsel waaraan het dier is onderworpen, niet ter discussie te hebben gesteld.

Zo heeft de Eerste civiele kamer van het Franse Hof van Cassatie in een arrest van 17 februari 2016 geoordeeld "dat een paard, behoudens de bescherming die het verdient als dier, een levend wezen met gevoelsvermogen, onder het goederenrecht valt en als zodanig vatbaar is voor toe-eigening, waarvan het bewijs kan worden geleverd door het bezit als eigenaar"²²⁹.

1. Definitie van eigendomsrecht

Artikel 544 van de Code civil definieert eigendom als "het recht om op de meest absolute wijze van zaken te genieten en erover te beschikken, mits men er geen gebruik van maakt op een wijze die door de wetten of voorschriften verboden is". Aan dit recht worden drie attributen toegevoegd:

- Het recht om de zaak te gebruiken (*usus*),
- Het recht op het vruchtgebruik (*fructus*),
- Het recht om de zaak te vervreemden en erover te beschikken, d.w.z. om het achter te laten of te vernietigen (*abusus*).

2. De voorrechten van de eigenaar van een gedomesticeerd, een getemd of een in gevangenschap gehouden dier

Wanneer het gaat om gedomesticeerde, getemde of in gevangenschap gehouden dieren, zijn de voorrechten van hun eigenaars bijna identiek aan die van de eigenaars van elk ander voorwerp²³⁰.

Zo kan het dier worden gebruikt voor het opsporen van voorwerpen of personen, voor bewaking, politie- of militaire bescherming, of voor het geleiden van blinden.

Dit is de betekenis van *usus*, d.w.z. gebruik maken van de capaciteiten van het dier (cf. de werkhond).

Bovendien kan de eigenaar van het dier voordeel halen uit zijn producten (*fructus*) vlees, melk, eieren, wol, nageslacht, enz.

Tenslotte is het belangrijkste voorrecht van de eigenaar de *abusus*.

Zo kan het dier, zolang het aan het goederenrecht is onderworpen, worden uitgeleend, verhuurd, overgedragen om niet of onder bezwarende titel, waarbij de verkoop ervan volgens het gemene verbintenissenrecht nietig kan worden verklaard in geval van een substantiële kwaliteitsfout.²³¹

Ook kan het dier het voorwerp zijn van een retentierecht door degene bij wie het gestald is en die daarvoor verblijfskosten heeft gemaakt.²³²

Bovendien kan het dier het voorwerp zijn van de in de **artikelen 2323 en volgende van de Code civil** bedoelde zekerheden, en kan het een "garantie" zijn in landbouwzaken, m.a.w. een pand worden als garantie voor een schuldeiser.²³³

In artikel L.342-1 van de Code rural et de la pêche maritime is namelijk bepaald dat iedere landbouwer leningen mag aangaan op de producten van het landbouwbedrijf dat hij in eigendom heeft, met inbegrip van dieren.

Tenslotte kan het dier worden geëuthanaseerd of het voorwerp zijn van experimenten, mits de toepasselijke wetgeving wordt nageleefd (bijv. het slachthuis).

²²⁹ Civ. 1ère, 17 februari 2016, hogere voorziening nr. 15-14.121.

²³⁰ Zie het Jaaroverzicht van het Franse Hof van Cassatie, 2019: "La propriété dans la jurisprudence de la Cour de cassation" Titre 1-Chap.2 : l'appropriation du vivant

²³¹ Civ. 1ère, 5 februari 2002, hogere voorziening nr. 00-12.671.

²³² Civ. 1ère, 21 maart 2006, hogere voorziening nr. 04-11.086.

²³³ Civ. 1ère, 6 februari 2019, hogere voorziening nr. 17-21.394.

3. Het geval van de wilde, niet-toegeëigende dieren

Hoewel wilde dieren die niet gedomesticeerd zijn en niet in gevangenschap worden gehouden, in beginsel niemands eigendom zijn en niet onder de bepalingen van de Code civil vallen, kunnen zij niettemin door inbezitname worden verkregen (*res nullius*).

Ook de jacht- en visserijwetgeving voorziet in maatregelen betreffende de mogelijkheid om wilde dieren in bezit te nemen, met name krachtens vergunningen of administratieve toelatingen.

Meer in het bijzonder, met betrekking tot het recht om te jagen, wordt wild gekwalificeerd als *res nullius* dat wil zeggen als goed die niet toegeëigend is, maar toe-eigenbaar is door inbezitname.

B. De gevolgen van de toe-eigening van het dier voor zijn eigenaar

In de eerste plaats, indien de toe-eigening van het dier door verkoop kan geschieden, bestaat er een bijzonder rechtsmiddel ter waarborging van de verborgen gebreken van het verkochte goed.

Het beginsel van **artikel 1641 van de Code civil**, dat bepaalt dat "*de verkoper gebonden is door de garantie voor verborgen gebreken in het verkochte goed die het ongeschikt maken voor het gebruik waarvoor het was bestemd*" werd gewijzigd door **de artikelen L.213-1 en volgende van de Code rural et de la pêche maritime**, die voorzagen in een specifieke garantie voor de verkoop of ruil van huisdieren, die in het voornoemde wetboek beperkt was tot *onoverkomelijke gebreken*, en meer bepaald tot *overdraagbare ziekten*.

Sinds een **Ordonnantie van 17 februari 2005**²³⁴ is deze garantie uitgebreid tot de *garantie van overeenstemming* zoals bedoeld in de consumentenwetgeving.

De moeilijkheid bij deze uitbreiding ligt bij het feit dat de teksten van het consumentenrecht ongeschikt zijn voor de verkoop van huisdieren, aangezien noch de specificiteit van levende materie, noch het gebruik van het dier, noch de relatie tussen het dier en de mens in aanmerking worden genomen.

Ook kan, wat de verkoop van gezelschapsdieren betreft, de koper die gehecht is geraakt aan het dier en het niet aan de verkoper wil teruggeven, voortaan, naast de toewijzing van een schadevergoeding, een vergoeding vragen voor alle kosten die verband houden met de pathologie of het gedrag van het dier.

In de tweede plaats, wat de regels inzake de aansprakelijkheid voor dieren betreft, onderscheiden deze zich van de aansprakelijkheid voor levenloze goederen, beschreven in het vroegere **artikel 1384, lid 1, van de Code civil**, thans **artikel 1242 van de Code civil**²³⁵.

Terwijl de burgerlijke aansprakelijkheid het bewijs veronderstelt van een schade, van een schadeveroorzakende gebeurtenis en van een oorzakelijk verband tussen beide, bepaalt artikel 1243 van de Code civil (voorheen 1385 van de Code civil), dat de aansprakelijkheid voor dieren beoogt, het volgende:

"De eigenaar van een dier, of degene die het gebruikt, zolang hij het onder zijn hoede heeft, is aansprakelijk voor de schade die het dier heeft veroorzaakt, ongeacht of het dier onder zijn hoede was, dan wel of het verloren of ontsnapt was".

Bijgevolg is de schadeveroorzakende gebeurtenis te wijten aan het dier, dat een actieve rol moet hebben gespeeld bij het ontstaan van de schade, in tegenstelling tot levenloze voorwerpen, waarvan de passieve rol niettemin de schadeveroorzakende gebeurtenis vormt.

²³⁴ Ordonnantie nr. 2005-136 van 17 februari 2005 betreffende de door de verkoper aan de consument gegeven garantie van overeenstemming van het goed met de overeenkomst.

²³⁵ Art 1242 lid 1 van de Code civil: "*Men is niet alleen aansprakelijk voor de schade veroorzaakt door zijn eigen daad, maar ook voor die veroorzaakt door de daad van personen voor wie men verantwoordelijk is, of van goederen die men onder zijn hoede heeft* .

Ten slotte heeft **de wet van 6 januari 1999**²³⁶, die het bezit van en de handel in gevaarlijke dieren regelt, de status van *gevaarlijke hond* gecreëerd, ingedeeld in twee categorieën: aanvalshonden en waak- en verdedigingshonden²³⁷

De wet voorziet met name in de voorwaarden voor het bezit van gevaarlijke honden (*zie titel III hieronder*), beperkingen op het gebruik van deze dieren op de openbare weg en in de gemeenschappelijke delen van een gebouw, en beperkingen op bijttraining.

III. Grenzen aan het fundamentele eigendomsrecht

A. De bescherming van het dierenwelzijn door de Code Pénal en de Code rural et de la pêche maritime

In Frankrijk vallen gedomesticeerde, getemde of in gevangenschap gehouden dieren weliswaar onder het goederenrecht, de fundamentele voorrechten van de eigenaar inzake "usus" en "abusus" worden niettemin beperkt door wetten ter bescherming van het dierenleven.

De strafrechter biedt dieren dus een bijzondere bescherming door een beroep te doen op de verschillende bestaande strafbaarstellingen in de Code Pénal en de Code rural et de la pêche maritime, die zowel op de eigenaar als op de vruchtgebruiker van toepassing zijn en het mogelijk maken de uitoefening van het eigendomsrecht te bestraffen wanneer deze niet in overeenstemming is met de wet.

De aanzet tot deze bescherming werd gegeven door de **wet van 2 juli 1850, bekend als de wet "Grammont"**²³⁸, die het beginpunt vormde van de evolutie van de strafrechtelijke status van het dier.

De wet Grammont beteugelde de mishandeling van huisdieren ruim voor de invoering van de wet van 10 juli 1976, die het begin markeerde van de inachtneming van de gevoeligheid van het dier in de Code rural et de la pêche maritime, of nog recenter de wet van 16 februari 2015²³⁹, waarbij artikel 515-14 van de Code civil werd ingevoerd, dat het dier nu erkent als een levend wezen met gevoelsvermogen.

De strafrechtelijke bescherming van het dier staat dus los van zijn burgerlijke statuut, en vormt een beperking van het eigendomsrecht op het dier, enerzijds door de voorrechten van de eigenaar te beperken en anderzijds door deze laatste "*plichten*" op te leggen, zoals de onderhouds- en zorgplicht, of het houden van een dier in een comfortabele habitat of omgeving, enz.²⁴⁰

Hierin komen enkele vrij recente concepten naar voren: dat van *dierenwelzijn* en van *lijden*²⁴¹.

De pijn en het lijden van het dier zijn inderdaad erkend, na talrijke studies die de laatste jaren bij verschillende diersoorten zijn uitgevoerd²⁴².

²³⁶Wet nr. 99-5 van 6 januari 1999 betreffende gevaarlijke en rondzwervende dieren en de bescherming van dieren.

²³⁷ Art. L 211-12 van de Code rural et de la pêche maritime.

²³⁸ Wet van 2 juli 1850, bekend als de wet GRAMMONT, op de mishandeling van huisdieren.

²³⁹ Wet nr. 2015-177 van 16 februari 2015 betreffende de modernisering en vereenvoudiging van het recht en de procedures op het gebied van justitie en binnenlandse zaken.

²⁴⁰ "Le statut juridique de l'animal en France et dans les états membres de l'Union européenne", proefschrift van Fanny DUPAS, 2005.

²⁴¹ *Le droit de l'animal : évolution et perspectives*, Antoine S, recueil Dalloz Sirey 1996, chronique 126-130.

²⁴² *Révolutions animales, le génie des animaux*, p.289, Georges CHAPOUTHIER, Onderzoeksdirecteur bij het CNRS.

Het Franse recht heeft dus erkend dat het dier, als wezen met gevoelsvermogen, een negatieve gewaarwording kan ervaren, zoals lijden, en de wetgever heeft rekening gehouden met de gevoeligheid van het dier door gedrag te bestraffen dat het dier leed kan berokkenen.

B. De gevolgen van de bescherming van de gevoeligheid van dieren

In het Franse recht worden misdrijven in een trilogie ingedeeld naar gelang van de ernst van het misdrijf, te weten misdaden, wanbedrijven en overtredingen, maar voor dieren is er geen misdaad voorzien, omdat dieren behoren tot de categorie van rechtsobjecten, waarbij de zwaarste strafrechtelijke kwalificatie die is voorzien het wanbedrijf is, dat wordt bestraft met twee jaar gevangenisstraf en een geldboete.

Van oudsher maakt het opzettelijke element van de dader het mogelijk een onderscheid te maken tussen wanbedrijven en overtredingen.

1. Wanbedrijven

Artikel 521-1 van de Code Pénal²⁴³, voortvloeiend uit de zogenaamde wet "*Grammont*", bestraft oorspronkelijk alleen daden van wreedheid.

De wet van 10 juli 1976 inzake natuurbescherming, die in artikel 9 het dier reeds had erkend als "*wezen met gevoelsvermogen*"²⁴⁴, heeft daar, enerzijds, nog de criminalisering van ernstige mishandeling en, anderzijds, het achterlaten van een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier aan toegevoegd.

Artikel 521-1 van de Code Pénal bestraft de ernstigste feiten:

"Het al dan niet in het openbaar plegen van ernstige mishandeling, van seksueel misbruik of van een daad van wreedheid jegens een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier, wordt gestraft met een gevangenisstraf van twee jaar en een geldboete van 30.000 euro [...] Met dezelfde straffen wordt het achterlaten van een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier bestraft, met uitzondering van dieren die bestemd zijn voor herbevolking".

Ook kan een verbeurdverklaringsstraf worden opgelegd door de rechter, die moet beslissen "*over het lot van het dier, ongeacht of het al dan niet is geplaatst in de loop van de gerechtelijke procedure*". Het dier zal dan worden overhandigd aan een stichting of een vereniging voor dierenbescherming erkend of verklaard als zijnde van openbaar nut, en die vrijelijk over het dier zal kunnen beschikken.

Ten slotte is ook voorzien in een bijkomende sanctie van een al dan niet permanent verbod op het houden van een dier en op het uitoefenen van een professionele of een sociale activiteit gedurende een periode van ten hoogste vijf jaar, "*indien de door deze activiteit verschaftte faciliteiten bewust zijn gebruikt om het misdrijf voor te bereiden of te plegen*".

Artikel 521-2 van de Code Pénal legt dezelfde straffen op, namelijk twee jaar gevangenisstraf en een boete van 30.000 euro, voor het uitvoeren van experimenten of van wetenschappelijk of experimenteel onderzoek op dieren zonder te voldoen aan de voorschriften die zijn vastgelegd in een decreet van de Raad van State.

Andere strafbepalingen hebben betrekking op beroepsbeoefenaars wier activiteit meer in het algemeen verband houdt met de dieren die zij onder hun hoede hebben.

²⁴³ Voorheen artikel 453 van de Code Pénal.

²⁴⁴ Terug te vinden in artikel L 214-1 van de Code rural et de la pêche maritime.

Zo voorziet **artikel L.215-11 van de Code rural et de la pêche maritime** voor het misdrijf van mishandeling in een gevangenisstraf van een jaar en een boete van 15.000 euro - naast een bijkomende straf van verbeurdverklaring en een verbod op het houden van een dier - wanneer een persoon “*de exploitatie van een inrichting voor de verkoop, de verzorging, de doorvoer, de opvang, de opvoeding, de africhting of de presentatie aan het publiek van gezelschapsdieren, een asiel, een opvangcentrum, een inrichting voor het slachten of vervoeren van levende dieren of een fokbedrijf*” dieren die hij onder zijn hoede heeft, mishandelt of laat mishandelen zonder dat dit noodzakelijk is.

Bovendien is in artikel L.214-3 van de Code rural et de la pêche maritime het volgende aangeduid:

“Het is verboden huisdieren en wilde dieren die getemd zijn of in gevangenschap worden gehouden, te mishandelen. Decreten van de Raad van State bepalen de specifieke maatregelen om deze dieren te beschermen tegen mishandeling of misbruik en om te voorkomen dat zij lijden tijdens de behandelingen die inherent zijn aan de verschillende technieken voor het fokken, huisvesten, vervoeren en slachten van dieren. Hetzelfde geldt voor biologische, medische en wetenschappelijke experimenten, die beperkt moeten blijven tot gevallen van strikte noodzaak”.

2. Overtredingen

Het gedomesticeerde, getemde of in gevangenschap gehouden dier wordt ook beschermd door de overtredingen waarin de Code Pénal voorziet.

De sanctie voor een overtreding is een boete, waarvan het bedrag varieert naar gelang van de klasse van de overtreding (er zijn 5 klassen van overtredingen in Frankrijk), hetgeen op zijn beurt een gradatie en een morele beoordeling door de wetgever weerspiegelt.

Artikel R.653-1 van de Code Pénal bestraft ook het onopzettelijk veroorzaken van de dood of verwonding van een dier met een boete van 450 euro (overtreding van de derde klasse):

“Het door onhandigheid, onvoorzichtigheid, onoplettendheid, nalatigheid of het niet naleven van een bij wet of regelgeving opgelegde verplichting tot veiligheid of voorzichtigheid, veroorzaken van de dood of verwonding van een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier. Het dier kan dan worden overgedragen aan een dierenbeschermingsorganisatie die erkend is of van openbaar nut verklaard is.”

Bovendien stelt **artikel R.654-1 van de Code Pénal** de mishandeling van een dier strafbaar met een boete van 750 euro (overtreding van de vierde klasse)²⁴⁵:

“[...] Het zonder noodzaak, al dan niet in het openbaar, vrijwillig mishandelen van een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier wordt bestraft met de geldboete die is voorzien voor overtredingen van de vierde klasse.”

Bovendien wordt in **artikel R 655-1 van de Code Pénal** de vrijwillige aanslag op het leven bestraft met een boete van 1.500 euro of 3.000 euro in geval van recidive (overtreding van de vijfde klasse):

“Het opzettelijk doden van een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier, al dan niet in het openbaar, wordt bestraft met een geldboete van de 5e klasse.”

Net zoals bij het wanbedrijf, hebben andere strafbepalingen betrekking op beroepsbeoefenaars wier activiteit meer in het algemeen gericht is op de dieren die zij onder hun hoede hebben, en in het bijzonder op het verzuim om verzorging te verstrekken zoals voorzien in **artikel R.214-17 van de Code rural et de la pêche maritime**²⁴⁶.

²⁴⁵ Behalve in het geval voorzien in artikel L 521-1 van de Code Pénal.

²⁴⁶ Het niet verzorgen van het dier door de fokker is strafbaar gesteld in artikel R 215-4 van de Code rural et de la pêche maritime, het niet verzorgen van het dier bij de verkoop, de africhting of de opvoeding ervan, in artikel R 215-5 van hetzelfde wetboek, het niet verzorgen van het dier in slachthuizen of tijdens dierproeven, in de artikelen R 215-8 en R 215-10 van hetzelfde wetboek, enz.

3. Het delicate criterium voor het onderscheiden van tenlasteleggingen in de rechtspraak

In het licht van deze veelheid aan tenlasteleggingen maakt de strafkamer van het Franse Hof van Cassatie het onderscheid dat nodig is om het beginsel van de strikte uitlegging van het strafrecht te eerbiedigen²⁴⁷.

Sommige van deze verschillen liggen voor de hand, met name wanneer het gaat om de kwalificatie van de verdachte als een *individueel* of een *professioneel*.

Maar het is vooral *het opzettelijke element* dat aan de oorsprong ligt van de vaste rechtspraak van het Franse Hof van Cassatie.

Hoewel het wanbedrijf van opzettelijke mishandeling het mogelijk maakt om mishandeling ten gevolge van nalatigheid te bestraffen, volstaat eenvoudige nalatigheid dus niet om er sprake van te laten zijn.

Zo was het feit dat de beheerder van een manege pas acht dagen nadat zijn merrie mank was beginnen te lopen een dierenarts had gebeld ondanks haar kritieke toestand, zelfs indien zij het overleefd heeft, niet voldoende om het wanbedrijf als opzettelijke mishandeling te kwalificeren, aangezien het Franse Hof van Cassatie heeft geoordeeld dat het Hof van Beroep eerst had moeten onderzoeken of de overtreding van het verzuim van verzorging niet was komen vast te staan²⁴⁸

Niettemin moet voor bepaalde overtredingen ook worden beoordeeld of de strafbaar gestelde handeling al dan niet opzettelijk is gepleegd.

Dit is met name het geval voor het wanbedrijf van mishandeling als bedoeld in **artikel R.654-1 van de Code Pénal**²⁴⁹.

Wat zware mishandeling en wreedheden betreft, definieert de strafkamer van het Franse Hof van Cassatie sinds een arrest van 23 januari 1989 het opzettelijk element door een *bijzondere opzet*, namelijk dat de zware mishandelingen of de wreedheden "*opzettelijk zijn begaan met het doel leed of de dood te veroorzaken*".²⁵⁰

Bijgevolg, en bij gebreke van het kunnen aantonen van opzet, wordt alleen de overtreding van mishandeling voorzien in **artikel R.654-1 van de Code Pénal** ten laste gelegd.

Zo heeft de strafkamer van het Franse Hof van Cassatie de kwalificatie van ernstige mishandeling kunnen weerhouden bij een verdachte die "*bewust was van het geleden lijden*" of "*niet kon negeren dat de daden voor de dieren ernstig lijden en uiteindelijk de dood tot gevolg hadden*".

*

In dit geval had de beschuldigde bewust en langdurig paarden in hun boxen gehouden, zonder ze eruit te halen, staand in hun uitwerpselen, en andere zonder beschutting in de wei gelaten op een grond bedekt met afval dat hen kon verwonden, zonder drinkwater, sommige van hen uiterst mager, andere met onbehandelde wonden.²⁵¹

De strafkamer heeft daarentegen een arrest in hoger beroep vernietigd waarin werd geoordeeld dat de verdachte, "*door het dier 's zomers opzettelijk op een aan de zon blootgesteld balkon achter te laten, een ruimte die te klein is om het enige lichaamsbeweging te geven, en bovendien gemuilkorfd, opdat het niet zou blaffen, een daad van wreedheid jegens zijn dier heeft begaan, wetende dat het dier, zelfs met volle kommen, niet echt kon eten of drinken door de muilkorf [...] door te oordelen dat "bij gebreke van een omschrijving van het bestaan van opzettelijke*

²⁴⁷ Bepaald in artikel 111-4 van de Code Pénal: "*Het strafrecht wordt strikt geïnterpreteerd*".

²⁴⁸ Crim. 11 januari 2011, hogere voorziening nr. 10-85.506.

²⁴⁹ Art. R 654-1 lid 1 van de Code Pénal: "*Behalve in het geval bedoeld in artikel 521-1 wordt het zonder noodzaak, al dan niet in het openbaar, vrijwillig mishandelen van een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier, bestraft met de geldboete die is vastgesteld voor overtredingen van de vierde klasse*".

²⁵⁰ Crim., 23 januari 1989, hogere voorziening nr. 87-90.298.

²⁵¹ Crim. 25 september 2012, hogere voorziening nr. 11-86.400.

mishandeling of wreedheid met het oogmerk leed of de dood te veroorzaken”, het wanbedrijf van ernstige mishandeling of wreedheid niet gekarakteriseerd was.²⁵²

Het criterium van de bijzondere opzet maakt het ook mogelijk het wanbedrijf van ernstige mishandeling of wreedheid te onderscheiden van het wanbedrijf van achterlating, dat eveneens is voorzien in **artikel L 521-1 van de Code Pénal**.

Het wanbedrijf van achterlating wordt enerzijds gevormd door het definitief afstand doen van de eigendom van het dier door het in de natuur achter te laten, maar ook door elke vorm van desinteresse in zijn lot.

Zo is het bijvoorbeeld een overtreding om *“de achtentwintig aan haar zorgen toevertrouwde paardachtigen geen voeder te verstrekken dat in hoeveelheid en kwaliteit aan hun behoeften beantwoordt”*²⁵³, of het ontbreken, gedurende ten minste 5 tot 6 weken, van de basisverzorging, van voedsel dat in hoeveelheid en kwaliteit beantwoordt aan de behoeften van ezels, en het feit dat men ze heeft toevertrouwd aan een persoon die niet de capaciteit en de bekwaamheid bezit om voor ze te zorgen.²⁵⁴

Ten slotte is het criterium van de *bijzondere opzet* niet meer vereist in het geval van seksueel misbruik dat strafbaar is gesteld in **artikel L 521-1 van de Code Pénal** sinds de **wet van 9 maart 2004**²⁵⁵ tot aanpassing van justitie aan de ontwikkeling van de criminaliteit.

Het opzettelijke element wordt namelijk autonoom beoordeeld, zodat *“handelingen van seksuele penetratie door een persoon bij een dier mishandeling van seksuele aard vormen in de zin van artikel 521-1 van de Code Pénal”*.²⁵⁶

C. Tekortkomingen in de strafrechtelijke bescherming van dieren

De strafrechtelijke bescherming van dieren, die een beperking van het eigendomsrecht over het dier inhoudt, is echter zelf aan bepaalde grenzen gebonden.

Allereerst kan de ontheffing van strafrechtelijke aansprakelijkheid in geval van mishandeling of vrijwillig in gevaar brengen van het leven van het dier worden erkend door de staat van noodzaak, in geval van actueel of dreigend gevaar, om zichzelf te voeden, of om de wetenschap te bevorderen om beter voor zichzelf te zorgen.

Ook vindt de bescherming van het dier zijn grenzen in de noodzaak van herbevolking, en in bepaalde gevallen van wettelijke immuniteit die verband houden met plaatselijke tradities:

- Het achterlaten dat in de Code Pénal²⁵⁷ wordt bestraft, heeft immers geen betrekking op *“dieren bestemd voor herbevolking”*;
- Ook zijn de bepalingen betreffende ernstig of seksueel misbruik en wreedheden²⁵⁸, mishandeling²⁵⁹ en het vrijwillig in gevaar brengen van het leven van het dier²⁶⁰ niet van toepassing op de organisatoren van stierengevechten, die wettelijke immuniteit genieten *“wanneer een ononderbroken lokale traditie kan worden ingeroepen”* of aan organisatoren van hanengevechten *“op plaatsen waar een ononderbroken traditie kan worden vastgesteld”*.

²⁵² Crim. 7 oktober 2008, hogere voorziening nr. 07-88.349.

²⁵³ Crim. 22 mei 2013, hogere voorziening nr. 12-85.988.

²⁵⁴ Crim. 4 mei 2010, hogere voorziening nr. 09-88.095.

²⁵⁵ Wet nr. 2004-204 van 9 maart 2004 tot aanpassing van justitie aan de ontwikkeling van de criminaliteit.

²⁵⁶ Crim., 4 september 2007, hogere voorziening nr. 06-82.785.

²⁵⁷ Art. L 521-1 van de Code Pénal.

²⁵⁸ Art. L 521-1 van de Code Pénal.

²⁵⁹ Art. R 654-1 van de Code Pénal.

²⁶⁰ Art. R655-1 van de Code Pénal.

Voorts zij opgemerkt dat, hoewel de rechtbanken de neiging hebben steeds strengere straffen uit te spreken als antwoord op de toenemende maatschappelijke vraag, deze soms veel lager zijn dan de voorziene maximumstraffen.

Bovendien is het Franse recht gewend verzwarende omstandigheden in het leven te roepen, maar daarin is niet voorzien in het geval van misdrijven tegen een dier.

Al is het duidelijk dat de wetgever wreedheid en ernstige mishandeling zwaarder wil bestraffen, wordt het onnodig in gevaar brengen van het leven van een dier enkel als overtreding aangemerkt en niet als wanbedrijf, en daarom alleen bestraft met een boete.

Bovendien volgt uit het voorgaande dat de rechtspraak van het Franse Hof van Cassatie het bewijs van een bijzondere opzet vereist om het wanbedrijf van ernstige mishandeling of wreedheid te kunnen kwalificeren - op deze manier te onderscheiden van mishandeling - waarbij de verdachte de ernstige mishandeling of wreedheid "*opzettelijk, met het doel leed of de dood te veroorzaken*" moet hebben gepleegd.²⁶¹

De daad van wreedheid impliceert echter noodzakelijkerwijs de bedoeling om lijden te veroorzaken, in tegenstelling tot ernstige mishandeling of seksueel misbruik.

Bovendien, en voor de goede orde, vereist de sanctie voor seksueel misbruik geen bewijs van de intentie van de dader om het dier leed te berokkenen²⁶².

Het wekt dan ook verbazing dat het Franse Hof van Cassatie deze voorwaarde van bijzondere opzet, die niet is opgenomen in artikel **L.521-1 van de Code Pénal**, blijft toepassen, temeer daar dit in strijd is met het beginsel van *de strikte toepassing van het strafrecht*²⁶³ en leidt tot herclassificatie als mishandeling die wordt bestraft met een boete of tot vrijspraak leidt, bij gebreke van de mogelijkheid om deze bijzondere opzet aan te tonen.

Tenslotte blijkt uit de bestudering van de bestaande tenlasteleggingen in Frankrijk dat wilde dieren die niet in gevangenschap worden gehouden of getemd zijn, d.w.z. die niet toegeëigend zijn, geen enkele strafrechtelijke bescherming genieten, aangezien zij zijn uitgesloten van de bovengenoemde misdrijven.

Wilde dieren kunnen nu dus het doelwit zijn van wrede daden zonder dat de daders kunnen worden veroordeeld, tenzij het dier tot een beschermd soort behoort.

IV. Naar de invoering van een vergunning voor het houden van een dier in Frankrijk

A. Het model van onze Belgische burens: de invoering van een vergunning voor het houden van een dier in het kader van het Waalse Dierenwelzijnswetboek

Al is het juridisch statuut van het dier in België bijna hetzelfde als in Frankrijk, aangezien het door het goederenrecht als een goed wordt beschouwd, valt het dierenwelzijn, dat vroeger tot de

²⁶¹ Ter herinnering: Crim. 23 januari 1989, hogere voorziening nr. 87-90.298.

²⁶² Ter herinnering: Crim. 4 september 2007, hogere voorziening nr. 06-82.785.

²⁶³ Voorzien in artikel 111-4 van de Code Pénal.

federale bevoegdheid behoorde, sinds 2014, (behalve uitzondering), onder de bevoegdheid van de Gewesten²⁶⁴.

Zo heeft de Waalse regering een Waals Dierenwelzijnswetboek aangenomen, dat op **1 januari 2019** in werking is getreden, en heeft zij een houdersvergunning ingevoerd, voor elke meerderjarige die een dier wil houden²⁶⁵.

Het is een **symbolische vergunning**, aangezien er in feite geen formaliteiten behoeven te worden vervuld om deze houdersvergunning te verkrijgen, aangezien elke meerderjarige burger deze standaard verkrijgt.

Niettemin kan deze "*virtuele vergunning*" voor een bepaalde, al dan niet beperkte, periode worden ingetrokken in geval van ongepast gedrag van de houder ten aanzien van zijn dier, hetgeen een inbreuk vormt op het Waalse Dierenwelzijnswetboek en met name in geval van bewezen mishandeling van het dier.

Het doel van deze maatregel zou zijn de dieren te beschermen en met name te voorkomen dat zij in handen vallen van personen die herhaaldelijk dieren mishandelen, aangezien het voortaan mogelijk zal zijn de dieren administratief in beslag te nemen, zonder te wachten tot nieuwe gevallen van mishandeling worden geconstateerd, indien een vergunning voor het houden van dieren ontbreekt.

B. Zal er binnenkort sprake zijn van een echte houdersvergunning in Frankrijk?

1. Het bestaan van een vergunning voor het houden van zogenaamde gevaarlijke honden

In principe is het houden van huisdieren in Frankrijk vrij en is er geen bijzondere vergunning voor nodig.

Niettemin is er een zeer strenge wetgeving betreffende de zogenaamde *gevaarlijke honden*.

Zoals eerder vermeld, worden honden die gevaarlijk kunnen zijn, op grond van **artikel L.211-12 van de Code rural et de la pêche maritime** in twee categorieën ingedeeld: *aanvalshonden* en *waak- en verdedigingshonden*.

Het houden van en de handel in zogenaamde gevaarlijke honden zijn aan verschillende voorwaarden onderworpen.

Het is met name vereist dat de eigenaar een opleiding volgt met betrekking tot de opvoeding en het gedrag van honden en ongevallenpreventie, en dat hij een wettelijke aansprakelijkheidsverzekering afsluit.

Bovendien moet het gedrag van het dier worden geëvalueerd tussen de leeftijd van 8 en 12 maanden.

Indien aan de voorwaarden is voldaan, wordt een houdersvergunning afgegeven door de burgemeester van de gemeente waar de eigenaar woonachtig is.

Ten slotte, en ter uitvoering van de bepalingen van de Code rural et de la pêche maritime is deze "*vergunning voor gevaarlijke honden*" verboden voor de volgende personen :

- Personen jonger dan 18 jaar,
- Volwassenen onder voogdij (tenzij met toestemming van de voogdijrechter),
- Personen die veroordeeld zijn voor een misdaad of wanbedrijf waarop een gevangenisstraf staat,

²⁶⁴ Artikel 24 van de bijzondere wet van 6 januari 2014 betreffende de zesde staatshervorming, die "*dierenwelzijn*" invoegt door artikel 6, §1, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 aan te vullen met de bepaling onder XI.

²⁶⁵ Art. D.6, § 1 van het Waalse Dierenwelzijnswetboek.

- Personen aan wie de eigendom van of het gezag over een hond eerder is ontnomen²⁶⁶.

2. Het bestaan van bijzondere regels voor niet-gedomesticeerde dieren

In tegenstelling tot het houden van een huisdier dat vrij is, kan het houden van een niet-gedomesticeerd dier, naar gelang van de soort, *vrij zijn of onderworpen aan een bijzondere regeling*.

Voor de goede orde: een niet-gedomesticeerd dier is een wild dier dat in gevangenschap wordt gehouden, hetzij door individuen (nieuwe huisdieren “*NAC*” genaamd), door fokkers, of door inrichtingen die dieren verkopen (dierenwinkels) of aan het publiek tonen (dierentuinen, enz.)

Het loutere houden van een niet-gedomesticeerd dier door een particulier vormt een niet-lucratieve hobbyfokkerij.

Voorheen werd het houden van niet-gedomesticeerde dieren geregeld door **twee besluiten van 10 augustus 2004**:

- Het eerste tot vaststelling van algemene voorschriften voor de exploitatie van fokinstallaties voor niet-gedomesticeerde dieren²⁶⁷,
- Het tweede houdende vaststelling van de voorwaarden voor het verlenen van een vergunning voor het houden van dieren van bepaalde niet-gedomesticeerde soorten in inrichtingen voor het fokken, verkopen, verhuren, transporteren of aan het publiek presenteren van niet-gedomesticeerde diersoorten²⁶⁸.

*

Een besluit van 8 oktober 2018²⁶⁹ heeft vervolgens de twee voornoemde besluiten gewijzigd, met betrekking tot de voorwaarden voor het houden en afstaan van een niet-gedomesticeerd dier, met name voor particulieren.

Dit besluit vertoont niettemin verscheidene tekortkomingen wat de bescherming van niet-gedomesticeerde dieren betreft.

Volgens dit besluit is het houden van een of meer niet-gedomesticeerde dieren door een particulier voor vele soorten namelijk onderworpen aan het verkrijgen van *een bekwaamheidsattest* voor het onderhoud van de dieren.

Voor andere soorten daarentegen is het houden alleen onderworpen aan een voorafgaande *verklaring* als het aantal gehouden dieren een bepaalde drempel niet overschrijdt.

Tenslotte is voor bepaalde soorten *geen bijzondere formaliteit* vereist.

Ook is voor sommige wilde diersoorten waarvoor vroeger een vergunning vereist was, nu slechts een verklaring nodig. Voor andere soorten gelden geen formaliteiten indien zij gehouden worden door particulieren. Ten slotte is de mate van formaliteit soms afhankelijk van het aantal dieren.

De wijziging van de regelgeving inzake het houden van niet-gedomesticeerde dieren lijkt dus niet de strijd tegen de handel in deze dieren, met name beschermde soorten, op te voeren, de lijst van soorten die in gevangenschap kunnen worden gehouden, met name door particulieren, te beperken, de levensomstandigheden van deze dieren te verbeteren of de aan het houden ervan verbonden gezondheidsrisico's te verminderen.

3. Wetsvoorstellen met betrekking tot de invoering van een houdersvergunning

²⁶⁶ In toepassing van artikel L.211-11 van de Code rural et de la pêche maritime.

²⁶⁷ Beschikking van 10 augustus 2004 houdende vaststelling van de algemene voorschriften voor de exploitatie van fokinstallaties voor niet-gedomesticeerde dieren.

²⁶⁸ Besluit van 10 augustus 2004 houdende vaststelling van de voorwaarden voor het verlenen van een vergunning voor het houden van dieren van bepaalde niet-gedomesticeerde soorten in inrichtingen voor het fokken, verkopen, verhuren, transporteren of aan het publiek presenteren van niet-gedomesticeerde diersoorten.

²⁶⁹ Besluit van 8 oktober 2018 tot vaststelling van algemene regels voor het houden van dieren van niet-gedomesticeerde soorten.

in Frankrijk

De kwestie van een houdersvergunning in Frankrijk, naar het voorbeeld van het eerdergenoemde Waalse Dierenwelzijnswetboek dat op 1 januari 2019 in werking is getreden, is de afgelopen maanden herhaaldelijk door onze parlementsleden aan de orde gesteld.

Zo werd een wetsvoorstel *tot versterking van de strijd tegen het achterlaten en mishandelen van dieren en tot invoering van een getuigschrift van bekwaamheid voor het houden van gezelschapsdieren*²⁷⁰ onlangs, in juni 2020, geregistreerd door Assemblée Nationale.

De ondertekenende volksvertegenwoordigers stellen voor dat iedereen die eigenaar wil worden van een gezelschapsdier, een vergunning moet hebben, naar het voorbeeld van het systeem dat in België al van kracht is.

De vergunning zou dus in eerste instantie automatisch worden afgegeven, maar zou tijdelijk of permanent kunnen worden ingetrokken in geval van mishandeling, achterlating of verwaarlozing.

Een nieuw, op vrijwillige basis verkregen getuigschrift van bekwaamheid om een gezelschapsdier te houden, zou worden bekrachtigd door een betaalde opleiding met betrekking tot de opvoeding, het gedrag van dieren en de aan hen te geven verzorging.

Met de bedragen die in het kader van het verkrijgen van dit getuigschrift worden geïnd, kan een fonds worden gefinancierd ter bescherming tegen het achterlaten en mishandelen van dieren.

Hoewel deze maatregel niet als straf bedoeld is, is hij vooral bedoeld om te voorkomen dat dieren steeds weer in de handen terecht komen van dierenmishandelaars, die verantwoordelijk zijn voor bijna een derde van de plaatsingen van dieren in asielen.

Een eerder wetsvoorstel dat in die richting gaat, was al in september 2019 ingediend door de heer Bruno BILDE, volksvertegenwoordiger voor Pas de Calais, *en was erop gericht een vergunning voor het houden van gezelschapsdieren in te voeren en de straffen op het achterlaten ervan te verscherpen*²⁷¹.

Volksvertegenwoordiger Bruno BILDE stelde met name voor “een vergunning in te voeren voor iedereen die eigenaar van een gezelschapsdier (hond of kat) wil worden, waarbij een opleiding wordt gevolgd over de opvoeding en het gedrag van dieren en de verzorging die zij moeten krijgen. De kosten van deze opleiding zullen worden gedragen door de eigenaar en de toekomstige houder van het gezelschapsdier en zullen worden gebruikt voor de financiering van een fonds ter bescherming tegen het achterlaten en mishandelen van dieren.

De volksvertegenwoordiger wilde ook de identificatie door middel van een microchip verplicht stellen, die veel vollediger en betrouwbaarder is dan de identificatie door middel van tatoeage, alsmede de overdracht van de identificatie-elementen van gezelschapsdieren aan het gemeentehuis, op straffe van intrekking van de houdersvergunning.

Ten slotte wilde hij het achterlaten van een dier strafbaar stellen door dit misdrijf te bestraffen met 15 jaar gevangenisstraf en een boete van 100.000 euro, en particulieren verbieden huisdieren voor commerciële doeleinden te fokken en tegen betaling te verkopen.

Op de datum van publicatie van dit verslag is nog geen voorstel door de Assemblée Nationale aangenomen.

²⁷⁰ Wetsvoorstel nr. 3148 tot versterking van de strijd tegen het achterlaten en mishandelen van dieren en tot invoering van een getuigschrift van bekwaamheid voor het houden van gezelschapsdieren.

²⁷¹ Wetsvoorstel nr. 2225 tot invoering van een vergunning voor het houden van gezelschapsdieren en tot verscherping van de straffen op het achterlaten ervan.

C. Een houdersvergunning: in welke vorm en onder welke voorwaarden?

Hoewel de invoering van een vergunning tot het houden van gezelschapsdieren in Frankrijk symbolisch een uitstekend initiatief lijkt, omdat het zou aantonen dat de Staat het probleem wil aanpakken, rijzen er verschillende vragen over de modaliteiten van de toekenning van en de controle op deze houdersvergunning.

Inderdaad, zoals Christophe MARIE, woordvoerder van de Brigitte Bardot Stichting, die op dit onderwerp heeft gereageerd, in herinnering bracht "[...] Een vergunning om een hond te houden zal mishandeling niet voorkomen, net zoals een rijbewijs ongevallen niet voorkomt".²⁷²

Ten eerste moet de toepassing van de houdersvergunning worden uitgebreid tot alle huisdieren en dergelijke, en niet alleen tot gezelschapsdieren.

Ook zou er een (administratieve of gerechtelijke?) autoriteit moeten worden opgericht die de houdersvergunning afgeeft of intrekt, en dus het bezit ervan controleert en regelt.

De controle zou kunnen uitgevoerd worden door de invoering van een nationaal bestand ter identificatie van huisdieren, waarin het al dan niet bestaan van een vergunning voor het houden van het dier door de eigenaar zou worden vermeld, en dat door iedereen zou kunnen worden geraadpleegd, althans door de politie, de rijkswacht, de brandweer, de fokkers, de asielen en de verenigingen voor dierenbescherming.

Helaas zou dit systeem niet onfeilbaar zijn, want als bijvoorbeeld voor een lid van een gezin een houdersvergunning zou worden ingetrokken, zou dit niet verhinderen dat een ander lid van hetzelfde gezin zich een dier toe-eigent met een houdersvergunning, en het blootstelt aan mishandeling.

Ten tweede zou het raadzaam zijn een regeling te treffen betreffende de redenen voor het afgeven of intrekken van deze vergunning, door enerzijds te voorzien in een repressief systeem om bewezen mishandeling te bestraffen, en anderzijds in een educatief systeem om onvrijwillige mishandeling te voorkomen.

In de eerste plaats moet het, wat het repressieve systeem betreft, in geval van vermoedelijke mishandeling mogelijk zijn dat de ordediensten of gespecialiseerde verenigingen dieren onmiddellijk in beslag nemen, al dan niet voor bepaalde tijd, zonder de machtiging van de procureur of een vonnis van een rechter af te wachten.

Ten tweede zou, wat het educatief systeem betreft, de afgifte van een houdersvergunning gepaard moeten gaan met een verplichte opleiding inzake de specifieke behoeften van dieren, of op zijn minst met de verstrekking aan de nieuwe eigenaar van een informatiedocument opgesteld door specialisten per diersoort (dierenartsen, fokkers of anderen), waarin de fysiologische en gedragsbehoeften van het dier in kwestie, zijn sociale levenswijze, zijn huisvestingsomstandigheden, enz. zijn opgenomen.

Dieren kunnen inderdaad terecht komen in de handen van eigenaars die geen idee hebben van hun fysiologische en gedragsbehoeften, en deze onwetendheid kan leiden tot onvrijwillige dierenmishandeling.

Ten slotte zou het, om de uitvoering van een systeem van houdersvergunningen te optimaliseren, goed zijn ook aanverwante maatregelen te overwegen, zoals de invoering van afschrikwekkendere sancties in geval van mishandeling en/of het achterlaten van het dier (door deze

²⁷² Persartikel in Libération, 12 juli 2020, Florian Bardou: *Maltraitance animale : le permis de détention, mesure à caution.*

overtredingen met strafrechtelijke sancties te bestraffen), alsook de opleiding van de ordediensten en magistraten op dit gebied.

V. Conclusie

De studie van de huidige rechtsgrondslagen in Frankrijk leidt tot de conclusie dat de recente wetswijzigingen nog steeds ontoereikend zijn.

Hoewel huisdieren of soortgelijke dieren erkend zijn als wezens met gevoelsvermogen, hetgeen de geleidelijke toekenning van bijzondere bescherming rechtvaardigt, geeft de Code civil niet aan om welke dieren het gaat, en worden dieren juridisch nog steeds als "zaken" beschouwd die behoren tot de categorie van de Goederen.

Maar, zoals de jurist Antoine Goetschel in herinnering bracht, zelfs als eigendom als een mensenrecht wordt erkend, mag het dier niet "volledig worden overgelaten aan de wil van zijn eigenaar". Het is daarom noodzakelijk dat "de wetgeving inzake dierenwelzijn tegen de wil van de eigenaars wordt gehandhaafd, vooral in gevallen van mishandeling" en dit om "de belangen van de eigenaars en de dieren in evenwicht te brengen"²⁷³.

De invoering van een houdersvergunning met een dienst voor controle en intrekking zou het dus wellicht mogelijk maken een aanvullend wettelijk kader te bieden voor de bescherming van het huisdier, en met name van het gezelschapsdier, door een verplichting tot goede behandeling op te leggen en door mishandelingen gemakkelijker te bestraffen.

Het zou dus de verdienste hebben een nieuwe relatie tussen het huisdier en zijn eigenaar tot stand te brengen.

Anderzijds, en afgezien van gedomesticeerde, getemde of in gevangenschap gehouden dieren, blijft er de kwestie van de wilde dieren, die niet vallen onder het systeem van toe-eigening dat wordt bepaald door de relatie eigenaar/dier, en die daarom geen enkele wettelijke bescherming genieten (behalve in het geval van beschermde of soortgelijke dieren)²⁷⁴.

De invoering van een houdersvergunning voor een wild dier zou dit rechtsvacuüm echter niet kunnen opvullen, aangezien dit zou betekenen dat de toe-eigening van het dier wordt aanvaard, dat dan per definitie niet langer wild zou zijn.

²⁷³ *Révolutions animales : Hommes et Animaux, un monde en partage*, p.450, Antoine Goetschel, advocaat, consultant in ethiek en internationaal dierenrecht

²⁷⁴ *Op enkele uitzonderingen na (beschermde dieren, wild...)*

Bestuur en instellingen belast met dierenwelzijn

JEAN-FRANÇOIS DE BOCK, ADVOCaat

I. Het bestuur in kaart gebracht: aangenomen normen, instellingen en territoriale bevoegdheden

A. Historische inleiding en ontwikkelingen in de wetgeving vóór de regionalisering

1. De eerste normen inzake dierenwelzijn

1. Maatregelen op het gebied van diergezondheid bestaan al sinds de mens dieren fokt om ze te gebruiken en te exploiteren, en hetzelfde geldt voor de beoefening van de diergeneeskunde²⁷⁵.

Oog hebben voor het welzijn van dieren heeft ook een lange geschiedenis in de filosofische en religieuze tradities, hoewel deze laatsten, evenals de rechtsleer, hoofdzakelijk de onderwerping van het dier aan de mens hebben vastgelegd²⁷⁶.

Op enkele uitzonderingen na²⁷⁷ zijn de eerste bestuursakten op vlak van dierenbescherming en -welzijn die onnodig dierenleed beogen te vermijden en niet uitsluitend door utilitaire motieven zijn ingegeven, veel recenter.

Zij liggen in wezen in het verlengde van de opkomst en mobilisatie van verenigingen in het begin van de 19e eeuw, die tot doel hadden om dieren te beschermen tegen mishandeling en wreedheid in de context van de industriële ontwikkeling. Dat gebeurde eerst in Engeland en de Angelsaksische landen²⁷⁸, daarna in de rest van Europa, waaronder Frankrijk²⁷⁹ en België²⁸⁰.

²⁷⁵ De Codex Hammurabi (Mesopotamië, ca. 2000 v.C.) bevat voorschriften in verband met de uitoefening van diergeneeskunde. Pol JEANJOT-EMERY, 'Les origines de la médecine des animaux domestiques et la création de l'enseignement vétérinaire', *Bulletin de la société française d'histoire de la médecine vétérinaire*, vol. 2, nr. i, 2003, p. 64; Een papyrusrol ontdekt in Kaouin in 1895 toont aan dat er in Egypte 2000 jaar v.C. reeds sprake was van diergeneeskunde. C. BRESSOU, *Histoire de la médecine vétérinaire*, Parijs, PUF, uitg. Que sais-je ?, 1970, geciteerd door G. BARROUX, 'La santé des animaux et l'émergence d'une médecine vétérinaire au XVIIIème siècle', in *Revue d'histoire des sciences*, Parijs, T. 64-2, juli-december 2011, p. 350.

²⁷⁶ De boeddhistische, jainistische en hindoeïstische tradities in het oosten, die gebaseerd zijn op de onderlinge afhankelijkheid van levende soorten en/of de transmigratie van zielen, pleiten voor vegetarisme en geweldloosheid, vooral jegens dieren. In de vroege Griekse oudheid pleitten de orfische traditie, Pythagoras (6e eeuw v.C.) en Empedocles (5e eeuw v.C.), net als de oosterse stromingen, voor vegetarisme en veroordeelden zij het doden van dieren in bloedige rituelen. Theophrastus (4e eeuw v.C., natuurfilosoof en botanicus) was, in tegenstelling tot Aristoteles, van mening dat dieren wezens met rede en gevoel zijn, en onthield zich van het eten van vlees omdat dit dieren van hun leven berooft en dus onrechtvaardig is.

²⁷⁷ In het oosten omvatten de edicten van Asoka (India, 3e eeuw v.C.) verbodsbepalingen op gewelddadige handelingen tegen dieren (zoals castratie of offers), het behoud van wilde dieren en de opstelling van een lijst van beschermde dieren, alsmede de vastlegging van boetes in het geval van overtredingen. Deze edicten behoren tot de eerste dwingende bestuursbepalingen op het vlak van dierenwelzijn, https://nl.wikipedia.org/wiki/Edicten_van_Asoka. In het Westen is er het verbod op stierengevechten bij pauselijke bul en via de edicten van de Bourbons in Spanje in de 18e eeuw, vooral ingegeven door de wens de menselijke gevoeligheid niet te schokken, zie E. HARDOUIN-FUGIER, 'Quelques étapes du droit animalier : Pius V, Schoelcher et Clémenceau', *Pouvoirs*, Le Seuil, 2009/4, nr. 131, p. 30. Maar *An Act against Plowing by the Tayle, and pulling the Wooll off living Sheep* (Cit. 10 & 11 Chas. 1 c. 15), die op 18 april 1635 door het Ierse Parlement werd goedgekeurd, en sectie 92 van de *Massachusetts Body of Liberty* van 1641 in de Verenigde Staten zijn de eerste wetteksten die wreedheid tegen dieren daadwerkelijk verbieden, S.-M. STEINER, *Protection des animaux au 19ème siècle* : 1. De oprichting van de SPA, BnF, <https://gallica.bnf.fr/blog/14012019/protection-des-animaux-au-19eme-siecle-1-la-creation-de-la-spa?mode=desktop>.

²⁷⁸ De *Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals* werd in 1824 in Engeland opgericht.

²⁷⁹ De *Société protectrice des animaux* werd in 1845 in Parijs opgericht.

²⁸⁰ De *Koninklijke Maatschappij voor Dierenbescherming* werd in 1863 in België opgericht.

2. Deze normen hadden betrekking op het bestraffen van bepaalde gedragingen ten aanzien van dieren²⁸¹.

In België stelt het Strafwetboek van 8 juni 1867²⁸², naast de bepalingen betreffende de vernietiging van dieren en het verbod op het onnodig doden van huisdieren van anderen²⁸³, in de artikelen 561,5° en 561,6° eenieder strafbaar die zich schuldig maakt aan daden van wreedheid of buitensporige mishandeling van een dier en eenieder die in openbare gevechten, spelen of vertoningen dieren aan martelingen onderwerpt²⁸⁴.

3. Deze laatste bepalingen van het Strafwetboek werden later ingetrokken en uitgebreid in wat de eerste volwaardige dierenbeschermingswet zou worden, de wet van 22 maart 1929 betreffende de dierenbescherming²⁸⁵.

Eenieder die een blindgemaakte zangvogel houdt, is vanaf dat moment ook strafbaar met een gevangenisstraf en/of een boete (Art. 1, lid 1, 2°)²⁸⁶, evenals wie een dier pijnlijk werk of werk dat zijn krachten te boven gaat oplegt (Art. 2), de door de regering vastgestelde regels betreffende het vervoer en het slachten van vee en trek- en rijdieren overtreedt, met uitzondering van het ritueel slachten (Art. 5), vivisectie-experimenten verricht buiten de bij koninklijk besluit aangewezen laboratoria en deze, tenzij noodzakelijk, op niet-verdoofde dieren verricht (Art. 7). Deze overtredingen worden bestraft met boetes en/of een gevangenisstraf. Inbeslagneming en vernietiging behoren tot de maatregelen die onmiddellijk kunnen worden genomen²⁸⁷. Strafrechtelijke confiscatie kan worden bevolen door de rechter (Art. 2).

4. Deze wet zal op haar beurt worden ingetrokken, om vervolgens in enigszins uitgebreide vorm te worden opgenomen in de wet van 2 juli 1975 betreffende de dierenbescherming²⁸⁸.

Er worden nu zwaardere straffen opgelegd voor handelingen die leiden tot de onnodige dood van een dier of tot de onnodige verminking, verwonding of lijden van een dier (Art. 1, lid 1). 1, 2°). Verwaarlozing en achterlating, alsmede het gebruik van honden als last- of trekdieren (Art. 2, lid 1, 1° en 4°), duiven schieten, weddenschappen op gevechten en schietpartijen (Art. 3) zijn voortaan verboden. Bij wijze van uitzondering zijn operationele proefnemingen op dieren toegestaan voor de noodzaak van wetenschappelijk onderzoek, de geneeskunst of de diergeneeskunde (Art. 6). Ten slotte wordt de bevoegdheid om strafbare feiten op te sporen en vast te stellen, naast opsporingsambtenaren, uitgebreid tot verschillende categorieën ambtenaren, waaronder gemeenteambtenaren en inspecteurs

²⁸¹ In dit verband was de eerste wet ter bescherming van dieren de *Martin's Act* ('Cruel Treatment of Cattle Act'), die in 1822 door het Britse parlement werd aangenomen. In Duitsland veroordelen de Saksische (1838) en Pruisische (1851) wetboeken van strafrecht mishandeling van dieren waarvoor reclame wordt gemaakt. In Frankrijk was de *wet Grammont* (wet betreffende de mishandeling van huisdieren) die op 2 juli 1850 op initiatief van de gelijknamige generaal werd uitgevaardigd, de eerste wet die de openbare mishandeling van huisdieren strafbaar stelde. Zie met name E. HARDOUIN-FUGIER, *op. cit.*, p. 35.

²⁸² B.S. van 9 juni 1867; *err.* van 5 oktober 1867.

²⁸³ Deze bepalingen waren opgenomen in de Franse Code pénal Napoléonien van 1810.

²⁸⁴ Deze bepalingen hebben aanleiding gegeven tot een soepele jurisprudentie, met name in verband met hanengevechten. Zo heeft men geoordeeld dat een tavernehouder die zijn lokalen uitleent aan organisatoren van hanengevechten zonder rechtstreeks aan de vertoning deel te nemen, niet onmiddellijk deelneemt aan de in artikel 561, 6° bedoelde overtreding (Cass., 10 april 1877, *Pas.*, 1877, I, 196).

²⁸⁵ B.S., 29 maart 1929.

²⁸⁶ Het gebruik en het vervoer, en later de aankoop, van blindgemaakte vogels was reeds verboden bij de koninklijke besluiten van 23 oktober 1921 en 10 september 1924. Door een einde te maken aan een vinkenierspraktijk die terugging tot in de 18e eeuw, willigde de minister van Landbouw hiermee de verzoeken van de oorlogsblinden in, <https://www.braille.be/nl/over-ons/nieuws/2015/08/honderdste-verjaardag-14-18-kruistocht-tegen-het-verblinden-van-vinken>.

²⁸⁷ Blindgemaakte vogels worden onmiddellijk vernietigd (Art. 3), evenals dieren die schadelijk zijn, geen nut hebben als voedsel of geen waarde hebben (Art. 6).

²⁸⁸ B.S., 18 juli 1975, p. 8967.

dierenarts (Art. 7). De wet verwijst nu naar inbeslagneming op kosten van de overtreder, waarbij het gaat om gerechtskosten (Art. 5)²⁸⁹.

2. De wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren

5. Met de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren werd de wet van 2 juli 1975 op haar beurt ingetrokken en werd de materie volledig gereorganiseerd, waarbij het toepassingsgebied ervan aanzienlijk werd verruimd²⁹⁰.

In de toelichting bij het wetsontwerp dat in de Senaat werd ingediend, wordt verwezen naar de noodzaak van hervorming en naar een verschuiving van passieve bescherming naar actief nastreven van dierenwelzijn, een nieuw concept dat in de wet is opgenomen. Dit hing samen met de mechanisering en intensivering van de veehouderij in de landbouw, het feit dat de omstandigheden waarin de dieren gehouden werden niet voldeden aan hun fysiologische en ethologische behoeften, de overbevolking, de explosieve toename van het houden van gezelschapsdieren en exotische dieren en de daarmee gepaard gaande handel, en de noodzaak om wetenschappelijke experimenten met dieren te reguleren wanneer deze niet kunnen worden vermeden²⁹¹.

De wet bevat de doelstellingen en definities (Hfst. I), herhaalt het verbod op het veroorzaken van de dood of onnodige verminking, verwonding of lijden van een dier (Art. 1) en deelt de dieren in vijf categorieën in, namelijk landbouwhuisdieren, gezelschapsdieren, wilde dieren, huisdieren en proefdieren (Art. 2).

De wet legt het kader vast voor het houden van dieren (Hfst. II) door de houder de verplichting op te leggen de nodige maatregelen te treffen voor het verstrekken van passende voeding, verzorging en huisvesting, rekening houdend met de aard alsmede met de fysiologische en ethologische behoeften, de gezondheidstoestand, de ontwikkeling en de aanpassing van het dier aan de domesticatie, met een verbod op beperking van de bewegingsvrijheid (Art. 4). Voor het houden van dieren in kennels, kattenfokkerijen, asielen, pensions, winkels, dierentuinen, parken en particuliere verzamelingen is voortaan de goedkeuring van de minister van Landbouw vereist (Art. 5). De wet draagt de Koning op maatregelen te nemen om het welzijn van dieren op tentoonstellingen te waarborgen (Art. 6) en de mogelijkheid te bieden dieren te identificeren, met name om overbevolking tegen te gaan (Art. 7). Ze verbiedt het houden van wilde dieren behalve in uitzonderlijke gevallen (Art. 8) en regelt het lot van verloren, rondzwervende of achtergelaten dieren die worden opgehaald en toevertrouwd aan het gemeentebestuur, dat verantwoordelijk is voor het toevertrouwen van het dier aan een opvangcentrum of dierentuin na een bepaalde periode, of voor het doden ervan na veterinair advies (Art. 9).

De handel (Hfst. III) wordt geregeld door de Koning (Art. 10), waarbij het verhandelen van huisdieren en sierdieren op markten verboden is (Art. 12), evenals de verkoop aan personen onder de 16 jaar (Art. 11).

De voorwaarden voor vervoer (Art. 13) en invoer (Art. 14) worden door de Koning bepaald (Hfst. IV).

Het doden (Hfst. V) mag alleen worden uitgevoerd door een persoon met ervaring en volgens de minst pijnlijke methode, na verdoving of bedwelming, behalve in gevallen van heirkraft (Art. 15). Hetzelfde geldt voor het slachten, waarbij de rituele uitzondering gehandhaafd blijft (Art. 16).

Ingrepen (Hfst. VII) mogen niet zonder verdoving bij geweelde dieren worden uitgevoerd (Art. 18) en dieren die een verboden ingreep hebben ondergaan, mogen niet deelnemen aan tentoonstellingen, expertises en wedstrijden, noch worden verkocht (Art. 19).

²⁸⁹ Deze kosten kunnen dus enkel worden geïnd als gevolg van een strafrechtelijke procedure.

²⁹⁰ B.S., 3 december 1986.

²⁹¹ Senaat, Parl. Doc. nr. 469 (1982-1983), nr. 1, 22 maart 1983, p. 1-2.

Aan dierproeven is een uitgebreid hoofdstuk gewijd (Hfst. VIII), dat diverse verplichtingen oplegt met betrekking tot aangiften en erkenningen (Art. 21 en 22), het houden van proefdieren (Art. 23), het beperken van dierproeven tot het strikt noodzakelijke, verdoving en eventueel euthanasie (Art. 24), de verantwoordelijkheid van de directeurs en de leiders van experimenten (Art. 25 en 26), de benoeming van een comité van deskundigen voor het bestuderen van deontologische problemen (Art. 28), de voorwaarden voor de opleiding en de kwalificatie van het personeel (Art. 29) en experimenten voor onderwijsdoeleinden (Art. 30).

Een belangrijk nieuw element is de oprichting van een Raad voor Dierenwelzijn (Hfst. IX) (Art. 31) met adviesbevoegdheid (Art. 32).

Verenigingen voor dierenbescherming (Hfst. X) kunnen worden erkend door de Koning, die de voorwaarden voor hun samenwerking met de bevoegde ambtenaren kan vastleggen (Art. 33).

Ten slotte bevat de wet een belangrijke strafrechtelijke afdeling (Hfst. XI), die betrekking heeft op de bevoegdheden tot opsporing en vaststelling van strafbare feiten en tot visitatiemachtigingen, alsmede op de bewijskracht van processen-verbaal (Art. 34), de lijst van strafbare feiten en de straffen die daarop staan, waaronder, naast de overtreding van de bij de wet voorgeschreven regels, met name het opdrijven van de aanvalsdrijf van een dier, doping, het achterlaten van een dier, het pijnlijk gebruiken voor africhting, tentoonstelling of reclame, dwangvoeding - met bepaalde uitzonderingen - en het verzenden per post (Art. 36), de mogelijkheid van veroordeling tot sluiting van een inrichting (Art. 37), tot een verbod op het houden (Art. 40) of tot verbeurdverklaring (Art. 43). Dieren kunnen in beslag worden genomen en vervolgens op borgtocht worden teruggegeven, gedood, verkocht door de belastingadministratie, toevertrouwd aan een persoon, asiel, dierentuin of park, waarbij de kosten door de rechtbank worden geïnd (Art. 42).

6. De wet van 14 augustus 1986 zal verschillende malen worden gewijzigd. We besteden vooral aandacht aan de hierna vermelde wijzigingen.

De wet van 4 mei 1995²⁹² trekt de indeling van de dieren in vijf categorieën alsmede de voorschriften inzake het houden en andere aangelegenheden betreffende deze dieren in. Zij voert een principieel verbod in op het houden van dieren die niet behoren tot de soorten of categorieën die door de Koning zijn opgenomen in een 'positieve lijst' (Art. 3bis) en met name een verbod op handelsreclame voor dieren die niet op de positieve lijst voorkomen en voor honden en katten (Art. 11bis), de amputatie of de beschadiging van een gevoelig deel van het lichaam, tenzij in het geval van diergeneeskundige rechtvaardiging of nutsgebruik bedoeld in een koninklijk besluit (Art. 17bis), evenals op geverfde dieren en dieren die als prijs worden toegekend tijdens wedstrijden, loterijen en weddenschappen (Art. 36), en voert de ethische commissies in laboratoria in (Art. 21, § 4). Ze regelt de uitbreiding van diverse bevoegdheden, met name inzake de vaststelling van overtredingen (Art. 34) en inbeslagname (Art. 42, § 1) en verleent de Koning de bevoegdheid om bij een in de Ministerraad overlegd besluit alle maatregelen te nemen die nodig zijn ter uitvoering van de Europese verordeningen (Art. 45bis).

Na de toekenning van bevoegdheden op het gebied van dierenwelzijn aan de ambtenaren van het FAVV bij koninklijk besluit van 22 februari 2001²⁹³ brengt de wet van 22 december 2003²⁹⁴ nog belangrijke wijzigingen aan in de wet van 14 augustus 1986. Het betreft onder meer de toekenning van bevoegdheden aan de minister die dierenwelzijn in zijn takenpakket heeft in plaats van de minister van Landbouw, de vervanging van de Diergeneeskundige Dienst door de Dienst Dierenwelzijn van de Federale Overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, de uitbreiding van de bevoegdheden op het gebied van onderzoek en vaststelling van overtredingen, alsmede de coördinatie daarvan in een nieuw artikel 34 en de mogelijkheid om overtredders

²⁹² B.S., 28 juli 1995.

²⁹³ B.S., 28 februari 2001.

²⁹⁴ B.S., 31 december 2003.

administratieve geldboeten op te leggen met het gevolg dat de publieke vordering vervalt, in artikel 41bis.

Naast de versterking van het algemeen verbod op mishandeling (Art. 1) en seksuele betrekkingen met dieren (Art. 35, lid 1, 9°) door de wet van 19 maart 2007²⁹⁵, voert de wet van 11 mei 2007 een verbod in op de aankoop van een huisdier op krediet (Art. 10bis) evenals een verbod op het tentoonstellen van honden en katten in commerciële ruimtes om impulsaankopen tegen te gaan en socialisatie te bevorderen (Art. 12)²⁹⁶.

De wet van 27 december 2012²⁹⁷ brengt belangrijke wijzigingen aan, met name wat betreft de verplichting om paarden die buiten worden gehouden een overdekte schuilplaats te bieden (Art. 4, § 2/1), inzake dierproeven (Art. 21 tot 30/1), de opsporing en de vaststelling van overtredingen (Art. 34) alsook inbeslagname en bestemming (Art. 42), waarbij de bevoegdheid tot administratieve inbeslagname uitdrukkelijk in de wet wordt erkend, in tegenstelling tot gerechtelijke inbeslagname, waardoor een einde komt aan een controverse over de aard van de inbeslagname²⁹⁸.

Een laatste wijziging voorafgaand aan de regionalisering van de materie wordt aangebracht door de wet van 7 februari 2014²⁹⁹, die met name een verbod op het gebruik van dieren in circussen invoert, behoudens door de Koning bepaalde uitzonderingen (Art. 6bis), en de mogelijkheid om voorwaarden op te leggen aan personen en verenigingen die voor adoptie bestemde dieren vanuit het buitenland aanvoeren (Art. 12bis).

7. Er is ook veel regelgevend werk verricht om deze wettelijke bepalingen ten uitvoer te leggen.

Het gaat onder meer om reglementaire besluiten betreffende de vaststelling van de positieve lijst van zoogdieren die mogen worden gehouden³⁰⁰, het paspoort voor gezelschapsdieren³⁰¹, legkippen³⁰², het verbod op wilde dieren in circussen³⁰³, normen voor het houden van dieren in dierentuinen³⁰⁴, handelsinrichtingen,³⁰⁵ enz.

B. De regionalisering van het dierenwelzijn

1. Herhaling van de beginselen inzake bevoegdheidsverdeling

8. De bevoegdheidsverdeling in federaal België is gebaseerd op het principe van het toekennen van exclusieve bevoegdheden aan de gemeenschappen en gewesten en van het behouden van de residuaire bevoegdheid op federaal niveau, overeenkomstig artikel 35 van de Grondwet.

Hoewel bepaalde bevoegdheidsdomeinen aan de federale staat zijn voorbehouden, gaat het exclusiviteitsbeginsel gepaard met het beginsel van homogeniteit van de bevoegdheden. Dit beginsel

²⁹⁵ B.S., 13 juli 2007.

²⁹⁶ B.S., 4 oktober 2007.

²⁹⁷ B.S., 31 december 2012.

²⁹⁸ G. VAN HOORICK & F. HAENTJENS, 'Beslag op dieren in de wet dierenwelzijn', *R.W.*2011-2012, nr. 35, p. 1534 e.s., sp. 1537-1538.

²⁹⁹ B.S., 28 februari 2014.

³⁰⁰ K.B. van 7 december 2001 (B.S. 14 februari 2002) en K.B. van 16 juli 2009 (B.S. 27 juli 2009).

³⁰¹ Met name het K.B. van 28 mei 2004 betreffende de identificatie en registratie van honden (B.S. 7 juni 2004).

³⁰² K.B. van 17 oktober 2005 betreffende de vaststelling van de minimumnormen voor de bescherming van legkippen (B.S. 20 oktober 2005).

³⁰³ K.B. van 20 juli 2004 houdende een verbod op het houden van sommige diersoorten in circussen en rondreizende tentoonstellingen (B.S. 27 juli 2004) en van 2 september 2005 betreffende het welzijn van dieren gebruikt in circussen en rondreizende tentoonstellingen (B.S. 20 september 2005).

³⁰⁴ M.B. van 23 juni 2004 tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van reptielen in dierentuinen (B.S. 27 juli 2004).

³⁰⁵ K.B. van 27 april 2007 houdende erkenningsvoorwaarden voor inrichtingen voor dieren en de voorwaarden inzake de verhandeling van dieren (B.S. 6 juli 2007).

zal uiteindelijk worden versterkt door de theorie van de 'impliciete bevoegdheden'³⁰⁶, die een marginale inbreuk op de bevoegdheid mogelijk maakt, mits deze noodzakelijk is en de materie zich leent tot een gedifferentieerde behandeling³⁰⁷. Zonder in detail te treden, zij erop gewezen dat de theorie van het 'zoeken naar het zwaartepunt'³⁰⁸ of de 'dubbele-aspectleer'³⁰⁹ ook een rol kunnen spelen bij de beoordeling van de contouren van een bevoegdheidsgebied.

De enige uitzonderingen op het beginsel van exclusieve bevoegdheden zijn de uitoefening van parallelle bevoegdheden en de uitoefening van concurrerende bevoegdheden³¹⁰.

De federale en gefedereerde entiteiten hebben de mogelijkheid om een samenwerkingsakkoord te sluiten voor de uitvoering van de bevoegdheden die dat vereisen, overeenkomstig artikel 92bis van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen³¹¹ (hierna 'BWHI').

Daarnaast geldt het beginsel dat bij de uitoefening van een bevoegdheid steeds het evenredigheidsbeginsel en het beginsel van federale loyauteit moeten worden geëerbiedigd, zoals bedoeld in artikel 143, § 1, van de Grondwet³¹², op grond waarvan "*geen enkele overheid bij het voeren van het beleid dat haar is toevertrouwd, zo verregaande maatregelen mag nemen dat het voor een andere overheid onmogelijk of overdreven moeilijk wordt om het beleid dat haar is toevertrouwd doelmatig te voeren*"³¹³.

Sedert de zesde staatshervorming wordt deze aangelegenheid door het Grondwettelijk Hof getoetst overeenkomstig de artikelen 1, 3° en 26, § 1, 4° van de bijzondere wet op het Grondwettelijk Hof van 6 januari 1989.

2. Eerst een federale residuaire bevoegdheid, vervolgens een voorbehouden bevoegdheid

9. Het welzijn van dieren was lange tijd een residuaire bevoegdheid van de federale staat, ondanks de geleidelijke overdracht van de milieubevoegdheden naar de gewesten sinds 1980. Hetzelfde geldt voor de volksgezondheid, de diergezondheid en de veiligheid van de voedselketen.

Na de Lambermontakkoorden en de vijfde staatshervorming is de landbouw geregionaliseerd³¹⁴. Bij deze gelegenheid bleven de onderwerpen dierenwelzijn, diergezondheid en veiligheid van de voedselketen tot de federale bevoegdheid behoren, maar dan wel als een voorbehouden bevoegdheid. Daarom is een uitzondering ingevoegd in artikel 6, § 1, V, lid 1, 2° BWHI, waarbij de gewestelijke bevoegdheid wordt uitgeoefend, met dien verstande dat "*de federale overheid echter bevoegd (is) voor : (...) 2° de normering en de daarop toepasbare controle inzake de diergezondheid en de kwaliteit van de dierlijke producten met het oog op het verzekeren van de veiligheid van de voedselketen;*"

3. De overdracht van bevoegdheden aan de gewesten

10. Als gevolg van het 'Vlinderakkoord' en de zesde staatshervorming is de materie dierenwelzijn naar de gewesten overgeheveld. Krachtens artikel 24 van de bijzondere wet tot

³⁰⁶ Art. 10 BWHI.

³⁰⁷ Bijv. GwH, 4 maart 2021, nr. 37/2021.

³⁰⁸ GwH, 45/2012 van 15 maart 2012, B.12.

³⁰⁹ Bruno SEUTIN en Geert VAN HAEGENDOREN, De transversale bevoegdheden in het federale België, administratieve rechtsbibliotheek, Die Keure, 2017, p. 19 e.v. spec. 46.

³¹⁰ *Ibidem*, 48-49.

³¹¹ B.S., 15 augustus 1980.

³¹² GwH, 15/2008 van 14 februari 2008.

³¹³ GwH, nr. 116/2009 van 16 juli 2009, B.8.

³¹⁴ "Het landbouwbeleid en de zeevisserij", overeenkomstig artikel 6, § 1, V van de bijzondere wet tot hervorming der instellingen van 8 augustus 1980, (hierna 'BWHI').

hervorming der instellingen van 6 januari 2014 bevat artikel 6, § 1 BWHI, waarin de gewestelijke bevoegdheden worden opgesomd, thans een punt "XI. *Het dierenwelzijn.*"^{315 316}.

Het voorbehoud van de federale bevoegdheid inzake dierenwelzijn in de landbouw is dus geschrapt. Alleen "de normering en de daarop toepasbare controle inzake de diergezondheid en de kwaliteit van de dierlijke producten met het oog op het verzekeren van de veiligheid van de voedselketen (...)" blijft bestaan³¹⁷.

De bepaling is in werking getreden op 1 juli 2014, datum waarop deze overdracht van kracht werd.

Als gevolg van deze bevoegdheidsoverdracht erfden de gewesten het bestaande federale wet- en regelgevingsarsenaal, dat op hen van toepassing is zolang zij hun bevoegdheid niet hebben uitgeoefend door de normen in te trekken of te wijzigen³¹⁸.

Artikel 94, § 1, BWHI organiseert deze laatste modaliteit van de bevoegdheidsoverdracht door te bepalen dat "de overheden die door de wetten en verordeningen met bevoegdheden belast zijn die onder de Gemeenschappen en de Gewesten ressorteren, die bevoegdheden [blijven] uitoefenen volgens de procedures door de bestaande regels bepaald, zolang hun Parlementen en hun Regeringen die regels niet hebben gewijzigd of opgeheven".

C. Uitoefening van de bevoegdheden door de gewesten

1. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

11. Sinds de regionalisering van de materie beschikt de regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest over een minister bevoegd voor dierenwelzijn³¹⁹.

Sinds 1 juli 2014 is Leefmilieu Brussel (toen nog 'BIM'), de Brusselse administratie bevoegd voor milieuzaken, belast met het beheer van de bevoegdheden inzake dierenwelzijn³²⁰.

Leefmilieu Brussel is een instelling van openbaar nut met rechtspersoonlijkheid die is opgericht door het koninklijk besluit van 8 maart 1989³²¹. Ze wordt vertegenwoordigd en beheerd door de Executieve van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, onder de verantwoordelijkheid van de minister bevoegd voor dierenwelzijn en twee leidende ambtenaren voor wat het dagelijks beheer

³¹⁵ B.S., 31 januari 2014.

³¹⁶ Er is op gewezen dat het wellicht beter was geweest het onderwerp te integreren in een bestaand gewestelijk domein, zoals het milieu (Art. 6, § 1, II) of het natuurbehoud (Art. 6, § 1, III), in plaats van er een afzonderlijk bevoegdheidsdomein van te maken onder Romeins cijfer XI, ingevoegd tussen de onderwerpen openbare werken en vervoer (X) en verkeersveiligheid (XII). J. VAN NIEUWENHOVE, 'Dierenwelzijn', in *Bibliotheek Grondwettelijk recht, Algemene reeks, 5. De instellingen, De bevoegdheden van de gewesten*, B. Quentin & G. VAN HAEGENDOREN (red.), p. 465 e.v.

³¹⁷ Dit bevoegdheidsvoorbehoud is nu vervat in Art. 6, § 1, V, lid 2, 2° BWHI.

³¹⁸ J. VAN NIEUWENHOVE, 'Bevoegdheidsoverdrachten en toepassing, wijziging en vervanging van voorheen bestaande regelgeving', *TWV*, 2014, p. 287-289.

³¹⁹ B. van de Brusselse Hoofdst. Regering van 22 juli 2019 tot vaststelling van de verdeling van de bevoegdheden tussen de ministers van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering, B.S. 1 augustus 2019. Deze minister volgt de Brusselse staatssecretaris voor Dierenwelzijn op, zie Min. B. van 20 juli 2014 tot vaststelling van de bevoegdheden van de Staatssecretaris toegevoegd aan de Minister van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering bevoegd voor Openbare Werken en Vervoer, B.S. 10 september 2014.

³²⁰ Overeenkomstig artikel 45ter van de wet van 14 augustus 1986, zoals ingevoegd door de ordonnantie van 25 januari 2018 (B.S. 22 februari 2018), is Leefmilieu Brussel algemeen bevoegd voor de handhaving van de wet op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

³²¹ Koninklijk besluit van 8 maart 1989 tot oprichting van het Brussels Instituut voor Milieubeheer (B.S. 24 maart 1989). Het BIM is middels de ordonnantie van 3 mei 2018 (B.S. 14 mei 2018) Leefmilieu Brussel geworden. De instelling is onderworpen aan de regels die zijn vastgesteld voor de instellingen bedoeld in artikel 1, A, van de wet van 16 maart 1954 betreffende de controle op sommige instellingen van openbaar nut.

betreft. De instelling beschikt over administratieve en inspectiediensten, met inbegrip van een diergeeskundige inspectie.

Haar bevoegdheden op het gebied van dierenwelzijn hebben betrekking op normering (d.w.z. uitwerking van beleid en teksten inzake dierenwelzijn, beleidsondersteuning, opvolging van de materie op Europees en internationaal niveau, geschillenbeslechting, ondersteuning van adviesorganen enz.) en inspectie (d.w.z. controle op de naleving van de regelgeving inzake dierenwelzijn (in samenwerking met het FAVV voor vee), inbeslagnemingen, bestemming van in beslag genomen dieren, erkenningen, klachten enz.³²²).

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft een Raad voor dierenwelzijn opgericht middels de ordonnantie van 24 maart 2016³²³. Zijn samenstelling en taken zijn *mutatis mutandis* dezelfde als die van de vroegere federale Raad, d.w.z. adviezen uitbrengen en uitwisselingen mogelijk maken tussen de vertegenwoordigers van de verschillende actoren op dit gebied.

12. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft van zijn nieuwe bevoegdheden gebruikgemaakt door de wet van 14 augustus 1986 op verschillende punten bij ordonnantie te wijzigen. Naast de aanpassing van de bestaande teksten aan de specifieke kenmerken van Brussel³²⁴ gaat het met name om de invoeging in de wet van het begrip 'gevoelig wezen' (Art. 1, lid 1)³²⁵, definities van onder meer gekweekt wild (Art. 2, lid 1, 3°)³²⁶, het verbod op het houden van walvisachtigen en vinpotigen (Art. 3, lid 1, 9°)³²⁷, het verbod op pony's en paarden op beurzen (Art. 6ter)³²⁸, het verbod op het houden van dieren voor bontproductie (Art. 9bis)³²⁹, het verbod op dwangvoeding (Art. 9ter)³³⁰, het verbod op het slachten van schapen, geiten, varkens en gekweekt wild buiten het slachthuis door de eigenaar of een daarmee gelijkgestelde persoon, behalve in het geval van een mobiele voorziening die voldoet aan de normen inzake diergezondheid en dierenwelzijn (Art. 16bis en 16ter)³³¹ en het verbod op het gebruik van lijmvallen voor gewervelde dieren (Art. 36, lid 1, 22°)³³². Er zij ook op gewezen dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een openbare raadpleging plant over de opstelling van een Brusselse Dierenwelzijnswet³³³.

13. Ook zijn in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest belangrijke regelgevende werkzaamheden verricht, ter uitvoering van de wet van 14 augustus 1986. Naast de wijziging van bestaande regelgeving gaat het onder meer om besluiten over de identificatie en registratie van katten³³⁴, de verplichte sterilisatie van katten per 1 januari 2018, de bescherming bij het slachten en

³²² <https://environnement.brussels/news/depuis-le-1er-juillet-bruxelles-environnement-exerce-trois-nouvelles-competences>

³²³ Art. 31 van de Wet van 14 augustus 1986, *B.S.*, 1 april 2016.

³²⁴ Zie bijvoorbeeld het systeem voor de vaststelling van overtredingen, de inbeslagneming en de bestemmingsbeslissingen dat nu door de artikelen 34 tot en met 34 quater wordt georganiseerd, en de intrekking van de artikelen 41 bis en 42 van de wet van 14 augustus 1986.

³²⁵ Art. 1, lid 1 "*Een dier is een levend wezen met gevoeligheid, eigen belangen en waardigheid, dat bijzondere bescherming geniet.*", Ordonnantie van 6 juni 2018, *B.S.* 17 december 2018.

³²⁶ Ordonnantie van 25 januari 2018, *B.S.* 22 februari 2018.

³²⁷ Ordonnantie van 18 maart 2021, *B.S.* 25 maart 2021.

³²⁸ Ordonnantie van 25 januari 2018, *B.S.* 22 februari 2018.

³²⁹ Ordonnantie van donderdag 11 mei 2017, *B.S.* dinsdag 30 mei 2017.

³³⁰ Ordonnantie van donderdag 27 juli 2017, *B.S.* donderdag 7 september 2017.

³³¹ Ordonnantie van 25 januari 2018, *B.S.* 22 februari 2018.

³³² Ordonnantie van donderdag 18 maart 2021, *B.S.* donderdag 25 maart 2021.

³³³ <https://clerfayt.brussels/nl/node/465>

³³⁴ B. van de Brusselse Hoofdst. Regering van 28 april 2016 betreffende de identificatie en de registratie van katten, *B.S.* 12 mei 2016

doden³³⁵, het niet-commerciële vervoer van landbouwhuisdieren³³⁶, dierproeven, en de positieve lijst en de minimumnormen voor het houden van reptielen³³⁷.

2. In het Vlaamse Gewest

14. Het Vlaamse Gewest heeft sinds juli 2014 een minister voor Dierenwelzijn, die na de laatste regeringsformatie in zijn functie is gebleven³³⁸.

Het departement Omgeving van de gecentraliseerde diensten van de Vlaamse administratie³³⁹ erft de bevoegdheden voor de uitvoering van het dierenwelzijnsbeleid, meer bepaald de afdeling Strategie, Internationaal Beleid en Dierenwelzijn, waarbinnen het Team Dierenwelzijn³⁴⁰ is opgericht. De administratie beschikt over administratieve diensten en een inspectiedienst.

Het Vlaamse Gewest heeft ook een Vlaamse Raad voor Dierenwelzijn³⁴¹ opgericht. Ook hier zijn de samenstelling en de taken van de Raad *mutatis mutandis* dezelfde als die van de vroegere federale Raad.

15. Het Vlaamse Gewest heeft zijn nieuwe bevoegdheden uitgeoefend door bij decreet verschillende aanpassingen aan te brengen aan de wet van 14 augustus 1986, om het bestaande wettelijke kader te verbeteren of in overeenstemming te brengen met zijn eigen kader.

Het introduceerde ook een aantal nieuwe elementen, te beginnen met diverse definities, waaronder die van verantwoordelijke van het dier (Art. 3, lid 1, 24°)³⁴² of de hond en van een opleidingscentrum voor interventiehonden (Art. 3, lid 1, 28° en 29°)³⁴³, de verplichting paardachtigen die buiten worden gehouden een overdekte schuilplaats te bieden (Art. 4, § 2/1) en het verbod op het gebruik van elektrische halsbanden voor honden (Art. 4, § 2/2)³⁴⁴.

Nieuw is de mogelijkheid om subsidies te verlenen aan asielen die aan bepaalde erkenningsvoorwaarden voldoen (5bis)³⁴⁵, evenals het verbod op paardencarrousel (6ter)³⁴⁶. Het verbod op het houden van pelsdieren (Art. 9bis tot 9quater) en op foie gras door dwangvoeding (9quinquies tot 9septies), alsmede de invoering van een overgangsregeling voor deze twee verboden en een mechanisme voor compensatie bij beëindiging of omschakeling³⁴⁷, zijn in de wet opgenomen.

De kwestie van het ritueel slachten heeft een belangrijke evolutie ondergaan, met de afschaffing van de toelating, bij wijze van uitzondering, om onverdoofd te slachten in een erkend slachthuis en de verplichting om omkeerbare bedwelming uit te voeren zonder dat de dood

³³⁵ B. van de Brusselse Hoofdst. Regering van 9 februari 2017 betreffende de bescherming van dieren bij het slachten en doden *B.S.* 24 februari 2017.

³³⁶ B. van de Brusselse Hoofdst. Regering van 13 juli 2017 betreffende de voorwaarden waaraan het niet-commercieel vervoer van landbouwhuisdieren moet voldoen, *B.S.* 18 augustus 2017.

³³⁷ B. van de Brusselse Hoofdst. Regering van 26 november 2020 betreffende de lijst van reptielen die mogen worden gehouden en de minimumnormen voor het houden ervan, *B.S.* 3 december 2020.

³³⁸ B. van de Vlaamse Regering van 2 oktober 2019 tot vaststelling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, *B.S.* 18 oktober 2019. B. van de Vlaamse Regering van donderdag 25 juli 2019 tot vaststelling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, *B.S.* vrijdag 1 augustus 2014.

³³⁹ De Vlaamse overheid.

³⁴⁰ Departement Omgeving - Afdeling Strategie, internationaal beleid en dierenwelzijn – Team Dierenwelzijn (<https://www.vlaanderen.be/dierenwelzijn>).

³⁴¹ Vl. Decr. van 13 juli 2018, *B.S.* 10 augustus 2018.

³⁴² Vl. Decr. van 13 juli 2018, *B.S.* 10 augustus 2018.

³⁴³ Vl. Decr. van 2 april 2021, *B.S.* 9 april 2021.

³⁴⁴ Vl. Decr. van 13 juli 2018, *B.S.* 10 augustus 2018.

³⁴⁵ Vl. Decr. van 26 juni 2020, *B.S.* 17 juli 2020.

³⁴⁶ Vl. Decr. van 29 januari 2021, *B.S.* 3 februari 2021 - Overgangsregeling georganiseerd tot 31 december 2022 - de term 'paardencarrousel' is in het Frans vertaald door de term 'hippodrome' in het Belgisch Staatsblad - deze nieuwe bepaling is niet opgenomen in de geconsolideerde versie van de wet van 14 augustus 1986 die beschikbaar is op Juridat.

³⁴⁷ Vl. Decr. van vrijdag 22 maart 2019, *B.S.* donderdag 25 april 2019.

veroorzaakt wordt door deze bedwelming (Art. 15), alsook de delegatie aan de regering van het bepalen van de slachtmethoden (Art. 16)³⁴⁸.

We wijzen ook op de schrapping van Titel X over dierenbeschermingsverenigingen (bv. artikel 33)³⁴⁹, de mogelijkheid om strafbare feiten met audiovisuele middelen vast te stellen (artikel 34, lid 2 bis)³⁵⁰ en de mogelijkheid om af te wijken van bepaalde verplichtingen inzake de verwerking van persoonsgegevens in het kader van het onderzoek naar strafbare feiten (artikel 34 bis)³⁵¹.

Ook de controlebepalingen worden herzien, waarbij specifieke bepalingen worden ingevoerd voor het vaststellen van overtredingen in slachthuizen, grensinspectieposten, uitgangspunten en inrichtingen waarvoor een erkenningsplicht geldt (Art. 34ter)³⁵², alsmede de strafbaarstelling van het houden van dieren ondanks een gerechtelijk verbod (Art. 35, lid 1, 10°)³⁵³. De verantwoordelijke van het dier is een vergoeding verschuldigd aan de Dienst voor de kosten verbonden aan de beslag- en bestemmingsbeslissingen (Art. 42, § 1, lid 3 e.v. en § 5)³⁵⁴; ook de mogelijkheid om een dwangbevel uit te vaardigen om de kosten in kwestie terug te vorderen (Art. 42bis) of ervan af te zien (Art. 42ter) of zelfs uitstel of opschorting van betaling te verlenen (Art. 42quater)³⁵⁵ zijn nieuw.

Vlaanderen heeft een Dierenwelzijnsfonds opgericht om het dierenwelzijnsbeleid te financieren³⁵⁶ en de beleidsnota 2019-2024 kondigt een codificatie van de wetgeving aan³⁵⁷.

16. Ter uitvoering van de wet van 14 augustus 1986 heeft de Vlaamse Regering ook diverse reglementaire besluiten aangenomen, waarbij bestaande besluiten werden gewijzigd of nieuwe bevoegdheden werden ingevoerd, onder meer op het gebied van de identificatie, registratie en sterilisatie van katten³⁵⁸, de bescherming van dieren bij het slachten³⁵⁹, de erkenning van dierentuinen³⁶⁰, het welzijn van roofvogels in gevangenschap³⁶¹, de positieve lijst van reptielen³⁶², de

³⁴⁸ Vl. Decr. van 7 juli 2017, *B.S.* 18 juli 2017 - deze bepaling treedt in werking op 1 januari 2019 - artikel 45ter organiseert een overgangsregeling en de mogelijkheid om runderen die worden geslacht onmiddellijk na de rituele halsdoorsnijding te bedwelmen totdat de regering de datum vaststelt waarop de voorafgaande omkeerbare bedwelming voor deze dieren daadwerkelijk van toepassing zal zijn. Deze datum is vastgelegd op 1 januari 2020 voor kalveren, in overeenstemming met het Besl. van de Vl. Reg. van 26 april 2019, zie boven.

³⁴⁹ Vl. Decr. van 13 juli 2018, *B.S.* 10 augustus 2018.

³⁵⁰ Vl. Decr. van 13 juli 2018, *B.S.* maandag 20 augustus 2018.

³⁵¹ Vl. Decr. van woensdag 19 juli 2017, *B.S.* maandag 2 september 2019.

³⁵² Vl. Decr. van 13 juli 2018, *B.S.* 10 augustus 2018.

³⁵³ Vl. Decr. van vrijdag 2 april 2021, *B.S.* vrijdag 9 april 2021.

³⁵⁴ Vl. Decr. van 29 januari 2021, *B.S.* 11 februari 2021 - De datum van inwerkingtreding die door de Regering moet worden vastgesteld, is nog niet bepaald.

³⁵⁵ Vl. Decr. van 13 juli 2018, *B.S.* 10 augustus 2018.

³⁵⁶ Vl. Decr. van 19 december 2014 houdende diverse begeleidende maatregelen bij de begroting 2015, Art. 107, *B.S.* 30 december 2014.

³⁵⁷ Beleidsnota Dierenwelzijn 2019-2024, ingediend door minister B. Weyts op 8 november 2019, *Parl. Doc.*, Vlaams Parl, nr. 131 (2019-2020), nr. 1.

³⁵⁸ B. van de Vl. Regering van 5 februari 2016 betreffende de identificatie, de registratie en de sterilisatie van katten, *B.S.* 3 maart 2016.

³⁵⁹ B. van de Vl. Regering van 19 februari 2016 betreffende de bescherming van dieren bij het slachten en doden *B.S.* 14 maart 2016.

³⁶⁰ B. van de Vl. Regering van 8 juni 2018 betreffende de erkenning van dierentuinen, *B.S.* 3 augustus 2018.

³⁶¹ B. van de Vl. Regering van 15 juni 2018 betreffende het welzijn van in gevangenschap gehouden roofvogels, *B.S.* 30 augustus 2018.

³⁶² B. van de Vl. Regering van 22 maart 2019 tot vaststelling van de lijst van reptielen die gehouden mogen worden, *B.S.* 12 april 2019.

vaststelling op 1 januari 2020 als de datum voor de omkeerbare bedwelming van kalveren³⁶³, het welzijn van konijnen op fokkerijen³⁶⁴ en de schadeloosstelling en subsidiëring van asielen³⁶⁵.

3. In het Waalse Gewest

17. Het Waalse Gewest heeft sinds de bevoegdheidsoverdracht in juli 2014 een minister belast met dierenwelzijn in zijn regering³⁶⁶.

De gecentraliseerde diensten van de Waalse gewestelijke administratie³⁶⁷ zijn nu bevoegd voor dierenwelzijn, meer bepaald de SPW ARNE (landbouw, natuurlijke hulpbronnen en milieu). De normeringsdienst en de inspectiedienst zijn in afzonderlijke departementen ondergebracht:

- De veterinaire inspectiedienst (de 'Unité du bien-être animal' of UBEA) is geïntegreerd in het departement politie en controle (DPC).
- De normeringsdienst is ondergebracht bij het departement ontwikkeling, landelijkheid, waterlopen en dierenwelzijn, meer bepaald bij de directie kwaliteit en dierenwelzijn.

Het Waalse Gewest was het eerste van de drie gewesten dat na de regionalisering een raad voor dierenwelzijn oprichtte³⁶⁸. Ook hier zijn de samenstelling en de taken van de Raad *mutatis mutandis* dezelfde als die van de vroegere federale Raad. Het secretariaat van de Raad wordt evenwel verzorgd door de SPW.

18. Het Waalse Gewest heeft verscheidene bepalingen van de wet van 14 augustus 1986 bij decreet gewijzigd. Bovendien, en dat is het belangrijkste, heeft het Waalse Gewest het decreet van 4 oktober 2018 betreffende het Waalse Dierenwelzijnwetboek³⁶⁹ aangenomen, waarmee de wet volledig wordt herzien en in een afzonderlijke normatieve tekst wordt gecodificeerd.

Tot de belangrijkste wijzigingen in het hoofdstuk over de algemene bepalingen (Hfst. I) behoren de invoering van het begrip gevoelige wezens met specifieke behoeften naar gelang van hun aard (Art. D.1), de definitie van de inhoud van het beleid inzake de bescherming en het welzijn van dieren (Art. D.2), het toepassingsgebied, dat wil zeggen het gedrag van de mens ten aanzien van dieren, alsmede van gewervelde en bepaalde ongewervelde dieren (D.3).

Nieuw in het hoofdstuk over de definities (Hfst. II) is het onderscheid tussen gezelschapsdieren, voor landbouwproductie gehouden dieren, huisdieren en exotische dieren, alsook de definities van bedwelmen, pleeggezin, gesloten groep, ponycarrousel, pension en asiel, verantwoordelijke van een dier, lange reis en alle begrippen in verband met dierproeven in het bijzonder (Art. D.4).

In het hoofdstuk over het houden van dieren (Hfst. III) worden de algemene bepalingen van de wet betreffende de huisvesting en de voorwaarden voor het houden van dieren, het achterlaten van dieren, de identificatie en registratie, de controle op de voortplanting en de positieve lijst van dieren die mogen worden gehouden, en de regulering van dierentuinen overgenomen en aangepast; het beginsel wordt ingevoerd dat voortaan een vergunning vereist is om een dier te houden, waarbij eenieder van rechtswege en op immateriële wijze over een dergelijke vergunning beschikt, tenzij deze op grond van een rechterlijke of administratieve beslissing wordt ingetrokken (Art. D.6); het verbod

³⁶³ B. van de Vl. Regering van 26 april 2019 betreffende het slachten van kalveren, *B.S.* 13 juni 2019.

³⁶⁴ B. van de Vl. Regering van 19 december 2020 betreffende het welzijn van konijnen in fokkerijen, *B.S.* 28 januari 2021.

³⁶⁵ B. van de Vl. Regering van 19 maart 2021 betreffende de toelage voor de opvang van in beslag genomen dieren, de subsidiëring van erkende dierenasielen en de terugvordering van de kosten van de inbeslagneming van dieren bij de verantwoordelijke persoon, *B.S.* 15 april 2021.

³⁶⁶ B. van de W. Regering van 22 juli 2014 tot vaststelling van de verdeling van de bevoegdheden tussen de ministers en tot regeling van de ondertekening van de regeringsbesluiten, *B.S.* 2 augustus 2014 - B. van de W. Regering van 13 september 2019, *B.S.* 23 september 2019.

³⁶⁷ De Waalse Overheidsdienst (Service public de Wallonie, SPW).

³⁶⁸ W. Decr. van 22 januari 2015, *B.S.* van 30 januari 2015.

³⁶⁹ *B.S.*, 31 december 2018.

op het houden van walvisachtigen en dieren voor productie van pels is eveneens opgenomen (Art. D.21); er is een sectie over het gebruik van dieren voor ontspanningsdoeleinden, waarin de verbodsbepalingen inzake gevechten, pijnlijke training, gebruik als trekdieren en in circussen en tentoonstellingen zijn opgenomen, maar ook een nieuw verbod op paardachtigen op ponycarroussels (Art. D.23, lid 1, 4°), alsmede een afdeling over het houden van dieren door vaklieden, met inbegrip van de landbouwproductiesector, en de erkenning van pensions, asielen, commerciële inrichtingen en markten, dierentuinen en voortaan ook pleeggezinnen (Art. D.33).

In het hoofdstuk over verboden praktijken en toegestane ingrepen (Hfst. IV) worden de bepalingen van de wet betreffende verboden ingrepen en praktijken overgenomen en aangepast, door met name het verbod op dwangvoeding, behalve in door de Regering aangewezen gespecialiseerde inrichtingen, op paardenrennen op verharde oppervlakken, op het verzamelen van haar en veren van levende dieren en op lijmvallen in de wet op te nemen (Art. l D.38 en D.39).

De handel in dieren (Hfst. V) omvat de regels inzake de handel in en het schenken van dieren en breidt die uit, met name het verbod op aankoop op krediet, huis-aan-huis verkoop, promoties en kortingen, koppelverkoop en verhuur, het verbod op de verkoop van een uit een asiel geadopteerd dier, alsmede de regels inzake reclame.

Ook het vervoer en het binnenbrengen van dieren op het Waalse grondgebied (Hfst. VI) wordt geregeld.

Met betrekking tot het doden van dieren (Hfst. VII) wordt onder meer bepaald dat, behalve in gevallen van overmacht, visserij en jacht, ongediertebestrijding of het doden in het kader van wetgeving inzake natuurbehoud, het doden uitsluitend mag geschieden na verdoving of bedwelming en dat, wanneer het gaat om religieuze riten, het bedwelgingsproces omkeerbaar moet zijn en niet de dood tot gevolg mag hebben (Art. D.57); ook de nadere voorschriften voor het slachten, met inbegrip van videobewaking, worden vastgesteld (Art. D.58).

Dierproeven (Hfst. VIII) vormen het onderwerp van een uitgebreid hoofdstuk, waarin de materie verder wordt aangepast aan de ontwikkeling van met name het Europees recht.

Een hoofdstuk is gewijd aan de Raad voor dierenwelzijn (Hfst. IX) en het Begrotingsfonds voor het welzijn van dieren (Hfst. X).

Ten slotte is er een hoofdstuk over controle, opsporing, vaststelling, vervolging, beteugeling en maatregelen voor herstel van de overtredingen (Hfst. XI), waarin met name de bestaande verbodsbepalingen (D.105-D.106) worden overgenomen en uitgebreid en de met de controle belaste ambtenaren worden aangewezen, met inbegrip van de gewestelijke en gemeentelijke ambtenaren die in de milieuwetgeving worden geviseerd (D.104).

De slotbepalingen (Hfst. XII) voorzien in overgangsbepalingen en delegatie aan de Regering (D.107-D.109).

19. Naast dit herzieningsdecreet zijn diverse regelgevende teksten aangenomen. Het gaat onder meer om de regeringsbesluiten betreffende de administratieve inbeslagneming³⁷⁰, de identificatie, registratie en sterilisatie van katten³⁷¹, de positieve lijst van zoogdieren³⁷², dierentuinen en -parken³⁷³, het in de handel brengen en het bezit van reptielen,³⁷⁴ enz.

³⁷⁰ B. van de W. Regering van 14 april 2016 betreffende de administratieve inbeslagneming van dieren *B.S.* 27 april 2016.

³⁷¹ B. van de W. Regering van 17 oktober 2017 betreffende de identificatie, registratie en sterilisatie van katten, *B.S.* 27 oktober 2017.

³⁷² B. van de W. Regering van 24 juli 2018 tot vaststelling van de lijst van zoogdieren die gehouden mogen worden, *B.S.* 25 september 2018.

³⁷³ B. van de W. Regering van 24 juli 2018 betreffende de erkenning van dierentuinen en tot vaststelling van de samenstelling en de werking van de Waalse commissie voor dierentuinen, *B.S.* 12 oktober 2018.

³⁷⁴ B. van de W. Regering van 10 december 2020, *B.S.* 28 januari 2021.

D. Wat blijft erover op federaal niveau?

20. De Belgische staat blijft bevoegd voor diverse aangelegenheden die indirect van invloed zijn op de bescherming en het welzijn van dieren.

Het betreft bevoegdheden inzake normen en de controle daarop in verband met diergezondheid (i), de kwaliteit van producten van dierlijke oorsprong om de veiligheid van de voedselketen te waarborgen (ii), de in- en uitvoer van diersoorten die beschermd worden door de CITES-overeenkomst (iii), productnormen (iv), veiligheid (v) en burgerlijk- en strafrecht (vi).

1. Diergezondheid

21. Overeenkomstig artikel 6, § 1, V, lid 2, 2° BWHI blijft de federale staat op landbouwgebied bevoegd voor de normen inzake diergezondheid en de controle daarop.

In dit verband is het doel van de wet van 24 maart 1987 inzake de gezondheid van dieren³⁷⁵ de bestrijding van dierenziekten ter bevordering van de volksgezondheid en de economische welvaart van de houders van dieren (Art. 2). Op basis van deze wetgeving worden gezondheidsmaatregelen genomen ter bestrijding van dierenziekten en epidemieën, waaronder verplichte vaccinaties, geneesmiddelen voor diergeneeskundig gebruik, toezicht op veehouderijen, enz.

De met het toezicht en de controle belaste ambtenaren, d.w.z. de ambtenaren van de FOD Volksgezondheid en het FAVV³⁷⁶, kunnen overtredingen opsporen en vaststellen, alsook dieren administratief in beslag nemen, ze voorwaardelijk teruggeven, ze verkopen of ze zo nodig slachten (artikelen 20 tot 22).

De wetgeving op het gebied van diergeneeskunde is ook het vermelden waard, aangezien deze residuaire federale wetgeving van invloed is op de bescherming en het welzijn van dieren³⁷⁷.

2. Kwaliteit van dierlijke producten en veiligheid van de voedselketen

22. Overeenkomstig artikel 6, § 1, V, lid 2, 2° BWHI blijft de federale staat op landbouwgebied bevoegd om de kwaliteit van producten van dierlijke oorsprong te regelen teneinde de veiligheid van de voedselketen te waarborgen.

Naast de maatregelen die zijn genomen op grond van de wet van 24 maart 1987 inzake de gezondheid van dieren, dient hier melding te worden gemaakt van de bevoegdheden van het FAVV, zoals bedoeld in de wet van 4 februari 2000 houdende oprichting van het federaal Agentschap voor de Veiligheid van de voedselketen³⁷⁸. Het FAVV is een openbare instelling met rechtspersoonlijkheid die onder meer tot taak heeft de kwaliteit van levensmiddelen van dierlijke oorsprong te bewaken ter bescherming van de gezondheid van de consument.

Binnen dit kader valt het optreden op alle niveaus van de voedselketen en dus wanneer dieren in de voedselketen terechtkomen, met inbegrip van diergeneeskundige controle, preventie en vaststelling van overtredingen, tijdelijke of permanente inbeslagneming, goedkeuringen en vergunningen, alsook adviesverlening inzake wet- en regelgeving.

3. Invoer, doorvoer en uitvoer van niet-inheemse diersoorten

23. Overeenkomstig artikel 6, § 1, III, lid 1, 2°, BWHI is natuurbescherming en -behoud een gewestelijke bevoegdheid, " met uitzondering van de in-, uit- en doorvoer van uitheemse plantensoorten evenals van uitheemse diersoorten en hun krengen ".

³⁷⁵ B.S., 14 april 1987.

³⁷⁶ Zie hierna, § 22.

³⁷⁷ Wet van 28 augustus 1991 op de uitoefening van de diergeneeskunde, B.S. 15 oktober 1991.

³⁷⁸ B.S., 18 februari 2000.

De 'CITES'-wet van 28 juli 1981³⁷⁹ keurt de Overeenkomst van Washington inzake de handel in bedreigde dier- en plantensoorten goed en legt deze ten uitvoer in het Belgisch recht (Art. 1). Deze wet voorziet in een verbod op het bezit, het bezit voor verkoop, het te koop aanbieden of de aankoop van specimens genoemd in bijlage I van de Overeenkomst (Art. 4), alsmede op de invoer, uitvoer, doorvoer, wederuitvoer of het binnenbrengen over zee, in strijd met de Overeenkomst en de Europese regelgeving, van soorten genoemd in de bijlagen I, II en III van de Overeenkomst.

Op de naleving van de wet wordt toegezien door het 'Beheersorgaan', d.w.z. de dienst CITES van de Federale Overheidsdienst Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu en zijn inspecteurs dierenartsen, die op dezelfde wijze als de gewestelijke diensten voor dierenwelzijn beslissingen kunnen nemen over de inbeslagname en de bestemming van in beslag genomen dieren, met inbegrip van verkoop, vrije eigendomsoverdracht en slacht (Art. 6).

Als toevoeging aan deze wet is er de Verordening (EG) nr. 338/97 van de Raad van 9 december 1996 inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer³⁸⁰. Ook hier is de federale autoriteit belast met de uitvoering.

4. Productnormen

24. Overeenkomstig artikel 6, § 1, II, lid 2, 1°, BWHI wordt de materie van de milieubescherming toevertrouwd aan de gewesten, wetende dat *"de federale overheid evenwel bevoegd is voor: 1° het vaststellen van de productnormen"*. Artikel 6, § 4, lid 1, 1°, BWHI bepaalt dat de gewestelijke regeringen zullen worden betrokken bij de uitwerking van federale regelgeving op dit voorbehouden gebied.

De wet van 21 december 1998 betreffende de productnormen³⁸¹ heeft tot doel duurzame productie- en consumptiepatronen aan te moedigen en te bevorderen door middel van productnormen, en in het bijzonder het milieu en de volksgezondheid te beschermen tegen de gevolgen of het risico van schadelijke gevolgen van bepaalde producten die op de markt worden gebracht of worden uitgevoerd (Art. 3). Deze producten kunnen een impact hebben op de gezondheid en het welzijn van dieren.

De met het toezicht belaste ambtenaren, met inbegrip van de ambtenaren van de FOD Volksgezondheid en het FAVV, kunnen producten en documenten in beslag nemen in het kader van hun bevoegdheden inzake de opsporing en vaststelling van strafbare feiten (Art. 15).

5. Openbare veiligheid

25. De federale overheid heeft een residuaire bevoegdheid inzake openbare veiligheid³⁸².

De federale staat is dus bevoegd om politiewetten aan te nemen die de openbare veiligheid moeten waarborgen. Dit is bijvoorbeeld het geval met de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt³⁸³, waar in artikel 24 wordt bepaald dat *"De politiediensten (...) alle nodige beveiligingsmaatregelen [nemen ten aanzien van de gevaarlijke of verlaten dieren] om een einde te maken aan hun rondzwerven"*

Zo kunnen leden van de federale en de lokale politie op plaatsen waartoe zij wettelijk toegang hebben, levende dieren administratief in beslag nemen in het kader van federale bevoegdheden, zoals de algemene politie voor de handhaving van de openbare orde, de speciale

³⁷⁹ Wet van 28 juli 1981 houdende goedkeuring van de Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde in het wild levende dier- en plantensoorten, en van de Bijlagen, opgemaakt te Washington op 3 maart 1973, alsmede van de Wijziging van de Overeenkomst, aangenomen te Bonn op 22 juni 1979., *B.S.* 30 december 1983.

³⁸⁰ *PB*, L. 61/1 van 3 maart 1997 - in deze verordening worden de bepalingen van de Overeenkomst van Washington van 3 maart 1973 opgenomen en uitgebreid.

³⁸¹ Wet van 21 december 1998 betreffende de productnormen ter bevordering van duurzame productie- en consumptiepatronen en ter bescherming van het leefmilieu, de volksgezondheid en de werknemers, *B.S.* 11 februari 1999.

³⁸² J. VAN NIEUWENHOVE, 'Dierenwelzijn', *op. cit.*, p. 478-479.

³⁸³ *B.S.*, 22 december 1992.

politie voor gevaarlijke dieren, of zelfs in het kader van een administratieve maatregel ter bescherming van eigendom, wanneer hun veiligheid in het gedrang is³⁸⁴.

Bovendien kan de federale en de lokale politie, binnen de grenzen van de wet, overgaan tot gerechtelijke inbeslagname van dieren, in het verlengde van de opsporings- en vaststellingsbevoegdheid³⁸⁵. Deze inbeslagname mag dus niet worden verward met een administratieve inbeslagname, want het doel ervan is anders³⁸⁶, aangezien zij een corollarium is van de politiebevoegdheid om overtredingen op te sporen en vast te stellen³⁸⁷.

6. Juridische status in het burgerlijk recht en het strafrecht

26. De federale staat heeft een residuaire bevoegdheid op het gebied van justitie, burgerlijk recht en strafrecht.

Het burgerlijk recht wordt, net als justitie, beschouwd als een van de residuaire bevoegdheden van de federale staat³⁸⁸.

Het oude Burgerlijk Wetboek classificeert dieren ofwel als onroerende goederen door bestemming (Art. 524 van het voormalige Burgerlijk Wetboek) ofwel als roerende goederen door aard (Art. 528 van het voormalige Burgerlijk Wetboek) met als gevolg dat de eigenaar er in principe 'op de meest volstreekte wijze' het genot van heeft (Art. 544 van het oude Burgerlijk Wetboek) en dat de bezitter te goeder trouw wordt geacht de eigenaar te zijn (Art. 2279 van het Burgerlijk Wetboek).

Het nieuwe Burgerlijk Wetboek heeft deze indeling in Boek III hervormd. Volgens artikel 3.39 B.W.³⁸⁹ worden dieren als eigendom ingedeeld in een nieuwe categorie die hen onderscheidt van 'voorwerpen' (Art. 3.38):

“Art. 3.39 Dieren

Dieren hebben een gevoelsvermogen en hebben biologische noden.

De bepalingen met betrekking tot lichamelijke voorwerpen zijn op dieren van toepassing, met inachtneming van de wettelijke en reglementaire bepalingen ter bescherming van dieren en van de openbare orde.”

De wijziging van de status die het gevolg is van de inwerkingtreding van deze bepaling heeft niet alleen een symbolische reikwijdte³⁹⁰, maar moet ook gevolgen hebben op burgerlijk vlak, met name in het kader van de beslechting van geschillen waarbij het lot van de dieren niet verenigbaar is met de status van roerende goederen³⁹¹.

27. Wat het strafrecht betreft, hebben de artikelen 538 tot en met 542 Sw. betrekking op het 'ombrengen van dieren'. Deze bepalingen hebben onder meer betrekking op het vergiften van dieren

³⁸⁴ Wet van 5 augustus 1992 op het politieambt, Art. 30.

³⁸⁵ Wet van 5 augustus 1992 op het politieambt, Art. 15, lid 1, 2°, Sv., Art. 28bis, § 3, 35 en 35ter.

³⁸⁶ Zie met name C.E., advies nr. 58.787 van 3 februari 2018 betreffende een verzoek om advies over een ontwerpdecreet van de Waalse regering betreffende het Dierenwelzijnwetboek.

³⁸⁷ Wet van 5 augustus 1992 op het politieambt, Art. 15, lid 1, 2°, Sv., Art. 28bis, § 3, 35 en 35ter.

³⁸⁸ Ch.-H. BORN, 'Quelques réflexions sur le système de répartition des compétences en matière d'environnement et d'urbanisme en droit belge', *Revue juridique de l'environnement*, 2013/5, (p. 205-229), p. 26.

³⁸⁹ Wet van 13 april 2019 tot invoering van een Burgerlijk Wetboek en tot invoering van boek 8 'Bewijs' in dat Wetboek *B.S* 14 mei 2019 - inwerkingtreding op 1 november 2020 - Wet van 4 februari 2020 houdende boek 3 'Goederen' van het Burgerlijk Wetboek, *B.S* 17 maart 2020, - inwerkingtreding op 1 september 2021.

³⁹⁰ Onder de auteurs die een symbolische reikwijdte voorstaan: F. GLANSDORFF, 'Plaidoyer pour un statut de l'animal dans le Code civil', in *Contestations, combats et utopie. Liber amicorum Christine Matray*, Brussel, Larcier, 2015, (191) 191-204. - Onder hen die de reikwijdte hiervan relativeren: E. DIRIX, 'Dieren zijn geen zaken', *R.W.*, 2014-2015, nr. 29, 21 maart 2015, p. 1122.

³⁹¹; over de ongerijmdheden die voortvloeien uit de 'roerende' status van dieren, zie J. VAN DE VOORDE, 'Dieren als quasi-goederen. Beschouwingen over de juridisch-technische wenselijkheid van een bijzonder statuut voor dieren tussen goederen en rechtssubjecten', *R.W.*, 2016-17, nr. 6, 8 oktober 2016, (212) 203-219 en E. LANGENAKEN, 'L'animal en droit civil : les amorces d'un nouveau statut', *J.T.*, 3 december 2016, nr. 6667, (696) 693-702.

(Art. 538), het werpen van stoffen in een rivier, een vaart, een beek, een vijver, een visvijver of een viskom, die vissen kunnen vernielen (Art. 539) en het onnodig doden of verwonden van een dier (Art. 540 en 541), waarvoor boetes en gevangenisstraffen zijn voorzien³⁹². Er kan worden gesteld dat zij niet in de eerste plaats zijn ingegeven door de bescherming van het dierenwelzijn.

II. Europees recht

28. Historisch gezien is het niet het Europees recht dat aan de basis ligt van de uitvaardiging van de wet van 14 augustus 1986 en van het merendeel van de daarin vervatte bepalingen: deze wet is een nationaal initiatief en vloeit als zodanig niet voort uit de uitvoering of de omzetting van Europese normen. Dierenwelzijn is geen onderwerp dat op Europees niveau is geharmoniseerd.

Het Europees recht heeft echter op een aantal specifieke gebieden en bij de erkenning van de gevoeligheid van dieren een belangrijke invloed gehad op het Belgische normatieve kader.

A. Verdragen

29. Door het ratificeren van het Verdrag van Amsterdam van 2 oktober 1997 houdende wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie, de Verdragen tot oprichting van de Europese Gemeenschappen en sommige bijbehorende akten heeft België Protocol nr. 33 inzake de bescherming en het welzijn van dieren geratificeerd³⁹³.

Dit protocol erkent dierenwelzijn als onderdeel van het recht van de Europese Unie en erkent dieren als wezens met gevoel in de volgende bewoordingen:

“De Hoge Verdragsluitende Partijen, verlangend te zorgen voor een betere bescherming en eerbiediging van het welzijn van dieren als wezens met gevoel, hebben overeenstemming bereikt omtrent de volgende bepaling, die aan het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap wordt gehecht: Bij het formuleren en uitvoeren van het beleid van de Gemeenschap op het gebied van landbouw, vervoer, interne markt en onderzoek, houden de Gemeenschap en de lidstaten ten volle rekening met hetgeen vereist is voor het welzijn van dieren, onder eerbiediging van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen en gebruiken van de lidstaten met betrekking tot met name godsdienstige riten, culturele tradities en regionaal erfgoed.”

In artikel III van het Verdrag van Lissabon van 13 december 2007 tot vaststelling van een Grondwet voor Europa is het begrip van welzijn van dieren als wezens met gevoel in vrijwel identieke bewoordingen overgenomen in artikel III-121³⁹⁴:

“Bij het formuleren en uitvoeren van het beleid van de Unie op het gebied van landbouw, visserij, vervoer, de interne markt en onderzoek, technologische ontwikkeling en de ruimte houden de Unie en de lidstaten ten volle rekening met de vereisten voor het welzijn van dieren als wezens met gevoel, onder eerbiediging van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen en gebruiken van de lidstaten

³⁹² Deze bepalingen zijn opgenomen in Titel IX - Misdrijven en vergrijpen tegen eigendom - Hoofdstuk III - Vernieling, beschadiging - Afdeling VI - Vernietiging van dieren van het Strafwetboek.

³⁹³ PB nr. C 340 van 10 november 1997, p. 110.

³⁹⁴ PB nr. C 310 van 16 december 2004.

met betrekking tot met name godsdienstige riten, culturele tradities en regionaal erfgoed.”

Deze bepaling werd geïntegreerd in artikel 13 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU).

B. Afgeleid recht

30. Van de verordeningen en richtlijnen die direct of indirect betrekking hebben op het welzijn van dieren en die aanleiding hebben gegeven tot uitvoerings- of omzettingsmaatregelen in het Belgisch recht, zowel vóór als na de regionalisering, zijn de volgende zaken het vermelden waard:

- het verbod op wildklemmen³⁹⁵;
- een verbod op het binnenbrengen van pelzen van bepaalde dieren in de EU ³⁹⁶
- het houden van dieren in dierentuinen³⁹⁷;
- het verbod op de verkoop van producten afkomstig van zeehonden³⁹⁸;
- het welzijn van dieren tijdens het vervoer³⁹⁹;
- de bescherming van dieren bij het doden⁴⁰⁰;
- het paspoort voor gezelschapsdieren⁴⁰¹;
- beschermingsnormen voor legkippen⁴⁰²;
- de bescherming van dieren die voor wetenschappelijke experimenten worden gebruikt⁴⁰³.

C. Jurisprudentie

31. Het Hof van Justitie van de Europese Unie heeft zich herhaaldelijk moeten uitspreken over de interpretatie van de Europese normen en de verenigbaarheid van de Belgische wetgeving daarmee, in de context van dierenwelzijn.

1. Dierproeven

³⁹⁵ Verordening 3254/91/EEG van de Raad van 4 november 1991 houdende een verbod op het gebruik van de wildklem in de Gemeenschap en op het binnenbrengen in de Gemeenschap van pelzen en producten die vervaardigd zijn van bepaalde in het wild levende diersoorten uit landen waar gebruik wordt gemaakt van de wildklem of andere vangmethoden die niet stroken met de internationale normen voor humane vangst met behulp van vallen, *PB*, L 308/1, 9 november 1991.

³⁹⁶ Verordening (EG) nr. 1771/94 van de Commissie van 19 juli 1994 houdende bepalingen inzake het binnenbrengen in de Gemeenschap van pelzen en producten die vervaardigd zijn van bepaalde in het wild levende diersoorten, *PB*, L 184, 20 juli 1994.

³⁹⁷ Richtlijn 1999/22/EG van de Raad van 29 maart 1999 betreffende het houden van wilde dieren in dierentuinen, *PB*, L 94, 9 april 1999.

³⁹⁸ Verordening (EG) nr. 1007/2009 van het Europees Parlement en de Raad betreffende de handel in zeehondenproducten, *PB*, L 286/36, 31 oktober 2009.

³⁹⁹ Verordening (EG) nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de Richtlijnen 64/432/EEG en 93/119/EG en van Verordening (EG) nr. 1255/97, *PB*, L 3, 5 januari 2005.

⁴⁰⁰ Verordening (EG) nr. 1099/2009 van de Raad van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden, *PB*, L 303, 18 november 2009.

⁴⁰¹ Verordening (EU) nr. 517/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 12 juni 2013 betreffende het niet-commerciële verkeer van gezelschapsdieren en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 998/2003, *PB*, L 178, 28 juni 2013.

⁴⁰² Richtlijn 1999/74/EG van de Raad van 19 juli 1999 tot vaststelling van minimumnormen voor de bescherming van legkippen, *PB*, L 203, 3 augustus 1999, p. 53-57.

⁴⁰³ Richtlijn 2010/63/eu van het Europees Parlement en de Raad van 22 september 2010 betreffende de bescherming van dieren die voor wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt, *PB*, L 276, 20 oktober 2010.

32. In zijn uitspraak van 15 oktober 1998 in zaak C-268/97, *Commissie tegen België*, oordeelde het Hof van Justitie dat België zijn verplichtingen niet was nagekomen door niet binnen de gestelde termijn de maatregelen om te zetten die nodig zijn om te voldoen aan de verplichtingen die voortvloeien uit de artikelen 14 en 22 van Richtlijn 86/609/EEG van de Raad van 24 november 1986 inzake de onderlinge aanpassing van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen van de lidstaten betreffende de bescherming van dieren die voor experimentele en andere wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt.

Dit arrest werd gewezen naar aanleiding van een beroep wegens niet-nakoming dat door de Commissie op 22 juli 1997 was ingesteld op grond van artikel 169 van het EG-Verdrag.

Bij deze gelegenheid werd op twee tekortkomingen gewezen.

De eerste tekortkoming betrof het feit dat de Belgische wetgeving niet voorschreef dat personen die proeven uitvoeren of eraan deelnemen en personen die voor proefdieren zorgen, met inbegrip van toezichthouders, een passende opleiding en scholing hebben genoten (Art. 14 van Richtlijn 86/609/EEG). Artikel 26 van de wet van 14 augustus 1986, zoals gewijzigd bij de wet van 4 mei 1995, voorzag alleen in een passende instructie voor de 'proefleider' en niet voor alle in de richtlijn bedoelde personen.

De tweede tekortkoming betrof het feit dat de Belgische wetgeving niet voorzag in een mechanisme voor de erkenning van de geldigheid van experimenten die in een andere lidstaat zijn uitgevoerd voor een van de in artikel 3 van de richtlijn genoemde doeleinden, d.w.z. niet alleen op het gebied van geneesmiddelen, maar ook op het gebied van levensmiddelen, andere stoffen of producten en milieubescherming (artikel 22 van Richtlijn 86/609/EEG). De besluiten van 22 en 25 september 1992 betreffende de normen en protocollen van toepassing op de controle van geneesmiddelen voor menselijk respectievelijk diergeneeskundig gebruik en het koninklijk besluit van 3 juli 1969 betreffende de registratie van geneesmiddelen voldeden weliswaar aan de voorwaarden voor wederzijdse erkenning zoals bedoeld in de richtlijn, maar hadden alleen betrekking op geregistreerde geneesmiddelen en niet op de andere domeinen die onder de richtlijn vallen.

33. De Belgische Staat heeft zijn regelgeving aangepast door de goedkeuring van een Koninklijk Besluit van 9 december 1998 tot wijziging van het Koninklijk Besluit van 14 november 1993 betreffende de bescherming van proefdieren, met betrekking tot de opleiding van het technisch personeel in de erkende laboratoria⁴⁰⁴, en het Koninklijk Besluit van 24 mei 2000 tot wijziging van het Koninklijk Besluit van 14 november 1993 betreffende de bescherming van proefdieren, voor wat betreft de maatregelen om onnodige herhaling van dierproeven te vermijden⁴⁰⁵.

De regelgeving zal blijven evolueren onder invloed van het Europees recht, met name door de aanneming van het koninklijk besluit van 30 november 2001 houdende verbod op sommige dierproeven⁴⁰⁶ en het koninklijk besluit van 29 mei 2013 betreffende de bescherming van proefdieren⁴⁰⁷. Vervolgens hebben zich diverse wijzigingen in de gewestelijke wet- en regelgeving voorgedaan.

2. De positieve lijst van zoogdieren die mogen worden gehouden

34. Bij arrest van 19 juni 2008 in zaak nr. C-219/07, *Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers en Andibel tegen de Belgische Staat*, heeft het Hof van Justitie geantwoord op een prejudiciële vraag van de Raad van State over de interpretatie van de artikelen 28 en 30 EG, al dan niet gelezen in samenhang met Verordening (EG) nr. 338/97 van de Raad van 9 december 1996 inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer.

⁴⁰⁴ B.S., 23 december 1998.

⁴⁰⁵ B.S., 27 juni 2000.

⁴⁰⁶ B.S., 23 januari 2002 - dit besluit strekt onder meer tot omzetting van Richtlijn 2000/33/EG.

⁴⁰⁷ B.S., 10 juli 2013 - dit besluit strekt tot gedeeltelijke omzetting van richtlijn 2010/63/EU.

Bij de Raad van State was een beroep ingesteld tot nietigverklaring van het koninklijk besluit van 7 december 2001 tot vaststelling van de lijst van dieren die gehouden mogen worden⁴⁰⁸, waarop de Raad van State het Hof van Justitie⁴⁰⁹ verzocht om te bepalen of het bestreden reglementaire besluit, voor zover dit tot gevolg heeft dat het houden, en dus de invoer en de verhandeling, van alle zoogdieren wordt verboden, met uitzondering van die welke zijn opgenomen in een in de bijlage opgenomen 'positieve lijst', geen kwantitatieve invoerbepanking of maatregel van gelijke werking vormt die verboden is bij de artikelen 28 en 30 van het Verdrag⁴¹⁰, die niet kan worden gerechtvaardigd uit hoofde van de openbare orde of de bescherming van de gezondheid en het leven van personen en dieren. Deze vraag werd ook gesteld met als motief dat de handel in beschermde dieren wordt geregeld door de 'CITES-verordening' nr. 338/97 van de Raad van 9 december 1996 inzake de bescherming van in het wild levende dier- en plantensoorten door controle op het desbetreffende handelsverkeer⁴¹¹.

Het Hof van Justitie heeft de prejudiciële vragen ontkennend beantwoord en er met name op gewezen dat " de bescherming van het dierenwelzijn een legitiem doel van algemeen belang is, waarvan het belang met name tot uitdrukking is gekomen in de vaststelling door de lidstaten van het aan het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap gehechte protocol betreffende de bescherming en het welzijn van dieren ", dat " de artikelen 28 EG en 29 EG geen beletsel [vormen] voor verboden of beperkingen welke gerechtvaardigd zijn, onder meer, uit hoofde van de bescherming van de gezondheid en het leven van personen en dieren, op voorwaarde dat deze verboden of beperkingen geen middel tot willekeurige discriminatie noch een verkapte beperking van de handel tussen de lidstaten vormen, en (...) dat de bescherming van de gezondheid en het leven van dieren een door het gemeenschapsrecht erkend fundamenteel vereiste is " en dat het " vaste rechtspraak [is] dat beperkingen van het vrije verkeer van goederen kunnen worden gerechtvaardigd door dwingende vereisten als de bescherming van het milieu ".

Het Hof heeft de Raad van State evenwel verzocht na te gaan of de lijst op evenredige wijze is opgesteld, en met name:

- of zij gebaseerd is op objectieve en niet-discriminerende criteria;
- of de betrokkenen over een procedure beschikken om soorten op de lijst te plaatsen en over een rechtsmiddel in geval van weigering;
- of de afwijzing van een verzoek om plaatsing op de lijst of vrijstelling alleen wordt gerechtvaardigd door een reëel gevaar voor de bescherming van de bovengenoemde belangen;
- of de voorwaarden voor het houden van niet in de lijst opgenomen specimens (dierentuinen, laboratoria en personen met een ontheffing) objectief en redelijk zijn.

35. Naar aanleiding van dit arrest is het koninklijk besluit van 7 december 2001 gewijzigd bij koninklijk besluit van 12 november 2008⁴¹², teneinde de procedure voor het opstellen van de lijst aan te passen aan de door het Hof van Justitie gestelde eisen. Dit besluit voorziet in de vaststelling van criteria op basis waarvan de minister de positieve lijst kan wijzigen en in de mogelijkheid om bij de minister een verzoek in te dienen om een soort aan de positieve lijst toe te voegen, mits dit verzoek is gebaseerd op objectieve wetenschappelijke gegevens. Dit besluit is om procedurerechten door de Raad van State vernietigd en vervangen door het koninklijk besluit van 16 juli 2009 tot vaststelling

⁴⁰⁸ Dit is de 'positieve' lijst van zoogdieren die mogen worden gehouden, overeenkomstig artikel 3bis van de wet van 14 augustus 1986.

⁴⁰⁹ RvS, nr. 170.061 van 16 april 2007.

⁴¹⁰ Vandaag de artikelen 34 en 36 VWEU.

⁴¹¹ *PB*, L 61 van 3 maart 1997.

⁴¹² *B.S.*, 24 december 2008.

van de lijst van niet voor productiedoeleinden gehouden zoogdieren die gehouden mogen worden⁴¹³, dat dezelfde bepalingen bevat.

3. Het paspoort voor gezelschapsdieren

36. Bij arrest van 14 april 2011 in de gevoegde zaken C-42/10, C-45/10, C-57/10, *Vlaamse Dierenartsenvereniging en Janssens tegen de Belgische Staat*, heeft het Hof van Justitie geantwoord op prejudiciële vragen van de Raad van State over de interpretatie van de Europese normen inzake paspoorten voor het intracommunautaire verkeer van gezelschapsdieren⁴¹⁴ en over de informatieprocedure op het gebied van de normen en technische voorschriften⁴¹⁵.

In het kader van de beroepen tot nietigverklaring van de drie koninklijke besluiten ter uitvoering van het paspoort voor gezelschapsdieren⁴¹⁶ heeft de Raad van State in zijn arresten van 10 januari 2010 het Hof van Justitie gevraagd of de Europese regelgeving eraan in de weg staat dat een nationale regeling die aan de voor het Europese modelpaspoort vastgestelde gegevens bijkomende gegevens toevoegt en die dit document, dat op Europees niveau verplicht is voor gezondheidsdoeleinden, bovendien gebruikt als een op nationaal niveau verplicht identificatie- en registratiedocument op het gebied van dierenwelzijn⁴¹⁷.

Het Hof van Justitie beantwoordt de vragen voor het grootste deel ontkennend en oordeelt dat de relevante Europese regeling niet in de weg staat van een nationale regeling *"die bepaalt dat paspoorten voor gezelschapsdieren voorzien moeten zijn van een uniek nummer(...) mits deze regeling garandeert dat dit identificatienummer uniek is"*, en *"krachtens welke het gezelschapsdierenpaspoort niet alleen overeenkomstig de regelgeving van de Unie wordt gebruikt als reisdocument, maar ook als bewijs van identificatie en registratie van honden op nationaal niveau"*. Hoewel het Hof van Justitie niettemin van mening was dat het paspoort meerdere velden voor de identiteit en het adres van de eigenaar van het dier moet bevatten en niet slechts één, met daarop zelfklevende etiketten in geval van verandering van adres en/of eigenaar, oordeelde het Hof dat de nationale bepalingen *"geen technische voorschriften vormen in de zin van artikel 1 van Richtlijn 98/34/EG"* van het Europees Parlement en de Raad van 22 juni 1998, die een speciale procedure vereist om de andere lidstaten te informeren.

37. Naar aanleiding van dit arrest heeft de Belgische Staat de geldende regelgeving gewijzigd, zodat het paspoort voor gezelschapsdieren voor de identificatie en registratie van honden verscheidene velden kan bevatten waarin de contactgegevens van de verantwoordelijke(n) kunnen worden vermeld⁴¹⁸ en de beroepen bij de Raad van State werden verworpen⁴¹⁹.

⁴¹³ B.S., 24 augustus 2009.

⁴¹⁴ D.w.z. Verordening (EG) nr. 998/2003 van het Europees Parlement en de Raad van 26 mei 2003 inzake veterinairerechtelijke voorschriften voor het niet-commerciële verkeer van gezelschapsdieren en houdende wijziging van Richtlijn 92/65/EEG van de Raad, *PB*, L 146, p. 1, en Beschikking van de Commissie van 26 november 2003 tot vaststelling van een modelpaspoort voor het intracommunautair verkeer van honden, katten en fretten, *PB*, L 312, p. 1.

⁴¹⁵ Richtlijn 98/34/EG van het Europees Parlement en de Raad van 22 juni 1998 betreffende een informatieprocedure op het gebied van normen en technische voorschriften, zoals gewijzigd door de Richtlijn 98/48/EG van het Europees Parlement en de Raad, van 20 juli 1998, *PB*, L 217, p. 18.

⁴¹⁶ Het koninklijk besluit van 21 september 2004 tot wijziging van het koninklijk besluit van 10 februari 1967 houdende reglement van de diergeneeskundige politie op de hondsdolheid (*B.S.*, 24 september 2004) (zaak C-42/10), het koninklijk besluit van 28 mei 2004 betreffende de identificatie en de registratie van honden (*B.S.*, 7 juni 2004), (zaak C-45/10), het koninklijk besluit van 5 mei 2004 houdende het model en de modaliteiten voor de uitgave van het paspoort voor het intracommunautair verkeer van katten en fretten (*B.S.*, 24 mei 2004) (zaak C-57/10). Volgens deze verordening is het paspoort voor gezelschapsdieren, naar Europees model, geldig als vaccinatiebewijs voor honden, katten en fretten en als identificatie- en registratiedocument voor honden.

⁴¹⁷ EG, nr. 199.482, nr. 199.483 en nr. 199.484 en van 14 januari 2010, *VDV en Janssens*.

⁴¹⁸ Ministerieel besluit van 14 september 2011 tot wijziging van het koninklijk besluit van 28 mei 2004 betreffende de identificatie en registratie van honden.

⁴¹⁹ EG, nr. 218.728, nr. 218.729 en nr. 218.730 en van 29 maart 2012.

4. Ritueel slachten zonder verdoving

38. Bij arrest van 29 mei 2018 in zaak C-426/16, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen vzw e.a. tegen het Vlaams Gewest*, heeft het Hof van Justitie geantwoord op een prejudiciële vraag van de Nederlandstalige Rechtbank van eerste aanleg te Brussel over de verenigbaarheid van de bepalingen van verordening (EG) nr. 1099/2009 van de Raad van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden⁴²⁰ met de vrijheid van godsdienst en eredienst zoals verankerd in artikel 9 EVRM, artikel 10 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie en/of artikel 13 VWEU. De reden hiervoor is dat Verordening 1099/2009 voorschrijft dat ritueel slachten zonder bedwelming moet plaatsvinden in een erkend slachthuis overeenkomstig de voorschriften van Verordening 853/2004⁴²¹, terwijl in het Vlaams Gewest de capaciteit van deze slachthuizen tijdens het offerfeest ontoereikend zou zijn en mobiele slachthuizen redelijkerwijs niet geschikt lijken om aan de erkenningsvoorschriften te voldoen.

Bij de rechtbank is door de eisende partijen beroep ingesteld om de beslissing van de Vlaamse minister voor Dierenwelzijn bij circulaire gericht aan de burgemeesters om met ingang van 2015 een einde te maken aan onbedwelmd slachten buiten de erkende slachthuizen, overeenkomstig verordening nr. 1099/2009, onwettig te horen verklaren. Daarmee was een einde gemaakt aan de praktijk van het afgeven van erkenningen voor het slachten in tijdelijke slachtinrichtingen voor het offerfeest.

Het Hof van Justitie heeft de vraag ontkennend beantwoord en geoordeeld dat niets afdoet aan de geldigheid van verordening nr. 1099/2009 op grond van artikel 10 van het Handvest en artikel 13 VWEU.

Het Hof herinnert allereerst aan de reikwijdte van de vrijheid van godsdienst en is van oordeel dat religieus slachten binnen de werkingssfeer van artikel 10 van het Handvest valt en niet ter discussie kan worden gesteld door eventuele theologische meningsverschillen over het al dan niet absolute karakter van de slachtverplichting. Het Hof is van mening dat Verordening nr. 1099/2009 rituele slachtingen zonder bedwelming beoogt te organiseren en te reguleren en dat deze verordening op zich niet van dien aard is dat zij het recht op vrijheid van godsdienst beperkt. Deze regels zijn niet alleen van toepassing op alle slachtingen in de EU, maar hebben ook als hoofddoel het welzijn van de dieren te beschermen en hun lijden te beperken, en de voedselveiligheid te garanderen, ter bescherming van de volksgezondheid. Het Hof van Justitie oordeelt ook dat de twijfels over de mogelijke slachtcapaciteit in Vlaanderen niet van dien aard zijn dat zij afbreuk doen aan de vaststelling dat Verordening nr. 1099/2009 op zich geen beperking van de vrijheid van godsdienst met zich meebrengt.

Ten slotte is het Hof van mening dat er geen aanwijzingen zijn dat de verordening ongeldig is omdat zij in strijd zou zijn met artikel 13 VWEU.

Op grond van dit arrest heeft de rechtbank geoordeeld dat de ministeriële beslissing bij circulaire om geen erkenningen meer af te geven voor tijdelijke slachtinrichtingen niet onrechtmatig is⁴²². Tegen deze beslissing is beroep ingesteld en de zaak wordt thans in staat gesteld.

⁴²⁰ Hoofdzakelijk artikel 4 van Verordening 1099/2009, dat bepaalt: “

1. Dieren worden uitsluitend gedood nadat zij zijn bedwelmd volgens de methoden en de desbetreffende specifieke toepassingsvoorschriften zoals beschreven in bijlage I. De toestand van bewusteloosheid en gevoelloosheid wordt aangehouden tot bij het dier de dood is ingetreden.

De in bijlage I vermelde methoden die niet de onmiddellijke dood tot gevolg hebben [...] worden zo spoedig mogelijk gevolgd door een methode die de dood garandeert, zoals verbloeden, pithing, elektrocutie of langdurige blootstelling aan zuurstoftekort.

[...]

4. Indien dieren worden geslacht volgens speciale methoden die vereist zijn voor religieuze riten, zijn de voorschriften van lid 1 niet van toepassing mits het slachten plaatsvindt in een slachthuis.”

⁴²¹ Verordening (EG) nr. 853/2004 van de Raad van 29 april 2004 houdende vaststelling van specifieke hygiënevoorschriften voor levensmiddelen van dierlijke oorsprong, *PB*, 2004, L. 226/22 van 25 juni 2004.

⁴²² Nederl. Civ. Brussel, 31 januari 2020, KB 16/626, *niet uitgegeven*.

39. Bij arrest van 17 december 2020 in de zaak C-336/19, *Centraal Israëlitisch Consistorie van België e.a. tegen de Vlaamse Regering*, heeft het Hof van Justitie een uitspraak gedaan in antwoord op prejudiciële vragen van het Grondwettelijk Hof over het volgende:

(1) of de bepalingen van Verordening (EG) nr. 1099/2009 die de lidstaten toestaan voorschriften aan te nemen die de dieren bij het doden een betere bescherming bieden dan de voorschriften die het onverdoofd slachten verbieden, met uitzondering van religieus slachten⁴²³, het mogelijk maken voorschriften aan te nemen die enerzijds voorzien in een verbod op het slachten zonder voorafgaande verdoving, ook bij ritueel slachten, en anderzijds in een alternatieve rituele slachtprocedure met omkeerbare bedwelming die niet tot de dood mag leiden; (2) indien de eerste vraag bevestigend wordt beantwoord, of deze bepalingen van de verordening verenigbaar zijn met het beginsel van vrijheid van godsdienst dat is neergelegd in artikel 10 van het Handvest; (3) indien de eerste vraag bevestigend wordt beantwoord, of de betrokken bepalingen en de bepalingen van de verordening die verplichte verdoving voorschrijven, behalve in het geval van ritueel slachten in een slachthuis, verenigbaar zijn met de beginselen van gelijkheid en non-discriminatie als bedoeld in de artikelen 20, 21 en 22 van het Handvest, aangezien het doden van dieren in het kader van de jacht, de visvangst en culturele en sportieve evenementen niet binnen de werkingssfeer van de verordening valt of niet onderworpen is aan voorafgaande verdoving.

Intussen had het Vlaamse Gewest de door de omzendbrief van zijn minister ingezette weg gevolgd en de artikelen 15 en 16 van de wet van 14 augustus 1986 gewijzigd bij decreet van 7 juli 2017⁴²⁴, dat op 1 januari 2019 in werking is getreden, waarbij het ritueel slachten zonder verdoving, zelfs in een erkend slachthuis, wordt verboden, maar waarbij wordt voorzien in een alternatieve rituele slachtmethode met omkeerbare bedwelming die niet de dood tot gevolg mag hebben. Deze nieuwe bepalingen waren aangevochten voor het Grondwettelijk Hof, dat bij arrest nr. 53/2019 van 4 april 2019 de genoemde prejudiciële vragen aan het Hof van Justitie heeft gesteld.

Het Hof van Justitie heeft de prejudiciële vragen ontkennend beantwoord en met betrekking tot de eerste twee vragen geoordeeld dat verordening nr. 1099/2009, gelezen in het licht van artikel 13 VWEU en artikel 10, lid 1, van het Handvest, "*aldus moet worden uitgelegd dat het zich niet verzet tegen een regeling van een lidstaat die voor rituele slachtingen een verdovingsmethode oplegt die omkeerbaar is en niet tot de dood van het dier kan leiden*"", en met betrekking tot de derde vraag dat zijn onderzoek "*geen feiten of omstandigheden aan het licht gekomen [zijn] die de geldigheid [van de relevante bepalingen] kunnen aantasten*".

Dit arrest is grotendeels gebaseerd op de verzoening van de beginselen van vrijheid van godsdienst en dierenwelzijn in de Europese Unie.

Wat de eerste twee vragen betreft, is het Hof van Justitie van oordeel (i) dat het betrokken Vlaamse decreet de vrijheid van godsdienst beperkt, maar dat deze beperking niet in strijd is met de vrijheid van godsdienst, aangezien "*de inmenging beperkt is tot een aspect van de specifieke rituele daad, dat als zodanig niet verboden is*"; zij stelt vast (ii) dat de inmenging een door de EU erkende doelstelling van algemeen belang nastreeft, namelijk het vermijdbare lijden van dieren te beperken, en (iii) dat de maatregel evenredig is aan de nagestreefde doelstelling, aangezien de gekozen maatregel de voorkeur genoot boven andere, meer op de vrijheid van godsdienst inbreuk makende maatregelen.

Wat dit laatste punt betreft, besteedt het Hof van Justitie aandacht aan bepaalde ontwikkelingen en herinnert het eraan dat bij vraagstukken van algemeen beleid, zoals de verhouding

⁴²³Artikel 26, § 2, alinea 1, sub c), van de Verordening (EG) nr. 1099/2009 van de Raad van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden, dat bepaalt: "*§ 2. De lidstaten kunnen nationale wetten invoeren die leiden tot uitgebreidere bescherming van dieren bij het doden dan die van onderhavige verordening, in de volgende domeinen: [...] (c) het slachten van dieren overeenkomstig artikel 4, lid 4, en daarmee verband houdende activiteiten.*"

⁴²⁴Decreet van 7 juli 2017 houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat de toegelaten methodes voor het slachten van dieren betreft, *B.S.*, 18 juli 2017.

tussen de staat en de godsdiensten, bijzonder belang moet worden gehecht aan de rol van de nationale beleidsmaker, *a fortiori* wanneer deze is gebaseerd op wetenschappelijke gegevens; voorts kan in dit verband rekening worden gehouden met de ontwikkeling van de waarden en opvattingen van de samenleving, die steeds meer belang hecht aan het welzijn van dieren; ten slotte belemmert de Vlaamse regeling niet dat producten van in een andere lidstaat zonder voorafgaande bedwelmingsritueel geslachte dieren worden vervoerd; het Hof concludeert dat " *de maatregelen van het in het hoofdgeding aan de orde zijnde decreet het mogelijk maken om een billijk evenwicht te bewerkstelligen tussen het belang dat wordt gehecht aan het welzijn van dieren enerzijds en de vrijheid van joodse en islamitische gelovigen om hun godsdienst te belijden anderzijds, en dat die maatregelen dus evenredig zijn* ".

Wat de derde vraag betreft, besluit het Hof van Justitie, na de definitie van culturele of sportieve evenementen in herinnering te hebben gebracht, dat deze hooguit een marginale vleesproductie opleveren en dat zij niet worden ingegeven door productiedoelstellingen; dat de visvangst en de jacht plaatsvinden in een context waarin de omstandigheden waaronder de dieren worden gedood, sterk verschillen van die van landbouwhuisdieren; dat deze omstandigheden in het bijzonder de uitsluiting van deze praktijken van de werkings sfeer van verordening nr. 1099/2009 rechtvaardigen, zonder daarbij de door het Handvest gewaarborgde culturele, godsdienstige en taalkundige verscheidenheid uit het oog te verliezen; het Hof van Justitie concludeert dat geen van deze factoren de " *geldigheid van artikel 26, lid 2, eerste alinea, sub c, van verordening nr. 1099/2009 kan aantasten* ".

Na deze uitspraak werd de zaak verder behandeld door het Grondwettelijk Hof waar zij bepleit en in behandeling werd genomen. Er wordt een uitspraak verwacht in september 2021.

III. De 'wrijvingszones' van bevoegdheden tussen autoriteiten, geïllustreerd door de thematische verdelingen

40. Zoals we hebben gezien, is het hele domein van dierenwelzijn overgedragen aan de gewesten, die de ruimste bevoegdheden hebben om hun bevoegdheden op dit gebied uit te oefenen, hoewel de federale staat bevoegd blijft om bepaalde kwesties te regelen die een indirecte impact op haar hebben.

We hebben ook gezien dat de Europese autoriteiten betrokken zijn bij de ontwikkeling van het normatieve kader voor dierenwelzijn, hetzij via primaire en secundaire wetgeving, hetzij via de rechtspraak van het Hof.

Wij stellen voor om hieronder, naar gelang van de categorieën van dieren of van de bevoegde controleorganen, bepaalde thema's te behandelen die de 'wrijvingszones' tussen de bevoegdheidsgebieden of de samenwerking tussen de verschillende machtsniveaus illustreren.

A. Volgens bepaalde categorieën van dieren

1. Gezelschapsdieren

41. Het begrip gezelschapsdier wordt erkend in het domein van dierenwelzijn⁴²⁵, maar wordt in het Waalse Dierenwelzijnwetboek alleen wettelijk gedefinieerd als "een dier dat door een mens wordt gehouden of bedoeld is gehouden te worden om hem hoofdzakelijk gezelschap te houden"⁴²⁶.

42. Door in de wet van 14 augustus 1986 een artikel 4, § 2/2 op te nemen dat halsbanden verbiedt die elektrische schokken geven⁴²⁷, werd de Vlaamse wetgever ertoe aangezet het welzijn van gezelschapsdieren te regelen op een gebied dat raakt aan de bevoegdheden van de federale wetgever, te weten het gebied van de productnormen en de gezondheid van mens en dier.

In een arrest nr. 119/2020 van 24 september 2020 heeft het Grondwettelijk Hof de grondwettigheid van deze maatregel bekrachtigd, maar niet rechtstreeks met betrekking tot de regels inzake de verdeling van de bevoegdheden. Het Hof heeft met name vastgesteld dat het verbod niet discriminerend is omdat het alleen van toepassing is op honden en niet op vee, en dat een uitzondering mogelijk is voor gedragstherapie maar niet voor het gebruik van jachthonden. Ook het idee dat toelating gerechtvaardigd zou zijn om agressie bij honden te bestrijden en zo de fysieke integriteit van mensen te beschermen, werd verworpen.

43. Door de gewestelijke regering toe te staan de voorwaarden voor het in de handel brengen van dieren vast te stellen, en met name de garanties die aan de koper van een dier worden geboden en de bijbehorende certificaten⁴²⁸, streeft de gewestelijke wetgeving ongetwijfeld het welzijn van dieren na, maar begeeft zij zich op een terrein dat een conflict met de federale regels inzake consumentenbescherming zou kunnen doen ontstaan.

Dit geldt ook voor de voorwaarden van de door de verkopers van honden verleende garanties, die wat betreft termijnen, bewijslast, terugroepings- en terugbetalingsprocedure niet noodzakelijkerwijs overeenstemmen met de regels die van toepassing zijn op de verkoop van goederen, overeenkomstig de federale wetgeving inzake consumentenbescherming⁴²⁹.

Deze kwestie zou eventueel kunnen worden besproken, rekening houdend met de respectieve belangen van de consument, de verkoper en het dier.

44. Door het sluiten van een kredietovereenkomst⁴³⁰ voor de aankoop van een huisdier te verbieden, beperkt de dierenwelzijnswetgeving de werkingssfeer van de federale bepalingen inzake consumentenkrediet⁴³¹.

Niets wijst er echter op dat de bevoegdheid van de gewesten niet tot dit gebied kan worden uitgebreid, met name gelet op het doel van de maatregel, namelijk het voorkomen van impulsaankopen⁴³². De maatregel was reeds goedgekeurd toen de zaak op federaal niveau werd behandeld.

45. De regelgeving inzake gezelschapsdieren is ook een gebied waar de federale bevoegdheden inzake gezondheid en de gewestelijke bevoegdheden inzake dierenwelzijn elkaar kunnen kruisen.

Het paspoort voor gezelschapsdieren is een voorbeeld van geslaagde convergentie bij de uitoefening door verschillende autoriteiten van hun respectievelijke bevoegdheden, zonder dat daarvoor een samenwerkingsovereenkomst nodig is.

⁴²⁵ Met name, wat paspoorten betreft, door Verordening (EU) nr. 576/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 12 juni 2013 betreffende het niet-commerciële verkeer van gezelschapsdieren en door artikel 10bis van de wet van 14 augustus 1986, dat de aankoop van een gezelschapsdier op krediet verbiedt.

⁴²⁶ Waalse Dierenwelzijnwetboek, art D.4, § 1, lid 1, 4°.

⁴²⁷ Vl. Decr., 13 juli 2018, Art. 4, B.S., 10 augustus 2018.

⁴²⁸ Zie met name artikel 10 van de wet van 14 augustus 1986, zoals toegepast in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in Vlaanderen.

⁴²⁹ Wetboek van economisch recht, boek VI.

⁴³⁰ Artikel 10bis van de wet van 14 augustus 1986.

⁴³¹ Wetboek van economisch recht, boek VII, titel 4.

⁴³² Parl. Doc., Senaat, sess. 2006-2007, verslag, 3-1147/4, 8 november 2006, p. 4.

Dit document is oorspronkelijk verplicht gesteld bij een Europese verordening, die als zodanig van toepassing is op honden, katten en fretten, om hun vaccinatie te certificeren in geval van intracommunautair verkeer⁴³³. Het heeft geleid tot de uitvaardiging van een besluit dat de verdeling van dit paspoort voor katten en fretten⁴³⁴ organiseert, alsook de modaliteiten van de certificering van de rabiësvaccinatie voor deze dieren⁴³⁵, in het kader van het federale diergezondheidsbeleid. Het paspoort wordt echter ook gebruikt als identificatie- en registratiedocument voor honden (d.w.z. een nationaal identiteitsdocument), als onderdeel van het dierenwelzijnsbeleid⁴³⁶.

Het is derhalve gebaseerd op diergezondheidsvoorschriften en wordt vervolgens gebruikt voor dierenwelzijnsdoeleinden. Het is door drie verschillende autoriteiten verplicht gesteld voor drie verschillende functies: (i) de Europese Unie, voor het intracommunautaire verkeer van honden, katten en fretten; ii) het Belgische federale niveau, voor de opstelling van het verplichte vaccinatiecertificaat en de verspreiding ervan voor honden, katten en fretten; iii) het Belgische gewestelijke niveau, voor de opstelling van het identificatiedocument voor honden.

Wanneer de gewestelijke autoriteiten daarentegen besluiten uitvaardigen met als doel de sterilisatie van katten te plannen om de toename ervan tegen te gaan, voeren zij een dierenwelzijnsbeleid dat ongetwijfeld een positieve invloed heeft op het federale diergezondheidsbeleid.

2. Huisdieren

46. Het begrip huisdier wordt alleen wettelijk gedefinieerd in het Waalse Dierenwelzijnwetboek, als verwijzend naar "een dier dat gehouden en gebruikt kan worden in een circus of in een reizende tentoonstelling overeenkomstig de lijst vastgesteld krachtens artikel D.25"⁴³⁷. In de gebruikelijke betekenis overlapt deze categorie echter met de categorie dieren op de positieve lijsten van dieren die mogen worden gehouden, waaronder gekweekt wild, in de zin van artikel 2, lid 1, 3° van de wet van 14 augustus 1986 zoals die van toepassing is in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

47. Het Hof van Justitie en de Raad van State hebben zich uitgesproken over de verenigbaarheid van de regels inzake de vaststelling van een positieve lijst van zoogdieren die mogen worden gehouden met beginselen als de vrijheid van handel en nijverheid of het verbod op kwantitatieve invoerbeperkingen, beginselen die met name door federale en Europese regelgeving worden gewaarborgd.

48. Het gewestelijke beleid inzake het welzijn van gezelschapsdieren kan ook van invloed zijn op het federale beleid inzake diergezondheid, of zelfs een tekortkoming van dit beleid op diergeneeskundig niveau verhelpen.

Bij arrest nr. 154/2019 van 24 oktober 2019 heeft het Grondwettelijk Hof uitspraak gedaan over een beroep tot nietigverklaring van het Vlaamse decreet van 23 maart 2018 tot wijziging van artikel 3 en artikel 19 van de wet van 14 augustus 1986 en houdende een verbod voor paarden die een caudectomie hebben ondergaan om deel te nemen aan tentoonstellingen, keuringen en wedstrijden, ongeacht of dit al dan niet om diergeneeskundige redenen noodzakelijk was.

⁴³³ Zie hierboven: Verordening (EG) nr. 998/2003 van het Europees Parlement en de Raad van 26 mei 2003 en Beschikking 2003/803/EG van de Commissie van 26 november 2003 tot vaststelling van een modelpaspoort voor het intracommunautair verkeer van honden, katten en fretten.

⁴³⁴ K.B. van 5 mei 2004 houdende het model en de modaliteiten voor de uitgave van het paspoort voor het intracommunautair verkeer van katten en fretten, *B.S.*, 24 mei 2004.

⁴³⁵ K.B. van 21 september 2004 tot wijziging van het koninklijk besluit van 10 februari 1967 houdende reglement van de diergeneeskundige politie op de hondsdolheid, *B.S.*, 24 september 2004.

⁴³⁶ K.B. van 28 mei 2004 betreffende de identificatie en de registratie van honden, *B.S.*, 7 juni 2004 - dit besluit is ingetrokken en vervangen door het K.B. van 25 april 2014, *B.S.*, 27 juni 2014.

⁴³⁷ Waalse Dierenwelzijnwetboek, Art. D.4, § 1, lid 1, 6°.

De caudectomie van paarden, d.w.z. een amputatie die volgens een bepaalde traditie bij Belgische trekpaarden werd uitgevoerd, was op grond van artikel 17bis van de wet van 14 augustus 1986 bij koninklijk besluit van 17 mei 2001 verboden, tenzij het om een diergeneeskundige reden nodig was. Deze beschikking is destijds aangevochten voor de Raad van State, die het beroep heeft verworpen na de belangen van de verzoekers te hebben afgewogen tegen de door de norm nagestreefde doelstellingen⁴³⁸. Bovendien mogen dieren die een bij artikel 17 bis verboden ingreep hebben ondergaan, niet deelnemen aan tentoonstellingen, keuringen en wedstrijden op grond van artikel 19. Gezien het feit dat de uitzondering om diergeneeskundige redenen vaak werd misbruikt om de deelname van gecoupeerde dieren aan tentoonstellingen, keuringen en wedstrijden te rechtvaardigen, heeft de Vlaamse wetgever het verbod op deelname uitgebreid tot dieren die na 15 april 2018 een diergeneeskundige ingreep hebben ondergaan. In Wallonië is een gelijkaardig stelsel ingevoerd via artikel D.38 van het Waalse dierenwelzijnwetboek⁴³⁹.

Het Grondwettelijk Hof heeft de grondwettigheid van deze maatregel bekrachtigd, met name ten aanzien van de beginselen van gelijkheid en non-discriminatie, met verwijzing naar het feit dat aangezien de decretale wetgever niet bevoegd is om wetgeving uit te vaardigen met betrekking tot de orde van dierenartsen of de verrichte diergeneeskundige handelingen, alleen de voorgenomen aanvullende maatregelen doeltreffend kunnen zijn, ongeacht of de diergeneeskundige noodzaak al dan niet terecht is ingeroepen⁴⁴⁰.

3. Landbouwhuisdieren

49. Landbouwhuisdieren worden in geen enkele wetgeving als zodanig gedefinieerd, maar worden soms aangeduid als dieren die voor de landbouwproductie worden gehouden⁴⁴¹. Zij zijn opgenomen in de lijst van zoogdieren die mogen worden gehouden, indien van toepassing.

50. De maatregelen die werden uitgevaardigd voor het vervoer van landbouwhuisdieren⁴⁴² zijn gebaseerd op zowel dierengezondheids- als dierenwelzijnsoverwegingen. De dubbele rechtsgrondslag werd in feite ingeroepen bij de uitvaardiging ervan, vóór de regionalisering van de materie⁴⁴³.

51. Hetzelfde geldt voor de controles van het FAVV in de slachthuizen in het bijzonder: de inspecteurs dierenartsen van het FAVV waren belast met de controle van zowel de gezondheid als het welzijn van de dieren in de slachthuizen. Na de zesde staatshervorming zijn zij deze dubbele bevoegdheid blijven uitoefenen, soms in het kader van een overeenkomst tussen de gewestelijke en de federale overheid. Het is moeilijk voor te stellen dat zij bij deze gelegenheid het welzijn van de dieren niet controleren. Aangezien het FAVV echter niet langer verantwoordelijk is voor deze controle⁴⁴⁴, hebben de gewesten deze verantwoordelijkheid grotendeels overgenomen door ambtenaren in de slachthuizen aan te wijzen. Toch zijn er nog enkele samenwerkingsprotocollen

⁴³⁸ RvS, nr. 174.317 van maandag 10 september 2007.

⁴³⁹ Bij decreet van 6 mei 2019 (*B.S.*, 28 augustus 2019) werd een lichte versoepeling van het verbod ingevoerd in artikel D.38, waarbij de bepaling nu luidt dat de door de operatie getroffen paardachtige toch mag deelnemen aan shows, expertises en wedstrijden indien kan worden aangetoond dat de amputatie werd uitgevoerd vóór de inwerkingtreding van de wet, d.w.z. 1 januari 2019.

⁴⁴⁰ Het hof verwijst in het bijzonder naar het advies dat over het ontwerp van decreet is uitgebracht door de afdeling Wetgeving van de Raad van State, *Parl. Doc.*, Vlaams Parlement, 2017-2018, nr. 1482/2, p. 4.

⁴⁴¹ Waalse Dierenwelzijnwetboek, art D.4, § 1, lid 1, 5°.

⁴⁴² Zie bijvoorbeeld het K.B. van 10 juni 2014 betreffende de voorwaarden voor het vervoer, het verzamelen en het verhandelen van landbouwhuisdieren.

⁴⁴³ RvS, Advies nr. 55-431/3 van 2 april 2014, geciteerd door J. VAN NIEUWENHOVE, 'Dierenwelzijn', *op. cit.*, nr. 899, p. 474.

⁴⁴⁴ Zie de persberichten van het FAVV, met name die van 14 december 2018 - <https://www.favv-afsca.be/professionelen/publicaties/pers/2018/2018-12-14.asp>

waarin de opmerkingen van het FAVV over het dierenwelzijn worden doorgegeven aan de gewestelijke diensten, zodat deze de nodige maatregelen kunnen nemen⁴⁴⁵.

52. In een arrest nr. 10/2021 van 21 januari 2021 heeft het Grondwettelijk Hof zich gebogen over een door de Fédération wallonne de l'agriculture asbl ingesteld beroep tot nietigverklaring van verschillende bepalingen van de Waalse Dierenwelzijnwetboek die betrekking hebben op het houden, het huisvesten, het fokken van dieren, dierenmarkten, de reclame gericht op het op de markt brengen en het schenken van dieren, alsmede het doden ervan.

Bij die gelegenheid heeft het Hof het middel genomen uit de schending van de regels inzake de verdeling van de bevoegdheden tussen de federale staat op het gebied van diergezondheid en de gewestelijke regels op het gebied van dierenwelzijn, ongegrond verklaard. Na eraan te hebben herinnerd dat "*de aangelegenheid van het dierenwelzijn en die van de diergezondheid [nauw] samenhangen*" (B.9), oordeelde het Hof dat het opleggen van de verplichting aan de houder van een dier om het dier voedsel, verzorging en onderdak te verschaffen, niet de gezondheid maar het welzijn van dieren regelt (B.11). Dezelfde conclusie wordt getrokken wanneer de wetgever de overbevolking van bepaalde soorten wil tegengaan (B.12.2-B.13) of de voorwaarden voor de erkenning van dierenmarkten regelt (B.15). Het Hof bevestigt voorts dat de regels voor het slachtproces een kwestie van welzijn zijn en niet van veiligheid van de voedselketen (B.17).

53. Ten slotte heeft de overdracht van de bevoegdheden inzake dierenwelzijn aan de gewesten gezorgd voor een grotere samenhang tussen deze bevoegdheid en deze op landbouwgebied, zodat de door de BWHI voorgeschreven verplichting om de instemming van de regionale regeringen te verkrijgen wanneer maatregelen op het gebied van dierenwelzijn worden genomen die gevolgen hebben voor het landbouwbeleid, is afgeschaft⁴⁴⁶.

4. Wilde dieren

54. Deze categorie dieren wordt niet gedefinieerd in de wetgeving inzake dierenwelzijn. Ze is relevant in het kader van wetgeving betreffende de natuurbescherming.

Oorspronkelijk was de wet van 14 augustus 1986 niet bedoeld om het welzijn van wilde dieren te beschermen⁴⁴⁷. Deze kwestie heeft het voorwerp uitgemaakt van een evolutie, vooral na de regionalisering van de materie.

55. In twee recente zaken heeft het Grondwettelijk Hof kunnen nagaan of Vlaamse en Waalse decretale initiatieven inzake het welzijn van in het wild levende dieren en de bescherming van in het wild levende dieren in overeenstemming zijn met de regels inzake de verdeling van de bevoegdheden tussen de federale staat en de gewesten.

Het eerste geval betreft een mogelijke gewestelijke inbreuk op de federale bevoegdheid inzake openbare veiligheid, brandbeveiliging en -preventie⁴⁴⁸, explosieven⁴⁴⁹ en productnormen⁴⁵⁰. Bij arrest nr. 165/2020 van 17 december 2020 heeft het Grondwettelijk Hof geoordeeld dat het Vlaamse decreet van 26 april 2019 houdende een reglementering op het gebruik van vuurwerk, voetzoekers, carbuurkanonnen en wensballonnen⁴⁵¹, in strijd is met de in het middel bedoelde federale bevoegdheden, voor zover zij het afsteken van vuurwerk, het tot ontploffing brengen van voetzoekers, het gebruik van carbuurkanonnen en het loslaten van wensballonnen verbieden om redenen van onder meer de bescherming van het dierenwelzijn. Het Grondwettelijk Hof oordeelde dat het 'zwaartepunt'

⁴⁴⁵ <https://leefmilieu.brussels/themas/dierenwelzijn/het-welzijn-van-landbouwhuisdieren>

⁴⁴⁶ Oud art. 6, § 1, V, lid 2, BWHL.

⁴⁴⁷ Parl. Doc., Senaat, gewone zitting, 1982-1983, nr. 469/1, p. 3.

⁴⁴⁸ Art. 6, § 1, VII, lid 3, 1° en 8°, BWHL.

⁴⁴⁹ Art. 6, § 1, X, lid 1, 10° en 13°, BWHL.

⁴⁵⁰ Art. 6, § 1, II, lid 2, 1° en VI, lid 3, BWHL.

⁴⁵¹ B.S., 17 mei 2019.

van de geregelde rechtsverhouding het gebruik van ontplofbare stoffen betreft, dat onder de federale bevoegdheid valt (B.12.1), en dat de impliciete bevoegdheden bedoeld in artikel 10 BWHI het Gewest niet toelaten een federale aangelegenheid te reglementeren, aangezien de weerslag niet marginaal is (B.14.2). Aldus heeft de decretale wetgever ook het in artikel 143, § 1, van de Grondwet neergelegde beginsel van federale loyauteit geschonden.

Het tweede geval betreft een mogelijke gewestelijke inbreuk op de federale bevoegdheid inzake luchtvaart, defensie, politie en civiele veiligheid⁴⁵². Bij arrest nr. 106/2021 van 15 juli 2021 heeft het Hof geoordeeld dat het Waalse decreet van 14 februari 2019 tot wijziging van artikel 11 van de wet van 12 juli 1973 betreffende het natuurbehoud met het oog op het opleggen van een vliegverbod voor drones boven natuureservaten⁴⁵³ de in het middel bedoelde federale bevoegdheden niet schendt, in de mate dat het het uitvoeren van vluchten met drones boven natuureservaten om redenen van natuurbescherming en natuurbehoud verbiedt. Het Hof oordeelde met name dat hoewel de luchtvaart, een federale bevoegdheid, de regels voor het gebruik van drones omvat en het besluit inbreuk maakt op deze bevoegdheid, dit niettemin gerechtvaardigd wordt door de impliciete bevoegdheden van artikel 10 BWHI. Het verbod is dus noodzakelijk voor de doelstelling om de wilde fauna en flora en de biodiversiteit te beschermen (B.16.2), de materie leent zich voor een gedifferentieerde reglementering (B.16.3) en de weerslag op het federale recht is marginaal (B.16.4). De wetgever schendt daarbij niet de beginselen van federale loyauteit en proportionaliteit (B. 17. en B.18).

Deze twee zaken illustreren de mate waarin de theorie van de impliciete bevoegdheden door de gewesten kan worden ingeroepen om inbreuk te maken op federale bevoegdheden op grond van hun bevoegdheden op het gebied van de bescherming van in het wild levende dieren en/of het welzijn van dieren. In dit verband zij erop gewezen dat de overdracht van bevoegdheden op het gebied van dierenwelzijn het mogelijk heeft gemaakt te zorgen voor een grotere samenhang met de domeinen natuurbehoud⁴⁵⁴ en milieubescherming⁴⁵⁵, die reeds tot de gewestelijke sfeer behoorden. Hetzelfde geldt voor de jacht⁴⁵⁶ en de riviervisserij⁴⁵⁷ en zeevisserij⁴⁵⁸, temeer daar deze aangelegenheden aanleiding konden geven tot uiteenlopende beleidsmaatregelen wanneer zij onder de bevoegdheid van verschillende autoriteiten vielen.

5. Exotische dieren

56. Exotische dieren worden alleen in het Waalse Dierenwelzijnwetboek wettelijk gedefinieerd als "*dieren waarvan de soort afkomstig is uit een ander ecosysteem dan dat van het Waalse Gewest*"⁴⁵⁹.

57. In veel gevallen valt het toezicht op de naleving van de CITES-wet- en regelgeving⁴⁶⁰ samen met het toezicht op de wetgeving inzake dierenwelzijn. Inbeslagnames door inspecteurs dierenartsen van de FOD Volksgezondheid en bestemming door het beheersorgaan binnen de FOD van illegaal ingevoerde en gehouden dieren maken vaak een einde aan de situatie waarin dieren gehouden worden in omstandigheden die niet overeenstemmen met de fysiologische en ethologische behoeften van deze diersoorten. Bij het toezicht op de invoer van en de handel in beschermd

⁴⁵² Deze federale bevoegdheden zijn gebaseerd op de artikelen 35 en 39 van de Grondwet, artikel 6, § 4, 3° en 4°, van de BWHI en de residuaire bevoegdheid van de federale overheid.

⁴⁵³ B.S., 5 maart 2019.

⁴⁵⁴ Art. 6, § 1, III, 2°, BWHI.

⁴⁵⁵ Art. 6, § 1, II, 1°, BWHI.

⁴⁵⁶ Art. 6, § 1, III, 5°, BWHI.

⁴⁵⁷ Art. 6, § 1, III, 6°, BWHI.

⁴⁵⁸ Art. 6, § 1, IV, 1°, BWHI.

⁴⁵⁹ Waalse Dierenwelzijnwetboek, art D.4, § 1, lid 1, 7°.

⁴⁶⁰ Zie boven: Wet van 28 juli 1981, Overeenkomst van Washington van 3 maart 1973 en Verordening (EG) nr. 338/97 van de Raad van 9 december 1996.

diersoorten zal het optreden van de Federale Diergeneeskundige Inspectie vaak gunstig zijn voor het dierenwelzijn.

58. Omgekeerd kunnen de gewestelijke autoriteiten maatregelen betreffende exotische dieren nemen wanneer zij bijvoorbeeld lijsten opstellen van dieren die mogen worden gehouden. Inspecteurs dierenartsen en de gewestelijke dienst voor dierenwelzijn kunnen op hun beurt een exotisch dier dat op een lijst van bedreigde exotische dieren staat, in beslag nemen en een bestemming geven, met als reden dat het niet voorkomt op de lijst van zoogdieren of reptielen die gehouden mogen worden. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer bepaalde exotische dieren worden gebruikt in circussen⁴⁶¹.

59. Er zij op gewezen dat een reglementair besluit dat betrekking heeft op de erkenning van een zoölogisch park, d.w.z. in de regel een gewestelijke bevoegdheid, maar dat bepalingen bevat inzake de maatregelen die moeten worden genomen wanneer een dier ontsnapt, met inbegrip van het beheer van het personeel en de openbare veiligheid, onder de federale veiligheidsbevoegdheid kan vallen, ook wanneer deze maatregelen tot gevolg hebben dat de vermenging van diersoorten en de instandhouding van de biodiversiteit worden voorkomen⁴⁶².

6. Ongedierte

60. De wet van 14 augustus 1986 en het Waalse Dierenwelzijnwetboek verwijzen naar de bestrijding van schadelijke organismen, maar bevatten geen definitie van deze categorie dieren.

61. De gewestelijke verboden op het gebruik van lijmvallen zijn gebaseerd op gewestelijke bevoegdheid inzake dierenwelzijn, ook al vallen deze producten onder de federale bevoegdheid inzake productnormen.

De afdeling Wetgeving van de Raad van State werd vóór de regionalisering om advies gevraagd over een ontwerp van koninklijk besluit betreffende het verbod op het in de handel brengen van producten die schadelijk zijn voor het dierenwelzijn. Ze was van oordeel dat het besluit juridisch niet gebaseerd kon zijn op de wet van 21 december 1998 betreffende de productnormen, aangezien het een dierenwelzijnsdoelstelling nastreefde⁴⁶³.

B. Volgens de controlerende instantie

1. De gewestelijke inspectiedienst en zijn ambtenaren

62. Overeenkomstig artikel 11, lid 1 van de BWHI van 8 augustus 1980 kunnen de gewesten inbreuken op hun bepalingen strafbaar stellen en sancties voor dergelijke inbreuken vaststellen.

Overeenkomstig artikel 11, lid 3 BWHI kunnen de gewesten de hoedanigheid van ambtenaar of officier van de gerechtelijke politie toekennen aan beëdigde ambtenaren van hun besturen of van de organen die onder hun toezicht ressorteren, naast het regelen van de bewijskracht van de processen-verbaal die zij opmaken en van de gevallen die aanleiding geven tot een huiszoeking. Bijgevolg kan

⁴⁶¹ Een ander voorbeeld is de inbeslagname door de Vlaamse inspectiedienst in februari 2021 van een serval (zaak aanhangig bij de EG onder nr. G/A 233.612/VII-41106) op grond van het feit dat deze niet voorkomt op de positieve lijst van zoogdieren die gehouden mogen worden. Het is een exotische kat die endemisch is in Afrika ten zuiden van de Sahara en die is opgenomen in bijlage II van de CITES-overeenkomst als 'momenteel niet met uitsterven bedreigd, maar dat kan wel het geval zijn als de handel niet strikt wordt gecontroleerd'. We wijzen erop dat dit dier op de Nederlandse positieve lijst staat van zoogdieren die gehouden mogen worden.

⁴⁶² RvS, advies nr. 56.208/3 van 4 juni 2014 over de erkenning van zoölogische parken, geciteerd door J. VAN NIEUWENHOVE, 'Dierenwelzijn', *op. cit.* p. 478.

⁴⁶³ RvS, advies nr. 55.717/3 van 14 april 2014, geciteerd door J. VAN NIEUWENHOVE, 'Dierenwelzijn', *op. cit.* p. 478.

de gewestelijke wetgever de bevoegdheid tot opsporing en vaststelling van overtredingen aan zijn ambtenaren toevertrouwen en de modaliteiten van die bevoegdheid bepalen.

Dat doet het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wanneer het "*de met het toezicht belaste personeelsleden van het Instituut bedoeld in artikel 5, §1 van het Wetboek van inspectie* [lees: Leefmilieu Brussel]" aanstelt in artikel 34, § 1, tweede streepje van de wet van 14 augustus 1986, of het Waals Gewest wanneer het "*de ambtenaren bedoeld in artikel D.146 tot D.155 van Boek I van het Milieuwetboek*" in artikel D.104, § 1 van het Waalse dierenwelzijnwetboek aanwijst als de agenten die bevoegd zijn om overtredingen van de wet op te sporen en vast te stellen.

2. Gemeenten en gemeenteambtenaren

62. Net als de provincies zijn de gemeenten gedecentraliseerde overheidsdiensten⁴⁶⁴ die autonoom zijn in aangelegenheden van gemeentelijk belang⁴⁶⁵ maar die ook optreden als gedeconcentreerde overheden ten behoeve van hogere overheden, namelijk het gewest of de federale staat, door delegatie van de wet, het decreet of de ordonnantie⁴⁶⁶.

In dit verband kunnen zij bevoegd zijn voor de algemene veiligheidspolitie, overeenkomstig artikel 135 van de Nieuwe gemeentewet (federale bevoegdheid), en kunnen zij ter waarborging van de openbare orde algemene of specifieke maatregelen nemen⁴⁶⁷ met betrekking tot dieren, maar kunnen zij ook bepaalde politiebevoegdheden krijgen, zoals taken in verband met het toezicht op het dierenwelzijn (gewestelijke bevoegdheid)⁴⁶⁸.

Dit doet het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ook wanneer het "*de met het toezicht belaste personeelsleden van het Instituut bedoeld in artikel 5, §1 van het Wetboek van inspectie* [lees: Leefmilieu Brussel]" aanstelt in artikel 34, § 1, tweede streepje van de wet van 14 augustus 1986, of het Waals Gewest wanneer het "*de ambtenaren bedoeld in artikel D.146 tot D.155 van Boek I van het Milieuwetboek*" in artikel D.104, § 1 van het Waalse dierenwelzijnwetboek aanwijst als de agenten die bevoegd zijn om overtredingen van de wet op te sporen en vast te stellen.

Zo zal een gemeenteambtenaar een federale bevoegdheid uitoefenen wanneer hij tussenkomt bij de controle en inbeslagname van een gevaarlijk dier, en een gewestelijke bevoegdheid wanneer hij een dier in beslag neemt om een einde te stellen aan een overtreding van de dierenwelzijnswet.

3. Politiediensten en hun ambtenaren

63. De artikelen 14 en 15 van de politiewet van 5 augustus 1992 maken een onderscheid tussen de uitoefening van bestuurlijke en gerechtelijke politiebevoegdheden.

In het kader van de bestuurlijke politie (Art. 14) zorgen de politiediensten voor de handhaving van de openbare orde, met inbegrip van de naleving van de politiewetten, het voorkomen van strafbare feiten en de bescherming van personen en goederen, naast de bevoegdheden inzake algemeen toezicht en controle op wettelijk toegankelijke plaatsen en de materiële maatregelen die daarmee gepaard gaan.

Zo kunnen leden van de federale en de lokale politie op plaatsen waartoe zij wettelijk toegang hebben, levende dieren administratief in beslag nemen in het kader van federale bevoegdheden, zoals de algemene politie voor de handhaving van de openbare orde, de speciale politie voor gevaarlijke dieren, of zelfs in het kader van een administratieve maatregel ter bescherming van eigendom, wanneer hun veiligheid in het gedrang is⁴⁶⁹.

⁴⁶⁴ Art. 162 Grondwet

⁴⁶⁵ Art. 41 Grondwet

⁴⁶⁶ D. BATSELÉ, T. MORTIER, M. SCARCEZ, *Manuel de droit administratif*, Bruylant, Brussel, 2010, p. 150.

⁴⁶⁷ Artikel 135, § 2, 6° van de Nieuwe gemeentewet geeft de Gemeente als taak "*het verhelpen van hinderlijke voorvallen waartoe rondzwervende kwaadaardige of woeste dieren aanleiding kunnen geven*".

⁴⁶⁸ Zie de taken die in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn toevertrouwd aan de gemeentelijke toezichthoudende ambtenaren krachtens artikel 34, § 1 van de wet van 14 augustus 1986.

⁴⁶⁹ Wet van 5 augustus 1992 op het politieambt, Art. 30.

In het kader van de gerechtelijke politie (Art. 15) houden de politiediensten zich onder meer bezig met het verzamelen van bewijsmateriaal en het opsporen en vaststellen van strafbare feiten met het oog op vervolging. In beginsel kunnen zij in het verlengde van deze bevoegdheid overgaan tot gerechtelijke inbeslagname van dieren⁴⁷⁰.

Zoals de afdeling Wetgeving van de Raad van State heeft opgemerkt, zijn de doeleinden van de twee beslagleggingen niet dezelfde en zou een situatie van samenloop tussen de twee beslagleggingen kunnen ontstaan⁴⁷¹.

De gewestelijke wetgever mag de bevoegdheid tot opsporing en handhaving van gewestelijke overtredingen inzake dierenwelzijn dan ook niet uitdrukkelijk toevertrouwen aan leden van de lokale en federale politie. Deze bevoegdheid behoort reeds tot het takenpakket van de federale en de lokale politie. Elk nieuw strafbaar feit of feit dat in een gewestelijke wetgeving op basis van artikel 11 BWHI wordt aangeklaagd, zal door de federale en lokale politiediensten worden onderzocht en vastgesteld, overeenkomstig de hierboven vermelde beginselen.

64. Daarentegen rijst de vraag of een gewest dat de bevoegdheden inzake opsporing en onderzoek van inbreuken op zijn wetgeving wenst te wijzigen, uit te breiden of te beperken, of zelfs bepaalde administratieve politietaken wenst toe te wijzen, de bevoegdheid die het heeft ten aanzien van zijn eigen ambtenaren en de ambtenaren die onder zijn toezicht staan, mag uitoefenen ten aanzien van de leden van de federale en de lokale politie.

A priori is dit niet het geval en zullen zij slechts optreden binnen de grenzen die door het federale recht, met name de wet op de politieambt van 5 augustus 1992, zijn vastgelegd.

Twee mogelijke uitzonderingen op dit beginsel zijn echter het vermelden waard.

De eerste betreft het behoud van de bevoegdheden die de federale staat vóór de regionalisering uitoefende, zolang deze niet door de gewesten zijn gewijzigd of ingetrokken, overeenkomstig artikel 94, § 1 BWHI.

Deze bepaling kan bijvoorbeeld rechtvaardigen dat de bevoegdheden van politieambtenaren om in het kader van het dierenwelzijnsbeleid dieren administratief in beslag te nemen, worden gehandhaafd overeenkomstig de taken die zij vóór de regionalisering vervulden, bij gebrek aan een 'overname' van de gewestelijke bevoegdheid.

De tweede uitzondering betreft de uitoefening van de impliciete bevoegdheden waarvan sprake is in artikel 10 BWHI.⁴⁷²

Naar aanleiding van een ontwerp van Vlaams decreet tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 heeft de afdeling Wetgeving van de Raad van State in haar advies nr. 62.825/3 van 5 maart 2018 gesteld dat, hoewel het Vlaams Gewest in beginsel niet bevoegd is om leden van de federale en lokale politie te belasten met de opsporing en registratie van strafbare feiten, dit wel zou kunnen volgens de regels die van toepassing zijn op de impliciete bevoegdheden bedoeld in artikel 10 BWHI⁴⁷³. De Raad van State stelt dat in de voorbereidende werken van het decreet in beginsel moet worden aangegeven dat de wetgever voornemens is een beroep te doen op impliciete bevoegdheden wanneer dit het geval is.

In de toelichting bij het ontwerpdecreet merkt de Regering op dat in dit geval aan de voorwaarden voor de uitoefening van impliciete bevoegdheden is voldaan. In de eerste plaats herinnert de Regering eraan dat een bestaande situatie wordt gehandhaafd en dat geen nieuwe bevoegdheden worden verleend. Bovendien zou de opheffing van de lokale en federale politiebevoegdheden onevenredige gevolgen hebben op het terrein. Een goede samenwerking tussen de politie en de gewestelijke dienst dierenwelzijn is noodzakelijk om toe te zien op de naleving van

⁴⁷⁰ Wet van 5 augustus 1992 op het politieambt, Art. 15, lid 1, 2°, Sv., Art. 28bis, § 3, 35 en 35ter.

⁴⁷¹ RvS, advies nr. 51.723/A/V van 11 september 2012, over het ontwerpartikel tot wijziging van artikel 42 van de wet van 14 augustus 1986 (Kamer, n.v.t., 2012-2013, Parl. Doc. 53, 2512/001, p. 39).

⁴⁷² Deze bevoegdheid werd van toepassing verklaard op de ordonnantiëwetgever in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest door artikel 4 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 betreffende de Brusselse instellingen.

⁴⁷³ RvS, advies, p. 14-15; *Parl. Doc.*, Vlaams Parlement, n.v.t., 2017-2018, nr. 1555/1 van 11 april 2018, p. 50.

de wetgeving inzake dierenwelzijn en om straffeloosheid te voorkomen. Ten slotte doet de uitoefening van de bevoegdheid geen afbreuk aan de eenheid van de federale bevoegdheid op dit gebied⁴⁷⁴.

Het gebruik van de politie om in Vlaanderen administratieve inbeslagnames van dieren uit te voeren wegens inbreuken op het dierenwelzijn, lijkt dus, althans gedeeltelijk, gebaseerd te zijn op de uitoefening van impliciete bevoegdheden.

IV. Hoe zit het met de noodzaak of wenselijkheid van een autonome instelling (dierenministerie)?

65. Uit het bovenstaande onderzoek blijkt dat het welzijn van dieren een uitgestrekt domein betreft dat sinds de wet van 14 augustus 1986 aanzienlijke bestuurlijke ontwikkelingen heeft ondergaan.

Zou in dit verband een dierenministerie dat alle kwesties in verband met dieren regelt, nodig en passend zijn?

Afgezien van het feit dat het onderwerp zich blijft ontwikkelen en zijn werkingssfeer blijft uitbreiden, is het ook van invloed, direct of indirect, op andere onderwerpen binnen de meest uiteenlopende domeinen. Daarom moeten er verschillende overheden, verschillende bevoegdheden en verschillende sectoren bij worden betrokken. Bovendien zijn in België de bevoegdheden verdeeld over verschillende federale en gefedereerde autoriteiten, die op hetzelfde bevoegdheidsniveau optreden, zonder dat het ene niveau overheerst op het andere. Het lijkt dan ook moeilijk om deze verschillende bevoegdheden in België binnen één ministerie te centraliseren.

Moeten wij dit betreuren? Wij denken van niet. We hebben gezien dat deze institutionele complexiteit, en met name de regionalisering van de materie, geen grote problemen heeft opgeleverd wat betreft de uitvoering van het beleid inzake dierenwelzijn. Integendeel, dit laatste lijkt de gewestelijke autoriteiten in staat te hebben gesteld hun eigen beleid te bepalen en doelstellingen na te streven die meestal convergent zijn, maar ook verschillen, afhankelijk van hun specifieke kenmerken. Deze omstandigheden zullen eerder tot een gezonde wedijver leiden, zoals blijkt uit de hernieuwde belangstelling voor dit onderwerp sinds 1 juli 2014 en de overvloed aan wet- en regelgevingsinitiatieven.

Ten slotte is het Belgische institutionele systeem zeker complex, maar het heeft het voordeel dat er meerdere en wederkerige controlemechanismen voor overheden en besturen bestaan. Naast de adviesorganen, waaronder de Raad van State, en de raadpleging van sectoren stroomopwaarts van de besluitvorming, met name binnen de raden voor dierenwelzijn, getuigt de aangehaalde rechtspraak van het feit dat de controle van de normen stroomafwaarts doeltreffend wordt uitgeoefend en dat het bestuur niet lijdt onder een gebrek aan invraagstelling of immobiliteit, of zelfs onder belangenconflicten die een impasse zouden doen ontstaan.

Het kan echter aangewezen zijn de invoering te overwegen van een instrument dat de coördinatie van het dierenwelzijnsbeleid en de uitvoering daarvan op flexibele wijze mogelijk maakt, wanneer de uitoefening van de gewestelijke bevoegdheid de federale bevoegdheid in het gedrang dreigt te brengen. Het samenwerkingsakkoord zou het juiste instrument kunnen zijn om een dergelijke coördinatie te organiseren, met inachtneming van het beginsel van federale loyaliteit. En waarom wordt er geen permanente structuur in het leven geroepen, bestaande uit vertegenwoordigers van de gewestelijke en federale entiteiten, die zou kunnen anticiperen op eventuele

⁴⁷⁴ *Parl. Doc.* Vlaams Parlement, n.v.t., 2017-2018, nr. 1555/1 d.d. 11 april 2018, p. 13.

bevoegdheidsconflicten die voortvloeien uit ontwerpen van wet- of regelgeving in domeinen zoals bijvoorbeeld de inbeslagname van dieren door de politie, de controle op de voedselketen, de regeling die van toepassing is op eigendom in het Burgerlijk wetboek en het burgerlijk recht (met inbegrip van de regelingen waarbij geen beslag kan worden gelegd, legaten, verhuur van voorwerpen ...), wettelijke aansprakelijkheid, handelspraktijken, productnormen enz.?

Bestuur en instellingen belast met Dierenwelzijn: *welke rollen, welke verantwoordelijkheden*

MARIE-BÉNÉDICTE DESVALLON, ADVOCaat BIJ DE BALIE VAN PARIJS
EN SOLICITOR VAN ENGELAND & WALES - HOOFD VAN DE AFDELING
DIERENRECHTEN VAN DE SLC

ACRONIEMEN EN AFKORTINGEN

- ANSES: Frans agentschap voor voedsel-, milieu- en arbeidsveiligheid
- DW: Dierenwelzijn
- CEA: Frans commissariaat voor atoomenergie en alternatieve energieën
- CEEA: Ethisch comité inzake dierproeven
- EESC: Europees Economisch en Sociaal Comité
- CGCT: Algemeen wetboek van de Franse territoriale gemeenschappen
- CNOPSAV: Franse nationale raad voor het beleid inzake de gezondheid van dieren en planten
- CNR-BEA: Frans referentiecentrum voor dierenwelzijn
- CNREEA: Frans nationaal comité voor ethische reflectie inzake dierproeven
- CNRS: Frans nationaal centrum voor wetenschappelijk onderzoek
- CRPM: Code rural et de pêche maritime (veldwetboek en wetboek inzake zeevisserij)
- DD(CS)PP: Departementaal directoraat voor de sociale cohesie en bescherming van de bevolking
- DGAL: Directoraat-generaal voor de voedselvoorziening
- DGCCRF: Directoraat-generaal voor de concurrentie, consumentenzaken en fraudebestrijding
- DRAAF: Regionale directoraten voor voedsel, landbouw en bosbouw
- EFMZV Europees Fonds voor maritieme zaken en visserij
- GIRCOR: Interprofessionele reflectie- en communicatiegroep over onderzoek
- INRAE: Frans nationaal onderzoeksinstituut voor landbouw, voedsel en milieu
- INSERM: Frans nationaal instituut voor gezondheid en medisch onderzoek
- MAA: Frans ministerie van Landbouw en Voeding
- MTES: Frans ministerie van Ecologische en Solidaire Overgang
- NAC: Nieuwe gezelschapsdieren
- OFB: Frans bureau voor biodiversiteit
- OIE: Internationale diergezondheidsorganisatie
- OPECST: Parlementair bureau voor de evaluatie van wetenschappelijke en technologische keuzes
- GLB: Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
- GVB: Gemeenschappelijk Visserijbeleid
- VwEU: Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie
- EU: Europese Unie

I. Inleiding

Terwijl het Verdrag van Maastricht van 7 februari 1992 het eerste verdrag was dat het begrip dierenwelzijn introduceerde in de [Verklaring betreffende de bescherming van dieren](#)⁴⁷⁵ (nr. 24 - bijlage bij het Verdrag), was het in 2007 dat het [Verdrag van Lissabon](#)⁴⁷⁶ aandacht besteedde aan de gevoelige aard⁴⁷⁷ van het dier wijdde in artikel 13 van het VwEU (Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie) in de volgende bewoordingen:

“Bij het formuleren en uitvoeren van het beleid van de Unie op het gebied van landbouw, visserij, vervoer, de interne markt en onderzoek, technologische ontwikkeling en de ruimte houden de Unie en de lidstaten ten volle rekening met de vereisten voor het welzijn van dieren als wezens met gevoel, onder eerbiediging van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen en gebruiken van de lidstaten met betrekking tot met name godsdienstige riten, culturele tradities en regionaal erfgoed.”

“Bestuur en instellingen verantwoordelijk voor dierenwelzijn”: een vergelijking met vele onbekende factoren die het verdient om een thesis over te maken, omdat zij de juridische lacunes, de belangenconflicten en de overlappingsen tussen instellingen weerspiegelt.

In de eerste plaats moet gespecificeerd dat het onderwerp beperkt zal blijven tot gedomesticeerde dieren. Het optreden tegen mishandeling en veterinaire inspecties worden in deze bijdrage overigens niet behandeld.

Wij zullen een aantal vragen beantwoorden die onze verschillende uiteenzettingen zullen structureren.

- Hoe houdt de nationale wetgeving rekening met het dierenwelzijn als bedoeld in artikel 13 van het VwEU?
- Dierenwelzijn per dier, soort of nut
- Het bestuur op het gebied van dierenwelzijn (“DW”) in kaart gebracht en institutionele verantwoordelijkheden: van nationale tot territoriale bevoegdheden
- Is het nodig om een autonome instelling te hebben?

II. Hoe houdt de nationale wetgeving rekening met het dierenwelzijn als bedoeld in artikel 13 van het VwEU?

Laat ons, om de betekenis van de begrippen in de vraag beter te begrijpen, elk van de begrippen eerst afzonderlijk bekijken.

A. Bestuur

Hoewel bestuur in de algemene zin voorafgaat aan het wetgeven en de handeling van het wetgeven stuurt, heeft het bestuur van dierenwelzijn te kampen met onbekenden, prioritaire belangen en veel tegenstrijdigheden.

⁴⁷⁵ Verdrag betreffende de Europese Unie, bij het Verdrag van Maastricht, PB C 191 van 29 juli 1992.

⁴⁷⁶ Ondertekend op 13 december 2007 en in voege getreden op 1 december 2009

⁴⁷⁷ [L’Homme : Roi des animaux](#) (De Mens: Koning der dieren) – Editions Société de Législation Comparée - Collection colloques volume 43 - 2020 – “D’une perspective européenne aux mises en œuvre nationales” – Marie Bénédicte Desvallon.

Idealistisch gezien zou bestuur “een normatief ideaal zijn dat hand in hand gaat met transparantie, ethiek en doeltreffendheid van het overheidsoptreden⁴⁷⁸”, kaderend in een strategisch beleid.

Vandaag is de legitimiteit van het beginsel van institutioneel optreden geen verworvenheid meer. De instellingen moeten compromissen sluiten over een reeks transversale vraagstukken. De kwestie van het dierenwelzijn is daar ongetwijfeld een van de grootste voorbeelden van.

Bestuur vereist de steun van de burgers. Bestuur is het resultaat van een politieke strategie die niet meer los kan staan van de economische en civiele actoren.

Een bijkomend element dat van belang is om op te merken, is dat artikel 13 verwijst naar “de Unie en de lidstaten”. Nationaal bestuur kan dus niet los staan van Europees bestuur.

Strategische politiek of politieke strategie, het is duidelijk dat er een proliferatie is van actoren in de dierenbescherming. Van de figurant tot de activist, de belanghebbenden op het toneel van de dierenbescherming zijn talrijk en gevarieerd, met ongelijke vaardigheden en overtuigingen.

B. Dierenwelzijn:

Terwijl de strijd tegen mishandeling wordt voorgesteld als een unaniem aanvaard concept, is het moeilijker om voor het begrip dierenwelzijn een juridische definitie te vinden.

Tot op heden bestaat er noch in het gemeenschapsrecht, noch in het Franse recht een unaniem aanvaarde definitie.

In de Europese wetgeving wordt echter verwezen naar de verschillende definities die door de OIE (Wereldorganisatie voor diergezondheid) zijn opgesteld, naargelang het gaat om land- of waterdieren.

Zo wordt in de [Gezondheidscode voor landdieren van de OIE](#) onder dierenwelzijn verstaan “de fysieke en mentale toestand van een dier in relatie tot de omstandigheden waarin het leeft en sterft”.

In de leidende beginselen van de OIE voor het welzijn van landdieren wordt verwezen naar de “vijf fundamentele vrijheden” die in 1965 zijn geformuleerd en universeel zijn erkend. Deze vijf vrijheden beschrijven de verwachtingen van de samenleving ten aanzien van de leefomstandigheden van dieren wanneer zij onder de hoede van de mens staan, namelijk:

- vrij zijn van honger, dorst en ondervoeding,
- vrij zijn van angst en stress,
- vrij zijn van fysieke of thermische spanningen,
- vrij zijn van pijn, verwonding en ziektes, en
- vrij zijn om het natuurlijke gedrag eigen aan zijn soort te vertonen.

Wat het welzijn van waterdieren betreft, heeft de OIE internationale normen ontwikkeld voor het welzijn van gekweekte vis (met uitzondering van siervissen) en deze opgenomen in de [Gezondheidscode voor waterdieren. De OIE pleit dan ook](#) voor het gebruik van “behandelingsmethoden die zijn aangepast aan hun biologische kenmerken en het garanderen van een omgeving die aan hun behoeften voldoet”.

Let wel dat in deze definities de nadruk ligt op het gedomesticeerde karakter van de dieren waarop het welzijn betrekking heeft.

In Frankrijk staat in de definitie van DW van het [ANSES](#) (het Franse agentschap voor de voedsel-, milieu- en arbeidsgezondheid), die wel in de Larousse maar niet in het Franse Burgerlijk Wetboek of in het [wetsvoorstel ter bestrijding van mishandeling](#) is opgenomen:

⁴⁷⁸ [Le concept de gouvernance \(Het begrip bestuur\)](#) - John Pitseys - In Revue interdisciplinaire d'études juridiques 2010.

*“Het welzijn van een dier is de positieve mentale en fysieke **toestand** die verband houdt met de bevrediging van zijn fysiologische en gedragsmatige behoeften en verwachtingen. Deze toestand varieert naar gelang van de perceptie van het dier van de situatie. ”*

De door een deel van de doctrine gemaakte vergelijking met de artikelen L.214-1 van de Code Rural et de la Pêche Maritime (“CRPM”) of artikel 515-14 van het Frans Burgerlijk Wetboek lijkt mij niet bevredigend, aangezien de individuele overweging van het dier niet in deze wetboeken is opgenomen. Volgens de [minister van Landbouw in een interview](#) in oktober 2020 is er “een vermenging tussen mishandeling en dierenwelzijn. Enerzijds moet dierenmishandeling onverbiddelijk worden bestreden: het is een opzettelijke, bij wet verboden handeling die erop gericht is een dier schade toe te brengen. Aan de andere komt er welzijn bij kijken, of het nu gaat om fokkerijen of slachthuizen, waar er een andere problematiek heerst ..

Er is een duidelijke kloof tussen de algemene opvatting van een slechte behandeling, gepaard gaand met een opzettelijke handeling, terwijl nalatigheid voldoende kan en moet zijn om een inbreuk te vormen.

Geen van de in het Strafwetboek voorziene straffen is gericht op het welzijn van dieren. Worden bestraft: diefstal van dieren, het delict van achterlating, ernstige mishandeling of misbruik van seksuele aard, daden van wreedheid, overtredingen en delicten van slechte behandeling.

C. “Rekening houden”

In het Verdrag houden de Unie en de lidstaten “*ten volle rekening met hetgeen vereist is voor het welzijn van dieren als wezens met gevoel.*”

Volgens de doctrine kan het begrip “rekening houden” gaan van een eenvoudige overweging bij het vastleggen van teksten tot de verenigbaarheid ervan met de doelstellingen, in dit geval de vereisten van het welzijn van dieren.

Er zijn echter twee voorbehouden wat deze verplichting betreft:

- Een sectorale werkingssfeer die beperkt is tot landbouw, visserij, transport, de interne markt, onderzoek en technologische ontwikkeling en ruimtevaart
- Uitzonderingen binnen deze sectoren, houden verband met godsdienstige riten, culturele tradities en regionaal erfgoed.

Achter het psychologisch belang van een betere maatschappelijke aanvaarding blijft rekening houden een middelenverbintenis ten opzichte van de betrokken sectorale norm. De instelling kan zich er dus aan onttrekken als zij kan aantonen dat deze niet in strijd is met de doelstellingen.

De wijze van rekening houden varieert van de naleving van de norm tot de bewustmaking van de betrokkenen door opleiding, de invoering van gidsen en richtlijnen of aanbevelingen, met name over de omstandigheden van huisvesting, transport en behandeling van de dieren. Het kan gaan van maatregelen die erop gericht zijn de veronderstelde oorzaken van het lijden tot een minimum te beperken (duur van het vervoer van levende dieren) tot maatregelen die erop gericht zijn de expressie van gedragingen die eigen zijn aan de soort te stimuleren (verrijking van de habitat).

D. Dieren waarvoor rekening wordt gehouden met hetgeen vereist is voor hun welzijn

Let wel dat het milieu niet wordt genoemd onder de sectoren waarvoor de verplichting om rekening te houden van artikel 13 van het VwEU geldt. Hieruit volgt dat wilde dieren niet onder artikel 13 van

het VwEU vallen. Er wordt gespecificeerd dat een wild dier dat is getemd of in gevangenschap wordt gehouden, niet tot de categorie huisdieren behoort⁴⁷⁹.

Het is interessant op te merken dat artikel L.214-3 van de CRPM het volgende bepaalt:

“Het is verboden huisdieren en wilde dieren die getemd zijn of in gevangenschap worden gehouden, te mishandelen.

Decreten van de Raad van State bepalen de specifieke maatregelen om deze dieren te beschermen tegen mishandeling of misbruik en om te voorkomen dat zij lijden tijdens de behandelingen die inherent zijn aan de verschillende technieken voor het fokken, huisvesten, vervoeren en slachten van dieren.

Hetzelfde geldt voor biologische, medische en wetenschappelijke experimenten, die beperkt moeten blijven tot gevallen van strikte noodzaak.”

De formulering omvat de sectoren bedoeld in artikel 13 van het VwEU.

De beschouwing van het welzijn van dieren verschilt in de stand van het positieve recht naar gelang van de juridische categorie waartoe het dier, of liever de soort, behoort, ook al vallen sommige dieren in verschillende categorieën afhankelijk van hun nut voor de mens, bijvoorbeeld honden die gezelschapsdieren of proefdieren kunnen zijn.

Tot de categorie gedomesticeerde dieren behoren:

- Gebruiksdieren: fokdieren, paardachtigen
- Proefdieren (sommige kunnen niet-gedomesticeerd zijn)
- Gezelschapsdieren: gedefinieerd als “ieder dier dat door de mens voor zijn plezier wordt gehouden of hiervoor bestemd is⁴⁸⁰”.

De juridische kwalificatie van niet-gedomesticeerde dieren dekt:

- Niet-gedomesticeerde dieren die in gevangenschap worden gehouden (dieren gehouden door circussen, dierentuinen, dolfinariums); en
- Wilde dieren
- Beschermden soorten:
 - o Beschermden soorten vallen onder twee verordeningen: Verordening (EG) nr. 338/97 van de Raad van 9 december 1996 (basisverordening) en Verordening (EG) nr. 865/2006 van de Commissie van 4 mei 2006, de zogenoemde uitvoeringsverordening, die meer gericht is op de instandhouding dan op het welzijn van de soorten.
 - o De anderen, alle anderen ((jacht)wild, zeeleven...)

Gezien het thema van het colloquium, dat gewijd is aan huisdieren, en om tijdsredenen zal in deze bijdrage niet worden ingegaan op niet-gedomesticeerde dieren die in gevangenschap worden gehouden, noch op wilde dieren. Naast tijd is er nog een essentiële reden: noch het welzijn, noch een goede behandeling zijn voorzien voor wilde dieren (onverminderd de teksten betreffende beschermden soorten die voor hun instandhouding bedoeld zijn). Voor hen moet alles nog worden gedaan, te beginnen met een verbod op en een veroordeling van elke vorm van mishandeling, naast een betere bescherming van hun leefgebied.

E. Strategieën betreffende DW

Het bestuur inzake DW is, zoals elk bestuur, het resultaat van een politieke strategie. Er moet worden vastgesteld dat de nationale strategie in het verlengde ligt van de Europese strategieën met het oog op de financiële en economische overwegingen van DW.

⁴⁷⁹ Art. R 411-5 van de Code de l'environnement: “Niet-gedomesticeerde dieren zijn dieren die niet door menselijke selectie zijn veranderd.”

⁴⁸⁰ Art L.214-6 van de Code rural et de pêche maritime

1. Van de Europese strategieën

a. Strategie van de EU voor bescherming en DW 2012-2015

Na het [communautair actieplan](#)⁴⁸¹ inzake de bescherming en het welzijn van dieren in de periode 2006-2010 hebben de Europese instellingen vastgesteld dat de toepassing van specifieke sectorale voorschriften betreffende DW is mislukt. De Europese Commissie heeft vervolgens een specifieke en transversale strategie⁴⁸² aangenomen voor één enkel systeem ter bescherming van het DW: De [Strategie van de EU inzake de bescherming en het welzijn van dieren in de periode 2012-2015](#).

Twee van de vijf doelstellingen waren specifiek gericht op DW:

- Onderzoeken of het mogelijk is een vereenvoudigd EU-wetgevingskader op te stellen dat voorziet in bepaalde principes betreffende DW voor alle dieren die voor economische doeleinden worden gehouden;
- Onderzoek naar het welzijn van gekweekte vis.

b. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid ("GLB") 2013-2020

In het GLB, waarvan de begroting ongeveer 40% van de Europese begroting uitmaakt, is DW de laatste van de algemene doelstellingen.

In 2013 heeft het Europees Parlement via een verordening⁴⁸³ landbouwers aan de hand van subsidies aangemoedigd hoge dierenwelzijnsnormen toe te passen.

Dus in de zin van artikel 33 getiteld "Dierenwelzijn":

"1. In het kader van deze maatregel worden dierenwelzijnsbetalingen toegekend aan landbouwers die zich er op vrijwillige basis toe verbinden concrete acties uit te voeren die bestaan uit één of meer dierenwelzijnsverbintenissen (...)

2. Dierenwelzijnsbetalingen worden slechts toegekend voor verbintenissen die verder gaan dan de verplichte normen (...).

4. Teneinde ervoor te zorgen dat de dierenwelzijnsverbintenissen in overeenstemming zijn met het algemene beleid van de Unie op dit gebied, is de Commissie bevoegd om overeenkomstig artikel 83 gedelegeerde handelingen vast te stellen met betrekking tot de omschrijving van de gebieden waar, in het kader van dierenwelzijnsverbintenissen, strengere normen voor productiemethoden moeten worden gerespecteerd. "

De Europese Rekenkamer⁴⁸⁴ wijst er in 2018 op dat "de financiële middelen van het GLB beter zouden kunnen worden gebruikt om ambitieuze DW-normen te bevorderen, met name gericht op drie situaties die in de EU nog steeds worden toegepast:

- - het systematisch couperen van staarten varkens, zonder verdoving;
- - een DW die nog moeilijk kan worden gewaarborgd tijdens het vervoer;
- - de aanhoudende slacht zonder bedwelming of met een bedwelmingmethode die onvoldoende wordt geacht.

c. De Green Deal

⁴⁸¹ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2010-0130_NL.html

⁴⁸² [Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad en het EESC over de strategie van de EU inzake de bescherming en het welzijn van dieren in de periode 2012-2015](#)

⁴⁸³ Verordening (EU) nr. 1305/2013 van het Europees Parlement inzake steun voor plattelandontwikkeling uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO)

⁴⁸⁴ Europese Rekenkamer, Speciaal verslag nr. 31, "Dierenwelzijn in de EU: het dichten van de kloof tussen ambitieuze doelstellingen en praktische uitvoering", 2018 (blz. 6)

In haar [mededeling van eind 2019](#) dringt de Commissie erop aan dat zij ervoor zal zorgen dat de nationale strategische plannen, zoals bedoeld in het toekomstige GLB dat is uitgesteld tot 2022, zullen leiden tot striktere normen voor DW. De lidstaten zullen een "randvoorwaardensysteem" voor DW moeten invoeren om in aanmerking te komen voor Europese financiële steun.

d. Strategie ter ondersteuning van de biodiversiteit

In de "[EU-strategie ter ondersteuning van de biodiversiteit voor 2030](#)"⁴⁸⁵, die op 20 mei 2020 is gepresenteerd, wordt DW één keer en menselijk welzijn drie keer genoemd. Om de duurzaamheid op lange termijn van zowel de natuur als de landbouw te ondersteunen, vormt de strategie een tandem met de nieuwe van-boer-tot-bordstrategie en het nieuwe GLB, met inbegrip van de bevordering van ecologische programma's en betalingsregelingen die gebaseerd zijn op de behaalde resultaten.

De Commissie benadrukt dat de nationale strategische plannen in het kader van het GLB op basis van deugdelijke criteria zullen moeten worden beoordeeld. De vraag is dus hoe het welzijn van fokdieren objectief kan worden beoordeeld.

Wat wilde dieren betreft, heeft de Commissie ook de herziening aangekondigd van het actieplan van de Unie tegen de handel in wilde dieren. Doel is de regels voor de ivoorhandel aan te scherpen. Tussen klimaatverandering en de zesde massa-extinctie nemen wij nota van de wens van de Commissie om een belangrijkere rol te spelen in het milieustrafrecht, hetgeen tot uiting komt in de raadpleging over de herziening van Richtlijn 2008-99 van 19 november 2008 inzake de bescherming van het milieu door middel van het strafrecht.

e. DW sinds het begin van de coronapandemie

Frans Timmermans, uitvoerend vicevoorzitter van de Europese Commissie: *“Als kernpunten van de Green Deal wijzen de biodiversiteits- en de van-boer-tot-bordstrategie de weg naar een nieuw en beter evenwicht tussen natuur, voedselsystemen en biodiversiteit; om de gezondheid en het welzijn van onze bevolking te beschermen en tegelijkertijd de EU concurrerder en veerkrachtiger te maken.”*

Zo staat in de nieuwe "OneHealth"-beweging (die in de jaren 2000 is ontstaan) de menselijke gezondheid voorop, terwijl de herziening van Richtlijn 2010/63/EU betreffende de bescherming van dieren die voor wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt, nog steeds op zich laat wachten, ondanks het in februari 2020 gepubliceerde verslag⁴⁸⁶.

De Europese diergezondheidswet⁴⁸⁷ die op 21 april 2021 in werking is getreden betreffende overdraagbare dierziekten, stelt in de overwegingen:

“(7) Onderhavige verordening bevat geen bepalingen ter regulering van het dierenwelzijn. Diergezondheid en dierenwelzijn houden evenwel verband met elkaar: een betere diergezondheid leidt tot een beter dierenwelzijn, en vice versa. (...) Wanneer maatregelen ter preventie en bestrijding van ziekte worden uitgevoerd overeenkomstig deze verordening, moet rekening worden gehouden met hun effect op het dierenwelzijn, zoals begrepen tegen de achtergrond van artikel 13 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VwEU), opdat de betrokken dieren vermijdbare pijn, stress of lijden wordt bespaard”; en

(11) Bij de vaststelling van die regelgeving inzake diergezondheid is het van wezenlijk belang om rekening te houden met de verbanden tussen diergezondheid en volksgezondheid, milieu, voedsel- en diervoederveiligheid, dierenwelzijn, voedselzekerheid en economische, sociale en culturele aspecten.”

2. Tot de Franse strategieën

⁴⁸⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0380>

⁴⁸⁶ [Verslag inzake de statistische gegevens over het gebruik van dieren voor wetenschappelijke doeleinden in de lidstaten van de Europese Unie in 2015-2017](#)

⁴⁸⁷ Verordening 2016/429 van het Europees Parlement en de Raad van 9 maart 2016

2019 in Frankrijk: terwijl 89% van de ondervraagden verklaarde dat dierenrechten belangrijk zijn⁴⁸⁸, herinnerde het ministerie van Landbouw en Voeding ("MAA"), dat toen midden in de onderhandelingen over het GLB 2021-2027 zat, eraan dat voor de periode 2016-2020 een eerste nationale strategie "het [nationaal strategisch plan](#)⁴⁸⁹" tot doel had gehad DW in het middelpunt van een *duurzame* activiteit te plaatsen.

Twee van de vijf assen zijn dus gewijd aan DW:

- As 3: De evolutie van de dierenwelzijnspraktijken voortzetten.
 - o Bij het fokken (inclusief gezelschapsdieren)
 - o Tijdens het vervoer
 - o Op het moment van de slacht
 - o Met betrekking tot het gebruik van dieren voor wetenschappelijke doeleinden
- As 4: Voorkomen van en reageren in gevallen van dierenmishandeling
 - o Met beter opgeleide inspectiediensten
 - o Door een mobilisatie van partners op lokaal niveau (dierenartsen, dierenbeschermingsorganisaties, landbouwkamer, diergezondheidsgroepen, en zelfs lokale autoriteiten en sociale diensten)
 - o Door de openbare aanklagers bewust te maken van het belang van de vervolging van gevallen van mishandeling
 - o Door samen met de verenigingswereld en de beroepsbeoefenaars na te denken om te weten wie zich moet engageren in de financiering van de maatregelen ter bescherming van de mishandelde dieren

Van de ongeveer 20 prioritaire acties voor fokdieren:

- Een einde maken aan pijnlijke fokpraktijken
- Het bewustzijn en de opleiding inzake dierenwelzijn uitbreiden
- De informatie aan de consumenten verbeteren
- De levenskwaliteit van fokdieren verbeteren

In maart 2021 heeft Frankrijk ook een nationale burgerraadpleging gehouden over de derde nationale biodiversiteitsstrategie⁴⁹⁰. Er wordt echter gesproken over bescherming en niet over DW.

Het valt op dat het Franse rekening houden met DW verschilt naar gelang van de categorisering van het dier.

III. Dierenwelzijn per dier, soort of nut⁴⁹¹?

Zoals hierboven vermeld, vallen alleen bepaalde dieren onder artikel 13 van het VWEU naargelang van hun nut.

⁴⁸⁸ IFOP-peiling van januari 2019 voor CAP - Collectif Animal Politique

⁴⁸⁹ https://agriculture.gouv.fr/sites/minagri/files/160627_ani_bea_strategie.pdf

⁴⁹⁰ <https://biodiversite.gouv.fr/biodiversite-2030-3eme-strategie-nationale-pour-la-biodiversite>

⁴⁹¹ Informatierapport van de Commissie Europese Zaken over de bescherming van dierenwelzijn in de Europese Unie - 16 september 2020

A. Het DW van gebruiksdieren: de gans met de gouden eieren voor de fok

Sinds 1976 staat in artikel L214-1 van de Code rural: “Elk dier moet, als levend wezen met gevoelsvermogen, door zijn eigenaar worden gehouden in omstandigheden die verenigbaar zijn met de biologische vereisten van zijn soort.”

In datzelfde jaar droeg de Raad van Europa bij aan de ontwikkeling van het DW met het Europees Verdrag inzake de bescherming van landbouwhuisdieren (⁴⁹²). Het protocol tot wijziging van 1992, dat door de Europese Unie is geratificeerd, is nog steeds niet ondertekend. Twintig jaar later bestaat er nog steeds onenigheid over de uitbreiding van de werkingssfeer van DW tot bepaalde landbouwmethoden.

Slechts vier diersoorten vallen onder specifieke richtlijnen: varkens, kalveren, legkippen en slachtkuikens. Zonder specifieke regelgeving vallen de andere fokdieren onder Richtlijn 98/58 van 20 juli 1998 inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren.

Wetenschappelijke studies tonen echter aan dat het welzijn van de ene soort niet aan dezelfde criteria beantwoordt als dat van de andere.

Net zoals we niet kunnen spreken van dierenrechten maar van dieren, kunnen we niet spreken van één landbouwmethode die voor alle dieren geldt.

En laten we toegeven, het doel van DW is niet eenvoudig. Ondanks de proliferatie van werkgroepen per land, per soort, per dienst, per beroep, zijn de problemen talrijk:

- Identificatie van de indicatoren
- Evaluatiemethoden
- Betrouwbaarheid en frequentie van de controles
- Traceerbaarheid voor de consument
- Homogenisering op Europees niveau

1. Betreffende de varkens

Onder de “bevoorrechten”: de varkens. Naast een specifieke richtlijn⁴⁹³ waren varkens het onderwerp van het eerste centrum gewijd aan DW en het platform over DW vanaf 2008.

Twaalf jaar later heeft Frankrijk, dat door de Europese Commissie en de Europese Rekenkamer op de vingers werd getikt wegens (i) de praktijk van het levend castreren, (ii) het couperen van staarten en (iii) de maximale bezettingsdichtheid, aangekondigd deze praktijken tegen eind 2021 te verbieden en tegen 1 januari 2022 in elk varkensbedrijf een referent aan te wijzen die belast is met DW, met een specifieke verplichte opleiding.

We merken op dat de traceerbaarheid met betrekking tot de fokmethode betreft, waarbij het welzijn van de dieren wordt gerespecteerd, er slechts 5% van de varkensproductie in Frankrijk wordt geregistreerd.

2. Betreffende de kalveren

Net als voor varkens bestaat er voor runderen een specifieke richtlijn⁴⁹⁴.

⁴⁹² 10 maart 1976.

⁴⁹³ Richtlijn 2008/120/EEG van de Raad van 18 december 2008 tot vaststelling van minimumnormen ter bescherming van varkens

⁴⁹⁴ Richtlijn 2008/119/EEG van de Raad van 18 december 2008 tot vaststelling van minimumnormen ter bescherming van kalveren.

Paradoxaal genoeg behoren melkkoeien tot dieren waarvan het welzijn de wetgever niet ter harte gaat, terwijl veel studies hun lijden aan de kaak stellen “zowel wat ledematen als mastitis en voortplantingsstoornissen betreft”, ten gevolge van de dwang om zes tot tien maal meer melk te produceren dan zij van nature zouden doen, om nog maar te zwijgen over de gevolgen voor de melkprijs.

3. Betreffende de kippen

Door middel van een vroege richtlijn inzake fokken - Richtlijn 1999/74/EG van de Raad van 19 juli 1999 worden minimumnormen vastgesteld voor de bescherming van legkippen. In datzelfde jaar verplicht een Europese verordening de actoren de houderijmethode te vermelden: biologisch, vrije uitloop, op de grond of in kooien.

In 2018 betreurde de Europese Rekenkamer in de Speciaal verslag Dierenwelzijn in de EU: het dichten van de kloof tussen ambitieuze doelstellingen en praktische uitvoering⁴⁹⁵, de duidelijke aanwezigheid van ammoniak in het gebouw tijdens een audit van een legkippenbedrijf gecertificeerd als “vrije uitloop”. De Franse inspecteur beweerde dat hij dit niet had kunnen vaststellen omdat hij niet over de nodige apparatuur beschikte om het niveau van gasconcentratie te meten. De Europese Rekenkamer beveelt dan ook aan om het begrip welzijn op te nemen in de criteria voor de beoordeling van de duurzaamheid van houderijsystemen vanuit het perspectief van hun maatschappelijke aanvaarding.

In het verlengde hiervan verbodde de Franse “EGAlim”-wet van 2018 het in productie nemen van nieuwe gebouwen voor het houden van legkippen in kooien. De eierindustrie heeft zich ertoe verbonden ervoor te zorgen dat 50% van de eierproductie tegen 2022 niet uit een houderij komt met kooien.

Maar het is vooral het recente initiatief van een groep verenigingen, de LFDA, O.A.B.A. en CIWF, in samenwerking met Casino, dat een nieuw perspectief opent over het rekening houden met DW. Het stelt een etiketteringssysteem voor dat gebaseerd is op 230 criteria, zoals natuurlijk licht in het gebouw, dichtheid, groeisnelheid en voorzieningen die de kippen in staat stellen hun natuurlijk gedrag te uiten.

De Nationale Voedselraad heeft de aanpak gevolgd en in juli 2020 een advies uitgebracht waarin wordt aanbevolen een experiment uit te voeren met de etikettering van de landbouwmethode, volgens twee scenario's die kunnen worden gecombineerd: (i) etikettering van bepaalde houderijmethoden (met officiële kwaliteits- en herkomstaanduidingen), en (ii) een meer omvattende etikettering van alle producten van een assortiment (bv. eieren en de aanwezigheid daarvan in andere producten).

4. Fokdieren die geen voorwerp uitmaken van specifieke DW-teksten

Konijnen:

Met 120 miljoen konijnen die in Europa worden gefokt, is Frankrijk de op één na grootste producent van konijnenvlees in Europa.

Aangezien zij geen specifieke bescherming voor hun soort genieten, wordt hun toestand geregeld door de algemene richtlijn 98/58/EG inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren, die bij ministerieel besluit van 25 oktober 1982 in het Franse recht is omgezet⁴⁹⁶.

In het Franse rapport “Agriculture Innovation 2025” wordt het “3L”-project (Living Lab Lapin) genoemd, dat tot doel heeft “innovaties te ontwikkelen die konijnen toelaten om hun natuurlijke gedragingen beter tot uiting te brengen voor een betere maatschappelijke acceptatie”.

⁴⁹⁵ <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/animal-welfare-31-2018/nl/>

⁴⁹⁶ <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000864910/#:~:text=L%C3%A9vage%2C%20la%20garde%20ou,effet%20n%C3%A9faste%20sur%20sa%20sant%C3%A9>.

Op de website van het ministerie ⁴⁹⁷ die gewijd is aan konijnen, worden de twee keurmerken vermeld die een betere inachtneming van hun welzijn moeten garanderen. In 2017 heeft echter slechts 1% van de landbouwbedrijven een alternatief systeem voor de kooi. Het bedenken van tools (smartphoneapp EBENE) die ter beschikking staan van landbouwers om het DW in de veestapel te beoordelen aan de hand van indicatoren en deze te verbeteren, is een van de ontwikkelingsassen. Welk draagwijdte voor konijnen?

In maart 2021 heeft het CLIPP (Comité Lapin interprofessionnel pour la promotion des produits) een advies⁴⁹⁸ uitgebracht over de opening van een raadpleging van de belanghebbenden die betrokken zijn bij het verzoek om verlenging van de financiële bijdragen. Er wordt voorgesteld om een budget van bijna 1 miljoen euro uit te trekken voor de bevordering van de productie van konijnenvlees, tegenover 35.000 euro voor de opstelling van een dierenwelzijnscharter.

Paardachtigen

De tak paardachtigen omvat paarden, pony's en ezels. Volgens de gegevens van het MAA worden paardachtigen voor verschillende doeleinden gebruikt: vrijetijdsbesteding (68%), sport (27%), onderwijs (8%), paardenrennen (13%), fokken (12%), landbouwwerkzaamheden en vlees.

De bescherming en het welzijn van paardachtigen valt onder het ministerieel besluit inzake vee-soorten in algemene zin.

Een in 2016 opgesteld charter voor paardenwelzijn, dat in februari 2017 door het MAA werd ondertekend⁴⁹⁹, aangevuld met een gids van goede praktijken, was echter het onderwerp van een advies van het ANSES dat 4 jaar later, op 19 januari 2021, werd uitgebracht⁵⁰⁰. Het is op zijn zachtst gezegd verrassend dat het ANSES opmerkt dat “het paard aan het werk (gedefinieerd als elk gebruik van het paard, onder het zadel, aan de hand of aangespannen, hetzij voor recreatie, wedstrijd of tractie. Het paard kan zich in dit geval niet vrij bewegen) slechts gedeeltelijk in aanmerking wordt genomen, terwijl een specifieke maatregel voor het werk zou moeten worden ontwikkeld.”

De kwestie van het slachten van paarden en het beëindigen van het leven van paardachtigen is sinds de Etats Généraux de l'Alimentation (de grote voedselconventie) besproken zonder dat er tot op heden een consensus is bereikt.

Wat het slachten en paardenvlees betreft, wordt gewerkt aan een gids voor goede slachtpraktijken voor paarden (die in 2022 in werking zal treden) evenals aan een verhoging van de nationale productie op een moment dat 80% van het in Frankrijk geconsumeerde paardenvlees wordt ingevoerd.

Er zij op gewezen dat het wetsvoorstel ter bestrijding van mishandeling in 2021 tegelijkertijd een afdeling wijdt aan paardachtigen.

Ook schapen, geiten en runderen worden vergeten in de politieke en wettelijke overwegingen over hun welzijn.

B. DW van vissen en andere waterdieren in de visserij

Frankrijk is de op één na grootste maritieme ruimte ter wereld. Het Franse [Decreet nr. 2020-879 van 15 juli 2020](#) van de minister van de Zee bevat echter geen enkele verwijzing naar het rekening houden met het welzijn van vissen of zeedieren. Hoewel het van toepassing is op de visserij, wordt in het decreet niet verwezen naar artikel 13 van het VWEU.

⁴⁹⁷https://agriculture.gouv.fr/le-bien-etre-et-la-protection-des-lapins?fbclid=IwAR2oJNPQrTWH3rAQYNJpr7ptbSIMZliM_YpSJYXdsYgXOE-scdIsU8HWVVA

⁴⁹⁸https://info.agriculture.gouv.fr/gedei/site/bo-agri/document_administratif-6c4fba2e-c230-4783-bc81-48016bd0f69b

⁴⁹⁹ <https://respe.net/wp-content/uploads/2019/02/charte-pour-le-bien-etre-equin-signee-160304.pdf>

⁵⁰⁰ <https://www.anses.fr/fr/system/files/SABA2018SA0240.pdf>

Er zij evenwel op gewezen dat de minister “samen met het MTES het beleid bepaalt en uitvoert met betrekking tot het *duurzaam beheer* van maritieme aangelegenheden, de bescherming van het milieu en het mariene milieu, het geïntegreerd beheer van de kustgebieden en het openbaar maritiem domein. Zij voert visserijcontroles uit om ervoor te zorgen dat de Europese en nationale regelgeving daadwerkelijk wordt nageleefd. Deze opdracht heeft betrekking op de controle van de beroeps- en de sportvisserij, alsmede op de distributieketen.”

Vrijwel tegelijkertijd, in juli 2020, terwijl Franse organisaties de massale slachting van dolfijnen aan de kaak stelden, heeft de Europese Commissie:

- **Frankrijk** uitdrukkelijk *verzocht om de maatregelen uit te voeren die vereist zijn op grond van de “habitatrichtlijn* en het GVB om niet-duurzame bijvangsten van dolfijn- en bruinvissoorten door vissersvaartuigen te voorkomen”.
- Aangegeven dat Frankrijk de verplichtingen in verband met de oprichting van een *coherent controlesysteem* van bijvangsten niet heeft omgezet, noch de nodige instandhoudingsmaatregelen heeft genomen.
- Aangegeven dat Frankrijk niet heeft gezorgd voor *een doeltreffende controle en inspectie* met betrekking tot de verplichting om “pingers” te gebruiken, zoals vereist door het GVB om bijvangsten in de meest kwetsbare gebieden te voorkomen.

Paradoxaal genoeg zullen het gebrek aan toerekening in termen van DW en de door de Franse staat geconstateerde tekortkomingen bij de bescherming van walvisachtigen Frankrijk niet beroven van de Europese financiering in verband met het Cetambicion-programma en andere Europese fondsen voor maritieme zaken en visserij (FEAMP), waarvan een van de doelstellingen de bevordering van de gezondheid en het welzijn van dieren is. Zo is in bovengenoemd geval het programma specifiek gewijd aan de bescherming van walvisachtigen in de Golf van Biskaje en heeft het tot doel “gezamenlijk wetenschappelijk werk te verrichten en van samen na te denken over toekomstige Europese maatregelen” om uiteindelijk “het aanspoelen van zeezoogdieren op de kusten van de Golf te verminderen.”

In de afgelopen drie jaar hebben de betrokken institutionele actoren achtereenvolgens de volgende maatregelen genomen:

- 2019: de minister van Ecologische en Solidaire Overgang kondigde een actieplan aan voor de bescherming van walvisachtigen en een reeks maatregelen om de strijd tegen strandingen op te voeren⁵⁰¹ in samenwerking met de minister van Landbouw en Voedsel;
- 2020: de minister van de Zee nam het besluit van 27 november 2020 aan betreffende de verplichting om pelagische trawls in de Golf van Biskaje uit te rusten met akoestische afschrikmiddelen;
- Op 7 februari 2021 keurde de minister van Zee een plan goed met “7 verbintenissen van de staat, vissers en wetenschappers om de onopzettelijke vangst van dolfijnen en bruinvisen te bestrijden”, om bijvangst van deze soorten door vissersvaartuigen te voorkomen.

De Raad van State, aangehaald door de ngo Sea Shepherd in maart 2021⁵⁰², herinnert de staat er gevat en indirect aan dat de maatregel, bestaande uit het sluiten van de visserij van januari tot maart en van

⁵⁰¹ https://www.ecologie.gouv.fr/sites/default/files/DGALN_plan-actions-protection-cetaces_web.pdf

⁵⁰² Ordonnantie van 27 maart 2021: <https://www.conseil-etat.fr/actualites/actualites/captures-accidentelles-de-dauphins-les-demandes-de-sea-shepherd-depassent-les-pouvoirs-du-juge-des-referes?fbclid=IwAR1ZA26oOK4iBSGCbN1XQ14ldRfQ1fV1o1Vt43u3mWBAouoqPvi244J4oZU>

half juli tot half augustus, alleen effectief kan zijn als deze continu wordt toegepast gedurende een lange periode, een regulerende maatregel is.

Uit het bovenstaande volgt dat het rekening houden met DW, of beter gezegd de bescherming van het bestand met het oog op een duurzame visserij, tot uiting komt in adviezen, wetenschappelijke studies en opleiding. De acties, en vooral de resultaten voor de dieren, laten op zich wachten.

C. DW en proefdieren

Onder dierproevenprocedure wordt verstaan: alles wat bij het dier een pijn, stress of angst veroorzaakt die gelijk is aan of groter is dan het inbrengen van een naald volgens correcte diergeneeskundig handelen.

In de richtlijn⁵⁰³ van 2010 is het beginsel van de 3 V's vastgelegd: Vermindering (van het aantal dieren), "Verfijning" (verbetering van de technieken), Vervanging (ontwikkeling van vervangende technieken).

In Frankrijk is het aantal dieren dat voor onderwijs en opleiding wordt gebruikt, sinds 2010 met 31% gestegen. De belangstelling voor het onderwerp neemt toe naarmate de verwoede zoektocht naar "HET" vaccin tegen corona en zijn varianten voortduurt. Zonder exhaustief te zijn, zijn er drie punten die we graag willen benadrukken.

1. Vóór corona: Rapport van de OPECST

Het gebruik van het "diermodel" bij onderzoek en experimenten is sinds 1992 het voorwerp van een ethisch charter. Het duurde echter tot 2013 voordat de ethische beoordeling van projecten door ethische comités voor dierproeven verplicht werd.

In maart 2019, vóór de pandemie, werd namens de Office Parlementaire d'Evaluation des Choix Scientifiques et Technologiques ("OPECST") een rapport uitgebracht over het gebruik van dieren voor onderzoek en alternatieven voor dierproeven⁵⁰⁴. De OPECST streeft ernaar om het convergentiepunt van wetenschappelijke deskundigheid en de wil van de burger. Hij belichtte verscheidene elementen betreffende de bevoegde instellingen (ontwikkeld onder titel III) en het rekening houden met het DW van deze instellingen.

Wat het gebruik van alternatieve methoden betreft, nemen wij nota van de interpretatie van de interprofessionele vakvereniging, de GIRCOR, waarvoor de vervangende methoden een van de vele alternatieve methoden zijn. Zij verwijzen naar alle methoden die het mogelijk maken aan de 3V's-regel te voldoen: vermindering van het aantal gebruikte dieren, vervanging van de gebruikte dieren door vervangende methoden, en "verfijning" door beperking van de op de dieren uitgeoefende belasting. Het hergebruik van dieren, als een modaliteit om het aantal gebruikte dieren te verminderen, wordt beoefend als een alternatieve methode om het aantal gebruikte dieren te verminderen.

Als er geen negatieve resultaten bekend worden gemaakt, impliceert dit de herhaling van de proeven en het tevergeefse gebruik van de dieren. Hoewel dit in december 2016 in de Europese Commissie is besproken, lijkt de regelgeving nog niet te zijn gewijzigd. Volgens GIRCOR "zijn er echter geen negatieve resultaten, zolang de methodologie goed is, het is gewoon dat de verkregen resultaten niet zijn wat ervan werd verwacht."

Wat betreft de opleiding, wordt in het rapport ook gezegd dat de basisopleiding onlangs is aangevuld met een permanente vorming van *drie dagen om de zes jaar*.

⁵⁰³ Europese Richtlijn 2010/63/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 september 2010 betreffende de bescherming van dieren die voor wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt, legt het Europese kader vast voor dierproeven

⁵⁰⁴ https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/rapports/ots/115b1794_rapport-information

2. Maart 2020: begin van de pandemie:

Daags na de eerste dag van de eerste lockdown is [decreet nr. 2020-274 van 17 maart 2020 tot wijziging van een aantal bepalingen betreffende de bescherming van dieren die voor wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt](#) goedgekeurd. Bij het door de premier op rapport van het MAA vastgestelde decreet wordt de CRPM als volgt gewijzigd

- Artikel R214-90 van de gewijzigde CRPM luidt als volgt: “ Dieren die worden gebruikt of bestemd zijn om te worden gebruikt in experimentele procedures en behoren tot soorten waarvan de lijst is vastgesteld bij gezamenlijk besluit van de ministers van Milieu, Landbouw en Onderzoek *moeten voor dat doel zijn gefokt en afkomstig zijn van fokkers of leveranciers die zijn erkend* volgens de modaliteiten voorzien in de [artikelen R. 214-99 tot R. 214-103](#). (...)” Volgens het 3^e lid kunnen “afwijkingen van het eerste lid van dit artikel worden toegestaan door de minister die belast is met onderzoek, na advies van de andere betrokken ministers, *op basis van naar behoren gemotiveerde wetenschappelijke gegevens.*”
- In de vorige versie luidde het 3^e lid als volgt: “Afwijkingen van het eerste lid van dit artikel kunnen worden toegestaan door de minister belast met onderzoek, na advies met de andere betrokken ministers, op basis van naar behoren gemotiveerde wetenschappelijke gegevens *wanneer de productie van de erkende fokkers ontoereikend is of niet beantwoordt aan de specifieke behoeften van het project.*”

Deze nieuwe formulering geeft aanleiding tot een aantal opmerkingen:

- Naast het ministerie van Hoger Onderwijs, Onderzoek en Innovatie zijn ook de ministers van Milieu en Landbouw bevoegd op dit gebied.
- De nieuwe formulering onderstreept het belang dat wordt gehecht aan wetenschappelijke argumenten die kunnen leiden tot afwijkingen van het regelgevingskader. De formulering “niet beantwoordt aan de specifieke behoeften van het project” is op zichzelf al een wetenschappelijk argument om van het eerste lid af te wijken.
- De wijziging van artikel R.214-89 van hetzelfde wetboek, volgens welke dierproeven mogen worden uitgevoerd *ook al zijn de resultaten bekend*⁵⁰⁵, is in strijd met het beginsel van vermindering, dat beoogt voor elke proef een minimumaantal proefdieren te gebruiken, zonder dat de statistische betrouwbaarheid van de verkregen resultaten wordt aangetast. Dit beginsel verbiedt de reproductie van een experimentele studie wanneer deze reeds is uitgevoerd en door de wetenschappelijke gemeenschap is erkend. Het decreet staat dus het gebruik van dieren voor experimenten toe, hoewel de wetenschap, of althans bepaalde laboratoria, de negatieve of positieve resultaten al kennen.
- De kwestie van de plaats van gezondheid: Handelsactiviteit of algemeen belang? Is ze nog relevant?

3. De bio-ethische wet en het concept van OneHealth

De wet op de bio-ethiek, onder hoofdstuk II met de titel “Bevordering van verantwoord onderzoek in verband met genomieeskunde”, die in februari 2021 aan de Nationale Assemblee is

⁵⁰⁵ Art. R.214-89 van de CRPM: “Voor de toepassing van deze sectie en de ter uitvoering daarvan aangenomen teksten wordt verstaan onder:

1° “Experimentele procedure”:

- elk gebruik, al dan niet invasief, van een dier voor experimentele of andere **wetenschappelijke doeleinden, ook wanneer de resultaten bekend zijn**, of voor onderwijsdoeleinden;

voorgelegd, voorziet in artikel 17 in de wijziging van artikel L. 2151-2 lid 2 van de Code de la santé publique die het creëren van transgene of chimere embryo's kan toestaan.

Hoewel de modificatie van een menselijk embryo door toevoeging van cellen van een andere soort verboden is, werd in de formulering niet ingegaan op de problemen die kunnen ontstaan door de toevoeging van cellen van menselijke oorsprong aan een dierlijk embryo en op het werkelijke doel van dergelijk medisch onderzoek.

Het creëren van chimere embryo's is verboden wanneer dit leidt tot:

“1° Het modificeren van een menselijk embryo door toevoeging van cellen van andere soorten;

“2° Het modificeren van een dierlijk embryo door toevoeging van menselijke embryonale stamcellen of menselijke geïnduceerde pluripotente stamcellen.”

Na meer dan twee jaar debat blijft de uitkomst onzeker in de omstandigheden van de pandemie⁵⁰⁶.

De notie dat de gezondheid van mens en dier onderling afhankelijk is en samenhangt met de gezondheid van de ecosystemen waarin zij samenleven, is al meer dan een eeuw bekend en heeft eind 2020 een sterke comeback gemaakt op het Vredesforum.

De Raad zou verantwoordelijk zijn voor het verzamelen en verspreiden van betrouwbare en onafhankelijke wetenschappelijke informatie over de verbanden tussen de gezondheid van mens en dier en de veranderingen in het ecosysteem. Daarin zouden deskundigen van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO), de Wereldorganisatie voor diergezondheid (OIE), de Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties (FAO) en het Milieuprogramma van de Verenigde Naties (UNEP) worden samengebracht.

In geen van de verklaringen wordt echter de kwestie van het dierenwelzijn genoemd, hoewel de kwesties van het DW in de sectoren veehouderij, vervoer en slacht allemaal kwesties zijn die ook in de debatten van deze Hoge Raad zouden moeten zitten.

In de ontwerp-resolutie, ingediend door 30 afgevaardigden, waarin de regering wordt opgeroepen zich in te zetten voor een sterkere internationale samenwerking met het oog op de tenuitvoerlegging van het open en transdisciplinaire concept van één enkele gezondheid, wordt geen melding gemaakt van dierenwelzijn⁵⁰⁷.

D. DW en gezelschapsdieren

Afgevaardigde Loïc Dombreval heeft in opdracht van de premier en onder verantwoordelijkheid van het MAA een rapport opgesteld over het welzijn van gezelschapsdieren en paardachtigen (die echter de status van gebruiksdieren hebben), dat in juni 2020 is ingediend.

De afgevaardigde nodigt uit tot een “reflectie over de mogelijkheid van een herziening van de toewijzingen van bevoegdheden in verband met het dier op het niveau van de overheidsstructuur”, terwijl het gezelschapsdier in maart 2021 onder de verantwoordelijkheid van het MAA komt, dat ook verantwoordelijk is voor de gebruiksdieren.

Wat de raadpleging betreft, geeft hij er de voorkeur aan een beroep te doen op de Franse raad voor het beleid inzake de gezondheid van dieren en planten (CNOPSAV) boven de oprichting van een nieuw orgaan, zoals een nationale raad voor de gezondheid van dieren. De raad zelf staat echter onder toezicht van het MAA.

Naar aanleiding van het rapport is het wetsvoorstel ter versterking van de bestrijding van dierenmishandeling onderverdeeld in vier hoofdstukken⁵⁰⁸. Het eerste, over de voorwaarden voor het houden van gezelschapsdieren en paardachtigen, wijdt een hoofdstuk aan het welzijn van

⁵⁰⁶ <http://www.senat.fr/dossier-legislatif/pj119-063.html>

⁵⁰⁷ https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/textes/115b3532_proposition-resolution

⁵⁰⁸ Voorwaarden voor het houden van gezelschapsdieren en paardachtigen, intensivering van de strijd tegen mishandeling van huisdieren, beëindiging van de gevangenschap van wilde soorten die voor commerciële doeleinden worden gebruikt en stopzetting van het fokken van Amerikaanse nertsen met het oog op bontproductie

gezelschapsdieren. Aanbeveling 37: *De volledige integratie van gezelschapsdieren in de toekomstige nationale strategie voor dierenwelzijn 2021 - 2025* is het resultaat van de vaststelling door de actoren van de bescherming van gezelschapsdieren dat instanties zoals het nationale referentiecentrum voor dierenwelzijn CNR-BEA en de strategie 2016-2020 gericht zijn op gebruiksdieren dat van economisch belang is voor het ministerie.

Van het bestrijden van mishandeling tot het beschermen van het welzijn van dieren, de omvang van de taak is groot. In afwachting van de aanneming van de wet en de uitvoeringsteksten kan in deze bijdrage alleen verslag worden uitgebracht over het positief recht op het moment van de opstelling ervan (maart 2021).

Om de plaag van het achterlaten van dieren in Frankrijk (meer dan 100.000) te bestrijden, heeft het MAA eind 2020 tegelijk een actieplan voorgesteld die bestaat uit 3 delen:

- Sensibiliseren: (i) Een sensibiliseringscertificaat invoeren voor alle adopties of aankopen; (ii) Vanaf de basisschool sensibiliseren over het welzijn van gezelschapsdieren; (iii) De verkoop van honden of katten in ambulante voertuigen verbieden; (iv) Internetplatforms betrekken bij het toezicht op online verkoop
- Organiseren en begeleiden: (i) Investeren in de infrastructuur van asielen en verenigingen; (ii) Bijdragen in de financiering van sterilisatiecampagnes voor zwerfdieren; (iii) Vergemakkelijken van de toegang tot diergeneeskundige hulp voor de meest kwetsbaren; (iv) Oprichten van een waarnemingspost voor de bescherming van carnivoren als huisdier.
- Sanctioneren: (i) De sancties tegen dierenmishandeling verscherpen; (ii) De bevoegdheid tot het verrichten van identificatiecontroles uitbreiden tot veldwachters en ambtenaren van de gemeentepolitie.

In het kader van het herstelplan heeft de regering een systeem opgezet dat gericht is op:

- de invoering van steun voor investeringen in asielen,
- het opzetten van een steunregeling voor de sterilisatie van zwerfdieren (katten in Europees Frankrijk, honden en katten in de overzeese gebieden),
- de oprichting van een steunpunt voor de toegankelijkheid van veterinaire verzorging voor de dieren van kwetsbare mensen,
- de oprichting van een nationale waarnemingspost voor de bescherming van huisdieren, dat objectieve gegevens over de situatie moet verstrekken, de transparantie van deze gegevens moet waarborgen en moet bijdragen tot de aanpassing van het overheidsbeleid.

Het systeem dat sinds januari 2021 van kracht is en over een budget van 20 miljoen euro beschikt, wordt beheerd door de DDPP's.

De regering en de Nationale Vergadering (het standpunt van de Senaat was op het moment van deze bijdrage nog niet bekend) zijn het er dus over eens dat het bestuur inzake DW dringend moet worden verbeterd⁵⁰⁹.

Het voorstel van een sensibiliseringscertificaat voor elke adoptie of aankoop, dat nog ver af ligt van een houderschapsvergunning (onderwerp onder de loep genomen door de heer Greiner en Dr. Johan Van de Voorde), is een eerste stap waarvan de inhoud niet beperkt zou moeten blijven tot veterinaire aspecten, maar ook de verantwoordelijkheid voor het gezelschapsdier en de verantwoordelijkheid als eigenaar of houder van een dier zou moeten beschrijven.

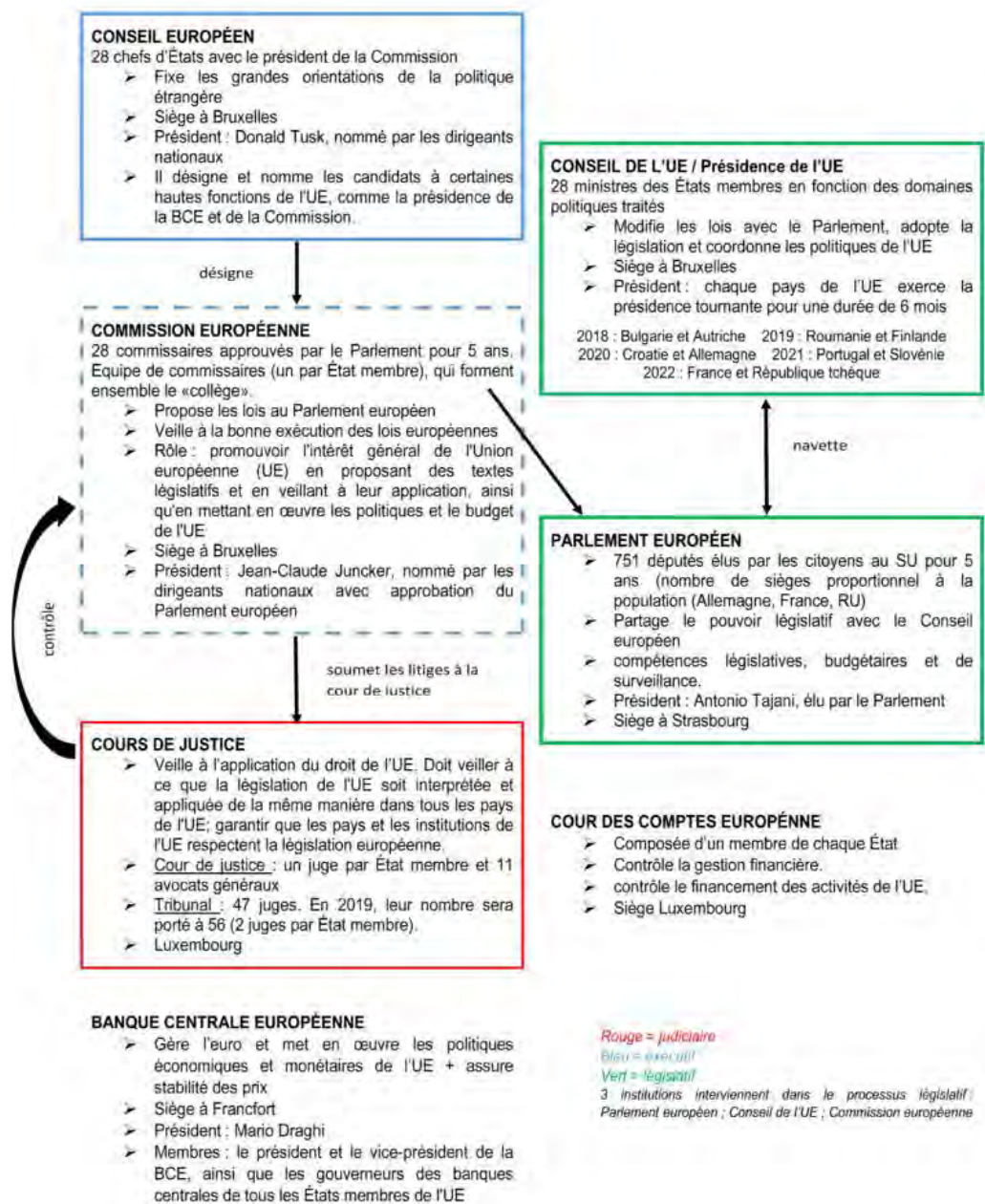
⁵⁰⁹ Een andere illustratie van versnipperd bestuur is dat zogenaamde gevaarlijke of gecategoriseerde honden, ook al zijn het gezelschapsdieren, onder de verantwoordelijkheid van de minister van Binnenlandse Zaken vallen. De kwestie van DW voor werkhonden dringt maar moeilijk door tot alle betrokken opleidingsscholen en beroepsgroepen, ook al hebben zij ook de status van gezelschapsdier,

IV. Het bestuur op het gebied van DW in kaart gebracht en institutionele verantwoordelijkheden: van nationale naar territoriale bevoegdheden

De Europese institutionele cartografie mag dan wel “eenvoudig” lijken, de picturale verdeling van de nationale institutionele verantwoordelijkheden voor het welzijn van dieren in Frankrijk is als het spelen van een ganzenspel (een dier dat al sinds de oudheid waarschuwt voor gevaar).

1. Schema van de bevoegdheden van de Europese instellingen (Bron: website: <http://cercle-europa.eu/institutions-ue>)

A. Van het regerings- en parlementaire niveau

In Frankrijk wordt er vastgesteld dat in geen van de decreten van de verschillende ministeries die verondersteld worden het meest betrokken te zijn bij de kwestie van DW in 2020, de term dierenwelzijn wordt gebruikt.

Zo wordt opgemerkt dat:

- Het MAA “het beleid inzake onderwijs en voortgezette opleiding definieert en uitvoert en deelneemt aan het definiëren en aansturen van het beleid inzake diergeneeskundig onderzoek (...);
- Ze bepaalt en implementeert het beleid inzake diergezondheid, dierenbescherming en de bevordering van de kwaliteit van landbouwproducten en levensmiddelen⁵¹⁰”;
- Het MTES⁵¹¹ ontwikkelt, leidt en coördineert het beleid ter bescherming van water en biodiversiteit.
- Ze bepaalt en voert, samen *met de minister van de Zee*, het beleid inzake het *duurzaam beheer* van maritieme aangelegenheden uit (...) Ze is verantwoordelijk voor het toezicht op en het beheer van de jacht en de zoetwatervisserij.
- Het valt op dat er in de tekst geen sprake is van een gemeenschappelijk optreden of van contacten met het MAA.
- Het ministerie van de Zee⁵¹² bepaalt *samen met het MTES* het beleid inzake het duurzaam beheer van maritieme aangelegenheden en de bescherming van het milieu en de mariene milieus, en voert dit beleid uit.

In 2020 werd ook de eerste staatssecretaris voor biodiversiteit aangesteld:⁵¹³.

Deze laatste behandelt *bij delegatie* van de minister voor ecologische overgang aangelegenheden in verband met biodiversiteit.

Als zodanig *draagt hij bij* aan de voorbereiding en uitvoering van het regeringsbeleid op het gebied van de bescherming en valorisatie van de natuur en biodiversiteit. Hij oefent zijn bevoegdheden uit *samen met de minister van de Zee* inzake de bescherming van het milieu en het mariene milieu.

Hij *neemt deel* aan de internationale onderhandelingen over biodiversiteit en ziet toe op de tenuitvoerlegging van de gesloten overeenkomsten en de richtlijnen van de Europese Unie inzake de bescherming van diersoorten, habitats, fauna en flora.

Hij is *betrokken bij het beheer van wilde dieren, het toezicht op de jacht en de zoetwatervisserij en de controle op het gebruik van en de handel in dier- en plantensoorten*.

Hij *volgt* het beleid van de staat op inzake beschermde gebieden. Hij oefent zijn bevoegdheden uit samen met de minister van de Zee, wat betreft het beleid inzake beschermde mariene gebieden.

Hij *stelt* iedere maatregel voor om het behoud, het herstel, de versterking en de verbetering van de biodiversiteit te waarborgen.

De Nationale Vergadering beschikt over een studiegroep voor de bescherming van dieren die verantwoordelijk is om dit onderwerp te benaderen vanuit verschillende perspectieven.

In de senaat bestaat de studiegroep voor de veehouderij binnen de commissie economische zaken uit een afdeling dier en maatschappij en een afdeling paarden.

Als derde constitutionele vergadering van de Republiek bevordert de Conseil économique, social et environnemental (CESE) de dialoog tussen de verschillende groepen binnen het georganiseerde en gekwalificeerde maatschappelijk middenveld door op te treden als schakel met de politieke beleidsmakers. Deze adviseert de regering en het parlement en neemt deel aan de ontwikkeling en evaluatie van het overheidsbeleid. Wat DW betreft, heeft de CESE in 2019 met name een advies

⁵¹⁰ [Decreet nr. 2020-881 van 15 juli 2020 betreffende de bevoegdheden van de minister van Landbouw en Voeding](#)

⁵¹¹ [Decreet nr. 2020-869 van 15 juli 2020 betreffende de bevoegdheden van de minister voor Ecologische Overgang](#)

⁵¹² [Decreet nr. 2020-879 van 15 juli 2020 betreffende de bevoegdheden van de minister van de Zee](#)

⁵¹³ Decreet nr. 2020-1042 van 14 augustus 2020 betreffende de bevoegdheden van de staatssecretaris voor ecologische overgang, belast met biodiversiteit

uitgebracht over “Uitdagingen in verband met de omstandigheden van het fokken, het vervoer en het slachten inzake DW⁵¹⁴”.

De **CNOPSAV**, de Franse raad voor het beleid inzake de gezondheid van dieren en planten, is ondergebracht bij het MAA. Hij wordt geraadpleegd over richtlijnen voor het beleid inzake de gezondheid van dieren en planten en kan ook worden geraadpleegd over ontwerpregelgeving of andere aangelegenheden in verband met de gezondheid en de bescherming van dieren en planten. Hij opereert op regionaal niveau (“CROPSAV”).

B. Bevoegdheden op het gebied van fokkerij

Kan het MAA de productiedoelstelling verenigen met die van het DW?

Het MAA, het bevoegde ministerie voor het DW van gebruiks- en gezelschapsdieren, is belast met (i) de uitwerking van de Franse regelgeving, (ii) de controle op de naleving van de Franse en Europese regelgeving, maar ook (iii) de sancties in geval van niet-naleving van deze regels. Het MAA is dus zowel rechter als partij.

Geheel in overeenstemming met zijn aanpak heeft de minister het liever over dierenbescherming dan over DW. In het organogram van het ministerie, dat is onderverdeeld in drie hoofdafdelingen, is er geen afdeling voor dierenwelzijn opgenomen. In de “service des actions sanitaires en production primaire” bestaan alleen een subdirectoraat gezondheid en bescherming van dieren en een bureau voor de bescherming van dieren naast elkaar.

Op de officiële website somt het ministerie de actoren in de veehouderijsector op in de volgende volgorde: fokkers, dierenartsen, organisaties *ter ondersteuning van fokkers*, actoren in *commercialisering*, actoren aan het einde van het leven, dierenbeschermingsverenigingen, nationale instellingen, internationale instellingen en onderzoek- en ontwikkelingsinstellingen.

Het **INRAE** is het nationaal onderzoeksinstituut voor landbouw, voeding en milieu, onder de dubbele voogdij van de minister van Hoger Onderwijs, Onderzoek en Innovatie en het MAA. Als partner in het European Welfare Quality®-project tussen 2004 en 2009 heeft het INRA bijgedragen aan de ontwikkeling van een protocol voor de algemene beoordeling van het dierenwelzijn op boerderijen, voor pluimvee, varkens en runderen. Dit is gebaseerd op 4 hoofdbeginselen: goede voeding, passende huisvesting, goede gezondheid, en uiting van bij de soort passend gedrag.

Het Instituut, dat over het hele land verspreid is (18 regionale onderzoekcentra en 14 wetenschappelijke departementen), heeft een reeks gedetailleerde technische fiches opgesteld⁵¹⁵, waaronder 18 fiches over varkens, 11 fiches over pluimvee en konijnen en 28 fiches over runderen en kleine herkauwers.

In 2015 werden in het rapport “30 projecten voor een competitieve en milieuvriendelijke landbouw”, dat door het INRAE werd opgesteld in het kader van het beleid “Agriculture Innovation 2025”, DW en landbouw in de volgende termen tegenover elkaar geplaatst: “*Aan het ene eind van het spectrum* staan de consumenten die hun verwachtingen met betrekking tot onder andere

⁵¹⁴ <https://www.lecese.fr/travaux-publies/les-enjeux-relatifs-aux-conditions-d-elevage-de-transport-et-d-abattage-en-matiere-de-bien-etre-animal-bea>

⁵¹⁵ Elke fiche is onderverdeeld in de volgende elementen: 1. Het gebruikskader: wie staat aan de wieg van het instrument, wie is de ontwerper, wat is het doel, van wanneer dateert het instrument. 2. De betrokken soort, alsmede het fysiologische stadium en de plaats van de waarneming. 3. De aspecten van welzijn die door de metingen en waarnemingen worden bestreken: gedrag, gezondheid, voeding, huisvesting, productie en fokpraktijken. 4. Het type metingen dat wordt gebruikt: op dieren, op de omgeving van de dieren, gegevens die regelmatig door de fokker/exploitant worden verzameld, documenten met betrekking tot het toezicht op de dieren en de goede werking van de installaties. 5. De interpretatie van de verzamelde gegevens. 6. De duur van de controle. 7. Haalbaarheid van de instrumenten: waar worden de metingen uitgevoerd, door wie, wat zijn de kosten en is er specifieke apparatuur nodig? Zijn de resultaten onmiddellijk beschikbaar? 8. Het feitelijke gebruik van het instrument (sommige instrumenten bevinden zich in de ontwikkelingsfase, andere zijn al enkele jaren in gebruik). 9. De referentie van het instrument. 10. De mogelijke toepassingen van het instrument.

dierenwelzijn kenbaar maken (...), *aan het andere eind* staan de landbouwbedrijven.” De communicatieformule is op zijn zachtst gezegd slecht gekozen, tenzij het een verlangen is om te verdelen en heersen ten koste van DW. In het rapport wordt de term DW slechts vijf keer in de zeventig bladzijden genoemd.

Hoewel de erkenning van de gevoelige aard van dieren in 2015 in het Franse Burgerlijk Wetboek is ingevoerd, na de Code rural in 1976, geeft het INRAE in zijn rapport aan dat “het dier *niet alleen een object is, een machine* volgens de cartesiaanse opvatting, ten dienste van enkele van deze doelstellingen; het moet ook zelf bestaan!”

In 2017 heeft het ministerie het Frans referentiecentrum voor dierenwelzijn (**CNR-BEA**) opgericht.

In samenwerking met de nationale scholen voor diergeneeskunde, het ANSES en de landbouwtechnische instituten voor dieren leidt het INRAE het CNR-BEA, waarvan de taken volgens 3 assen zijn verdeeld:

- 1) Een platform voor hulpbronnen en informatie oprichten om kennis te delen en te verspreiden,
- 2) Verstrekken van wetenschappelijke en technische ondersteuning aan ministeries en diverse belanghebbenden (sectoren, verenigingen, enz.),
- 3) Zorgen voor een coördinatie van de basisopleiding en de voortgezette opleiding om de samenhang en de complementariteit van de verschillende aanbiedingen te vergemakkelijken.

Sinds het decreet nr. 2020-1625 van 20 december 2020 moet “iedere verantwoordelijke van een fokkerij binnen zijn personeel een persoon aanwijzen die is opgeleid in DW en die in het bijzonder verantwoordelijk is voor de bewustmaking van de personen die hun activiteit uitoefenen in contact met dieren.” De oorspronkelijk voor pluimvee en varkens gereserveerde werkingssfeer wordt uitgebreid tot alle landbouwbedrijven. In het decreet staat: “om ervoor te zorgen dat de dieren worden gehouden in omstandigheden die beantwoorden aan de biologische behoeften van hun soort, *kan* het MAA professionele veehouders verplichten een opleiding te volgen in de toepassing van dierenwelzijnsvriendelijke praktijken in de veehouderij.” Deze maatregelen treden in werking op 1 januari 2022.

Het ANSES - het Franse agentschap voor voedsel-, milieu- en arbeidsveiligheid - heeft, laten we dat niet vergeten, een definitie van DW gegeven. Dit is nog niet opgenomen in een bindend rechtsinstrument.

Het agentschap is een administratieve overheidsinstelling die onder toezicht staat van de ministeries van Volksgezondheid, Landbouw, Milieu, Arbeid en Consumentenzaken.

Het brengt wetenschappelijke adviezen uit en ontwikkelt richtlijnen die zelden bindend zijn.

Sinds 2020 en gedurende vijf jaar heeft het ANSES de leiding over het nieuwe Europese referentiecentrum voor het welzijn van pluimvee en andere kleine fokdieren. Het heeft tot doel het dierenwelzijn op Europese landbouwbedrijven in alle belangrijke fases van het leven van de dieren te helpen verbeteren. Ze bereiken dit doel door de ontwikkeling en verspreiding van kennis en de ontwikkeling van controletools.

Het DGAL (directoraat-generaal voeding) is een overheidsinstantie onder voogdij van het ministerie van Landbouw. Zij is exclusief bevoegd voor de certificering van dierlijke producten en levensmiddelen die producten bevatten, alsook van diervoeders en dierlijke bijproducten.

Op nationaal niveau wordt de coördinatie verzekerd door uitwisselingen tussen het DGCCRF, het DGAL en het DGS, en op lokaal niveau door controlebezoeken tussen de diensten van het DGAL, de veterinaire diensten en die van het directoraat-generaal concurrentie, consumentenzaken en fraudebestrijding (“**DGCCRF**”) binnen de departementale directoraten voor de bescherming van de bevolking (DDPP) of de departementale directoraten voor de sociale cohesie en de bescherming van de bevolking (DDCSPP).

In 2017 werd in rapport nr. 442 van de Senaat van 23 februari 2017 (2016-2017) een "gemengde diagnose over de verstrengeling van de taken binnen de administratie" gesteld over de gezamenlijke bevoegdheden van de directoraten van drie toezichthoudende ministeries op nationaal niveau: ministerie van Landbouw (DGAL), ministerie van Financiën (DGCCRF), ministerie van Volksgezondheid (DGS), alsmede de belangrijkste betrokken actoren en wetenschappelijke instanties, zoals het Anses, Ifremer en Cirad (Franse organisatie voor agronomisch onderzoek en internationale samenwerking voor de duurzame ontwikkeling van tropische en mediterrane gebieden). Het rapport voegt eraan toe dat "de verdeling van de bevoegdheden niet op functionele overwegingen berust, maar gewoon het resultaat is van een "administratieve geschiedenis" waardoor de optimalisering van de ingezette middelen niet gegarandeerd is. Deze wirwar van bevoegdheden is een bron van "informatie-uitsplitsingen" die ernstige gevolgen hebben in het kader van crisisbeheersing."

Het DGAL ziet toe op de veiligheid en de kwaliteit van levensmiddelen op alle niveaus van de voedselketen, alsook op de gezondheid en de bescherming van dieren. Het voert, samen met de diensten van de minister van Economie en de minister van Solidariteit en Volksgezondheid, het beleid inzake de controle op de kwaliteit en de veiligheid van landbouw- en voedingsproducten uit, maar beschikt niet over een dienst die enkel aan DW is gewijd.

Op territoriaal niveau zijn de programma's voor plattelandsontwikkeling de transcripties van de nationale programma's op regionaal niveau.

Tot de actoren behoren de **DRAAF's** - regionale directoraten voor voedsel, landbouw en bosbouw - die de gedeconcentreerde diensten van het ministerie zijn. De DRAAF's, die onder de bevoegdheid van de regionale prefect valt, dragen bij tot de vaststelling, de tenuitvoerlegging en de controle van het nationale en communautaire beleid. Zij nemen deel aan de evaluatie van het effect van het overheidsbeleid dat door het ministerie van Landbouw in de regio wordt gevoerd en zien toe op de samenhang van de maatregelen van overheidsinstellingen

De **FRGTV's** - regionale federaties van technische veterinaire groeperingen - zijn regionale organen die als technische veterinaire organisaties (**OVTT**) zijn erkend en waaraan de staat ook bepaalde opdrachten kan toevertrouwen, met name op het gebied van het toezicht op en de opleiding van gezondheidsdierenartsen, met inbegrip van signalen van mishandeling.

Op het niveau van de departementen zijn de departementale directoraten sociale cohesie en bevolkingsbescherming (**DD(CS)PP**) verantwoordelijk voor het respecteren van het DW. In die rol zijn zij verantwoordelijk voor het toezicht op de fokomstandigheden met inachtneming van de DW-voorschriften.

Om deze controles uit te voeren, hebben de **DDPP**-inspecteurs permanent toegang tot de bedrijfsruimten en installaties waar dieren worden gehouden, teneinde het DW te controleren: onderhoud, voederen, drinken, verzorging en lichtomstandigheden.

DW of de gans met de gouden eieren voor de fok?

Hoewel geen enkele MAA-afdeling de term DW omvat, is dit toch het winnend lot voor het verkrijgen van, met name, Europese financiële steun. Om ervan te kunnen profiteren, moet elke staat met de Europese Commissie onderhandelen over een nationaal strategisch plan.

De Europese regelgeving (Verordening (EG) nr. 882/2004) schrijft voor dat elke lidstaat een meerjarig controleplan (PNCOPA) opstelt waarin de controles op de wetgeving inzake diervoeders, levensmiddelen, diergezondheid en dierenwelzijn en plantgezondheid worden beschreven.

Het GLB wenst de randvoorwaarden voor steunverlening aan de hand van de DW-criteria te ontwikkelen. Tot de maatregelen behoren die welke betrekking hebben op investeringen in gebouwen die de natuurlijke uitdrukking van het gedrag van de fokdieren bevorderen.

Er zijn twee situaties waarin aanspraak kan worden gemaakt op financiële steun. In het kader van de eerste pijler voorziet de tekst in de toekenning van steun op voorwaarde dat *de minimumregels* inzake DW worden nageleefd. In het kader van de tweede pijler voorziet de door de Europese verordening inzake plattelandsontwikkeling voorgestelde "maatregel 14" in een *gedeeltelijke of volledige*

compensatie voor de extra kosten en de verloren inkomsten die het gevolg zijn van handelingen die het DW bevordert.

Ter illustratie, en dat is op zijn zachtst gezegd verrassend: een circulaire van 2014 (die nog steeds van kracht is) heeft betrekking op de voorwaarden voor de toekenning van financiële steun aan fokkers van in individuele kooien gehuisveste vetgemeste eenden en ganzen. De steun is bedoeld ter begeleiding van de investeringen die rechtstreeks verband houden met de installatie van collectieve huisvestingssystemen tijdens de dwangvoederperiode, met inachtneming van de DW-voorschriften die zijn vastgesteld in de aanbeveling van de Raad van Europa van 22 juni 1999 wat betreft muskuseenden en hybriden daarvan, en tamme ganzen.

Hoewel de Europese intentie prijzenswaardig is, wordt volgens het rapport van de Europese Commissie van 2020 slechts 1% van de GLB-begunstigden elk jaar gecontroleerd. In geval van niet-naleving wordt de steun verminderd met 3 % voor één tot twee onregelmatigheden, met 5 % voor drie onregelmatigheden of een ernstige onregelmatigheid en met 20 % voor een opzettelijke onregelmatigheid. Het risico op controle is te klein waardoor de actoren zich geen zorgen maken over het gebruik van de toegewezen middelen.

C. Bevoegdheden op het gebied van vervoer

Hoewel Verordening (EG) nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten het voorwerp is van alle Europese en nationale debatten, regelt zij echter niet het vervoer van alle dieren.

Het beleid hangt af van de dieren, het nut van de dieren, de wijze van vervoer en de duur van het vervoer.

De Europese regelgeving betreffende de verzorger, gedefinieerd als de persoon die rechtstreeks verantwoordelijk is voor het welzijn van de dieren en hen tijdens het vervoer begeleidt, is dus niet van toepassing:

- Op het vervoer van een dier dat door een natuurlijke persoon wordt begeleid die tijdens het vervoer voor het dier verantwoordelijk is;
- Op het vervoer van huisdieren of gezelschapsdieren samen met hun eigenaar of voogd tijdens een privéreis;
- Op privévervoer zonder winstoogmerk voor seizoensgebonden veetrek;
- Op het vervoer van levende dieren zonder winstoogmerk, voor eigen rekening of voor rekening van een derde, over een afstand van minder dan 50 kilometer.

Er wordt dus een onderscheid gemaakt tussen het vervoer van dieren in het kader van een economische activiteit, het niet-commerciële verkeer van gezelschapsdieren, het vervoer van circusedieren en zelfs dat van wild.

Wat het vervoer van dieren voor economische doeleinden betreft, worden in Frankrijk elk jaar bijna een miljard stuks pluimvee en 37 miljoen runderen, varkens, schapen, geiten en paarden levend vervoerd binnen de Europese Unie en naar andere landen.

Overeenkomstig artikel L214-12 van de CRPM worden (i) de voorwaarden voor de toelating van de vervoerders van levende gewervelde dieren in het kader van een economische activiteit, (ii) de voorwaarden voor de erkenning van de voertuigen, vaartuigen en containers voor het vervoer van bepaalde diersoorten, en (iii) de voorwaarden voor de machtiging van bepaalde chauffeurs en verzorgers van wegvoertuigen voor het vervoer van dieren, vastgesteld bij Verordening (EG) nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 betreffende de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten, alsmede de ter uitvoering daarvan aangenomen teksten.

Het MAA is met name bevoegd voor de vaststelling van (i) de lijst van inrichtingen die erkend zijn voor de *opleiding van verzorgers*⁵¹⁶, maar ook (ii) de inhoud van het *dossier voor de erkenningsaanvraag* als bedoeld in de bovengenoemde verordening. Zij stelt, bij besluit, een lijst op van documenten die *informatie bevatten over de bescherming van dieren* tijdens het transport.

Het ministerie van Vervoer is daarentegen bevoegd voor de behandeling van de aanvragen om de erkenning van wegvoertuigen voor het vervoer op lange termijn van als huisdier gehouden paardachtigen, runderen, schapen, geiten en/of varkens.

De prefect van het departement is bevoegd:

- Voor de afgifte van de *erkenning van de verzorger* (prefect van het departement van hun maatschappelijke zetel of hun hoofdvestiging).
- De aanvragen moeten worden gericht aan de DDPP (departementaal directoraat bevolkingsbescherming).
- Volgens artikel R214-57-1 van de CRPM wordt een stilzwijgen van de prefect over een aanvraag tot validering van een opleiding voor verzorgers van levende dieren gedurende drie maanden beschouwd als een aanvaardingsbeslissing.
- Wanneer het vervoer van dieren om welke reden dan ook wordt onderbroken of vertraagd, of wanneer de bevoegde autoriteit constateert dat de bepalingen ter bescherming van de dieren tijdens het vervoer niet worden nageleefd, is het ook de taak van de prefect om de nodige maatregelen te treffen om ervoor te zorgen dat de dieren geen lijden ondergaan of dat het lijden tot een minimum wordt beperkt. Hij kan opdracht geven de dieren te doden, eventueel ter plaatse, in situaties waarbij er geen passende zorg aan de dieren kon worden gegeven.
- Los van de plaatselijke maatregelen die door de burgemeesters worden genomen, schrijft de prefect voor alle gemeenten van het departement voor welke voorzorgsmaatregelen moeten worden genomen voor het vervoer naar het slachthuis of voor het slachten van de dieren (L.214-13 van de CRPM).

Het MAA staat ook in voor het niet-commerciële verkeer in gezelschapsdieren.

Artikel R.214-52 van de CRPM bevat een reeks verbodsbepalingen die gemeenschappelijk zijn voor dieren tijdens het vervoer, zoals het verbod voor elke vervoerder en elke eigenaar, expediteur, commissionair, mandataris, geadresseerde of enige andere opdrachtgever om levende dieren te vervoeren of te laten vervoeren:

- Indien de dieren ziek of gewond zijn of niet geschikt zijn voor de voorgenomen verplaatsing, of indien het vrouwelijke dieren betreft die op het punt staan te werpen, behalve in het geval van vervoer om gezondheidsredenen of noodslachting;
- Indien geen passende regelingen zijn getroffen om ervoor te zorgen dat de dieren tijdens het vervoer worden gevoederd, toegang hebben tot water, voldoende rust hebben en, zo nodig, verzorgd.

Hoewel het DDPP bevoegd is voor de erkenningsaanvragen en de gezondheidscontroles, kan de douane dieren vasthouden in afwachting van een veterinaire inspectie door de ambtenaren die belast zijn met de controles⁵¹⁷.

Maar de straffen zijn niet erg afschrikwekkend. Onder voorbehoud van eventuele wijzigingen die voortvloeien uit de wet tegen mishandeling, en terwijl het verbod op slechte behandeling van artikel

⁵¹⁶ [Besluit van 19 januari 2021 betreffende de machtiging of registratie van opleidingsinstellingen die de vereiste opleiding uitvoeren voor personen die werken als vervoerder of verzorger van levende dieren](#)

⁵¹⁷ Wat wilde dieren betreft, ligt de bevoegdheid bij de ambtenaren van het OFB (Frans bureau voor biodiversiteit).

L.214-3 van de CRPM gericht is op vervoer, worden de meeste inbreuken beperkt tot eenvoudige geldboetes van de derde (450 euro) of vierde klasse (750 euro).

In 2018 rapporteerde de Europese Rekenkamer in het [Speciaal verslag Dierenwelzijn in de EU: het dichten van de kloof tussen ambitieuze doelstellingen en praktische uitvoering](#)⁵¹⁸ [over de gebrekkige naleving van de regels voor langeafstandsvervoer en het ongeschikt vervoer van dieren. 57 runderen uit Frankrijk zaten 11 dagen vast aan de Bulgaars-Turkse grens in een vrachtauto bij meer dan 40 graden.](#)

In 2020, toen Frankrijk een hittegolf doormaakte, werd het MAA door verenigingen opgeroepen om het vervoer van levende dieren op te schorten. Indien geen decreet wordt gepubliceerd, wordt een aanbeveling van INTERBEV⁵¹⁹ (Franse interprofessionele vereniging betreffende vee en vlees) over het vervoer van dieren gepubliceerd. Hierin wordt een verbod *aanbevolen* op het wegtransport van levende dieren op het door de hittegolf getroffen *nationale grondgebied* van 13.00 uur tot 18.00 uur tijdens hittegolven en voorziet in de *mogelijkheid om van het verbod af te wijken* wanneer het voertuig is uitgerust met een klimaatregelingssysteem of een dubbel ventilatie- en vernevelingssysteem om de temperatuur van de dieren te regelen, wanneer er drie dieren of minder worden vervoerd, of wanneer het vervoer om veterinaire of dierenbeschermingsredenen noodzakelijk is. In de tekst wordt erop gewezen dat de *beslissing om te verbieden bij de departementen ligt*. Een dergelijke aanbeveling stelde de dieren nog meer bloot aan lange reizen omdat, om een departement te omzeilen die het vervoer had verboden, de reistijd werd verlengd door langs een ander departement te rijden waar het vervoer wel was toegelaten.

D. Bevoegdheden op het gebied van de slacht

Bij de kwestie van de slacht, of eerder de het slachten, denkt men natuurlijk aan het slachten van gebruiksdieren. Maar we hebben het ook over slachten om sanitaire risico's te beperken, van bepaalde beschermde wilde dieren (of niet), en van gezelschapsdieren wanneer hun gedrag dusdanig gevaarlijk is dat hun euthanasie gerechtvaardigd is.

1. In slachthuizen

Hoewel de kwestie van DW op zijn minst ongepast lijkt in het stadium van het slachten, is het interessant te wijzen op de aanzienlijke verschillen tussen de definities van de Europese Verordening 1099/2009, die gemeenschappelijke regels vaststelt voor de lidstaten met het oog op de bescherming van het welzijn van dieren bij het slachten of doden, enerzijds, en die van de Code rural et maritime de la pêche, anderzijds.

Terwijl fixeren in de Europese wetgeving wordt gedefinieerd als “het toepassen op een dier van iedere methode die erop is gericht de bewegingen van het dier te beperken *en het tegelijk vermijdbare pijn, vermijdbare angst of vermijdbare opwindning te besparen* teneinde het doeltreffend bedwelmen en doden te vergemakkelijken”; wordt het in de Code rural gedefinieerd als “het toepassen op een dier van iedere methode die erop is gericht om de bewegingen van het dier te beperken met als doel om het gemakkelijker te bedwelmen en het efficiënter te doden”.

In de Verordening wordt bedwelming gedefinieerd als “iedere bewust gebruikte methode die een dier pijnloos in een staat van *bewusteloosheid* en *gevoelloosheid* brengt, met inbegrip van methoden die onmiddellijk de dood tot gevolg hebben”, terwijl de CRPM verwijst naar “iedere methode die, wanneer toegepast op een dier, het onmiddellijk bewusteloos maakt. Wanneer deze methode een omkeerbare staat van bewusteloosheid mogelijk maakt, moet het doden van het dier plaatsvinden terwijl het dier bewusteloos is.”

⁵¹⁸ <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/animal-welfare-31-2018/nl/>

⁵¹⁹ <https://agriculture.gouv.fr/plan-vague-de-chaleur-recommandations-pour-les-eleveurs>

Zo eist het Franse recht niet dat de pijn tijdens het fixeren wordt bespaard of dat de gevoelloosheid tijdens de bedwelming wordt gegarandeerd. Rekening houden met dierenwelzijn staat niet in het Franse recht.

Op institutioneel niveau is het MAA het bevoegde ministerie.

Verschillende diensten zijn echter verantwoordelijk voor de organisatie en uitvoering van de controles op centraal niveau (ministerie van Landbouw, ministerie van Consumentenzaken, ministerie van Defensie, ministerie van Volksgezondheid en het Nationaal instituut voor oorsprong en kwaliteit) en op lokaal niveau.

De prefecten van de departementen zijn verantwoordelijk voor het verlenen van erkenningen voor slachthuizen, met name voor ritueel slachten. Zij zijn ook belast met crisisbeheersing in verband met DW-noodgevallen.

Er worden voedsel- en sanitaire veiligheidscontroles uitgevoerd:

- - in de regio's: binnen de DRAAF's,
- - in de departementen: binnen de DDPP's en DDCSPP's.

De nationale brigade voor veterinaire en fytosanitaire onderzoeken (BNEVP) van het DGAL kan de departementale diensten ondersteunen bij gerechtelijke onderzoeken die naar aanleiding van klachten worden ingesteld.

De bovengenoemde DDPP's staan ook in voor de controle van de voorschriften wat betreft dierenbescherming in slachthuizen en voeren controles uit op het vlak van dierenbescherming en controles die specifiek gericht zijn op ritueel slachten, en kunnen corrigerende maatregelen opleggen. In 2019 bracht 68% van de controles in slachthuizen van "slachtdieren" en 59% van de controles in slachthuizen van "pluimvee" en lagomorfen niet-conformiteiten aan het licht.⁵²⁰

In haar rapport van 2020⁵²¹ gaf de Rekenkamer de aanbeveling om het Nationaal observatorium voor slachthuizen nieuw leven in te blazen zodat de staat zijn regulerende rol kan uitoefenen bij het slachten van dieren voor de slacht op het nationale grondgebied.

In december 2020 heeft het HJEU, in het kader van de prejudiciële vragen over ritueel slachten, eraan herinnerd dat de bescherming van dieren bij het slachten een kwestie van algemene orde is (punt 40), een door de Unie erkende doelstelling van algemeen belang (punt 63), en dat dierenwelzijn een waarde van de Unie is.

In bovengenoemd geval hebben de Vlaamse autoriteiten zich gebaseerd op artikel 26, onder c), van Verordening 1099/2009, op grond waarvan "De lidstaten *nationale wetten kunnen invoeren* die leiden tot *uitgebreidere bescherming van dieren bij het doden dan die van onderhavige verordening*, met name in het geval van ritueel slachten. In 2019 heeft de Raad van State gekozen voor een minimalistische toepassing van het Europees recht. Zo interpreteert de Raad van State bij beslissing van 4 oktober 2019 het recht zoals voorzien in artikel 26.c)⁵²² van de Europese Verordening "een *eenvoudige mogelijkheid* om strengere teksten vast te leggen die gericht zijn op een versterking van de bescherming van dieren tijdens het slachten. Ze concluderen hieruit dat de bestaande Franse regelgeving wel degelijk rekening houdt met de Unie en artikel 13 van het VwEU, dat de lidstaten verplicht ten volle rekening te houden met de vereisten van het welzijn van dieren als wezens met gevoel."

Er zijn al ontelbare slachthuizen waartegen verenigingen klacht hebben ingediend bij het Openbaar Ministerie wegens het niet naleven van de wetgeving.

⁵²⁰ ministerie van landbouw en voeding, 2019. nationaal meerjarenplan voor officiële controles 2016-2020 (PNCOPA), 76 p. (p. 35).

<https://agriculture.gouv.fr/securite-sanitaire-le-plan-national-de-controles-officiels-pluriannuel-2016-2020-pncopa>

⁵²¹ https://www.ccomptes.fr/system/files/2020-02/20200225-RPA-2020-tome-I_0.pdf

⁵²² 26. c) De lidstaten kunnen nationale wetten invoeren die leiden tot uitgebreidere bescherming van dieren bij het doden dan die van onderhavige verordening, met name in het geval van ritueel slachten

De Loi Grammont van 1850, een van de eerste wetten betreffende de bescherming van dieren, veroordeelde iedereen die huisdieren in het openbaar mishandelde. Toen was dit nog een kwestie van het in stand houden van de menselijke gevoeligheid. Vandaag kunnen we ons de vraag stellen of we nog steeds eerder streven naar die menselijke gevoeligheid dan naar het DW zeker als men ziet dat de vraag voor een verplichting op camera's in slachthuizen niet is opgenomen in de wet.

Anderzijds wordt er veel aandacht besteed aan de financiële belangen die verbonden zijn met DW. France AGRIMER⁵²³ stelt in zijn moderniseringsplan voor slachthuizen⁵²⁴ een stimuleringspakket voor om de initiatiefnemers van projecten die de situatie in slachthuizen willen verbeteren te steunen, door middel van subsidies die kunnen helpen voor materiële of immateriële investeringen.

Het plan heeft drie doelstellingen, waarvan er twee betrekking hebben op de bescherming van dieren:

- Dee bescherming van dieren, de gezondheid en veiligheid op het werk en de naleving van gezondheids- en milieuvoorschriften verbeteren.
- Opleiden over dierenbescherming en naleving van gezondheids- en milieuvoorschriften.

Ook de kwestie van het DW van vissen bij het slachten, begint nu eindelijk aan de orde te komen.

2. Buiten slachthuizen

Sinds 2018 en tot 2021 is door het NRA UMR Innovation een experiment gestart met mobiele slachthuisapparatuur waarmee op de boerderij kan worden geslacht. Dit moet met name op het vlak van DW geëvalueerd worden.

Het slachten of doden kan ook buiten slachtinrichtingen plaatsvinden in het geval van gereguleerde ziektebestrijding, voor dieren die worden gefokt voor hun pels, of voor kuikens en embryo's die in broeierijen worden afgekeurd.

In Frankrijk worden elk jaar meer dan 50 miljoen mannelijke kuikens verbrijzeld of blootgesteld aan gas kort nadat ze uit het ei zijn gekomen, wanneer hun geslacht door deskundige ogen kan worden vastgesteld.

Op 16 oktober 2020, na talrijke acties van dierenbeschermingsorganisaties, kondigde het MAA aan dat tegen eind 2021 een einde zou worden gemaakt aan het verbrijzelen van mannelijke kuikens. Met dit doel voor ogen werd er een Frans-Duits consortium opgericht voor de samenwerking op het gebied van toegepast onderzoek en innovatie en op het gebied van industriële ontwikkelingen te bevorderen.

Slachten is ook het preventief slachten van pluimvee om de vogelgriepedemie tegen te gaan. Preventief slachten gebeurt ter plaatse of op een speciaal daarvoor ingerichte locatie.

Tenslotte kunnen zwerende gezelschapsdieren geëuthanaseerd worden op verzoek van de burgemeester.

Sinds de circulaire van 26 maart 2012 met betrekking tot wijzigingen in het milieuwetboek en de procedure voor de indeling van schadelijke diersoorten (voortaan “dieren die schade zouden kunnen veroorzaken” genoemd), wordt de indeling van schadelijke diersoorten voortaan op nationaal niveau bij ministerieel besluit geregeld (behalve voor het wilde konijn, de houtduif en het wilde zwijn, die bij jaarlijks prefectoraal besluit worden ingedeeld).

Op grond van een prefectoraal besluit van 2020 moeten er echter 1430 vossen worden afgemaakt binnen één departement.

Hoewel het besluit op geen enkele wijze ingaat op de kwestie van het DW, die door de wet op wilde dieren buiten beschouwing wordt gelaten, heeft de administratieve rechtbank van Rouen besloten de procedure te schorsen op grond van, onder meer, het feit dat:

⁵²³ Nationale instelling voor landbouw- en zeeproducten onder voogdij van de minister van Landbouw

⁵²⁴ <https://www.franceagrimer.fr/Accompagner/Plan-de-relance-Agriculture/Le-plan-de-modernisation-des-abattoirs>

- De vos reeds is opgenomen in een reglementering die het mogelijk maakt om het *hele jaar door* vallen te zetten en hem in het nauw te drijven, erop te schieten in de zomer en erop jagen tijdens de wettelijke periodes
- In een epidemiologisch overzicht van ziekten zoals alveolaire echinokokkose van 29 november 2019 van de Wereldgezondheidsorganisatie wordt er gewezen op het nutteloze karakter van het afmaken van vossen bij de preventie en bestrijding van deze door de prefect aangehaalde ziekte.

Wat beschermde soorten betreft, valt het besluit tot slachten weliswaar onder de bevoegdheid van de prefect, maar in een recent besluit wordt eraan herinnerd dat volgens artikel L. 411-2 4° van het milieuwetboek moet worden nagegaan of er een bevredigende alternatieve oplossing bestaat, hetgeen een noodzakelijke voorwaarde is voor het slachten van een beschermde soort. In het geval van de wolf⁵²⁵ voldoet het vastleggen van het aantal te doden dieren op nationaal niveau zonder een onderscheid te maken op basis van het risico op roofzucht niet aan de voorwaarden voor afwijkingen en evenmin aan het evenredigheidsbeginsel. Of het nu gaat om wolven, beren of steenbokken, het Franse recht en de Franse instellingen houden geen rekening met hun welzijn.

Deze analyse toont aan dat het rekening houden met het welzijn van dieren vooral naar voren komt door middel van opleidingen, technische specificaties, adviezen, materiële financiering en een overweging die lucratief kan zijn, terwijl de traceerbaarheid van het gebruik van de middelen tekortschiet. Na greenwashing is het tijd voor “welfarewashing”.

De lijst van belangenconflicten, overlappingen of juridische achterpoortjes is te lang om allemaal op te sommen in een paar bladzijden.

E. Experimenten

Op institutioneel niveau zijn de bevoegdheden verdeeld tussen het ministerie van Hoger Onderwijs, Onderzoek en Innovatie op nationaal niveau voor de vergunningen en de institutionele ethische comités van de instellingen op lokaal niveau.

Onder auspiciën van de Franse nationale commissie voor dierproeven (**CNEA**), die tot taak heeft advies uit te brengen over voorgestelde wijzigingen in de regelgeving, staat de Franse nationale commissie voor ethische reflectie over dierproeven (**CNREEA**) onder de dubbele voogdij van het MAA en het ministerie van Hoger Onderwijs, Onderzoek en Innovatie. In maart 2021 heeft de CNREEA twee adviezen uitgebracht, één over het gebruik van waterbeheersing in leerprocessen bij niet-menselijke primaten en het tweede over de falangectomie die worden gebruikt om jonge knaagdieren te merken en te genotyperen⁵²⁶.

De adviezen van de CNREEA zijn gericht tot de ethische comités voor dierproeven (**CEEA**) met het oog op de verbetering van hun praktijken en het opstellen en bijwerken van een gids van goede praktijken voor de werking van de CEEA's.

De CEEA's worden erkend als de bevoegde instanties voor de ethische beoordeling van aanvragen voor de toelating van projecten waarbij een beroep wordt gedaan op het diermodel. De CEEA's bestaan uit ten minste vijf personen: een dierenarts, een onderzoeker, een experimentator, een dierenverzorger en een persoon die niet bij de onderzoekactiviteiten betrokken is.

⁵²⁵<https://www.village-justice.com/articles/ouverture-chasse-une-espece-protgee-presumee-responsable,27855.html>

⁵²⁶ <https://agriculture.gouv.fr/experimentation-animale-deux-avis-du-comite-national-de-reflexion-ethique>

De in 2005 opgerichte CNREEA had aanvankelijk tot taak de werkzaamheden van de ethische comités, die afzonderlijk waren opgericht, te harmoniseren ook al was dit niet verplicht volgens de Franse regelgeving. Ze adviseert de bevoegde overheden en de structuren belast met dierenwelzijn over zaken die verband houden met de aankoop van dieren, het fokken ervan, hun verblijf, hun verzorging en het gebruik van dieren in procedures, en ziet erop toe dat de beste praktijken worden gedeeld.

Van de overheidsinstellingen is het nationaal instituut voor gezondheid en medisch onderzoek van Frankrijk (“INSERM”) een openbare wetenschappelijke en technologische instelling die onder de dubbele voogdij staat van het ministerie van Volksgezondheid en het ministerie van Onderzoek. Het nationaal centrum voor wetenschappelijk onderzoek van Frankrijk (“CNRS”) is een openbare multidisciplinaire onderzoeksorganisatie onder voogdij van het ministerie van Hoger Onderwijs, Onderzoek en Innovatie. Het Frans commissariaat voor atoomenergie en alternatieve energieën (“CEA”), ten slotte, staat onder voogdij van de ministers van Energie, Onderzoek, Industrie en Defensie.

In de onderzoekslaboratoria van het CNRS, het INSERM of het CEA wordt elk laboratorium, of het nu gaat om een academisch of een industrieel laboratorium, geholpen met het naleven van de 3V-regels door de structuren voor het “Welzijn van dieren” (SBEA) en volgt het laboratorium het nationale ethische charter dat is opgesteld door de nationale commissie voor dierproeven en de CNREEA.

De keuze voor een bepaalde klasse van ernst van de experimenten (licht, matig of ernstig) wordt besproken met het interne ethisch comité van de instelling. Alles wordt intern georganiseerd en beheerd.

Op vrijwillige basis kunnen Laboratoria kunnen, op vrijwillige basis, een accreditatie aanvragen bij een onafhankelijke instantie. Dit houdt in dat er dan regelmatige controles worden uitgevoerd.

Voor onafhankelijke audits door de AAALAC (Internationale vereniging voor de beoordeling en accreditatie van proefdierversorgung) legt het laboratorium een programma voor aan de auditor, die de locatie om de drie jaar bezoekt en het jaarlijkse activiteitenverslag van het laboratorium beoordeelt op verbeteringen op het gebied van DW en de veiligheid van het personeel.

F. Bevoegdheden op gemeentelijk niveau

Frankrijk telt 13 regio's, 95 departementen (plus 11 DROM COM-departementen), 997 gemeenschappen en minder dan 35.000 gemeenten.

Op gemeentelijk niveau hangen de bevoegdheden van burgemeesters met betrekking tot dieren in het algemeen samen met hun verantwoordelijkheid krachtens artikel L 2212-2 van de Code général des collectivités territoriales (algemeen wetboek van de Franse territoriale gemeenschappen) (“CGCT”), volgens hetwelk zij verantwoordelijk zijn voor “het verzekeren van de goede orde, de veiligheid en de openbare rust”.

Het optreden van de burgemeesters waarin de teksten voorzien, is echter in de eerste plaats gericht op de bescherming van de mens en niet op het waarborgen van het DW.

De burgemeester komt onder meer tussenbeide bij rondzwervende dieren⁵²⁷.

Artikel L. 211-24 van de CRPM bepaalt dat “elke gemeente moet beschikken over hetzij een gemeentelijk dierenasiel dat in staat is honden en katten op te vangen die aan het zwerven waren (...), hetzij over de diensten van een dierenasiel dat op het grondgebied van een andere gemeente is gevestigd, met de instemming van die laatste gemeente (...)”

⁵²⁷ Artikel L2212-2 van de CGCT: “Het doel van de gemeentepolitie is te zorgen voor de goede orde, veiligheid en volksgezondheid. Dit omvat onder meer: (...) 7° het voorkomen of verhelpen van alle onaangenaamheden die het gevolg kunnen zijn van het rondzwerven van kwade of woeste dieren”

De artikelen L. 211-21 en L. 211-22 van de CRPM bepalen dat “de burgemeester alle nodige maatregelen neemt om te zorgen voor een snelle opvang van elk zwerfdier dat bij een ongeval betrokken zou zijn, alsmede van elk dier dat zwerfend wordt aangetroffen buiten de werktijden en -dagen van het dierenasiel of van de inrichting die door hem als opvangplaats werd aangewezen”.

Wat zwerfkatten betreft, bepaalt artikel L. 211-41 van de CRPM dat “de burgemeester bij besluit, op eigen initiatief of op verzoek van een dierenbeschermingsvereniging, kan overgaan tot het vangen van niet-geïdentificeerde katten, zonder eigenaar of voogd, die in groep op openbare plaatsen in de gemeente verblijven, teneinde hen te laten steriliseren en identificeren overeenkomstig artikel L. 214-5 alvorens hen op diezelfde plaatsen terug vrij te laten. Deze identificatie moet gedaan worden op naam van de gemeente of de genoemde vereniging.”

Afgezien van de kwestie van de huisdieren, worden initiatieven van de burgemeesters om de dierenbescherming te verbeteren maar al te vaak door de rechter tenietgedaan. Enkele voorbeelden zijn circusactiviteiten en de jacht.

In het kader van zijn administratieve bevoegdheden werd een besluit van de burgemeester onwettig geacht wegens het algemene en permanente karakter ervan, omdat hij stelselmatig de jacht verbodt buiten de gronden die deel uitmaakten van de perimeter van de erkende gemeentelijke jachtvereniging. Wat de jacht en de drijfjacht betreft, kan de burgemeester aansprakelijk worden gesteld indien hij geen (of te laat) toestemming geeft voor het organiseren van drijfjachten.

Wat circussen betreft, gebruiken de burgemeesters drie methoden om zich te verzetten tegen de komst van circussen naar hun gemeente:

- De vaststelling van verbodsbesluiten uit hoofde van de politiebevoegdheden bedoeld in de artikelen L.2212-1 en L.2212-2 van de CGCT. Het merendeel wordt echter geannuleerd.
- De formulering van een gelofte van de gemeenteraad om de vestiging van een circus te verbieden, voor zover de activiteit van plaatselijk belang is in de zin van artikel L.2121-29 van de CGCT. Deze geloften hebben echter geen rechtsgevolgen.
- De weigering van toegang tot het openbaar domein om redenen van openbare orde, veiligheid, hygiëne of om enige andere reden die verband houdt met een beter gebruik van het openbaar domein.

Verscheidene besluiten zijn voor de administratieve rechtbank vernietigd, zoals het besluit van de burgemeester van Luc en Provence. Volgens de administratieve rechtbank van Toulon hebben de in het besluit genoemde aanvallen “*op de waarden van eerbied voor de natuur en het milieu*” en “de correcte hydratatie van dieren” geen betrekking op “de goede orde, de openbare veiligheid of de volksgezondheid, *en zelfs niet op de openbare zedelijkheid*”. De rechtbank merkt tevens op dat “de omstreden maatregel geen maatregel is die de burgemeester kan nemen in het kader van zijn gemeentelijke politiebevoegdheden”.

Tegelijkertijd is er sprake van een toename van initiatieven op het gemeentelijk niveau om het achterlaten en mishandelen van dieren te bestrijden. Er worden steeds vaker adjuncten benoemd bij de burgemeester die afgevaardigde zijn voor het dier in de stad. De “Dier in de stad”-diensten, zoals onder meer in Nice, Montpellier en Niort, zijn in volle ontwikkeling en worden zelfs op nationaal niveau geklasseerd⁵²⁸.

De stad Montpellier heeft de eerste “Ik bescherm mijn huisdier”-kaart in het leven geroepen, die tot doel heeft het dier te beschermen wanneer de eigenaar met een probleem wordt geconfronteerd, zoals een ziekenhuisopname, zodat het dier kan worden opgevangen.

⁵²⁸ Partnerschap met organisaties voor de opleiding van honden, het creëren van ruimtes speciaal voor honden, of een anti-mishandeling permanentie.

V. Is het nodig om een autonome instelling te hebben?

Autonoom, transversaal of meervoudig, dieren maken deel uit van bijna elk ministerie.

Gezamenlijke acties, in overleg, in verbinding, in vereniging of door middel van een bijdrage of een eenvoudige participatie, de onsamenvangende en versnipperde acties zijn verwarrend en zorgen ervoor dat er geen transparantie bestaat over hoe de Franse instellingen daadwerkelijk rekening houden met het welzijn van dieren.

In het rapport over het welzijn van gezelschapsdieren en paardachtigen neemt de heer Loic Dombreval de suggestie van de heer Badinter over en stelt hij als eerste aanbeveling - en ik citeer: "Het overheidsoptreden op het vlak van dierenwelzijn beter in kaart brengen door de oprichting van een staatssecretaris, of een interministeriële delegatie, of een voorvechter van rechten."

Alle actoren van de dierenbescherming hebben hun voorkeur voor een autonome instelling laten blijken maar ze zijn het niet unaniem eens over de vorm. Om de verschillen tussen de opties te begrijpen, worden vergelijkingen gemaakt op basis van de criteria onafhankelijkheid, regelgevingsbevoegdheid en uiteraard budget.

	Staatssecretaris	Afgevaardigd minister	Minister
Benoemingen	Eenvoudig decreet (niet besproken in de ministerraad en niet voor advies voorgelegd aan de Raad van State) Persoonlijke aard (overleeft verandering van regering niet)	Eenvoudig decreet (niet besproken in de ministerraad en niet voor advies voorgelegd aan de Raad van State)	De leden van de regering worden benoemd bij presidentieel decreet, dat wordt medeondertekend door de premier. Onpersoonlijke aard (gebonden aan de functie en niet aan de persoon)
Aangesloten bij	Premier of voogdijminister Het aangesloten zijn bij de premier kan gerechtvaardigd zijn door het transversale karakter van de functie, maar kan ook een politieke betekenis hebben.	Premier of bevoegde minister	Onder het gezag geplaatst van de premier,
Deelname aan de ministerraad	Alleen indien op de agenda gezet	Hun aanwezigheid in de ministerraad hangt af van wat in het benoemingsdecreet is bepaald: zij kunnen bij elke vergadering aanwezig zijn of alleen wanneer de agenda betrekking heeft op hun verantwoordelijkheden	Ja
Bevoegdheden	Kan circulaires, besluiten ondertekenen	Kan dezelfde taken hebben als een volwaardig minister	Leidt een ministerieel departement Kan circulaires, besluiten en decreten ondertekenen
Begroting	Nee	Ja	Ja
Kabinet	Nee	Ja	Ja

De door de heer Badinter voorgestelde dierenrechtenverdediger zou kunnen worden aangewezen als een onafhankelijke administratieve autoriteit (OAA). Het doel van een OAA is (i) een betere garantie van onpartijdigheid bij het overheidsoptreden te bieden; (ii) een significantere deelname mogelijk te maken voor mensen met verschillende achtergronden en met verschillende vaardigheden, met inbegrip van beroepsbeoefenaren in de betrokken sectoren; en (iii) een snel overheidsoptreden te verzekeren, dat is aangepast aan de veranderende behoeften en markten.

Een OAA wordt gekenmerkt door de volgende verantwoordelijkheden:

- Bevoegdheid om advies of aanbevelingen te geven over praktijken of om te trachten een compromis te vinden tussen de administratie en een burger.
- Mogelijkheid om over individuele beslissingsbevoegdheid te beschikken. Dit kan het verstrekken van een vergunning zijn voor het uitoefenen van een activiteit of een benoemingsbevoegdheid omvatten.
- Bevoegdheid om te reguleren, die bestaat in het organiseren van een sector van activiteit door het opstellen van regels. Deze regulerende bevoegdheid, die in principe toekomt aan de premier of de president van de Republiek, wordt dus bij wijze van uitzondering, en in beperkte mate, toegekend aan een onafhankelijk regeringsorgaan. Het is geen autonome regulerende bevoegdheid: zij kan alleen worden toegepast op maatregelen met een beperkte reikwijdte en in overeenstemming met de wetten en decreten (bv. CNIL).
- Sanctiebevoegdheid. Wanneer een van de actoren in de gecontroleerde activiteitensector zich niet houdt aan de door deze instellingen opgestelde regels of aan de verplichtingen waaraan hij moet voldoen, kunnen zij hem een sanctie opleggen. Ter vergelijking: de mededingingsautoriteit of de autoriteit voor de financiële markten kunnen aanzienlijke geldboetes opleggen.
- Het parlement en de regering oefenen echter een controlebevoegdheid uit over de OAA, met de verplichting om een jaarlijks activiteitenverslag over de uitoefening van haar taken en haar middelen aan de regering en het parlement voor te leggen. Dit wordt openbaar gemaakt.

Wat mij betreft lijkt de OAA de instelling die het meest onafhankelijk is van politieke schommelingen. Om arts en antropoloog Gustave Le Bon te citeren: “l’anarchie est partout là où la responsabilité est nulle part” (letterlijk: anarchie is overal waar verantwoordelijkheid nergens is) Het is tijd dat de instellingen hun verantwoordelijkheid opnemen.

**HET VASTSTELLEN
VAN INBREUKEN
EN BESTRAFFING**

Controle en bestrafing van overtredingen op het gebied van dierenwelzijn in Wallonië

LUDOVIC BOQUET, POLITIEK MEDEWERKER OP HET KABINET VAN DE
MINISTER VAN HET WAALSE GEWEST BEVOEGD VOOR LEEFMILIEU EN
DIERENWELZIJN, MEVROUW TELLIER; VOORDIEN SANCTIONEREND
AMBTENAAR BIJ DE SPW AGRICULTURE, RESSOURCES NATURELLES ET
ENVIRONNEMENT (WAALSE GEWEST)

I. Het kader in Wallonië

A. Het Belgische institutionele kader

Met de zesde staats hervorming werd “dierenwelzijn” een bevoegdheid van de gefedereerde entiteiten. Overeenkomstig artikel 6, §1, XI van de bijzondere wet tot hervorming der instellingen van 8 augustus 1980⁵²⁹ kregen de Gewesten deze nieuwe bevoegdheid. Niet de hele materie is echter geregionaliseerd.

B. Het wettelijk kader

Wallonië heeft zich deze nieuwe bevoegdheid al snel toegeëigend. Reeds op 4 december 2014⁵³⁰ was de eerste daad gesteld door de Waalse regering in deze materie de benoeming van de ambtenaar belast met de oplegging van de administratieve geldboete, zoals bedoeld in artikel 41 *bis* van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren⁵³¹. Dankzij deze benoeming kon de continuïteit van het beheer van de administratieve-sanctiedossiers worden gewaarborgd, wat betreft de processen-verbaal opgemaakt door de ambtenaren van de lokale politie of door de ambtenaren van de nieuwe Eenheid Dierenwelzijn (hierna “UBEA” genoemd), met inbegrip van de periode waarin laatstgenoemden nog deel uitmaakten van de federale overheidsdienst.

Het welzijn van dieren wordt in Wallonië hoofdzakelijk beschermd door vier wetteksten: het Strafwetboek⁵³², de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, Boek I van het Milieuwetboek⁵³³, en het decreet van 4 oktober 2018 betreffende het Waalse Dierenwelzijnwetboek (CWBEA)⁵³⁴. Maar de bescherming van het dierenwelzijn is ook verspreid te vinden in een aantal andere wetteksten, zoals artikel 8, alinea 3 van de jachtwet van 28 februari 1882, waarin het volgende bepaald wordt: “*Het houden, de verkoop en het te koop te stellen van wildklemmen is verboden.*”⁵³⁵. Deze bepaling zal waarschijnlijk zorgen voor de bescherming van het welzijn van gevangen dieren. Een ander voorbeeld kan worden gehaald uit de wetgeving betreffende de milieuvergunning. Volgens artikel 10, §1, al. 2, 2° van het decreet van 11 maart 1999 betreffende de milieuvergunning: “*De vergunning wordt eveneens vereist voor: (...) 2° de verbouwing of de uitbreiding van een inrichting van klasse 1 of 2 (...) wanneer ze het aantal dieren van de inrichting verhoogt en wanneer deze verhoging van dien aard is dat ze het welzijn van de dieren aantast of wanneer de door de Regering vastgelegde capaciteitsdrempelwaarden daardoor bereikt worden*”.

De artikelen 538 tot en met 542 van het Strafwetboek zijn opgenomen in Titel IX: “*misdaden en wanbedrijven tegen eigendommen*”, en meer in het bijzonder in afdeling 6 (*Ombrengen van dieren*) van hoofdstuk 3 daarvan, getiteld: “*Vernieling, beschadiging, aanrichting van schade*”. Het Strafwetboek is hier meer gericht op de bescherming van eigendom dan op de bescherming van het welzijn van dieren. Dieren worden vooral beschouwd als goederen, productiemiddelen of als gebruiksdieren.

⁵²⁹ B.S. 15 augustus 1980, ingevoegd bij art. 24 van de bijzondere wet van 6 januari 2014 met betrekking tot de zesde staats hervorming, B.S., 31 januari 2014, blz. 8647.

⁵³⁰ B.S., 12 december 2014.

⁵³¹ B.S., 3 december 1986.

⁵³² Artikelen 538 tot 542 van Boek II van het Strafwetboek, B.S., 8 juni 1867.

⁵³³ Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, B.S., 9 juli 2004.

⁵³⁴ B.S., maandag 31 december 2018.

⁵³⁵ B.S., 3 maart 1882.

Sinds de inwerkingtreding van het Waalse Dierenwelzijnwetboek op 1 januari 2019 bevat de Wet betreffende de bescherming en het welzijn der dieren van 14 augustus 1986 alleen nog bepalingen met betrekking tot dierproeven⁵³⁶. Aangezien de Waalse wetgever echter de artikelen 35 en volgende heeft ingetrokken, wordt geen enkele gedraging meer strafbaar gesteld en kunnen bijgevolg geen overtredingen meer worden vastgesteld... Wat overblijft is artikel 28 van het decreet van 4 oktober 2018 bij het Waalse Dierenwelzijnwetboek, dat de Waalse regering de bevoegdheid geeft om de datum van inwerkingtreding van hoofdstuk VIII over dierproeven vast te stellen. Sinds 1 januari 2019 heeft de Waalse regering deze datum nog steeds niet vastgesteld, in weerwil van Richtlijn 2010/63/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 september 2010 betreffende de bescherming van dieren die voor wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt⁵³⁷.

Deel VIII van Boek I van het Milieuwetboek bevat de bepalingen inzake onderzoek, vaststelling, vervolging, bestraffing en regularisatiemaatregelen.

Het is dus het Waalse Dierenwelzijnwetboek (CWBEA) dat als voornaamste referentie dient op dit gebied.

C. Prioriteiten van het gewestelijk strafrechtelijk beleid

Met het oog op de aanneming van “*bindende richtlijnen inzake strafrechtelijk beleid, met inbegrip van het opsporings- en vervolgingsbeleid*”⁵³⁸, en overeenkomstig artikel 151 van de Grondwet betreft de federale minister van Justitie de regeringen van de Gewesten en van de Gemeenschappen⁵³⁹, voor de aangelegenheden die tot hun respectieve bevoegdheden behoren, bij de vergaderingen van het College van procureurs-generaal.

Terwijl de Vlaamse regering sinds 2017 de kans op een dergelijke samenwerking heeft aangegrepen, heeft de Waalse regering op het gebied van dierenwelzijn helaas nog steeds geen concrete stappen in die richting kunnen zetten. De deelname van de Vlaamse regering resulteerde in Omzendbrief COL 04/2019⁵⁴⁰. Deze omzendbrief heeft onder meer tot doel “*de verhouding tussen de strafrechtelijke en de alternatieve bestuurlijke afhandeling en/of andere vormen van afhandeling te regelen*”⁵⁴¹, en is op 30 april 2019 in werking getreden⁵⁴².

In deze omzendbrief wordt bepaald dat voorrang moet worden gegeven aan de volgende punten in verband met het welzijn van dieren:

- 1) Verwaarlozing van dieren met als gevolg ernstig lijden en/of letsel van de dieren alsook de mishandeling en het achterlaten van dieren waarbij cumulatief:
 - a) de dieren door de dierenwelzijnsinspectie in beslag worden genomen of waarbij de door de politiediensten gedane inbeslagname wordt bevestigd door de dierenwelzijnsinspectie en
 - b) waarbij een of meerdere dieren zijn gestorven als gevolg van de verwaarlozing, mishandeling of het achterlaten ervan of waarbij dringende diergeneeskundige verzorging noodzakelijk is, teneinde te vermijden dat het dier verder lijdt, pijn heeft of sterft aan de verwondingen.

⁵³⁶ De artikelen 20 tot en met 30/1.

⁵³⁷ PB L 276, 20 oktober 2010, blz. 33

⁵³⁸ Art. 11bis, al. 3 van de bijzondere wet tot hervorming der instellingen van 8 augustus 1980, *B.S.*, 15 augustus 1980, ingevoegd bij artikel 38 van de bijzondere wet van 6 januari 2014 met betrekking tot de Zesde Staatshervorming, *B.S.*, 31 januari 2014, blz. 8650.

⁵³⁹ Artikel 2, § 1 van het samenwerkingsakkoord van 7 januari 2014 tussen de Federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten betreffende het strafrechtelijk beleid en het veiligheidsbeleid, *B.S.*, 17 juni 2014, blz. 45549.

⁵⁴⁰ Gemeenschappelijke omzendbrief van de minister van Justitie en het College van procureurs-generaal met de deelname van de Vlaamse minister-president bevoegd inzake Justitie - Strafrechtelijke prioriteiten Vlaanderen <https://www.om-mp.be/nl/meer-weten/omzendbrieven>.

⁵⁴¹ Idem

⁵⁴² Idem

- 2) Dierenverwaarlozing en dierenmishandeling waarvan de toestand aansleekt en waarbij cumulatief:
 - a) er geen verbetering of bereidheid van de verdachte om de situatie te verbeteren, merkbaar is;
 - b) er in het verleden reeds inbeslagnames zijn gebeurd bij de verdachte (ongeacht of in de huidige situatie een inbeslagname werd verricht) of er PV's houdende vaststelling van inbreuken op de dierenwelzijnsreglementering ten laste van de betrokkene werden opgesteld;
 - c) waarbij het aangewezen is om een tijdelijk of definitief gerechtelijk verbod op het houden van dieren te vorderen.

Ten slotte voorziet deze omzendbrief ook in een periodieke evaluatie ervan aan het einde van elke vijfjarige legislatuur van het Gewest⁵⁴³.

Wat Wallonië betreft, als de regering een echt repressief beleid wil opzetten op het gebied van dierenwelzijn, met name gecoördineerd met het gerechtelijk apparaat, is een aanpak die identiek is aan die van Vlaanderen onontbeerlijk.

Op 11 maart 2021 heeft de Waalse regering nota genomen van het ontwerp van de Waalse repressieve milieustrategie. Deze strategie voorziet in een aanpak die vergelijkbaar is met de Vlaamse aanpak, teneinde bindende richtlijnen voor het strafrechtelijk beleid vast te stellen.

II. Controle, onderzoek en vaststelling van overtredingen op het gebied van dierenwelzijn in Wallonië

A. Bevoegde ambtenaren

Artikel D.103 van het Waalse Dierenwelzijnwetboek (hierna “CWBEA” genoemd) verwijst naar Deel VIII van Boek I van het Milieuwetboek met betrekking tot controles, onderzoeken, vaststellingen, vervolgingen en sancties voor overtredingen op de bepalingen van het CWBEA en de uitvoeringsbesluiten daarvan.

De ambtenaren die bevoegd zijn om deze overtredingen te controleren, te onderzoeken en vast te stellen zijn enerzijds de ambtenaren bedoeld in Deel VIII van Boek I van het Milieuwetboek⁵⁴⁴ en anderzijds alle leden van het operationeel kader van de lokale en federale politie⁵⁴⁵, op grond van hun algemene bevoegdheden⁵⁴⁶. En op een meer genuanceerde manier moeten we ook de ambtenaren van het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen vermelden.

Artikel D.104, §3 van het CWBEA wil echter de controle, het onderzoek en de vaststelling van overtredingen op Hoofdstuk 8 (inzake dierproeven) voorbehouden aan de “ambtenaren bedoeld in artikel D.140, §1, van Boek I van het Milieuwetboek” (in dit geval, de UBEA)⁵⁴⁷⁻⁵⁴⁸.

⁵⁴³ Idem

⁵⁴⁴ Art. 140 en 140bis van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz.54654.

⁵⁴⁵ In de zin van artikel 3, 7° van de Wet van 5 augustus 1992 op het Politieambt, *B.S.*, 22 december 1992, blz. 27124.

⁵⁴⁶ Art. 14, al. 1 van de Wet van 5 augustus 1992 op het Politieambt, *B.S.*, 22 december 1992, blz. 27124.

⁵⁴⁷ Art. D104, § 3 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁵⁴⁸ Dit hoofdstuk bevat de bepalingen inzake dierproeven. Op het moment van schrijven van deze bijdrage is dit hoofdstuk nog niet in werking getreden

1. De ambtenaren van de Waalse Overheidsdienst Landbouw, Natuurlijke Hulpbronnen en Leefmilieu

De Waalse regering is bevoegd om de ambtenaren bedoeld in artikel D.140, §1 van Boek I van het Milieuwetboek (hierna “gewestelijke en gemeentelijke vaststellende beambten” genoemd) aan te duiden⁵⁴⁹. Deze ambtenaren hebben een gerechtelijk statuut en zijn bevoegd in heel Wallonië, nadat zij de eed hebben afgelegd voor de rechtbank van 1^e aanleg van hun administratieve woonplaats⁵⁵⁰.

Deze ambtenaren hebben momenteel de hoedanigheid van agent van de gerechtelijke politie. Niettemin heeft de Waalse wetgever bepaald dat de Waalse regering ook sommige van haar ambtenaren kan aanstellen als officier van gerechtelijke politie, of als officier van gerechtelijke politie, hulpofficier van de procureur des Konings⁵⁵¹. Alleen deze laatsten moeten een opleiding hebben gevolgd, waarvan de inhoud door de regering wordt bepaald. Momenteel is er geen gewestelijke ambtenaar bevoegd inzake Dierenwelzijn aangewezen in een van beide hoedanigheden.

In artikel D.140, §1, laatste alinea, *in fine*, staat dat: “*De hoofdgriffier doet aan zijn collega's van de rechtbanken van eerste aanleg binnen wier rechtsgebied de officier zijn functies zal uitoefenen, een afschrift toekomen van de opdracht en de akte van eedaflegging*”. Het is dus de taak van de hoofdgriffier van de rechtbank van eerste aanleg om een afschrift van de opdracht en de akte van eedaflegging aan al zijn collega's in Wallonië toe te zenden. Dit is een essentiële formaliteit, want indien dit niet kan worden bewezen, zou de rechter kunnen vaststellen dat de ambtenaar niet bevoegd was om overtredingen vast te stellen buiten het gerechtelijk arrondissement waarin hij de eed heeft afgelegd⁵⁵², met mogelijke gevolgen die de geldigheid van de door deze ambtenaar verrichte handelingen kunnen aantasten.

De regering heeft bepaald welke van haar diensten bevoegd zijn om overtredingen op het CWBEA te onderzoeken en vast te stellen. De Waalse Overheidsdienst Landbouw, Natuurlijke Hulpbronnen en Leefmilieu (hierna SPW ARNE) bestaat uit 10 departementen, waaronder het departement Handhaving en Controle, het departement Natuur en Bossen, en het departement Landelijke ontwikkeling, Waterlopen en Dierenwelzijn, die voor ons van bijzonder belang zijn.

⁵⁴⁹ Artikel D.140, §1, al. 1, idem.

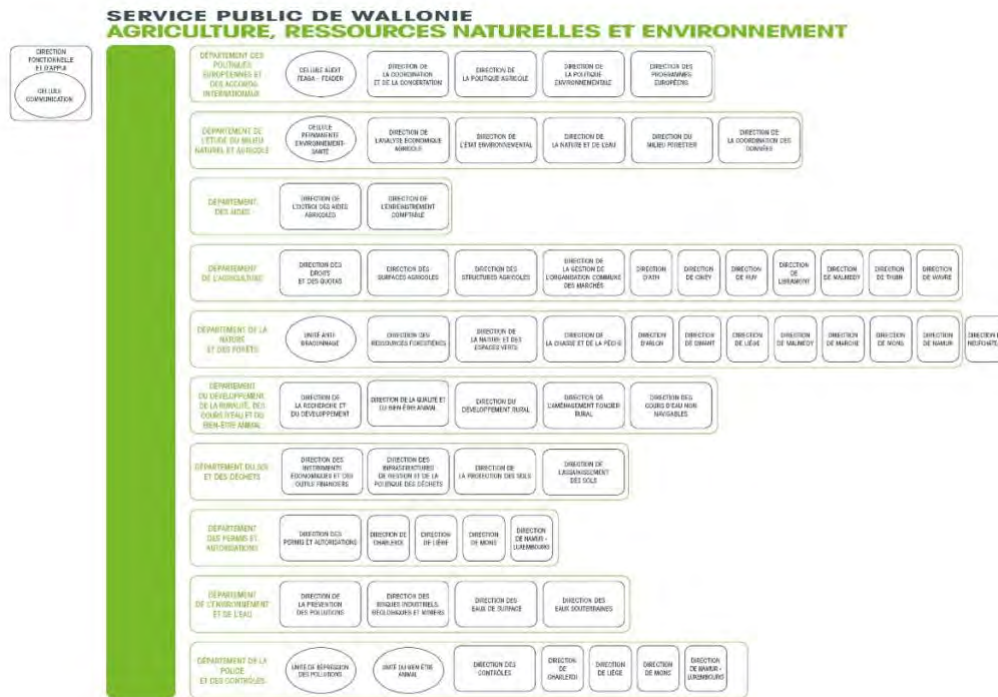
⁵⁵⁰ Artikel D.140, §1, al. 2, idem.

⁵⁵¹ Artikel D.140, §1, al. 5, idem.

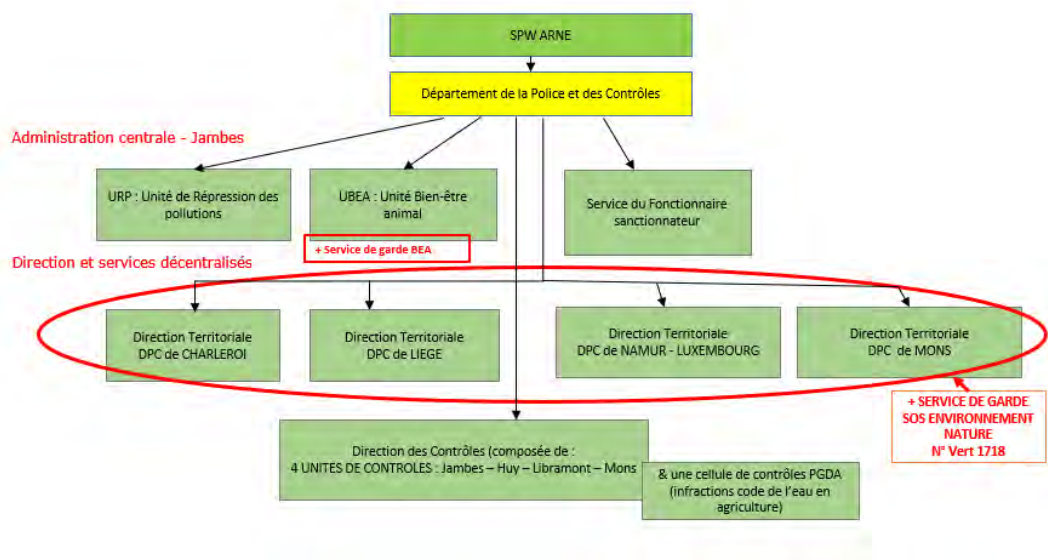
⁵⁵² Corr. rechtbank, Nijvel, 23 juni 2017, onuitg.

Organigram van de SPW ARNE:

Het zijn de ambtenaren van het departement Handhaving en Controles, “*evenals de ambtenaren van het DGARNE toegewezen aan de wachttol SOS Environnement-Nature*”⁵⁵³ die zijn aangewezen om overtredingen op het CWBEA te onderzoeken en vast te stellen.

⁵⁵³ Artikel 1 van het besluit van de Waalse Regering van 5 december 2008, B.S., 27 januari 2009, blz. 5427.

De controle, het onderzoek en de vaststelling van overtredingen op het CWBEA zijn in de eerste plaats toevertrouwd aan de UBEA. Dit is haar belangrijkste missie. Ook al is de UBEA bevoegd voor andere aangelegenheden die zijn opgesomd in artikel D.138 van Boek I van het Milieuwetboek. De Unité du bien-être animal bestaat uit een coördinatrice, vijf dierenartsen en vijf controleurs.

Deze eenheid is ook bevoegd om in het kader van een dierenwelzijnsinspectie een proces-verbaal op te maken wegens het ontbreken van een milieuvergunning of -verklaring, het ontbreken van afvalbeheer, ... Voor het houden van vee of exotische dieren is bijvoorbeeld een milieuvergunning vereist, maar ook voor het beheer van kadavers, die afvalstoffen zijn die de houder volgens de geldende wetgeving moet beheren.

Verrassend genoeg zijn de ambtenaren van de SPW ARNE die behoren tot de directie Kwaliteit en Dierenwelzijn van het departement Ontwikkeling, Landelijke Zaken, Waterlopen en Dierenwelzijn sinds 1 januari 2019 nog steeds belast met het onderzoek en de vaststelling van⁵⁵⁴ overtredingen op de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, die geen enkele gedraging meer strafbaar stelt, evenals overtredingen op de Europese verordeningen en besluiten betreffende de bescherming en het welzijn der dieren. Deze directie verleent erkenningen aan exploitanten die dieren houden en beheert ook de identificatie van gezelschapsdieren. Zij is ook belast met de ontwikkeling van het wet- en regelgevingskader op het gebied van dierenwelzijn.

Overtredingen op deze Europese verordeningen en besluiten worden door het CWBEA strafbaar gesteld⁵⁵⁵.

De ambtenaren van het departement Natuur en Bos (SPW ARNE) moeten ook de bevoegdheid krijgen om overtredingen op het CWBEA te onderzoeken en vast te stellen. Met meer dan 400 ambtenaren die dagelijks op het terrein actief zijn en de aard van de controles die worden uitgevoerd, komt het namelijk vaak voor dat deze ambtenaren overtredingen op het gebied van dierenwelzijn vaststellen. Het betreft onder meer controles op de toestemming voor de vernietiging van bepaalde vogels (gebruik van lokvogels), controles op het vangen en kweken van vogels, controles op de vangst met behulp van vallen van jagers en ook controles op het vrijlaten van klein wild vóór de opening van het jachtseizoen.

2. Ambtenaren van een dierenwelzijnsinstelling van openbaar nut

Aan ambtenaren van een dierenwelzijnsinstelling van openbaar nut kan de hoedanigheid van agent van gerechtelijke politie worden toegekend⁵⁵⁶. Overeenkomstig artikel 11 van de bijzondere wet tot hervorming der instellingen van 8 augustus 1980⁵⁵⁷ moeten deze instellingen onder het gezag of toezicht van de regering staan.

Om voor aanwijzing in aanmerking te komen, moeten deze ambtenaren voldoen aan een drievoudige voorwaarde⁵⁵⁸:

- 1) Nog geen strafrechtelijke veroordeling hebben opgelopen;
- 2) Minstens beschikken over ofwel een getuigschrift van het hoger secundair onderwijs, ofwel een getuigschrift van het lager secundair onderwijs en 5 jaar ervaring ten dienste van een gemeente of intercommunale, die nuttig is voor het uitoefenen van de functie;
- 3) De door de regering vastgestelde opleiding hebben voltooid.

Deze ambtenaren moeten een eed afleggen voor de rechtbank van 1e aanleg van hun administratieve woonplaats, alvorens zij hun bevoegdheden van de gerechtelijke politie kunnen uitoefenen.

⁵⁵⁴ Art. R.93ter van Boek I van het Milieuwetboek;

⁵⁵⁵ Art. 105 van het Decreet van 4 oktober 2018 betreffende het Waalse Dierenwelzijnwetboek *B.S.*, 31 december 2018, blz. 106772.

⁵⁵⁶ Artikel D.140, §2, al. 1 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁵⁵⁷ *B.S.*, vrijdag 15 augustus 1980

⁵⁵⁸ Artikel D.140, §2, al. 2, *Idem.*

Momenteel bestaat er in Wallonië geen instelling van openbaar nut voor het welzijn van dieren, en bijgevolg is er in dit verband nog geen ambtenaar aangesteld.

3. Ambtenaren van gemeenten, intercommunales en projectverenigingen

“De gemeenteraad kan ambtenaren van de gemeente, intercommunales en projectverenigingen aanwijzen voor de uitvoering van taken met een gewestelijk karakter”⁵⁵⁹. Dit zijn de ambtenaren die beter bekend staan als gemeentelijke vaststellende beambten.

De voorwaarden waaraan moet worden voldaan om door de gemeenteraad te worden benoemd, zijn identiek aan die welke gelden voor de in het vorige punt genoemde ambtenaren van instellingen van openbaar nut.

Ten slotte kan een gemeenteambtenaar, mits de betrokken gemeenten een overeenkomst sluiten, zijn taken uitoefenen op het grondgebied van gemeenten die tot dezelfde politiezone behoren⁵⁶⁰.

Er zij op gewezen dat deze ambtenaren weinig opleiding hebben genoten op het gebied van dierenwelzijn. In feite wordt in de door de regering vastgestelde opleiding⁵⁶¹ slechts 4 uur aan dit onderwerp gewijd. Dit is duidelijk onvoldoende, gezien de complexiteit van het onderwerp. Dit zet zeer weinig vaststellende beambten ertoe aan proces-verbalen op dit gebied op te stellen.

4. Ambtenaren van de lokale en federale politie

De ambtenaren van de lokale en federale politie⁵⁶² zijn bevoegd om overtredingen op het gebied van dierenwelzijn te onderzoeken en vast te stellen. Zij hebben immers een bevoegdheid die zich uitstrekt tot het onderzoek van misdaden, wanbedrijven en overtredingen. Zij zijn belast met het verzamelen van bewijsmateriaal, het inlichten van de bevoegde autoriteiten, het in hechtenis nemen, arresteren en ter beschikking van de bevoegde autoriteit stellen van de daders, op de wijze en in de vorm als bij wet bepaald⁵⁶³.

5. De experts

We hebben het niet meer over een ambtenaar van de regering. Bovendien beschikken deze experts niet over de onderzoeksbevoegdheden van ambtenaren⁵⁶⁴, noch over de dwangmiddelen⁵⁶⁵, noch over enige rechterlijke hoedanigheid.

Zij zullen echter wel worden beëdigd: de experts moeten “*de eed afleggen aan de minister die functioneel bevoegd is voor de hun toevertrouwde taak*” alvorens zij hun opdrachten uitvoeren⁵⁶⁶. Helaas wordt zowel in de decretale tekst als in de parlementaire werkzaamheden niets gezegd over de aard van de af te leggen eed.

Wanneer de regering van plan is deze bevoegdheid in te voeren, zal zij moeten bepalen welke taken aan hen kunnen worden toevertrouwd⁵⁶⁷. Daartoe moet de regering “*de lijst vaststellen van onderzoeken en controles die aan experts kunnen worden toevertrouwd, alsmede de overtredingen waarvoor deze experts bevoegd zijn*”. De wetgever sluit overtredingen in verband met dierproeven

⁵⁵⁹ Artikel D.140, §3, al. 1, Idem.

⁵⁶⁰ Artikel D.140, §3, al. 3, Idem.

⁵⁶¹ Art. R.94, van het besluit van de Waalse Regering van 5 december 2008 tot invoeging van een deel VIII in het regelgevende deel van Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 27/01/2009, blz. 5427.

⁵⁶² Art. 1, 3° van de wet van 5 augustus 1992 op het Politieambt, *B.S.*, 22 december 1992, blz. 27124.

⁵⁶³ Art. 15, idem.

⁵⁶⁴ Artikel D.140bis, §4 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz.54654.

⁵⁶⁵ Parl.St. Waals Parlement 2074-2018, nr. 1150, 1bis, blz. 254.

⁵⁶⁶ Artikel D.140bis, §1, al. 3, *in fine*, van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁵⁶⁷ Artikel D.140bis, §1, idem.

echter onmiddellijk uit⁵⁶⁸. De regering moet ook de voorwaarden bepalen en de procedure vaststellen voor het delegeren van taken aan de experts, en hun bevoegdheden, rechten en plichten, alsmede hun bezoldiging vastleggen.⁵⁶⁹

De ambtenaren kunnen dus een deel van hun taken delegeren aan deze experts, die moeten handelen “*overeenkomstig de instructies van de ambtenaren*”⁵⁷⁰ en hun controletaken “*loyaal en correct, met inachtneming van de wettelijke en reglementaire bepalingen*” moeten uitvoeren⁵⁷¹.

Artikel D.140bis van Boek I van het Milieuwetboek werd ingevoegd bij artikel 16 van het Decreet van 4 oktober 2018 betreffende het Waalse Dierenwelzijnwetboek. In de memorie van toelichting stelde de regering zich ten doel “*deze experts de mogelijkheid te geven om door de regering bepaalde specifieke overtredingen vast te stellen. Om het controlesysteem te verbeteren, met name in slachthuizen, is het van essentieel belang om specifieke controletaken te kunnen delegeren aan experts die voor deze taken zijn beëdigd*”⁵⁷².

Het is interessant op te merken dat de regering niet uitlegt hoe het inhuren van dergelijke experts “*het controlesysteem zou kunnen verbeteren*”, noch waarom “*het van essentieel belang is om specifieke controletaken te kunnen delegeren aan voor deze taken beëdigde experts*”. Het is niet duidelijk waarom de aanwerving van een of andere extra ambtenaar geen adequaat antwoord zou zijn op deze wens om het controlesysteem te verbeteren. Het gegeven voorbeeld, de slachthuizen, helpt ons niet om de keuze van de regering te begrijpen. Artikel D.58 van het CWBEA zal de controle vergemakkelijken, met name door middel van videobewaking. De ambtenaren van de UBEA zouden deze controles dan kunnen uitvoeren zonder zich te hoeven verplaatsen, als zij een beveiligde toegang tot de videobestanden hebben. Er zal echter op een toekomstig besluit van de Waalse regering moeten worden gewacht voordat dit soort controle kan worden uitgevoerd.

De enige twee bevoegdheden die aan de experts worden verleend, zijn derhalve de registratie van de waarnemingen en informatie die zij tijdens hun taken hebben verzameld en de mededeling daarvan aan een bevoegde ambtenaar van de SPW ARNE. De gewestelijke ambtenaar kan dan een waarschuwing of een aanvankelijk proces-verbaal uitschrijven, naargelang het geval, zonder verdere vaststelling. In de tekst staat dat dit “*proces-verbaal*” bewijskracht heeft tot het tegendeel is bewezen. Deze vermelding is verrassend. In de eerste plaats omdat niet het proces-verbaal bewijskracht heeft, maar de daarin vervatte vaststellingen. In de tweede plaats omdat de bijzondere bewijskracht waarvan sprake is uitsluitend betrekking heeft op de persoonlijke vaststellingen van een ambtenaar⁵⁷³ met behulp van zijn vijf zintuigen, binnen de grenzen van zijn bevoegdheden en zijn taken. De bewijskracht geldt dus niet voor gevolgtrekkingen, redeneringen, vermoedens of consequenties die de ambtenaar uit de feiten trekt. En dus, *a fortiori*, niet voor wat door een derde, zelfs een expert, wordt gerapporteerd.

Tenslotte kan men zich terecht afvragen hoe deze experts hun taken zullen uitvoeren, zonder de bevoegdheden die aan ambtenaren zijn toegekend.

6. Ambtenaren van het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen

Volgens het in 2015 gesloten samenwerkingsprotocol tussen het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen (hierna het FAVV), het Vlaams Gewest, het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreffende de controle op het dierenwelzijn, zijn de ambtenaren van

⁵⁶⁸ Artikel D.140bis, §1, al. 2, idem.

⁵⁶⁹ Artikel D.140bis, §2, idem.

⁵⁷⁰ Artikel D.140bis, §1, al. 3, idem.

⁵⁷¹ Artikel D.140bis, §1, al. 3 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, B.S., 9 juli 2004, blz. 54654.

⁵⁷² Parl.St. Waals Parlement, 2014-2018, nr. 1150, 1bis, blz. 235.

⁵⁷³ Artikel D.139, 1° van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, B.S., 9 juli 2004, blz.54654.

het FAVV en de dierenartsen aan wie het FAVV taken toevertrouwt, bevoegd voor de controle op de naleving van de regelgeving “*inzake de bescherming en het welzijn der dieren*”⁵⁷⁴. De in dit verband gedane vaststellingen worden aan de gewesten doorgegeven door middel van “*checklists*”⁵⁷⁵. Deze vaststellingen hebben betrekking op alle dieren die door het FAVV of door de dierenartsen die het FAVV met taken belast, worden gecontroleerd⁵⁷⁶. Het gaat in wezen om “*dieren die worden gehouden voor de voedselproductie, op boerderijen, in slachthuizen en tijdens hun vervoer*”⁵⁷⁷.

Deze informatie wordt in twee verschillende kaders meegedeeld. Ten eerste in het kader van het “randvoorwaardensysteem” van de Europese landbouwsteun. En vervolgens, als een vaststelling ter informatie, die overigens kan worden gebruikt als bron van een aanvankelijk proces-verbaal, dat zal worden opgesteld door een ambtenaar van de UBEA, met de hoedanigheid van agent van gerechtelijke politie.

In het geval van Europese landbouwsteun is dierenwelzijn een controlecriterium in het kader van het randvoorwaardensysteem. Randvoorwaarden zijn “*het geheel van uit de regelgeving voortvloeiende beheerseisen en normen voor goede landbouw- en milieucondities als bedoeld in de artikelen 93 en 94 van Verordening (EU) nr. 1306/2013*”⁵⁷⁸.

De Europese verordening 1306/2013⁵⁷⁹ wil de “*begunstigden beter bewust maken*”⁵⁸⁰ van het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB), met name wat de normen voor dierenwelzijn betreft. “*Het randvoorwaardensysteem heeft tot doel bij te dragen tot duurzame landbouw door de begunstigden bewust te maken van de noodzaak om deze basisnormen in acht te nemen. Voorts is het bedoeld om het GLB beter te laten beantwoorden aan de verwachtingen van de samenleving dankzij een betere samenhang van dit beleid met de beleidslijnen op het gebied van milieu, volksgezondheid, de gezondheid van dieren en planten en dierenwelzijn*”⁵⁸¹. Artikel 93, §1, van deze verordening verwijst naar bijlage II voor de bijzonderheden over de normen waaraan moet worden voldaan. Deze bijlage II heeft betrekking op drie richtlijnen:

- Richtlijn 2008/119/EG van de Raad van 18 december 2008 tot vaststelling van minimumnormen ter bescherming van kalveren⁵⁸² - Artikelen 3 en 4;
- Richtlijn 2008/120/EG van de Raad van 18 december 2008 tot vaststelling van minimumnormen ter bescherming van varkens⁵⁸³ - Artikelen 3 en 4;
- Richtlijn 98/58/EG van de Raad van 20 juli 1998 inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren⁵⁸⁴ - artikel 4.

⁵⁷⁴ Artikel 1, al. 2 van het in 2015 gesloten Protocol tussen het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen, het Vlaams Gewest, het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreffende de controle op dierenwelzijn, blz. 3.

⁵⁷⁵ Artikel 1, al., idem.

⁵⁷⁶ Punt 2 van het Beheerscontract “Dierenwelzijn” Gewesten - FAVV, opgesteld in toepassing van artikel 2 van het in 2015 gesloten Protocol tussen het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen, het Vlaams Gewest, het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreffende de controle op het dierenwelzijn.

⁵⁷⁷ Punt 2.1, idem.

⁵⁷⁸ Art. 1, 6° van het besluit van de Waalse Regering van 27 augustus 2015 tot vaststelling van de regels betreffende de randvoorwaarden inzake landbouw, tot opheffing van het besluit van de Waalse Regering van 13 juni 2014 tot vaststelling van de eisen en normen van de randvoorwaarden inzake landbouw en tot wijziging van het besluit van de Waalse Regering van 12 februari 2015 tot uitvoering van het systeem van de rechtstreekse betalingen ten gunste van de landbouwers, B.S., 01/10/2015, blz. 61682.

⁵⁷⁹ Europese Verordening (EU) nr. 1306/2013 VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD van 17 december 2013 inzake de financiering, het beheer en de monitoring van het gemeenschappelijk landbouwbeleid en tot intrekking van Verordeningen (EEG) nr. 352/78, (EG) nr. 165/94, (EG) nr. 2799/98, (EG) nr. 814/2000, (EG) nr. 1200/2005 en (EG) nr. 485/2008 van de Raad, PBEU, nr. L 347/549, 20 december 2013.

⁵⁸⁰ Overweging 10 van Verordening (EU) nr. 1306/2013.

⁵⁸¹ Overweging 54 van Verordening (EU) nr. 1306/2013.

⁵⁸² PBEU nr. L 10/7 van 15 januari 2009, blz. 7.

⁵⁸³ PBEU nr. L 47/5 van 18 februari 2009, blz. 5.

⁵⁸⁴ PBEU nr. L 221/23 van 8 augustus 1998, blz. 23.

Hoofdstuk 5 van het besluit van de Waalse regering van 27 augustus 2015⁵⁸⁵ bevat de Europese en Waalse wetgeving inzake dierenwelzijn waaraan landbouwers moeten voldoen om Europese steun te ontvangen⁵⁸⁶.

In geval van een vastgestelde niet-naleving wordt een sanctie opgelegd. Deze bestaat uit een verlaging van het door de landbouwer te ontvangen steunbedrag. Deze administratieve sancties “*moeten evenredig, doeltreffend en afschrikkend zijn en mogen geen afbreuk doen aan andere sancties waarin andere bepalingen van het recht van de Unie of van de lidstaten voorzien*”. Er zij op gewezen dat ook al is het een administratieve sanctie, zij niet strafrechtelijk van aard is⁵⁸⁷. Bij niet-naleving van een van de in deze Europese verordening genoemde wetten inzake dierenwelzijn riskeert de aanvrager van Europese landbouwsteun niet alleen een verlaging van het aangevraagde steunbedrag, maar ook een strafrechtelijke sanctie.

Hoewel de overtreder een bijkomende strafrechtelijke sanctie kan worden opgelegd en vooral verplicht kan worden de overtredding te regulariseren, is het interessant vast te stellen dat de ambtenaren van de directie Controles van het departement Handhaving en Controles momenteel geen enkel proces-verbaal terzake opmaken. Wat de door het Waals Betaalorgaan aan het FAVV gedelegeerde controles betreft, kunnen de ambtenaren die deze controles uitvoeren, geen processen-verbaal opmaken. Er zij aan herinnerd dat zij hun vaststellingen alleen aan de SPW ARNE doorgeven door middel van een “*checklist*”. Anderzijds wordt momenteel door de SPW ARNE (met name de UBEA) geen informatie aan het Waals Betaalorgaan verstrekt over de door de UBEA of door andere politiediensten geconstateerde overtredingen, waarvan zij nochtans op de hoogte zou zijn. Toch heeft de UBEA van 2015 tot 2019 gemiddeld 150 dierenwelzijnscontroles per jaar uitgevoerd op landbouwbedrijven, waarvan bijna 95% resulteerde in de vaststelling van een overtreding.

Het omgekeerde wordt waargenomen in de verslagen van het FAVV. Er wordt immers een zeer groot aantal controles vastgesteld waaruit blijkt dat de bedrijven conform zijn. Sinds 2016 is het aantal door het agentschap toegezonden verslagen in het kader van de randvoorwaarden namelijk drastisch gedaald, van 1202 verslagen in 2016 tot 308 verslagen in 2019. Het aantal niet-nalevingen is gedaald van 122 vaststellingen in 2015 tot 55 in 2019. Hoewel het non-conformiteitspercentage is gestegen van 10,1% tot 17,9%, ligt het nog ver onder de 95% van de UBEA.

Hoe kan dit verschil worden verklaard? Er zijn twee denkpijsten: ten eerste moet worden opgemerkt dat de UBEA controles uitvoert op alle landbouwbedrijven, ongeacht of zij al dan niet GLB-steun aanvragen, en ten tweede dat het aantal door het UBEA gecontroleerde wetgevingen veel groter is.

De controle op de naleving van de randvoorwaarden is doeltreffend. Het aantal gevallen van recidive is namelijk zeer laag (2 gevallen/jaar). Anderzijds heeft bijna 30% van de vaststellingen betrekking op kleine overtredingen (vroegtijdig waarschuwingssysteem) die onmiddellijk door de fokker zijn verholpen. In dit verband onderstreept de Europese Rekenkamer dat “*de Commissie en de lidstaten een aanzienlijke vooruitgang hebben gemeld bij de toepassing van de EU-normen*”⁵⁸⁸.

De administratieve sanctie bij niet-naleving bestaat uit de intrekking van een percentage van de toegekende steun, hetzij 1%, 3% of 5%, afhankelijk van de ernst en de omvang van de niet-naleving. In geval van recidive wordt de reductie het jaar daarop met drie vermenigvuldigd! In de periode 2015-2019 werd slechts één landbouwer bestraft met een intrekking van de steun met 9%, en

⁵⁸⁵ besluit van de Waalse Regering van 27 augustus 2015 tot vaststelling van de regels betreffende de randvoorwaarden inzake landbouw, tot opheffing van het besluit van de Waalse Regering van 13 juni 2014 tot vaststelling van de eisen en normen van de randvoorwaarden inzake landbouw en tot wijziging van het besluit van de Waalse Regering van 12 februari 2015 tot uitvoering van het systeem van de rechtstreekse betalingen ten gunste van de landbouwers, *B.S.*, 01/10/2015, blz. 61572.

⁵⁸⁶ Art. 37 tot 40 van het besluit van de Waalse Regering van 27 augustus 2015 tot vaststelling van de regels betreffende de randvoorwaarden inzake landbouw, tot opheffing van het besluit van de Waalse Regering van 13 juni 2014 tot vaststelling van de eisen en normen van de randvoorwaarden inzake landbouw en tot wijziging van het besluit van de Waalse Regering van 12 februari 2015 tot uitvoering van het systeem van de rechtstreekse betalingen ten gunste van de landbouwers, *B.S.*, 01/10/2015, blz. 61572.

⁵⁸⁷ Zaak C-489/10, HJEU, <http://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?num=C-489/10>

⁵⁸⁸ Speciaal verslag nr. 31, “Dierenwelzijn in de EU: het dichten van de kloof tussen ambitieuze doelstellingen en praktische uitvoering”, 2018, blz. 25, <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/animal-welfare-31-2018/nl/>.

slechts één met een intrekking van de steun met 5%. Het aantal gesanctioneerde fokkers is gedaald van 62 in 2015 tot 34 in 2019. Een kleine opmerking is dat het randvoorwaardensysteem de laatste reductie is die wordt toegepast. Daarom zal, indien de steun voor de landbouwer om andere redenen reeds tot nul is verlaagd, een niet-naleving van de voorschriften inzake dierenwelzijn in het kader van het randvoorwaardensysteem geen gevolgen hebben voor het steunbedrag.

Landbouwers zouden, ongeacht of zij al dan niet GLB-steun aanvragen, veel aandacht moeten besteden aan het welzijn van hun dieren. Zelfs op economisch vlak halen zij er immers voordeel uit⁵⁸⁹.

B. Onderzoeks- en dwangmiddelen

De onderzoeksmiddelen zijn verschillend naar gelang van de interveniënten. Er moet immers een onderscheid worden gemaakt tussen ambtenaren in de zin van Deel VIII van Boek I van het Milieuwetboek, en lokale en federale politieambtenaren. Aan eerstgenoemden worden onderzoeksmiddelen toegekend op grond van het bovengenoemde wetboek, terwijl laatstgenoemden hun onderzoeksmiddelen ontleen aan de Wet op het Politieambt⁵⁹⁰. De Waalse wetgever heeft aan de ambtenaren bedoeld in artikel D.140 van Boek I van het Milieuwetboek (hierna “gewestelijke en gemeentelijke vaststellende beambten”) ruime onderzoeksbevoegdheden toegekend, zodat zij hun taken van opsporing en vaststelling van overtredingen kunnen uitvoeren. In dit deel zal ik nader ingaan op de bevoegdheden van de ambtenaren in de zin van Deel VIII van Boek I van het Milieuwetboek.

1. Onderzoeksmiddelen

De gewestelijke en gemeentelijke vaststellende beambten stellen een proces-verbaal op over overtredingen op het gebied van dierenwelzijn, dat bewijskracht heeft tot het tegendeel bewezen is⁵⁹¹. Het gaat dus om een omkering van de bewijslast. Het belangrijkste gevolg is dat de dader, indien hij de bevindingen wil aanvechten, het tegendeel zal moeten bewijzen. Om deze bewijskracht te vrijwaren, moeten de ambtenaren een kopie van het proces-verbaal van vaststelling aan de overtreder toezenden binnen 15 dagen na de vaststelling van de overtreding, of na het verstrijken van de regularisatietermijn indien van tevoren een waarschuwing is gegeven. Zo niet, dan geldt het proces-verbaal alleen ter informatie.

De lokale en federale politieambtenaren registreren overtredingen door middel van een proces-verbaal⁵⁹² dat alleen voor informatieve doeleinden geldig is. Zij zijn derhalve niet verplicht een kopie van hun proces-verbaal aan de overtreder toe te zenden.

De gewestelijke en gemeentelijke vaststellende beambten kunnen bij de uitoefening van hun functie een beroep doen op de politie⁵⁹³. De Waalse wetgever heeft in deze mogelijkheid voorzien, zodat de lokale en federale politieambtenaren⁵⁹⁴ de veiligheid kunnen verzekeren van een opsporings- of controleactie die wordt uitgevoerd door gewestelijke en gemeentelijke vaststellende beambten wanneer een risicoanalyse de noodzaak daarvan heeft aangetoond, maar ook wanneer de situatie tijdens de missie verslechtert.

In de uitoefening van hun functie kunnen de gewestelijke en gemeentelijke vaststellende beambten te allen tijde installaties, lokalen, terreinen en andere plaatsen betreden, tenzij deze een

⁵⁸⁹ *Ibidem*.

⁵⁹⁰ Wet van 5 augustus 1992 op het Politieambt, *B.S.*, 22 december 1992, blz. 27124.

⁵⁹¹ Art. D.141, al. 1 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁵⁹² Artikel 40 van de Wet van 5 augustus 1992 op het Politieambt, *B.S.*, 22 december 1992, blz. 27124.

⁵⁹³ Art. D.143 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁵⁹⁴ Artikel 8 van de Wet van 5 augustus 1992 op het Politieambt, *B.S.*, 22 december 1992, blz. 27124.

woning vormen in de zin van artikel 15 van de Grondwet⁵⁹⁵. Wanneer het gaat om een woning in de zin van artikel 15 van de Grondwet, mogen deze ambtenaren de woning betreden met voorafgaande toestemming van de onderzoeksrechter⁵⁹⁶. Deze machtiging tot woonstbetreding wordt afgegeven door een onderzoeksrechter, maar niet in het kader van het instellen van een onderzoek.

Het Grondwettelijk Hof heeft onlangs⁵⁹⁷ de voorwaarden voor de geldigheid van een dergelijke toestemming verduidelijkt. Ten eerste moet de machtiging worden afgegeven door een onderzoeksrechter en moet zij met redenen zijn omkleed. De rechter moet dus “*in het bijzonder aangeven hoe het binnentreden in een bewoonde ruimte noodzakelijk is om de ambtenaren (... in staat te stellen hun wettelijke opdracht uit te voeren*”⁵⁹⁸. Ten tweede dat de bevoegde ambtenaren, in het bezit van deze machtiging tot woonstbetreding, zich niet “*met geweld of dwang toegang tot een woning mogen verschaffen indien de verplichte medewerking niet wordt verleend, en evenmin inzage van documenten mogen vorderen of gesloten kasten of kluizen mogen openen indien de eigenaar of bewoner zich daartegen verzet*”⁵⁹⁹. Zoals het Hof ons herinnert: “*Indien de omstandigheden zulks vereisen, is het aan de bevoegde ambtenaren om de feiten te melden aan de procureur des Konings, die de nodige maatregelen zal nemen om een vervolging in te stellen en, zo nodig, de zaak aan de onderzoeksrechter zal voorleggen met het oog op het instellen van een gerechtelijk onderzoek*”⁶⁰⁰. Ten slotte mag een woonstbetreding, op basis van een machtiging die is afgegeven overeenkomstig artikel D.145 van Boek I van het Milieuwetboek, alleen plaatsvinden tussen 21.00 uur en 05.00 uur⁶⁰¹.

Ambtenaren met een toestemming voor woonstbetreding mogen dus niet met geweld of dwang de woning binnentreden, indien de bewoner weigert. Zij kunnen niettemin een proces-verbaal van overtreding opmaken op grond van artikel D.154, 2° van Boek I van het Milieuwetboek wegens belemmering van de opdracht van de ambtenaren, en zij kunnen de magistratuur eventueel verzoeken een onderzoek in te stellen. In het laatste geval kan de onderzoeksrechter een huiszoekingsbevel uitvaardigen. Gewestelijke en gemeentelijke vaststellende beambten, die de hoedanigheid van agent van gerechtelijke politie hebben, mogen deze echter niet uitvoeren. Alleen een officier van gerechtelijke politie heeft immers uitvoeringsbevoegdheid⁶⁰².

Deze ambtenaren hebben ruime onderzoeksbevoegdheden. Bij de uitoefening van hun taken⁶⁰³ kunnen zij met name alle nuttige personen ondervragen, de identiteit van de overtreder controleren, alle nuttige gegevensbestanden raadplegen, enz.

Al deze mogelijkheden stellen deze ambtenaren in staat alle personen in verband met het onderzoek dat zij voeren (getuigen, burens, enz.) te identificeren en te ondervragen, analyses uit te voeren, monsters te nemen, maar ook zich te laten bijstaan door een technisch deskundige. In dit verband kan men bijvoorbeeld denken aan de hulp van een in exotische dieren gespecialiseerde dierenarts.

Hoe zit het met de bevoegdheid om een persoon te arresteren? Het Milieuwetboek staat dit niet toe. Het wordt geregeld door de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis⁶⁰⁴. In feite geeft artikel 1, alleen in geval van een ontdekking op heterdaad van een misdaad of wanbedrijf, het recht om de dader aan te houden aan alle in artikel D.140 van Deel VIII van Boek I van het Milieuwetboek opgesomde ambtenaren, zoals het dat doet aan alle burgers. Zij moeten dan de politie

⁵⁹⁵ Art. D.145, al. 1 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, B.S., 9 juli 2004, blz. 54654.

⁵⁹⁶ Art. D.145, al. 2, idem.

⁵⁹⁷ Grondwettelijk Hof, arrest 60/2021 van 22 april 2021.

⁵⁹⁸ Overweging B12.3 van arrest 60/2021 van 22 april 2021

⁵⁹⁹ Overweging B12.4 van arrest 60/2021 van 22 april 2021

⁶⁰⁰ *Ibid.*

⁶⁰¹ Overweging B12.5 van arrest 60/2021 van 22 april 2021

⁶⁰² Art. 89bis, B.S., 27 november 1808.

⁶⁰³ Art. D.146, idem.

⁶⁰⁴ B.S., 14 augustus 1990, blz. 15779.

inlichten en het aan een officier van gerechtelijke politie overlaten. Het is dus eerder een retentierecht dan een arrestatierecht.

Anderzijds verleent artikel 2 van deze wet aan alle gewestelijke officieren van de gerechtelijke politie (in casu de ambtenaren van het departement Natuur en Bos) de bevoegdheid om een persoon “*ten aanzien van wie ernstige aanwijzingen van schuld bestaan in verband met een misdaad of wanbedrijf gerechtelijk aan te houden*”⁶⁰⁵, met inachtneming van de in dit artikel vermelde voorwaarden⁶⁰⁶. Het gaat dus niet om UBEA-ambtenaren met de hoedanigheid van agent van de gerechtelijke politie.

Tot slot dient voor de volledigheid het hierboven genoemde artikel D.146 te worden gelezen in combinatie met artikel 15 van de Europese Verordening 2017/625⁶⁰⁷, dat verplichtingen oplegt aan de gecontroleerde personen. Deze verplichtingen zijn evenveel bevoegdheden die naast, in combinatie met of in aanvulling op de in bovengenoemd artikel D.146 genoemde bevoegdheden bestaan.

In 2017 wilde de Europese Unie namelijk het wetgevingskader voor officiële controles rationaliseren en vereenvoudigen⁶⁰⁸. Zij heeft Verordening (EU) 2017/625 vastgesteld, die tot doel heeft een geharmoniseerd kader tot stand te brengen voor de organisatie van deze officiële controles, en andere officiële activiteiten dan deze, in de hele agrovoedselketen.

Deze laatste bevat een aantal verplichtingen voor de lidstaten, waaronder:

- de uitvoering van regelmatige officiële controles, afhankelijk van de risico's (afhankelijk van de sectoren, de dieren, de exploitanten, ...), maar ook van het verwachte niveau van non-conformiteit;
- de uitvoering van willekeurige controles;
- op enkele uitzonderingen na, de uitvoering van grondige, doeltreffende en onaangekondigde officiële controles;
- officiële controles die door onafhankelijke personen worden uitgevoerd;
- de lidstaten moeten ervoor zorgen dat er steeds voldoende financiële middelen beschikbaar zijn om de bevoegde autoriteiten die officiële controles en andere officiële activiteiten verrichten, te voorzien van het nodige personeel en de nodige uitrusting;
- de lidstaten organiseren hun controles via een meerjarig nationaal controleplan.

Twee Europese verordeningen hebben betrekking op dierenwelzijn:

- verordening (EU) nr. 1/2005 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer⁶⁰⁹. Zij beoogt de bescherming van het welzijn van levende gewervelde dieren die binnen de Unie worden vervoerd en waarvan het vervoer plaatsvindt in het kader van een economische activiteit⁶¹⁰, met uitzondering van het rechtstreekse

⁶⁰⁵ Artikel 2 van de Wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, *B.S.*, 14 augustus 1990, blz. 15779.

⁶⁰⁶ Zie MASSET, A., “*Le Décret wallon du 05 juin 2008 de droit pénal de l’environnement confronté aux principes généraux au droit pénal et de la procédure pénale*” in *La Lutte contre les infractions environnementales*, Brugge, Vanden Broele, 2010, blz. 74.

⁶⁰⁷ Verordening 2017/625 van het Europees Parlement en de Raad van 15 maart 2017 betreffende officiële controles en andere officiële activiteiten die worden uitgevoerd om de toepassing van de levensmiddelen- en diervoederwetgeving en van de voorschriften inzake diergezondheid, dierenwelzijn, plantgezondheid en gewasbeschermingsmiddelen te waarborgen, tot wijziging van de Verordeningen (EG) nr. 999/2001, (EG) nr. 396/2005, (EG) nr. 1069/2009, (EG) nr. 1107/2009, (EU) nr. 1151/2012, (EU) nr. 652/2014, (EU) 2016/429 en (EU) 2016/2031 van het Europees Parlement en de Raad, de Verordeningen (EG) nr. 1/2005 en (EG) nr. 1099/2009 van de Raad en de Richtlijnen 98/58/EG, 1999/74/EG, 2007/43/EG, 2008/119/EG en 2008/120/EG van de Raad, en tot intrekking van de Verordeningen (EG) nr. 854/2004 en (EG) nr. 882/2004 van het Europees Parlement en de Raad, de Richtlijnen 89/608/EEG, 89/662/EEG, 90/425/EEG, 91/496/EEG, 96/23/EG, 96/93/EG en 97/78/EG van de Raad en Besluit 92/438/EEG van de Raad, *PBEU* nr. L95/1, 7 april 2017.

⁶⁰⁸ Overweging 19, *Ibidem*.

⁶⁰⁹ Verordening (EG) nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de Richtlijnen 64/432/EEG en 93/119/EG en van Verordening (EG) nr. 1255/97, *PBEU*, nr. L3/1, 5 januari 2015.

⁶¹⁰ Art. 1, Verordening (EU) nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de Richtlijnen 64/432/EEG en 93/119/EG en van Verordening (EG) nr. 1255/97, *PBEU*, nr. L3/1, 5 januari 2015.

vervoer van dieren naar of van diergeneeskundige praktijken of klinieken, dat plaatsvindt op advies van een dierenarts⁶¹¹.

- verordening (EG) nr. 1099/2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden⁶¹². Deze Europese verordening heeft betrekking op “het doden van dieren die gefokt of gehouden worden voor de productie van levensmiddelen, wol, huiden, pelzen of andere producten, op het doden van dieren met het oog op ruiming en op daarmee verband houdende activiteiten”⁶¹³. Het gaat om alle gewervelde dieren, behalve reptielen en amfibieën.

Wat de bevoegdheden van de ambtenaren van de UBEA betreft, worden deze als volgt uitgebreid: “Voor zover noodzakelijk voor de uitvoering van officiële controles of andere officiële activiteiten”⁶¹⁴, hebben ambtenaren van de UBEA toegang tot: de uitrusting, vervoersmiddelen, gebouwen en andere plaatsen die onder het toezicht staan van de gecontroleerde partijen en de omgeving ervan, hun geautomatiseerde informatiemanagementsystemen, de dieren en goederen die onder hun toezicht staan, hun documenten en elke andere relevante informatie. De ambtenaren van de UBEA kunnen de hulp en de medewerking van de gecontroleerde partij en haar personeel verlangen bij de uitvoering van hun taken⁶¹⁵.

2. Dwangmiddelen

De wetgever heeft er zorg voor gedragen prioriteit te geven aan de regularisatie van de inbreuk en, waar mogelijk, aan herstel. Daartoe werden de ambtenaren twee instrumenten ter beschikking gesteld: de waarschuwing en de administratieve inbeslagneming.

a. De waarschuwing

Alvorens een proces-verbaal op te maken, kunnen ambtenaren de vermeende overtreder (natuurlijke of rechtspersoon) een waarschuwing geven en een termijn stellen waarbinnen de overtreder de overtreding moet goedmaken⁶¹⁶. Het gaat dus om een mogelijkheid en niet om een verplichting, die aan het oordeel van de ambtenaar wordt overgelaten. Een waarschuwing wordt gedefinieerd als “een aan een bepaalde termijn gebonden injunctie”⁶¹⁷. Wanneer een waarschuwing mondeling wordt gegeven, moet deze binnen 15 dagen schriftelijk (aangetekend schrijven is niet verplicht) worden bevestigd door de ambtenaar die de waarschuwing geeft⁶¹⁸. Een eenvoudige herinnering aan de wet is dus niet mogelijk.

Lokale en federale politieagenten hebben niet de bevoegdheid om er gebruik van te maken⁶¹⁹. Dit is een beperking die gevolgen kan hebben voor de keuzevrijheid van de bovengenoemde agenten.

⁶¹¹ Art. 2, *idem*.

⁶¹² *PBEU*, nr. L303/1, 18 november 2009.

⁶¹³ Art. 1, punt 1, van Verordening (EG) nr. 1099/2009 van de Raad van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden, ⁶¹³ *PBEU*, nr. L303/1, 18 november 2009.

⁶¹⁴ Art. 15 van Verordening 2017/625 van het Europees Parlement en de Raad van 15 maart 2017 betreffende officiële controles en andere officiële activiteiten die worden uitgevoerd om de toepassing van de levensmiddelen- en diervoederwetgeving en van de voorschriften inzake diergezondheid, dierenwelzijn, plantgezondheid en gewasbeschermingsmiddelen te waarborgen, tot wijziging van de Verordeningen (EG) nr. 999/2001, (EG) nr. 396/2005, (EG) nr. 1069/2009, (EG) nr. 1107/2009, (EU) nr. 1151/2012, (EU) nr. 652/2014, (EU) 2016/429 en (EU) 2016/2031 van het Europees Parlement en de Raad, de Verordeningen (EG) nr. 1/2005 en (EG) nr. 1099/2009 van de Raad en de Richtlijnen 98/58/EG, 1999/74/EG, 2007/43/EG, 2008/119/EG en 2008/120/EG van de Raad, en tot intrekking van de Verordeningen (EG) nr. 854/2004 en (EG) nr. 882/2004 van het Europees Parlement en de Raad, de Richtlijnen 89/608/EEG, 89/662/EEG, 90/425/EEG, 91/496/EEG, 96/23/EG, 96/93/EG en 97/78/EG van de Raad en Besluit 92/438/EEG van de Raad, *PBEU* nr. L95/1, 7 april 2017.

⁶¹⁵ Art. 15, *idem*.

⁶¹⁶ Art. D.148, al. 1 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁶¹⁷ Art. D.139, 2°, *idem*.

⁶¹⁸ Art. D.141, al. 2 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁶¹⁹ Over de grondwettigheid van artikel D.148, dat een verschil in behandeling van de overtreder introduceert naargelang hij gecontroleerd wordt door een ambtenaar dan wel door een lokale of federale politieagent, *cfr.* Grondwettelijk Hof, arrest 13/95, 7 februari 1995, *B.S.*, 11 maart 1995, nr. 5611.

Indien zij een gewestelijke of gemeentelijke ambtenaar vergezellen, zijn de lokale en federale politieagenten immers verplicht een proces-verbaal van vaststelling op te stellen overeenkomstig artikel 29, §1, al. 1 van het Wetboek van Strafvordering.

De minister omschreef de waarschuwing in deze bewoordingen: “*Dit ontwerpdecreet beoogt met name de volgende vorderingen te maken: (...) de veralgemening van de waarschuwing, met het oog op dialoog en preventie*”⁶²⁰.

Het commentaar op de artikelen gaat nog verder: “*Het voordeel van dit systeem is dat onwetendheid over de wet of over de overtredingssituatie niet kan worden ingeroepen. Het is gebaseerd op het beginsel dat een voorafgaande ingebrekestelling betekend aan de overtreder voordat enige repressieve maatregel wordt genomen, een betere doeltreffendheid van de betrokken normen waarborgt. Het geeft voorrang aan preventie, dialoog en het zoeken naar oplossingen*”⁶²¹.

Niettemin blijft de mogelijkheid van het gebruik ervan vrij subjectief. Het hangt af van de analyse van de ambtenaar in het veld. Het is aan de laatste om te beslissen of hij er gebruik van maakt dan wel rechtstreeks een proces-verbaal tot vaststelling opstelt. Het is echter ook aan de ambtenaar om te beslissen over de vast te stellen tijdslimiet, alsmede over de op te leggen regularisatiemaatregelen. Wat het dierenwelzijn betreft, zal de ambtenaar bijzondere aandacht besteden aan de uit te voeren werkzaamheden en/of investeringen, aan de te verkrijgen vergunningen of goedkeuringen (en aan de proceduretermijnen), aan de goede trouw van de vermeende dader, etc....

Logischerwijze is het aan de administratie om deze dwangbevoegdheid te omkaderen met een omzendbrief, zodat de burger overal in Wallonië dezelfde analyse krijgt. Op die manier wordt de subjectiviteit van de beslissing van de ambtenaar zo veel mogelijk beperkt en wordt willekeur vermeden. Sinds 2009 is geen initiatief in die zin genomen of gelanceerd. En bij ontstentenis van een dergelijke omkadering zal de ambtenaar zijn keuze niet tegenover zijn hiërarchische overste moeten verantwoorden.

Reeds in 2010 wees Adrien Masset op de zwakke punten van het mechanisme: “*Het decreet voorziet niet in een procedure voor de nadere uitwerking van deze dwangmaatregel, namelijk de waarschuwing, en voorziet met name niet in een beroepsmogelijkheid voor de overtreder. Het decreet was bedoeld om flexibel te zijn en te voorzien in een snelle, vlotte, informele procedure die een snelle regularisatie mogelijk zou maken van inbreuken die als eenvoudig, voor de hand liggend en gemakkelijk te regulariseren zouden kunnen worden beschouwd; feit blijft dat het in beginsel de door de Gewestregering of door een instelling van openbaar nut aangewezen ambtenaren en de ambtenaren (van intercommunales en projectverenigingen) zijn die oordelen over het te voeren strafrechtelijk beleid, wat toch vreemd is, al was het maar in het licht van artikel 29 van het Wetboek van Strafvordering, dat elke functionaris die kennis heeft van een overtreding, verplicht de procureur des Konings daarvan onverwijld in kennis te stellen. Er zij op gewezen dat deze waarschuwingsprocedure kan worden toegepast voor overtredingen van de eerste, tweede, derde en vierde categorie*”⁶²².

Het is juist dat de Waalse wetgever niet heeft voorzien in een specifiek beroepsmechanisme voor de burger die een waarschuwing krijgt.

Bijgevolg is het administratief recht van toepassing, meer bepaald artikel 14, § 1 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State van 12 januari 1973. Is de waarschuwing een administratieve handeling waartegen bij de Raad van State een beroep tot nietigverklaring kan worden ingesteld? Met andere woorden, is de waarschuwing een definitieve beslissing, d.w.z. dat er geen georganiseerd beroep meer mogelijk is? De Raad van State zelf heeft zich over deze kwestie moeten uitspreken⁶²³. Met betrekking tot een waarschuwing van Leefmilieu Brussel op grond van artikel 8

⁶²⁰ Parl.St. Waals parlement, 2007-2018, nr. 771, 1, blz.9.

⁶²¹ Parl.St. Waals Parlement, 2007-2018, nr. 771, 1, blz.9.

⁶²² MASSET, A., “*Le Décret wallon du 05 juin 2008 de droit pénal de l'environnement confronté aux principes généraux au droit pénal et de la procédure pénale*” in La Lutte contre les infractions environnementales, Brugge, Vanden Broele, 2010, blz. 76 en 77.

⁶²³ EG nr. 191.404 van 13 maart 2009, SA SAUNIER DUVAL Belgique c./ INSTITUT BRUXELLOIS DE GESTION DE L'ENVIRONNEMENT

van de ordonnantie van 25 maart 1999 betreffende de opsporing, de vaststelling, de vervolging en de bestraffing van misdrijven inzake leefmilieu⁶²⁴, oordeelde de Raad van State dat “*de overeenkomstig voornoemde bepaling betekende waarschuwing het rechtsstelsel niet wijzigt; (...) dat deze brief geen bestuurshandeling bevat die door de Raad van State kan worden vernietigd; dat het beroep niet-ontvankelijk is*”. Het gaat dus om een preventieve administratieve procedure die zowel de overheid als de vermeende overtreder in staat stelt gerechtelijke of administratieve procedures te vermijden. En in geval van niet-naleving leidt dit slechts tot de hervatting van de klassieke procedure.

In dezelfde geest merkt Adrien Masset terecht op: “*Het is dus niet het niet opvolgen van de waarschuwing zelf dat strafrechtelijk wordt gesanctioneerd, maar wel de onderliggende overtreding die, indien vervolgd, al dan niet kan worden gesanctioneerd*”⁶²⁵.

De waarschuwing voorkomt dat een gerechtelijke procedure wordt ingeleid indien de opgelegde regularisatie plaatsvindt. Zo nodig stelt de ambtenaar een verslag van het bezoek op ten behoeve van zijn meerderen⁶²⁶. Noch de waarschuwing, noch het verslag worden aan de procureur des Konings meegedeeld.

Omgekeerd kan, indien geen gevolg is gegeven aan de injunctie, geen nieuwe waarschuwing worden gegeven. De ambtenaar moet namelijk binnen 15 dagen na het verstrijken van de in de waarschuwing gestelde termijn een proces-verbaal van vaststelling opstellen, teneinde de bewijskracht van zijn bevindingen te behouden.

Deze ambtenaren stellen elkaar onverwijld in kennis van eventuele waarschuwingen die zijn gegeven⁶²⁷. Sinds 2009 moest de SPW ARNE een gegevensbank aanleggen die toegankelijk is voor alle in artikel D.140 van Boek I van het Milieuwetboek bedoelde ambtenaren, zodat zij niet alleen de waarschuwingen kunnen invoeren waarvan zij de opsteller waren, maar ook de waarschuwingen van hun collega's kunnen raadplegen. Helaas heeft de SPW ARNE niet aan deze decretale verplichting voldaan, waardoor alle betrokken ambtenaren in de illegaliteit worden gebracht.

In 2019 heeft de UBEA 161 waarschuwingen gegeven.

Zijn er grenzen aan de bevoegdheid van ambtenaren om waarschuwingen te gebruiken?

Twee hypothesen kunnen in aanmerking worden genomen. Ten eerste, wanneer de ambtenaar optreedt in het kader van een controleplan, een bij zijn diensten ingediende klacht of de ontdekking op heterdaad van een wanbedrijf. In de tweede plaats, wanneer de ambtenaar handelt op verzoek van het Openbaar Ministerie⁶²⁸.

In het eerste geval handelt de ambtenaar op eigen initiatief⁶²⁹. Het wordt erkend als een opportuniteitsrecht. Dit recht is echter niet absoluut. De ambtenaar moet immers loyaal en rationeel handelen, en in overeenstemming met de algemene richtlijnen die hem worden gegeven. Indien er dus een administratieve omzendbrief is die de waarschuwing omkadert, zal hij deze moeten naleven. Zoals de heer VANDEN BROECK schrijft, is deze keuze vrij van motivering, maar moet zij wel te motiveren zijn⁶³⁰. “*Geen enkele administratieve of gerechtelijke autoriteit heeft het recht een inspecteur te verplichten een proces-verbaal op te stellen wanneer de inspecteur van mening is dat het de voorkeur verdient een waarschuwing te gebruiken*”⁶³¹.

Hoewel een ambtenaar in theorie een waarschuwing kan geven aan de dader van een overtreding van de 1e categorie (d.w.z. een misdad), zal in dit geval uiteraard geen enkele ambtenaar een waarschuwing geven.

⁶²⁴ B.S., 24 juni 1999, blz. 23850.

⁶²⁵ MASSET, A., “*Le Décret wallon du 05 juin 2008 de droit pénal de l'environnement confronté aux principes généraux au droit pénal et de la procédure pénale*” in La Lutte contre les infractions environnementales, Brugge, Vanden Broele, 2010, blz. 77.

⁶²⁶ Art. 148, §2, *in fine*, van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, B.S., 9 juli 2004, blz. 54654.

⁶²⁷ *Ibidem*.

⁶²⁸ CLESSE Charles-Eric, “*Le pouvoir discrétionnaire de dresser procès-verbal*”, in Ors 2002, blz. 260.

⁶²⁹ CLESSE Charles-Eric, “*Le pouvoir discrétionnaire de dresser procès-verbal*”, in Ors 2002, blz. 260.

⁶³⁰ P. VANDEN BROECK, “*Le ministère public et les poursuites pénales*”, Rev. trav., april-mei-juni 1991, p.55

⁶³¹ Bull. vragen en antwoorden, Senaat, gew. sess. 1975-1976, blz. 1718.

Wat de waarschuwing in het sociaal strafrecht betreft, geeft de heer CLESSE vier grenzen aan⁶³². Daarvan blijven er drie relevant in het dierenstrafrecht.

In de eerste plaats kan de waarschuwing alleen worden overwogen voor overtredingen van de in artikel D.138 van Boek I van het Milieuwetboek opgesomde wetgeving. Meer in het bijzonder denken wij aan de wetgeving inzake milieuvergunningen en afvalstoffen, en aan het Dierenwelzijnwetboek.

Ten tweede, de mogelijkheid van het Openbaar Ministerie om te vervolgen: “*Indien hij via een ander kanaal (bijvoorbeeld via een klacht) op de hoogte wordt gebracht van de overtreding, staat het hem altijd vrij een procedure in te leiden*”⁶³³. Dit geldt zelfs als een ambtenaar heeft besloten om voor dezelfde feiten een waarschuwing te geven.

Tenslotte, de gezamenlijke controle van een ambtenaar en lokale en/of federale politieagenten. Alleen de ambtenaar heeft het recht om een waarschuwing te geven. De lokale en/of federale politieagenten zijn dus wettelijk verplicht de feiten vast te leggen door middel van een proces-verbaal, overeenkomstig artikel 29, §1, al. 1 van het Wetboek van Strafvordering. Indien lokale of federale politieagenten optreden in het kader van een bijstandsoopdracht, kunnen zij in dat geval evenwel niet, zonder misbruik te maken van hun bevoegdheid, buiten hun mandaat treden en beslissen om een proces-verbaal op te stellen wegens een overtreding op de wetgeving inzake dierenwelzijn, of bedoeld in artikel D.138 van Boek I van het Milieuwetboek.

- Zelfs indien de waarschuwing niet binnen 15 dagen schriftelijk is bevestigd, blijft de mondelinge waarschuwing geldig, zonder dat schriftelijke bevestiging vereist is op straffe van nietigheid⁶³⁴.
- De waarschuwing heeft niet tot gevolg dat de overtreder gedurende deze periode wordt vrijgesteld van strafbare feiten.

Zodra de zaak bij hem aanhangig is gemaakt door middel van een apostille van de procureur des Konings, heeft de ambtenaar niet langer het opportuniteitsrecht. Hij legt zijn bevindingen vast in een proces-verbaal gericht aan de procureur des Konings, met een afschrift voor de sanctionerende ambtenaar. In dat geval mag de ambtenaar zich dus niet verzetten tegen het recht van opportuniteit van het parket, indien dit besloten heeft een gerechtelijk onderzoek in te stellen, op straffe van belemmering van de uitoefening van de strafvordering⁶³⁵. Het is immers de procureur des Konings die het gerechtelijk onderzoek leidt. Anderzijds moet het Openbaar Ministerie zich in het kader van voor onderzoek verwezen dossiers richten op de overtredingen waarvoor zij de zaak naar de onderzoeksrechter heeft verwezen, wat betekent dat buiten deze overtredingen de ambtenaren hun beoordelingsbevoegdheid blijven behouden⁶³⁶.

b. Administratieve inbeslagneming

Artikel D.149bis is ingevoegd bij artikel 17 van het decreet betreffende het CWBEA⁶³⁷ in Deel VIII van Boek I van het Milieuwetboek. De wetgever wilde agenten de mogelijkheid bieden om levende dieren administratief in beslag te nemen. Dit is een administratieve politiemaatregel, die niet mag worden verward met een sanctie. In de woorden van de Waalse wetgever gaat het om een “*dwangmaatregel ter bescherming van dieren die nog aanwezig zijn in een inbreukcontext*”⁶³⁸.

De parlementaire werkzaamheden zijn zeer gedetailleerd wat de door de wetgever beoogde hypothesen betreft: een “*administratieve inbeslagneming van een of meer dieren kan worden gelast door de vaststellende beambte of de burgemeester*”⁶³⁹. Wanneer dus een overtreding wordt of is

⁶³² CLESSE Charles-Eric, “*Le pouvoir discrétionnaire de dresser procès-verbal*”, Ors 2002, blz. 260.

⁶³³ CLESSE Charles-Eric, “*Le pouvoir discrétionnaire de dresser procès-verbal*”, Ors 2002, blz. 260.

⁶³⁴ Art. D.148 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, B.S., 9 juli 2004, blz. 54654.

⁶³⁵ CLESSE C-E, “*Le pouvoir discrétionnaire de dresser procès-verbal*”, Ors 2002, blz. 261.

⁶³⁶ CLESSE C-E, “*Titre 8 - Procès-verbal de constat d'infraction*”, in *Droit pénal social*, Brussel, Editions Larcier, 2019, blz. 245.

⁶³⁷ B.S., 31 december 2018

⁶³⁸ *Parl. St. Waals Parlement 2014-2018*, nr. 1150, 1, blz. 37.

⁶³⁹ *Parl. St. Waals Parlement 2014-2018*, nr. 1150, 1, blz. 37.

ontdekt door een ambtenaar op het gebied van dierenwelzijn en de gehouden dieren niet langer bij hun houder kunnen worden achtergelaten, kan de ambtenaar, of de burgemeester, onmiddellijk besluiten de dieren in beslag te nemen.

“In dit verband behoeft de administratieve inbeslagneming niet noodzakelijkerwijs op hetzelfde tijdstip te geschieden als de opstelling van het proces-verbaal. De administratieve inbeslagneming kan op een ander tijdstip plaatsvinden, mits een eerste proces-verbaal is opgemaakt. Het is niet nodig dat een nieuwe overtreding wordt vastgesteld”⁶⁴⁰. De inbeslagneming zou dus kunnen plaatsvinden na de vaststelling, gevolgd door een uitnodiging tot regularisatie. De ambtenaar zou een paar weken na deze eerste vaststelling kunnen terugkomen om te zien hoe de situatie van de dieren zich heeft ontwikkeld. Als er niets is ondernomen, of als de situatie zich ongunstig heeft ontwikkeld, zou hij kunnen besluiten de dieren in beslag te nemen.

Tot administratief beslag kan door de ambtenaar worden besloten “wanneer een persoon een of meer dieren houdt ondanks een door een rechter uitgesproken verbod. In dat geval kan de administratieve inbeslagneming te allen tijde plaatsvinden”⁶⁴¹⁻⁶⁴². Het gebruik van het woord “kan” is ongelukkig, omdat in dit geval de ambtenaar automatisch moet besluiten tot inbeslagneming. Dit wordt door de minister bevestigd in de parlementaire werkzaamheden: “Het houden van een dier is, overeenkomstig dit wetboek, niet toegestaan wanneer deze vergunning, ook al is zij stilzwijgend, door een rechterlijke of administratieve beslissing wordt ingetrokken. In dit geval vormt dit gedrag, d.w.z. het houden van een dier terwijl de vergunning is ingetrokken, een strafrechtelijke of administratieve overtreding. Bovendien heeft de intrekking van deze vergunning, terwijl de dieren nog steeds worden gehouden, volgens het wetboek tot gevolg dat de dieren automatisch en rechtstreeks het voorwerp kunnen uitmaken van een administratieve inbeslagneming. Dit is wat wij willen, dat het beslag automatisch wordt gelegd wanneer iemand de vergunning die hij of zij stilzwijgend had, heeft verloren ten gevolge van een rechterlijke beslissing of een besluit van een sanctionerende ambtenaar”⁶⁴³. Het zou ondenkbaar zijn dat de ambtenaar een overtredingssituatie laat voortduren. De burgemeester stuurt een kopie van de beslissing tot inbeslagneming naar de UBEA⁶⁴⁴.

Kan een inbeslagneming worden bevolen nadat een waarschuwing is gegeven aan de gecontroleerde persoon? Deze vraag moet ontkennend worden beantwoord, want terwijl artikel D.149bis, §1, al. 1 alleen betrekking heeft op de vaststelling van een overtreding, luidt paragraaf 2, al. 1 van hetzelfde artikel als volgt: “De ambtenaar voegt een kopie bij van het proces-verbaal waarin de overtreding wordt of is vastgesteld”.

Volgens het commentaar van de artikelen: “De ambtenaar en de burgemeester moeten een kopie van de beslissing tot inbeslagneming toezenden aan de Waalse overheidsdienst die belast is met het welzijn van dieren. Wanneer de inbeslagneming wordt gelast op initiatief van een vaststellende beampte, moet deze tevens een kopie bijvoegen van het proces-verbaal waarin de overtreding wordt of is vastgesteld”⁶⁴⁵. De regering heeft deze dienst aangewezen in artikel 1, 5° van het besluit van de Waalse regering van 14 april 2016 betreffende de administratieve inbeslagneming van dieren: het gaat om de UBEA⁶⁴⁶. Er werd echter niet gespecificeerd hoe de kopie van het proces-verbaal van vaststelling moest worden meegedeeld. In de praktijk wordt dit per e-mail of per gewone post medegedeeld.

⁶⁴⁰ *Parl. St.* Waals Parlement 2014-2018, nr. 1150, 1, blz. 37.

⁶⁴¹ *Parl. St.* Waals Parlement 2014-2018, nr. 1150, 1, blz. 37.

⁶⁴² Art. D.149bis, §1, al. 2 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁶⁴³ *Parl. St.* Waals Parlement, CRIC, 19 september 2018, nr. 8, blz. 4.

⁶⁴⁴ Art. D.149bis, §2, *idem*.

⁶⁴⁵ *Parl. St.* Waals Parlement 2014-2018, nr. 1150, 1, blz. 37.

⁶⁴⁶ *B.S.*, 27 april 2016, blz. 28627.

c. Bestemmingsbeslissing

De bestemmingsbeslissing wordt binnen ten hoogste 60 dagen genomen door de burgemeester of door de regering⁶⁴⁷. Deze termijn is een strikte deadline. Zij kan de voorwaardelijke teruggave aan de eigenaar, de verkoop, de schenking van de volledige eigendom aan een natuurlijke of rechtspersoon, of het onmiddellijk doden van het dier gelasten, wanneer dit noodzakelijk is⁶⁴⁸. Het is jammer dat teruggave alleen onder voorwaarden kan worden overwogen. De procedure die tot de inbeslagneming van de dieren heeft geleid, kan immers bij de gecontroleerde persoon een reëel verantwoordelijkheidsbesef hebben doen ontstaan. Het is niet ongebruikelijk dat deze laatste alles in het werk heeft gesteld om de situatie te regulariseren. Wat de keuze van de bestemming betreft, die is bijna onbestaande. Die zal immers worden bepaald door de plaats van ontvangst die is vastgesteld op het ogenblik van de inbeslagneming van de dieren⁶⁴⁹. Kunnen alleen worden aangewezen: een dierenasiel, een erkende vereniging voor hulp en bijstand aan dieren die het slachtoffer zijn van mishandeling of, indien de diersoort zulks vereist, een dierentuin⁶⁵⁰.

Na deze termijn van 60 dagen wordt het beslag van rechtswege opgeheven. In dat geval moet de regering of de burgemeester “*de persoon die voor de dieren verantwoordelijk is, ervan in kennis stellen dat de inbeslagneming van rechtswege is opgeheven en dat hij het dier in bezit kan nemen op het adres waar het is ondergebracht*”⁶⁵¹. De beslagene moet opletten want “de dieren moeten binnen vijftien dagen na de kennisgeving worden opgehaald. Na deze termijn gaat de eigendom van het dier automatisch over op de natuurlijke of rechtspersoon die het dier onderbrengt”⁶⁵².

Ten slotte zij erop gewezen dat de kosten van zowel de beslissing tot inbeslagneming als de beslissing tot bestemming moeten worden gedragen door de persoon die verantwoordelijk is voor het dier⁶⁵³. Momenteel is er geen tarief opgelegd aan deze plaatsen van opvang, noch is er een plafond voor de kosten die zij de overtreder kunnen aanrekenen. Bij een inbeslagneming van een tiental dieren kunnen deze kosten, berekend per dier per dag, al snel oplopen tot een zeer groot bedrag.

d. Injuncties

Naast de bevoegdheid tot administratieve inbeslagneming moeten de ambtenaren de bevoegdheid krijgen om een injunctie uit te vaardigen, zelfs terwijl zij een proces-verbaal schrijven over de feiten die zij hebben vastgesteld. Op grond van het huidige Deel VIII van Boek I van het Milieuwetboek kunnen ambtenaren geen injunctie uitvaardigen, afgezien van een waarschuwing.

De Europese Verordening 2017/625⁶⁵⁴ legt een reeks maatregelen op die de bevoegde autoriteiten van de lidstaten moeten nemen. De ambtenaren moeten dus in staat zijn om in een reeks van gevallen een of meer injuncties uit te vaardigen. Zo kan een lange reis worden verboden en kan worden gelast dat de dieren worden uitgeladen, gedrenkt en gevoederd, en dat zij mogen rusten totdat zij in staat zijn hun reis voort te zetten⁶⁵⁵. Ze moeten ook met name het volgende kunnen⁶⁵⁶:

⁶⁴⁷ Art. D.149bis, §§ 3 & 5 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁶⁴⁸ Art. D.149bis, § 3, *idem*.

⁶⁴⁹ Art. 6/1 van het besluit van de Waalse regering van 14 april 2016 betreffende de inbeslagneming van dieren, *B.S.*, 27 april 2016, blz. 28627.

⁶⁵⁰ Art. 2, §1, *idem*.

⁶⁵¹ Art. D.149bis, §, 5, *in fine*, van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁶⁵² Art. D.149bis, §, 5, *idem*.

⁶⁵³ Art. D.149bis, §, 6, *idem*.

⁶⁵⁴ Verordening (EU) 2017/625 van het Europees Parlement en de Raad van 15 maart 2017 betreffende officiële controles en andere officiële activiteiten die worden uitgevoerd om de toepassing van de levensmiddelen- en diervoederwetgeving en van de voorschriften inzake diergezondheid, dierenwelzijn, plantgezondheid en gewasbeschermingsmiddelen te waarborgen, tot wijziging van de Verordeningen (EG) nr. 999/2001, (EG) nr. 396/2005, (EG) nr. 1069/2009, (EG) nr. 1107/2009, (EU) nr. 1151/2012, (EU) nr. 652/2014, (EU) 2016/429 en (EU) 2016/2031 van het Europees Parlement en de Raad, de Verordeningen (EG) nr. 1/2005 en (EG) nr. 1099/2009 van de Raad en de Richtlijnen 98/58/EG, 1999/74/EG, 2007/43/EG, 2008/119/EG en 2008/120/EG van de Raad, en tot intrekking van de Verordeningen (EG) nr. 854/2004 en (EG) nr. 882/2004 van het Europees Parlement en de Raad, de Richtlijnen 89/608/EEG, 89/662/EEG, 90/425/EEG, 91/496/EEG, 96/23/EG, 96/93/EG en 97/78/EG van de Raad en Besluit 92/438/EEG van de Raad, *PBEU*, nr. L95/1, 7 april 2017.

⁶⁵⁵ Art. 21 van Verordening (EU) 2017/625.

⁶⁵⁶ Art. 138 van Verordening (EU) 2017/625.

- behandelingen bij dieren gelasten of uitvoeren;
- gelasten dat de dieren worden uitgeladen, overgeladen, vastgehouden en verzorgd, in quarantaine geplaatst, dat het slachten ervan wordt uitgesteld en, zo nodig, dat een beroep wordt gedaan op veterinaire bijstand;
- goederen laten verwerken, etiketten laten wijzigen of de consument correctieve informatie laten verstrekken;
- de overtreder gelasten de frequentie van de zelfcontroles op te voeren;
- gelasten dat bepaalde activiteiten van de gecontroleerde aan versterkte of systematische officiële controles worden onderworpen;
- de onderneming of een deel van de onderneming van de betrokken exploitant of de inrichtingen, exploitaties of andere gebouwen daarvan voor een passende termijn isoleren of sluiten;
- gelasten dat de activiteiten van de betrokken exploitant en, in voorkomend geval, de door hem geëxploiteerde of gebruikte websites, gedurende een passende periode geheel of gedeeltelijk worden onderbroken;
- het slachten of doden van dieren gelasten, mits dit de meest geschikte maatregel is om de gezondheid en het welzijn van mens en dier te beschermen.

Er zal dus moeten worden gewacht op de inwerkingtreding van het decreet van 6 mei 2019 inzake milieudelinquentie⁶⁵⁷ om de ambtenaren deze bevoegdheid te verlenen. In december jongstleden heeft het Waalse parlement een decreet⁶⁵⁸ aangenomen, dat uitsluitend tot doel had de inwerkingtreding van bovengenoemd decreet uit te stellen. Het parlement delegeert aan de regering de taak om de datum van inwerkingtreding van het decreet van 6 mei 2019 vast te stellen (uiterlijk 30 juni 2022)⁶⁵⁹.

	1 ^e categorie	2 ^e categorie	3 ^e categorie
Gevangenisstraf	Opsluiting van 10 tot 15 jaar	Gevangenisstraf van 8 dagen tot 3 jaar	Gevangenisstraf van 8 dagen tot 6 maanden
Geldboete	100.000 tot 10.000.000 euro	100 tot 1.000.000 euro	100 tot 100.000 euro

Het bedrag van deze boetes wordt verhoogd met zeventig opdecimes⁶⁶⁰, voor alle overtredingen die op of na 1 januari 2017 zijn begaan.

Elk van de overtredingen van het Dierenwelzijnboek is daarom in een categorie onderverdeeld. In dit geval wordt in artikel D.105 van het CWBEA “*een catalogus van overtredingen*” vastgesteld⁶⁶¹. Paragraaf 1 van dit artikel heeft betrekking op alle overtredingen van de 2^e categorie, terwijl paragraaf 2 alle overtredingen van de 3^e categorie betreft. Er zijn geen overtredingen op dit Wetboek in de 4^e categorie ingedeeld.

Artikel D.106 van dit Wetboek “*voorziet in een lijst van verzwarende omstandigheden op grond waarvan een overtreding van de derde categorie als een overtreding van de tweede categorie kan worden bestraft*”⁶⁶². Maar deze overtredingen, hoewel zij als overtreding van de tweede categorie worden bestraft, zijn nog steeds overtredingen van de 3^e categorie.

De verzwarende omstandigheden zijn de volgende: wanneer de feiten zijn gepleegd door een beroepsbeoefenaar (eenieder die een activiteit uitoefent waarvoor een erkenning vereist is of die een inkomen uit het gebruik van dieren haalt), of wanneer de feiten tot gevolg hadden dat bij een dier

⁶⁵⁷ B.S., woensdag 28 augustus 2019, blz. 81564.

⁶⁵⁸ Decreet van 17 december 2020 tot wijziging van de inwerkingtreding van het decreet van 6 mei 2019 betreffende de milieudelinquentie, B.S., 6 januari 2021, blz. 282.

⁶⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁶⁰ Wet van 5 maart 1952 betreffende de opdecimes op de strafrechtelijke geldboeten, B.S., 3 april 1952, blz. 2606.

⁶⁶¹ *Parl. St.* Waals Parlement 2014-2018, nr. 1150, 1, blz. 34-35.

⁶⁶² *Parl. St.* Waals Parlement 2014-2018, nr. 1150, 1, blz. 35.

hetzij het gebruik van een orgaan verloren ging, hetzij een ernstige verminking, hetzij een blijvende onbekwaamheid, hetzij de dood werd veroorzaakt.

Deze verzwarende omstandigheden hebben dus alleen betrekking op de in artikel D.105, §2, van het Wetboek opgesomde overtredingen.

De in artikel D.105, §1 van dit wetboek opgesomde overtredingen zijn overtredingen van de 2^e categorie die kunnen uitgroeien tot overtredingen van de 1^e categorie (d.w.z. misdaden) indien deze overtredingen bewust en met het oogmerk schade toe te brengen zijn begaan, en indien het leven van het dier ernstig in gevaar werd gebracht⁶⁶³. Deze voorwaarden zijn cumulatief⁶⁶⁴.

Overtredingen van de 1^e categorie zijn overtredingen die niet kunnen worden bestraft met een administratieve sanctie of een schikking⁶⁶⁵.

Alleen het Openbaar Ministerie kan de feiten strafrechtelijk vervolgen.

In geval van recidive “*kunnen de straffen tot het dubbele van het maximum worden verhoogd indien een nieuwe overtreding wordt begaan binnen drie jaar na een eerdere veroordeling wegens een overtreding van dezelfde bepaling als bedoeld in artikel D. 138, alinea's 1 en 3, die bij een in kracht van gewijsde gegane beslissing is uitgesproken. Voorts mag de minimale geldboete in dit geval niet minder bedragen dan driemaal het minimum*”⁶⁶⁶.

III. Vervolgning van overtredingen

Zodra de procureur des Konings het proces-verbaal van vaststelling heeft ontvangen, kan hij de feiten strafrechtelijk vervolgen of gebruik maken van de bevoegdheden die hem worden verleend door de artikelen 216*bis* en 216*ter* van het Wetboek van Strafvordering⁶⁶⁷, of de dader een minnelijke schikking in strafzaken voorstellen, of een medische follow-up, een opleiding of een taakstraf. Hij kan echter ook besluiten de zaak te seponeren, overeenkomstig artikel 28*quater* van het Wetboek van Strafvordering⁶⁶⁸.

Overtredingen van de tweede en derde categorie kunnen worden bestraft met een administratieve boete⁶⁶⁹. Bijgevolg kunnen overtredingen van de eerste categorie alleen door de procureur des Konings worden vervolgd.

Om te voorkomen dat iemand tweemaal voor dezelfde feiten wordt veroordeeld (*non bis in idem*), heeft de Waalse wetgever, met inachtneming van het opportunititeitsbeginsel van de vervolgingen overgedragen aan de procureur des Konings, administratieve geldboeten tot alternatief voor strafrechtelijke sancties gemaakt. Voorts mogen, indien reeds een schikking is getroffen, overeenkomstig artikel D.159 van Boek I van het Milieuwetboek geen verdere administratieve geldboeten worden opgelegd⁶⁷⁰.

Voor overtredingen van de derde of tweede categorie beschikt de procureur des Konings over zestig dagen, te rekenen vanaf de ontvangst van het proces-verbaal, om de gewestelijke milieuadministratie of, in voorkomend geval, de gemeentelijke sanctionerende ambtenaar ervan in kennis te stellen dat een opsporingsonderzoek of een gerechtelijk onderzoek is geopend, dat vervolging is ingesteld of dat hij van oordeel is dat de zaak moet worden geseponerd wegens gebrek aan voldoende bewijzen.⁶⁷¹

⁶⁶³ *Parl. St.* Waals Parlement 2014-2018, nr. 1150, 1, blz. 35.

⁶⁶⁴ *Parl. St.* Waals Parlement 2014-2018, nr. 1150, 1, blz. 37.

⁶⁶⁵ Art. D.151, § 2, *in fine*, van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁶⁶⁶ Art. D.152 van het Decreet van 27 mei 2004 betreffende Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 9 juli 2004, blz. 54654.

⁶⁶⁷ Artikel D. 151. §2, *ibid.*

⁶⁶⁸ *B.S.*, 27 november 1808.

⁶⁶⁹ Artikel D. 151, §2, *ibid.*

⁶⁷⁰ Artikel D.160, *ibid.*

⁶⁷¹ Artikel D. 162, al. 4, *ibid.*

In dit verband kunnen twee opmerkingen worden gemaakt. Ten eerste is het voor de bevoegde sanctionerende ambtenaar moeilijk om precies te weten wat het uitgangspunt is voor de berekening van de termijn voor de procureur des Konings. De tweede betreft het gebruik van de term “milieuadministratie”, die weinig bijzonderheden bevat over de vraag wie deze kennisgeving moet ontvangen⁶⁷². Bovendien, zoals het Hof van Cassatie opmerkt: “*Het decreet bevat geen bepaling over de wijze waarop de procureur des Konings zijn beslissing aan de gewestelijke milieuadministratie meedeelt.*”⁶⁷³ Bijgevolg staat een eenvoudige apostille gelijk met de mededeling van de in artikel D.162, al. 4. van Boek I van het Milieuwetboek bedoelde kennisgeving. Deze hypothese is niet zonder problemen. Deze apostille is immers bestemd voor de opsporingsdiensten. Indien deze diensten vergeten de bevoegde sanctionerende ambtenaar in te lichten, bestaat er een groot risico van dubbele sanctieprocedure.

Overeenkomstig artikel 151, §1, al. 2 van de Grondwet, bepaalt artikel 11bis, al. 1 van de bijzondere wet tot hervorming der instellingen dat: “*Wanneer het daartoe aangewezen lid van de gemeenschaps- of gewestregering de in artikel 151, § 1, al. 1, van de Grondwet bedoelde minister verzoekt een vervolging in te stellen, gelast deze de vervolging onverwijld en geeft hij het verzoek door aan het Openbaar Ministerie*”. De Waalse minister-president beschikt over een positief injunctierecht, zodat hij de minister van Justitie kan vragen vervolgingen te gelasten in zaken van dierenwelzijn. Tot dusver is deze mogelijkheid nog nooit gebruikt op het gebied van dierenwelzijn.

“Vóór het verstrijken van deze termijn kan in beginsel geen administratieve geldboete worden opgelegd, tenzij de procureur des Konings te kennen heeft gegeven dat hij geen gevolg zal geven aan de feiten”⁶⁷⁴. “Na deze termijn van dertig, zestig dagen kunnen de in het proces-verbaal vermelde feiten slechts administratief worden gesanctioneerd”⁶⁷⁵. De openbare vervolging is dus tenietgegaan zodra de procureur des Konings binnen de wettelijke termijn heeft laten weten dat hij of zij geen gevolg meer zal geven aan de feiten. Dit kan enkele dagen na ontvangst van het proces-verbaal van vaststelling zijn. De openbare vervolging wordt uiterlijk op de zestigste dag na de ontvangst van het proces-verbaal door de procureur des Konings bij wet opgeheven.

IV. Bestrafing van overtredingen

A. Strafrechtelijke sanctie

Indien de procureur des Konings beslist de feiten strafrechtelijk te vervolgen, stelt hij de milieuadministratie binnen de gestelde termijn van deze beslissing in kennis. Het Dierenwelzijnwetboek voorziet niet in een overtreding van de 4^e categorie. De straffen die door de rechter kunnen worden opgelegd zijn dan ook de volgende:

	1 ^e categorie	2 ^e categorie	3 ^e categorie
Gevangenisstraf	Opsluiting van 10 tot 15 jaar	Gevangenisstraf van 8 dagen tot 3 jaar	Gevangenisstraf van 8 dagen tot 6 maanden
Geldboete	100.000 tot 10.000.000 euro	100 tot 1.000.000 euro	100 tot 100.000 euro

Als recidive is vastgesteld, dan: “kunnen de straffen tot het dubbele van het maximum worden verhoogd indien een nieuwe overtreding wordt gepleegd binnen drie jaar na een eerdere

⁶⁷² Zie L. BOQUET, “Les sanctions administratives environnementales: quelles sanctions pour assurer la protection de la biodiversité?” in Biodiversiteitsmisdrijven in eigen land: in Vlaamse savannes en Waalse regenwouden, (onder red. van C. M. BILLIET), Brugge, Die Keure, 2018, blz. 350.

⁶⁷³ Cass. (2e kamer), 1 juni 2016, *Pas.*, 2016, blz.1296-1299.

⁶⁷⁴ Artikel D.162, al. 5, *ibid.*

⁶⁷⁵ Artikel D.162, al. 6, *ibid.*

veroordeling wegens een overtreding uit hoofde van dezelfde bepaling, behorend tot de in artikel D. 138, alinea's 1 en 3, bedoelde overtredingen, uitgesproken bij een in kracht van gewijsde gegane beslissing. Bovendien bedraagt de minimale geldboete in dit geval niet minder dan driemaal het minimum”.

Daarnaast kan de rechter, op verzoek van de directeur-generaal van de SPW ARNE of het college van de gemeente waar de overtreding is gepleegd, ook specifieke restitutiemaatregelen gelasten: *“binnen de door hem vastgestelde termijn, hetzij inrichtingswerkzaamheden uit te voeren of het terrein te saneren tot zijn oorspronkelijke toestand of tot een toestand waarin het geen gevaar meer oplevert of geen hinder meer vormt voor het milieu of de volksgezondheid”*⁶⁷⁶. Het zou interessant zijn geweest als het decreet van 4 oktober 2018 betreffende het CWBEA had voorzien in de wijziging van deze alinea door naast het milieu en de volksgezondheid de woorden *“voor het welzijn van de dieren”* toe te voegen.

Artikel 19 van dit decreet heeft deze specifieke maatregelen echter toegevoegd aan artikel D.157, § 2, van Boek I van het Milieuwetboek:

- *“6° het definitief of voor een periode van drie maanden tot tien jaar niet houden van één of meerdere dieren van één of meerdere soorten of het beperken van het aantal ervan;*
- *7° de intrekking van de vergunning voor het houden van een dier bedoeld in artikel D.6 van het Waalse Dierenwelzijnwetboek;*
- *8° het sluiten voor een periode van één maand tot drie jaar van de inrichting waarin de overtredingen zijn begaan”*⁶⁷⁷.

Het bepaalde ook dat de *“intrekking van de vergunning voor het houden van een dier voor een bepaalde termijn of definitief kan worden uitgesproken. De vastgestelde termijn mag niet korter zijn dan drie maanden”*⁶⁷⁸. *“Het door de rechter overeenkomstig alinea 1 uitgesproken bezitsverbod of de intrekking van de vergunning voor het houden van een dier heeft voor de overtreder tot gevolg dat hij niet langer onder de vastgestelde voorwaarden een of meer dieren rechtstreeks, onrechtstreeks of door tussenkomst van een tussenpersoon mag bezitten”*⁶⁷⁹.

Indien de overtreder, veroordeeld hetzij tot intrekking van de vergunning, hetzij tot een bezitsverbod, ondanks zijn veroordeling toch nog een dier zou bezitten, zou hij niet alleen een overtreding begaan op grond van artikel D.154, 3° van Boek I van het Milieuwetboek, maar zouden de ambtenaren bovendien zijn dier in beslag kunnen nemen⁶⁸⁰. Deze overtreding is een overtreding van 2° categorie.

Kan een vereniging die zich inzet voor de bescherming van het welzijn van dieren, de overtreder dagvaarden voor de strafrechter teneinde een veroordeling tot schadevergoeding te verkrijgen, overeenkomstig artikel 182 van het Wetboek van Strafvordering? Er zij aan herinnerd dat deze burgerlijke rechtsvordering toekomt aan degenen die schade hebben geleden⁶⁸¹ door deze overtreding, waarvan de schade het gevolg is van het plegen van het strafbare feit. Op het gebied van dierenwelzijn is het dier het slachtoffer, niet de vereniging.

Een door een rechtspersoon ingeleide rechtstreekse dagvaarding is slechts ontvankelijk wanneer deze rechtspersoon bevoegd en belanghebbend is om te handelen⁶⁸². En dit belang betreft alleen de bescherming van de *“rechten van de mens of de fundamentele vrijheden die erkend zijn in de grondwet en in de voor België bindende internationale instrumenten”*. Behalve wanneer de wet uitdrukkelijk anders bepaalt, staat de jurisprudentie in het algemeen niet toe dat een vordering van

⁶⁷⁶ Artikel D.157, §1, al. 1, *ibid.*

⁶⁷⁷ Artikel D.157, §2, al. 1, *ibid.*

⁶⁷⁸ Artikel D.157, §2, al. 2, *ibid.*

⁶⁷⁹ Artikel D.157, §2, al. 3, *ibid.*

⁶⁸⁰ Artikel D.149bis, §1, al. 2, *ibid.*

⁶⁸¹ Artikel 3, wet van 17 april 1878 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering, *B.S.*, 25 april 1978.

⁶⁸² Artikel 17, Gerechtelijk Wetboek, *B.S.*, 10 oktober 1967.

een rechtspersoon wordt ingesteld op grond van belemmering van haar doelstellingen⁶⁸³. Het is duidelijk dat de bescherming van het dierenwelzijn niet in een van deze twee mogelijkheden past.

Zo werd geoordeeld dat de rechtstreekse dagvaarding op initiatief van een vereniging voor de bescherming van het dierenwelzijn “niet-ontvankelijk was wegens het ontbreken van een collectief of individueel belang bij het handelen”⁶⁸⁴.

Anderzijds hebben milieubeschermingsverenigingen dit recht wel. Zoals het Hof van Cassatie terecht heeft opgemerkt: “*Uit de artikelen 2.4, 3.4 en 9.3 van het Verdrag van 25 juni 1998 betreffende toegang tot informatie, inspraak van het publiek bij de besluitvorming en toegang tot de rechtspraak inzake milieuaangelegenheden volgt dat België zich ertoe heeft verbonden de toegang tot de rechter te waarborgen voor verenigingen die de bescherming van het milieu tot doel hebben, wanneer zij willen opkomen tegen handelingen die in strijd zijn met de bepalingen van het nationale milieurecht en tegen nalatigheid van particulieren en overheidsinstanties, mits zij voldoen aan de criteria die in de nationale wetgeving zijn vastgesteld. Deze criteria kunnen niet zo worden omschreven of geïnterpreteerd dat deze verenigingen in een dergelijk geval geen toegang tot de rechter zouden hebben. De rechter kan de in het nationale recht vastgestelde criteria interpreteren overeenkomstig de doelstellingen van artikel 9.3 van het Verdrag van 25 juni 1998*”⁶⁸⁵.

Een wetsvoorstel, onlangs ingediend in de Kamer, heeft tot doel “*het recht om in rechte op te treden toe te kennen aan verenigingen voor dierenbescherming*”⁶⁸⁶. Het zou een recht om in rechte op te treden geven aan elke rechtspersoon die in het kader van zijn maatschappelijk doel duurzaam en doeltreffend de bescherming en het welzijn van dieren nastreeft, in geschillen betreffende dieren waarvan het welzijn ernstig wordt of is aangetast als gevolg van een schending van de toepasselijke wetgeving inzake de bescherming en het welzijn van dieren. Het lijkt er dus op dat alleen overtredingen die hebben geleid tot ernstige schade aan het welzijn van dieren hieronder vallen. Dit criterium lijkt moeilijk toe te passen, omdat het moeilijk is de ware betekenis van het bijwoord “ernstig” te bepalen. Zou men niet kunnen overwegen dit recht om in rechte op te treden alleen te laten gelden voor misdaden, zoals omschreven in de respectieve wetgevingen van de gefedereerde entiteiten?

B. Administratieve sanctie

Indien de sanctionerende ambtenaar beslist de feiten administratief te vervolgen, kan hij een administratieve boete opleggen, waarvan het bedrag varieert naar gelang van de categorie van de overtreding:

1. Sanctionerende ambtenaren

	2 ^e categorie	3 ^e categorie
Hoofdsanctie	Administratieve boete van 50 tot 100.000 euro	Administratieve boete van 50 tot 10.000 euro
Bijkomende sanctie	1 ^o de bij het Waalse Dierenwelzijnwetboek bedoelde erkenningen en vergunningen na advies van de voor de toekenning van de erkenning of vergunning bevoegde autoriteit schorsen of intrekken 2 ^o verbieden om één of meerdere dieren tijdens een periode van één maand tot vijf jaar van één of meerdere soorten van één of meerdere soorten te houden of om het aantal ervan te beperken. 3 ^o over te gaan tot de intrekking van de vergunning voor het houden van een dier bedoeld in artikel D.6 van het Waalse Dierenwelzijnwetboek.	

⁶⁸³ M-A BEERNAERT, H-D BOSLY, en D. VANDERMEERSCH, *Droit de la Procédure pénale*, Deel I, 8e editie, Brugge, die Keure, 2017, blz. 274.

⁶⁸⁴ Corr. Doornik (10e k.), 20 februari 2020, *onuitgegeven*.

⁶⁸⁵ Cass, 11 juni 2013, P.12.1389.N., A.P.T., 2013/3, blz. 372.

⁶⁸⁶ Wetsvoorstel tot verlening van het recht om in rechte op te treden voor verenigingen inzake dierenbescherming, *Parl. St. Kamer*, 2019-2020, stuk 55, nr. 1397/001.

Artikel D.161 van Boek I van het Milieuwetboek regelt de bevoegdheid van de verschillende sanctionerende ambtenaren. Er zijn drie soorten: gemeentelijke, provinciale en gewestelijke sanctionerende ambtenaren⁶⁸⁷. Op plaatselijk niveau benoemt de gemeenteraad de gemeentelijke sanctionerende ambtenaar. Hij wordt gekozen uit de ambtenaren van niveau A, maar mag geen vaststellende beambte of financieel directeur zijn⁶⁸⁸. Deze onverenigbaarheid is gemakkelijk te begrijpen: zij dient om elk belangenconflict te vermijden. De gemeenteraad kan ook een provinciale sanctionerende ambtenaar aanwijzen op voordracht van de provincieraad⁶⁸⁹. Het moet een ambtenaar van niveau A zijn. In dat geval *“ontvangt de provincie van de betrokken gemeente een vergoeding voor de diensten van de provinciale ambtenaar die optreedt als ambtenaar die belast is met het opleggen van administratieve boetes. Een voorafgaande overeenkomst over het bedrag van deze vergoeding en de wijze van betaling moet worden gesloten tussen de gemeenteraad en de provincieraad”*⁶⁹⁰. Tenslotte wordt de gewestelijke sanctionerende ambtenaar benoemd door de Waalse regering. *“Indien de overtreding is vastgesteld door een ambtenaar aangewezen overeenkomstig artikel D.140, § 3, of door een agent van de lokale politie en is voorgeschreven in het gemeentereglement overeenkomstig artikel D.167, wordt de geldboete opgelegd door de gemeentelijke sanctionerende ambtenaar aangewezen overeenkomstig artikel D.168.”*⁶⁹¹. *“In andere gevallen wordt de boete opgelegd door de gewestelijke sanctionerende ambtenaar.”*⁶⁹²

In de praktijk zijn er vier mogelijke hypothesen:

- De vaststelling heeft betrekking op een overtreding die is opgenomen in het gemeentereglement en is vastgelegd in een aanvankelijk proces-verbaal door een gemeentelijke vaststellende beambte of een agent van de lokale politie, en de gemeente heeft een provinciale of gemeentelijke sanctionerende ambtenaar aangewezen. In dat geval is een van de twee laatstgenoemden bevoegd om de administratieve geldboete op te leggen.
- De vaststelling heeft betrekking op een overtreding die is opgenomen in het gemeentereglement en is vastgelegd in een aanvankelijk proces-verbaal door een gemeentelijke vaststellende beambte of een agent van de lokale politie, maar de gemeente heeft geen provinciale of gemeentelijke sanctionerende ambtenaar aangewezen. In dit geval is de gewestelijke sanctionerende ambtenaar bevoegd om de administratieve geldboete op te leggen.
- De vaststelling heeft betrekking op een overtreding die niet in het gemeentelijk reglement is opgenomen en is vastgelegd in een aanvankelijk proces-verbaal door een gemeentelijke vaststellende beambte of een agent van de lokale politie. In dit geval is de gewestelijke sanctionerende ambtenaar bevoegd om de administratieve geldboete op te leggen.
- De sanctionerende ambtenaar is als enige bevoegd om de administratieve boete op te leggen op basis van de door de gewestelijke ambtenaren opgestelde processen-verbaal van vaststelling.

Wat overtredingen op het CWBEA betreft, kunnen enkel de overtredingen opgesomd in artikel D.105, §2 van dit wetboek worden opgenomen in het algemene politiereglement van een gemeente. Dit zijn immers overtredingen van categorie 3.

⁶⁸⁷ Artikel D.168, *ibid.*

⁶⁸⁸ Artikel D.168, al. 2, *ibid.*

⁶⁸⁹ Artikel D.168, al. 3, *ibid.*

⁶⁹⁰ Artikel D.168, al. 4, *ibid.*

⁶⁹¹ Artikel D.161, al. 1, *ibid.*

⁶⁹² Artikel D.161, al. 2, *ibid.*

Er zijn echter een aantal overtredingen die, ook al zijn zij opgenomen in het algemene politiereglement van een gemeente, moeilijk door de gemeentelijke autoriteiten kunnen worden vastgesteld en bestraft. Een voorbeeld hiervan is de naleving van de Europese regelgeving⁶⁹³.

Het mechanisme van verzwarende omstandigheden dat is ingesteld bij artikel D.106 van het Dierenwelzijnwetboek, maakt het mogelijk deze overtredingen te bestraffen “als overtredingen van categorie 2”, maar laat deze overtredingen in categorie 3. Een tussenkomst van de Waalse wetgever zou op prijs worden gesteld.

Daarom moet de aandacht in de eerste plaats uitgaan naar de coördinatie van de wetshandhavingsmaatregelen. Bij een controle kan de agent van de lokale politie namelijk zowel overtredingen van categorie 2 als van categorie 3 vaststellen.

2. De administratieve procedure

Wanneer de bevoegde sanctionerende ambtenaar het proces-verbaal van vaststelling ontvangt, wacht hij het advies van de procureur des Konings af of, bij gebreke daarvan, de termijn van 60 dagen voor overtredingen op het gebied van dierenwelzijn. Indien de procureur des Konings hem meedeelt dat een onderzoek is geopend, kan de sanctionerende ambtenaar geen administratieve geldboeteprocEDURE tegen de vermeende overtreder inleiden. Anderzijds “beslist de sanctionerende ambtenaar” na ontvangst van het advies van de procureur des Konings dat hij de zaak niet in behandeling neemt of na het verstrijken van de voornoemde termijn “of de procedure van de administratieve sanctie moet worden ingeleid”⁶⁹⁴. In dit stadium heeft de sanctionerende ambtenaar “de opportuniteit om te vervolgen, en dus de opportuniteit om de administratieve procedure in te leiden”⁶⁹⁵. Om deze procedure voor administratieve sancties in te leiden, deelt hij “de feiten op basis waarvan de procedure is ingeleid, schriftelijk mee aan de overtreder, per aangetekende brief of op een andere door de regering vastgestelde wijze, waarbij de brief een bepaalde datum vermeldt, zijn verweermiddelen binnen een termijn van vijftien dagen te rekenen vanaf de dag van kennisgeving van het aangetekend schrijven, en dat hij bij die gelegenheid het recht heeft de ambtenaar te verzoeken zijn verweer mondeling uiteen te zetten, dat hij het recht heeft zich te laten bijstaan of vertegenwoordigen door een raadsman, dat hij het recht heeft zijn dossier in te zien, met als bijlage een afschrift van het in artikel D.141 bedoelde proces-verbaal, en een uittreksel van de geschonden wetgeving, alsmede, zo nodig, een uittreksel van het geschonden gemeentereglement”.

Indien de overtreder om een mondelinge verdediging van zijn zaak verzoekt, is het aan de sanctionerende ambtenaar om de datum voor de hoorzitting vast te stellen. Ook is bepaald dat, indien de ambtenaar van oordeel is dat een boete van ten hoogste 62,50 euro moet worden opgelegd, de overtreder niet het recht heeft om een mondelinge verdediging van zijn zaak te verzoeken⁶⁹⁶. Gezien de duidelijk strafrechtelijke aard van deze procedure wekt het verbazing dat de wetgever niet toestaat dat de vermeende overtreder wordt gehoord door de sanctionerende ambtenaar. Iedere burger moet immers gehoord kunnen worden, vooral als hij moeite heeft met schrijven. In dit verband heeft het Hof van Cassatie geoordeeld dat: “de mondelinge toelichting van de verdediging van een overtreder die daarom heeft verzocht aan de gemachtigde sanctionerende ambtenaar moet plaatsvinden vóór de eventuele toepassing van een administratieve sanctie. Deze formaliteit is van essentieel belang om ervoor te zorgen dat de rechten van de verdediging worden geëerbiedigd.”⁶⁹⁷ Overeenkomstig de tekst van het decreet ziet het Hof van Cassatie er evenwel geen probleem in dat de betrokkene niet wordt gehoord indien het bedrag van de op te leggen geldboete niet hoger is dan 62,50 euro.

De sanctionerende ambtenaar kan een administratieve boete opleggen, hetzij na het verstrijken van de termijn van 15 dagen, hetzij na ontvangst van het schriftelijk verweerschrift, hetzij

⁶⁹³ Artikel D.105, §2, 37°, *ibid.*

⁶⁹⁴ Artikel D. 163, al. 1, *in fine, ibid.*

⁶⁹⁵ L. BOQUET, *op. cit.*, blz. 350.

⁶⁹⁶ Artikel D. 163, al. 3, *ibid.*

⁶⁹⁷ Cass. (2^e kamer), 24 januari 2018, *Pas.* 2018, blz. 173-178.

na de hoorzitting indien daarom is verzocht⁶⁹⁸ Bovendien kan hij “een herstel in de vroegere staat” opleggen. Dit houdt in dat alle noodzakelijke maatregelen dienen te worden getroffen om de overtredingssituatie te regulariseren. Dit geeft de overtreder een redelijke termijn om het welzijn van zijn dieren te verbeteren.

Vanaf de datum van ontvangst van het afschrift van het proces-verbaal van vaststelling heeft de sanctionerende ambtenaar twee jaar de tijd om de overtreder in kennis te stellen van de administratieve boete. Wat het herstel in de vroegere staat betreft, heeft de sanctionerende ambtenaar een termijn van drie jaar voor de kennisgeving. De beslissing vermeldt de beroepsmogelijkheden.⁶⁹⁹ Een tweede termijn is vastgesteld in artikel D.163, al. 6, van het eerste boek van het Milieuwetboek: “Een administratieve boete mag niet meer dan twee jaar na het proces-verbaal van vaststelling van de overtreding worden opgelegd. Een herstel in de vroegere staat kan niet meer dan drie jaar na het proces-verbaal van vaststelling van de overtreding worden opgelegd.”⁷⁰⁰ Deze tweede termijn werd op 19 december 2018 door het Hof van Cassatie verduidelijkt. Het heeft besloten “dat de datum van het proces-verbaal dat in aanmerking moet worden genomen voor de berekening van de termijn waarbinnen de geldboete kan worden opgelegd, de datum van de sluiting van het proces-verbaal is en niet de datum van de vaststelling”⁷⁰¹

De sanctionerende ambtenaar kan een administratieve geldboete opleggen binnen de volgende bereiken:

- van 50 euro tot 10.000 euro voor een overtreding van de derde categorie
- Van 50 tot 100.000 euro voor een overtreding van de tweede categorie⁷⁰²

“In geval van recidive binnen drie jaar na de datum van het proces-verbaal wordt het maximumbedrag van de opgelopen administratieve boete verdubbeld”⁷⁰³. De bereiken van artikel D.160, §2, van Boek I van het Milieuwetboek laten de sanctionerende ambtenaar een grote beoordelingsbevoegdheid, vooral wanneer hij vaststelt dat het om een recidive gaat. Voor een overtreding van 2^e categorie bedraagt de minimumboete 50 euro en de maximumboete 200.000 euro.

Artikel R.115 biedt een kader voor deze beoordelingsbevoegdheid en bepaalt dat het bedrag van de administratieve geldboete in verhouding moet staan tot de ernst van de feiten.⁷⁰⁴ “Bij de bepaling van het bedrag van de administratieve geldboete wordt ook rekening gehouden met de kosten van de verschillende administratieve stappen, het aantal en de soort overtredingen op dit decreet, de eventuele verzegeling, de duur en het aantal klachten, de risico's en de hinder voor het milieu. Een combinatie van verschillende overtredingen kan aanleiding geven tot één administratieve boete die in verhouding staat tot de ernst van de overtredingen als geheel. In de beslissing om een administratieve boete op te leggen wordt rekening gehouden met de specifieke aard van de zaak, de ontwikkeling van de situatie vanaf het tijdstip waarop de overtreding werd vastgesteld tot het tijdstip waarop de administratieve boete wordt opgelegd”⁷⁰⁵.

Bij het opleggen van een administratieve boete moet de sanctionerende ambtenaar in voorkomend geval rekening houden met de Europese norm, die voorschrijft dat de sanctie doeltreffend, evenredig en afschrikkend moet zijn⁷⁰⁶.

⁶⁹⁸ Artikel D. 163, al. 4, *ibid.*

⁶⁹⁹ Artikel D.163, al. 5 *in fine, ibid.*

⁷⁰⁰ Artikel D.163, al. 6, *ibid.*

⁷⁰¹ J.-Fr. CARTUYVELS en C. ROELANTS, “Les sanctions administratives environnementales : focus sur la jurisprudence de la cour de cassation et sur le nouveau décret du 6 mai 2019”, *Pli. jur.*, Limal, Anthemis, nr. 52, 06/2020, blz. 46-52.

⁷⁰² Artikel D.160, §2, *ibid.*

⁷⁰³ Artikel D.166, *ibid.*

⁷⁰⁴ Artikel R.115 van het besluit van de Waalse Regering van 5 december 2008 tot invoeging van een deel VIII in het reglementaire deel van Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 27 januari 2009, blz. 5427.

⁷⁰⁵ Artikel R.115 van het besluit van de Waalse Regering van 5 december 2008 tot invoeging van een deel VIII in het reglementaire deel van Boek I van het Milieuwetboek, *B.S.*, 27 januari 2009, blz. 5427.

⁷⁰⁶ Richtlijn 2008/99/EG van het Europees Parlement en de Raad van 19 november 2008 inzake de bescherming van het milieu door middel van het strafrecht, *PBEU L* 328/28 van 19 november 2008, blz. 30.

Aangezien de beslissing van de sanctionerende ambtenaar een “bestuurshandeling” is⁷⁰⁷, moet zij worden gemotiveerd overeenkomstig de wet van 29 juli 1991 betreffende de uitdrukkelijke motivering van de bestuurshandelingen⁷⁰⁸. Het Hof van Cassatie bevestigt ook dat de sanctionerende ambtenaar zijn beslissing dus kan intrekken.

De sanctionerende ambtenaar kan de plegers van de overtreding het voordeel van een gewoon uitstel toekennen, en kan ook het bedrag van de boete tot onder het wettelijke minimum verlagen, indien hij erkent dat de plegers van de overtreding verzachtende omstandigheden hebben⁷⁰⁹. Wat het uitstel betreft, vernietigt het Hof van Cassatie “een vonnis dat de beslissing van de sanctionerende ambtenaar bevestigt om een eerder toegekend uitstel te herroepen na een nieuwe overtreding te hebben vastgesteld: “aangezien een dergelijke herroeping niet is gebaseerd op de wet van 29 juni 1964 betreffende de schorsing, het uitstel en de probatie, en evenmin op enige andere rechtsgrondslag, rechtvaardigt het vonnis zijn beslissing niet rechtens.”^{710,711}

Wanneer de sanctionerende ambtenaar van oordeel is dat een overtreding op het CWBEA is vastgesteld, kan deze, als bijkomende sanctie: “de in het Waalse Dierenwelzijnwetboek bedoelde erkenningen en toelatingen opschorten of intrekken, na advies van de autoriteit die bevoegd is om de betrokken erkenning of toelating te verlenen, het houden van een of meer dieren van een of meer soorten verbieden of het aantal van dergelijke dieren voor een periode van één maand tot vijf jaar beperken, en de in artikel D.6 van het Waalse Dierenwelzijnwetboek bedoelde vergunning om een dier te houden, intrekken”.⁷¹² In geval van intrekking van een vergunning tot het houden van een dier kan deze worden uitgesproken voor een bepaalde termijn, die niet korter mag zijn dan een maand, of definitief.⁷¹³ Zowel het bezitsverbod als de intrekking van de vergunning impliceren voor de gesanctioneerde overtreder “dat het hem niet langer is toegestaan onder de vastgestelde voorwaarden één of meer dieren rechtstreeks, onrechtstreeks of door tussenkomst van een tussenpersoon in zijn bezit te hebben”⁷¹⁴. Het gaat dus om sancties die in verhouding moeten staan tot de ernst van de vastgestelde feiten.

De bevoegdheid om de in het Waalse Dierenwelzijnwetboek bedoelde erkenningen en vergunningen op te schorten of in te trekken, na advies van de autoriteit die bevoegd is om de betrokken erkenning of vergunning te verlenen, is een specifieke bevoegdheid die aan de sanctionerende ambtenaar toekomt. De strafrechter heeft deze bevoegdheid niet.

Om de wetshandhavingsfunctionarissen beter te informeren, heeft de Waalse wetgever de oprichting opgelegd van een gegevensbank waarin de beslissing tot intrekking van een vergunning moet worden geregistreerd.⁷¹⁵ Deze gegevensbank is alleen toegankelijk voor wetshandhavingsfunctionarissen, d.w.z. rechters, sanctionerende ambtenaren, gemeentelijke en regionale vaststellende beampten, burgemeesters en officieren van de lokale en federale politie⁷¹⁶. Gezien het doel van deze gegevensbank is het niet duidelijk waarom niet ook de beslissingen betreffende het verbod om dieren te houden worden geregistreerd.

3. Beroep

De beslissing inzake de administratieve sanctie “is uitvoerbaar na het verstrijken van een termijn van dertig dagen vanaf de datum van kennisgeving ervan, behalve in geval van beroep”⁷¹⁷.

⁷⁰⁷ Cass. (2^e kamer), 22 februari 2017, *Pas.* 2017, blz. 445-451.

⁷⁰⁸ wet van 29 juli 1991 betreffende de uitdrukkelijke motivering van de bestuurshandelingen, *B.S.*, 12 september 1991, blz. 19976.

⁷⁰⁹ Artikel D.164, al. 5, *ibid.*

⁷¹⁰ Cass. (2^e kamer), 13 mei 2015, *Pas.* 2015, blz. 1911-1195.

⁷¹¹ J.-Fr. CARTUYVELS en C. ROELANTS, *op. cit.*

⁷¹² Artikel D. 163Bis, al. 1, *ibid.*

⁷¹³ Artikel D.163Bis, al. 2, *ibid.*

⁷¹⁴ Artikel D.163Bis, al. 3, *ibid.*

⁷¹⁵ Artikel D.163Bis, al. 4, *ibid.*

⁷¹⁶ Artikel D.163Bis, al. 4, *ibid.*

⁷¹⁷ Artikel D.165, al. 1, *ibid.*

Het bedrag van de door een gemeentelijke of provinciale sanctionerende ambtenaar opgelegde administratieve geldboete “wordt binnen dertig dagen na de dag waarop de beslissing uitvoerbaar is geworden, aan de gemeente betaald door storting op een rekening van het gemeentebestuur, door middel van een stortingsformulier of overschrijving”⁷¹⁸. De betaling kan ook worden gedaan aan de financieel directeur van de gemeente. “De door de gewestelijke sanctionerende ambtenaar opgelegde administratieve geldboete moet binnen dertig dagen na de dag waarop de beslissing uitvoerbaar is geworden, worden betaald aan het Fonds voor de milieubescherming, afdeling milieuwangedrag”⁷¹⁹. In afwijking hiervan wordt het bedrag van de administratieve boetes die worden opgelegd in geval van overtreding van het Dierenwelzijnwetboek, gestort in het “Begrotingsfonds voor dierenwelzijn”⁷²⁰.

De overtreder en de directeur-generaal van de gewestelijke milieuadministratie kunnen binnen 30 dagen beroep aantekenen tegen een beslissing van een gemeentelijke of provinciale sanctionerende ambtenaar.⁷²¹ De overtreder en de gemeente kunnen in beroep gaan tegen de beslissing van de regionale of provinciale sanctionerende ambtenaar. Dit beroep wordt ingesteld binnen een termijn van 30 dagen op straffe van verval, die ingaat vanaf de kennisgeving van de beslissing, of vanaf het verstrijken van de termijn indien geen beslissing wordt genomen. Volgens vaste rechtspraak is de kennisgeving van een beslissing inzake een administratieve sanctie verkregen op de datum van verzending van deze beslissing.⁷²²

“Dit beroep schorst de tenuitvoerlegging van de beslissing”⁷²³. Het wordt ingediend door middel van een verzoekschrift, hetzij bij de politierechtbank in geval van een overtreding van de 3^e of 4^e categorie of een overtreding van artikel 102 van het bosbouwwetboek, hetzij bij de correctionele rechtbank in geval van een overtreding van de 2^e categorie.⁷²⁴ De beslissingen van de politierechtbank en de correctionele rechtbank worden in eerste en laatste aanleg gegeven en zijn niet vatbaar voor hoger beroep. Het Wetboek van Strafvordering is ook van toepassing op de procedures en beslissingen bedoeld in artikel D.164 van Boek 1 van het Milieuwetboek.

Aangezien de tekst van artikel D.164 van Boek 1 van het Milieuwetboek bijzonder weinig gedetailleerd⁷²⁵ is wat de beroepsprocedure betreft, werd het aan het Hof van Cassatie overgelaten om de contouren aan te geven. Zo heeft het Hof zich in een arrest van 18 januari 2012 in de volgende bewoordingen uitgelaten: “In het kader van dit beroep vertegenwoordigt de sanctionerende ambtenaar de vervolgende partij, aangezien hij namens de administratie vervolging instelt door middel van een administratieve geldboete”⁷²⁶. Op 15 februari 2012 heeft hetzelfde Hof beslist dat de rechter bij wie beroep tegen een administratieve geldboete is ingesteld, volledige rechtsmacht moet uitoefenen over deze beslissing.⁷²⁷ Met andere woorden, hij moet de wettigheid van de beslissing toetsen, en de rechter heeft in dit opzicht dezelfde bevoegdheden als de sanctionerende ambtenaar die de beslissing in eerste aanleg heeft genomen. In hetzelfde arrest heeft het Hof ook de rol van het ter terechtzitting aanwezige parket verduidelijkt: “Uit de artikelen 138, eerste alinea, en 140 van het Gerechtelijk Wetboek en uit artikel 284 van het Wetboek van Strafvordering volgt dat de samenstelling van de strafgerichten de aanwezigheid van het Openbaar Ministerie veronderstelt. De procureur des Konings is belast met het toezicht op de regelmatigheid en de wettigheid van de procedure en kan

⁷¹⁸ Artikel D.165, al. 2, *ibid.*

⁷¹⁹ Artikel D.165, al. 3, *ibid.*

⁷²⁰ Artikel D. 170, §, al. 3, *ibid.*

⁷²¹ Artikel D.164, al. 1, *ibid.*

⁷²² L. BOQUET, *op. cit.*, blz. 355.

⁷²³ Artikel D.164, al. 1, *in. Fine, ibid.*

⁷²⁴ Artikel D.164, al. 2 en 3, *ibid.*

⁷²⁵ E. SPAMPINATO, “Les infractions environnementales en région wallonne : la réglementation et les différents mécanismes de répression”, in *les infractions environnementales* (onder leiding van J. VANDEN EYNDE en M-C. FLAMENT, Limal, Anthémis, 2015, blz. 58.

⁷²⁶ Cass, 18 januari 2012, blz.11. 1629. F. geciteerd in J.-Fr. CARTUYVELS en C. ROELANTS, *op. Cit.*, blz. 47.

⁷²⁷ Cass (2e kamer), 15 februari 2012, *Pas.* 2012, blz. 336-345.

daartoe elk nuttig beroep instellen, zelfs in zaken waarin hij niet de vervolgende partij is”.⁷²⁸ Op 18 april 2012 heeft het Hof van Cassatie verduidelijkt dat wanneer de correctionele rechtbank, bij wie een beroep aanhangig is gemaakt, de administratieve geldboete bevestigt: “*deze geen strafrechtelijke veroordeling uitspreekt en de geldboete haar oorspronkelijke karakter behoudt zonder een straf te vormen in de zin van het nationale recht. Hieruit volgt dat de rechter niet verplicht is om elk van de bestanddelen van de overtreding die aanleiding heeft gegeven tot de vastgestelde administratieve geldboete, te vermelden, noch om in het vonnis de wettelijke bepalingen tot vaststelling van de overtreding en de sanctie te vermelden, noch om de keuze en de hoogte van de sanctie te motiveren*”.⁷²⁹

Ten slotte heeft het Hof van Cassatie op 21 maart 2018 verder verduidelijkt wat de controle van de volledige rechtsmacht is die wordt uitgeoefend door een rechter die een beroep tegen een administratieve boetebeschikking behandelt. Deze controle “*houdt in dat de rechter nagaat of de voor hem betwiste geldboete feitelijk en rechtens gerechtvaardigd is en of zij voldoet aan alle wettelijke bepalingen en algemene beginselen die van toepassing zijn op de administratie, waaronder, het evenredigheidsbeginsel [...] de rechter kan de geldboete intrekken indien de sanctionerende ambtenaar de procedure niet in acht heeft genomen [...] of indien uit de elementen van het dossier niet voldoende blijkt dat de persoon aan wie de geldboete is opgelegd, de in de bepalingen omschreven feiten heeft gepleegd die hem ten laste worden gelegd [...]. De controle van de volledige rechtsmacht geeft de rechter bij wie het beroep van de overtreder aanhangig is gemaakt, niet het recht om de opportuniteit van de oplegging van een geldboete in twijfel te trekken op basis van de voor hem vastgestelde feiten. De rechter kan zich immers niet in de plaats stellen van de beoordelingsbevoegdheid van de sanctionerende ambtenaar om de overtreder al dan niet de in artikel D.160, lid 2, van het decreet bedoelde administratieve geldboete op te leggen*”⁷³⁰.

Zo heeft de politierechtbank van Luik, afdeling Verviers, in een zaak betreffende nalatigheid bij de verzorging van een merrie, de overtreding bewezen geacht, maar de overtreder het voordeel van het uitstel toegekend voor een groter deel dan de sanctionerende ambtenaar had beslist (80% in plaats van 50%)⁷³¹. In een tweede zaak oordeelde dezelfde rechtbank dat de overtreding (ongeschikte omstandigheden voor het houden van dieren) slechts voor één hond was vastgesteld, in plaats van voor zeventien zoals door de sanctionerende ambtenaar was beslist. Bijgevolg heeft de rechtbank de administratieve geldboete verlaagd tot 250 euro en de overtreder het voordeel van het uitstel voor 200 euro toegekend⁷³². Aanvankelijk legde de sanctionerende ambtenaar een sanctie op van 2 000 euro, waarvan de helft werd uitgesteld.

V. Enkele statistieken: een terugblik op 5 jaar regionalisering

A. De herkomst van en het aantal processen-verbaal

Sinds 2015 is het aantal aanvankelijke processen-verbaal dat de gewestelijke sanctionerende ambtenaren ontvangen acht keer zo groot geworden. Deze cijfers hebben alleen betrekking op de processen-verbaal voor overtredingen van de wetgeving inzake dierenwelzijn.

⁷²⁸ *Ibid.*

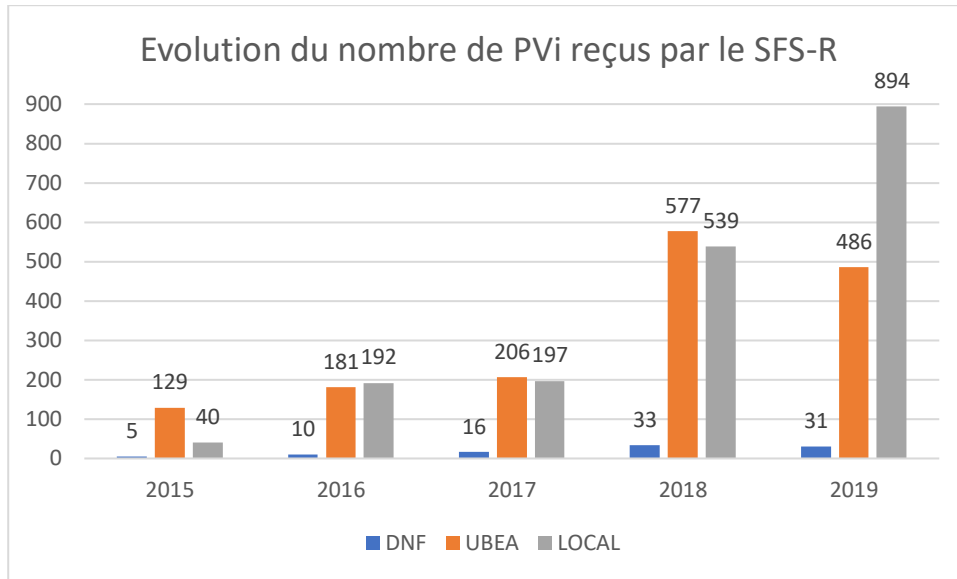
⁷²⁹ Cass. (2^e kamer), 11 april 2012, *Lar. Cass.*, 2012/8, blz. 170.

⁷³⁰ Cass. (2^e kamer), 21 maart 2018, *Pas.* 2018, blz. 677-680.

⁷³¹ Pol. rechtbank, Luik - afdeling Verviers, 25 februari 2020, *onuitgegeven*.

⁷³² Pol. rechtbank, Luik - afdeling Luik, 16 maart 2020, *onuitgegeven*.

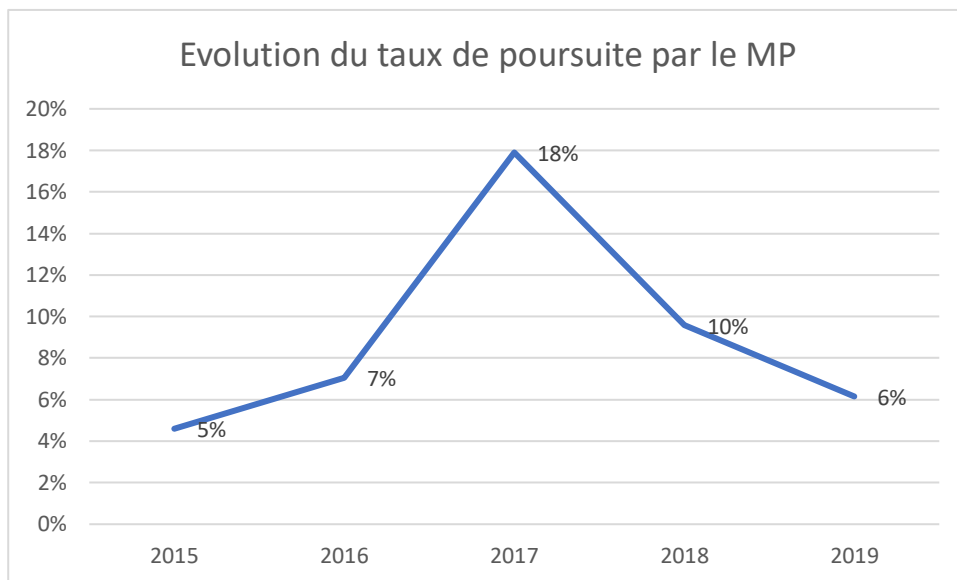

De UBEA stelt niet alleen aanvankelijke processen-verbaal op voor overtredingen van de wetgeving inzake dierenwelzijn, maar ook voor overtredingen van de in artikel D.138 van Boek 1 van het Milieuwetboek genoemde wetgeving.

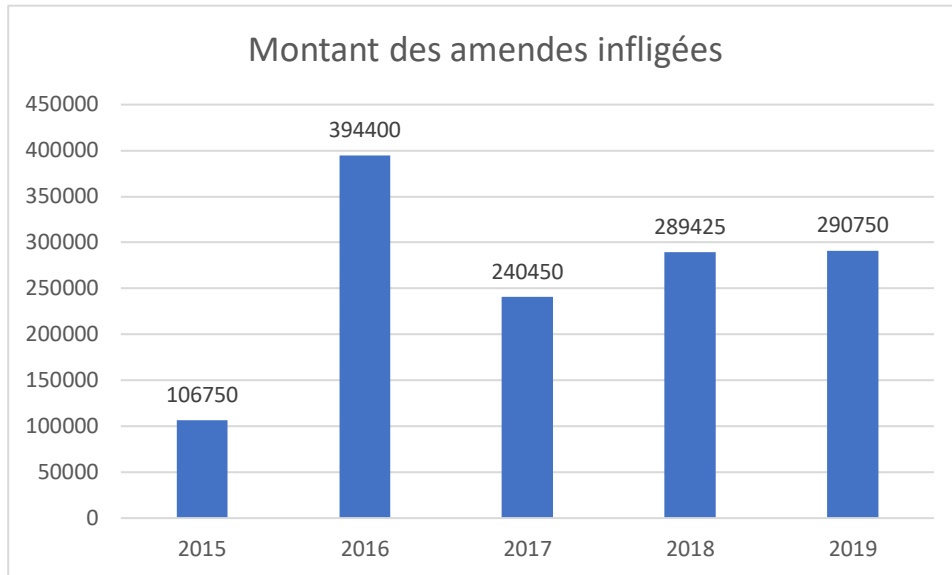
B. Vervolgging door het Openbaar Ministerie

Het vervolgingspercentage ligt tussen 5 en 10%, met alleen in 2017 een piek van 18%. Meer dan 9 van de 10 vervolgingen in verband met dierenwelzijn worden uitgeoefend door de sanctionerende ambtenaar. De bestraffing is voornamelijk administratief.

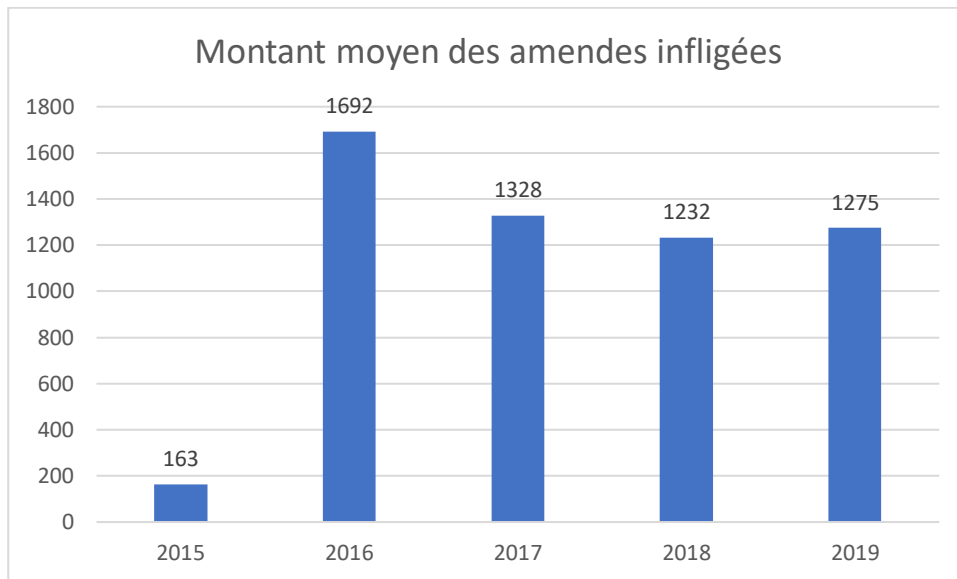

C. Administratieve vervolgingen (Dierenwelzijn)

Sinds 2017 is het bedrag van de opgelegde administratieve boetes relatief stabiel gebleven.

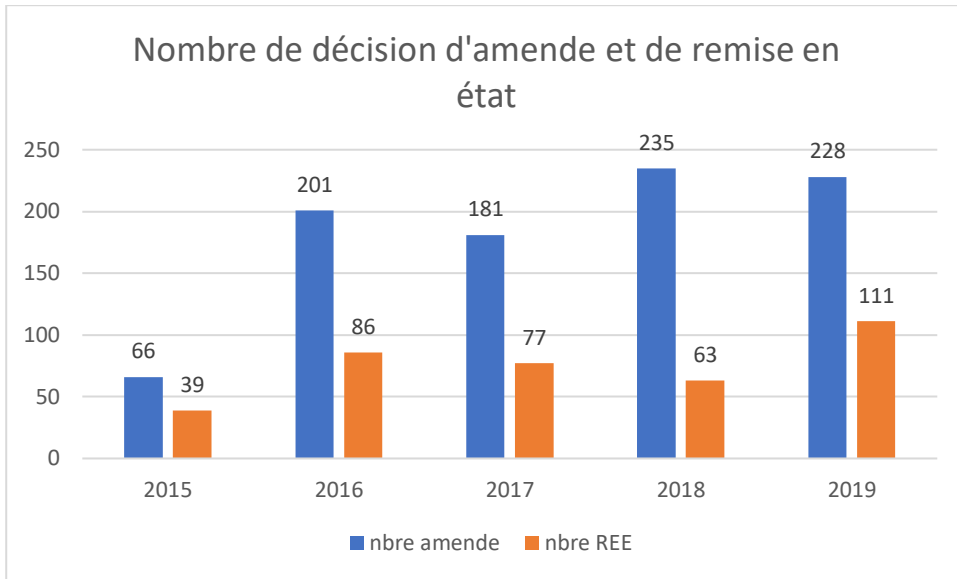

Evenals de gemiddelde opgelegde boete, die ongeveer 1.300 euro bedraagt.

Er werden bijna 400 regularisaties en bijna 700 boetes opgelegd.

Controle en bestrafing van dierenmishandeling in Frankrijk

LAURA PICA VEZ, ADVOCATE AAN DE BALIE VAN PARIJS

I. Het juridisch kader in Frankrijk

A. Algemeen overzicht van de dierenrechtenkwes­tie in het Franse recht

1. De wet Grammont van 2 juli 1850

De wet "Grammont" van 2 juli 1850 was de eerste dierenbeschermingswet in Frankrijk. Deze wet had betrekking op de mishandeling van huisdieren en bestrafte, degenen die *"huisdieren in het openbaar mishandelen" met een "boete van 5 tot 15 franc, of zelfs met één tot vijf dagen gevangenisstraf"*. Hoewel deze wet alleen betrekking heeft op huisdieren en beperkt is tot dierenmishandeling in de openbare sfeer, heeft deze wet wel de basis gelegd voor de huidige wetgeving.

2. Het decreet van 7 september 1959

Het decreet van 7 september 1959⁷³³ breidde deze overtreding vervolgens uit tot dierenmishandeling in de privésfeer, met inbegrip van mishandeling van getemde of in gevangenschap gehouden dieren. Dit decreet wijzigt namelijk het Franse strafwetboek en bestraft *"zij die zonder noodzaak, al dan niet publiekelijk, een huisdier of een getemd of in gevangenschap gehoudendier hebben mishandeld"*.

3. De wet van 10 juli 1976

De wet van 10 juli 1976⁷³⁴ erkende voor de eerste keer dat het dier een wezen met gevoel is: *"Elk dier moet, als levend wezen met gevoel, door zijn eigenaar worden gehouden in omstandigheden die verenigbaar zijn met de biologische vereisten van zijn soort."* Deze bepaling is opgenomen in artikel L. 214-1 van de Code rural et de la pêche maritime.

4. De wet van 16 februari 2015

Sinds de wet van 16 februari 2015⁷³⁵ bepaalt artikel 515-14 van het burgerlijk wetboek dat een dier een levend wezen is met gevoelsvermogen, dat niettemin onderworpen blijft aan het stelsel van de goederen: *"Dieren zijn levende wezens met gevoel. Onder voorbehoud van de wetten die hen beschermen, vallen dieren onder het stelsel van de goederen."*

B. Dierenmishandeling in het Franse recht

Vooraf zij opgemerkt dat de bepalingen inzake dierenmishandeling geen betrekking hebben op ongetemde wilde dieren. Ze hebben enkel betrekking op gedomesticeerde, getemde of in gevangenschap gehouden dieren. Er moet ook een onderscheid worden gemaakt tussen het strafrechtelijk kader (1.) en het administratief juridisch kader (2.).

1. In het strafrecht

Talrijke bepalingen in het strafwetboek en de code rural et de la pêche maritime stellen mishandeling van dieren strafbaar. Deze daden kunnen van uiteenlopende aard zijn: het kan gaan om geweld, misbruik en verwonding, maar ook om achterlating of slechte behandeling. Er zij op gewezen dat dergelijk gedrag opzettelijk of onopzettelijk kan zijn (nalatigheid, onvoorzichtigheid, enz.).

⁷³³ Decreet nr. 59-1051 van 7 september 1959 ter bestrijding van de mishandeling van dieren

⁷³⁴ Wet nr. 76-629 van 10 juli 1976 betreffende het natuurbehoud (artikel 9)

⁷³⁵ Wet nr. 2015-177 van 16 februari 2015 betreffende de modernisering en vereenvoudiging van het recht en de procedures op het gebied van justitie en binnenlandse zaken (artikel 2)

Artikel L. 214-6 van de Code rural et de la pêche maritime definieert een huisdier als "elk dier dat door de mens wordt gehouden of bestemd is om door de mens te worden gehouden voor zijn plezier".

a. Mishandelingen

Volgens artikel L. 214-1 van de Code rural et de la pêche maritime moet "elk dier, als een levend wezen met gevoel, door de eigenaar worden gehouden in omstandigheden die verenigbaar zijn met de biologische vereisten van zijn soort". Artikel L. 214-3 van hetzelfde wetboek verbiedt de mishandeling van huisdieren, getemde of in gevangenschap levende wilde dieren⁷³⁶.

Artikel L. 214-17 van hetzelfde wetboek verbiedt in het bijzonder aan eenieder die gedomesticeerde, getemde of in gevangenschap levende dieren fokt, houdt of in bezit heeft om:

« [...] 1. Deze dieren het voedsel of het water te onzeggen dat nodig is om te voorzien in de fysiologische behoeften die eigen zijn aan hun soort en aan hun mate van ontwikkeling, aanpassing en domesticatie.

2. Ze zonder verzorging te laten in geval van ziekte of letsel.

3. Ze in een habitat of omgeving te plaatsen en te houden waar zij leed, verwondingen of ongevallen kunnen oplopen wegens de te kleine ruimte, de ligging die ongeschikt is voor de voor de betrokken soort toelaatbare klimatologische omstandigheden of de ongeschiktheid van de gebruikte materialen, installaties of inrichtingen.

4. Behalve in gevallen van absolute noodzaak, bevestigings- of fixatievoorzieningen te gebruiken, alsmede omheiningen, kooien of meer in het algemeen elke methode van opsluiting die ongeschikt is voor de betrokken soort of die letsel of lijden kan veroorzaken.

5. Foktechnieken te gebruiken waarbij de dieren onnodig kunnen lijden, rekening houdend met de gevoeligheid van de betrokken soort en het fysiologische stadium van de dieren. [...] »

Ook verbiedt artikel R. 214-18 van hetzelfde wetboek het houden van runderen, schapen, geiten of paarden in de open lucht:

- Als er geen inrichtingen en voorzieningen zijn om te voorkomen dat de dieren lijden onder klimaatschommelingen;
- Als zij door het ontbreken van omheiningen, natuurlijke barrières of voldoende aanbind- of beveiligingsmiddelen een ongeval riskeren.

b. Achterlaten

Artikel 521-1 van het strafwetboek bestraft het achterlaten van gedomesticeerde, getemde of in gevangenschap gehouden dieren, met uitzondering van dieren die bestemd zijn voor herbevolking. Uit de rechtspraak volgt dat het strafbare feit van het vrijwillig achterlaten van een huisdier strafbaar is wanneer men kan vaststellen dat het voornemen van de dader was om zich, op een duurzame en definitieve manier, niet meer aan te trekken van het lot van het dier.

c. Ernstige mishandeling en daden van wreedheid

Artikel 521-1 van het strafwetboek bestraft de dader van "ernstige mishandeling, seksueel misbruik of daden van wreedheid jegens een dier". Er bestaat geen precieze definitie van het concept van een daad van wreedheid. Niettemin impliceren ernstige mishandeling of seksueel misbruik en het begaan van wrede daden volgens de rechtspraak een vrijwillige handeling en het besef het lijden of de dood te berokkenen van een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier.

d. Aanvallen op de integriteit en het leven van een dier

⁷³⁶ Art. L 214-3 van de Code rural et de la pêche maritime: "Het is verboden huisdieren en getemde of in gevangenschap levende wilde dieren te mishandelen. /Decreten van de Raad van State bepalen de specifieke maatregelen om deze dieren te beschermen tegen mishandeling of misbruik om te voorkomen dat zij lijden tijdens de behandelingen die inherent zijn aan de verschillende technieken voor het fokken, huisvesten, vervoeren en slachten van dieren. / Hetzelfde geldt voor biologische, medische en wetenschappelijke experimenten, die beperkt moeten blijven tot gevallen van strikte noodzaak."

Het strafwetboek bestraft ook het vrijwillig veroorzaken van de dood of verwonding van een dier, d.w.z. elke handeling die de dood van een dier tot gevolg heeft zonder noodzaak, of onvrijwillig, d.w.z. *"door onhandigheid, onvoorzichtigheid onoplettendheid, nalatigheid of het niet naleven van een zorg- of veiligheidsplicht"*.

2. In het administratief recht

Eenzijds wordt in artikel L. 214-2 van de Code rural et de la pêche maritime bepaald dat *"voor het publiek toegankelijke inrichtingen waar dieren worden gebruikt zijn onderworpen aan controle door de administratieve autoriteit, die maatregelen kan voorschrijven die zelfs tot sluiting van de inrichting kunnen gaan, los van een eventueel in te stellen strafrechtelijke procedure"*⁷³⁷.

Aan de andere kant neemt de prefect, krachtens artikel R. 214-17 van hetzelfde wetboek, als huisdieren of getemde of in gevangenschap levende wilde dieren ernstig ziek of gewond of in een toestand van fysiologische ellende worden aangetroffen ten gevolge van mishandeling of gebrek aan verzorging de nodige maatregelen om ervoor te zorgen dat het lijden van de dieren tot een minimum wordt beperkt. In dat geval kan hij gelasten dat het dier eventueel ter plaatse wordt geslacht of gedood, op kosten van de eigenaar.

II. Controle, onderzoek en vaststelling van overtredingen op het gebied van dierenwelzijn in Frankrijk

A. Bevoegde ambtenaren

In de eerste plaats zijn, volgens artikel L. 205-1 van de Code rural et de la pêche maritime, de ambtenaren die bevoegd zijn om deze overtredingen te onderzoeken en vast te stellen:

- Bevoegde officieren en agenten van de gerechtelijke politie;
- Inspecteurs van de veterinaire volksgezondheid;
- Bevoegde ambtenaren, ingenieurs met de status van ambtenaar en hogere technici van het Ministerie van Landbouw;
- Dierenartsen en contractuele gezondheidswerkers van de Staat.

Bovendien zijn ook de milieu-inspecteurs van het Office français de la biodiversité (OFB) gemachtigd om overtredingen van de bepalingen van de Code rural et de la pêche maritime met betrekking tot wilde dieren te onderzoeken en vast te stellen.

In de tweede plaats volgt uit de bepalingen van artikel L. 172-12 van de Code de l'environnement dat milieu-inspecteurs "het voorwerp of het rechtstreeks of onrechtstreeks product van het strafbare feit in beslag mogen nemen, met inbegrip van dieren, planten en mineralen, alsmede delen en producten daarvan".

⁷³⁷ Art. L 214-2 van de Code rural et de la pêche maritime: *"Eenieder heeft het recht dieren te houden onder de in artikel L. 214-1 omschreven voorwaarden en deze te gebruiken onder de in artikel L. 214-3 omschreven voorwaarden, onder voorbehoud van de rechten van derden en de eisen van veiligheid en volksgezondheid en de bepalingen van wet nr. 76-629 van 10 juli 1976 betreffende het natuurbehoud. / Voor het publiek toegankelijke inrichtingen waar dieren worden gebruikt zijn onderworpen aan controle door de administratieve autoriteit die maatregelen kan voorschrijven die zelfs tot sluiting van de inrichting kunnen gaan, los van strafrechtelijke procedures die op grond van voornoemde wet kunnen worden ingesteld. [...]"*

Opmerking: er worden verschillende initiatieven ontwikkeld om schendingen van het dierenwelzijn doeltreffender aan te pakken. Dit is bijvoorbeeld het geval in Toulouse, waar een politiecommandant onlangs een speciale eenheid voor dierenmishandeling heeft opgericht⁷³⁸.

Tenslotte is de gezondheidsdierenarts ook bevoegd wanneer huisdieren, getemde of in gevangenschap gehouden dieren in onhygiënische lokalen worden gehouden⁷³⁹. In dat geval deelt deze de eigenaar of houder mee welke maatregelen moeten worden genomen. Bij niet-naleving zendt hij een verslag naar de burgemeester en de prefect, met vermelding van de ontsmettings- en reinigingsmaatregelen die hij heeft aanbevolen en die hij nuttig acht om de situatie te verhelpen. De prefect kan de uitvoering van die maatregelen bevelen op kosten van de betrokkene en binnen een door hem te bepalen termijn. In geval van nood kan de burgemeester voorlopige maatregelen voorschrijven.

Ook is de gezondheidsdierenarts verplicht de administratieve autoriteit onverwijld in kennis te stellen van tekortkomingen van de veterinaire volksgezondheidsvoorschriften die hij vaststelt in de lokalen waar hij zijn taken uitoefent, indien deze tekortkomingen een ernstig gevaar voor personen of dieren kunnen betekenen⁷⁴⁰.

B. Onderzoeks- en dwangmiddelen

Volgens artikel L. 214-23 van de Code rural et de la pêche maritime, kunnen de bevoegde ambtenaren met name:

- Lokalen en installaties betreden waar dieren worden gehouden, met uitzondering van woningen en delen van lokalen die voor woondoeleinden worden gebruikt, tussen 8.00 en 20.00 uur;
- Overdag en 's nachts voertuigen voor beroepsmatig gebruik waarin dieren worden vervoerd, openen of laten openen en betreden (tenzij deze voertuigen op het ogenblik van de inspectie niet voor beroepsdoeleinden worden gebruikt);
- Elk voertuig in aanwezigheid van een officier of agent van de gerechtelijke politie laten openen wanneer het leven van het dier in gevaar is;
- De juge des libertés et de la détention [rechter voor detentie en vrijlating] verzoeken om zich toegang te verschaffen tot beroepsruimten waarvan de toegang door de bewoner is geweigerd of tot ruimten die delen voor bewoning bevatten, teneinde er controles te verrichten;
- Monsters nemen voor analyse op producten of dieren onderworpen aan hun controle.

C. Het melden van dierenmishandeling

Vooraf is het belangrijk eraan te herinneren dat mishandeling kan worden aangegeven bij de politie of gendarmerie, de veterinaire diensten van het departementale directoraat voor de bescherming van de bevolking of een vereniging voor dierenbescherming.

De eerste stap is het indienen van een klacht. Er zijn twee soorten klachten: de gewone klacht en de klacht met burgerlijke partijstelling.

Eenzijds houdt de eenvoudige klacht in dat een persoon die getuige is van dierenmishandeling een overheidsoptreden kan initiëren door een klacht in te dienen bij het politiebureau van zijn of haar keuze of door een brief te sturen naar de Procureur van de Republiek bij de Tribunal de grande instance [departementsrechtbank] van de plaats waar de overtreding is gepleegd of waar de dader woont. Zodra een klacht is ingediend, is het aan de Procureur van de Republiek om te beslissen of de dader al dan niet strafrechtelijk wordt vervolgd. Zo niet, dan wordt de zaak zonder verdere actie gesloten. Er zij op

⁷³⁸ <https://france3-regions.francetvinfo.fr/occitanie/haute-garonne/toulouse/toulouse-une-capitaine-de-police-se-mobilise-pour-creer-une-unite-dediee-a-la-maltraitance-animale-2153362.html>

⁷³⁹ Art. L 214-16 van de Code rural et de la pêche maritime

⁷⁴⁰ Art. L 203-6 van de Code rural et de la pêche maritime

gewezen dat in dit geval de Procureur van de Republiek *"de mogelijkheid [heeft] om te vervolgen"* en daarom kan besluiten de zaak te sluiten, bijvoorbeeld bij gebrek aan voldoende bewijs.

In tegenstelling tot de gewone klacht maakt de klacht met burgerlijke partijstelling het mogelijk een strafrechtelijke procedure in te leiden door de zaak rechtstreeks aan een onderzoeksrechter voor te leggen. Deze zal dan de keuze hebben: hetzij een gerechtelijk onderzoek en een strafrechtelijk onderzoek instellen, hetzij een ordonnance de refus d'informer [beschikking van weigering informatie te geven], waartegen binnen tien dagen na kennisgeving van de beschikking beroep kan worden aangetekend bij de Chambre de l'Instruction de la Cour d'appel [onderzoekskamer van het hof van beroep].

Ten tweede is het mogelijk om gevallen van dierenmishandeling op het internet te melden via het Pharos-platform⁷⁴¹. Dit is een portaal voor het melden van illegale inhoud op het internet, dat wordt beheerd door gespecialiseerde politieagenten en gendarmes.

Ten slotte herinneren wij eraan dat de verjaringstermijn voor het indienen van een klacht één jaar bedraagt voor een overtreding en drie jaar voor een wanbedrijf.

D. Inbeslagname en verwijdering van het dier

1. Inbeslagname van het dier

Uit de bepalingen van artikel L. 214-23 van de Code rural et de la pêche maritime volgt dat, in afwachting van een gerechtelijke maatregel, de bevoegde ambtenaren de inbeslagname of verwijdering van de dieren kunnen bevelen en, afhankelijk van de omstandigheden van het strafbare feit en de urgentie van de situatie, ze aan een derde, namelijk een stichting of een vereniging voor dierenbescherming die als van algemeen nut is erkend of geregistreerd, kunnen toevertrouwen voor een periode van maximaal drie maanden⁷⁴².

Uit de bepalingen van artikel 99-1 van de Code de procédure pénale volgt ook dat:

"Wanneer in het kader van een gerechtelijke procedure of van controles zoals bedoeld in artikel L. 214-23 van de Code rural et de la pêche maritime een of meerdere levende dieren in beslag zijn genomen of, om welke reden dan ook, zijn verwijderd, kan de procureur van de Republiek bij de rechtbank van de plaats waar het strafbare feit is gepleegd of, wanneer de zaak bij hem aanhangig is gemaakt, de onderzoeksrechter het dier in een daartoe bestemde bewaarplaats plaatsen dan of toevertrouwen aan een stichting of een vereniging voor dierenbescherming die als van algemeen nut is erkend of geregistreerd. De beslissing vermeldt de plaats van bewaring en is geldig totdat er uitspraak is gedaan over het strafbare feit.

Wanneer de omstandigheden waaronder het dier is geplaatst, het dier gevaarlijk kunnen maken of zijn gezondheid in gevaar kunnen brengen, kan de onderzoeksrechter, wanneer de zaak bij hem aanhangig is gemaakt, of de voorzitter van de rechtbank of een door hem gemachtigde magistraat, bij met redenen omklede beschikking, gegeven op vordering van de procureur van de Republiek en na advies van een dierenarts, gelasten dat het dier wordt verkocht of aan een derde wordt toevertrouwd, of dat het dier wordt geëuthanaseerd. [...]"

De inbeslagname van een dier is dus een conservatoire maatregel in afwachting van een rechterlijke beslissing. Tijdens de inbeslagname blijft het dier onder de hoede van zijn eigenaar of houder.

⁷⁴¹ <https://www.internet-signalement.gouv.fr/Webportal/planets/Home!input.action>

⁷⁴² Art. L 214-23 van de Code rural et de la pêche maritime: « [...] II - In afwachting van de in artikel 99-1 van de Code de procédure pénale [Wetboek van Strafvordering] bedoelde gerechtelijke maatregel kunnen de in artikel L. 205-1 en onder I van dit artikel bedoelde ambtenaren de inbeslagname of verwijdering van dieren bevelen en, afhankelijk van de omstandigheden van het strafbare feit en de urgentie van de situatie, toevertrouwen aan een derde, met name een stichting of vereniging voor dierenbescherming die als van algemeen nut is erkend of geregistreerd, voor een periode van maximaal drie maanden, dan wel ze in bewaring houden bij de beslagene. [...]"

2. Verwijdering van het dier

Uit de bepalingen van artikel L. 214-23 van de Code rural et de la pêche maritime volgt dat het verwijderen van een dier ook een conservatoire maatregel is in afwachting van een rechterlijke beslissing. Echter, en in tegenstelling tot de inbeslagname, staat het dier niet langer onder de hoede van de eigenaar of houder.

III. Vervolg van dierenmishandeling

A. Algemene informatie over de ontvankelijkheid van de rechtsvordering in het Franse recht

Gerechtigd optreden impliceert dat *"elke vordering, ingesteld door of tegen een persoon die geen recht om te handelen heeft, niet-ontvankelijk is"*⁷⁴³. Dit is van cruciaal belang omdat elke vordering van een persoon die geen recht om te handelen heeft, niet ontvankelijk zal zijn, d.w.z. niet door de rechter zal worden onderzocht. Dit is waarom een rechtsvordering slechts kan worden ingesteld indien aan twee voorwaarden is voldaan: procesbelang en procesbevoegdheid.

Enerzijds doet de procesbevoegdheid de vraag rijzen of de betrokkene het recht heeft om te handelen. Hoewel deze kwestie van secundair belang is voor natuurlijke personen, doet zij zich wel voor bij rechtspersonen bij wie, op basis van hun aard of doel, vergunningen worden verleend aan bepaalde groeperingen. Het zijn immers bijzondere teksten die, bij wijze van uitzondering, aan bepaalde categorieën van verenigingen het recht verlenen om te handelen in geval van schending van de collectieve rechten die zij moeten verdedigen.

Anderzijds houdt het procesbelang in dat moet worden bewezen dat de rechtszaak een voordeel zal opleveren; het volstaat niet om het bestaan van een geschonden subjectief recht aan te tonen. Daartoe moet het belang om te handelen in de eerste plaats legitiem zijn: het moet een zwaarwegend belang zijn dat niet denkbeeldig of illusoir is en evenmin in strijd met de openbare orde. Ten tweede moet het belang om te handelen reëel en actueel zijn: het staat tegenover elk hypothetisch of toekomstig belang. Ten slotte moet het belang om te handelen persoonlijk en rechtstreeks zijn: de procespartij moet aantonen dat de door haar gestelde schending van het recht haar persoonlijk treft.

B. Rechtsvorderingen van particulieren

Particulieren hebben uiteraard het recht om schadeloosstelling te vragen voor een inbreuk die hen rechtstreeks raakt, d.w.z. waarvan zij rechtstreeks het slachtoffer zijn. Wanneer een dier dus door een derde wordt mishandeld of aan wreedheid wordt blootgesteld, heeft de eigenaar de mogelijkheid om gerechtelijke stappen te ondernemen. Deze mogelijkheid werd al zeer vroeg door het Hof van Cassatie erkend in zijn beroemde arrest *"Lunus"* van 16 januari 1962, waarin het Hoge Rechtscollege oordeelde dat *"de dood van een dier voor zijn eigenaar de oorzaak kan zijn van subjectieve en emotionele schade die aanleiding kan geven tot schadevergoeding"*. Daarbij oordeelde het Hof van Cassatie dat het derhalve passend was om *"bij de berekening van de schadevergoeding rekening te houden met een vergoeding die is bedoeld om hem te vergoeden voor het verlies van een dier waaraan hij was gehecht"*.

⁷⁴³ Artikel 32 van de Code de procédure civile

C. Burgerlijke partijstelling van verenigingen voor de justitiële rechter

Een vereniging voor dierenbescherming kan, onder bepaalde voorwaarden, ook gerechtelijke stappen ondernemen om een huisdier te verdedigen. In dit geval kan de vereniging een klacht indienen met burgerlijke partijstelling, mits de bepalingen van artikel 2-13 van de Code de procédure pénale gerespecteerd worden⁷⁴⁴.

Om een rechtsvordering in te stellen met betrekking tot een huisdier, moet een vereniging voor de verdediging en bescherming van dieren (als stichting van openbaar nut) derhalve:

- Op de datum van de feiten gedurende ten minste vijf jaar naar behoren geregistreerd zijn;
- De verdediging en bescherming van dieren als statutair doel hebben;
- Enkel optreden als burgerlijke partij voor de strafbare feiten voorzien in het strafwetboek en in de artikelen L. 215-11 en L. 215-13 van de code rural et de la pêche maritime, die het achterlaten, de ernstige of seksuele mishandeling, daden van wreedheid en mishandeling, alsook aanvallen op het leven van een dier strafbaar stellen.

In dit verband zij erop gewezen dat volgens de bepalingen van artikel L. 214-6 van de code rural et de la pêche maritime, een opvangcentrum wordt gedefinieerd als *"een instelling zonder winstoogmerk die wordt beheerd door een daartoe door de prefect aangewezen stichting of vereniging voor de bescherming van dieren, en die dieren opvangt en verzorgt die afkomstig zijn uit een asiel [...] of geschonken worden door hun eigenaar"*. Een dierenopvangcentrum kan zich dus, mits het zich houdt aan de voorwaarden van bovengenoemd artikel 2-13, burgerlijke partij stellen.

D. Burgerlijke partijstelling van verenigingen voor de administratieve rechter

In de eerste plaats kan een dierenbeschermingsorganisatie onder bepaalde voorwaarden ook gerechtelijke stappen ondernemen om een wild dier te verdedigen. In dit geval is de vordering van de vereniging ontvankelijk in geval van schade aan in het wild levende dieren, op voorwaarde dat de bepalingen van artikel L. 141-1 van de Code de l'environnement worden nageleefd⁷⁴⁵.

Om een rechtsvordering in te stellen met betrekking tot een wild dier, moet een vereniging voor de verdediging en bescherming van dieren derhalve:

- Op de datum van de feiten gedurende ten minste drie jaar naar behoren geregistreerd zijn;
- De verdediging en bescherming van de natuur en van wilde dieren als statutair doel hebben;

⁷⁴⁴ Artikel 2-13 van de Code de procédure pénale : *"Elke vereniging die op de datum van de gebeurtenissen sedert ten minste vijf jaar naar behoren is geregistreerd en die de verdediging en bescherming van dieren tot statutair doel heeft, kan de rechten uitoefenen die aan de burgerlijke partij zijn toegekend met betrekking tot de strafbare feiten voorzien in het strafwetboek en in de artikelen L. 215-11 en L. 215-13 van de code rural et de la pêche maritime, die het achterlaten, de ernstige of seksuele mishandeling, daden van wreedheid en mishandeling van dieren, alsook opzettelijke aanvallen op het leven van een dier strafbaar stellen. / Elke stichting die is erkend als zijnde van algemeen nut, kan de aan een burgerlijke partij toegekende rechten uitoefenen onder dezelfde voorwaarden en onder hetzelfde voorbehoud als de in dit artikel bedoelde vereniging."*

⁷⁴⁵ Artikel R 141-1 van de Code de l'environnement: *"Naar behoren geregistreerde verenigingen die statutaire activiteiten uitoefenen op het gebied van natuurbescherming en wildbeheer, verbetering van het leefmilieu, bescherming van water, lucht, bodem, gebieden en landschappen, stadsplanning, of die tot doel hebben om verontreiniging en hinder te bestrijden en die zich, in het algemeen, hoofdzakelijk inzetten voor de bescherming van het milieu, kunnen een met redenen omklede goedkeuring krijgen van de administratieve overheid. [...] / Deze verenigingen worden "erkende verenigingen voor de bescherming van het milieu" genoemd. [...]"*

- De erkenning “erkende vereniging voor de bescherming van het milieu hebben verkregen van de administratieve overheid.

Op dit punt heeft de administratieve rechter reeds geoordeeld dat een erkende vereniging aanspraak kon maken op vergoeding van de schade die zij meende te hebben geleden ten gevolge van de illegale vernietiging van 222 marters, 373 steenmarters, 175 wezels en 88 bunzingen, op voorwaarde dat zij kon aantonen dat zij directe en zekere schade had geleden⁷⁴⁶.

Ten tweede heeft de wetgever deze verenigingen, bij artikel L. 142-2 van de code de l'environnement, toegestaan zich burgerlijke partij te stellen “ten aanzien van strafbare feiten die direct of indirect schade toebrengen aan de collectieve belangen die zij beogen te behartigen en die een inbreuk vormen op de wettelijke bepalingen inzake natuur- en milieubescherming”.

Ten slotte is het nuttig om er op te wijzen dat een niet-erkende vereniging voortaan een rechtsvordering kan instellen bij de administratieve rechtbank. Bij een arrest van 25 september 2013 heeft de Conseil d'Etat geoordeeld dat artikel L. 142-1 van de Code de l'environnement “niet verhindert dat niet-erkende verenigingen rechtsvorderingen instellen bij dezelfde rechtbanken indien zij een voldoende rechtstreeks belang kunnen aantonen dat hen procesbevoegdheid verschafft”⁷⁴⁷.

Bijgevolg geeft bovengenoemd artikel L. 142-1 erkende verenigingen slechts een vermoeden van procesbelang. Niet-erkende verenigingen kunnen niettemin gerechtelijke stappen ondernemen wanneer zij procesbelang kunnen aantonen, net als elke andere verzoeker.

IV. Bestrafing van inbreuken

Hoewel het burgerlijk wetboek bepaalt dat “Dieren levende wezens zijn met gevoel” blijven de straffen in Frankrijk, of ze nu strafrechtelijk (A.) of administratief (B.) zijn in geval van dierenmishandeling relatief zwak en niet erg afschrikkend.

A. Strafrechtelijke sancties

1. Mishandelingen

Aan de ene kant is het verboden huisdieren, getemde of in gevangenschap levende wilde dieren te mishandelen, hun voedsel of water te ontzeggen, hen zonder verzorging te laten in geval van ziekte of verwonding, en hen te plaatsen of te houden in een habitat of omgeving die niet aangepast is aan de klimatologische omstandigheden⁷⁴⁸.

Volgens artikel R. 654-1 van het strafwetboek⁷⁴⁹ kan de persoon die een dier vrijwillig, zonder noodzaak, al dan niet publiekelijk mishandelt een boete van maximaal 750 euro (overtreding van de vierde klasse) worden opgelegd. Deze bepalingen zijn niet van toepassing op stierengevechten en hanengevechten, waarvoor een ononderbroken plaatselijke traditie kan worden ingeroepen.

⁷⁴⁶ Cour administrative d'appel de Nantes, 25 maart 2008, *Association pour la protection des animaux sauvages*, Nr. 07NT01586

⁷⁴⁷ Conseil d'Etat, 25 september 2013, *Association Société française pour le droit de l'environnement en anderen*, nr. 352660

⁷⁴⁸ Artikel L 215-4 van de Code rural et de la pêche maritime

⁷⁴⁹ Artikel R. 654-1 van het strafwetboek: “Behalve in het geval bedoeld in artikel 521-1 wordt het zonder noodzaak, al dan niet publiekelijk, vrijwillig mishandelen van een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier, bestraft met de geldboete die is vastgesteld voor overtredingen van de vierde klasse”. / Indien de eigenaar van het dier wordt veroordeeld of indien de eigenaar onbekend is, kan de rechtbank beslissen het dier over te dragen aan een vereniging voor dierenbescherming die als van algemeen nut is erkend of geregistreerd, die er vrij over kan beschikken. / De bepalingen van dit artikel zijn niet van toepassing op stierengevechten waarvoor een ononderbroken plaatselijke traditie kan worden ingeroepen. Zij zijn evenmin van toepassing op hanengevechten op plaatsen waar een ononderbroken traditie kan worden vastgesteld. ”

Deze sanctie kan vergezeld gaan van een confiscatiemaatregel, aangezien de rechter in geval van een veroordeling de mogelijkheid heeft om het dier over te dragen aan een als van algemeen nut erkende stichting of aan een geregistreerde dierenbeschermingsvereniging, die vrij over het dier kan beschikken.

Volgens artikel L. 215-11 van de Code rural et de la pêche maritime⁷⁵⁰, is eenieder die zich zonder noodzaak schuldig maakt aan mishandeling van dieren die hij onder zijn hoede heeft in het kader van beroepsactiviteiten met betrekking tot gezelschapsdieren, strafbaar met een gevangenisstraf van maximaal een jaar en een boete tot 15.000 EUR.

Dit betreft met name exploitanten van een inrichting voor de verkoop, de verzorging, de doorvoer, het houden, de training, de opleiding of de uitstalling aan het publiek van gezelschapsdieren, een asiel, een opvangcentrum, een inrichting voor het vervoer van levende dieren of een fokbedrijf.

Het artikel gaat verder met te stellen dat deze sanctie vergezeld kan gaan van:

- Inbeslagname van het dier en de overdracht ervan aan een als van openbaar nut erkende of geregistreerde stichting of vereniging voor dierenbescherming;
- Een permanent of tijdelijk verbod op het houden van een dier;
- Verbod op het uitoefenen van een professionele of een sociale activiteit gedurende een periode van maximaal vijf jaar, indien de door deze activiteit verschaftte faciliteiten bewust zijn gebruikt om de mishandelingen voor te bereiden of te plegen.

2. Ernstige mishandeling en daden van wreedheid

Eenzijds kan volgens artikel 521-1 van het strafwetboek⁷⁵¹, de dader van "ernstige mishandeling, seksueel misbruik of daden van wreedheid jegens een dier" of het nu een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier betreft, het publiekelijk gebeurt of niet, worden veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf en een boete van 30.000 EUR. Deze bepaling is niet van toepassing op stierengevechten en hanengevechten, waarvoor een ononderbroken plaatselijke traditie kan worden ingeroepen.

Deze sanctie kan, in voorkomend geval, vergezeld gaan van:

- Overdracht van het dier aan een als van openbaar nut erkende of geregistreerde stichting of vereniging voor dierenbescherming;
- Een permanent of tijdelijk verbod op het houden van een dier;
- Een verbod op het uitoefenen van een professionele of een sociale activiteit gedurende een periode van maximaal vijf jaar, indien de door deze activiteit verschaftte faciliteiten bewust zijn gebruikt om de ernstige mishandelingen en daden van wreedheid voor te bereiden of te plegen.

⁷⁵⁰ Artikel L 215-11 van de Code rural et de la pêche maritime: Het feit dat iemand die een inrichting voor de verkoop, de verzorging, de doorvoer, de opvang, de opvoeding, de africhting of de presentatie aan het publiek van gezelschapsdieren, een asiel, een opvangcentrum, een inrichting voor het slachten of vervoeren van levende dieren of een fokbedrijf exploiteert dieren die hij onder zijn hoede heeft, mishandelt of laat mishandelen zonder dat dit noodzakelijk is, wordt bestraft met een gevangenisstraf van een jaar en een boete van 15.000 €. [...]"

⁷⁵¹ Artikel 521-1 van het strafwetboek : "Het al dan niet publiekelijk plegen van ernstige mishandelingen, of daden van seksuele aard, of het begaan van een daad van wreedheid jegens een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier wordt bestraft met een gevangenisstraf van twee jaar en een geldboete van 30.000 EUR. / Indien de eigenaar van het dier wordt veroordeeld of indien de eigenaar onbekend is, beslist de rechtbank over het lot van het dier, ongeacht of het al dan niet is geplaatst in de loop van de gerechtelijke procedure. De rechter kan de inbeslagname van het dier bevelen en bepalen dat het dier wordt overgedragen aan een stichting of een vereniging voor de bescherming van dieren die als van openbaar nut is erkend of geregistreerd, en die vrijelijk over het dier kan beschikken. Natuurlijke personen die zich schuldig hebben gemaakt aan de in dit artikel genoemde strafbare feiten, worden ook bestraft met de bijkomende straffen van een al dan niet permanent verbod op het houden van een dier en op het uitoefenen van een beroepsactiviteit of een sociale activiteit gedurende een periode van maximaal vijf jaar, indien de door deze activiteit verschaftte faciliteiten bewust zijn gebruikt om het strafbare feit voor te bereiden of te plegen. [...]"

Anderzijds legt artikel 521-2 van het strafwetboek dezelfde straffen op voor het illegaal, zonder te voldoen aan de geldende voorschriften uitvoeren van experimenten of wetenschappelijk of experimenteel onderzoek op dieren⁷⁵².

3. Achterlaten

Krachtens artikel 521-1 van bovengenoemd strafwetboek wordt het achterlaten van een gedomesticeerd, een getemd of een in gevangenschap gehouden dier (met uitzondering van dieren die bestemd zijn voor herbevolking) bestraft met een gevangenisstraf van maximaal twee jaar en een boete van 30.000 EUR⁷⁵³.

Deze sanctie kan, in voorkomend geval, vergezeld gaan van:

- Overdracht van het dier aan een als van openbaar nut erkende of geregistreerde stichting of vereniging voor dierenbescherming;
- Een permanent of tijdelijk verbod op het houden van een dier;
- Een verbod op het uitoefenen van een professionele of een sociale activiteit gedurende een periode van maximaal vijf jaar, indien de door deze activiteit verschaftte faciliteiten bewust zijn gebruikt om het achterlaten voor te bereiden of te plegen.

4. Aanvallen op de integriteit en het leven van een dier

Eenzijds wordt, volgens artikel R. 655-1 van het strafwetboek⁷⁵⁴, het feit dat men zonder noodzaak, al dan niet publiekelijk, vrijwillig de dood of het letsel van een dier veroorzaakt, bestraft als een strafbaar feit van de vijfde klasse, d.w.z. met een geldboete van ten hoogste 1.500 EUR (3.000 EUR in geval van recidive).

Deze sanctie is van toepassing of het nu gaat om een gedomesticeerd, een getemd of een in gevangenschap gehouden dier. Deze bepalingen zijn echter niet van toepassing op stierengevechten en hanengevechten, waarvoor een ononderbroken plaatselijke traditie kan worden ingeroepen.

Anderzijds bestraft artikel R. 653-1 van het strafwetboek⁷⁵⁵ het onvrijwillig veroorzaken van de dood of verwonding van een dier, d.w.z. *"door onhandigheid, onvoorzichtigheid onoplettendheid, nalatigheid of het niet naleven van een zorg- of veiligheidsplicht"*. Dergelijke onvrijwillige aanvallen op het leven of de integriteit van een dier worden bestraft als een overtreding van de 3^e klasse, met een boete van maximaal 450 EUR.

⁷⁵² Artikel 521-2 van het strafwetboek: *"Het verrichten van experimenten of wetenschappelijk of experimenteel onderzoek op dieren zonder zich te houden aan de voorschriften die bij decreet door de Conseil d'Etat zijn vastgesteld, wordt bestraft met de straffen die in artikel 521-1 worden voorzien."*

⁷⁵³ Artikel 521-1 van het strafwetboek: *"Het al dan niet publiekelijk plegen van ernstige mishandeling, seksueel misbruik of een daad van wreedheid jegens een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier, wordt bestraft met een gevangenisstraf van twee jaar en een geldboete van 30.000 EUR[...] / Met dezelfde straffen wordt het achterlaten van een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier bestraft, met uitzondering van dieren die bestemd zijn voor herbevolking"*.

⁷⁵⁴ Artikel R. 655-1 van het strafwetboek: *"Het vrijwillig doden van een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier, al dan niet publiekelijk, wordt bestraft met een geldboete voorzien voor strafbare feiten van de 5e klasse". / Recidive van het in dit artikel bedoelde strafbare feit wordt bestraft overeenkomstig artikel 132-11. / De bepalingen van dit artikel zijn niet van toepassing op stierengevechten waarvoor een ononderbroken plaatselijke traditie kan worden ingeroepen. Zij zijn evenmin van toepassing op hanengevechten op plaatsen waar een ononderbroken traditie kan worden vastgesteld. "*

⁷⁵⁵ Artikel R. 653-1 van het strafwetboek: *"Het door onhandigheid, onvoorzichtigheid, onoplettendheid, nalatigheid of het niet naleven van een bij wet of regelgeving opgelegde zorg- of veiligheidsplicht veroorzaken van de dood of verwonding van een gedomesticeerd, getemd of in gevangenschap gehouden dier wordt bestraft met een boete voorzien voor overtredingen van de 3e klasse. / Indien de eigenaar van het dier wordt veroordeeld of indien de eigenaar onbekend is, kan de rechtbank beslissen het dier over te dragen aan een vereniging voor dierenbescherming die als van algemeen nut is erkend of geregistreerd, die er vrij over kan beschikken."*

De rechter heeft ook de mogelijkheid om in geval van veroordeling het dier in beslag te nemen en over te dragen aan een erkende stichting van openbaar nut of een geregistreerde dierenbeschermingsvereniging, die vrij over het dier kan beschikken.

B. Administratieve sancties

1. Ingebrekestelling en maatregelen bij het vaststellen van niet-naleving

Eenzijds is in artikel L. 206-2 van de Code rural et de la pêche maritime bepaald dat, bij niet-naleving van artikel L. 214-3, de administratieve overheid de belanghebbende formeel aanmaant om binnen een door haar te bepalen termijn aan zijn verplichtingen te voldoen.

In dat geval nodigt de administratieve overheid hem uit om binnen dezelfde termijn zijn schriftelijke of mondelinge opmerkingen te maken, waarbij hij zich zo nodig kan laten vertegenwoordigen of bijstaan door een raadsman van zijn keuze.

Indien de betrokkene bij het verstrijken van deze termijn geen gevolg heeft gegeven aan het bevel, kan de administratieve overheid bevelen dat de betrokken activiteit wordt opgeschort totdat de exploitant gevolg heeft gegeven aan het bevel.

Anderzijds kan de administratieve overheid onder dezelfde voorwaarden het getuigschrift van vakbekwaamheid of de vergunning op grond waarvan de activiteit in kwestie is toegestaan, tijdelijk of definitief schorsen of intrekken. Tijdens deze periode van opschorting van de activiteit is de betrokkene verplicht zorg te dragen voor het onderhoud van de dieren die hij bezit.

2. Verwijdering en administratieve inbeslagname van het dier

Eenzijds kan, krachtens de bepalingen van artikel L. 211-11 van de Code rural et de la pêche maritime, wanneer een dier, door de wijze waarop het wordt gehouden, een gevaar kan vormen voor personen of huisdieren, de burgemeester of, bij gebreke daarvan, de prefect, de eigenaar of houder gelasten maatregelen te treffen om het gevaar te voorkomen.

Indien de eigenaar of houder van het dier zich niet aan de voorgeschreven maatregelen houdt, kan de burgemeester het dier bij beschikking in een voor de opvang en bewaring ervan geschikte bewaarplaats plaatsen.

Indien de eigenaar of houder na afloop van een bewaringstermijn van acht werkdagen de voorgeschreven maatregelen niet heeft uitgevoerd, machtigt de burgemeester de beheerder van de plaats van bewaring om, na advies van een door de prefect aangewezen dierenarts het dier te euthanaseren, of het gratis over te dragen aan een stichting of vereniging voor dierenbescherming die over een opvangcentrum beschikt, die als enigen gemachtigd zijn de dieren ter adoptie aan een nieuwe eigenaar aan te bieden.

Anderzijds bepaalt voornoemd artikel L. 211-11 ook dat in geval van ernstig en onmiddellijk gevaar voor personen of huisdieren de burgemeester, of bij gebreke daarvan de prefect, bij beschikking kan bevelen het dier op een daartoe geschikte plaats in bewaring te geven en het zo nodig te laten euthanaseren.

In dat geval mag onverwijld euthanasie worden toegepast, na advies van een door de prefect aangewezen dierenarts. Dit advies moet uiterlijk 48 uur na de plaatsing van het dier worden gegeven. Zo niet, dan wordt het advies geacht vóór euthanasie te zijn.

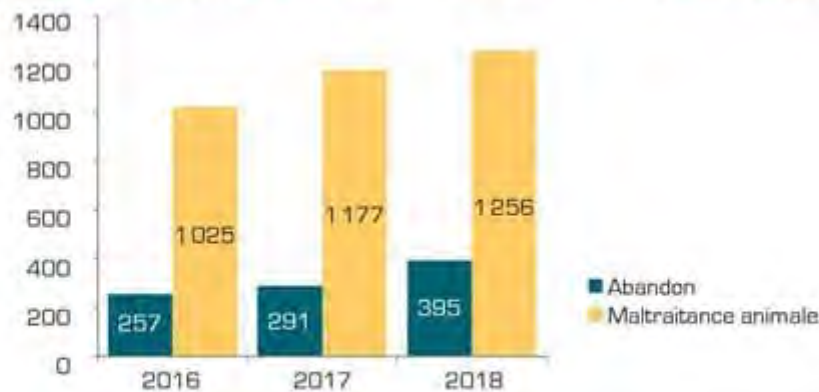

V. Enkele statistieken

Uit een nota van juli 2020 van het Observatoire national de la délinquance et des réponses pénales (ONDRP) over "personen die in staat van beschuldiging zijn gesteld voor mishandeling en het achterlaten van een huisdier"⁷⁵⁶ blijkt het volgende:

- Het aantal personen dat in staat van beschuldiging is gesteld voor dierenmishandeling is tussen 2016 en 2018 met 23% gestegen.
- Het aantal personen dat in staat van beschuldiging is gesteld voor het achterlaten van een huisdier is tussen 2016 en 2018 met 54% gestegen.

① Évolution du nombre de mis en cause pour abandon et maltraitance animale de 2016 à 2018

Champ : France entière.

Source : SSMSI, Base des personnes mises en cause en 2016-2018 - traitement ONDRP.

Note : L'année correspond à la date d'élucidation (la date de la mise en cause). La période de commission des faits s'étend, elle, de 2004 à 2018.

Evolutie van het aantal inbeschuldigingstellingen voor het achterlaten en mishandelen van dieren van 2016 tot 2018 © ONDRP

- De in beschuldiging gestelde personen zijn voornamelijk mannen (58% voor gevallen van achterlating; 80% voor gevallen van dierenmishandeling).
- Tussen 2007 en 2017 werd 32% van de personen veroordeeld voor een daad van wreedheid jegens een huisdier veroordeeld tot een boete, 29% werd veroordeeld tot een voorwaardelijke gevangenisstraf, 23% tot een alternatief voor strafvervolging⁷⁵⁷ en slechts 16% tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf.

⁷⁵⁶ https://www.ihemi.fr/sites/default/files/publications/files/2020-06/note_48_personnes_mises_cause_maltraitance_abandon_animal_domestique.pdf

⁷⁵⁷ NB: herinnering aan de wet, bemiddeling, opvoedkundige sancties, strafrestricties of vrijstellingen van straf

⑥ L'évolution de la part des mesures prononcées aux personnes condamnées pour acte de cruauté sur un animal domestique de 2007 à 2017

Evolutie van het aandeel van de maatregelen opgelegd aan personen die veroordeeld zijn voor een daad van wreedheid jegens een huisdier van 2007 tot 2017 © ONDRP

Er zij echter op gewezen dat de nota niets zegt over het aantal zaken dat meteen wordt geseponneerd.

Samengevat:

- Het aantal personen dat in staat van beschuldiging is gesteld en ook is veroordeeld voor het achterlaten of mishandelen van een huisdier neemt al verschillende jaren toe.
- Personen die veroordeeld zijn voor een daad van wreedheid jegens een huisdier worden zelden veroordeeld tot een gevangenisstraf. Zij krijgen meestal een boete of een alternatief voor strafvervolgning, als de zaak al niet meteen wordt geseponneerd.

Als gevolg daarvan zijn er veel hervormingsvoorstellen gedaan ter bestrijding van dierenmishandeling in Frankrijk. In dit verband is het verslag van juni 2020, getiteld « *Le bien-être des animaux de compagnie et des équidés* » [Het welzijn van gezelschapsdieren en paardachtigen]⁷⁵⁸ van parlementslid Loïc Dombrevail een must-read. Onder de vele maatregelen die worden bepleit om dierenmishandeling te bestrijden, wordt het volgende voorgesteld:

- Het versterken en uitbreiden van het scala aan strafrechtelijke sancties, waaronder die voor het feit van het onvrijwillig veroorzaken van de dood of verwonding van een dier met een gevangenisstraf van een jaar en een boete van 15.000 EUR.
- Het tijdelijk of permanent verbod op het bezit van een dier automatisch laten gelden voor daders van wreedheid of ernstige mishandeling.
- Een register aanleggen van personen die geen dieren mogen bezitten.
- Meer opleidingen voorzien voor magistraten en ordehandhavers over dierenmishandeling.

Dit verslag, dat 121 aanbevelingen bevat, heeft verscheidene wetsvoorstellen ter versterking van de strijd tegen dierenmishandeling geïnspireerd, waarvan het laatste op 14 december 2020 bij de Assemblée nationale is geregistreerd⁷⁵⁹. Met dit wetsontwerp wordt beoogd de sancties in de strijd tegen mishandeling van huisdieren door middel van diverse maatregelen aan te scherpen:

- De dader van wreedheid en ernstige mishandelingen veroordelen tot drie jaar gevangenisstraf en 45.000 EUR boete wanneer deze daden hebben geleid tot de dood van het dier, wat als een verzwarende omstandigheid wordt beschouwd.
- De rechter toestaan om, in plaats van of in combinatie met een gevangenisstraf, de uitvoering voor te schrijven van een "bewustmakingsstage om dierenmishandeling te voorkomen en te bestrijden".

⁷⁵⁸ https://loicdombrevail.fr/wp-content/uploads/2020/10/Rapport_Dombrevail.pdf

⁷⁵⁹ https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/textes/115b3661_proposition-loi#

- Uitbreiding van de bijkomende straf van een verbod op het houden van een dier tot alle inbreuken met betrekking tot dierenmishandeling.
- Strafrechtelijke sancties voor "zoopornografische" inbreuken verscherpen.

Ten slotte heeft ook de Franse regering zich onlangs over deze kwestie gebogen door een plan aan te kondigen ter bestrijding van het achterlaten van gezelschapsdieren, een ware plaag in Frankrijk. De Franse regering overweegt met name de strafrechtelijke sanctie voor het achterlaten van een dier op te trekken tot drie jaar gevangenisstraf (tegenover twee jaar nu).

HET DIERENWELZIJN IN HET KADER VAN ECONOMISCHE ACTIVITEITEN

De handel in huisdieren en het recht

GUY ADANT, DOCTOR IN DE RECHTEN EN VOORZITTER VAN DE RAAD VAN
BESTUUR VAN HET BLAUWE KRUIS VAN BELGIË

I. Preambule

Om de problematiek van de handel in huisdieren aan te pakken, moet de jurist het bestaande wettelijke en regelgevende kader voor de verhandeling onderzoeken. Indirect impliceert dit ook een inventarisatie van de betrokken actoren en de verkoopkanalen. Uit een kritische analyse van het geheel blijkt dat er kanalen bestaan die bevorderlijk zijn voor de illegale handel in dieren, maar ook dat men middelen kan toepassen om deze illegale handel zo niet uit te roeien dan toch marginaal te maken. Onze leidraad zal als volgt zijn.

II. De beginselen van het kooprecht

De algemene beginselen van het kooprecht worden uiteengezet in het Burgerlijk Wetboek van 1804⁷⁶⁰. Ze beschrijven het wettelijke stelsel van de verkoop, ongeacht de verkoper of de koper en ongeacht de verkochte "goederen". Zij zijn ook van toepassing op de verkoop van dieren. Het feit dat dieren in het Nieuw Burgerlijk Wetboek juridisch worden onderscheiden van zaken en worden gedefinieerd als wezens met gevoel en biologische behoeften⁷⁶¹, verandert daar niets aan. De bepalingen die op lichamelijke zaken van toepassing zijn, blijven op dieren van toepassing overeenkomstig de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen die ze beschermen⁷⁶². Wij zullen ons concentreren op de beginselen die van toepassing kunnen zijn op de verkoop van gedomesticeerde dieren of die hebben geleid tot de ontwikkeling van specifieke regels voor dergelijke verkopen.

A. Definitie van het begrip verkoop

Een verkoop is een overeenkomst tussen twee partijen waarbij de ene (de verkoper) zich ertoe verbindt aan de andere (de koper) een bepaald goed te leveren (in ons geval één of meer dieren), waarvoor de koper zich verbindt te betalen⁷⁶³.

De logica van de 'verkoop' impliceert dat de goederen aan de verkoper toebehoren en dat zij verhandelbaar zijn. Met andere woorden, de verkoper moet in voorkomend geval met elk wettig middel kunnen bewijzen dat hij eigenaar is van het dier dat hij te koop aanbiedt en dat het niet verboden is het te verhandelen.

De koop is tussen de partijen gesloten en de eigendom gaat op de koper over zodra de keuze van het dier en de prijs zijn overeengekomen. De levering van het dier en de betaling van de prijs zijn niet vereist om de verkoop tot stand te brengen⁷⁶⁴. De prijs moet vast of ten minste bepaalbaar zijn. Een bepaalbare prijs is een prijs die kan worden vastgesteld op basis van objectieve factoren waarop de partijen geen vat hebben⁷⁶⁵. Bijvoorbeeld de prijs per stuk bij de aankoop van legkippen of slachtkuikens, of de prijs per gewicht bij de aankoop van levend slachtvee voor consumptie, ...

⁷⁶⁰ Burgerlijk wetboek, titel VI, 21.03.1804; In België heet dit wetboek sinds 01.11.2020 "Oud Burgerlijk Wetboek".

⁷⁶¹ Wet van 04.02.2020, waardoor boek 3 "Goederen" van het Burgerlijk Wetboek (Titel 2 - Indeling van goederen: artikelen 3.38 en 3.39 van het Nieuw Burgerlijk Wetboek) in werking is getreden op 01.09.2021.

⁷⁶² Wet van 04.02.2020, artikel 3.39, lid 2, van het Nieuw Burgerlijk Wetboek.

⁷⁶³ Artikel 1582, Oud Burgerlijk Wetboek

⁷⁶⁴ Artikel 1583, Oud Burgerlijk Wetboek

⁷⁶⁵ Cassatie, 21.09.1987, Ar. 1998, I, p.77.

B. Wie kan kopen of verkopen

In eerste instantie zou men kunnen denken dat iedereen kan kopen of verkopen. Het Burgerlijk Wetboek voert echter een belangrijke beperking in. Het bepaalt dat al degenen aan wie de wet het niet verbiedt, kunnen kopen of verkopen⁷⁶⁶. Men denkt dan onmiddellijk aan de handelingsbekwaamheid. Het wetboek bepaalt immers dat minderjarigen, beschermde personen en in het algemeen al degenen aan wie de wet het aangaan van bepaalde contracten verbiedt, onbekwaam zijn om contracten (bijvoorbeeld om te kopen of te verkopen) aan te gaan⁷⁶⁷. In België is de burgerlijke meerderjarigheid sinds 1 mei 1990 vastgesteld op 18 jaar. Minderjarigen kunnen dus in beginsel geen partij zijn bij koop- en verkooptransacties. We zullen hierna evenwel zien dat de leeftijd om te kunnen kopen het voorwerp is van wettelijke bepalingen in de context van de aankoop van gezelschapsdieren.

C. De verplichtingen van de verkoper

De verkoper moet in het kader van de 'verkoop' duidelijk uitleggen waartoe hij/zij zich verplicht. Zo zal elke dubbelzinnigheid met betrekking tot de te koop aangeboden dieren (bv. de stamboom, het ras of de leeftijd van een hond) in voorkomend geval in zijn nadeel worden uitgelegd. Zijn belangrijkste verplichtingen zijn tweeledig. Hij moet het verkochte goed leveren en waarborgen.

1. De verplichting tot levering

De levering is de eigendomsoverdracht van het dier door de verkoper aan de koper. Het Burgerlijk Wetboek definieert de levering als de overdracht van de verkochte zaak in de macht en het bezit van de koper⁷⁶⁸. Dit beginsel zou kunnen worden opgevat als de materiële overdracht van het dier, maar in rechte is de loutere instemming van de partijen voldoende om de eigendom over te dragen. De fysieke levering kan plaatsvinden op een door de partijen gekozen tijdstip. Zij kunnen over de verschillende aspecten van de levering onderhandelen. Meestal hebben de onderhandelingen betrekking op de termijn van de fysieke levering van het verkochte dier (termijn in verband met de jonge leeftijd van een niet gespeende pup, de klimatologische omstandigheden, het vervoer, de plaats van levering, of zelfs het gemak van de partijen, enz.).

Indien de verkoper de zaak niet conform de overeenkomst levert, heeft de koper de keus om ontbinding van de koop ofwel inbezitstelling te vorderen, indien de vertraging alleen aan de verkoper te wijten is.

De koper kan bovendien schadevergoeding eisen indien hij schade heeft geleden⁷⁶⁹. Dit zal het geval zijn indien de koper kosten heeft moeten maken om zijn schade wegens de niet-naleving van de leveringstermijn te beperken⁷⁷⁰. Wij zullen twee voorbeelden beschouwen: een te late levering die de deelname van de koper aan een jaarlijkse veemarkt zou verhinderen (deelname gepland na de voltooiing van de verkoop), of een te late levering die de wederverkoop van het dier door de koper aan een derde zou verhinderen (wederverkoop bedongen na de voltooiing van de verkoop).

De verkoper kan zich slechts aan de leveringsplicht onttrekken indien de koper de overeengekomen prijs niet betaalt of de betalingsvoorwaarden niet in acht neemt, of niet meer in staat zou zijn de prijs te betalen, bijvoorbeeld in het geval van een faillissement⁷⁷¹.

⁷⁶⁶ Artikel 1594, Oud Burgerlijk Wetboek, een bepaling die voortvloeit uit het algemene beginsel van de bekwaamheid om contracten aan te gaan volgens artikel 1123, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁶⁷ Artikel 1124, Oud Burgerlijk Wetboek

⁷⁶⁸ Artikel 1604, Oud Burgerlijk Wetboek. Merk op dat de overdracht van de controle over het dier niet gelijkstaat met de overdracht van de eigendom van het dier.

⁷⁶⁹ Artikel 1611, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁷⁰ Cassatie, 22.03.1985, R.W. 1986-1987, p.851. Cassatie 30.10.2015, JLMB 2017, p. 5.

⁷⁷¹ Artikelen 1612 en 1613, Oud Burgerlijk Wetboek.

Een andere leveringsverplichting is dat de zaak de door de koper gekozen zaak moeten zijn. De conformiteit van de geleverde zaak kan aan de orde zijn indien een betrekkelijk lange periode voorzien is voor de levering van het dier (dit is soms het geval bij de aankoop van een pup die nog niet gespeend is).

2. De garantieverplichting

Volgens de rechtsleer houdt het begrip garantie verband met het begrip bescherming en het begrip aansprakelijkheid. De term 'garantie' heeft een algemene betekenis, namelijk het vrijwaren van een persoon van eventuele schade die hij of zij zou kunnen lijden. In die zin is de aansprakelijkheid van de verkoper een garantie⁷⁷².

De garantieverplichting is tweeledig. De verkoper moet enerzijds de koper het ongestoorde bezit van het verkochte dier garanderen en anderzijds de koper vrijwaren tegen alle verborgen gebreken of verkoopvernietigende gebreken van het dier⁷⁷³.

a. Garantie van een ongestoord bezit zonder uitwinning

Het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat de verkoper de koper moet vrijwaren tegen uitwinning uit de verkochte zaak of tegen lasten die op de zaak kunnen wegen en die voor de koper verborgen zijn gehouden⁷⁷⁴.

Concreet zou men zich een verkoopbelofte aan een bepaalde koper kunnen voorstellen met betrekking tot een niet-gespeende pup die de fokker, die nog steeds in het bezit van het dier is, vervolgens aan een andere koper zou verkopen zonder rekening te houden met de eerder gedane belofte. De koper die de levering niet ontvangt (dit kan zowel de eerste als de tweede koper zijn) kan zich dan op de uitwinningsgarantie van de verkoper beroepen. Men zou zich ook het geval kunnen voorstellen van een landbouwer die een deel van zijn dieren verkoopt, maar ze voorafgaand aan de verkoop in onderpand heeft gegeven voor een lening die hij niet heeft terugbetaald en die de particuliere lener opeist. In een dergelijke situatie kan de koper zich beroepen op de uitwinningsgarantie.

Het wetboek bepaalt ook dat, wanneer niets dienaangaande is bepaald, de koper in elk geval beschermd is en de terugbetaling van de reeds betaalde prijs, de vergoeding van zijn kosten en de betaling van een eventuele schadevergoeding kan eisen⁷⁷⁵.

b. Garantie tegen verborgen gebreken of fouten

Wat wordt bedoeld met gebrek of fout? Het wetboek geeft geen definitie van dit begrip, dat losstaat van het begrip verborgen gebrek. De rechtsleer tracht dit te doen door te verwijzen naar het begrip onrechtmatige aansprakelijkheid voor zaken die men onder zijn hoede heeft. Het gebrek van de zaak wordt gedefinieerd als "elke vorm, samenstelling of eigenschap die de zaak ongeschikt maakt voor normaal en inherent niet-schadelijk gebruik"⁷⁷⁶. Deze definitie geeft een duidelijker begrip van de formulering van het Burgerlijk Wetboek: "Onder verborgen gebreken verstaat de wetgever verborgen gebreken van de verkochte zaak, die deze ongeschikt maken tot het gebruik waartoe men ze bestemt, of die dit gebruik zodanig verminderen dat de koper, indien hij de gebreken gekend had, de zaak niet of slechts voor een mindere prijs zou hebben gekocht"⁷⁷⁷.

Uit deze formulering volgt indirect dat, ongeacht de verkochte goederen, de garantie niet geldt voor zichtbare gebreken waarvan een normaal behoedzame koper zich had kunnen of moeten overtuigen⁷⁷⁸.

⁷⁷² Zie met name DE PAGE, *Traité de Droit Civil*, II, n°903-904.

⁷⁷³ Artikel 1625, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁷⁴ Artikel 1626, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁷⁵ Artikel 1630, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁷⁶ DE PAGE, *Traité de Droit Civil*, II, n°1007.

⁷⁷⁷ Artikel 1641, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁷⁸ Artikel 1642, Oud Burgerlijk Wetboek.

Zowel in de rechtsleer⁷⁷⁹ als in de rechtspraak vergt het begrip garantie tegen verborgen gebreken geen verdere interpretatie. Men is het erover eens dat er slechts sprake kan zijn van een garantie van de verkoper indien aan de volgende voorwaarden is voldaan:

- de gebreken moeten verborgen zijn,
- de gebreken, of hun ontstaan, moeten zich vóór de verkoop voordoen,
- de gebreken moeten ernstig zijn, dus zodanig dat de verkochte zaak ongeschikt is voor het gebruik waarvoor ze bestemd is, of dat haar gebruikswaarde zodanig verminderd is dat de koper, indien hij de gebreken had gekend, ze niet zou hebben gekocht of slechts een lagere prijs zou hebben betaald.

De verkoper is aansprakelijk voor verborgen gebreken, zelfs indien hij ze zelf niet kende. Goede of kwade trouw maakt geen verschil. In het geval van een geschil over de zichtbare of verborgen aard van de gebreken, is het in principe de rechter die oordeelt⁷⁸⁰.

De koper die een beroep wenst te doen op de garantie tegen verborgen gebreken, moet echter aan twee voorwaarden voldoen.

Hij moet binnen een korte tijd⁷⁸¹ een rechtsvordering instellen, rekening houdend met de aard van de zaak en noodzakelijkerwijs met de aard van het verborgen gebrek. De korte termijn wordt gerechtvaardigd door het feit dat het na verloop van tijd vaak moeilijk is om vast te stellen of het gebrek reeds voor de verkoop bestond dan wel na de verkoop is ontstaan. De rechter oordeelt naargelang van de omstandigheden of de korte termijn in acht is genomen⁷⁸². De partijen kunnen evenwel in de koopovereenkomst overeenkomen gedurende welke periode de verkoper de koper moet vrijwaren tegen verborgen gebreken.

Vervolgens moet de koper aantonen dat het gebrek of de fout die hij aanvoert de goederen ongeschikt maakt voor het gebruik waarvoor deze bestemd waren. Dit kan uiteraard leiden tot discussies tussen de partijen.

De vordering tot garantie tegen verborgen gebreken kan twee richtingen uitgaan. De koper zal de keuze hebben tussen teruggave van de zaak en terugbetaling van de prijs, of het houden van de zaak en terugbetaling van een deel van de prijs, dat in voorkomend geval door experts wordt bepaald⁷⁸³.

Indien de verkoper de gebreken van de zaak kende, bijvoorbeeld in het geval van bedrieglijke handelingen, is hij niet alleen gehouden tot teruggave van de prijs die hij ervoor ontvangen heeft, maar bovendien tot vergoeding van alle schade aan de koper⁷⁸⁴. Dit is de toepassing van een algemeen beginsel dat voor overeenkomsten geldt. Bedrog is een oorzaak van nietigheid van de overeenkomst, wanneer de misleidende praktijken uitgevoerd door een van de partijen van dien aard zijn dat de andere partij zonder die misleidende praktijken klaarblijkelijk het contract niet zou hebben aangegaan⁷⁸⁵. Het impliceert een bereidheid om te bedriegen. Bedrog wordt niet vermoed, het moet worden bewezen. De bewijslast ligt bij de koper.

Om een oorzaak van nietigheid van de verkoop te zijn, moeten de misleidende praktijken van doorslaggevend belang zijn geweest om de instemming van de koper te verkrijgen. Zo kan een bewering dat een hond een stamboom heeft, een leugen over zijn leeftijd, herkomst of ras, een vervalst veterinair certificaat of de verkoop van een als fokdier gekwalificeerde jonge stier in de wetenschap dat hij steriel is, als een misleidende praktijk worden beschouwd. Dergelijke feiten maken de verkoop niet alleen nietig maar kunnen ook worden beschouwd als een strafbaar feit, bestraft door het Strafwetboek⁷⁸⁶. In dat geval kan de koper niet alleen de nietigheid vorderen voor de burgerlijke rechtbanken, maar ook strafvervolgning eisen en een schadevergoeding krijgen.

⁷⁷⁹ F. VRANKEN, *Koop en Ruil van Dieren*, A.P.R., 1979.

⁷⁸⁰ Cassatie, 24.11.1989, Bull. 1990, R.W. 1990-1991, p. 550.

⁷⁸¹ Artikel 1648, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁸² Cassatie, 29.01.1987, Pas., I, p. 624.

⁷⁸³ Artikel 1644, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁸⁴ Artikel 1645, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁸⁵ Artikel 1116, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁸⁶ Artikel 521-498 van het Strafwetboek.

Bij de verkoop van dieren is de garantie tegen verborgen gebreken uiteraard van toepassing. Zeer snel na de inwerkingtreding van het Burgerlijk Wetboek werd echter duidelijk dat de bepalingen ter zake hun grenzen hadden, vooral wanneer de dieren leden aan ziekten die moeilijk op te sporen waren of waarvan de gevolgen voor de gezondheidstoestand van het dier niet precies gekend waren. Voor bepaalde diersoorten werd een specifieke wetgeving ingevoerd. Dit was het geval in Frankrijk vanaf 1838⁷⁸⁷ en in België in 1850.

We komen hierop terug in de context van de verkoopvernietigende gebreken. Dit zal hierna worden besproken.

c. De contractuele garantie

De partijen kunnen samen overeenkomen de klassieke wettelijke garanties van de verkoper uit te breiden. In principe impliceert een dergelijke garantie, die een afwijking vormt op het algemene recht, een schriftelijk document waarin de voorwaarden worden vastgelegd. Deze overeenkomst kan dienen als bewijs van de verbintenis van de verkoper.

De rechtsgrondslag voor een dergelijke garantie is het Burgerlijk Wetboek. Het Wetboek bepaalt dat alle overeenkomsten die wettig zijn aangegaan, degenen die deze hebben aangegaan tot wet strekken. Zij kunnen niet herroepen worden tenzij wanneer er sprake is van wederzijdse toestemming of op wettelijk erkende gronden. Zij moeten te goeder trouw worden uitgevoerd⁷⁸⁸.

D. Verplichtingen van de koper

1. De betaling van de prijs

De hoofdverplichting van de koper bestaat in het betalen van de prijs op de dag en op de plaats bij de verkoop bepaald. Indien bij het aangaan van de koop niets voorzien is hiervoor, moet de koper logischerwijs betalen op de plaats en op het tijdstip van de effectieve levering (overhandiging) van het dier⁷⁸⁹. In voorkomend geval, indien overeengekomen, wordt de prijs verhoogd met verwijlinteressen.

Geschillen over de betaling zijn tegenwoordig zeldzaam. De betalingsvoorwaarden zijn meestal duidelijk in de overeenkomst gespecificeerd en bovendien zijn contante betalingen vanwege de belastingvoorschriften beperkt. Bovendien kunnen bankbetalingen vandaag onmiddellijk worden uitgevoerd.

Indien de koper uitwinning vreest, bepaalt het wetboek dat hij de betaling van de prijs kan opschorten totdat de verkoper het risico van uitwinning heeft weggenomen⁷⁹⁰.

Ten slotte kan de verkoper, indien de koper de overeengekomen prijs niet betaalt, bijvoorbeeld na het verstrijken van de overeengekomen afhaaltermijn, de ontbinding van de koop vorderen⁷⁹¹.

⁷⁸⁷ Wet van 20.05.1838.

⁷⁸⁸ Artikel 1134, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁸⁹ Artikelen 1650 en 1651, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁹⁰ Artikel 1653, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁹¹ Artikelen 1654 en 1657, Oud Burgerlijk Wetboek.

III. Verkoop van gebruiksdieren

A. Uitzondering op het kooprecht inzake verborgen gebreken

Voor de inwerkingtreding van het Burgerlijk Wetboek van 1804 werd de problematiek van de vordering tot ontbinding van de verkoop van dieren in het geval van 'redhibitoire' (verkoopvernietigende) gebreken door de plaatselijke gebruiken geregeld. De term 'redhibitoir' was gebruikelijk sinds de late middeleeuwen. Hij vindt zijn oorsprong in het Romeinse recht, waar 'redhibitio' de handeling betekent waarbij een gekocht voorwerp wordt teruggegeven of een verkocht voorwerp wordt teruggenomen⁷⁹². Het Burgerlijk Wetboek heeft de gebruiken en praktijken op dit gebied geüniformiseerd en heeft de garantie tegen 'verborgen gebreken' ingevoerd⁷⁹³. De redhibitoire (of verkoopvernietigende) gebreken zijn verborgen gebreken geworden, hoewel beide formuleringen dezelfde betekenis hebben⁷⁹⁴.

Vandaag wordt de term 'verborgen gebreken' gebruikt in de context van het kooprecht en de term "verkoopvernietigende gebreken" wanneer de wet de verborgen gebreken als zodanig formuleert, in het bijzonder in de context van de verkoop van gebruiksdieren.

Aangezien het kooprecht, zoals het uit het Burgerlijk Wetboek voortvloeit, zeer snel zijn grenzen toonde in de context van dergelijke verkopen en tot geschillen leidde waarbij bepaalde ziekten als verborgen gebreken werden aangevoerd, meende de wetgever, met het oog op de bescherming van de kopers, de garantieregeling die het Wetboek organiseert te moeten vergemakkelijken.

Twee beperkingen waren naar voren gekomen. De eerste betrof de wetenschappelijke kennis van die tijd. Voor sommige ziekten van onbekende oorsprong was het echt moeilijk de ernst, het verborgen karakter en het voorafgaan aan de verkoop aan te tonen. Dit leidde tot de uitsluiting van de garantie. De tweede beperking vloeide voort uit de verwijzing in artikel 1648 van het Burgerlijk Wetboek naar bepaalde plaatselijke gebruiken die van streek tot streek verschillen (wat betreft de aard van de ziekte of de termijn waarbinnen vordering moet worden ingesteld), die vaak tot discussies leidde. Daarom heeft de Belgische wetgever, in navolging van de Franse wetgever⁷⁹⁵, een specifieke wet opgesteld die enerzijds bepaalde ziekten als verkoopvernietigend beschouwt en anderzijds de termijn vaststelt waarbinnen op grond van deze gebreken vordering moet worden ingesteld, op straffe van verval. Deze wet dateert van 28.01.1850. Ze werd aangepast door de wet van 25.08.1885⁷⁹⁶ en ten uitvoer gelegd bij een koninklijk besluit⁷⁹⁷, dat op zijn beurt mettertijd met andere besluiten werd aangevuld.

B. Bereik van de bijzondere wet ten opzichte van de algemene beginselen van het kooprecht

Uit de benaming van de wet volgt dat ze alleen betrekking heeft op de organisatie van de op artikel 1641 van het Oud Burgerlijk Wetboek gebaseerde vordering die door een koper van bepaalde soorten gedomesticeerde dieren zou worden ingesteld. De voorbereidende werkzaamheden laten geen twijfel

⁷⁹² De Digest van de Byzantijnse keizer Justinianus (482-565) geeft commentaar op deze rechtshandeling.

⁷⁹³ Artikelen 1641 en volgende, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁷⁹⁴ In het wetboek is alleen de oude formulering van artikel 1625 van het oude burgerlijk wetboek gehandhaafd.

⁷⁹⁵ In Frankrijk werd op 20.05.1838 een eerste wet op de verkoopvernietigende gebreken uitgevaardigd. Ze stelde een uniforme lijst van verkoopvernietigende gebreken vast en bepaalde de termijnen voor het instellen van een rechtsvordering. Ze werd voor het eerst gewijzigd door de wet van 02.08.1884 en is nadien herhaaldelijk aangepast.

⁷⁹⁶ Belgisch Staatsblad van 28.08.1885.

⁷⁹⁷ Koninklijk besluit van 24.12.1987 betreffende de koopvernietigende gebreken bij de verkoop of ruiling van huisdieren.

bestaan over deze interpretatie⁷⁹⁸. De wetgever wenste slechts af te wijken van het algemene kooprecht voor de handel in bepaalde gedomesticeerde dieren, en met als enig doel de rechtszekerheid te vergroten.

Met andere woorden, de algemene principes van de verbintenissen en de andere aspecten van het algemene kooprecht blijven van toepassing op de verkoop van gebruiksdieren. Zo belet niets de koper om een vordering tot nietigheid van de koop in te stellen op grond van artikel 1110, Oud Burgerlijk Wetboek wegens een dwaling omtrent de wezenlijke kwaliteit van het verkochte voorwerp, of een vordering tot ontbinding van de verkoop op grond van artikel 1184, Oud Burgerlijk Wetboek⁷⁹⁹ wanneer de verkoper zijn verbintenis niet nakomt, of een vordering tot nietigheid wegens de handelingsonbekwaamheid van een van de partijen bij de verkoop. De koper kan zich ook nog altijd beroepen op de beginselen van het algemene kooprecht die van toepassing zijn op de problematiek van de levering van de verkochte zaak⁸⁰⁰, en op de beginselen betreffende de verhandelbaarheid van de verkochte zaak. Wij denken dan aan dieren met ziekten die als epizoötisch worden beschouwd en die dus niet in de handel mogen worden gebracht. We zullen dit vraagstuk hieronder kort bespreken.

C. Invoering van een rechtsvermoeden

Los van de eenvormigheid die de wet schept, is haar belangrijkste kenmerk de invoering van een rechtsvermoeden. De wet schrijft namelijk voor dat bij de verkoop of het ruilen van paarden, ezels, muil dieren en andere huisdieren die deel uitmaken van de schapen-, runder- of varkensrassen, alleen de door de regering aangewezen ziekten of gebreken als verkoopvernietigend worden beschouwd en aanleiding kunnen geven tot een vordering op grond van artikel 1641 van het Burgerlijk wetboek, met de beperkingen en voorwaarden die de regering passend acht⁸⁰¹.

Dit vermoeden houdt in dat de koper niet langer de ernst van de ziekte hoeft aan te tonen voor de ziekten die volgens de soort worden aangewezen, noch hun voorafgaan aan het sluiten van de verkoop. De rechter moet alleen de verborgen aard van het gebrek beoordelen⁸⁰².

D. Bepaling van een maximale termijn voor het instellen van een rechtsvordering

Het Burgerlijk Wetboek bepaalt in het algemeen dat een rechtsvordering op grond van verborgen gebreken binnen een korte tijd moet worden ingesteld⁸⁰³. In tegenstelling tot het Wetboek bepaalt de bijzondere wet enerzijds dat de regering de termijn voor het instellen van de vordering vaststelt, en anderzijds dat de termijn voor het instellen van een rechtsvordering op grond van verkoopvernietigende gebreken maximaal 30 dagen bedraagt, de dag van de levering niet meegerekend, op straffe van verval⁸⁰⁴.

Het feit dat de regering bevoegd is om de termijn bij koninklijk besluit vast te stellen, wordt verklaard door redenen van doeltreffendheid: er moet rekening worden gehouden met de betrokken diersoorten en ziekten, maar ook met de evolutie van de diergeneeskunde.

De door de regering vast te stellen termijn, binnen het wettelijk maximum van 30 dagen, dient rekening te houden met:

⁷⁹⁸ Travaux préparatoires de la loi du 28.01.1850 et du 25.08.1885 (Chambre, 1848-1849, n°198, p.1; Sénat, 1849-1850, n°15, p.1; Sénat, 1884-1885, n°99, p.1 en 2).

⁷⁹⁹ Grondwettelijk Hof (Arbitragehof), arrest van 13.02.2014, RG 28/2014.

⁸⁰⁰ Artikel 1604, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁸⁰¹ Artikel 1 van de wet van 25.08.1885.

⁸⁰² Artikel 4 van de wet van 25.08.1885.

⁸⁰³ Artikel 1641, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁸⁰⁴ Artikel 2 van de wet van 25.08.1885.

- voor niet-besmettelijke ziekten, de tijd die de koper nodig heeft om het bestaan van het gebrek te constateren,
- voor besmettelijke ziekten, de tijd die nodig is voor de verspreiding van de besmetting.

De termijn om voor de bevoegde rechter te verschijnen is, vastgesteld op ten minste één dag en kan worden verlengd naargelang van de afstand tot de plaats van verschijning.

E. Het toepassingsdomein van de wet – De beoogde ziekten

Het betreft een kaderwet die tot doel heeft de rechtszekerheid van de actoren in de verkoop van huisdieren te versterken door de overheid in staat te stellen voor bepaalde diersoorten de verkoopvernietigende gebreken te definiëren die, met uitsluiting van alle andere gebreken, aanleiding zullen geven tot de rechtsvordering op grond van artikel 1641, Oud Burgerlijk Wetboek⁸⁰⁵.

Zoals hierboven reeds vermeld, betreft het alleen de verkoop van paarden, ezels, muil dieren en andere huisdieren die deel uitmaken van de schapen-, runder- of varkenrassen. De wet is dus niet van toepassing op gedomesticeerde dieren die niet in de wettelijke lijst zijn opgenomen.

De ziekten zullen bij koninklijk besluit worden vastgesteld. Het basisbesluit⁸⁰⁶ deelt de ziekten die als verkoopvernietigende gebreken worden beschouwd in drie categorieën in, naargelang van hun soort⁸⁰⁷. In de loop van de tijd zijn andere ziekten toegevoegd aan de oorspronkelijke lijst van ziekten die als verkoopvernietigende gebreken worden erkend⁸⁰⁸:

1) Voor het paard, de ezel en het muil dier:

- a) malleus,
- b) chronische intermitterende kreupelheid,
- c) infectieuze anemie.

2) Voor de runderen:

- a) onderpest
- b) esmettelijke pleuropneumonie
- c) et ophouden van de nageboorte indien de kalving niet bij de koper gebeurd is
- d) itte-vaarzenziekte bij dieren aangekocht voor de kweek
- e) tuberculose
- f) rucellose
- g) nzoötische runderleucose
- h) aratuberculose
- i) mmunotolerant, persistent met het boviene virale diarree virus geïnfecteerd dier
- j) neosporose
- k) infectie met het BoHV-1.

3) Voor het schapenras:

- a) - schapenpokken.

Afhankelijk van de stand van de kennis in de diergeneeskunde, kunnen deze lijsten veranderen.

⁸⁰⁵ Artikel 1 van de wet van 25.08.1885.

⁸⁰⁶ Koninklijk besluit van 24.12.1987

⁸⁰⁷ Artikel 1 van het koninklijk besluit van 24.12.1987.

⁸⁰⁸ Dergelijke lijsten bestaan in de meeste landen van de EU.

F. Diverse modaliteiten

Over de procedure:

- invoering van de rechtsvordering bij verzoekschrift⁸⁰⁹,
- verplichting voor de koper om de aanwijzing van deskundigen te vragen om het bestaan van het gebrek na te gaan en een met redenen omkleed verslag op te stellen⁸¹⁰,
- waarop de rechter zich kan baseren om de verborgen aard van het gebrek te beoordelen, onderzoek en berechting van de zaak als een dringende zaak⁸¹¹.

Over de inhoud:

- de vastgestelde verkoopvernietigende gebreken worden vermoed te hebben bestaan op het tijdstip van het sluiten van de overeenkomst, behoudens tegenbewijs⁸¹².
- indien het dier gedurende de termijn van 30 dagen sterft, is de verkoper niet gehouden tot garantie, tenzij de koper kan aantonen dat het verlies van het dier te wijten is aan een van de in de wet of haar uitvoeringsbesluiten⁸¹³ aangewezen verkoopvernietigende gebreken.
- indien de verkoper kan aantonen dat het dier sinds de levering in contact is geweest met dieren die leden aan een besmettelijke ziekte die vergelijkbaar is met die welke aanleiding heeft gegeven tot de ingestelde vordering, zal hij niet aansprakelijk zijn voor de garantie tegen verkoopvernietigende gebreken⁸¹⁴.

G. De niet-verhandelbare gebruiksdieren

1. Algemeen

Uit de beginselen van het algemene kooprecht volgt dat de te koop aangeboden zaak verhandelbaar moeten zijn, met andere woorden dat het dier of de dieren niet het voorwerp mogen zijn van een verbod op verhandeling. De wet kan namelijk om verschillende redenen de handel in bepaalde eetwaren of producten verbieden. Dit geldt ook voor bepaalde dieren, om redenen van de volksgezondheid en/of de dierengezondheid.

De meeste nationale wetgevingen bevatten dergelijke bepalingen. De Europese Unie zal op dit gebied een coördinerende rol spelen⁸¹⁵.

In België verlenen de Dierengezondheidswet van 24.03.1987 en haar uitvoeringsbesluiten⁸¹⁶ de Koning en de regering de bevoegdheid om specifieke of algemene maatregelen te nemen ter voorkoming en bestrijding van bepaalde dierenziekten. Deze wet is van toepassing op levende gewervelde en ongewervelde dieren van welke soort ook en onder ziekten wordt elke pathologische afwijking van de anatomische of fysiologische toestand van de dieren verstaan, alsmede besmettelijke ziekten, dus ziekten die op andere dieren of op de mens kunnen worden overgedragen⁸¹⁷.

⁸⁰⁹ Artikel 4 van de wet van 25.08.1885.

⁸¹⁰ Ibid.

⁸¹¹ Artikel 7 van de wet van 25.08.1885.

⁸¹² Artikel 9 van de wet van 24.03.1987.

⁸¹³ Artikel 8 van de wet van 24.03.1987.

⁸¹⁴ Artikel 10 van de wet van 24.03.1987.

⁸¹⁵ Met name: Richtlijn 82/894/EEG van de Raad van 21.12.1982 inzake de melding van dierziekten in de Gemeenschap; Richtlijn 2003/99/EG van het Europees Parlement van 17.11.2003 inzake de bewaking van zoönoses. Deze richtlijnen zijn omgezet in de nationale wetgeving, ook in België

⁸¹⁶ Met name artikel 5 van het koninklijk besluit van 14 januari 2013. B.S. 11.03.2014.

⁸¹⁷ Artikel 1 van de wet van 24.03.1987.

Zo kan de Koning bij wijze van bijzondere maatregelen⁸¹⁸ het bezitten, het in de handel brengen, het verkopen, het kopen, het ruilen, het om niet of onder bezwarende titel afstaan en het vervoer van een ziek dier verbieden. Als algemene maatregel⁸¹⁹ kan de bevoegde minister in geval van ernstig gevaar van besmetting en tot de uitroeiing van die besmetting, alle bestrijdingsmaatregelen nemen die hij nuttig acht, met inbegrip van de doding van het of de dieren. Het logische gevolg van deze maatregelen is dat de betrokken dieren niet-verhandelbaar worden.

2. Lijst van de betrokken soorten en ziekten

Voor de uitvoering van deze verschillende maatregelen heeft de regering een lijst van de betrokken ziekten gepubliceerd, met een systematische verwijzing naar de soorten⁸²⁰. We verwijzen naar bijlage 1 van het koninklijk besluit van 03.02.2014⁸²¹.

Sommige van deze ziekten zijn opgenomen in de lijst van ziekten die als verkoopvernietigende gebreken worden beschouwd. Logischerwijs zullen ze aanleiding geven tot het instellen van de vordering op grond van artikel 1641 van het Wetboek⁸²². Voor de ziekten die niet in deze lijst zijn opgenomen, is het gewone recht inzake de verplichtingen en de verkoop van toepassing. Men zou zich een vordering tot nietigheid van de verkoop op grond van artikel 1110 van het Wetboek⁸²³ kunnen voorstellen met een beroep op een van de opgesomde ziekten. In sommige gevallen kan ook een beroep worden gedaan op de voorschriften van het gezondheidsbeleid voor huisdieren, en kwade trouw en bedrog kunnen zelfs tot strafrechtelijke vervolging leiden.

IV. Verkoop van gezelschapsdieren

A. Algemeen

Vooraleer we de reglementering bespreken, lijkt het nuttig de context waarin ze tot stand is gekomen te verduidelijken. Het Burgerlijk Wetboek van 1804 en alle wetgeving met betrekking tot dieren maakten aanvankelijk deel uit van een aanpak voor de bescherming van het erfgoed. Dit geldt uiteraard ook voor het Strafwetboek. Het bezit van de koper en van de verkoper moet evenwichtig worden beschermd. Veel van wat tot dusver is gezegd, valt binnen deze visie. Mettertijd werden daar de aspecten volksgezondheid en daarna diergezondheid aan toegevoegd. Pas later zou de situatie fundamenteel veranderen. In België was dit te danken aan de Wet betreffende de bescherming en het welzijn der dieren van 14.08.1986⁸²⁴. Ze bracht een omwenteling teweeg in het denken op dit gebied. Het betreft een kaderwet die betrekking heeft op het welzijn van dieren in alle menselijke activiteiten waarbij zij betrokken zijn, en dus noodzakelijkerwijs ook in het kader van hun verhandeling.

Dit principe wordt bepaald in artikel 10 van de wet. De Koning kan voorwaarden opleggen aan de verhandeling van dieren met het doel hen te beschermen en hun welzijn te verzekeren. De tekst verduidelijkt echter dat deze voorwaarden slechts betrekking mogen hebben op de leeftijd van de te koop aangeboden dieren, de identificatie, de informatie aan de koper, de waarborgen aan de koper en de getuigschriften in

⁸¹⁸ Artikel 9 van de wet van 24.03.1987.

⁸¹⁹ Artikel 9bis van de wet van 24.03.1987

⁸²⁰ Volgens artikel 6, § 1, van de wet wijst de Koning de betrokken dierenziekten aan en neemt hij de nodige maatregelen in verband met bepaalde ziekten.

⁸²¹ Belgisch Staatsblad van 11.03.2014.

⁸²² Artikel 1641, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁸²³ Artikel 1110 Oud Burgerlijk Wetboek.

⁸²⁴ Belgisch Staatsblad van 03.12.1986.

verband hiermede, de preventieve behandeling tegen ziekten, de verpakking, de aanbidding en de tentoonstelling voor de verhandeling.

Sinds haar afkondiging is de wet gewijzigd en aangevuld⁸²⁵. Aangezien het een kaderwet betreft, zijn uitvoeringsbesluiten uitgevaardigd, waaronder het koninklijk besluit van 27 april 2007 tot regeling van met name de voorwaarden voor de verhandeling van dieren. De materie werd geregionaliseerd door de bijzondere wet van 06.01.2014 en sindsdien hebben de gewesten de wet- en regelgeving aangepast aan hun respectieve gevoeligheden. Tot op heden is de wet van kracht gebleven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Vlaamse Gewest, met een aantal aanpassingen. Het Waalse Gewest heeft de volledige materie herzien door middel van het Waalse Dierenwelzijnwetboek, dat weliswaar in de wet van 1986 geworteld is.

B. Welke rechtsstelsel voor de verhandeling van gezelschapsdieren?

Naast de algemene beginselen van het kooprecht, die van toepassing blijven, zijn er specifieke maatregelen voor deze dieren genomen, eerst door de federale en vervolgens door de gewestelijke autoriteiten. Bovendien heeft de jurisprudentie van de hoven en rechtbanken bevestigd dat de wetgeving inzake consumentenbescherming van toepassing is op de verkoop van gezelschapsdieren⁸²⁶. We zullen het stelsel hierna samenvatten.

1. De verkoper moet kunnen bewijzen dat hij de eigenaar is van het dier

Men kan alleen een gezelschapsdier waarvan men de eigenaar is tegen betaling of gratis overdragen. Dit is een algemene regel voor alle goederen. De verkoper van een gezelschapsdier moet met elk direct of indirect middel (feitelijk of rechtens) kunnen bewijzen dat hij de rechtmatige eigenaar is (aankoopfactuur, bewijs van geboorte van het dier in zijn fokkerij, identificatie en registratie op zijn naam, paspoort, enz.)

2. Het dier moet verhandelbaar zijn

Verhandelen betekent in de handel brengen; te koop aanbieden; houden, verwerven, vervoeren, tentoonstellen met het oog op verkoop; ruilen; verkopen; ten kosteloze of bezwarende titel afstaan. Afgezien van enkele nuances in de termen is deze definitie van toepassing in de drie gewesten van het land⁸²⁷.

De wet van 14.08.1986 verbiedt het houden van dieren die niet behoren tot de soorten vermeld op een door de Koning vastgestelde lijst⁸²⁸. Bij koninklijk besluit van 16.07.2009⁸²⁹ is op federaal niveau een lijst vastgesteld van (niet voor productiedoeleinden gehouden) zoogdieren die gehouden mogen worden. Honden en katten maken daar deel van uit. Sinds de regionalisering is het aan de regio's om deze lijst aan te vullen of om andere lijsten op te stellen⁸³⁰. Aangezien het houden van dieren deel uitmaakt van het begrip verhandeling in ruime zin, moeten gezelschapsdieren die niet op deze lijsten voorkomen, als niet-verhandelbaar worden beschouwd, enkele uitzonderingen daargelaten⁸³¹.

⁸²⁵ Met name door de wetten betreffende de verhandeling van dieren: de wetten van 04.05.1995 (B.S. van 28.07.1995) en van 11.05.2007 (B.S. van 04.10.2007).

⁸²⁶ Cassatie 17.03.2016, C.15.0234.N/1.

⁸²⁷ Voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Vlaams Gewest, artikel 3.8 van de wet van 14.08.1986; Voor het Waals Gewest, artikel D 4 §1, 11° van het Waalse Dierenwelzijnwetboek.

⁸²⁸ Artikel 3bis, § 1 van de wet van 14.08.1986.

⁸²⁹ Belgisch Staatsblad van 24.08.2009.

⁸³⁰ In het Waals Gewest is een nieuwe lijst van zoogdieren opgesteld, zie bijlage 1 van het Besluit van de Waalse Regering van 24.07.2018.

⁸³¹ Artikel 3bis, § 2 vermeldt in dit verband dierentuinen, dierenasielen, particulieren die deze dieren hebben gehouden voordat de lijst werd opgesteld of die een erkenning hebben gekregen, evenals professionals zoals dierenartsen, in voorkomend geval met specifieke voorwaarden die moeten worden nageleefd.

Bovendien kan een verbod op de verhandeling worden opgelegd, binnen de grenzen van artikel 10 van de wet. De drie gewesten hebben dergelijke relatief vergelijkbare verkoopverboden ingesteld. Bijvoorbeeld:

- In het Brussels Gewest⁸³²: verbod op de verhandeling van dieren met duidelijke ziektesymptomen, frauduleus ingevoerde en illegaal gehouden dieren, niet of te vroeg gespeende zoogdieren, dieren die een niet-toegestane amputatie hebben ondergaan⁸³³, behalve indien de ingreep werd verricht voor het verbod van kracht werd, zwervende, verloren of achtergelaten dieren. En, voor honden en katten, die jonger zijn dan 7 weken (honden) of 13 weken (katten), dieren die niet geïdentificeerd en geregistreerd zijn of niet vergezeld gaan van de juiste documenten.
- In het Vlaamse Gewest⁸³⁴: verbod op de verhandeling van dieren met duidelijke ziektesymptomen, frauduleus ingevoerde en illegaal gehouden dieren, niet of te vroeg gespeende zoogdieren, dieren die een niet-toegestane amputatie hebben ondergaan, zwervende, verloren of achtergelaten dieren. Voor de verhandeling van honden moeten de volgende aanvullende regels in acht worden genomen: ze mogen niet in de handel worden gebracht als ze jonger zijn dan 8 weken, als zij niet geïdentificeerd en op naam van de verkoper geregistreerd zijn. Voor de katten; verbod op de verhandeling als ze jonger zijn dan 12 weken, als ze niet gesteriliseerd of gecastreerd zijn, tenzij de koper een erkende kattenfokker is of in het buitenland woont.
- In het Waals Gewest⁸³⁵: verbod op het op de markt brengen van niet-geïdentificeerde, niet-geregistreerde dieren, dieren die op frauduleuze wijze in het gewest zijn binnengebracht of worden gehouden, dieren die verboden ingrepen hebben ondergaan (4), dieren die uit een asiel zijn geadopteerd.

3. Wie kan een gezelschapsdier verkopen? Wie kan het kopen?

a. Over het vermogen om een verbintenis aan te gaan

Volgens de algemene beginselen van het verbintenisrecht moeten de actoren (verkoper en koper) in principe meerderjarig zijn (18 jaar). In het Brusselse en het Vlaamse Gewest bepaalt de wet echter dat het verboden dieren is af te staan onder kosteloze of bezwarende titel aan personen minder dan 16 jaar zonder de uitdrukkelijke toelating van de personen die over hen het ouderlijke gezag of de voogdij uitoefenen⁸³⁶. In het Waalse Gewest is de leeftijdsgrens voor de koper de wettelijke meerderjarigheid van 18 jaar⁸³⁷.

b. Over de kwalificatie van de verkoper

In België mag niet iedereen honden of katten verkopen! De verkoper is voornamelijk de fokker. De regelgeving in de drie gewesten kent vier soorten fokkers: de hobbyfokker, de professionele fokker, de commerciële fokker en de occasionele fokker. Het verschil tussen de hobbyfokker en de professionele fokker ligt in het aantal fokteven dat wordt gehouden (2 voor de hobbyfokker en 5 voor de professionele fokker) en in het aantal worpen van de fokkerij (minder dan 10 voor de hobbyfokker en meer dan 10 voor de

⁸³² Koninklijk besluit van 27.04.2007, artikelen 27 en 28.

⁸³³ Artikel 17bis van de wet van 14.08.1986, gewijzigd door de wet van 04.05.1995; Artikel 2 van het Koninklijk Besluit van 17.05.2000, B.S. van 04.07.2001. De beoogde ingrepen zijn amputaties, zoals het kappen van de staart, het knippen van de oren of het ontklauwen.

⁸³⁴ Koninklijk Besluit van 27.04.2007 (zoals gewijzigd door de besluiten van 18.03.2009, 15.11.2010 en het BVR van 15.02.2019.

⁸³⁵ Waalse Dierenwelzijnwetboek, artikel D.46, D.36 § 1, D 39 8°.

⁸³⁶ Wet van 14.08.1986, artikel 11.

⁸³⁷ Waalse Dierenwelzijnwetboek, artikel D 45 2°.

professionele fokker). De occasionele fokker heeft minder dan 3 worpen per jaar. De commerciële fokker verhandelt ook andere worpen dan die van zijn eigen fokkerij.⁸³⁸

4. De verplichtingen van de verkoper

a. Over de organisatie van de verkoop

Voor de verkoper gelden een aantal verplichtingen, met name om compulsieve aankopen van gezelschapsdieren, en in het bijzonder van honden of katten, te voorkomen. Bijvoorbeeld:

a1. Over de reclame:

- -In het Brusselse Gewest is ze alleen toegelaten voor huisdieren die op een positieve lijst staan⁸³⁹ en in een gespecialiseerd tijdschrift of op een website⁸⁴⁰, en als dat niet het geval is, alleen door een erkende fokker. De minimale inhoud vermeldt de volledige identiteit van de fokker, zijn erkenningsnummer, de soort, het ras, eventuele kruisingen, leeftijd en geslacht van het dier, het identificatienummer, de sterilisatiestatus en de prijs.
- -In het Vlaamse Gewest is ze alleen toegelaten voor dieren op een positieve lijst staan, in gespecialiseerde tijdschriften en door personen met een erkenning⁸⁴¹. Bovendien is misleidende reclame om tot aankoop aan te zetten verboden (bv. reclame met foto's van andere dieren dan die welke te koop worden aangeboden⁸⁴²).
- - In het Waalse Gewest is ze alleen toegelaten voor fokkers, in een gespecialiseerd tijdschrift of op een gespecialiseerde website, dus een geheel van webpagina's die via internet toegankelijk zijn op een server die met een adres wordt geïdentificeerd (pagina's op sociale netwerken worden niet als zodanig beschouwd, behalve in een gesloten groep die betrekking heeft op een dier dat in de erkende fokkerij is geboren). Ze is dus duidelijk verboden op pagina's of in discussiegroepen die publiek toegankelijk zijn⁸⁴³.

a2. Op het financiële vlak:

- In de drie gewesten is het verboden een kredietovereenkomst te sluiten met het oog op de aankoop van een gezelschapsdier⁸⁴⁴.
- In het Waalse Gewest is het ook verboden om aan klantenwerving te doen, koopjes, kortingen of prijsverminderingen aan te bieden of het dier deel te laten uitmaken van een gezamenlijk aanbod⁸⁴⁵.

a3. Op het vlak van de lokalisatie:

- In het Brusselse en het Vlaamse Gewest mogen in de winkelruimte of hun aanhorigheden van de handelszaken voor de verhandeling van dieren geen katten of honden gehouden of tentoongesteld worden en is het verboden om honden en katten te verhandelen op de openbare weg alsmede op markten, beurzen, salons, tentoonstellingen evenals bij de koper thuis, tenzij in dit laatste geval het initiatief van de koper zelf uitgaat⁸⁴⁶.

⁸³⁸ Zie Koninklijk Besluit van 27.04.2007 en latere federale of gewestelijke aanpassingen.

⁸³⁹ Wet van 14.08.1986, artikel 3bis §1.

⁸⁴⁰ Wet van 14.08.1986, artikel 11 bis ingevoegd door de wet van 04.05.1995.

⁸⁴¹ Koninklijk besluit van 27.04.2007, artikel 27, § 3 (niet-officiële coördinatie BVR van 15.02.2019).

⁸⁴² Ibid.

⁸⁴³ Waalse Dierenwelzijnwetboek voor Dierenwelzijn, artikelen D 48 tot D 51.

⁸⁴⁴ Wet van 14.08.1986, aangepast door de wet van 11.05.2007; Waalse Dierenwelzijnwetboek, artikel 45 1°.

⁸⁴⁵ Waalse Dierenwelzijnwetboek, artikel D 45 3°, 4° en 5°.

⁸⁴⁶ Wet van 14.08.1986, artikel 12.

- In het Waalse Gewest is het verboden honden en katten te verhandelen op een openbare plaats, deze dieren te koop aan te bieden in de uitstalramen, de handelsruimte en de bijgebouwen van handelszaken voor de verhandeling van dieren, evenals bij de koper thuis⁸⁴⁷.

b. Over de erkenning die de verkoper moet bezitten

Voor de uitbating van een honden- of kattenkwekerij is een erkenning vereist⁸⁴⁸. De verantwoordelijken voor deze fokkerijen zijn gebonden aan de in de erkenning vastgestelde exploitatievoorwaarden (capaciteit van de fokkerij, infrastructuur en uitrusting, verzorging van de dieren, enz.). In principe zijn deze voorwaarden voor de gehouden dieren en voor de koper een garantie van ernst. In de drie gewesten kunnen de beheerders van een handelsinrichting voor dieren bemiddelen bij de verhandeling van honden en katten, uitsluitend door middel van catalogussen, advertenties en aankondigingen van erkende fokkers.

c. Over de levering

Het algemene kooprecht is van toepassing⁸⁴⁹. De overdracht geschiedt door de enkele toestemming van de partijen. Zij kunnen evenwel specifieke voorwaarden stellen, met name wat betreft de fysieke overhandiging van het dier, de termijn of de plaats van levering. Wanneer de verkoper niet levert zoals overeengekomen, kan de koper inbezitstelling vorderen en eventueel schadevergoeding eisen indien hij schade heeft geleden, op voorwaarde dat de koper zich aan de overeenkomst heeft gehouden.

d. Over de garantie tegen uitwinning

Het algemene kooprecht is van toepassing⁸⁵⁰. Zodra de eigendom is overgedragen, en zelfs indien het dier nog niet is overhandigd, moet de verkoper de koper het ongestoorde bezit van het dier garanderen. Geen andere last dan die welke bij de verkoop is aangegeven, mag zelfs maar tijdelijk op het dier wegen.

e. Over de garantie tegen verborgen gebreken

e1. De toepasselijke bepalingen

Volgens het algemene kooprecht⁸⁵¹ moet de verkoper de koper waarborgen tegen verborgen gebreken of fouten. Deze garantie geldt ook voor de verkoop van gezelschapsdieren, ongeacht of de partijen al dan niet beroepsmatig handelen. Wij hebben hierboven de beperkingen en moeilijkheden geschetst die aan de toepassing van deze garantie verbonden zijn.

Naast de bovengenoemde bepalingen achtte de wetgever het noodzakelijk aanvullende maatregelen te nemen in toepassing van de wet van 14.08.1986⁸⁵². Zo heeft het besluit van 27.4.2007 de voorwaarden voor de verhandeling van dieren bepaald. Het voorziet met name dat de verkopers van honden en katten een garantieverplichting hebben in de vorm van een garantiocertificaat⁸⁵³. De betrokken partijen zijn de verkoper (professionele fokker of handelaar) en de particuliere koper.

⁸⁴⁷ Waalse Dierenwelzijnwetboek, artikel D 47.

⁸⁴⁸ Wet van 14.08.1986, artikel 5 §1. Waalse Dierenwelzijnwetboek, artikelen D 28 en D 76.

⁸⁴⁹ Artikel 1604, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁸⁵⁰ Artikel 1626, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁸⁵¹ Artikelen 1641 en 1649, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁸⁵² Artikel 10 van de wet bepaalt dat de Koning voorwaarden kan opleggen aan de verhandeling van dieren met het doel hen te beschermen en hun welzijn te verzekeren.

⁸⁵³ Artikel 30 van het koninklijk besluit van 27.04.2007.

De inwerkingtreding van de wet van 01.09.2004 betreffende de bescherming van de consumenten⁸⁵⁴ heeft het kooprecht gewijzigd door in het Burgerlijk Wetboek, naast de bestaande artikelen over verborgen gebreken, de artikelen 1649bis tot 1649octies in te voegen.

De betrokken partijen zijn de professionele verkoper⁸⁵⁵ en de koper-consument⁸⁵⁶. Bovendien legt de wet van 06.04.2010 betreffende marktpraktijken en consumentenbescherming aan de professionele verkoper een algemene plicht op om de consument te informeren over de kenmerken van de verkochte goederen (met betrekking tot de verwachtingen van de koper en het beoogde gebruik), de verkoopvoorwaarden en de commerciële garantie, ten laatste op het ogenblik van het sluiten van de verkoop⁸⁵⁷.

e2. Een tweeledig garantiestelsel

Uit het **wettelijk garantiecertificaat** volgt dat de verkoper (hond of kat) de koper moet garanderen:

- Tegen de volgende aangeboren afwijkingen: cryptorchidie, entropion, ectropion en navelbreuk.

De uitvoering van de garantie houdt in: dat de koper binnen 10 dagen na de levering de afwijking door een dierenarts heeft laten vaststellen (schriftelijk verslag). Hij heeft de keuze tussen de terugbetaling van de koopprijs mits teruggave van het dier of het houden van het dier met betaling van een schadevergoeding die overeenkomt met 50% van de aankoopprijs.

In geval van betwisting door de verkoper moet deze laatste, op eigen kosten, een tegenexpertise laten uitvoeren. En als de onenigheid daarna voortduurt, kan op gedeelde kosten een derde dierenarts worden ingeschakeld⁸⁵⁸.

- Tegen de volgende ziekten: bij honden hondenziekte, parvovirose en besmettelijke hondenhepatitis; bij katten besmettelijke panleukopenie bij katachtigen, besmettelijke buikvliesontsteking en kattenleucose.

De uitvoering van de garantie is identiek aan die voor de aangeboren afwijkingen: de ziekte moet binnen 10 dagen na de levering zijn vastgesteld, behalve in het geval van honden voor besmettelijke hepatitis bij de hond (6 dagen), en in het geval van katten voor besmettelijke peritonitis (21 dagen) en kattenleucose (15 dagen)⁸⁵⁹.

In geval van overlijden of euthanasie van het dier ten gevolge van deze ziekten, moet de koper de diagnose door een erkend laboratorium laten bevestigen. Hij heeft de keuze tussen de terugbetaling van de aankoopprijs of de vervanging van het dier door een ander van hetzelfde ras, geslacht, leeftijd en waarde, binnen 8 maanden. Bovendien kan hij aanspraak maken op de vergoeding van zijn veterinaire kosten tot een maximum van 30% van de aankoopprijs⁸⁶⁰.

Gelet op de **wettelijke bescherming van de consument** krachtens het Burgerlijk Wetboek, is de verkoper bovendien verplicht **de goederen conform te leveren**.

Hier is het nuttig om eraan te herinneren dat voor de toepassing van deze bepalingen de verkoper een natuurlijke of rechtspersoon is die het dier verkoopt in het kader van zijn beroeps- of handelsactiviteit,

⁸⁵⁴ Deze wet is de omzetting in Belgisch recht van de Europese Richtlijn 1999/44/EG van 25.05.1999 betreffende de "verkoop van" en de "garanties voor" consumptiegoederen.

⁸⁵⁵ Elke natuurlijke of rechtspersoon die duurzaam een economische activiteit uitoefent, met uitsluiting van elke persoon die niet beroepsmatig handelt (Cass.21.01.2010).

⁸⁵⁶ Elke natuurlijke persoon die handelt met doeleinden die buiten zijn of haar bedrijfs- of handelsactiviteit vallen. De jurisprudentie heeft deze definitie enigszins genuanceerd. Het is niet nodig dat de persoon handelt met doeleinden die elk professioneel karakter uitsluiten (Cass.09.03.2018).

⁸⁵⁷ Artikel 4 van de wet.

⁸⁵⁸ Artikel 30, § 1, van het besluit; Bijlage XI, artikel 2, van het certificaat.

⁸⁵⁹ Artikel 30, § 1, van het besluit; Bijlage XI, artikel 3, van het certificaat

⁸⁶⁰ De op het algemene recht gebaseerde vordering geeft de koper recht op de vergoeding van al zijn schade (artikel 1645 van het Oud Burgerlijk Wetboek).

en de koper een persoon is die niet handelt voor doeleinden die verband houden met zijn beroeps- of handelsactiviteit.

De verkoper moet de consument een dier leveren dat overeenstemt met het in de verkoopovereenkomst omschreven dier. Hieruit volgt dat hij aansprakelijk is voor elk gebrek aan overeenstemming op het tijdstip van de levering. Het algemene kooprecht wordt aldus versterkt, aangezien de conformiteitsverplichtingen en de verplichtingen van de garantie tegen verborgen gebreken voortaan worden gecombineerd in één algemene verplichting voor de verkoper.

De conformiteitscriteria zijn:

- de door de verkoper gegeven omschrijving van het dier en de aangeprezen kwaliteiten,
- het door de koper beoogde en aan de verkoper meegedeelde gebruik,
- het gebruik dat gewoonlijk van dit soort dier wordt gemaakt,
- de kwaliteiten en prestaties die gewoonlijk van dit soort dier mogen worden verwacht.

De loutere vermelding van deze criteria impliceert dat voorafgaand aan de verkoop een bespreking tussen de verkoper en de koper heeft plaatsgevonden. Het gebrek aan overeenstemming wordt echter geacht niet te bestaan, indien het op het ogenblik van het sluiten van de koop aan de koper bekend was of redelijkerwijs niet onbekend kon zijn.

De inhoud van de garantie in de context van de consumentenbescherming wordt duidelijk omschreven in de wetteksten⁸⁶¹:

- de verkoper moet het dier garanderen gedurende twee jaar vanaf de levering, tenzij anders overeengekomen, maar deze termijn mag niet korter zijn dan één jaar; de partijen kunnen ook de termijn overeenkomen waarbinnen de koper de verkoper op de hoogte moet brengen van het bestaan van het gebrek aan overeenstemming, welke termijn niet langer mag zijn dan twee maanden vanaf het tijdstip van de vaststelling
- de vordering van de koper verjaart binnen een termijn van één jaar vanaf de datum van de vaststelling; indien het gebrek aan overeenstemming zich manifesteert binnen een termijn van 6 maanden vanaf de levering, wordt aangenomen dat het gebrek bestond op het tijdstip van de levering (tenzij dit onverenigbaar is met de aard van het gebrek). De koper hoeft dus niet te bewijzen dat het gebrek bestond op het ogenblik van de levering
- de koper kan bij wijze van schadevergoeding een passende vermindering van de prijs en terugbetaling van de veterinaire kosten eisen. In geval van overlijden van het dier kan hij de ontbinding van het contract vorderen.

Uit het bovenstaande volgt dat de koper bij een probleem een dierenarts moet raadplegen, in geval van overlijden een autopsie moet laten uitvoeren en de verkoper zo spoedig mogelijk op de hoogte moet brengen, teneinde discussies over de uitvoering van de garantie te voorkomen.

C. Verplichtingen van de koper

Zij vloeien voort uit het kooprecht. De koper moet de prijs betalen op de dag en de plaats die bij de verkoop zijn vastgesteld. Indien niets voorzien is, moet het nodige gebeuren op de plaats en binnen de termijn die voor de levering zijn vastgesteld⁸⁶².

Het model van het garantiecertificaat, opgenomen in bijlage XI bij het koninklijk besluit van 27.04.2007, bepaalt dat de prijs inclusief belasting over de toegevoegde waarde moet worden vermeld, en

⁸⁶¹ Artikelen 1649ter en 1649quater, Oud Burgerlijk Wetboek.

⁸⁶² Artikelen 1650 en 1651, Oud Burgerlijk Wetboek.

preciseert dat het gaat om een aankoopprijs inclusief alle kosten, met inbegrip van de identificatie, de vaccinatie en andere kosten, van bijvoorbeeld de ophaling of de levering⁸⁶³.

V. De illegale dierenhandel

A. Wat wordt bedoeld met illegale dierenhandel?

Noch in het Strafwetboek, noch in de bijzondere wetten die specifieke regels hebben ingevoerd voor de verkoop van gebruiks- of gezelschapsdieren, wordt het begrip illegale handel gedefinieerd. Bijgevolg moet ervan worden uitgegaan dat de niet-naleving van de voorschriften die zijn vastgesteld om deze verkoop te regelen, volstaat om hem als onwettig te kwalificeren.

Wij zullen onze analyse echter beperken tot honden en katten, en tot enkele aspecten van de commerciële kanalen. Wij menen immers dat met betrekking tot de gebruiksdieren de economische en sanitaire impact van de illegale handel op de mens en de dieren⁸⁶⁴ geleid heeft tot een groot aantal strenge controles, die zeker voor verbetering vatbaar zijn maar de verdienste hebben dat zij bestaan en functioneren. Wat de gezelschapsdieren betreft, staan sommige verkoopkanalen echter meer bloot aan illegale praktijken dan andere. Dit is vaak het geval wanneer elementen van vreemdelingschap aanwezig zijn. Wij menen ook dat rekening moet worden gehouden met de emotionele factor die samengaat met de nabijheid van honden en katten, een factor die er soms toe leidt dat bepaalde praktijken worden getolereerd onder het mom van "dierenredding". De illegale invoer van honden is daar een opvallend voorbeeld van.

B. De gebruikte kanalen

De basisregel van de handel is de wet van vraag en aanbod. De eerste actoren zijn dus de verkopers en de kopers, zowel particulieren als professionals. Vanuit juridisch oogpunt zijn de hierboven uiteengezette regels voor de verkoop⁸⁶⁵ van toepassing, ongeacht het kanaal en de betrokken actoren.

1. De traditionele verkoopkanalen

Wanneer wij het over dergelijke kanalen hebben, sluiten wij de verkopen tussen particulieren uit, aangezien dit in wezen geïsoleerde verkopen zijn. De verhandeling impliceert daarentegen repetitieve handelingen met een winstoogmerk. In België zijn deze kanalen, zoals wij hebben uiteengezet, betrekkelijk goed georganiseerd en worden zij goed gecontroleerd⁸⁶⁶. Wij herinneren eraan dat met verkopers van honden of katten fokkers worden bedoeld (hobbyfokkers, professionelen, handelaren of occasionele fokkers)⁸⁶⁷. De fokkerijen moeten een erkenning bezitten⁸⁶⁸, waarvan de voorwaarden voor het verkrijgen voorzien dat de dieren worden geïdentificeerd en geregistreerd. Dit garandeert de traceerbaarheid en vergemakkelijkt de controles door de bevoegde autoriteiten. Het verbod op de verkoop van honden en katten in dierenwinkels

⁸⁶³ Koninklijk besluit van 27.04.2007, bijlage XI.

⁸⁶⁴ Het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen heeft tussen december 2020 en juni 2021 deelgenomen aan de 10e editie van de operatie "Opson", die in het bijzonder gericht was op de paardensector. Van 230 gecontroleerde paspoorten bleken er 35 vervalst te zijn.

⁸⁶⁵ Ibid.

⁸⁶⁶ Zie de verplichtingen van de verkoper inzake de organisatie van de verkoop op blz. 18.

⁸⁶⁷ Wet van 14.08.1986, artikelen 10, 10bis, 11, 11bis, 12, 12bis; Koninklijk Besluit van 27.04.2007; Waalse Dierenwelzijnwetboek, artikelen D 55 en D 56.

⁸⁶⁸ Wet van 14.08.1986, artikel 5 §1. In het Brusselse Gewest moet de occasionele fokker niet erkend zijn (minder dan 3 worpen per jaar).

heeft zeker ook bijgedragen tot het terugdringen van illegale praktijken, met als gevolg een vermindering van het aanbod via illegale kanalen. Anderzijds hebben zich andere afzetmethoden ontwikkeld die illegale praktijken mogelijk maken, zoals wij hierna zullen zien.

2. Verkoop via het internet en de sociale netwerken

Uit de internetraadpleging blijkt voldoende dat de verkoop van dieren via dit kanaal in stijgende lijn gaat. De verkopers, onder het mom van verzonden merken die duidelijk verwarring stichten over de naam, zijn ofwel Belgen ofwel afkomstig uit de buurlanden. De informatie over de identificatie van de verkoper en de te koop aangeboden dieren is over het algemeen beperkt. Wij hebben al gezien⁸⁶⁹ dat, wat de organisatie van de verkoop betreft, de drie gewesten van het land beperkende maatregelen hebben genomen voor de verkoop via het internet en de sociale netwerken. Reclame voor de verkoop van honden en katten op het internet is nu alleen toegestaan op gespecialiseerde websites. Een gespecialiseerde website is een geheel van webpagina's die via het internet toegankelijk zijn op een server die met een adres wordt geïdentificeerd. Sociale netwerkpagina's die rechtstreeks toegankelijk zijn voor het publiek, worden niet als gespecialiseerde websites beschouwd, aangezien de verkoper vaak anoniemer is door het gebruik van pseudoniemen.

De controle op de verkoop via dit kanaal is moeilijk voor de Belgische verkopers en nog moeilijker voor buitenlandse verkopers. Bovendien bezitten wij zeer weinig gegevens over de controles die zouden worden uitgevoerd.

Meestal worden de verkopers langs parallelle kanalen bevoorrad via illegale import

3. De import - De transit

De Europese Unie wordt gedefinieerd als een ruimte met vrij verkeer van personen⁸⁷⁰ en goederen⁸⁷¹. Uit de rechtspraak van het Europees Hof van Justitie blijkt duidelijk dat het begrip goederen voor de Unie ook het begrip dieren omvat, voor zover ze verhandeld mogen worden. Het feit dat dieren in sommige EU-landen worden erkend als wezens met gevoel verandert daar niets aan (zie hierboven). Het logische gevolg van deze vrije ruimte is met name het intracommunautaire verkeer van dieren en de import uit derde landen.

Daarnaast bepalen de regels van de Unie dat in het kader van het niet-commerciële verkeer van gezelschapsdieren de eigenaar of baas door 5 dieren mag worden vergezeld⁸⁷². Het blijkt dat sommige van deze dieren eigenlijk bestemd zijn voor verkoop. Controles in dit verband zijn echter moeilijk, zo niet onmogelijk.

De Belgische wetgeving bepaalt dat de Koning de voorwaarden kan bepalen voor de import en transit van dieren, met inbegrip met betrekking tot de diersoort, het aantal, de voorwaarden voor de afgifte van vergunningen, de grenscontroles, de bij de afgifte te nemen maatregelen, de verzorging en het tijdelijke verblijf⁸⁷³. Men moet ook rekening houden met de regels voor de bescherming van de dieren tijdens het vervoer⁸⁷⁴.

Er zijn weinig specifieke maatregelen genomen, vermoedelijk om het risico te vermijden dat ze als een belemmering van het vrije verkeer zouden worden gezien. Jammer genoeg beschikken wij niet over exacte praktische gegevens die specifiek uit de controles voortvloeien (aantal controles, geconstateerde overtredingen, opgelegde boetes).

⁸⁶⁹ Zie de verplichtingen van de verkoper inzake de organisatie van de verkoop p.18.

⁸⁷⁰ EU-Richtlijn 2004/38 betreffende het vrije verkeer van burgers van de Unie, artikel 5.

⁸⁷¹ Artikel 28 van het Verdrag betreffende de werking van de EU wordt vaak ingeroepen om zich te verzetten tegen belemmeringen van het vrije verkeer van goederen.

⁸⁷² Verordening nr. 576/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 12.6.2013.

⁸⁷³ Wet van 14.08.1986, artikel 14; Waalse Dierenwelzijnwetboek, artikelen D 52 tot D 56

⁸⁷⁴ Verordening nr. 1/2005 van de Europese Raad van 22.12.2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer

Wij moeten echter vaststellen dat zich sinds enkele jaren een illegaal invoercircuit ontwikkelt, voornamelijk van honden, uit bepaalde landen van de EU of uit derde landen. Historisch gezien kwam de eerste illegale import uit de Oost-Europese landen. Zij leverden hoofdzakelijk aan dierenwinkels en aan online verkoopkanalen. Vandaag komt de illegale import ook uit zuidelijke landen: Portugal, Spanje en zelfs Marokko. Vaak handelen de opdrachtgevers van deze import in naam van het dierenwelzijn en creëren zij bij een Belgisch publiek een rage voor het redden van honden uit deze landen via een anoniem multinationaal netwerk dat vaak asielen in deze landen, transitlanden en ontvangende landen (Frankrijk of Benelux-landen) omvat. Sinds 2019 worden verschillende Belgische verenigingen die asielen beheren, gevraagd om deel te nemen aan "reddingsoperaties", waarbij een groot aantal honden wordt opgevangen die niet aan de vereiste importcriteria (leeftijd, veterinaire gegevens, enz.) voldoen. De staten – in België de regio's – zouden gecoördineerde maatregelen moeten nemen. Het Waalse Gewest voorziet de mogelijkheid om maatregelen te nemen die de import en transit van bepaalde diersoorten op het Waalse grondgebied verbieden of beperken wanneer er een risico bestaat voor hun welzijn⁸⁷⁵. Indien dergelijke maatregelen worden genomen, blijft de vraag van de controle op deze kanalen bestaan. Wie controleert men, hoe en op basis van welke bevoegdheid, gelet op de elementen van het vreemdelingschap?

4. Moeten aanvullende voorschriften worden overwogen?

Alvorens dergelijke maatregelen te overwegen, menen wij dat men optimaal gebruik moet maken van onze bestaande regels, vooral wat de controles betreft.

Jammer genoeg zijn de huidige controles, zowel op regionaal als op federaal of Europees niveau, meestal gericht op de 'gezondheid van de dieren'. Dit is natuurlijk belangrijk. Maar aangezien het hier om de handel gaat, moeten we rekening houden met het administratieve en het economische aspect (met inbegrip van de elementen van het vreemdelingschap). Een grensoverschrijdende samenwerking moet worden georganiseerd.

Als wij de situatie wezenlijk willen verbeteren, moet de Europese Unie ingrijpen en haar coördinerende rol versterken. Zij doet dat op het gebied van veterinaire aspecten, maar helaas niet wanneer het probleem economische aspecten raakt.

⁸⁷⁵ Waalse Dierenwelzijnwetboek, artikel D 55.

Handel in gedomesticeerde carnivoren : *Juridische middelen en rechtsinstrumenten tegen illegale handel*

FRANCK VERGER, LANDBOUW- EN MILIEU-INGENIEUR, RECHERCHEUR BIJ DE
BRIGADE NATIONALE D'ENQUÊTES VÉTÉRINAIRES ET PHYTOSANITAIRES
(B.N.E.V.P) – DIRECTION GÉNÉRALE DE L'ALIMENTATION (DGA1)

I. Preambule

De auteur is ambtenaar bij het ministerie van Landbouw en Voedselvoorziening, Directoraat-generaal Voedselvoorziening. Er werd hem echter gevraagd om dit document op te stellen in zijn hoedanigheid van kenner van de handel in gedomesticeerde carnivoren. Zijn directie heeft de in dit document geuite meningen niet goedgekeurd of afgekeurd. De in dit document geuite meningen moeten worden beschouwd als die van de auteur:

II. Inleiding

Als onderzoeker bij de **Nationale Brigade voor Veterinaire en Fytosanitaire Opsporing (B.N.E.V.P.)**, die tot taak heeft georganiseerde criminele netwerken op het vlak van volksgezondheid te bestrijden, heb ik deelgenomen aan talrijke onderzoeken naar de handel in als huisdier gehouden carnivoren en meer in het bijzonder naar honden en katten.

In Frankrijk bezit de bevolking ongeveer 7,6 miljoen honden ⁽¹⁾ en 14,2 miljoen katten ⁽¹⁾. Dit zijn verreweg de meest aanwezige dieren in de Franse bevolking.

De handelswet van vraag en aanbod heeft zich dus doen gelden om tegemoet te komen aan de groeiende vraag naar deze dieren. Deze handel, die verschillende onderdelen kan omvatten, zoals: fokken, vervoer en verhandeling, trekt mensen zonder scrupules aan die alleen oog hebben voor het financiële aspect van de activiteiten, zonder het welzijn van de dieren in acht te nemen, wat door hen immers als financieel verlieslatend wordt gezien.

Er worden in Frankrijk ongeveer 800.000 pups ⁽²⁾ per jaar op de markt gebracht. De vraag is groter dan het aanbod.

De illegale handel treft veel diersoorten. Wij zullen het echter hebben over de handel in als huisdier gehouden carnivoren, met name honden en katten, die een groot volume vertegenwoordigt en een groot aantal mensen aantrekt, zoals fokkers, vervoerders en handelaars (kopen/verkopen).

Zoals bepaald in artikel 1 van het Besluit van 2 juli 2001 betreffende de identificatie⁽³⁾, voor toepassing van de teksten op als huisdier gehouden carnivoren: *"Carnivoren die door de mens worden gehouden of bestemd zijn om te worden gehouden en die onderhevig zijn geweest aan een voortdurende en constante selectiedruk die heeft geleid tot de vorming van een groep dieren die stabiele, genetisch erfelijke eigenschappen hebben verworven. Tot de gedomesticeerde carnivoren behoren de volgende soorten: hond, kat, fret"*.

Hoewel artikel L.214-1 van het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij (CRPM - Code Rural et de la Pêche Maritime), ingevoerd in september 2000, bepaalt dat *"aangezien elk dier een levend wezen met gevoel is het door zijn eigenaar moet worden gehouden in omstandigheden die verenigbaar zijn met de biologische vereisten van zijn soort"*, bevestigt het Burgerlijk Wetboek dat dieren weliswaar levende wezens zijn met gevoel, maar dat zij onderworpen blijven aan het stelsel van de goederen (Cf. art. 515-14).

Om bijvoorbeeld de wetgeving inzake de handel in honden en katten te analyseren, moeten verschillende nationale regelgevingen worden doorgenomen, die betrekking hebben op:

- dierenbescherming: met name het Wetboek van Strafrecht, het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij (CRPM) en ministeriële besluiten
- Fokkerij: met name het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij (CRPM) en ministeriële besluiten
- Vervoer: met name het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij (CRPM) en ministeriële besluiten
- Handel: met name het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij (CRPM), het Consumentenwetboek, het Wetboek van Arbeid en ministeriële besluiten

- Milieubescherming: met name het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij (CRPM), het Milieuwetboek en ministeriële besluiten
- Dit in tegenstelling tot Wallonië, dat een Dierenwelzijnswetboek heeft opgesteld waarin het merendeel van de geldende voorschriften is samengebracht.
- Er bestaan echter ook een Europese regelgeving, zoals de verordeningen, die rechtstreeks van toepassing zijn en met name:
 - De Verordening (EG) nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de Richtlijnen 64/432/EEG en 93/119/EG en van Verordening (EG) nr. 1255/97
 - De Uitvoeringsverordening (EG) nr. 577/2013 van de Commissie van 28 juni 2013 inzake de modelidentificatiedocumenten voor het niet-commerciële verkeer van honden, katten en fretten, de vaststelling van de lijsten van derde landen en gebieden en de voorschriften betreffende de vorm, de opmaak en de taal van de verklaringen ten bewijze van de naleving van bepaalde voorwaarden die zijn vastgelegd in Verordening (EU) nr. 576/2013 van het Europees Parlement en de Raad
 - Verordening (EU) nr. 517/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 12 juni 2013 betreffende de formaliteiten voor het verkeer van gezelschapsdieren tussen EU-landen en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 998/2003.
 - In bijlage I bij deze Verordening wordt onder meer gespecificeerd dat zij van toepassing is op de volgende gezelschapsdieren: honden, katten en fretten.

III. Deel I:

In welke mate kunnen we spreken over legale handel: dierenwelzijn en fokkerij

Om aan de groeiende vraag, vooral naar kleine hondenrassen, te voldoen, wilden sommige reeds gevestigde fokkers hun productie opvoeren door het aantal fokdieren en rassen te vermeerderen.

Wij constateren een verschil tussen het fokken van honden en katten. Het fokken van honden is op professioneel gebied inderdaad zeer sterk ontwikkeld terwijl het fokken van katten meer amateuristisch blijft. Dit kan met name worden verklaard door het feit dat er verschillende soorten honden bestaan naar gelang van de kenmerken waarnaar de klant op zoek is: kleine, middelgrote of grote honden, kleur, al dan niet actieve honden, een bijzondere morfologie (voorbeeld: molossoïden), gezelschapshonden, waak- en verdedigingshonden, jachthonden, enz... Terwijl er voor de kat minder alternatieven zijn, en het gemakkelijker is om gratis of tegen een lagere prijs een kat van het "Europese" type aan te schaffen.

Het fokken van raskatten in de zin van artikel L.214-8 al. 3 van het CPRM: "Alleen honden of katten die zijn ingeschreven in een door de minister van Landbouw erkend stamboek mogen worden aangeduid als honden of katten die tot een bepaald ras behoren", gebeurt op beperktere schaal, ook al constateren we een toename van de illegale invoer van kittens.

Deze markt trekt ook mensen aan die in de fokkerij willen stappen omdat zij denken dat dit winstgevend zal zijn; vandaar de behoefte aan duidelijke regelgeving op het gebied van dierenwelzijn en fokkerij, die kan worden aangepast aan de veranderende markt.

A. Dierenwelzijn

Opdat de rechter dierenwelzijn naar behoren zou kunnen beoordelen, moeten normen kunnen worden vastgelegd en moet het lijden van het dier zo objectief mogelijk kunnen worden gekarakteriseerd.

1. Het Wetboek van Strafrecht

Het Wetboek van Strafrecht voorziet in artikel 521-1 in belangrijke strafrechtelijke sancties: *twee jaar gevangenisstraf en een boete van 30.000 euro*, voor volgende handelingen:

- *“Het al dan niet in het openbaar of anderszins toebrengen van ernstige mishandelingen, of daden van seksuele aard, of het begaan van een daad van wreedheid jegens een huisdier, of het nu tam is of in gevangenschap wordt gehouden”.*
- *“Het verwaarlozen van een huisdier, of het nu tam is of in gevangenschap wordt gehouden, met uitzondering van dieren die bestemd zijn om opnieuw te worden uitgezet.”*

Toch is het niet altijd gemakkelijk om deze strafbare feiten te karakteriseren:

Voor ernstige mishandelingen, handelingen van seksuele aard of daden van wreedheid: dit zijn bijzonder weezinwekkende daden, die de dader sadistisch genot verschaffen. Er moet worden aangetoond dat de dader de wil had om het dier te laten lijden. De dood van het dier is geen verplicht gevolg.

Voor verwaarlozing: voor dit wanbedrijf is niet noodzakelijkerwijs vereist dat het de bedoeling is het dier te laten lijden. Het vereist echter wel de bereidheid om het dier voor langere tijd of permanent in de steek te laten. In die zin heeft het Hof van Beroep van Riom geoordeeld dat het strafbare feit is gepleegd met het *“oogmerk om permanent en definitief de belangstelling te verliezen”* voor paarden die zonder passende verzorging of voeding zijn achtergelaten⁽⁴⁾.

Er is ook sprake van verwaarlozing wanneer het dier wordt toevertrouwd aan een persoon die niet in staat is voor het dier te zorgen⁽⁵⁾.

Het Wetboek van Strafrecht voorziet ook in sancties, die van toepassing zijn op eenieder die dieren houdt:

- Het artikel R654-1 bestraft het zonder noodzaak bewust mishandelen van een huisdier als een overtreding van de vierde graad (d.w.z. een maximumboete van 750 euro). Dit begrip kan voor sommigen echter subjectief zijn, en men zal zich dan moeten wenden tot het Veldwetboek (*zie hieronder*), om dit wanbedrijf van *“mishandeling”* objectief te karakteriseren.
- Artikel R655-1 bestraft met een geldboete van de vijfde graad (d.w.z. een maximumboete van 1500 euro) het zonder noodzaak vrijwillig doden van een huisdier. Deze overtreding kan gemakkelijk worden bestraft in het bijzondere geval van personen die een dier op brute en soms gefilmde wijze doden. Anderzijds zal het moeilijker zijn een en ander in kaart te brengen voor professionelen (fokkers, handelaars) die honden of katten euthanaseren of laten euthanaseren om louter commerciële redenen, zoals een pup van 5-6 maanden die niet meer makkelijk verhandelbaar is of een onrendabel fokdier.

2. Het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij (CRPM)

Het is in het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij (CRPM) en vooral in het wetgevende gedeelte ervan, dat we op zoek moeten gaan naar een beschrijving van de mishandeling van een dier.

In het wetgevende deel van artikel L.214-3 van het CRPM wordt bevestigd *dat het verboden is huisdieren te mishandelen* en wordt gepreciseerd dat bij decreten van de Raden van State (opgenomen in het regelgevende deel van het CRPM) *“maatregelen worden bepaald om deze dieren te beschermen tegen mishandeling of misbruik en om te voorkomen dat zij lijden tijdens de hantering die inherent is aan de verschillende technieken voor het fokken, huisvesten, vervoeren en slachten van dieren.”*

Deze in artikel R.214-17 van het CRPM neergelegde maatregelen houden verband met het Verdrag van Straatsburg van 1987 inzake het Europees Verdrag voor de bescherming van gezelschapsdieren⁽⁶⁾:

- Dit geldt voor eenieder die, “voor welk doel ook, huisdieren fokt, in pension houdt of houdt”
- “Dieren het voedsel of het water ontzeggen dat nodig is om te voorzien in de fysiologische behoeften die eigen zijn aan hun soort en aan hun mate van ontwikkeling, aanpassing en domesticatie.”
Deze vaststelling kan, indien zij langdurig of permanent is, het karakter van verwaarlozing hebben.
- “Dieren zonder toezicht laten in geval van ziekte of letsel.”
Deze inbreuk stellen we soms vast bij de illegale handel, of wanneer de betrokkene geen dierenarts wil inschakelen om niet de aandacht op zich te vestigen.
- “Het plaatsen en houden van dieren in een habitat of omgeving waar zij leed, verwondingen of ongevallen kunnen oplopen wegens de te kleine ruimte, de ligging die ongeschikt is voor de voor de betrokken soort toelaatbare klimatologische omstandigheden of de ongeschiktheid van de gebruikte materialen, installaties of inrichting “

De normen en technische specificaties voor de beoordeling van deze overtreding zijn vastgesteld bij besluiten ^(7 en 8) van de minister van Landbouw, en met name: beschikbaarheid van water, inrichting van de lokalen, bescherming tegen slechte weersomstandigheden, omvang van de leefruimte (minimumoppervlakte van 5 vierkante meter per hond), reiniging en beheer van de uitwerpselen, inrichting van het hok.

- “Het gebruik, behalve in gevallen van absolute noodzaak, van bevestigings- of fixatievoorzieningen, alsmede van omheiningen, kooien of meer in het algemeen elke methode van opsluiting die ongeschikt is voor de betrokken soort of die letsel of lijden kan veroorzaken. “

Overtredingen van bovengenoemde bepalingen worden bestraft met geldboetes van de vierde graad, zoals bepaald in artikel R.215-4 van het CRPM. Zij gelden voor eenieder die dieren houdt.

De wetgever heeft echter inbreuken inzake mishandeling gepleegd door een professioneel in de zin van artikel L.215-11 van het CRPM, strafbaar willen stellen (*één jaar gevangenisstraf en een boete van 15.000 euro*): “*De exploitant van een inrichting voor de verkoop, de verzorging, de doorvoer, het houden, de training, de opleiding of de uitstalling aan het publiek van gezelschapsdieren, een asiel, een opvangcentrum, een inrichting voor het vervoer van levende dieren of een fokbedrijf.* “

Inbeslagneming van dieren kan ook worden uitgesproken als bijkomende straf in het vonnis. Vervolgens worden zij overgedragen aan een stichting of vereniging voor dierenbescherming. Het vonnis bevestigt vaak de beslissing tot inbeslagneming van de dieren die tijdens het gerechtelijk onderzoek door de openbare aanklager of de onderzoeksrechter is genomen op grond van artikel 99-1 van het Wetboek van Strafvordering.

Voorts zij erop gewezen dat artikel L.214-23 van het CRPM ook voorziet in een maatregel tot weghaling van het dier door de administratieve diensten die belast zijn met de bescherming van dieren, indien de situatie zulks vereist. Deze maatregel geldt echter slechts voor 3 maanden. De officier van justitie moet deze maatregel binnen 3 maanden bevestigen, anders worden de dieren aan de betrokkene teruggegeven.

Sinds oktober 2018 heeft de wetgever de wet gewijzigd om verenigingen voor dierenbescherming die sinds ten minste vijf jaar naar behoren zijn geregistreerd, toe te staan een burgerrechtelijke vordering in te stellen wegens inbreuken op de artikelen L.215-11 en L.215-13 van het CRPM. Vóór die datum konden zij dit recht alleen uitoefenen ten aanzien van strafbare feiten die onder het Wetboek van Strafrecht vallen. (*Cf. art. 2-13 van het Wetboek van Strafvordering*).

B. Fokken

In Frankrijk is het fokken van als huisdier gehouden carnivoren, en meer in het bijzonder honden en katten, sterk gereguleerd, zowel op wettelijk en fiscaal gebied als op het gebied van de gezondheid en het welzijn van de dieren, het milieu en de handel.

In de regelgeving wordt duidelijk aangegeven wat een honden- en kattenfokkerij is.

1. Definities

Op **juridisch gebied**: het fokken van honden of katten is een activiteit die bestaat in het houden van ten minste één vrouwelijk fokdier waarvan ten minste één hond of kat tegen betaling wordt verkocht (art. L.214-6 al. 3 van het CRPM). Fokkers moeten zich laten registreren bij de Landbouwkamer om een SIRET-nummer te krijgen (art. L.214-6-2 en L.311-2-1 van het CRPM), wat met name verplicht is voor het plaatsen van advertenties op het internet (art. L.214-8-1 van het CRPM).

Dit verschilt van de activiteit van verkoop (dierenwinkel, fokkers/doorverkopers) die de eigendomsoverdracht van een huisdier tegen betaling mogelijk maakt zonder dat men eigenaar is van het vrouwelijke fokdier waarvan het afkomstig is (art. L.214-6 al. 3 van het CRPM).

De wetgever heeft voorzien in een uitzondering op deze registratieplicht voor fokkers die uitsluitend honden of katten fokken die zijn ingeschreven in een door de minister van Landbouw erkend stamboek (Livre des Origines Françaises voor honden en Livre Officiel des Origines Félines voor katten) en die slechts één worp per jaar verkopen; voor het overige gelden voor hen dezelfde verplichtingen (art. L.214-6-2 al.3 van het CRPM).

Bovendien zijn fokkers die ten minste 2 worpen per jaar produceren onderworpen aan de volgende verplichtingen (art. L.214-6-1 van het CRPM):

- Melding van de activiteit aan de diensten die belast zijn met diergezondheid en dierenbescherming
- Gebruik van installaties die voldoen aan de geldende voorschriften (zie *bovengenoemde Besluiten*)
- Eén persoon die in direct contact met de dieren staat, moet bewijzen dat hij de nodige kennis heeft verworven met betrekking tot de biologische, fysiologische en gedragsbehoeften en de onderhoudsbehoeften van gezelschapsdieren.

Op **fiscaal gebied**: fokkerij is een landbouwactiviteit. De exploitant valt dus onder het socialezekerheidsstelsel van de Mutualité Sociale Agricole (M.S.A.) voor niet in loondienst werkende landbouwers.

Voorwaarden: het honden- of kattenfokbedrijf beschikt op 1 januari van elk jaar over ten minste 8 vrouwelijke fokdieren, overeenkomstig het besluit van 18 september 2015 tot vaststelling van de gelijkwaardigheidscoëfficiënten voor niet-landgebonden productie.

Definitie: Een vrouwelijk fokdier is een wijfje in de vruchtbare leeftijd dat zich reeds heeft voortgeplant (ter indicatie: de leeftijdsgrens voor voortplanting kan naar gelang van het ras en het individu worden vastgesteld tussen 7 en 9 jaar oud).

Op gebied van milieu: alleen de hondenfokkerij is onderworpen aan de regelgeving betreffende de ingedeelde inrichtingen voor de bescherming van het milieu (ICPE)

De verschillende regelingen zijn vastgesteld in functie van het aantal honden van meer dan 4 maanden oud dat op de fokkerij wordt gehouden:

- Departementale gezondheidsvoorschriften: minder dan 10 honden
- Meldingregeling(9): tussen 10 en 100 honden
- Registratieregeling (10): tussen 101 en 250 honden
- Vergunningsregeling (11): meer dan 250 honden

Deze milieunormen specificeren talrijke punten, zoals de afstand van 100 meter tot bewoning van een fokbedrijf met meer dan 9 honden, de afstand tot een waterloop en het mestbeheer.

2. Activiteit

Voor het fokken, zoals hierboven omschreven, gelden diverse voorschriften die het welzijn van de dieren moeten waarborgen.

Ten minste één persoon die met de dieren in contact komt, moet zijn vakbekwaamheid kunnen aantonen (*art. L.214-6-1 van het CRPM*). Er is echter geen verplichting om meer dan één persoon te hebben in functie van het aantal dieren.

De wetgever heeft ook besloten de fokker te verplichten samen te werken met een dierenarts-gezondheidsspecialist die belast is met het toezicht op het fokken. Deze stelt samen met de fokker gezondheidsvoorschriften op aangaande de omstandigheden waarin de activiteit wordt uitgeoefend, teneinde de gezondheid en het welzijn van de dieren te beschermen (*Cf. art. R.214-30 van het CRPM*)

Wat het beheer van de voortplanting betreft, worden de beperkingen betreffende de voortplantingsactiviteit vermeld in bijlage II (hoofdstuk II van rubriek 2) van het Besluit van 03 april 2014:

- Alleen gezonde individuen, die volgroeid zijn en vanaf hun tweede seksuele cyclus voor wijfjes, kunnen in aanmerking komen voor de voortplanting, rekening houdend met hun leeftijd in functie van het ras.
- De vrouwelijke dieren mogen niet meer dan drie keer per twee jaar jongen krijgen.
- Het lot en de verzorging van geruimde (mannelijke en vrouwelijke) fokdieren moeten worden gewaarborgd. De fokker moet dierenwelzijnsorganisaties kunnen vinden die zich over dit soort dieren ontfermen.

Fokkers moeten ook een gezondheidsregister bijhouden waarin alle handelingen met betrekking tot de dieren worden geregistreerd, en ook een register met de gegevens van binnenkomende en uitgaande dieren (*art. R.214-30-3 van het CRPM*). Daarin moeten de geboortedatum van het dier, zijn identificatie, het ras, het geslacht en ook de identificatie van de moeder worden vermeld.

Wij stellen regelmatig vast dat fokkers die illegaal handel drijven, d.w.z. die dieren kopen van Franse niet-professionelen of die dieren in het buitenland aankopen, deze dieren dan verkopen alsof het dieren uit eigen fokkerij zijn, en hierbij de gegevens betreffende de moeder niet correct invullen.

Zoals hierboven uiteengezet, is het fokken van honden of katten onderworpen aan talrijke voorschriften, met name om het welzijn van de dieren te waarborgen. Het betreft hier voornamelijk:

- Documentaire bewijsstukken, zoals gezondheidsvoorschriften, geregistreerde gezondheidsgegevens en gegevens over binnenkomende en uitgaande dieren.
- Normen voor de installaties, zoals verplichte minimumoppervlakte, inrichting van de lokalen, enz.
- "Technische" verplichtingen, zoals maximaal drie worpen in twee jaar,
- Het Besluit van 3 april 2014 vermeldt echter in bijlage II (*Rubriek I - hoofdstukken I en II*) de begrippen socialisatie en spelen voor honden en katten:
 - *“Sociale contacten: De honden worden zoveel mogelijk in harmonieuze sociale groepen gehuisvest,...de sociale compatibiliteit binnen de groepen wordt regelmatig gecontroleerd. Honden hebben dagelijks toegang tot positief interactief contact met mensen en andere honden. Bijzondere aandacht moet worden besteed aan hun socialisatie en hun familiarisatie.”*
 - *“Beweging: Honden, ongeacht hun leeftijd en hun manier van huisvesten worden naar behoefte elke dag naar buiten gebracht, zodat ze met elkaar kunnen ravotten en spelen en met mensen kunnen interageren.”*

- *“Sociale contacten: Katten worden zoveel mogelijk gehuisvest in kleine groepen van compatibele individuen, tenzij afzondering om gezondheids- of gedragsredenen gerechtvaardigd is.
Speciale voorzorgsmaatregelen zijn nodig wanneer katten worden gehegroepeerd of wanneer een nieuwe kat in een groep wordt geïntroduceerd. In alle gevallen wordt de sociale compatibiliteit binnen de groepen regelmatig gecontroleerd.
Alle katten hebben dagelijks baat bij positieve speeltijd en interactief contact met mensen.”*
- *“Beweging: Katten moeten zich vrij kunnen bewegen, zonder hinder of remmingen. Ze moeten zich dagelijks kunnen uitleven en spelen zoals zij dat nodig hebben.”*

Het precies beoordelen van deze verschillende begrippen tijdens de controles zal erg moeilijk zijn zonder regelmatig contact met het bedrijf te hebben of te beschikken over getuigenissen van voormalige werknemers. Deze zeer belangrijke begrippen kunnen moeilijk toe te passen zijn op bedrijven met veel fokdieren en verschillende rassen.

Temeer daar er geen bijzondere beperkingen gelden voor het aantal dieren dat voor de fok wordt gehouden. In Frankrijk zijn er fokkerijen met tot 700 fokdieren. Beperkingen worden alleen opgelegd door de voorschriften van de Ingedeelde inrichtingen voor de bescherming van het milieu,

We herinneren eraan dat, objectief gezien, mishandeling zal worden gekarakteriseerd door het art. R.214-17 van het CRPM:

- *“Het plaatsen en houden van dieren in een habitat of omgeving waar zij leed, verwondingen of ongevallen kunnen oplopen wegens de te kleine ruimte, de ligging die ongeschikt is voor de voor de betrokken soort toelaatbare klimatologische omstandigheden of de ongeschiktheid van de gebruikte materialen, installaties of inrichting.”*

De codificatie van het delict, door de rechtspraak, zal als volgt zijn:

Natinf 22458: MISHANDELING VAN EEN DIER DAT AAN ZIJN HOEDE IS TOEVERTROUWD DOOR DE EXPLOITANT VAN EEN INSTELLING WAAR DIEREN WORDEN GEHOUDEN

Bij verschillende gelegenheden hebben wij magistraten, fokkers en soms ook ambtenaren van de dienst dierenwelzijn en -bescherming moeten voorlichten, om hen attent te maken op overtreding hiervan bij fokkers. Voor veel mensen is *mishandeling* namelijk synoniem met vrijwillige handelingen op het dier of een dier in zeer slechte lichamelijke conditie. De omstandigheden waarin een dier wordt gehuisvest, kunnen echter ook voor veel lijden bij het dier zorgen.

Daarom zou een ruimere codificatie wenselijk zijn, waarin ook de begrippen "niet-respecteren van het welzijn" of "het lijden van het dier" worden opgenomen.

IV. Deel II: Juridisch kader van de vectoren van de illegale handel: Intracommunautaire handel/import, internetverkoop, dierenwinkels

Zoals in het vorige punt al is vermeld, heeft de fokker veel verplichtingen. Hoewel sommige fokkers zeker een belangrijke schakel zijn in de illegale dierenhandel, zien we echter regelmatig dat ook andere actoren eraan kunnen deelnemen of ertoe kunnen bijdragen:

- Niet-geregistreerde personen die via het internet verkopen
- Vervoerders van levende dieren
- Doorverkopers: fokkers/doorverkopers, handelaars, dierenwinkels
- Dierenartsen

A. Illegale handel

In tegenstelling tot de drugshandel, die duidelijk is omschreven in het Wetboek van Strafrecht dat de productie, het binnenbrengen op het grondgebied, het vervoer en de distributie ervan bestraft, is de handel in gezelschapsdieren of de illegale handel niet omschreven in het Wetboek van Strafrecht. Er zal een beroep moeten worden gedaan op andere regelgevingen, zoals het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij (CRPM), het Consumentenwetboek, het Douanewetboek en het Wetboek van Arbeid (voor verdoken arbeid of 'zwartwerk').

1. Definitie

Voor huisdieren, zoals honden en katten, geldt geen verbod op productie (fokken), vervoer of verkoop. Het gaat hier niet om verboden goederen, maar om gereguleerde handelswaar, behalve in het specifieke geval van honden van de 1^e categorie (type Pitbull): "*De aankoop, de overdracht gratis of tegen betaling, de invoer en het binnenbrengen op het nationale grondgebied zijn verboden*" (art. L211-15 van het CRPM).

Bovendien wordt in Verordening nr. 576/2013 ⁽¹²⁾ bevestigd dat: "Het niet-commerciële verkeer van gezelschapsdieren dat voldoet aan de veterinaire rechtelijke voorschriften van deze verordening mag niet worden verboden, beperkt of belemmerd om andere diergezondheidsredenen dan die welke voortvloeien uit de toepassing van deze verordening" (Cf. art. 4).

Niettemin vinden we hierna het begrip *verboden goederen*, in geval van illegale invoer, in het Douanewetboek.

De handel in als huisdier gehouden carnivoren kan onder de volgende voorwaarden als illegaal worden beschouwd:

- De verkopers leven de wettelijke verplichtingen om als huisdier gehouden carnivoren te verkopen niet na (melding van de activiteit, administratief en veterinaire rechtelijke verplichtingen).
- Vervoerders houden zich niet aan de regels voor het vervoer van levende dieren (vervoersvergunning, begeleidende documenten).
- De verkochte dieren voldoen niet aan "de gezondheids-, kwaliteits- of dierenbeschermingsvoorschriften die zijn vastgesteld door de voor landbouw bevoegde

minister of bij verordeningen of besluiten van de EU ", zoals gespecificeerd in artikel L.236-1 van het CRPM.

2. Organisatie

We kunnen vaststellen dat de illegale handel in als huisdier gehouden carnivoren, ondanks de bestaande regelgeving, aanzienlijk is toegenomen, met name via het internet, met online advertentiesites en sociale netwerken zoals Facebook en Instagram.

We hebben een toename gezien van het "illegaal" fokken, dat niet werd aangegeven op het vlak van belastingen en veterinaire rechtelijke voorschriften, maar dit betreft voornamelijk bijzondere hondenrassen, zoals de American Bully en de American Staffordshire Terrier.

Het grootste deel van de illegale handel vindt plaats door het binnenbrengen van pups of kittens uit andere lidstaten (intracommunautair handelsverkeer) of uit derde landen (invoer).

De aldus binnengebrachte dieren worden via verschillende kanalen verkocht: op internet door personen die dit niet aangeven, door fokkers, door handelaars of door dierenwinkels.

In tegenstelling tot Frankrijk en België, hebben de landen van waaruit de pups en kittens afkomstig zijn die het "verkeer" voeren, geen of weinig teksten die het fokken van de dieren reguleren.

De nieuwe Verordening nr. 2019/2035 van de Commissie van 28 juni 2019⁽¹³⁾, die van toepassing zal zijn vanaf 21 april 2021, en die voorziet in vereisten voor de erkenning van verzamelcentra voor honden, katten en fretten, en met name dat *“de centra uitsluitend honden, katten en fretten mogen toelaten die afkomstig zijn van geregistreerde inrichtingen waar dergelijke dieren worden gehouden, zou moeten zorgen voor een evolutie op dit gebied. (Zie bijlage I - deel 5)*

Zo zullen handelaars die dieren via hun verzamelcentrum verzenden, moeten kunnen aantonen dat de dieren traceerbaar zijn, en zal het fokbedrijf van herkomst moeten worden geregistreerd.

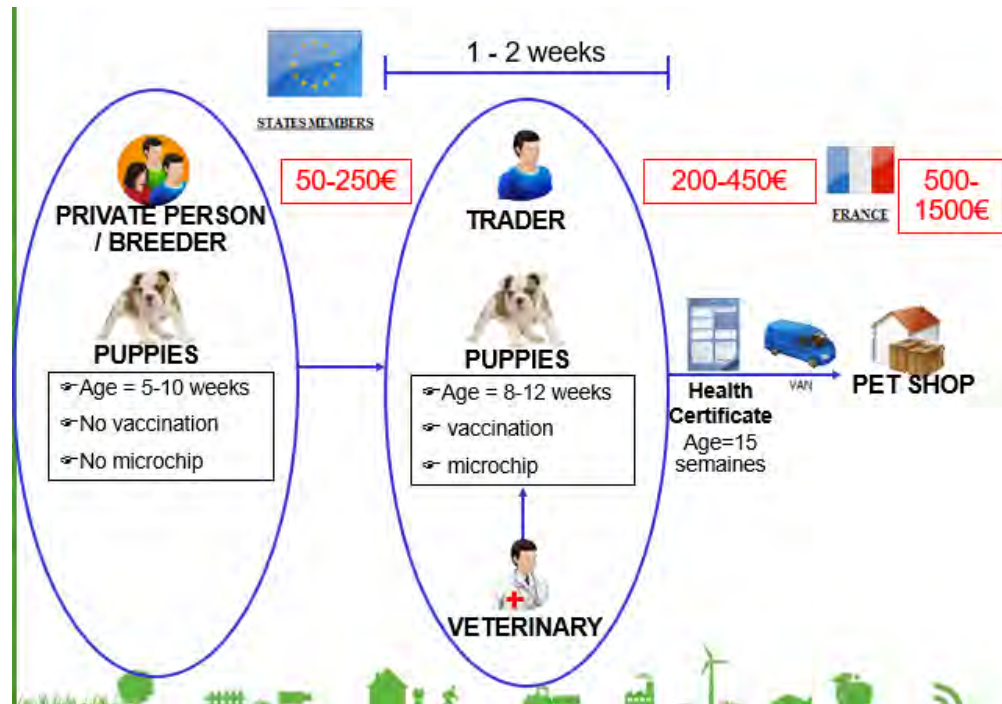
We herinneren eraan dat de Franse wetgeving voorziet in de registratie van commerciële exploitanten, zoals gevraagd in Richtlijn 90/425⁽²⁰⁾. *“Elke handelaar die dieren binnenbrengt op het nationale grondgebied of dieren verzendt vanuit het nationale grondgebied”, moet een registratie aanvragen bij de dienst die belast is met de gezondheid en de bescherming van dieren (art. L.236-2 van het CRPM en art. 7 van het Besluit van 9 juni 1994⁽¹⁵⁾).*

De verschillende onderzoeken die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd, hebben ons inzicht verschaft in de verschillende fraudepatronen in de handel in als huisdier gehouden carnivoren. Wij hebben met name een organisatieschema opgesteld (zie hieronder) dat van toepassing is op de officiële handel in pups en kittens, in het kader van het intracommunautaire handelsverkeer, d.w.z. dat de afzender en de ontvanger in hun respectieve landen worden aangegeven, en dat ook de vervoerder erkend is. De dieren worden geïdentificeerd door middel van een elektronische transponder en gaan vergezeld van een paspoort (art. 6 van Verordening 576/2013¹²). Dit paspoort bevat de nodige gegevens over de verplaatsing, met name:

- Het dier is tegen rabiës (hondsdolheid) gevaccineerd op de leeftijd van 12 weken (bijlage III bij Verordening 576/2013¹²)
- De datum van identificatie van het dier ligt vóór (of op dezelfde dag als) de datum van de vaccinatie tegen rabiës (bijlage III van Verordening 576/2013¹²)
- Om beschermende immuniteit te verkrijgen, moet een termijn van 21 dagen verstreken zijn tussen de toediening van het rabiësvaccin en de verplaatsing (bijlage III van Verordening 576/2013¹²)
- Klinisch onderzoek 48 uur voor het vertrek, uitgevoerd door een dierenarts om de geschiktheid van de dieren voor vervoer in het kader van het intracommunautaire handelsverkeer te certificeren (art. 7 van het Besluit van 9 december 2014¹⁴)

Voor de zending wordt een diergezondheidscertificaat opgesteld door een officiële dierenarts, in het kader van het intracommunautaire handelsverkeer (art. 7 van het Besluit van 9 december 2014¹⁴)

Organisatie van het intracommunautaire handelsverkeer, van dieren die niet conform de regelgeving zijn

Uit dit schema blijkt dat, ook al voldoen de documenten aan de wettelijke voorschriften, de fraude zich op het niveau van de dieren afspeelt.

In het algemeen worden pups en kittens namelijk gekocht van fokkers of particulieren, door handelaars in een verzendende lidstaat. Zij moeten vrij snel dieren van "producenten" kopen om de volgende redenen:

- De "fokkers" willen de dieren zeer jong verkopen, tussen 5 en 10 weken oud, om zo weinig mogelijk kosten te hebben, en om het vrouwtje zo snel mogelijk weer voor de voortplanting te kunnen inzetten. Dieren worden zelden geïdentificeerd verkocht of gevaccineerd tegen conventionele ziekten.
- Er kan concurrentie zijn tussen de verschillende handelaars, de eerste die onderhandelt, vertrekt met de dieren.
- Voor handelaars geldt dat hoe jonger het dier wordt gekocht, hoe jonger het in andere lidstaten zal worden doorverkocht. Een pup of kitten van 8-12 weken verkoopt beter dan een dier dat 15-16 weken oud is.

De dieren zijn niet geïdentificeerd door de fokker. Wij hebben vastgesteld dat de dieren worden geïdentificeerd door de dierenarts van de handelaar die de dieren naar een andere lidstaat verzendt.

Zoals bepaald in bijlage III van Verordening 576/2013⁽¹²⁾ moeten dieren worden geïdentificeerd voordat zij tegen rabiës worden gevaccineerd en moet een periode van 21 dagen in acht worden genomen voordat zij worden verplaatst. Voor de geraadpleegde paspoorten worden de dieren op dezelfde dag door de dierenarts van de handelaar geïdentificeerd en gevaccineerd. De dieren zouden derhalve vóór hun vertrek gedurende 21 dagen in het verzamelcentrum van de handelaar moeten worden ondergebracht.

Welnu, tijdens een aantal onderzoeken hebben wij kunnen vaststellen dat sommige handelaars aankondigden dat zij de prijs van de dieren zouden moeten verhogen indien zij deze zolang (21 dagen) moesten houden om de juiste leeftijd en de juiste rabiësinenting te verkrijgen.

Zo zou ook het risico dat dieren van verschillende herkomst die gedurende 21 dagen samen worden gehouden, verloren gaan (vermenging van dieren met een verschillende gezondheidsstatus) veel groter zijn.

Zo merkten wij regelmatig dat pups op zondag werden geïdentificeerd en gevaccineerd.

B. Illegale handelspraktijken

De meeste mensen die als huisdier gehouden carnivoren willen verkopen zonder aangifte en/of dieren willen verkopen van onbekende oorsprong of die op het grondgebied zijn binnengebracht zonder de nationale en Europese wetgeving na te leven, plaatsen advertenties op het internet via advertentiesites of sociale netwerken.

1. Verkoop via internet

De verkoop van dieren op het internet beantwoordt ook aan de algemene regels voor de handel in goederen. Deze bekendmakingen vallen onder het begrip "elektronische handel" (e-commerce), zoals gedefinieerd in artikel 14 van Wet nr. 2004-575 van 21 juni 2004 ⁽¹⁶⁾ : "*Elektronische handel (e-commerce) is de economische activiteit waarbij een persoon goederen of diensten op afstand en langs elektronische weg aanbiedt of levert* .

Deze wet spreekt van "een persoon" zonder de hoedanigheid, privé of professioneel, te specificeren, maar het Consumentenwetboek vult verder aan in artikel L.221-15 dat: "*De handelaar is jegens de consument automatisch aansprakelijk voor de goede uitvoering van de verbintenissen die voortvloeien uit de overeenkomst op afstand, ongeacht of deze verbintenissen worden uitgevoerd door de handelaar die de overeenkomst heeft gesloten, dan wel door andere dienstverleners, onverminderd diens recht om tegen hen verhaal te nemen.*"

Via het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij (CRPM) heeft de wetgever gedetailleerder verplichtingen ingevoerd met betrekking tot de specifieke aard van het goed, d.w.z. het dier.

Artikel L.214-8-1 van het CRPM vermeldt immers dat: "In elke bekendmaking van een aanbod voor de verkoop van katten of honden moet worden vermeld:

- - de leeftijd van de dieren;
- - het al dan niet bestaan van registratie van de dieren in een door de minister van Landbouw erkend stamboek, in voorkomend geval, het identificatienummer van elk dier of het identificatienummer van het wijfje dat de dieren ter wereld heeft gebracht, het aantal dieren in de worp.
- - Elke bekendmaking van een aanbod tot verkoop tegen betaling van katten of honden, ongeacht de gebruikte communicatiedrager, dient melding te maken van het registratienummer als bedoeld in artikel L.214-6-2, I, en in artikel L.214-6-3, of, voor de fokkers die voldoen aan de voorwaarden van artikel L.214-6-2, III, van het nummer van de worp dat is toegekend in het door de minister van Landbouw erkende stamboek .
- Elke bekendmaking van een aanbod tot kosteloze eigendomsoverdracht moet uitdrukkelijk het karakter van schenking of kosteloosheid vermelden. "

Dit artikel bepaalt dat in alle bekendmakingen verplicht het registratienummer bij de Kamer van Landbouw voor fokkers(art. L.311-2-1 van het CRPM) of bij het Handelsregister voor handelaars (aankoop/verkoop) zoals dierenwinkels, moet worden vermeld: "Er wordt een handels- en vennootschapsregister bijgehouden waarin natuurlijke personen met het statuut van handelaar op hun verklaring worden ingeschreven "(artikel L.123-1 van het Franse Wetboek van Koophandel)

Behalve wanneer het gaat om een schenking of een verkoop in het bijzondere kader dat hierboven reeds werd vermeld van de fokkers van dieren met stamboom (LOF of LOOF), wordt de adverteerder dus als een professioneel beschouwd.

Zo kunnen wij vaststellen dat er sprake is van verdoken arbeid in de zin van artikel L.8221-3 van het Wetboek van Arbeid (straffen: tot 3 jaar gevangenisstraf en een boete van 45.000 euro), indien de

verkoper niet is aangegeven. Daarnaast is er ook sprake van verdoken arbeid wanneer een fokker ook de handelsactiviteit (aankoop/verkoop) uitvoert zonder dit te melden bij het handelsregister.

We herinneren eraan dat een *"fokker alleen producten uit eigen kweek op de markt mag brengen. Hij is de houder van de vrouwelijke fokdieren en van de worpen die hij in zijn fokbedrijf produceert en die met zijn naam of met de naam van het fokbedrijf worden geïdentificeerd⁽⁸⁾"*.

Artikel L.8221-3: *"Wordt beschouwd als verdoken arbeid, het met winst oogmerk uitoefenen van een werkzaamheid op het gebied van productie, verwerking, reparatie of dienstverlening, dan wel het verrichten van commerciële handelingen door eenieder die zich opzettelijk aan zijn verplichtingen onttrekt:*

- *1° door, ofwel geen inschrijving in het handelsregister of, in de departementen Moselle, Bas-Rhin en Haut-Rhin, in het handelsregister of in het handels- en vennootschapsregister, waar inschrijving verplicht is, aan te vragen, ofwel zijn activiteit voort te zetten na weigering van inschrijving, of na doorhaling;*
- *2° ofwel door niet de aangiften te doen die overeenkomstig de geldende wettelijke bepalingen bij de socialeverzekeringsinstellingen of bij de belastingadministratie moeten worden gedaan."*

Het CRPM voorziet in een boete van de vierde graad voor "het publiceren of laten publiceren van een aanbod tot verkoop van een hond of kat dat niet de verplichte informatie bevat". (art. R.215-5-1)". Het is echter vaak moeilijk te bepalen wie de advertentie precies heeft geplaatst. Er kunnen aliassen gebruikt zijn of een prepaid telefoon. Verder onderzoek zal nodig zijn. Helaas reageren sociale netwerken zoals Facebook en Instagram zelden op verzoeken om informatie.

2. Praktijken volgens de oorsprong van het dier

Sinds enkele jaren worden er op het nationale grondgebied steeds meer pups en kittens binnengebracht uit landen van de Europese Gemeenschap of uit derde landen. De winstmarge is hoger voor degenen die in gezelschapsdieren willen handelen. De bedrijven in de landen van herkomst zijn niet aan dezelfde belastings- en gezondheidsverplichtingen onderworpen, waardoor de dieren veel goedkoper kunnen worden verkocht. Bovendien is in deze landen een groot aanbod, waardoor men vrij snel over het gewenste dier kan beschikken, en zich aan de markt kan aanpassen met "modieuze" dieren, zoals de SPITZ POMERANIAN, de SHIBA INU, de FRANSE en ENGELSE BULLDOG.

De voorschriften kunnen verschillen volgens de oorsprong van het dier:

a. Intracommunautair handelsverkeer: Dieren afkomstig uit een lidstaat van de Europese Gemeenschap:

- Paspoort
- Identificatie door elektronische transponder
- Vaccinatie tegen rabiës ten vroegste op 12 weken
- Een termijn van 21 dagen (3 weken) tussen de injectie van het rabiësvaccin en het vertrek, om de immuniteit op te bouwen
- Identificatiedatum vóór of gelijk aan de datum van de vaccinatie tegen rabiës
- Diergezondheidscertificaat voor een commerciële verplaatsing

Het dier kan dus worden verzonden als het minimum 15 weken oud is (12 + 3 weken)

b. Invoer (a): Dieren uit een derde land dat als een laagrisicogebied voor rabiës wordt beschouwd (artikel 13 van Verordening nr. 576/2013⁽¹²⁾)

- Identificatiedocument
- Gezondheidscertificaat voor een niet-commerciële of commerciële verplaatsing (zie onderstaande details)

- Identificatie door elektronische transponder
- Vaccinatie tegen rabiës ten vroegste op 12 weken
- Een termijn van 21 dagen (3 weken) tussen de injectie van het rabiësvaccin en het vertrek, om de immuniteit op te bouwen
- Identificatiedatum vóór of gelijk aan de datum van de vaccinatie tegen rabiës

Het dier kan dus worden verzonden als het minimum 15 weken oud is (12 + 3 weken)

De lijst van derde landen die als een laagrisicogebied voor rabiës worden beschouwd, is opgenomen in bijlage II - deel 02 van Uitvoeringsverordening nr. 577/2013 ⁽¹⁷⁾

c. Invoer (b): Dieren uit een derde land, dat als een hoogrisicogebied voor rabiës wordt beschouwd

- Identificatiedocument
- Gezondheidscertificaat voor een niet-commerciële of commerciële verplaatsing (*zie onderstaande details*)
- Identificatie door elektronische transponder
- Vaccinatie tegen rabiës ten vroegste op 12 weken
- Een termijn van 21 dagen (3 weken) tussen de injectie van het rabiësvaccin en het vertrek, om de immuniteit op te bouwen
- Identificatiedatum vóór of gelijk aan de datum van de vaccinatie tegen rabiës
- Titratie van rabiësantilichamen, die 30 dagen na de vaccinatie en 3 maanden voor het vertrek moet worden uitgevoerd. De concentratie van rabiësantilichamen moet hoger zijn dan 0,5 I.U./ml

Het dier kan dus pas worden verzonden als het ten minste 7 maanden oud is.

Voor derde landen met een hoog risico op rabiës zal het minder aantrekkelijk zijn om een pup of kitten van 7 maanden oud te verzenden. Om deze moeilijkheid te omzeilen, worden dieren uit risicolanden aangegeven als zijnde afkomstig uit een ander derde land dat voorkomt op de lijst van landen met een laag risico op rabiës, of worden zij "Europees gemaakt", wat met name het geval is voor:

- De SPITZ POMERANIAN, een klein modieus hondenras dat in Oekraïne geproduceerd kan zijn, maar waarvan zal worden aangegeven dat het afkomstig is uit Rusland of Wit-Rusland (opgenomen in *bijlage II - deel 02 van de Uitvoeringsverordening nr. 577/2013* ⁽¹⁷⁾)
- De DOBERMANN van Servische afkomst, die een Bulgaars, Hongaars, Grieks of Roemeens paspoort kan hebben.

Zoals we kunnen zien, worden de meeste fraudes gebruikt om de gezondheidsvoorschriften, die inenting tegen rabiës voorschrijven, te omzeilen. Het is dus het verplichte rabiësvaccinatieprotocol dat de leeftijd voor het handelsverkeer bepaalt.

Een pup of kitten moet immers ten minste 15 weken oud zijn om het nationale grondgebied te mogen betreden. Indien het dier in Frankrijk was geboren, kon het op de leeftijd van 8 weken worden verkocht, zoals bepaald in Art. L.214-8 van het CRPM. : "*Alleen honden en katten ouder dan acht weken kunnen gratis of tegen betaling worden afgestaan.*"

Bovendien moeten personen die een commerciële activiteit uitoefenen, zoals dierenwinkels, een periode van vijf dagen in acht nemen voor nieuw binnengebrachte pups en kittens voordat zij mogen worden verkocht (*zie artikel. R.214-30-1 van het CRPM en bijlage bij het M.B van 3 april 2014*⁽⁸⁾). Zo zal een dier uit een andere lidstaat pas door een dierenwinkel worden verkocht als het ongeveer 16 weken oud is (15 weken + 5 dagen). Op deze leeftijd is het minder waarschijnlijk dat pups of kittens de klant "laten smelten".

Ook de verordeningen betreffende het vervoer, en met name Verordening nr. 1/2005 ⁽¹⁸⁾ (*Cf. bijlage I - hoofdstuk I - Geschiktheid voor vervoer*) bepalen dat dieren niet geschikt voor vervoer worden geacht als het gaat om "*honden en katten die jonger dan acht weken zijn, behalve wanneer zij vergezeld zijn van*

hun moeder". Dezelfde tekst bevat ook bepalingen voor vrouwelijke fokdieren die niet geschikt zijn voor vervoer, d.w.z. " drachtige wijffes die ten minste 90 % van de verwachte draagtijd hebben voltooid of wijffes die in de voorafgaande week hebben geworpen".

Wij hebben gemerkt dat sommige mensen drachtige vrouwtjes (zwanger) hebben binnengebracht om de worp op Frans grondgebied ter wereld te brengen, zodat de dieren worden geïdentificeerd met een tussenvoegsel dat begint met "250", wat de landcode van Frankrijk is.

Inbreuken die voortvloeien uit de niet-naleving van de leeftijdseis, en dus van het rabiësvaccinatieprotocol, zijn de volgende:

- "Het binnenbrengen op het Europese grondgebied van Frankrijk van levende dieren die niet voldoen aan de gezondheidsvoorwaarden of de voorschriften die verband houden met de bescherming van dieren", hetgeen strafbaar is op grond van Art. L.237-3 van het CRPM (tot twee jaar gevangenisstraf en een boete van 300.000 euro)
- "Het is eenieder, ongeacht of hij al dan niet partij bij de overeenkomst is, verboden met behulp van welk middel of welk procedé ook, zelfs door tussenkomst van een derde, de contracterende partij te bedriegen of te pogen haar te bedriegen ten aanzien van de aard, de soort, de oorsprong of de wezenlijke hoedanigheden van welke goederen ook", een feit dat door art. L.441-1 van het Consumentenwetboek wordt bestraft (tot twee jaar gevangenisstraf en een boete van 300 000 euro)

Het Consumentenwetboek voorziet dus in het strafbare feit van misleiding ten aanzien van de herkomst, indien de verkoper de ware herkomst van de pup heeft verzwegen, en ten aanzien van de "wezenlijke hoedanigheden", indien het dier niet de op de documenten aangegeven leeftijd heeft. Bijgevolg zal de pup niet geldig tegen rabiës zijn ingeënt, zoals bepaald in de geldende wetgeving. De opzettelijkheid van de fraude zal echter moeten worden aangetoond.

Laten we niet vergeten dat het Consumentenwetboek in art. L.411-1 bepaalt dat: *"Vanaf het moment dat ze voor het eerst op de markt worden gebracht, moeten producten en diensten voldoen aan de geldende voorschriften inzake veiligheid en gezondheid van personen, eerlijke handelspraktijken en consumentenbescherming. De persoon die verantwoordelijk is voor het voor het eerst op de markt brengen van een product of dienst controleert of het aan de geldende voorschriften voldoet. Op verzoek van de gemachtigde ambtenaren legt hij bewijzen over van de verrichte controles en inspecties."*

De persoon die verantwoordelijk is voor het voor het eerst in de handel brengen, op het nationale grondgebied, moet er dus op toezien dat de verkochte dieren voldoen aan de geldende voorschriften. Hij zal de verrichte controles, zoals het onderzoek van de dieren door een dierenarts bij aankomst, moeten verantwoorden. De dierenarts moet opstellen:

- Het voorlopig identificatiecertificaat, om het dier te registreren in de nationale gegevensbank voor identificatie van als huisdier gehouden carnivoren (I-CAD)
- Het verplichte veterinaire certificaat vóór de overdracht, waarin met name wordt verklaard dat het dier zich in goede gezondheid bevindt (*als bepaald in artikel L.214-8 en artikel R.214-32-2 van het CRPM*)

Wij hebben reeds geconstateerd dat sommige dierenartsen die samenwerken met dierenwinkels die pups uit het intracommunautaire handelsverkeer binnenbrengen, "groeiachterstand" op het niveau van het gebit vermelden, op het verplichte veterinaire certificaat vóór de overdracht, zonder daarbij verder te willen ingaan op het probleem van de leeftijd. Bijgevolg is het onze mening dat de verrichte controles ontoereikend zijn.

Hoewel de wetgeving voorziet in talrijke rapportage- en documentatievoorschriften voor de controle op de handel in als huisdier gehouden carnivoren, zullen de belangrijkste controlepunten voor de handel van als huisdier gehouden carnivoren "fysiek" zijn, zoals:

- Het bepalen van de leeftijd van pups en kittens tussen 6 en 15 weken oud

- Controle van de rabiësvaccinatie, d.w.z. of de injectie 21 dagen voor het vertrek van het dier is toegediend.

Wij zijn ons ervan bewust dat over de bovengenoemde punten niet altijd overeenstemming bestaat en dat zij soms onderwerp van discussie zijn tussen de verschillende partijen.

De bepaling van de leeftijd van een pup tussen 6 en 15 weken, wanneer het dier zijn melktanden nog heeft, is namelijk niet duidelijk beschreven in de wetenschappelijke documenten. Men moet wachten tot het verschijnen van het volwassen gebit om een gedetailleerde beschrijving te krijgen, vanaf de leeftijd van ongeveer 4 maanden. Niettemin kan een beroep worden gedaan op de deskundigheid van een dierenarts die in staat is de verschillende tekenen te beoordelen om de leeftijd te bepalen.

Wij hebben vaak leeftijdsbepalingen uitgevoerd in twee fasen:

- Een eerste onderzoek bij aankomst van de dieren op het nationale grondgebied, met een schatting van de leeftijd. De dieren moeten officieel minstens 15 weken oud zijn.
- Een tweede onderzoek, enkele weken later, bij het verschijnen van het volwassen gebit, waarbij de eerste schatting wordt bevestigd of ontkracht.

Wij doen een beroep op deskundige dierenartsen bij het Hof van Beroep en het Hof van Cassatie.

Verschillende arresten van het Hof van Beroep en het Hof van Cassatie hebben onze methode bevestigd:

- **Arrest nr. 2431 van 3 december 2019 van het Hof van Cassatie tegen het arrest van het hof van beroep te NANCY, correctionele kamer, van 23 mei 2018, wegens bedrog en inbreuken op het Veldwetboek,**

“dat de aangewezen deskundige heeft geconcludeerd dat geen enkele pup de op het paspoort vermelde leeftijd had en dat de termijnen en de protocollen voor de werkzaamheid van de vaccins niet in acht waren genomen; dat zij concluderen dat deze elementen aantonen dat de door mevrouw E. ingevoerde pups niet voldeden aan de door de minister van Landbouw vastgestelde gezondheidsvoorschriften en aan de communautaire verordeningen of besluiten, en van dien aard waren dat zij een ernstig gevaar voor de gezondheid van mens en dier opleverden, dat verweerder, die beroepsmatig dieren verkoopt, verplicht is ervoor te zorgen dat de dieren aan de geldende voorschriften voldoen, en niet kan beweren dat hij er niet van op de hoogte was dat het merendeel van de uit Slowakije ingevoerde dieren, meer dan 1100, niet aan de gezondheidsnormen voldeed, gelet op de talrijke klachten van kopers en het besluit van een dierenarts om zijn werkzaamheden met zijn bedrijf te beëindigen wegens problemen bij het opstellen van de certificaten van goede gezondheid; Overwegende dat, in het licht van deze verklaringen, die van elke onvolledigheid en tegenstrijdigheid zijn gespeend, het Hof van Beroep het strafbare feit waaraan het de verdachte schuldig heeft bevonden, in al zijn bestanddelen, zowel materieel als opzettelijk, heeft gekwalificeerd, zijn beslissing heeft gerechtvaardigd, aangezien het strafbare feit in kwestie bestaat uit de niet-naleving door een professioneel verkoper van dieren van de door het ministerie van Landbouw vastgelegde gezondheidsvoorschriften;”

Het Hof van Cassatie erkent hier de deskundigheid van de door de rechtbanken aangewezen dierenartsen.

- **Arrest nr. 12/00191 van 25 september 2012 van het Hof van Beroep van Orléans:**
*“Overwegende dat deze beide dierenartsen weliswaar hebben opgemerkt dat het moeilijk is de leeftijd van de pups, nauwkeurig vast te stellen, maar dat zij specifiek hebben geconcludeerd dat de algehele leeftijd van de pups te hoog was geschat ;
Overwegende dat ook uit de verhoren van mevrouw G., mevrouw D. en mevrouw C. blijkt dat de dierenartsen die zij hebben geraadpleegd naar aanleiding van de ziekteverschijnselen bij de pups die waren gekocht in dierenwinkel K., hen ook hebben verteld dat de pups jonger waren dan de aangegeven leeftijd.*

Het arrest vermeldt de erkende moeilijkheid van nauwkeurige leeftijdsbepaling door dierenartsen, maar de conclusies van de dierenartsen zijn niettemin zeer duidelijk. Het Hof houdt er ook rekening mee dat verschillende dierenartsen van klanten sterke twijfels hebben geuit over de leeftijd van de pups.

- **Arrest Nr. 2019/0510 van 31 oktober 2019 van het Hof van Beroep van Nîmes:**
“Overwegende dat om te beginnen moet worden opgemerkt dat de bevindingen en conclusies van de deskundigen die zijn benoemd na de inbeslagneming van de 154 pups, waarbij een van de deskundigen, Dr. MOUTHON, universitair hoofddocent aan de Ecole Nationale Vétérinaire d'Alfort, zelfs vier schatters heeft toegevoegd, niet kunnen worden weggewuifd enkel en alleen door de inhoud van een door Dr. S.L. geschreven nota, waarvan niet werd aangetoond dat het hier gaat om werk dat unaniem erkend is in de wetenschappelijke gemeenschap, en nog minder door de enkele opmerkingen die door laatstgenoemde voor het Hof werden gemaakt op een agressieve en weinig vriendelijke toon ten aanzien van de professor, waarbij hij zelfs zo ver ging te beweren dat deze "de literatuur van de handelaars in diervoeder" gebruikte: Purina, Royal canin. "en bovendien gaf de belanghebbende zelf toe dat hij de honden in kwestie niet had gezien..."

In dit arrest erkent het Hof van Beroep van Nîmes de deskundigheid van de door justitie aangestelde deskundigen, die gedetailleerd werk hebben verricht, terwijl hun tegenstrever geen echte wetenschappelijke elementen heeft aangevoerd om zijn opmerkingen te staven.

In tegenstelling tot wat we hierboven hebben beschreven, kunnen we verwijzen naar het begrip “**verboden goederen**” in het specifieke geval van het Douanewetboek, dat in artikel 38 stelt dat:

- *“1. Voor de toepassing van dit wetboek worden alle goederen waarvan de in- of uitvoer om welke reden dan ook verboden is, dan wel onderworpen is aan beperkingen, kwaliteits- of verpakkingsvoorschriften of bijzondere formaliteiten, als verbodenbeschouwd.*
- *2. Indien in- of uitvoer slechts is toegestaan op vertoon van een vergunning, certificaat, enz., zijn de goederen verboden indien zij niet vergezeld gaan van een rechtsgeldig document of indien zij worden aangeboden onder dekking van een niet van toepassing zijnd document. “*

Volgens het Douanewetboek worden dieren die niet voldoen aan de geldende wetgeving of die niet vergezeld gaan van de vereiste documenten (gezondheidscertificaten) alleen in het kader van de invoer (dieren uit derde landen) als "verboden goederen" beschouwd.

De vastgestelde overtreding zal een overtreding van de eerste graad van de Douanewetgeving zijn: tot 3 jaar gevangenisstraf en 2 maal de waarde van het voorwerp van de fraude. De juridische kwalificatie is: (Natinf 28562) = INVOER DOOR SMOKKELEN VAN VERBODEN GOEDEREN.

Anderzijds voorziet het Douanewetboek slechts in een overtreding op grond van artikel 410 voor dezelfde vaststellingen in het kader van het intracommunautaire handelsverkeer.

- *“Artikel 410: Elke overtreding van de bepalingen van de wetten en voorschriften die de douane dient toe te passen, wordt bestraft met een geldboete van 300 tot 3 000 EUR, wanneer deze onregelmatigheid niet strenger wordt bestraft in dit wetboek.”*

De douaneadministratie is verantwoordelijk voor de controle op het intracommunautaire handelsverkeer uit hoofde van artikel. L.236-6 van het CRPM :

“Art. L.236-6. - Krachtens de afwijkende bepalingen van artikel 2 bis van het Douanewetboek kunnen de douanebeambten, onder de voorwaarden van de artikelen “60, 61, 63 ter, 65 en 410” van hetzelfde wetboek, controles op documenten verrichten en door middel van een eenvoudige visuele inspectie de

overeenstemming nagaan tussen de documenten of certificaten en de in artikel L. 236-5 genoemde goederen alsmede de aanwezigheid van de stempels en merken die op de goederen moeten voorkomen.

Zij zijn bevoegd om schendingen van documentaire verplichtingen en inbreuken op dit artikel vast te stellen. “

3. Commercieel en niet-commercieel verkeer

Artikel 3 van Verordening 576/2013 ⁽¹²⁾ definieert niet-commercieel verkeer als: “elke verplaatsing die niet tot doel heeft om een gezelschapsdier te verkopen of de eigendom ervan over te dragen. “

Commercieel verkeer wordt dus niet alleen bepaald door het principe van een verkoop, maar ook door het feit dat er een verandering van eigenaar is.

Het Europees Hof van Justitie heeft deze analyse bevestigd in zijn Arrest nr. C-301/14 van 3 december 2015 in een zaak die was aangespannen door het Bundesverwaltungsgericht van Duitsland:

"Bijgevolg is het lucratieve karakter van de activiteit die de handelaar uitoefent, niet doorslaggevend om deze aan te merken als "intracommunautair verkeer" in de zin van artikel 12 van richtlijn 90/425 .

Alleen het begrip eigendomsoverdracht kan worden gehandhaafd voor het commercieel verkeer, aangezien het Europees Hof van Justitie bepaalt dat een dierenbeschermingsvereniging ook onderworpen is aan de verplichtingen van commercieel verkeer van als huisdier gehouden carnivoren, en als zodanig moet worden geregistreerd als een "commerciële exploitant "(in de zin van artikel. L.236-2 van het CRPM en art. 7 van het Arrest van 9 juni 1994 ⁽¹⁵⁾).

Conclusie van Arrest nr. C-301/14 van 3 december 2015 :

Om deze redenen doet het Hof rechtens uitspraak:

- 1) *Het begrip "economische activiteit" in de zin van artikel 1, punt 5, van de Verordening (EG) nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de Richtlijnen 64/432/EEG en 93/119/EG en van Verordening (EG) nr. 1255/97, moet aldus worden uitgelegd dat zij betrekking heeft op een activiteit als die in het hoofdgeding, betreffende het vervoer van honden zonder baas van de ene lidstaat naar een andere door een vereniging van openbaar nut teneinde die honden toe te vertrouwen aan personen die zich ertoe hebben verbonden ze op te vangen, tegen betaling door die personen van een bedrag dat in beginsel de kosten dekt die die vereniging daarvoor maakt.*
- 2) *Het begrip "deelnemer aan het intracommunautaire handelsverkeer" in de zin van artikel 12 van Richtlijn 90/425/EEG van de Raad van 26 juni 1990 inzake veterinaire en zoötechnische controles in het intracommunautaire handelsverkeer in bepaalde levende dieren en producten in het vooruitzicht van de totstandbrenging van de interne markt, zoals gewijzigd bij Richtlijn 92/60/EEG van de Raad, van 30 juni 1992, moet aldus worden uitgelegd dat dit met name betrekking heeft op een vereniging van openbaar nut die honden zonder baas van de ene lidstaat naar een andere vervoert teneinde deze honden toe te vertrouwen aan personen die zich ertoe hebben verbonden deze honden op te vangen, tegen betaling door deze personen van een bedrag dat in beginsel de kosten dekt die deze vereniging te dien einde heeft gemaakt.*

Commercieel verkeer wordt als zodanig beschouwd indien de verplaatsing van het dier verband houdt met een verandering van eigenaar, met name indien er een uitwisseling van geld plaatsvindt.

Indien aan deze voorwaarden is voldaan, is op een dier commercieel verkeer van toepassing. We maken deze verduidelijking omdat sommigen het kunnen verwarren met artikel 5 van Verordening 576/2013 ⁽¹²⁾, dat bepaalt dat het maximaal aantal gezelschapsdieren (honden, katten, fretten) dat de eigenaar of een gemachtigde persoon tijdens een **eenmalige verplaatsing in het kader van niet-commercieel verkeer mag begeleiden, niet groter zijn dan vijf mag zijn.**

In dit artikel wordt bepaald dat niet-commercieel verkeer vanaf vijf dieren commercieel wordt, behalve onder bepaalde voorwaarden, met name voor dieren ouder dan zes maanden. Het Europees Parlement maakt deze nuancering, om de illegale handel in pups of kittens te beperken.

Een van de belangrijkste fraudepraktijken bij de verplaatsing van dieren bestaat er dus in commercieel verkeer als niet-commercieel aan te merken, om de volgende verplichtingen te ontlopen:

- Een door de autoriteiten van het verzendende land afgegeven gezondheidscertificaat voor het intracommunautaire handelsverkeer.
- Een inspectie van de dieren door de Service d'inspection vétérinaire et phytosanitaire aux frontières (SIVEP - Grenscontrole op veterinair en fytosanitair gebied), voor invoer.
- Het vermijden van douanerechten, voor commerciële invoer

Zo wordt voor niet-commerciële invoer gebruik gemaakt van "het gezondheidscertificaat voor het niet-commerciële verkeer van honden, katten of fretten naar een lidstaat vanuit een derde land of gebied overeenkomstig artikel 5, paragrafen 1 en 2, van Verordening nr. 576/2013". Het model van het diergezondheidscertificaat voor de Europese Unie is beschreven in bijlage IV - deel I van Verordening nr. 577/2013⁽¹⁷⁾.

Om dit niet-commerciële verkeer te begeleiden, is ook een verklaring van de eigenaar voorzien in bijlage IV - deel III van Verordening nr. 577/2013⁽¹⁷⁾:

Je, soussigné,

[propriétaire ou personne physique que le propriétaire autorise, par écrit, à effectuer un mouvement non commercial des animaux de compagnie en son nom⁽¹⁾]

déclare que les animaux de compagnie mentionnés ci-après ne font pas l'objet d'un mouvement qui vise leur vente ou un transfert de propriété et accompagneront le propriétaire ou la personne physique que le propriétaire autorise, par écrit, à effectuer le mouvement non commercial en son nom⁽¹⁾ jusqu'à cinq jours avant ou après son déplacement.

Code alphanumérique du transpondeur/tatouage ⁽¹⁾	Numéro du certificat sanitaire

Pendant le mouvement non commercial, les animaux susmentionnés resteront sous la responsabilité

(¹) soit [du propriétaire];

(¹) soit [de la personne physique que le propriétaire autorise, par écrit, à effectuer le mouvement non commercial en son nom]

(¹) ou [de la personne physique désignée par le transporteur engagé par le propriétaire pour effectuer le mouvement non commercial en son nom: (nom du transporteur)]

Lieu et date:

Signature du propriétaire ou de la personne physique que le propriétaire autorise, par écrit, à effectuer le mouvement non commercial en son nom⁽¹⁾:

Helaas worden al deze documenten vaak valselijk ingevuld. Zij noemen regelmatig de naam van een persoon die als "smokkelaar" optreedt. Er zijn pagina's op sociale netwerken van mensen die hun diensten aanbieden om dieren te smokkelen, voor de som van 100-150 euro, alle onkosten betaald.

Het zal moeilijk zijn om tijdens een steekproefsgewijze controle de verstrekte informatie te verifiëren, aangezien alleen verder onderzoek de fraude kan staven. Er moet extra strengheid worden betracht bij de verklaring van de adressen die op deze gezondheidscertificaten worden vermeld.

Zo weten wij bijvoorbeeld dat pups of kittens in groepjes van twee of maximaal drie kunnen reizen, waarbij één persoon per vliegtuig tussen Rusland en Frankrijk reist om de dieren bij de uitgang van de luchthaven af te leveren. Passagiers worden niet systematisch gecontroleerd door de douane. Daarna vertrekt die persoon weer voor de volgende vluchten.

V. Deel III: Beginsel van vrij verkeer van “goederen” op de nationale wetgeving en de wettelijke regeling voor de handel in gezelschapsdieren

De Europese Unie is in de eerste plaats een economische unie die tot doel heeft de handel tussen de lidstaten te bevorderen. Dieren vallen onder de wet van de markt, omdat zij als "goederen" worden beschouwd.

A. Vrij verkeer van goederen

Zoals bepaald in artikel 28 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU), verbiedt de Europese Unie “*in- en uitvoerrechten en alle heffingen van gelijke werking in het verkeer tussen de lidstaten onderling, evenals de invoering van een gemeenschappelijk douanetarief voor hun betrekkingen met derde landen*”.

Het Europees Hof van Justitie bevestigt in zijn *Arrest nr. C-301/14 van 3 december 2015 (punt 47)* dat volgens *vaste rechtspraak van het Hof* onder "goederen" in de zin van deze bepaling moet worden verstaan waarneembare geldswaardige producten die als zodanig voorwerp van handelstransacties kunnen vormen (*Arrest Commissie/Italië, 7/68, EU:C:1968:51, blz. 626*). Deze definitie omvat ook dieren. (*Zie Arrest Commissie/België, C-100/08, EU:C:2009:537*)

De bovenstaande analyses zijn nog steeds gebaseerd op een economische beschouwing van de banden tussen de lidstaten. Zoals opgemerkt in *Arrest nr. C-301/14 van 3 december 2015 (punt 47)*: “*Volgens punt 63 van de conclusie van de advocaat-generaal zijn de bepalingen van het VWEU inzake het vrije verkeer van goederen in beginsel van toepassing, ongeacht of goederen de nationale grenzen al dan niet overschrijden met het oog op verkoop of wederverkoop dan wel voor persoonlijk gebruik of verbruik (zie Schumacher, 215/87, EU:C:1989:111, punt 22)*.”

Ook al wilde de Europese Unie iets doen aan het welzijn van dieren, met name door normen vast te stellen op het gebied van gebruiksdieren. Er zijn weinig beperkingen voor huisdieren.

Het is waar dat Europa op 13 november 1987 de Europese Overeenkomst inzake de bescherming van gezelschapsdieren heeft opgesteld, waarin het in zijn preambule erkent “*dat de mens de morele plicht heeft om alle levende wezens te eerbiedigen, rekening houdend met de bijzondere relatie tussen de mens en gezelschapsdieren*”; en zich bewust is van de verschillen “*in de voorwaarden voor de aanschaf, het houden, het commercieel en niet-commercieel fokken, de overdracht en de handel in gezelschapsdieren*” en dat “*de omstandigheden waaronder gezelschapsdieren worden gehouden niet altijd bevorderlijk zijn voor hun gezondheid en welzijn*.”

De Unie heeft ook voorzien in een aantal beperkingen op het vervoer van gezelschapsdieren bij Verordening 1/2005⁽¹⁸⁾ inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer. Artikel 13 van het VWEU

bepaalt dat de Unie en de lidstaten *“ten volle rekening [houden] met hetgeen vereist is voor het welzijn van dieren als wezens met gevoel.”* In hetzelfde artikel wordt echter gepreciseerd dat *“de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen en gebruiken van de lidstaten met betrekking tot met name godsdienstige riten, culturele tradities en regionaal erfgoed”* moeten worden geëerbiedigd “

Bovendien wordt in de belangrijkste teksten ter regulering van de handel in gezelschapsdieren hoofdzakelijk verwezen naar **veterinairrechtelijke voorschriften**, namelijk:

- Verordening nr. 576/2013 (12) van 12 juni 2013 inzake het niet-commerciële verkeer in gezelschapsdieren
- Richtlijn 92/65/EEG van de Raad van 13 juli 1992 tot vaststelling van de veterinairrechtelijke voorschriften voor het handelsverkeer en de invoer in de Gemeenschap van dieren, sperma, eicellen en embryo's waarvoor ten aanzien van de veterinairrechtelijke voorschriften geen specifieke communautaire regelgeving als bedoeld in bijlage A, onder I, van Richtlijn 90/425/EEG geldt

In de overwegingen van Verordening nr. 576/2013 preciseert de Europese Unie immers dat “een voldoende niveau van veiligheid met betrekking tot de risico's voor de volksgezondheid en de diergezondheid in verband met dergelijk niet-commercieel verkeer moet worden gewaarborgd en dat alle ongerechtvaardigde belemmeringen voor dergelijk verkeer uit de weg moeten worden geruimd.”

Zoals wij hierboven hebben gezien (*zie deel II*), zijn de fraudes vooral bedoeld om de veterinairrechtelijke verplichtingen inzake rabiës te omzeilen, met name het niet in acht nemen van de leeftijd van de dieren en het vaccinatieprotocol tegen rabiës.

B. Het nationale recht

Om in overeenstemming te zijn met artikel L.214-1 van het CRPM, dat dieren als *“wezens met gevoel”* beschouwt, wordt bij wet nr. 2015-177 van 16 februari 2015 artikel 515-14 in het Burgerlijk Wetboek ingevoegd: *“Dieren zijn levende wezens met gevoel. Onder voorbehoud van de wetten die hen beschermen, vallen dieren onder het stelsel van de goederen.”*

Hoewel in dit artikel wordt gesteld dat dieren *“levende wezens zijn met gevoel”* en dus in aanmerking zouden komen voor wettelijke bescherming, wordt er toch op gewezen dat **dieren juridisch gezien goederen blijven**.

Voorts is ook artikel 528 van het Burgerlijk Wetboek gewijzigd wat de definitie van roerende goederen betreft: *“Roerend uit hun aard zijn verplaatsbare zaken”*. Dieren blijven zaken, zij kunnen zich verplaatsen, zij kunnen altijd worden gelijkgesteld met *“roerende”* goederen in de zin van het Burgerlijk Wetboek.

Temeer daar in bepaalde gevallen, **dieren altijd onder het stelsel van onroerende goederen door bestemming** zullen vallen, zoals bepaald in artikel 524 van het Burgerlijk Wetboek: *“Voorwerpen die de eigenaar van een erf voor de dienst en de exploitatie van dat erf daarop geplaatst heeft, zijn onroerend door bestemming. Dieren die door de eigenaar van een erf daar met hetzelfde doel worden geplaatst, vallen onder de regeling van onroerende goederen door bestemming”*. Zo zullen de honden of katten van een professionele fokker op dezelfde wijze als de gebouwen deel kunnen uitmaken van het erf.

Omdat het dier een goed blijft, kan het worden toegeëigend en verhandeld.

De wetgever heeft dieren echter gedeeltelijk willen uitsluiten van de algemene wetgeving inzake conformiteitsgebreken van artikel L.211-7 (hernummerd tot L.217-7) van het Consumentenwetboek. *“Elk conformiteitsgebrek dat binnen vierentwintig maanden na de levering van de goederen aan het licht treedt, wordt geacht op het tijdstip van levering te bestaan, tenzij het tegendeel wordt bewezen...”*

In die zin bepaalt artikel L.213-1 van het CRPM dat: *“het vermoeden van artikel L.211-7 van het Consumentenwetboek niet van toepassing is op de verkoop van of de handel in gezelschapsdieren”*.

Het Veldwetboek bestrijkt echter niet alle garantiebegrippen, maar beperkt zich tot het definiëren van enkele ziekten, met name voor honden en katten, die als “koopvernietigend gebrek” worden beschouwd (Cf. art. L.213-3 en art. R.213-2 van het CRPM). De bepalingen van het Veldwetboek die de verkoop van huisdieren regelen, verhinderen de toepassing van de artikelen L.217-7 en volgende van het Consumentenwetboek niet.

De wettelijke conformiteitsgarantie, die een zaak van openbare orde is, geldt ook voor de verkoop van huisdieren (Cf. Cassation. Ière Civile van 20 februari 2019 nr. 17-28819). Wanneer het aangevoerde probleem niet voorkomt in de lijst van de koopvernietigende gebreken, of wanneer de consument de strikte termijnen van het Veldwetboek heeft overschreden. Hij kan dan handelen op basis van de wettelijke conformiteitsgarantie. Gezien deze verschillende interpretaties heeft de wetgever heel recent bij ordonnantie van 29 september 2021 beslist te bevestigen dat de verkoop van dieren uitgesloten wordt van deze wettelijke garantie op conformiteit (art. L.217-2 van het wetboek van consumentenrecht).

Aldus brengen alle in dit deel III genoemde elementen het dier terug tot een "goed". De handel erin wordt beheerst door de wetten van de markt, op enkele uitzonderingen na.

Het dier wordt erkend als een “wezen met gevoel” in de zin van het Burgerlijk Wetboek en het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij. Dit begrip is meer dan symbolisch, want het biedt een basis om na te denken over een aanpassing van onze toekomstige regelgeving, die ethischer moet zijn en meer respect moet hebben voor het dier en zijn gevoeligheid.

Wij herinneren er ook aan dat het gezelschapsdier “door de mens voor zijn plezier wordt gehouden of bestemd is om te worden gehouden”. (art. L.214-6 van het CRPM).

Op verschillende gebieden zouden hervormingen van de wetgeving kunnen worden doorgevoerd:

- Het Burgerlijk Wetboek aanvullen met een bijkomende categorie die de gevoeligheid van het dier bevestigt, zoals: "een levend wezen, gehouden door het gezin, voor zijn genoegen”. Met name door het begrip "eigenaar" van het dier te verduidelijken.
- De verplichtingen van het CRPM inzake de handel in dieren moeten worden aangescherpt om te voorkomen dat wordt verwezen naar meer algemene teksten en geen rekening wordt gehouden met de veterinairerechtelijke voorschriften.
- Een betere omschrijving van de gevoeligheid van het dier, wat de mens zou verplichten zich zo te gedragen dat hij het dier pijn, lijden en angst bespaart en zodus de kwantitatieve en kwalitatieve voorwaarden van het fokken van gezelschapsdieren te herdefiniëren.

Concreet is het een aansporing om zich als dier in de plaats van het dier te stellen.

Tenslotte wenste de Europese Unie de weg vrij te maken voor de bestrijding van de illegale handel in huisdieren. De Unie heeft het FOOD FRAUD-netwerk, via Verordening (EU) 2017/625 van 15 maart 2017 ⁽¹⁹⁾, vanaf eind 2019 opengesteld voor de handel in dieren. Hierdoor kunnen de lidstaten formeel informatie uitwisselen en om verder onderzoek verzoeken. Verordening 2019/2035 ⁽¹³⁾ zal de traceerbaarheid van gezelschapsdieren verbeteren.

Referenties

(1) Cijfers gepubliceerd op de website van Statista Research Department, 27 november 2020

(2) Cijfers van de Société Centrale Canine (S.C.C.)

(3) Besluit van 2 juli 2001 met betrekking tot de identificatie (3) via radiofrequentie van gedomesticeerde carnivoren

(4) Hof van beroep van Riom, 24 maart 2004, JurisData nr.2004-247632

(5) verwaarlozing van ezels bij een bejaarde persoon, Hof van Cassatie, 4 mei 2010, nr. 09-83.403 / verwaarlozing van honden en katten bij een jong meisje met psychische problemen, Hof van Beroep van Bordeaux, Correctionele Kamer, 14 okt. 2005, nr. 05/00497

(6) Verdrag nr. 125, op 13 november 1987 in Straatsburg geopend: Europese Overeenkomst voor de bescherming van gezelschapsdieren. Dit verdrag is van kracht sinds 1 juli 1992 in België en 1 mei 2007 in Frankrijk, Besluit van 25 oktober 1982 en bijlagen betreffende het fokken, hoeden en houden van dieren

- Besluit van 3 april 2014 en bijlagen houdende vaststelling van de gezondheidsvoorschriften en voorschriften inzake dierenbescherming waaraan activiteiten in verband met gezelschapsdieren van huisdiersoorten moeten voldoen
- (9) Aangiftheregeling: Besluit van 8/12/06 betreffende de algemene eisen die van toepassing zijn op ingedeelde inrichtingen waarvoor een verklaring onder post nr. 2120 vereist is
- (10) Aangiftheregeling: Besluit van 22 oktober 2018 betreffende de algemene eisen die van toepassing zijn op installaties die vallen onder de registratieregeling van rubriek nr. 2120 van de nomenclatuur van de installaties die zijn ingedeeld met het oog op de bescherming van het milieu
- (11) Vergunningsregeling: Besluit van 8/12/06 tot vaststelling van de technische voorschriften waaraan installaties met honden moeten voldoen die vergunningsplichtig zijn krachtens boek V van de milieuwetgeving
- (12) Verordening (EU) nr. 517/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 12 juni 2013 betreffende gefluoreerde broeikasgassen en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 998/2003
- (13) Gedelegeerde Verordening (EU) 2019/2035 van de Commissie van 28 juni 2019 tot aanvulling van Verordening (EU) 2016/429 van het Europees Parlement en de Raad wat betreft regels voor inrichtingen waar landdieren worden gehouden en broederijen, alsmede voor de traceerbaarheid van bepaalde gehouden landdieren en broedeieren - **van toepassing met ingang van 21 april 2021**
- (14) Besluit van 9 december 2014 tot vaststelling van gezondheidsvoorschriften inzake het commerciële en niet-commerciële handelsverkeer in de Europese Unie en de invoer en het niet-commerciële verkeer uit derde landen van bepaalde carnivoren
- (15) Besluit van 9 juni 1994 inzake de voorschriften voor het handelsverkeer in levende dieren, sperma en embryo's en de organisatie van de veterinaire controles
- (16) Wet nr. 2004-575 van 21 juni 2004 betreffende het vertrouwen in de digitale economie
- (17) De Uitvoeringsverordening (EG) nr. 577/2013 van de Commissie van 28 juni 2013 inzake de modelidentificatiedocumenten voor het niet-commerciële verkeer van honden, katten en fretten, de vaststelling van de lijsten van derde landen en gebieden en de voorschriften betreffende de vorm, de opmaak en de taal van de verklaringen ten bewijze van de naleving van bepaalde voorwaarden die zijn vastgelegd in Verordening (EU) nr. 576/2013 van het Europees Parlement en de Raad
- (18) Verordening (EG) nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de Richtlijnen 64/432/EEG en 93/119/EG en van Verordening (EG) nr. 1255/97
- (19) Verordening (EU) 2017/625 van het Europees Parlement en de Raad van 15 maart 2017 betreffende officiële controles en andere officiële activiteiten die worden uitgevoerd om de toepassing van de levensmiddelen- en diervoederwetgeving en van de voorschriften inzake diergezondheid, dierenwelzijn, plantgezondheid en gewasbeschermingsmiddelen te waarborgen,
- (20) Richtlijn 90/425/EEG van de Raad van 26 juni 1990 inzake veterinaire en zoötechnische controles in het intracommunautaire handelsverkeer in bepaalde levende dieren en producten in het vooruitzicht van de totstandbrenging van de interne markt

Beknopte juridische studie van de maatschappelijke en therapeutische rol van het dier

JOSÉ-JAVIER PANIAGUA, JURIST EN VOORZITTER VAN DE FONDATION
EUROPÉENNE POUR LE DROIT DU VIVANT (FEDV)

"Meer dan ooit moeten we onze relatie met levende wezens en met dieren herzien. Willen we voor onze kinderen een beeld scheppen waarbij dieren als slaven worden behandeld? Of net het tegenovergestelde, waarbij we deze paardachtigen die ingezet worden voor attracties, beschouwen als gevoelige wezens die pijn en emoties voelen?" (Bernard Clerfayt, Brussels minister van Dierenwelzijn).

I. Inleiding De maatschappelijke en therapeutische rol van het dier: een actueel onderwerp

De eerste helft van het jaar 2020 en daarna zal de geschiedenisboeken ingaan als de periode waarin we geconfronteerd werden met de ergste pandemie van de moderne tijd.

Absolute prioriteit is gegeven aan de bescherming van de gezondheid van de burgers waardoor het welzijn en de bescherming van dieren en zelfs de ernstige klimaatproblematiek aan de kant werden geschoven, tenminste tot de crisis is bezworen.

De pandemie is echter nauw verbonden met de dierenwereld, zoals blijkt uit wetenschappelijk onderzoek naar de oorsprong van dit SARS-COV-2 coronavirus, en met de invloed van de vernietiging van ecosystemen.

Uit verschillende bronnen blijkt dat het slachten en consumeren van wilde, zelfs beschermde, dieren op de zogenaamd 'natte markten' van China, maar ook in Afrika, Latijns-Amerika en elders, zonder enige vorm van hygiëne of sanitaire maatregelen, een van de oorzaken is geweest van het opduiken en de verspreiding van het virus.

Het lijkt geen twijfel dat het sluiten van ongezonde markten voor beschermde of zelfs onbeschermde diersoorten over de hele wereld, te beginnen met China, een noodzakelijke maatregel zou zijn om de kans op verdere uitbraken van het coronavirus te verkleinen.

Maar tegelijkertijd zou deze maatregel ook de biodiversiteit kunnen beschermen en de ontbossing tegengaan, wat essentieel is voor een betere bescherming van het milieu.

De COVID-19-crisis heeft het risico van biodiversiteitsverlies aan het licht gebracht. De meeste pandemieën die de mens sinds het midden van de 20e eeuw hebben getroffen, zijn, zoals ook nu het geval is, veroorzaakt door zoönotische ziekteverwekkers die van dieren op mensen zijn overgegaan. Vandaag weten we dat het verlies van ecosystemen de oorzaak is van de meeste van deze overdrachten.

Door de klimaatverandering zijn sommige landen bovendien een voedingsbodem geworden voor steeds meer invasieve soorten die de biodiversiteit verminderen en een directe impact hebben op de sectoren van landbouw, veeteelt en bosbouw. Daarnaast veroorzaken ze ook gezondheidsrisico's. Europa moet dus krachtadiger optreden om de handel in wilde dieren en planten uit te roeien en uitheemse soorten te monitoren en te controleren.

De onderlinge afhankelijkheid tussen ecosystemen als geheel, de dierenwereld in het bijzonder en de mens blijkt ook uit het extra leed dat de bewoners van woonzorgcentra wordt aangedaan. Geïsoleerd van hun dierbaren, aan hun lot overgelaten ondanks de toewijding van het personeel, waren onze ouders en grootouders de zoenoffers van een samenleving in shock.

Voor veel mensen die hulpeloos en geïsoleerd in hun woning achterbleven, hebben dieren echter troost gebracht. Zeker bij ouderen boden dieren niet alleen gezelschap, maar ook de mogelijkheid tot contact met de buitenwereld tijdens hun dagelijkse wandelingen.

Ook in woonzorgcentra hadden zij het lijden kunnen verminderen, als hun aanwezigheid in deze instellingen toegelaten en veralgemeend zou geweest zijn. Op het eerste gezicht lijkt een dergelijke maatregel wenselijk, maar zou dit voor iedereen zo geweest zijn?

Deze aanwezigheid van dieren in woonzorgcentra is slechts één uiting van de steeds wijder verbreide activiteiten in België waarbij dieren een belangrijke maatschappelijke en therapeutische rol spelen.

Woonzorgcentra, centra voor psychotherapie of zoötherapie, paardentherapie, individuele consulten, geleidehonden of politiehonden: dieren maken deel uit van een groeiende multidimensionale sector die werkgelegenheid schept en inkomsten genereert.

De aanwezigheid van het dier als assistent van de mens kan namelijk talrijke en uiteenlopende vormen aannemen. Het is dan ook onnauwkeurig om zich strikt te beperken tot slechts één of zelfs twee sectoren, de sociale en de therapeutische sector. Wel is het zo dat de meeste activiteiten in een van deze twee groepen kunnen worden ondergebracht.

Om verwarring te vermijden, is het nuttig om te trachten de beroepen op te sommen waarin het dier een sociale of bemiddelende plaats inneemt tussen de beroepsbeoefenaar en de patiënt. Tegelijkertijd moeten wij trachten te verduidelijken of het om economische activiteiten gaat of, in sommige gevallen, om vrijwilligerswerk of openbare dienstverlening.

In een beperkte studie als deze kan de methodologie niet al te rigoureuus zijn. Het doel is de huidige situatie in België te evalueren wat betreft de aanwezigheid van zogenaamde 'therapiedieren' in verschillende sociologische en therapeutische contexten.

Tevens willen we onderzoeken in welke welzijns-, milieu- en ethologische omstandigheden deze dieren momenteel hun activiteiten ontplooiën. Er moet ook worden nagegaan of een verbetering van het ethische kader en het kader inzake dierenbescherming niet aan de orde is.

Tenslotte gaat het erom aan te geven in hoeverre deze voorwaarden al dan niet kunnen worden verbeterd door een formele, min of meer wettelijke aanvaarding van een statuut dat, zo niet rechten, dan wel "arbeidsvoorwaarden" erkent die meer respect tonen voor de aard van dieren als levende wezens met gevoel.

In een wereld die geschokt is door de crisis van COVID-19 is het niet mogelijk te spreken over de plaats van het dier als bemiddelaar, bezoeker, gezelschapsdier zonder, al is het maar summier, het huidige landschap van de aanwezigheid van dieren bij de meest kwetsbare mensen te schetsen, de verschillende mogelijkheden te onderzoeken om deze activiteiten te verbeteren, en ten slotte voorstellen voor de toekomst te doen.

II. Om uw weg te vinden in de verschillende begrippen en categorieën

Dieren nemen deel aan talrijke economische activiteiten in zeer uiteenlopende categorieën. We zullen er een paar opnoemen.

A. Werkdieren

Men zou kunnen zeggen dat het "werkende" dier per definitie het nutsdier is, ook al zijn in België de ploeg- of trekdieren of de herdershonden relicten uit het verleden geworden. Artikel 524 van het Belgisch Burgerlijk Wetboek is nog steeds van kracht: *"Voorwerpen die de eigenaar van een erf voor de dienst en de exploitatie van dat erf daarop geplaatst heeft, zijn onroerend door bestemming.*

Zo zijn de navolgende voorwerpen onroerend door bestemming, wanneer de eigenaar deze geplaatst heeft voor de dienst en de exploitatie van het erf : De aan het landbouwbedrijf verbonden dieren;... "

Dieren die met hun kracht, hun lichaam of hun aangeboren of aangeleerde capaciteiten deelnemen aan vrijetijdsbesteding, amusement of bewaking, leveren een economische activiteit die economische voordelen oplevert.

Het lijkt geen twijfel dat het begrip arbeid op deze activiteiten en de dieren die ze verrichten, kan worden toegepast.

Op dezelfde manier zou men kunnen zeggen dat de **bemiddelingsrelatie** tussen een dier, het centrum dat het heeft geadopteerd en opgeleid en de patiënt of de gevangene in een penitentiair centrum een werkrelatie in de strikte zin van het woord is.

Er is inderdaad een relatie van ondergeschiktheid of trouw van het dier, maar niet aan de directe begunstigde van zijn "werk", maar veeleer aan de persoon of de instelling die voor het dier verantwoordelijk voor is.

Volgens de Belgische arbeidswet wordt een arbeidsovereenkomst afgesloten tussen personen met rechtspersoonlijkheid. In de huidige stand van zaken van de wetgeving heeft een dier hooguit de juridische status van een levend wezen met gevoel (gewijzigd Burgerlijk Wetboek, ordonnantie van het BHG⁸⁷⁶ tot wijziging van de wet op de bescherming en het welzijn van dieren van 1986 of het Waalse Wetboek Dierenwelzijn).

De nieuwe formulering van de artikelen 524 en 528 van het Burgerlijk Wetboek, die dieren gelijkstelden met roerende of onroerende goederen, erkent nu immers de gevoeligheid van dieren, die voortaan zijn opgenomen in een nieuwe categorie "dieren", die wordt toegevoegd aan die van "personen" en goederen (*wijziging goedgekeurd door de Kamer op 30/01/2020, die in werking moet treden op 01/09/2021*⁸⁷⁷).

Dieren worden dus erkend als wezens met gevoel, die specifiek beschermd worden door de wetgeving inzake dierenwelzijn. Het stelsel van de goederen zal echter verder op hen worden toegepast, rekening houdend met de voorschriften inzake dierenbescherming.

Ten slotte wenste de Belgische wetgever zich aan te sluiten bij de Europese wetgeving, die in artikel 13 van het Verdrag van Lissabon (VWEU)⁸⁷⁸ erkent dat dieren wezens met gevoel zijn, ook al gaat deze erkenning gepaard met talrijke uitzonderingen.

Samenvattend zou men kunnen spreken van een werkrelatie met het dier vanuit filosofisch of existentieel oogpunt, maar niet vanuit juridisch oogpunt, althans niet bij de huidige stand van het recht in België.

De "therapiedieren" die het onderwerp van deze studie vormen, zouden het wettelijke statuut van gezelschapsdieren of huisdieren hebben, en niet van werkdieren of therapiedieren.

En toch, zoals Laurence Mollaret, vice-president belast met de tenuitvoerlegging van vonnissen bij het Tribunal de Grande Instance van Aurillac (Frankrijk), het zo mooi zegt:

"Dit werk van het dier, of dit werken van de gevangene aan zichzelf, teweeggebracht door de ontmoeting met het dier, heeft een impact die op veel belangstelling kan rekenen van de strafrechter en de penitentiaire administratie, en het is dan ook vreemd om artikel 717-13 van het Wetboek van Strafvordering over te nemen waarin wordt gesteld dat "de arbeidsrelaties van gedetineerden niet vallen onder een arbeidsovereenkomst", en om vast te stellen dat tijdens deze ontmoetingen wel degelijk een soort overeenkomst tot stand is gekomen tussen de gedetineerde en het bezoekende dier en dat er wel degelijk werkzaamheden hebben plaatsgevonden tussen deze twee wezens, van wie de ene niet langer van een aantal van zijn rechten kan genieten en de andere op grond van het geldende positieve recht nog niet kan genieten van de rechten van personen.

Het dier, waarvan de kracht wordt gebruikt om te trekken, zware lasten te verplaatsen of mensen te vervoeren, wordt het gemakkelijkst beschouwd als een werkdier; zijn fysieke arbeidskracht wordt rechtstreeks geëxploiteerd door zijn meester, door de onderneming, door het landbouwbedrijf enz. Het begeleidt de menselijke arbeid en verlicht ze. Hetgeen zijn werk produceert behoort tot de activa. Het is materieel, zichtbaar, kwantificeerbaar en meetbaar.

⁸⁷⁶Brussels Hoofdstedelijk Gewest

⁸⁷⁷Dossiënummer: 2020-02-04/16. Belgisch Staatsblad van 17/03/2020 pagina: 15753

⁸⁷⁸Artikel 13 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (geconsolideerde versie), PBEU nr. C 115 van 9 mei 2008, blz. 1: "Bij het formuleren en uitvoeren van het beleid van de Unie op het gebied van landbouw, visserij, vervoer, interne markt en onderzoek, technologische ontwikkeling en de ruimte, houden de Unie en de lidstaten ten volle rekening met hetgeen vereist is voor het welzijn van dieren als wezens met gevoel, onder eerbiediging van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen en gebruiken van de lidstaten met betrekking tot met name godsdienstige riten, culturele tradities en regionaal erfgoed"

Wat echter met de ‘diensten’ van een therapiedier? Is hiervoor de beheersing van bijzondere vaardigheden vereist? Wat zijn de competenties van dit dier? Zijn training? Wat is de invloed daarvan op de gedetineerden? Gaat het hier om werk? Om een prestatie? Een gekwalificeerde taak? Wat zou dan de status van dit werkende dier zijn en welke regels zouden zijn activiteit regelen?

*Op het eerste gezicht is dit een activiteit die, in tegenstelling tot de vorige, op het niveau van het zijn ligt. Het is immaterieel, onzichtbaar, niet-kwantificeerbaar en toch nuttig en tastbaar.*⁸⁷⁹

B. Dieren als vrijwillige bezoekers.

Als er geen sprake is van een arbeidsovereenkomst met het therapiedier, dan kunnen we misschien wel een vergelijking maken met de figuur van de bezoeker van hulpbehoevenden (bejaarden, gehandicapten) of de gevangenisbezoeker. Dit zijn mensen die hulp of bijstand geven aan burgers die lichamelijk of psychisch beperkt zijn of die van hun vrijheid beroofd zijn. Heel vaak zijn het familieleden of vrienden die dit werk op vrijwillige basis doen.

Dit betekent echter niet dat dit werk geen economische waarde heeft. Daarom voorziet de Staat in sommige landen in een geldelijke vergoeding die geen economische beloning als zodanig is, maar die het mogelijk maakt om de prestaties van degene die dit sociale werk verricht, althans gedeeltelijk, te belonen.

In België is de gevangenisbezoeker een onbezoldigde burger die een vergunning krijgt van het ministerie van Justitie. Het verzoek wordt ingediend door een dienst die erkend is door de Franse Gemeenschap van België (Fédération Wallonie-Bruxelles) of door de GGC (Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie) waarvan hij lid is of door een vereniging die verbonden is aan de strafinrichting waar hij zijn bezoeken aflegt. Het werk als bezoeker wordt verricht in het kader van de diensten voor justitieel welzijnswerk waaraan eenieder is verbonden.

Bij projecten die bestaan uit ontmoetingen tussen gedetineerden en honden tijdens korte individuele sessies of kleine groepsessies is het mogelijk om kwaliteiten (welwillendheid, onbevooroordeeldheid, beschikbaarheid) en voordelen (openheid, erkenning, genegenheid) op te merken die vergelijkbaar zijn met die van menselijke bezoekers, maar die deze keer gekozen zijn vanwege hun dierlijke karakter.

C. Het proefdier: overeenkomsten en verschillen met dieren die een therapeutische functie vervullen.

Hoewel provocerend gezien het lijden dat zij ondergaan, zouden sommigen zeggen dat het doel dat met het gebruik van dieren in een laboratorium wordt nagestreefd, altruïstisch kan zijn, althans in sommige gevallen, in die zin dat de nagestreefde resultaten moeten dienen om de gezondheid of de levensomstandigheden van andere levende wezens, menselijk of niet-menselijk, te verbeteren.

Dieren die door universiteiten of medische laboratoria uit speciale fokkerijen, asielen of kennels worden gehaald, moeten qua gezondheid en karakter een aantal kenmerken vertonen die doen denken aan de voorwaarden die gesteld worden voor therapiedieren of sociale dieren.

Natuurlijk wordt hen niet gevraagd of hun levensdoel erin bestond hun lichaam vrijwillig ter beschikking te stellen van de wetenschap of te leven in omstandigheden die meer of minder bevorderlijk zijn voor hun welzijn. Maar is dat dan wel het geval bij honden die worden opgeëist door de politie of bij dieren die hun dakloze metgezellen tegen wil en dank helpen bij het bedelen?

⁸⁷⁹Revue semestrielle de droit animal (RSDA) tweede helft van 2019. Tribune contradictoire “L’animal en médiation, un travailleur ?” Laurence MOLLARET Vice-présidente chargée de l’application des peines Tribunal de Grande Instance d’AURILLAC

D. Het therapiedier

Wat wordt bedoeld met dierondersteunde interventies in de geestelijke gezondheidszorg en de psychiatrie?

Definitie van de vereniging Résilienfance⁸⁸⁰ : *"Therapie met dieren is een preventieve of therapeutische hulprelatie waarbij een gekwalificeerde beroepsbeoefenaar, die zich betrokken voelt bij mens én dier, een actief therapiedier introduceert bij een begunstigde.*

Deze relatie, die in se een driehoeksrelatie is, is gericht op het begrijpen en onderzoeken van de interacties die op elkaar worden afgestemd binnen een specifiek projectkader. Onder "afstemming" en "afgestemde interacties" verstaan wij een aanpassing van gedragingen, emoties, affecten en ritmes van handelingen. "

*Voor deze vereniging "behoort dierondersteunde therapie tot een nieuw specifiek disciplinair gebied, dat van de interacties tussen mens en dier, ten voordele van elk van hen, waarbij elkeen zijn middelen voor de andere aanwendt (elke wederzijdse beïnvloeding tussen een mens en een dier **ten voordele van beiden**)".*

Dit is een van de vele definities, maar ze stelt ons in staat om de grondbeginselen van deze therapie te begrijpen: een helpende relatie, een onderlinge relatie tussen een dier en een mens, een wisselwerking binnen een kader en wederkerige voordelen.

Hieraan moet nog de maatschappelijke of therapeutische rol van het dier worden toegevoegd, dat wordt erkend voor zijn specifieke kenmerken en dat door zijn bemiddelend gedrag een katalysator en een factor van sociale integratie wordt.

E. Het dierenwelzijn: een overzicht van de toepasselijke wetgeving

Welke bepalingen zouden, bij de huidige stand van de wetgeving, van toepassing zijn op therapiedieren in België?

Beginnend van het meest algemene tot het meest specifieke, is het interessant om enkele basisbegrippen op internationaal, Europees en Belgisch (federaal en regionaal) niveau in herinnering te brengen.

1. Op internationaal niveau

De Wereldorganisatie voor diergezondheid (OIE) definieert dierenwelzijn als volgt:

"Volgens de [gezondheidscode voor landdieren](#) van de OIE wordt onder dierenwelzijn verstaan ": de "fysieke en mentale toestand van een dier in relatie tot de omstandigheden waarin het leeft en sterft".

*In de leidende beginselen van de OIE voor het welzijn van **landdieren** wordt verwezen naar de "vijf fundamentele vrijheden". Deze vijf universeel erkende vrijheden, die in 1965 zijn geformuleerd, beschrijven de verwachtingen van de samenleving ten aanzien van de leefomstandigheden van dieren wanneer zij onder de hoede van mensen staan, namelijk:*

- *vrij zijn van honger, dorst en ondervoeding,*
- *vrij zijn van angst en chronische stress,*
- *vrij zijn van fysiek of thermaal ongerief,*
- *vrij zijn van pijn, verwonding en ziektes, en*
- *vrij zijn om het natuurlijke gedrag van zijn soort te vertonen. "*

2. Europa

⁸⁸⁰<https://www.resilienfance.org/>

Het Europees Parlement heeft in 2017 een studie gepubliceerd over "Dierenwelzijn in de Europese Unie"⁸⁸¹.

Het begrip welzijn moet duidelijk worden onderscheiden van de rechten van dieren die aan een individueel dier kunnen worden toegekend als een subject met een speciaal belang dat moet worden erkend en beschermd.

De behoefte aan welzijn zal waarschijnlijk wetenschappelijk worden gedefinieerd, met als uitvloeisel een ethische waardering wat betreft dieren, menselijk en niet-menselijk, als morele wezens met een intrinsieke waarde. Op basis van nauwkeurige wetenschappelijke gegevens is het mogelijk beslissingen te nemen of te komen tot een ethisch of juridisch kader waarin wordt verwezen naar de drempel van welzijn die door de wet moet worden opgelegd.

In deze studie is er een eerste benadering van het begrip welzijn:

“Rekening houdend met de uitspraak van Hughes (1982) waarin hij stelde dat dierenwelzijn betekent dat een dier in harmonie leeft met zijn omgeving, heeft Broom (1986)⁸⁸² de volgende definitie van welzijn voorgesteld: ‘het welzijn van een individu (opgevat als elk dier afzonderlijk beschouwd) is zijn toestand bekeken vanuit zijn pogingen om zich aan te passen aan zijn omgeving. Deze definitie werd verder ontwikkeld in een reeks publicaties (Broom 1988, 1991a, b⁸⁸³, Broom and Johnson 1993⁸⁸⁴). De term welzijn heeft betrekking op dieren, inclusief mensen, maar niet op planten of levenloze voorwerpen. In het Engels wordt de term “welfare” gebruikt in plaats van zijn synoniem “well-being”, dat soms als minder wetenschappelijk wordt beschouwd. “Welfare” is dus de klassieke wetenschappelijke en juridische term.”

In de studie wordt gepleit voor een algemene wetgeving inzake dierenwelzijn op EU-niveau en voor een meer specifieke wetgeving voor bepaalde diersoorten en dus, waarom niet, voor bepaalde categorieën zoals het therapiedier of het dier dat een sociale functie vervult.

Zoals hierboven vermeld, is dierenwelzijn een waarde die is vastgelegd in artikel 13 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VEU), waarin staat dat de Unie en de lidstaten in hun beleid rekening moeten houden met "dieren als wezens met gevoel".

Andere meer specifieke Europese bepalingen, zoals de Richtlijn 2010/63/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 september 2010 betreffende de bescherming van dieren die voor wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt, zijn gericht op de bescherming van het welzijn van dieren, zoals laboratoriumdieren. De meeste dieren die door de mens op het grondgebied van de Unie worden gehouden, worden echter niet door deze wetgeving beschermd.

In de communautaire wetgeving inzake de voorwaarden voor het welzijn van landbouwhuisdieren zijn minimumnormen vastgelegd. De nationale regeringen van hun kant, kunnen strengere regels opleggen, mits deze verenigbaar zijn met de bepalingen van het Verdrag.

In de verschillende verslagen van de Europese Rekenkamer is geconstateerd dat er een grote discrepantie bestaat tussen de welzijnswetgeving en de toepassing ervan door de lidstaten.

Een kort voorbeeld uit het verslag van 2018⁸⁸⁵: *“Om te beoordelen in hoeverre de lidstaten gevolg hebben gegeven aan de aanbevelingen van de Commissie, hebben wij de controleverslagen van de Commissie over dierenwelzijn voor 2012 tot en met 2015 voor de vijf door ons bezochte lidstaten onderzocht, evenals de bijbehorende actieplannen en de opvolging daarvan. Wij hebben vastgesteld dat deze lidstaten bijna de helft van de aanbevelingen van de Commissie in twee jaar of minder hebben uitgevoerd. **De lidstaten hebben aan sommige aanbevelingen slechts traag gevolg gegeven en er zijn nog steeds onopgeloste problemen.**”*

⁸⁸¹[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583114/IPOL_STU\(2017\)583114_FR.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583114/IPOL_STU(2017)583114_FR.pdf)

⁸⁸²Broom, D. M., 1986, Indicators of poor welfare. *British Veterinary Journal*, 142, 524-526.

⁸⁸³Broom, D. M., 1991 a, Animal welfare: concepts and measurement. *Journal of Animal Science*, 69, 4167-4175. Broom, D. M., 1991 b, Assessing welfare and suffering. *Behavioural Processes*, 25, 117-123.

⁸⁸⁴Broom, D. M., et Johnson, K. G., 1993 (herdrukt met correcties in 2000), *Stress and Animal Welfare*. Springer International.

⁸⁸⁵Speciaal verslag nr. 18 “Dierenwelzijn in de EU: het dichten van de kloof tussen ambitieuze doelstellingen en praktische uitvoering”. Europese Rekenkamer 2018.SR_Animal_Welfare_NL_PDF

3. België

a. Het federale niveau

De Grondwet bevat geen bepalingen die van toepassing zijn op dieren. Tijdens de vorige legislatuur is echter in april 2017 een voorstel tot herziening van artikel 7 bis van de Grondwet ingediend⁸⁸⁶. Het voorstel is bedoeld als aanvulling op artikel 7bis van de Grondwet, waarin duurzame ontwikkeling in de huidige versie als een politieke doelstelling is vastgelegd.

Het doel van het wetsontwerp was duidelijk te maken dat **ook** de overheid, d.w.z. de federale staat, de gemeenschappen en de gewesten, **zorg moet dragen voor het welzijn van dieren**. Dit beginsel zou aldus als een **politieke doelstelling** in de Grondwet worden verankerd.

Een van de belangrijke uitspraken die deel uitmaakten van het ontwerp was de volgende: "Dat dieren beschermd moeten worden omwille van hun eigen belangen, is een opvatting die vrijwel iedere burger deelt. In onze samenleving is er terecht bezorgdheid en aandacht voor het dier als wezen op zich, als wezen met een eigen bestaan. Dit kan gezien worden als het gevolg van de vooruitgang van onze samenleving. " *Dieren nemen ook een steeds belangrijker plaats in onze samenleving in, onder andere door hun positieve invloed op de ontwikkeling van kinderen, door de steun die zij vormen voor eenzamen, zieken, ouderen of mensen met een handicap, enz.*"

Dieren hebben in de geesten van vele mensen reeds een aparte plaats ingenomen. Een plaats die zich tussen de mens enerzijds en de "gewone zaken" anderzijds bevindt. Het is dan ook verantwoord dat deze evolutie ook veruitwendigd wordt in een aanpassing van de regelgeving, met andere woorden dat de overheid daarvoor een kader uitwerkt. "

Zoals hierboven reeds werd vermeld, erkent de gewijzigde tekst van het Belgisch Burgerlijk Wetboek, waarin dieren worden vermeld en hun wettelijke regeling wordt vastgelegd, het dier als een levend, gevoelig en bewust wezen, maar stelt de wettelijke regeling gelijk aan die van de roerende goederen.

Het eigendomsrecht dat inherent is aan goederen, houdt echter een absolute en onbeperkte toe-eigening in, terwijl de wettelijke regeling bij dieren per definitie beperkingen zou moeten inhouden (recht op afbeelding, bescherming in het eigen belang van het dier tegen mishandeling en wreedheden, zelfs wanneer deze clandestien worden uitgevoerd door diegene die men werktuiglijk hun eigenaar zou kunnen blijven noemen, belang van het dier in geval van echtscheiding van hun "eigenaars").

b. Het gewestelijk niveau

Sinds 2014 zijn alle bevoegdheden op het gebied van dierenwelzijn geregionaliseerd. De federale wet van 14/08/1986 is nog steeds van toepassing, onverminderd de specifieke wijzigingen die de gewesten hebben aangebracht op basis van hun nieuwe bevoegdheden.

Hieronder worden de wettelijke bepalingen opgesomd die van invloed kunnen zijn op de dieren die een sociale en therapeutische rol spelen, in het bijzonder de bemiddelingsdieren, waarop deze studie betrekking heeft.

b1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

De wet van 14/08/1986 betreffende de bescherming en het welzijn van dieren erkent voortaan "dieren als levende wezens met gevoel, eigen belangen en waardigheid, die bijzondere bescherming genieten" na de goedkeuring van de ordonnantie betreffende de erkenning van het specifieke statuut voor het dier van 06/12/2018⁸⁸⁷

Het Brussels Gewest wil het wettelijke kader voor de bescherming en het welzijn van de dieren die aanwezig zijn op zijn grondgebied, moderniseren. Het heeft een publieke raadpleging georganiseerd in het

⁸⁸⁶Belgische Senaat 6-339/1. Sessie 2016-2017. Herziening van artikel 7 bis van de Grondwet. 25 april 2017

⁸⁸⁷6 december 2018. Ordonnantie tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren houdende erkenning van het specifiek statuut voor het dier.

kader van de uitwerking van een overzicht van maatregelen die van toepassing zijn inzake de bescherming van het dierenwelzijn, dat de vorm van een wetboek zou krijgen.

b2. Waals Gewest

Waalse dierenwelzijnswetgeving goedgekeurd door het Waalse parlement op 4 oktober 2018⁸⁸⁸

b3. Vlaams Gewest

Net als in het Brussels Gewest wordt er gewerkt aan een wetboek voor dierenwelzijn. Naar het voorbeeld van de andere gewesten werd de Vlaamse Raad voor Dierenwelzijn opgericht in 2016. Hij bestaat uit maximaal 19 leden die verschillende sectoren vertegenwoordigen (dierenartsen, wetenschappelijk experts, vereniging voor dierenbescherming, asiel, landbouw, etc.).

Dit zijn enkele voorbeelden uit de maatregelen die reeds werden goedgekeurd of momenteel worden uitgewerkt: de onnodige obstakels voor het fokken van en de handel in assistentiehonden en honden voor de politie en het leger wegwerken; de verplichte sterilisatie van katten; de strengste juridische regels voor de handel in honden en katten, alsook maatregelen tegen de slechte praktijken van dierenwinkels en intensieve kwekers van honden; de invoering van de positieve lijst van reptielen; de verplichte beschutting voor grazers en de verhoging van de maximale gevangenisstraffen van 6 maanden naar 18 maanden in geval van dierenmishandeling.

4. Verschillende categorieën van activiteiten waarbij dieren een sociale of therapeutische rol spelen:

- Therapiedieren in de gevangenis: honden, katten, papegaaien, enz.
- Therapiedieren in woonzorgcentra: honden, katten, vogels
- Assistentiedieren voor gehandicapten: paarden, honden
- Dieren die daklozen (thuislozen) vergezellen: honden, katten
- Geleidedieren: blindegeleidehonden
- Dieren voor opsporing: slachtoffers van rampen (brandweer, politie, civiele bescherming)

Equithérapie of hippotherapie

- Dierondersteunde therapie van patiënten die psychotherapie ondergaan
- Therapiedieren voor ziekenhuispatiënten (kinderen)

III. Wat is het voordeel voor het dier indien ‘bemiddeling’(ondersteuning) als een economische activiteit wordt erkend?

De gevallen waarin de arbeidsomstandigheden van dieren het dichtst bij normale economische activiteiten liggen, zijn geleidehonden, honden en paarden die bij de politie en het leger werken, en dieren die "in dienst" zijn in centra voor psychologische bijstand.

Volgens de definitie van de OIT verwijst "de term **economische activiteit** (een begrip dat in de nationale rekeningen wordt gebruikt) naar "*productie-, distributie- en dienstenactiviteiten*" waarbij sprake is van commercieel handelsverkeer en soms niet-commercieel verkeer. "

⁸⁸⁸Decreet betreffende het Waalse Dierenwelzijnswetboek van 4 oktober 2018(1) (B.S.). 31/12/2018)

De **sociale economie** of de **sociale en solidaire economie (SSE)** is de tak van de economie die ondernemingen en organisaties (coöperaties, NPO's, mutualiteiten, verenigingen of stichtingen) samenbrengt die ernaar streven economische activiteit en sociale gelijkheid met elkaar te verzoenen.

De deelname van het dier als ondersteuning bij een van de bovengenoemde activiteiten wordt op zichzelf niet als een economische activiteit beschouwd, ook al maakt het deel uit van een zakelijke dienst, zoals die welke wordt verleend door een hond die in een psychologische zorginstelling werkt of door een paard in een manege voor gehandicapten.

Geen van deze kanalen beschouwt deze deelname als een dienst die moet worden geboekt of begroot.

Wat is het juridische statuut van een dier dat in België momenteel aan een economische activiteit deelneemt?

Dit is het geval voor waakhonden op een bouwterrein, een herdershond, laboratoriumdieren, circusdieren, tuin- of dierentuindieren, maneges.

Laten we een voorbeeld nemen waarbij de economische activiteit onmiskenbaar lijkt: dit is het geval in een manege. Het gaat ongetwijfeld om een economische activiteit waarbij de eigenaar van de manege een dienst verleent aan zijn klanten bestaande in het aanbieden van rijlessen in ruil waarvoor hij van zijn klanten een economische tegenprestatie ontvangt. Het paard speelt een sleutelrol in deze activiteit, aangezien de ruiter de les zittend op de rug van het paard zal krijgen.

Het paard brengt zijn aanwezigheid en kracht in ruil waarvoor het normaal gesproken wordt gehuisvest, gevoed en verzorgd.

Een manegepaard wordt beschermd door de regels inzake dierenwelzijn die zijn vastgesteld in de Wet van 1986, het Veldwetboek en andere federale bepalingen. Aangezien dierenwelzijn sinds 2014 een regionale bevoegdheid is, zou een paard in Wallonië door de Waalse dierenwelzijnswetgeving worden beschermd zoals elk ander dier dat onder deze wetgeving valt. Daarom moet de eigenaar van het paard zorgen voor **“voeding, verzorging en onderdak of huisvesting die passen bij de aard, de behoeften, de gezondheid, de ontwikkeling, de aanpassing of de domesticatie van het paard.** “Zo moet elk dier dat in een weide wordt gehouden, beschikken over een natuurlijke of kunstmatige schuilplaats die het kan beschermen tegen wind, zon of regen.

Zo wordt een manegepaard door de bepalingen van de Waalse wetgeving op dezelfde wijze beschermd als een hond die bij de politie werkt of een kat die deel uitmaakt van een project om de bewoners van een woonzorgcentrum een beetje gezelschap of fysiek contact te bieden.

Of de dienstverlening door de voor het dier verantwoordelijke persoon al dan niet als een economische activiteit wordt erkend, verandert niets aan de bescherming die de wet aan deze dieren biedt.

Het werkingsgebied van de wet dekt de kat in kwestie immers op dezelfde wijze, ongeacht of haar aanwezigheid in het woonzorgcentrum plaatsvindt in het kader van een vereniging die op vrijwillige basis werkt, dan wel in het kader van een vereniging die vraagt om voor haar diensten te worden vergoed, ook al kan men in het laatste geval spreken van een economische activiteit.

Anderzijds wordt in het door de voormalige minister voor Dierenwelzijn, de heer Carlo di Antonio, ondertekende edito van de Waalse wet verklaard dat de wet tot doel heeft de bescherming en het welzijn van dieren te waarborgen door onder meer rekening te houden met de rol die een dier in de samenleving speelt:

“Ze heeft tot doel de bescherming en het welzijn van dieren te waarborgen, rekening houdend met hun fysiologische en ethologische behoeften, en met hun rol in de samenleving en het milieu.”

Artikel D.2, lid 1, van de normatieve tekst zelf verwijst veeleer naar het beleid van de regering, die onder meer rekening zou houden met **“de rol die zij (de dieren) spelen in de samenleving en het milieu”**.⁸⁸⁹

Het lijkt niet te gewaagd om uit de formulering van dit artikel, en dan vooral uit het woord "met name", af te leiden dat de Waalse regering voornemens is de beginselen van de wet in bepaalde gevallen op

⁸⁸⁹ “Art. D.2. § 1. Het Waals Gewest voert een beleid dat gericht is op de bescherming en het welzijn van dieren, waarbij met name rekening wordt gehouden met hun fysiologische en ethologische behoeften en met hun rol in de samenleving en het milieu.”

een meer ambitieuze wijze in haar beleid om te zetten. Het doel zou zijn te garanderen dat wordt voldaan aan de fysiologische en ethologische behoeften van dieren die een sociologische of therapeutische rol spelen in de Waalse samenleving.

Temeer daar in paragraaf 3 wordt bepaald dat in de beschikkingen en regelingen van het Waals Gewest rekening moet worden gehouden met de richtsnoeren van artikel D.2, waaronder uiteraard de richtsnoeren betreffende de rol van dieren in de samenleving⁸⁹⁰

Als de bescherming en het welzijn van dieren in Wallonië moeten worden gewaarborgd met inachtneming van hun behoeften en hun rol in de samenleving, komt dit erop neer dat een specifieke bescherming moet worden gegarandeerd voor dieren die ondersteunende sociale of therapeutische taken vervullen. Het is dus mogelijk en wenselijk dat de regering initiatieven neemt (beschikkingen of regelingen) die een betere bescherming bieden aan dieren die betrokken zijn bij dergelijke activiteiten, ongeacht of deze economisch of vrijwillig zijn.

De thans geldende wettelijke bescherming raakt snel achterhaald in het licht van wetenschappelijke ontdekkingen over de gevoeligheid van dieren en hun behoefte aan een bevredigend leven. Een paard dat het grootste deel van zijn tijd in een ziekenhuis zou doorbrengen opdat de patiënten baat zouden kunnen hebben bij zijn aanwezigheid (zoals wij reeds in Frankrijk hebben gezien in een geval dat via sociale netwerken is verspreid), lijkt inderdaad niet te kunnen genieten van een aangepaste omgeving voor zijn ontwikkeling. Zo kan ook een hond die urenlang roerloos naast zijn baasje op straat zou moeten bedelen, nauwelijks een gelukkig dier zijn.

Dit betekent niet dat deze activiteiten moeten worden opgegeven en dat het kind met het badwater moet worden weggegooid, maar dat ze zodanig moeten worden gereguleerd dat aan alle biologische behoeften van de dieren wordt voldaan.

De vraag die moet worden gesteld is: **hoe kunnen de samenleving en de overheid op deze nieuwe situaties reageren** om rekening te houden met het welzijn en alle ethologische behoeften van deze dieren die zich inspinnen om nuttig te zijn voor de mens?

Als een eerste bijdrage tot verdere bezinning moeten drie verschillende denksporen worden voorgesteld, die afzonderlijk of geleidelijk als een geheel van elkaar aanvullende maatregelen kunnen worden verwezenlijkt:

- Een aanzienlijke verhoging van de bestaande middelen om de reeds geldende normen doeltreffender te handhaven
- Een ethisch en beschermend kader in elke activiteitensector
- Aangepaste wetgeving voor sociale en therapeutische rollen

1. Een aanzienlijke verhoging van de bestaande middelen om de reeds geldende normen doeltreffender te handhaven

Als eerste stap zou de toewijzing van personeel en budgettaire middelen voor de handhaving van de geldende wetgeving reeds zorgen voor het garanderen van het welzijn en de **bescherming** van dieren die deelnemen aan sociale en therapeutische activiteiten, waaronder dierondersteunde therapie;

2. Een ethisch of beschermend kader in elke activiteitensector

Niet alle hier besproken activiteiten zijn hetzelfde en de rol die elk dier speelt heeft dan ook verschillende kenmerken die een aan elke sector aangepast beschermingsniveau vereisen.

Even een voorbeeld. Een hond die zijn activiteit met zijn baas-psycholoog tijdens een individueel consult uitvoert, zal redelijkerwijze geen specifiek beschermend kader nodig hebben. Het risico van ontsporing zal voor diezelfde hond groter zijn in het kader van een gevangenis waardoor in principe ethische maatregelen dienen te worden genomen voor een grotere geruststelling.

⁸⁹⁰ " § 3. Alle beschikkingen en regelingen die onder de bevoegdheid van het Waals Gewest vallen op het gebied van dierenwelzijn, moeten in overeenstemming zijn met de richtsnoeren van dit artikel. "

Het hangt er natuurlijk allemaal vanaf hoe de activiteit plaatsvindt. Natuurlijk is de situatie verschillend voor dieren die permanent in de gevangenis leven, dan wanneer zij alleen op bezoek komen in de gevangenis.

De interne reglementen van de penitentiaire centra geven niet veel informatie over de mogelijkheid om dieren in de gevangenis te hebben: ofwel mag de gedetineerde zijn eigen huisdier hebben en ervoor zorgen, ofwel is de aanwezigheid van dieren verboden.

In andere gevallen worden projecten met therapiedieren onder bepaalde voorwaarden door de directie van de gevangenis aanvaard.

Zo kunnen in de vrouwengevangenis van Berkendael (Vorst-Brussel) vier katten vrij rondlopen en door de gevangenen worden aangehaald zonder dat zij echter toegang hebben tot de cellen, terwijl de dieren worden gevoed door de ambtenaren die namens de gevangenis voor hen verantwoordelijk zijn.

Andere instellingen hebben boerderijen met koeien (Saint-Hubert) of kippen (Dinant) waar gedetineerden die dat wensen dagelijks voor de dieren kunnen zorgen.

Er zijn ook gevangenispenitentiën die vogels (Doornik), parkieten (Namen, Bergen) of papegaaien (Bergen) van gedetineerden toelaten in hun cel.

De introductie van dieren in gevangenispenitentiën lijkt vooral een positieve bijdrage te leveren aan het verminderen van spanningen, het helpen van gedetineerden in hun relatie met het personeel en aan hun re-integratie. Dit laatste moet het onwrikbare doel van de detentie in de gevangenis blijven, althans daarin voorzien de wetten die ten uitvoer worden gelegd door de autoriteiten die verantwoordelijk zijn voor het gevangeniswezen.

Hoewel de positieve invloed van therapiedieren op de relationele dynamiek van mensen in de gevangenis op het eerste gezicht voor de hand lijkt te liggen, bestaan er in België voor zover wij weten geen sluitende studies over deze kwestie.

In Frankrijk zijn er therapeutische projecten met paarden geweest, zoals het programma "des Camargues et des hommes", dat een interessante praktijk voorstelt om het gevangenispersoneel te helpen bij het werken aan het probleem van de sociale band met de gedetineerde en zo zijn of haar re-integratie in de samenleving voor te bereiden⁸⁹¹

Wat het ethische kader betreft, is de aanwezigheid van personeelsleden geruststellend, ook al zijn zij er niet om de bewegingen te beheren, de goede orde te verzekeren of toezicht te houden op de gedetineerden, maar om hen te begeleiden bij deze ontmoeting met de paarden en hen bij te staan in geval van moeilijkheden.

We voegen hieraan toe dat equithérapie geen wondermiddel is en dat "slechts" 13,4% van de deelnemers aan het programma zegt dermate gefascineerd te zijn door het paard dat zij de aanwezigen negeren en zich uitsluitend op het dier concentreren. Dat betekent dus dat een groot percentage de ervaring niet zo positief beleeft en dat een ethisch en beschermend kader noodzakelijk kan zijn.

Tot dezelfde conclusie komen we in het geval van het bezoekproject in de gevangenis van Aurillac (Frankrijk) in het kader van de in 2019 door Jean-Philippe Artigue, therapiedierbegeleider en zelfstandig ondernemer, in het leven geroepen overeenkomst met het centrum voor voorlopige hechtenis waarbij gedurende een van tevoren vastgestelde periode welomschreven prestaties worden aangeboden. Een hond, Falck, en een parkiet, Choubi, die een of andere vorm van training hebben ondergaan, ontmoeten gedetineerden die ermee hebben ingestemd aan het programma deel te nemen tijdens sessies van 20 minuten per gedetineerde, in een tempo van drie gedetineerden per ochtend, eenmaal per maand. Geïsoleerde en/of gewelddadige gedetineerden zijn uitgekozen om aan dit programma deel te nemen.

Het doel van de overeenkomst is ook om onder meer burgerlijke aansprakelijkheidsrisico's in geval van een incident te voorkomen. Falck toonde echter nooit enige terughoudendheid tegenover de gedetineerden en alle geïnterneerden die hij ontmoette, gedroegen zich zeer goed tegenover hem⁸⁹²

⁸⁹¹L'Observatoire nr. 85/2015. "Préparer la réinsertion sociale des personnes incarcérées. Quels apports de la médiation équine ?" p. 53

⁸⁹²Tribune contradictoire "L'animal en médiation, un travailleur ?" Laurence MOLLARET Vice-présidente chargée de l'application des peines Tribunal de Grande Instance d'AURILLAC

Een tweede voorbeeld. Waarom zou een ethisch kader noodzakelijk zijn in het geval van coaching of persoonlijke ontwikkeling?

Coaching wordt gedefinieerd als een reeks technieken om mensen in moeilijkheden een tweede adem te geven of om iemand in een delicate situatie of periode verlichting te brengen. Zo helpt educatieve coaching een kind of tiener te ondersteunen die voortijdig van school gaat of gewoonweg geen zelfvertrouwen of methodologie heeft voor zijn werk.

Tijdens coaching biedt het therapiedier door zijn aanwezigheid de persoon de kans om opnieuw energie op te doen om zijn weg te vervolgen en te komen tot zelfverwezenlijking, welzijn en persoonlijke ontwikkeling. Een dier helpt het kind door zijn aanwezigheid opnieuw plezier en rust vinden in het leren. De aanwezigheid van een hond kan vertrouwen geven en een kind of tiener in staat stellen zich te situeren, zowel tegenover zichzelf als tegenover het werk dat hem wordt gegeven.

Er zijn verschillende soorten hulp en begeleiding. Een van die in België voorgestelde technieken combineert de technieken van de "canotherapie (therapie met honden)" met die van coaching wat neerkomt op het vergemakkelijken van het herstel van iemands persoonlijke hulpbronnen door het contact met honden.

Het doel is te werken aan leiderschap, assertiviteit, stressmanagement, communicatie, relationele patronen of destructief gedrag onder leiding van de coach en met ondersteuning van het dier, individueel of in groepsverband. Het gaat hier dus om een duidelijk economische activiteit binnen de sector persoonlijke ontwikkeling.

Dergelijke activiteiten berusten op de filosofie dat de regels en verplichtingen die deze beroepen en de relaties tussen degenen die ze uitoefenen, de therapiedierbegeleiders en het publiek, gebaseerd moeten zijn op zorg en respect voor de behoeften van alle deelnemers, zowel menselijke als niet-menselijke. Zoals bij elke economische activiteit waarbij het dier deel uitmaakt van de aan klanten aangeboden diensten, bestaat ook hier het risico op ontsporing.

Het zou uiteraard niet erg serieus zijn om op basis van deze geringe empirische en observationele elementen zelfs maar voorzichtige conclusies te trekken, maar ze geven ons wel aanwijzingen over situaties waarbij een kader voor de bescherming van dieren bij dierondersteunde interventies niet mag worden uitgesloten.

Zelfs al zou het alleen maar gaan om een flexibel kader met bepalingen die niet alleen de fysieke integriteit waarborgen van de dieren die aan dergelijke activiteiten deelnemen, maar die ook zorgen voor betere omstandigheden op het vlak van welzijn en bescherming in soms buitengewone situaties in vergelijking met een normaal levenspatroon.

3. Aangepaste wetgeving

In België leeft een politiehond in de voor hem bestemde politievoorzieningen. Hij wordt gevoed door de mensen die met deze taak zijn belast, krijgt diergeneeskundige zorg en heeft recht op enkele uren wandelen en recreatie per dag. Deze dieren behoren tot de openbare politiedienst op dezelfde wijze als voertuigen of oproeruitrusting.

Tot voor enkele maanden werden deze dieren beschouwd als zaken volgens het Burgerlijk Wetboek, vandaag worden zij erkend als wezens met gevoel, hoewel zij onderworpen zijn aan het stelsel van de goederen, en toch ontvangen zij soms militaire eerbewijzen of onderscheidingen.

Het ligt voor de hand dat zij dichter bij hun menselijke teamgenoten staan dan laatstgenoemden bij hun dienstauto, en dat **de erkenning van een specifiek juridisch statuut** deel zou kunnen uitmaken van een nieuwe evolutie van het Belgische recht.

Dat is niet zo extravagant wanneer we zien dat het Noorse Hoogerechtshof heeft geoordeeld dat een hond moet worden beschouwd als een assistent bij de uitoefening van een openbare dienst.

Bij de huidige stand van zaken worden deze dieren, die hun leven riskeren of andere die uiterst gevoelig werk doen, zoals degenen die in centra voor psychologische bijstand werken, in principe beschermd door wetten die hun welzijn garanderen en misbruik bestraffen. En niets anders.

IV. Individuele en collectieve ondersteuning

Gehandicapten, invaliden en ouderen hebben met elkaar gemeen dat zij worden uitgesloten van bepaalde aspecten van het leven waaraan gezonde volwassenen wel deel hebben. En toch, zoals professor Corinne Peluchon duidelijk stelt, "(...) *de banden die wij smeden met dieren, en politieke participatie geven inhoud aan capaciteiten die aspecten van het bestaan uitmaken waardoor een mens zich kan ontplooien.*"⁸⁹³

A. individuele ondersteuning: voor personen die psychologische hulp nodig hebben (gezondheidswerkers, psychologen); voor personen met een handicap (autistische kinderen, blinde kinderen)

Nu de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek tot een zekere bewustwording hebben geleid met betrekking tot de erkenning van dieren als wezens met gevoel en bewustzijn die in staat zijn om plezier en pijn te voelen, in eerste instantie van de publieke opinie en vervolgens van de wetgevers, lijkt de tijd rijp voor de overgang naar een andere fase in de evolutie van de betrekkingen tussen mensen en niet-mensen.

De aanspraak op erkenning van de rechtspersoonlijkheid van dieren, en zelfs van bepaalde subjectieve rechten, is sinds enige tijd het stadium van de spot voorbij en heeft plaatsgemaakt voor een debat over ideeën, ook op juridisch gebied.

De laatste twintig jaar of zo is de aanwezigheid van een dier in het kantoor van een psycholoog of psychotherapeut betrekkelijk vertrouwd geworden. Momenteel bestaat er echter geen wettelijk kader voor de aanwezigheid van zogenaamde ondersteunende dieren in een therapeutische of psychologische omgeving.

Er zijn talrijke gevallen. Het kan een klein hondje zijn dat helpt de band tussen de beroepsbeoefenaar en de patiënt te vergemakkelijken. Dit is het geval voor psychologen die gespecialiseerd zijn in het helpen van mensen die het plotselinge verlies van een dierbare hebben meegemaakt, vooral kinderen die de verdwijning van een ouder hebben meegemaakt en geschokt zijn door de plotselinge afwezigheid van een onvervangbare menselijke referentie in hun leven.

De aanwezigheid van een dier kan de relatie professional-patiënt vergemakkelijken, maar men moet voorzichtig blijven. Zoals psychologe Sophie Buyse zegt:

"De introductie van een dier zoals een hond of een kat bij de behandeling kan worden ervaren als de inbreng van een partner, een echtpaar of een kind.

De overdracht zal zeker worden beïnvloed en gewijzigd door de verschillende percepties en projecties van de patiënt op het dier. Deze zullen mij in de loop van de sessies onthullen of hij de aanwezigheid van de hond voelt als een emotionele verlenging van de therapeut jegens hem, en uitingen van genegenheid die van tederheid die zich openbaren via dit overdrachtdier. Hij kan zich ook onbewust met het dier identificeren en bij aankomst verklaren dat de hond er moe, droevig of gelukkig uitziet, afhankelijk van zijn eigen stemming. Deze projecties op het dier zijn altijd interessant en onthullen mij de diepe gevoelens van de patiënt zodra hij binnenkomt."⁸⁹⁴

Het lijkt wel duidelijk dat een ondersteunend dier een positief effect kan hebben op de patiënt, ook al zal dit niet noodzakelijk het geval zijn voor alle mensen en in alle situaties.

Maar hoe zit het met het welzijn van het dier dat geconfronteerd wordt met persoonlijkheden in een toestand van psychologische schok of extreem lijden?

⁸⁹³ "Réparons le monde. Les Humains, les animaux, la nature." Rivages poche. Editions Payot&Rivages. Parijs. 2020.p 125

⁸⁹⁴ *Le Psy-chien : la thérapie assistée par l'animal.* Sophie Buyse. Lezing aan de Universiteit van Parijs XIII in maart 2016 voor het Dep. ethologie en zoötherapie

Het kan zijn dat de therapeut geen rekening houdt met de behoeften van het dier, maar met zijn eigen behoeften of verlangens. De aanwezigheid van het dier kan immers meer dienen als een beschermend scherm om de beroepsbeoefenaar te verlossen van de zwaarte en het lijden dat de patiënt ervaart. Als gevolg daarvan kan de psycholoog er ten onrechte van uitgaan dat het dier er altijd mee zal instemmen om bij elk consult aanwezig te zijn.

In dit verband is het interessant enkele concrete ervaringen te vertellen:

"De therapeut van mijn hond vertelde me dat ik het aan de hond moest overlaten om te beslissen of ze wel of niet naar de sessie wil komen. Dus legde ik mijn hond uit dat ze nu vrij was om de sessie bij te wonen of niet. Tot mijn verbazing veranderde haar gedrag onmiddellijk. Er waren mensen die ze uit de weg ging en anderen waar ze absoluut bij wilde zijn. Ik begon te observeren wie ze wilde vergezellen en wanneer ze zich liever terugtrok. Ik heb ook gemerkt dat, voordat ze zelf kon beslissen of ze al dan niet meeging, ze soms op haar pootje kauwde tijdens de sessie. Ik vroeg me af wat het kon betekenen en het leek op een tic. Vanaf het moment dat ze kon kiezen wie ze wilde zien, verdween die tic."

Vanuit het oogpunt van de bescherming en het welzijn van het dier in zijn ondersteunende rol toont deze getuigenis aan dat dit geen activiteit als alle andere is, en dat het onderwerpen van een hond of kat aan lange sessies met psychisch fragiele of verstoorde personen hun fysieke en psychische gezondheid in gevaar kan brengen.

Dit is ook het geval voor dieren die als therapiedier optreden bij autistische kinderen of gehandicapten. Het is interessant op te merken dat de wetgever alleen geïnteresseerd is in dieren die dit soort activiteiten verrichten, wanneer het erom gaat rekening te houden met mensen met een handicap. Zo had de Raad van State de opleiding en het gebruik van blindengeleidehonden vermeld in verband met het ontwerp van ordonnantie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren en tot erkenning van het specifieke statuut voor dieren. De reden was dat het ontwerp gevolgen zou kunnen hebben voor de opleiding en het gebruik van blindegeleidehonden, hetgeen van invloed zou kunnen zijn op de situatie van gehandicapten.

Bij dit soort individuele activiteiten lijken goede arbeidsomstandigheden en een bevredigend "pensioen" in principe verzekerd, omdat het therapiedier heel vaak het huisdier is van de beroepsbeoefenaar die voor al deze behoeften zorgt. Natuurlijk zal het dier bij de psycholoog blijven tot het verdwijnt, en het vraagstuk van de pensioneringsvoorwaarden zal zich niet eens stellen.

Problemen in verband met arbeidsvoorwaarden en pensionering zijn acuter voor dieren die in instellingen met groepen patiënten werken.

Zoals Sophie Buyse zegt: *"Elke goede psychosociale hond moet natuurlijk regelmatig worden beloond voor zijn werk en beschikbaarheid met veel aandacht, genegenheid en veel tijd om te wandelen, te spelen en te rusten."*

B. collectieve ondersteuning door dieren: gevangenissen, woonzorgcentra, kinderziekenhuizen: arbeidsvoorwaarden en pensionering

In België zijn er psychiatrische centra waar dieren samenleven met patiënten in het kader van dierondersteunde projecten.

Een paradigmatisch geval is het project van het centrum "Les Trieux". In dit geval fungeren twee honden als therapiedieren in een project voor diergeassisteerde therapie (A.A.T./Animal Assisted Therapy) "Mistral Gagnant".

De pups, een Golden Retriever en een Duitse herder, kwamen in 2010 in het centrum aan. De verzorging van de honden, hun opvoeding, de wandelingen met hen en gewoonweg de dagelijkse interacties met hen hebben talrijke en gevarieerde gunstige effecten gehad op de patiënten.

De dieren komen in contact met patiënten die twee soorten symptomen kunnen hebben: "Aan de ene kant zijn er positieve, productieve symptomen die een vervorming of accentuering van het normale leven weerspiegelen: hallucinaties en illusies, waanideeën, paranoia, geagiteerd gedrag. "

"Anderzijds zijn er de zogenaamde negatieve of deficiënte symptomen, die integendeel de beperkingen van het normale leven weerspiegelen: teruggetrokkenheid, apathie, verarming van de taal, verzwakking van de affecties, moeite met het ervaren van vreugde, droefheid, woede.... ".⁸⁹⁵

Het project wordt voortgezet binnen het PVT (Psychiatrisch verzorgingstehuis)⁸⁹⁶ (PVT's zijn **een leef- of overgangsplaats voor** mensen met een gestabiliseerd psychiatrisch probleem en/of een lichte tot matige verstandelijke beperking. Zij nemen mensen op die op een bepaald moment in hun leven niet in **staat zijn zelfstandig te leven**, maar daar misschien wel **het potentieel voor hebben**) van het CNP Saint Martin⁸⁹⁷, met name door te diversifiëren: een kleine "therapeutische boerderij" heeft het mogelijk gemaakt therapie met paarden of het beheer van bijenkorven toe te voegen. Er is een partnerschap tot stand gebracht met het dierenasiel "Sans collier".

Wat de werkomstandigheden van de honden betreft, moet worden gewezen op de training. De honden lijken niet op een bepaalde manier te zijn opgeleid om deze therapeutische rol te vervullen. Tegelijkertijd zijn er twee keer per week hondentrainingen met oefeningen op gehoorzaamheid, spoorzoeken en verdediging.

In dit verband werd door de verantwoordelijken voor het project gemeld dat er patiënten zijn die helemaal niets over training willen horen omdat zij het ondenkbaar achten dat iemand, mens of niet, kan worden getraind. "Het zijn geen circusdieren, laten we ze met rust laten," drongen ze aan. Zij wijzen erop dat deze houding op zichzelf interessant voor hen is en het onderwerp is geweest van vele discussies tussen patiënten en verzorgers.

Misschien stellen deze patiënten uit het project wel de juiste vraag. In hoeverre rechtvaardigt het nut voor patiënten, gevangenen of gehandicapten dat het dier een leven leidt dat niet aan zijn ethologische, fysiologische of omgevingsbehoeften zou voldoen?

Wat de werk- en pensioenomstandigheden van de honden betreft, moet worden opgemerkt dat zij het grootste deel van hun tijd doorbrengen in een omgeving die het psychiatrisch verzorgingstehuis (PVT) is.

In het algemeen lijkt het erop dat het de patiënten zelf zijn die zich zorgen maken over de gezondheid en het welzijn van de honden, zich afvragend wat goed voor hen is, wat hen gelukkig kan maken. Maar is dit altijd het geval? Een strengere omkadering zou kunnen garanderen dat de dieren goed worden behandeld, zonder uitzondering.

Een meer diepgaand antwoord wordt gegeven door sommige projectdeelnemers die erkennen dat de kwestie van het dierenwelzijn bij dergelijke projecten "onvermijdelijk" is, omdat de manier waarop het project is opgezet gevolgen heeft voor het gedrag van de dieren en hun "zijn". Wanneer dieren in mindere of grotere mate vrijheid van handelen hebben, zal dit van invloed zijn op hun welzijn.

"In de loop van een etnografisch experiment gekoppeld aan een therapeutisch project met honden, kwam ik juist tot de formalisering van het idee dat de manier waarop een therapeutisch project met dieren wordt *geformuleerd*, mede bepalend is voor de manier waarop dieren daarin kunnen *zijn* en *handelen*. Ik denk dat dit punt belangrijk is, want het blijkt dat de manier waarop het *verteld wordt* van invloed is op het *zijn* van de betrokken dieren. Het is dan ook begrijpelijk dat de kwestie van het "welzijn" van dieren bij dit soort hulpmiddelen waarbij dieren betrokken zijn, onvermijdelijk is. "

"Twee jaar later is het project geëvolueerd en komt het op een andere manier tot uiting: de persoonlijke band tussen patiënten en dieren wordt op de voorgrond geplaatst, metaforen van *familie* en *thuis* worden naar waarde geschat, en de honden worden gezien als mede-auteurs van een *sfeer*. De actieradius van de honden is dus verruimd: als individuen leven zij op hun eigen manier in het "huis". Hun aanwezigheid en persoonlijkheid krijgen een echte diepte. "

⁸⁹⁵“ Les Trieux”, une unité de soins psychiatriques qui a du chien”. L'observatoire n° 85/2015

⁸⁹⁶PVT: Psychiatrisch verzorgingstehuis

⁸⁹⁷Neuro-psychiatrisch centrum (Dave-Namen)

“*Wezens (mens en dier) gaan op deze manier met elkaar om, de een onder de blik van de ander. Als vandaag de dag in de psychiatrie “empowerment” (het mondig maken) van patiënten wordt gewaardeerd - en dit is een uitstekende zaak - lijkt het mij van essentieel belang om, als tegenhanger, ook aandacht te hebben voor de vrijheden die aan dieren worden toegekend in zorgprojecten. Want uiteindelijk hangt de manier waarop dergelijke projecten worden “vertelt” ten dele af van hun “zijn” en “welzijn”*⁸⁹⁸

De kwestie van de “pensionering” van deze dieren doet zich ook voor na lange jaren van efficiënte en trouwe dienst. Wat voorziet de wetgeving hiervoor? Niets bijzonders, behalve wat er met de meeste van hun soortgenoten gebeurt, namelijk dat zij ofwel in de instelling blijven, ofwel worden geadopteerd door een gezin of vereniging die hen wil.

Dierenwelzijn is een wetenschappelijk definieerbaar begrip, een ethische kwestie, aangezien de meeste mensen dieren beschouwen als morele wezens met een intrinsieke waarde (Broom 2003⁸⁹⁹, Aaltola en Wahlberg 2015).

Zoals eerder gezegd hangt de juridische erkenning van de arbeids- en pensioneringsvoorwaarden van een werk- of therapiedier nauw samen met de erkenning van een rechtspersoonlijkheid die het pad effent voor een bijzonder statuut voor het werk- of therapiedier.

In de huidige fase van de wetgeving lijkt deze mogelijkheid echter ver weg en zelfs utopisch. Er is echter een groeiend bewustzijn door de publieke opinie, vooral in Europa, dat de komst van nieuwe paradigma's inluidt.

In de bovenvermelde studie⁹⁰⁰ merkt het Europees Parlement het volgende op: *“De meeste soorten dieren die in de Europese Unie door mensen worden gehouden, vallen echter niet onder de wetgeving, wat met name gevolgen heeft voor enkele van de ernstigste problemen inzake dierenwelzijn. Daarom is het van essentieel belang dat er algemene voorschriften inzake dierenwelzijn worden aangenomen, alsmede meer specifieke wetten voor bepaalde diersoorten. In veel handels- of dierspecifieke voorschriften moeten de gevoeligheid van dieren en dierenwelzijn in precieze en wetenschappelijke bewoordingen worden genoemd.”*

Natuurlijk heeft de Europese Unie op dit gebied nog maar weinig bevoegdheden, maar de lidstaten zouden bijvoorbeeld een special statuut kunnen verlenen aan honden die een taak van openbare dienstverlening vervullen, zoals politiehonden.

Bij de verdere bespreking van de hypothese van een aangepaste wetgeving die van toepassing is op het therapiedier, werd het geval van de politiehonden aangehaald. Deze dieren worden zorgvuldig geselecteerd en aangeworven door de bevoegde politiediensten, zij worden opgeleid om zeer specifieke taken uit te voeren naar gelang van hun specialisatiegraad, zij maken deel uit van politieteams en treden vaak op in samenwerking met hun menselijke partner. Zij werken uitsluitend in het kader van de politie en zijn permanent beschikbaar voor dienst, op dezelfde wijze als hun menselijke teamgenoot. Zij lopen risico's en worden tijdens hun missies soms gewond of gedood. Tenslotte kunnen zij onderscheidingen en eerbewijzen ontvangen als erkenning voor hun daden of in het geval dat zij tijdens hun dienst zijn gesneuveld. Wanneer deze honden te oud worden om hun werk te doen, worden zij ofwel afgedankt (Frankrijk), ofwel blijven zij bij hun begeleider of worden zij indien mogelijk naar een asiel gestuurd (België).

“Deze cumulatieve en niet-uitputtende elementen doen vragen rijzen over het ware statuut van deze dieren, die actoren van een openbare dienstverleningstaak zijn: blijven zij eenvoudige “zaken” of zijn zij nu wettelijke “personen”, zodat elke schade die aan deze dieren wordt berokkend, zou worden gekwalificeerd als geweld tegen een openbare autoriteit? Momenteel heeft Noorwegen geweld tegen een

⁸⁹⁸ “*Dire ce qui font les animaux dans les soins*”. Benedict de Villers. Docteur en philosophie. Les animaux pensent. 2019

⁸⁹⁹ Broom, D. M., 2003, The Evolution of Morality and Religion (p. 259), Cambridge: Cambridge University Press Aaltola, E., et Wahlberg, B., 2015, Nonhuman animals: legal status and moral considerability. *Retfærd. Nordisk juridisk tidsskrift*, 38

⁹⁰⁰ Studie over “*Dierenwelzijn in de Europese Unie*”. PE 583-114 PE-2017.
<http://www.europarl.europa.eu/committees/fr/supporting-analyses-search.html>

*politiehond kunnen kwalificeren als geweld tegen een overheidsfunctionaris (Zie not. J. Kirszenblat, L'animal en droit public, Thèse : droit : Aix-en-Provence, 2018).*⁹⁰¹

Andere dieren zouden voor een soortgelijk statuut in aanmerking kunnen komen, zoals de **gerechtelijke assistentiehond "LOL"** die onlangs in Frankrijk in dienst is genomen. Deze labrador, die speciaal is opgeleid om aan de zijde van personen te blijven tijdens alle fasen van de strafprocedure, zal justitie bijstaan.

Het zal niemand verbazen dat in de zojuist beschreven gevallen de dieren die bij deze diensten van politie of justitie betrokken zijn, baat zouden hebben bij speciale arbeidsomstandigheden die aan hun behoeften zijn aangepast, en dat zij voor hun toegewijde werk zouden worden erkend door een vreedzame "pensionering" op een geschikte plaats. Dat zou een eerste stap zijn.

V. De plaats van het dier tijdens de lockdown door COVID-19. Gezelschapsdieren onvervangbaar als COVID-19 de deuren van de woonzorgcentra sluit?

Dieren zijn op verschillende manieren getroffen geweest door de COVID-19-crisis, maar wat specifiek de lockdown betreft, zijn zij zowel actieve als passieve actoren geweest.

De door de autoriteiten genomen uitzonderingen op de lockdownmaatregelen die hoofdzakelijk gericht waren op essentiële activiteiten, hadden onder meer betrekking op de bevrediging van de basisbehoeften van dieren, met name huisdieren. Zo kregen burgers in de moeilijkste momenten van de lockdown het recht hun hond uit te laten of om voor andere dieren, zoals paarden, te gaan zorgen als niemand anders dat kon.

In dit geval was ons eigen welzijn nauw verbonden met het welzijn van onze huisdieren.

Anderzijds moesten sommige bejaarden die met hun huisdieren in woonzorgcentra woonden en de gevolgen van COVID-19 ondervonden, van hun gezelschapsdieren scheiden omdat zij niet langer voor hen konden zorgen.

Hieruit kan worden afgeleid dat de bewoners van woonzorgcentra die geïsoleerd bleven van hun familie, baat hadden kunnen hebben bij een grotere aanwezigheid van gezelschapsdieren in de inrichtingen waar zij verbleven. Met andere woorden, de dieren hadden een actieve rol kunnen spelen bij de verbetering van de leefomstandigheden van deze mensen, die de gelegenheid zouden hebben gehad voor hen te zorgen of hen tenminste te vergezellen op korte wandelingen.

In de meeste landen werd vanaf het begin van de COVID-19-pandemie vooral aandacht besteed aan woonzorgcentra en hun bejaarde inwoners gezien het risico voor de meeste bewoners van deze instellingen en voor het personeel dat daar werkt.

In België waren de lockdownmaatregelen bijzonder streng voor de woonzorgcentra en werd bezoek door de familieleden van de bejaarden strikt verboden.

De beelden van het isolement van deze mensen met een hoog besmettingsrisico, die reeds erg kwetsbaar waren en nu geen bezoek meer kregen van hun dierbaren, waren een van de meest frappante beelden van deze ongekende crisis.

Zoals wij **al eerder** hebben gezien, verhindert de interne reglementering van deze instellingen soms dat de personen die in de woonzorgcentra worden opgevangen, worden vergezeld door hun huisdieren,

⁹⁰¹Het Noorse Hooggerechtshof heeft geoordeeld dat een hond moet worden beschouwd als een hulpmiddel bij de uitvoering van de openbare dienst en dat "het gebruik van geweld tegen een hond die onder rechtstreeks bevel van een overheidsfunctionaris staat, binnen de werkingssfeer valt van afdeling 27 van het Noorse wetboek van strafrecht, dat overheidsfunctionarissen beschermt."

waarmee zij vaak een zeer sterke band van genegenheid hebben, soms de enige band die zij hebben met een levend wezen, althans permanent.

In gevallen waarin hun dieren worden aanvaard, is de toelating beperkt tot het moment waarop de bewoners niet langer in staat zijn om persoonlijk voor het dier te zorgen. Daarna moet het dier door een familielid worden teruggenomen of in het beste geval naar een adoptie-instelling worden gestuurd.

De redenen waarom inrichtingen geen dieren toelaten, hebben vaak te maken met gezondheid, hygiëne of eenvoudigweg omdat er te weinig personeel is voor taken die hun toch al drukke agenda nog verzwaren.

In het algemeen zijn het de gemeenten die verantwoordelijk zijn voor de gezondheids- en veiligheidssituatie in de woonzorgcentra, die de toegang van huisdieren tot sociale woningen, OCMW⁹⁰²-woningen, woonzorgcentra en inrichtingen voor begeleid wonen moeten toestaan, en bewustmakingsactiviteiten moeten ontwikkelen in deze plaatsen en/of op scholen.

Hoewel hierover in België geen statistieken bestaan, kunnen schematisch drie categorieën woonzorgcentra worden onderscheiden die zich in een normale situatie bevinden: de woonzorgcentra die huisdieren toelaten zolang de bewoner ze kan verzorgen, de woonzorgcentra die enkele dieren zoals vogels of katten hebben geadopteerd die door de instelling worden verzorgd, en tenslotte sommige woonzorgcentra die aan particulieren, met name verenigingen, de mogelijkheid bieden bezoeken met dieren te organiseren zodat bejaarden van tijd tot tijd enkele uren van hun aanwezigheid kunnen genieten.

Al deze dieren worden beschermd door dezelfde bepalingen inzake welzijn en door maatregelen tegen dierenmishandeling die zowel gelden voor de particulieren die verantwoordelijk zijn voor een dier als voor verenigingen voor de bescherming of adoptie van dieren.

Volgens alle specialisten, gerontologen, psychologen, sociologen en andere vakmensen speelt de aanwezigheid van een dier een belangrijke rol in het humeur en de positieve ingesteldheid van de verzorgde bewoners, dankzij de band die ontstaat met een levend wezen vol vitaliteit, vooral in vergelijking met andere bewoners die net als zij lijden aan ziekte en isolement, maar die niet het geluk hebben een dier te hebben. De aanwezigheid van dieren zou zelfs kunnen helpen het immuunsysteem van onze ouderen te versterken.

Dit is wat een kleine vereniging met de naam "Binôme humain-animal"⁹⁰³, gevestigd in Overijse in Vlaams-Brabant, doet. Deze vereniging draagt bij aan het welzijn van de bejaarden in twee Brusselse woonzorgcentra in de gemeenten Sint-Lambrechts-Woluwe en Ukkel door om de twee weken gedurende enkele uren een bezoek te brengen met drie Sint Bernard-pups.

Het verloop, goed gestructureerd door de jonge directeur van de instelling in Woluwe (Les Pléiades) en de stichter van "Binôme" bestaat met name uit het plotse verschijnen van drie rusteloze pups (Berlioz, Marie en Mozart) te midden van de bewoners die uitgelaten en ongeduldig wachten op de komst van de dieren in het midden van de tuin.

De drie pups lopen rond, benaderen een of andere bewoner, laten zich strelen of beslissen om het gezicht te likken van een volledig verraste dame, wat zorgt voor een feest van gekke bekken, kreten van vreugde en verbazing, of geamuseerde blikken.

De directeur legt uit dat dit een persoonlijk project is dat samen met de vereniging "Binôme" is opgericht met als doel de geestelijke gezondheid en het humeur van de bewoners te verbeteren door de aanwezigheid van de dieren. Zij zijn van mening dat het dier een **bemiddelende rol** speelt tussen de verschillende mensen, met inbegrip van het personeel dat aan het evenement deelneemt, hetgeen ertoe bijdraagt dat de barrières die kunstmatig tussen hen zijn opgeworpen, tijdens het bezoek worden weggenomen.

Het is een proefproject dat wordt verfijnd op basis van de ervaring en de feedback van de bewoners.

Deze activiteit kon niet plaatsvinden tijdens de lockdown, maar de dieren keerden terug zodra de door de autoriteiten genomen maatregelen dit toelieten. En er is niet alleen de menselijke band tussen de bewoners, de dieren en de leden van de vereniging, maar de band bereikt ook alle generaties omdat de familieleden, ook al zijn ze momenteel afwezig, actief deelnemen door de foto's op de sociale netwerken te

⁹⁰²Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn

⁹⁰³<https://www.binomehumainanimal.com/>

bekijken en er met hun bejaarde familieleden commentaar op te geven tijdens telefoongesprekken en wekelijkse bezoeken.

Er zijn geen specifieke regels voor de aanwezigheid van dieren in dit soort instellingen, noch van de kant van de gemeente, noch van de instelling zelf, hetgeen een zekere flexibiliteit bij de organisatie van de activiteiten mogelijk maakt.

De drie jonge honden worden met zorg behandeld door de verantwoordelijken van de vereniging, die ervoor zorgen dat iedereen zijn eigen momentje met de dieren kan hebben, zonder de bewegingsvrijheid van de dieren te belemmeren, die zich op hun gemak doorheen de tuin bewegen.

Bovendien vangt "Binôme" dieren op die alleen in huis zijn achtergebleven omdat hun baasjes onverwacht naar een woonzorgcentrum zijn vertrokken of niet meer in staat zijn voor hen te zorgen.

Volgens de oprichtster van de vereniging, mevrouw Claes, gebeurde dit in vele gevallen na de afkondiging van de pandemie, toen zieke mensen iemand moesten vinden die bereid was in noodgevallen voor hun huisdieren te zorgen. Aangezien het dier vaak hun dierbaarste en trouwste vriend was, zorgden de moeilijkheden om de juiste persoon te vinden voor hun dier vaak voor extra angst en verdriet bij de scheiding. Deze vereniging zonder winstoogmerk wordt beschouwd als een dierenasiel dat voldoet aan de door de administratieve autoriteiten opgelegde voorwaarden en derhalve aan de normen inzake veiligheid, gezondheid, hygiëne en welzijn die in dit soort inrichtingen verplicht zijn.

Een ander geval is het **woonzorgcentrum Emera**⁹⁰⁴ dat bewoners aanvaardt mét hun huisdieren op voorwaarde dat zij voor hen kunnen zorgen en een kleine bijdrage betalen voor het extra onderhoud.

Momenteel leven er bovendien enkele vogels in een van de afdelingen van de inrichting (mandarijneenden).

Tenslotte was een vereniging met expertise in zoötherapie ("**Dog'tor&DAW**")⁹⁰⁵ gestart met om de twee maanden een bezoek te brengen aan voornoemde residentie. Ooit waren er ook kippen (nu niet meer).

In het huishoudelijk reglement van de inrichting wordt rekening gehouden met de aanwezigheid van dieren.

De legitieme vraag in het licht van dergelijke baanbrekende ervaring in België is of het wenselijk zou zijn dit te veralgemenen naar een groter aantal instellingen, niet alleen met het oog op de huidige crisis maar ook in de toekomst om het isolement en het gebrek aan emotionele banden van een vergrijzende bevolking te verlichten?

In het licht van de huidige geriatrische en psychologische kennis lijkt het duidelijk dat de aanwezigheid van een dier een heilzame werking heeft op de mens in het algemeen en in nog sterkere mate op meer kwetsbare mensen zoals ouderen.

Dus, als we alleen naar de menselijke belangen kijken, is het antwoord duidelijk ja.

Maar ook het dier maakt deel uit van dit duo en ook zijn belangen en welzijn moeten worden gevrijwaard.

Vanuit het oogpunt van de ethologie zijn er inderdaad redenen om zich af te vragen of de omgeving van een woonzorgcentrum en het contact met de bewoners daarvan wel geschikt is voor de ontwikkeling van een dier.

Er zijn verschillende scenario's mogelijk. Dieren zouden kunnen worden toegelaten hetzij individueel voor bewoners die er graag een zouden hebben om voor te zorgen, hetzij op initiatief van de instelling die de dieren op permanente basis zou opnemen (katten, vogels, neerhofdieren). Of, zoals wij hiervoor hebben beschreven, kan het dier periodieke bezoeken afleggen (aanwezigheid van het dier, contact en communicatie met het dier, enz.)

Indien wordt geconcludeerd dat de aanwezigheid van dieren in dergelijke instellingen wenselijk is en moet worden aangemoedigd, kan deze nieuwe situatie ertoe leiden dat de bevoegde autoriteiten en de verantwoordelijken van het woonzorgcentrum expliciet een vergunning nodig hebben of dat er althans geen

⁹⁰⁴www.emera-group.be

⁹⁰⁵<https://www.facebook.com/dogtordaw/>

algemeen verbod mag worden uitgevaardigd. Een dergelijke vergunning zou in principe een garantie moeten inhouden dat de basisbehoeften van de dieren daadwerkelijk worden geëerbiedigd en beschermd.

Ik zeg in principe, want helaas zijn in bepaalde inrichtingen wantoestanden met betrekking tot het welzijn van de bewoners soms onvermijdelijk, zodat niet kan worden uitgesloten dat zich ook ten aanzien van dieren bepaalde wantoestanden voordoen.

Er is echter een dubbele beschermende barrière die ontsporing onwaarschijnlijk maakt. Enerzijds zijn de beheerders van de inrichtingen verantwoordelijk voor het welzijn van de dieren, maar anderzijds zijn ook de bewoners en de gezinnen die hen bezoeken, getuige van de omstandigheden waarin hun gezinsleden en de aanwezige dieren leven.

Anderzijds zijn de verenigingen die op tijdelijke basis voor de aanwezigheid van dieren zorgen, ook verantwoordelijk en hebben zij er het meeste belang bij dat de dieren die hen vergezellen, in de best mogelijke omstandigheden verkeren.

Wat niet alleen het welzijn maar ook de ontwikkeling van het dier betreft, wordt ervan uitgegaan dat dit van soort tot soort zal afhangen. Aan de vergunning zouden voorwaarden kunnen worden verbonden om de toegelaten soorten te beperken, teneinde extravagante situaties te voorkomen (een woonzorgcentrum zou in principe geen geschikte habitat zijn voor een paard), of anders zou de selectie van niet-menselijke huurders aan het gezond verstand van de administratieve autoriteiten kunnen worden overgelaten.

Kortom, de aanwezigheid van een dier, zowel individueel bij eenzame personen als collectief in een woonzorgcentrum, moet door de bevoegde autoriteiten worden aangemoedigd en vergemakkelijkt. Deze conclusie is gebaseerd op de gunstige effecten voor mens en dier, en op de redelijke veronderstelling dat alle fysiologische en gedragsbehoeften van de dieren zouden worden gerespecteerd en hun ontwikkeling zou worden gewaarborgd.

Wat men zich ook kan afvragen, nog steeds in de context van de COVID-19-crisis, is wat de relevantie zou kunnen zijn van het extrapoleren van bovenstaande conclusies naar de gevallen van zieken die in ziekenhuizen terecht zijn gekomen.

Als een verzorgingscentrum of een psychiatrisch centrum al niet de ideale omgeving is voor een dier, dan geldt dit zeker nog minder voor ziekenhuizen. Er bestaat geen twijfel over het resultaat dat de aanwezigheid van een dier in een zorgsituatie zou hebben, maar hier gaat het erom de juridische aspecten te analyseren die deze aanwezigheid met zich brengt in termen van welzijn en bescherming van het dier.

De enige situatie waarin het naar onze mening gerechtvaardigd zou zijn dat een dier tijdelijk naar een ziekenhuis wordt gebracht, is het troosten van patiënten in palliatieve zorgafdelingen. In dit specifieke geval is het duidelijk dat alle voorzorgsmaatregelen inzake gezondheid en veiligheid moeten worden genomen.

VI. Conclusie

Door een tocht te maken doorheen de wereld van dierondersteunde interventies, uitgebreid tot de sociale rol van bepaalde dieren die dicht bij het werkdier staan, ontdekken we een veelheid aan verschillende situaties waarin de banden tussen de therapeut of het "baasje", het dier en de patiënt of het grote publiek telkens diverser en gevarieerder zijn.

Zoals we hebben gezien, bestaan deze situaties vandaag de dag al en zijn ze wijdverbreid. Het psychosociale dier, de politiehond, het dier dat gevangenen of bejaarden bezoekt, zovele gevallen waarin het dier zijn sociologische of therapeutische plaats vindt zonder erkenning als een economische of wettelijke activiteit te verwachten.

Hoe kunnen wij de zwakste schakel beschermen, het dier, dat actor is geworden in een levensparcours waar het nooit om heeft gevraagd? Tegelijkertijd moeten we voorkomen dat we schade berokkenen aan activiteiten waarbij de meeste dieren en mensen baat vinden, zowel lichamelijk als geestelijk, aangezien beiden opbloeien door de verkenning van soms volkomen nieuwe dimensies.

De wetgeving inzake dierenwelzijn en dierenbescherming die van toepassing is op dierondersteunde interventies in België, bestaat momenteel uit de algemene wetgeving inzake de bescherming en het welzijn van dieren (wet van 14 augustus 1986) en andere geldende federale normen, alsmede uit regionale normen die zijn vastgesteld op basis van de nieuwe bevoegdheden (besluit van het BHG tot wijziging van de wet van 1986, Waals Dierenwelzijnwetboek, enz.)

Dit geheel van normen kan ontoereikend zijn omdat het weliswaar een ruim kader voor de bescherming van het welzijn biedt, maar geen precieze juridische voorwaarden voor de regulering van de aanwezigheid van dieren in een therapeutische, psychologische of sociale omgeving.

Om nog maar te zwijgen van het feit dat, zoals zo vaak het geval is met normen die niet gericht zijn op de bescherming van rechten maar op de bescherming van rechtsobjecten, het gebrek aan middelen en soms aan politieke wil de toepassing van deze wetgeving en de doeltreffendheid ervan bemoeilijken.

Momenteel beschikken professionelen en particulieren niet over duidelijke wettelijke richtlijnen met betrekking tot de duur van de activiteitsdagen of de specifieke verzorging die de dieren die dit soort werk verrichten, moeten krijgen.

Als men echter de intrinsieke waarde van dieren bij de verschillende ondersteunende interventies zou erkennen, is er een juridisch of ethisch kader nodig om rekening te kunnen houden met al hun behoeften.

Recentere wetenschappelijke ontdekkingen bepalen immers een reeks fysiologische en ethologische behoeften die niet in de vigerende wetgevingen zijn opgenomen. Op dit moment zijn er geen specifieke wettelijke voorwaarden die een voldoende ruim kader van bescherming en levensomstandigheden garanderen voor dieren die dergelijke speciale activiteiten verrichten.

Wat zijn de juiste levensomstandigheden?

Eenzijds zijn er de fysiologische en ethologische behoeften die door wetenschappelijk onderzoek aan het licht zijn gebracht en waarmee in de thans geldende normen voor het overgrote deel nog geen rekening is gehouden. Bijvoorbeeld de behoefte aan socialisatie, vooral bij bepaalde dieren, aan spel of communicatie.

Anderzijds zijn deze behoeften reeds achterhaald door meer recente ontdekkingen die rekening houden met de biologische behoeften in hun geheel, waarmee de professionelen van dierondersteunde activiteiten ondanks hun goede bedoelingen nauwelijks rekening houden.

Weliswaar is er onvoldoende informatie over het aantal dieren dat bij deze praktijken betrokken is, maar uit de gevallen en projecten die in deze beknopte studie zijn onderzocht, blijkt dat in ieder geval de professionelen en de particulieren die hen begeleiden de zorg voor en bescherming van hun niet-menselijke partners bij de interventies ter harte lijken te nemen.

Tegelijkertijd kan worden geconstateerd dat de onnauwkeurige normen en de moeilijke verspreiding van nieuwe wetenschappelijke bevindingen over de strengere eisen waaraan moet worden voldaan, extra belemmeringen vormen voor de correcte toepassing van het beginsel van dierenwelzijn. Zoals hierboven geschetst, is het voor inspecteurs en andere functionarissen die belast zijn met de handhaving van de normen voor dierenwelzijn al moeilijk om dat te doen in meer gangbare situaties zoals een boerderij of een stal, laat staan in een psychologisch centrum of bij gevangenisbezoeken.

In het licht van het bovenstaande kunnen we drie werkstappen aangegeven die geleidelijk kunnen worden uitgevoerd.

Een eerste stap zou zijn om het voor diegenen die nauw samenwerken met therapiedieren, gemakkelijker te maken om ervoor te zorgen dat in de behoeften van de dieren wordt voorzien en om, waar nodig, het huidige wetgevingskader te handhaven.

De overheid zou bijvoorbeeld **specifieke opleidingen** kunnen organiseren, ofwel voor ambtenaren die verantwoordelijk zijn voor de bescherming en het welzijn van de dieren, ofwel voor mensen die op dit werkterrein werkzaam zijn. De overheid zou ook de diploma's kunnen valideren die door reeds bestaande particuliere instellingen worden uitgereikt.

Deze maatregelen zouden niet dienen om de betrokken dieren in alle gevallen levens- en arbeidsomstandigheden te garanderen die aangepast zijn aan de eisen van de sociale of ondersteunende activiteit die zij verrichten. Ze zouden de betrokkenen wel een beter inzicht verschaffen in de situaties

waarmee deze dieren bij hun werk worden geconfronteerd, de specifieke behoeften die daaruit voortvloeien en de wijze waarop daaraan kan worden voldaan.

Een tweede, meer ambitieuze **fase** op middellange termijn zou kunnen bestaan uit het uitwerken van een ethisch kader voor de bescherming, vooral voor de meest blootgestelde dieren.

Een advies over "**minimumnormen**" voor therapiedieren (op te stellen door de Brusselse Raad voor dierenwelzijn of andere raden?) zou wellicht een wenselijke eerste stap zijn.

Als aanvulling op bovengenoemde maatregel zou het nuttig zijn een "**code van goede praktijken**" op te stellen, gebaseerd op empirische kennis of op de resultaten van recent wetenschappelijk onderzoek en op de daaruit voortvloeiende concepten van dierenwelzijn en natuurlijk gedrag. In het geval van bedelen met dieren bijvoorbeeld **mag de exploitatie van het dier alleen gebeuren door zijn eigenaar** - het eigendom van een hond of kat kan gemakkelijk worden vastgesteld door verplichte identificatie.

Studies, diepgaande statistieken of enquêtes in de verschillende sectoren van activiteit zouden worden gebruikt om een beter inzicht te krijgen in de verschillende situaties, ter ondersteuning van de hierboven gesuggereerde voorstellen.

Deze twee maatregelen zijn verre van onrealistisch, aangezien zij het resultaat zouden kunnen zijn van initiatieven van verenigingen of burgergroeperingen, met medewerking van politieke vertegenwoordigers.

De derde stap, op langere termijn, moet leiden tot de erkenning van de rechtspersoonlijkheid van de bemiddelende dieren in hun statuut als therapiehond, therapiepaard of politiehond, naast andere voorbeelden.

Zoals gezegd hebben de resultaten van talrijke wetenschappelijke onderzoeken en nieuwe filosofische concepten hun stempel gedrukt op de publieke opinie, met name in Europa, hetgeen heeft geleid tot het ontstaan van nieuwe paradigma's. De erkenning van dieren als levende wezen met gevoelens en bewustzijn, begiftigd met gevoeligheid en bewustzijn, behoort reeds tot de maatschappelijke verworvenheden en vereist daardoor dat de wet aan de dieren een meer omvattende bijzondere wettelijke regeling toekent.

Waarom dan niet beginnen met het wettelijk vastleggen van een **aangepast statuut voor een therapiedier** zoals de hond die een belangrijke plaats inneemt in de teams die belast zijn met de therapeutische zorg in een psychiatrisch ziekenhuis?

In de ontwerpordonnantie tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren houdende erkenning van het specifieke statuut voor het dier, aangenomen door het Parlement van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op 6/12/2018, wordt gesteld:

"Daarom wordt met deze ordonnantie beoogd het juridische statuut van het dier in de dierenwelzijnswet op te nemen. Dieren worden aldus erkend als levende wezens met gevoelens, die van een bijzondere bescherming genieten.

Bij speciale bescherming wordt verwezen naar de specifieke aard van de dieren. Ze onderscheiden zich dus duidelijk van de categorie van de goederen en van de meest uitgebreide vorm van bescherming die bij deze levende natuur hoort. Deze wetswijziging sluit aan bij de tendens om verder te gaan dan de loutere bescherming van dieren en ook hun algemeen welzijn te waarborgen en in hun behoeften te voorzien. "

Een wetgeving in de zin van het creëren van een **specifiek statuut voor het therapiedier** met een versterkt beschermingskader zou goed passen in deze dynamiek om verder te gaan dan louter de bescherming van dieren en om in te spelen op hun behoeften wanneer deze complexer zijn⁹⁰⁶

⁹⁰⁶ 6 DECEMBER 2018-Ordonnantie tot wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren houdende de erkenning van het specifieke statuut voor het dier (A-727/1 - 2018-2019)

"Het Parlement van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft het volgende aangenomen en Wij, de Regering, bekrachtigen hetgeen volgt: Artikel 1 Deze ordonnantie regelt een aangelegenheid als bedoeld in artikel 39 van de Grondwet. 2. In artikel 1 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, vervangen door de wet van 19 maart 2007, wordt vóór het eerste lid een lid ingevoegd, dat luidt als volgt: "Een dier is een levend wezen met gevoel, eigen belangen en een eigen waardigheid, dat een bijzondere bescherming geniet."

Nu de Belgische en Europese publieke opinie, zoals de wetgever herhaaldelijk heeft opgemerkt, een belangrijke stap heeft gezet in haar bewustwording van dieren als wezens die kunnen lijden, kunnen voelen en een positieve invloed kunnen uitoefenen op ons, mensen, is het van essentieel belang dat wij hen erkennen als bondgenoten die wij moeten respecteren en beschermen. We moeten definitief afstappen van het idee dat dieren een kracht zijn die moet worden uitgebuit, een werkinstrument, het equivalent van reageerbuizen in laboratoria, of exotische beesten waarvan we de habitat zonder meer kunnen vernietigen.

De mensheid kan er alleen maar beter door worden.

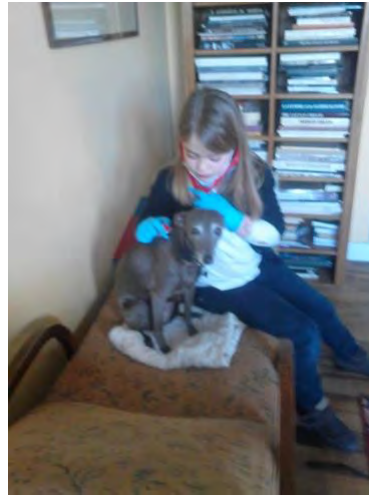
LITERATUUR, BRONNEN EN ERKENNINGEN

1. L'Observatoire. "L'animal dans les champs du social" Trimestriel n° 85/2015 Créateur d'échanges et de transversalité asbl. Wij danken de uitgever en de directie van L'Observatoire voor hun toestemming om uittreksels van de gepubliceerde artikelen over te nemen.
 2. Advies van de werkgroep "honden" van de Brusselse Raad voor Dierenwelzijn (29/03/2019)
 3. James, V. (2016) Recognising animal sentience: including minimum standards for opportunities to display normal patterns of behavior in codes of welfare in New Zealand. LLM Research paper, Laws 554: Environmental Law.
 4. Studie over "Dierenwelzijn in de Europese Unie". PE 583-114 PE-2017
<http://www.europarl.europa.eu/committees/fr/supporting-analyses-search.html>
 5. Mellor, D.J. (2016) Updating animal welfare thinking: moving beyond the "Five Freedoms" towards "A life worth living". *Animals* 6 (3), p. 21.
 6. Animal Welfare Indicators (AWIN) (2015). Awin Welfare assessment protocol for horses. DOI: 10.13130/AWIN_Horses_2015
<https://air.unimi.it/retrieve/handle/2434/269097/384836/AWINProtocolHorses.pdf>
 7. L'animal et le droit : (23/04/2018). Het verborgen leed van manegepaarden : sociale isolatie.
<https://www.dierenrecht.nl/nieuwsartikelen/het-verborgen-leed-van-manegepaarden-socialeisolatie>.
 8. Equilabel. <http://paarden.vlaanderen/equilabel/> (geraadpleegd op 29/06/2018)
 9. Eurogroup for animals. <http://www.eurogroupforanimals.org/eu-animal-welfare-platform-secondmeeting-of-equine-sub-group>.
 10. EU platform on animal welfare. Discussion paper : Guide to good animal welfare practices for the keeping, care, training and use of horses. https://ec.europa.eu/food/animals/welfare/eu-platformanimal-welfare/resources_library_en.
 11. Broom, D. M., 1986, Indicators of poor welfare. *British Veterinary Journal*, 142, 524-526.
 12. Broom, D. M., 1991 a, Animal welfare: concepts and measurement. *Journal of Animal Science*, 69, 4167-4175. Broom, D. M., 1991 b, Assessing welfare and suffering. *Behavioural Processes*, 25, 117-123.
 13. Broom, D. M., en Johnson, K. G., 1993 (herdruk met correcties in 2000), *Stress and Animal Welfare*. Springer International.
 14. Broom, D. M., 2003, *The Evolution of Morality and Religion* (p. 259), Cambridge: Cambridge University Press.
 15. Aaltola, E., en Wahlberg, B., 2015, Nonhuman animals: legal status and moral considerability. *Retfærd. Nordisk juridisk tidsskrift*, 38
 16. Studie over dierenwelzijn Europese Rekenkamer 2018. *SR_Dieren_Welzijn_NL_PDF*
 17. Speciaal verslag nr. 18 "Dierenwelzijn in de EU: het dichten van de kloof tussen ambitieuze doelstellingen en praktische uitvoering"
 18. V. not. J. Kirszenblat, L'animal en droit public, Thèse : droit : Aix-en-Provence, 2018
 19. Le Psy-chien : la thérapie assistée par l'animal. Sophie Buyse. Lezing aan de Universiteit van Parijs XIII in maart 2016 voor het dep.ethologie en zoötherapie. Wij danken de auteur voor de toestemming tot overname van enkele uittreksels uit de tekst.
 20. Wij danken mevrouw Claes, oprichtster van de vereniging "Binôme humain animal", dat zij ons heeft toegelaten bij het bezoek van haar organisatie met haar therapiehonden aan het bejaardentehuis Les Pléiades
-

Sophie Buyse, Psycholoog

De vraag van het dierenwelzijn in de economische activiteiten

BÉATRICE BABIGNAN, ADVOCATE AAN DE BALIE VAN PARIJS, LID VAN DE
VERENIGING AVOCATS & DROITS DE L'ANIMAL, ALSOOK VAN DE COMMISSIE
DIER EN RECHT BIJ DE BALIE VAN PARIJS

I. Kan de therapeutische rol van het dier een economische activiteit worden?

A. Wat is de definitie van de therapeutische inzet van dieren??

Deze praktijk heeft zich onder verschillende namen (dierentherapie, pet therapy, equithérapie, zoötherapie, enz.), vooral in de voorbije veertig jaar in de medische en paramedische sector ontwikkeld.

Artikel R4311-2 van de Franse Code de la santé publique definieert het begrip "zorg" als volgt:

“De verpleegkundige, preventieve, curatieve of palliatieve zorg omvat zowel technische kwaliteit als kwaliteit van de relatie met de patiënt. De zorg houdt rekening met de wetenschappelijke en technische ontwikkelingen. Hij heeft de volgende doelstellingen, met respect voor de rechten van het individu, met het oog op zijn of haar gezondheidseducatie en rekening houdend met zijn of haar fysiologische, psychologische, economische, sociale en culturele persoonlijkheid:

1° De lichamelijke en geestelijke gezondheid van personen of de autonomie van hun fysieke en psychologische vitale functies beschermen, in stand houden, te herstellen en bevorderen met als doel hun integratie of re-integratie binnen hun familiale of sociale kring te bevorderen;

2° Bijdragen tot het vastleggen van methoden en het verzamelen van nuttige informatie voor andere beroepsbeoefenaars, met name voor artsen bij het stellen van hun diagnose en bij de evaluatie van het effect van hun voorschriften;

3° Meewerken aan de evaluatie van de afhankelijkheidsgraad van personen;

4° Bijdragen aan de uitvoering van de behandelingen door deel te nemen aan de klinische begeleiding en de toepassing van de medische voorschriften die, in voorkomend geval, opgenomen zijn in de op initiatief van de voorschrijvende artsen opgestelde protocollen;

5° Deelnemen aan de preventie, de evaluatie en de verlichting van pijn en fysiek en psychologisch leed van personen, met name bij het levenseinde, door het verstrekken van palliatieve zorg en, indien nodig, hun entourage te begeleiden.”

Deze definitie van zorg is vooral interessant omdat zij een breed gamma aan doelen (“verpleegkundige, preventieve, curatieve of palliatieve zorg”) en opent perspectieven (“de wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen”).

Kunnen dieren een rol spelen in deze zorg??

Als we kijken naar de oorsprong van het woord therapie, afkomstig van het oud-Griekse *θεραπεία* (*therapeia*), dat “genezing” betekent op zijn beurt afgeleid zou zijn van het woord *θεραπέυω* (*therapéuō*), dat “dienen, verzorgen, genezen” betekent, verwijst het woord “therapie” in het algemeen naar elk type behandeling om een bepaalde pathologie te genezen/voorkomen, en dus om een zieke persoon te verzorgen.

Als we het woord *θεράπων* (*therápon*), dat “dienaar” betekent, hieraan toevoegen is de verzorger de persoon die deze dienst verleent. In deze praktijk van de zorg kan de definitie van “therapie” worden uitgebreid naar het gebruik van zorgdieren, waarin het dier geen instrument is maar een tussenpersoon, assistent of interveniënt.

Vandaag bestaat er echter geen wettelijk kader voor de dierentherapie *stricto sensu*.

Dit kader zou kunnen worden gepreciseerd door artikel 1243 van het Franse burgerlijk wetboek, dat stelt: “de eigenaar van een dier, of degene die het gebruikt, zolang hij het onder zijn hoede heeft, is aansprakelijk voor de schade die het dier heeft veroorzaakt, ongeacht of het dier onder zijn hoede was, dan wel of het verloren of ontsnapt was”.

Artikel R1112-48 van de Franse Code de la santé publique bepaalt echter: “Huisdieren, met uitzondering van blindengeleidehonden, zijn niet toegelaten in het ziekenhuis.”

Hoe heeft deze vorm van zorg zich kunnen ontwikkelen tot het punt waarop dieren in zorginstellingen worden toegelaten?

Het is vooral dankzij bijna toevallige ontdekkingen dat er meer aandacht is ontstaan voor onderzoek naar de invloed van de aanwezigheid van dieren in het kader van therapie.

In 1937, schrijft Sigmund FREUD, neuroloog en grondlegger van de psychoanalyse, in een brief aan Marie Bonaparte over zijn hond Jofi, die hij van zijn dochter heeft gekregen en die tijdens zijn consultaties bij hem is. Hij merkt op dat de hond, die zijn levens- en werkpartner zal worden, een opmerkelijk gedrag vertoont. Jofi begint namelijk te geeuwen wanneer de consultatie bijna voorbij is, wat Freud eraan herinnert dat het tijd is om te stoppen (soms ten koste van een paar minuten voor de patiënt).

*"En toch," schrijft hij, "ondanks alle verschillen in organische ontwikkeling, is er een gevoel van nauw verwantschap, van onbetwiste intimiteit. Wanneer ik Jofi streek, betrap ik mij er vaak op dat ik een melodietje neurie dat ik goed ken, ook al ben ik zeker geen muzikant: de aria van Don Giovanni, Een band van vriendschap verenigt ons beiden..." (*Sigmund Freud, Correspondentie (1873-1939), trans. A. Berman met medewerking van J.-P. Grossein, Parijs, Gallimard, 1979, brief van 6 december 1936, p. 473).*

Dit gevoel van verbondenheid tussen de arts en het dier ligt aan de bron van de dierentherapie, die zich onophoudelijk heeft ontwikkeld, van een op wetenschappelijke beschouwingen en de evolutie van cognitieve technieken gebaseerde noodzaak naar wat vandaag bijna een "modeverschijnsel" kan worden genoemd

De maatschappelijke evolutie heeft het mogelijk gemaakt om de rol van het therapiedier uit te breiden tot die van "welzijnsdier". De uitdrukking "welzijnsdier" staat, met name in Frankrijk, los van de therapeutische zorg in een medische context en duidt veeleer op activiteiten die geen of weinig therapeutische doeleinden hebben.

Uitdrukkingen als "zoötherapie", "Pet Therapy", "Animal assisted therapy", "Dierentherapie", "Equithérapie", of zelfs "kattenspintherapie", of "dierentherapie", duiden vandaag op uiteenlopende praktijken, al dan niet verbonden aan opleidingen, stages en/of certificaten

We herinneren eraan dat dierentherapie kan worden omschreven als een geheel van methoden en praktijken die het mogelijk maken om een levend dier en een patiënt samen te brengen om een lijden te verlichten of zijn gevolgen te voorkomen.

Naarmate de praktijk zich heeft ontwikkeld, is er meer en meer onderzoek gedaan om de betekenis en het kader van de dierentherapie te definiëren. . Bijvoorbeeld: *"Dierentherapie is een ondersteunende relatie met preventieve of therapeutische doeleinden waarbij een gekwalificeerde beroepsbeoefenaar, die evenveel aandacht heeft voor mens en dier, een dier introduceert bij een begunstigde. Deze driehoeksrelatie is gericht op het begrijpen en onderzoeken van interacties in een binnen een project gedefinieerd kader. Dierentherapie is daarom een domein op zich, dat van de interacties tussen mens en dier, ten voordele van beiden (elk brengt de ander iets bij)".*

*Onder «afstemmen» en «afgestemde interacties» wordt verstaan: de aanpassing van gedrag, emoties, invloeden en ritmes van handelingen (Attunement D. Stern 1982 - 1985). (*Werkgroep voor de definitie van dierentherapie van de vereniging Résilienfance, 18 oktober 2014).*

Het heilzame karakter van het contact of de relatie met dieren is welbekend, en de evolutie van deze relaties is in alle culturen aanwezig. De voordelen van het "zorgdier" zijn al sinds heel lang aangetoond.

Nog voor Sigmund Freud, in de jaren 1790, stichtte de Engelse filantroop William BURKE (1732-1822), die verontwaardigd was over de behandeling van geesteszieken, het York Retreat Institute. Hij vertrouwde de patiënten konijnen en kippen toe, waardoor ze tot rust kwamen en weer een verantwoordelijkheidsgevoel kregen.

In 1915 liet dokter KRAMER, een militaire arts, in Duitsland oorlogshonden (voornamelijk Duitse herders) trainen als geleidehonden voor oorlogsblinden. Het initiatief vond navolging in Zwitserland met de vereniging "L'Oeil qui voit", in de Verenigde Staten in 1925 met de vereniging "The Seeing Eye" en in Engeland in 1934 met de vereniging "Guide Dogs for the Blind". Later, in 1956, volgden Frankrijk met de "Association des Chiens-Guides d'aveugles de Roubaix", België, Italië, en Australië.

In de jaren 1950 werkte de Amerikaanse kinderpsychiater Boris LEVINSON als eerste aan een onderzoek over de voordelen van de aanwezigheid van een dier bij zieke kinderen. Hij begon ermee nadat

hij een band had opgemerkt tussen zijn eigen hond, Jingles, die in zijn spreekkamer aanwezig was, en een jonge autistische patiënt die, normaal gesproken zweeg maar wel reageerde en contact met de hond aanvaardde. De "Pet therapy" was geboren en evolueerde later naar "Pet Orientated Child Psychotherapy" et "Human/Companion animal Therapy" of "door het dier gefaciliteerde therapie". (* "The dog as co-therapist" 1962, "Pet Orientated Child Psychotherapy" 1969, "Pets Human Development" 1972).

In 1968 inspireerde de blindengeleidehond, toen al een bekend model, tot het opleiden van de eerste "luister hond" in de Verenigde Staten om een slechthorend kind te helpen. In Frankrijk heeft dit initiatief weinig ingang gevonden maar in andere landen kende het veel succes en leidde het tot het ontstaan van verschillende organisaties, waaronder de vereniging "Hearing Dogs For Deaf" in 1982 in Engeland.

In diezelfde periode, in de jaren 1960, verschenen steeds meer publicaties die bijdroegen tot de ontwikkeling van theorieën over de "therapeutische interacties met het dier" ("Therapeutic Animal Interactions", TAI). Het werk van dr. LEVINSON legde aanvankelijk de nadruk op het psychiatrische aspect, maar de publicaties over TAI werden later uitgebreid tot de zorg in het algemeen en hebben bijgedragen tot de evolutie van verschillende praktijken.

In de jaren 1980 bracht de vereniging "Human-Animal Interactions" of "Human-Animal Bond", bekend onder de naam H.A.I., een aantal wetenschappers, dierenartsen, medici en andere beroepsbeoefenaars samen met het doel " *de relatie tussen mens en dier te onderzoeken, te begrijpen en kritisch te evalueren, om beter te begrijpen hoe dieren ons leven beïnvloeden en wij dat van hen, in het bijzonder in het kader van de adviserende psychologie.* (*vertaling, bijgewerkte statuten van de vereniging: "HAI is devoted to examining, understanding, and critically evaluating the relationships between humans and animals in order to acquire a greater understanding of the ways in which animals figure in our lives and we in theirs, in particular as it applies to the practice of counseling psychology", link <https://www.apa-hai.org/human-animal-interaction/wp-content/uploads/2011/10/HAI-bylaws-revised-9-15-17.pdf>).

Ook de sociologie heeft zich hiermee gemoeid. Om slechts één voorbeeld te noemen, in 2016 onderzochten Jérôme MICHALON, Antoine DORE en Chloe MONDEME de sociologie van dieren, door dieren, voor dieren en met dieren. (*Jérôme Michalon, Antoine Doré et Chloé Mondémé, "Une sociologie avec les animaux: faut-il changer de sociologie pour étudier les relations humains/animaux ?", *Revue SociologieS[Online], Dossiers, Sociétés en mouvement, sociologie en changement, online sinds 7 maart 2016, geraadpleegd op 15 december 2020. Link: <http://journals.openedition.org/sociologies/5329>*).

De verenigingen die opkomen voor de dierenrechten hebben hier een belangrijke rol in gespeeld, omdat zij zorgpraktijken steunen die draaien rond het contact en de relatie met het dier, aan de hand van de hechtingstheorie.

De gemeenschappelijke deler van deze praktijken is telkens het fysieke contact met het dier, waarbij een beroep wordt gedaan op alle zintuigen.

Het is dan ook begrijpelijk dat de praktijken in sommige gevallen gebruikt worden voor recreatie, welzijn, of voor de inherente ontwikkeling tussen mens en dier. In andere gevallen wordt het doel van de relatie strikt bepaald door de behoefte aan "zorg", of therapie, in de geest van artikel R4311-2 van de Franse Code de la santé publique/ "Zorg" duidt dan niet op een pedagogische maar wel op een therapeutische interventie in de wetenschappelijke zin van het woord.

Tot de bekendste voorbeelden van interventies met therapiedieren behoren de zorgdieren in ziekenhuizen, honden, katten, kippen, eenden of konijnen die volgens een vooraf bepaalde planning een rol spelen in sessies of workshops met een therapeut; assistentiehonden voor kinderen die lijden aan epilepsie, die aanvallen tijdig signaleren en zo de levenskwaliteit van de kinderen verbeteren; of ook nog aan blindengeleidehonden voor slechtzienden, die niet alleen een zorgende rol spelen maar ook helpen met het scheppen van een sociale band met de buitenwereld. Er zijn dus veel dieren die gezondheidswerkers ondersteunen bij het verbeteren van de levenskwaliteit van hun patiënten.

Equithérapie of paardentherapie, is daar een goed voorbeeld van: een specifieke revalidatietherapie waarin mensen met een handicap de beweging van het paard gebruiken om bepaalde delen van het lichaam te trainen.

Dankzij de evolutie van deze medische praktijken worden soms controversiële methoden beter aanvaard en is ook een hele reeks beroepen, specialisaties en onderzoek ontstaan in dit gebied.

In die zin moet men toch een onderscheid maken tussen het gebruik van zorgdieren en dat van assistentiedieren, ook al is de grens met name in Frankrijk vaag.

In zorginstellingen zoals ziekenhuizen, bejaardentehuizen, arresthuizen, revalidatiecentra, enz. hebben de activiteiten een op de eerste plaats therapeutisch doel.

Het dier speelt hier echter niet altijd een centrale rol, aangezien het volledige therapietraject in het kader van revalidatie of verzorging niet enkel steunt op dierentherapie. Ze blijft slechts één van de instrumenten van het zorgaanbod: ondanks een toenemende erkenning blijft ze in het paramedische domein, ook al wordt ze door verschillende professionals (artsen, fysiotherapeuten, psychotherapeuten, logopedisten, zorgassistenten, opvoeders, enz.) toegepast.

Wie "therapie" zegt, zegt immers "begeleiding", "behandeling", "protocol", "patiënt". Het dier functioneert als derde partij die de zorg faciliteert en een band scheidt tussen de therapeut en de patiënt.

We stellen dus vast dat de uitdrukking "dierentherapie" wordt gebruikt voor alle praktijken waarbij dieren worden ingezet, ook wanneer er niet noodzakelijk sprake is van medische zorgen, wat de vraag oproept of er nog een therapeutisch doel is.

In de Verenigde Staten werd reeds in de jaren 1990 een onderscheid gemaakt tussen dieren die voor therapeutische doeleinden worden gebruikt en "service animals", dus "dieren die dienst doen als begeleider en mensen met een handicap ondersteunen" (**The American with Disabilities Act of 1990*).

DELTA SOCIETY, de belangrijkste Amerikaanse vereniging voor de certificering van dieren voor therapeutische doeleinden, heeft een antwoord gegeven dat kan helpen bij het kaderen en beter begrijpen van de door dierentherapie beoogde praktijken.

De vereniging onderscheidt enerzijds de diergeassisteerde therapie (Animal Assisted Therapy, AAT), die een fysieke tussenkomst van het dier in een therapeutisch proces veronderstelt, onder leiding van een professional uit de medische of sociale sector, met een specifiek zorgdoel en volgens bepaalde methodes.

Anderzijds duidt de term diergeassisteerde activiteit (Animal Assisted Activity, AAA) op alle diensten waarbij voor specifieke kenmerken gekozen dieren worden ingezet om de levenskwaliteit van patiënten te verbeteren, onder leiding van professionele of specifiek opgeleide mensen, waarbij het therapeutische doel en de meetbare methoden geen doelstellingen zijn.

In het eerste geval kan men de vooruitgang kwantificeren, bestuderen en meten. In het tweede lijkt dat geen noodzakelijke voorwaarde. (**Delta Society. "Standards of Practice"; Delta Society: Bellevue, WA, USA, 1996*).

Welke methodologie moeten we dan toepassen? Hoe creëren we een kader? Kan het dier een therapeut zijn? Hoe kunnen de eisen van de praktijk worden verzoend met het aspect dierenwelzijn, zowel in de zorg als in de assistentie?

B. De opkomst van therapeutische praktijken: van de psyche naar de farmacologie

De relatie tussen mens en dier heeft een evolutie doorlopen, waarbij de mens beetje bij beetje de essentiële bijdrage van het dier erkend heeft aan het behoud van de gezondheid en aan nieuwe onderzoek op dit gebied.

Een moeizame erkenning heeft plaats gemaakt voor een beter begrip van de gebruikte praktijken, van de voordelen en de gunstige effecten van de band met een zorgdier of assistentiedier.

Het dier krijgt dan soms magische krachten toegeschreven, terwijl de cognitieve wetenschappen een rechtstreeks verband lijken aan te tonen tussen de evolutie van de lichamelijke en geestelijke gezondheid van een patiënt, en het regelmatige contact met het dier waaraan hij of zij gehecht is.

De onderzoeker Jérôme Michalon meent dat "De beoefenaars nog steeds gebonden zijn aan de conceptuele kaders van de gevestigde beroepen in de medische wereld, en nog moeten vechten om het specifieke karakter van het "dier als instrument" te doen erkennen en aanvaarden. Anderzijds raken onderzoekers het niet eens over de verklaring van de gunstige effecten van het contact met dieren, en

beginnen ze rekening te houden met de mogelijkheid dat het succes van TAI verband zou kunnen houden met wat het dier voor de patiënt en/of de therapeut betekent. Deze terugkeer van de vraag van de genegenheid, van de bijzondere betekenis die de mens aan zijn relatie met het dier hecht, wordt gesteund door een reeks onderzoeken naar het verband van de gezondheid en het hebben van een huisdier. Ze tonen – statistisch – aan dat het feit dat men zijn dier als een wezen beschouwt dat telt, een positieve invloed heeft op de fysieke en morele toestand van de mens."

(*Referentie gedrukte versie, Jérôme Michalon, "Soigner par le contact animalier", *Revue d'histoire des sciences humaines*, nr. 28, 2016, 137-162. Elektronische referentie, Jérôme Michalon, "Soigner par le contact animalier", *Revue d'histoire des sciences humaines*[Online], 2016, gepubliceerd op 05 maart 2019, geraadpleegd op 20 december 2020. Link: <http://journals.openedition.org/rhsh/1618>, DOI: <https://doi.org/10.4000/rhsh.1618>)

Chronologische bevestigde het reeds vermelde artikel van Boris LEVINSON uit 1962, "The dog as "co-therapist"", voor het eerst de voordelen van de aanwezigheid van een hond tijdens de sessies: het dier kan inderdaad de gefrustreerde behoeften van de jonge patiënt bevredigen. In dit geval ging het om Jingles, de hond van de therapeut, die een patiënt die tot dan toe had gezweven kwam likken, waarna de therapeut werd vervolgens ook toegelaten in deze relatie, omdat het kind zich veilig voelde en zo zijn eigen behoeften kon uitdrukken door ze naast die van de hond te plaatsen. (*Levinson, B.M., 1962, "The dog as "co-therapist", *Mental Hygiene*, nr. 46, p. 59-65)

Destijds werd "Pet Therapy" echter niet goed ontvangen door de collega's van Dr. Levinson, ook al was hij niet de enige die beroep deed op een dier in zijn praktijk. In 1975 publiceerden twee Amerikaanse psychiaters, Elisabeth en Samuel CORSON, hun artikel "Pet-facilitated psychotherapy in a hospital setting". (*S.A Corson, E.O Corson, P.H Gwynne, L.E Arnold, "Pet-facilitated psychotherapy in a hospital setting", *tijdschrift Current periodic Therapies*, 1975, p277-286)

De auteurs beschrijven gevallen van interacties tussen mens en dier in het kader van therapeutische of educatieve praktijken, waaronder het gebruik van huisdieren in de behandeling van patiënten op een psychiatrische afdeling.

Tijdens hun experiment installeerden de CORSON's Duitse herders, en later katten, in voor hen bestemde ruimten in een ziekenhuis. Patiënten hoorden de honden blaffen en vroegen uiteindelijk of ze hen mochten bezoeken of ermee mochten spelen. Onder deze patiënten waren er ook jonge adolescenten die niet spraken, wat LEVINSON's theorie bevestigt. Na het experiment vertoonden 47 van de 50 patiënten verbeteringen op het gebied van verantwoordelijkheidsbesef, empathie, eigenwaarde en sociale interacties.

Deze concrete verwezenlijking, een primeur in het medische en institutionele milieu, betekende een belangrijke vooruitgang voor de psychiatrische zorg en het werk rond TAI, zonder de traditionele methoden achterwege te laten.

In hetzelfde jaar ontstond ook het "Pet Program", eveneens in de Verenigde Staten, in het Lima State Hospital in Ohio. Hier keken de onderzoekers niet naar patiënten die niet spraken maar naar misdadigers met psychiatrische stoornissen, in een onderzoek naar de interacties tussen mens en dier in een gesloten instelling.

In zijn artikel "Companion Animals in Institutions", beschrijft dr. David LEE hoe depressieve, rusteloze patiënten en patiënten met zelfmoordneigingen, een gewonde vogel opvingen, verborgen hielden en verzorgden. Het personeel was zodanig verrast door deze reactie dat het er hoop door kreeg, en zo werd het programma geboren. (*D. Lee, "Companion Animals in Institutions", in P. Arkow (ed.), *Dynamic Relationships in Practice: Animals in the Helping Professions*, Alameda, CA, Latham Foundation, 1984, pp. 229-236)

LEE legt uit dat de gedetineerden zich niet veroordeeld voelen door het dier en dat de aanwezigheid van dieren in de cellen (vooral knaagdieren, gezien de grootte van de cellen) hen een mate van onafhankelijkheid tegenover de instelling en het personeel teruggaf, het gevoel van iets nuttigs te doen en een sterk verantwoordelijkheidsbesef. Het aantal zelfmoorden onder gevangenen met huisdieren was zelfs sterk gedaald.

Ook het werk van onderzoekers Enayet K. CHOWDHURY Mark R. NELSON, Garry L.R. JENNINGS, Lindon M.H. WING, en Christopher M. REID, gepubliceerd in 2017, wijst op het verband

tussen het hebben van een huisdier en een significante daling van het sterftecijfer als gevolg van hart- en vaatziekten bij patiënten die hiervoor behandeld worden. Zo concludeerden de onderzoekers dat het sterftecijfer met 22 tot 26% daalde bij de groep die voor of tijdens de studie een huisdier hadden. Door hen te dwingen te bewegen, buiten te komen of zelfs te sporten, zorgt de aanwezigheid van huisdieren voor een soort constante zorg (**Pet ownership and survival in the elderly hypertensive population*, *Journal of Hypertension*, nr. 35, 769-775, 2017).

En Stanley COREN, professor in de psychologie aan de Columbia Universiteit, voegt hieraan toe dat *"de auteurs van deze studie konden vaststellen dat een hond leidt tot een actiever leven, en dat een actieve levensstijl op zijn beurt leidt tot betere sociale interacties. Dit, in combinatie met het gezelschap van het dier zelf, kan de emotionele toestand van een persoon alleen maar verbeteren en zijn stressniveau verlagen. Dit is vanuit medisch oogpunt belangrijk, aangezien we weten dat stress bijdraagt tot de ontwikkeling van hart- en vaatziekten"*. (*vertaling, Stanley Coren, *"If you want to live longer, get a dog"*, 22 maart 2017, extract *"The authors of this study speculate that a dog, at least, promotes a more active lifestyle, and that an active lifestyle leads to better social interactions. Combined with the pet's companionship, this can improve a person's emotional state and reduce their stress levels. That is medically important, since stress contributes to the likelihood of cardiovascular problems."* Lien <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/canine-corner/201703/if-you-want-live-longer-get-dog>).

We kunnen hieruit afleiden dat indien de aanwezigheid van het dier onze algemene gezondheid verbetert, dit een enorme impact zou kunnen hebben op de kosten van onze gezondheidszorg. Rest er dan nog maar één stap naar een huisdier op voorschrift?

Ten slotte gaan de vele werken van de Franse filosofe Vinciane DESPRET in dezelfde richting: naar het voorbeeld van de ethologen (die ethologie beoefenen, d.w.z. de studie van het dierengedrag), legt zij uit hoe de wetenschap de dieren aanhankelijk maakt, hoe de dieren "gezien en gehoord" willen worden en de mens ze het woord geeft, of beter, begrijpt hoe ze communiceren en wat ze interesseert (* *als voorbeeld "Habiter en oiseau"*, ed. Actes Sud, collectie *"Mondes Sauvages"*, 2019).

Het is dan ook het onderzoek in dit domein, gesteund door de HAI-gemeenschap, dat het dier naar de psychosociale instellingen heeft gebracht.

Jérôme MICHALON legt uit dat *"We aan de ene kant zullen zien dat het basisonderzoek naar "Pet Therapy" plaatsvond in de psychische zorg. Het beschreef de gunstige effecten van het contact met dieren op patiënten die zowel aan communicatiestoornissen als aan psychiatrische aandoeningen leden. De verschillende studies hadden gemeen dat ze psychosociale verklaringen aanreikten voor de verbeterde mentale toestand van de patiënten. Vanaf de jaren 1980 onderzochten verschillende studies aan de effecten van het contact met dieren op de cardiovasculaire gezondheid. Ze verlegden de focus naar het documenteren van fysiologische effecten, en openden op die manier de weg naar verklaringen die geen beroep doen op psychosociale mechanismen. Vertrekkend van een gedeelde belangstelling vormen deze onderzoekers samen een soort hybride forum voor de studie van de interacties tussen mens en dier, waarin het therapeutisch perspectief een zeer belangrijke maar geen exclusieve functie inneemt. Deze gemeenschap, die we de "HAI-gemeenschap" zullen noemen (afkorting voor Human-Animal Interactions), ijvert voor de sociale aanvaarding van dieren in de zorg, door te werken aan de ontwikkeling van sanitaire voorschriften, door het financieren van onderzoek, door haar bevindingen te verspreiden in de media en door haar expertise bij overheidsdiensten te laten gelden."* (**ibid: Jérôme Michalon, "Soigner par le contact animalier"*)

In 2007 onderzochten de gezondheidssociologen Melanie ROCK, Eric MYKHALOVSKIY en Thomas SCHLICH de rol van de dieren in het biomedische onderzoek. In dit onderzoek verklaren ze de rol die dieren spelen in biomedische innovaties, als proefkonijn of als patiënt, en de evolutie van de perceptie van de impact van dieren en in het bijzonder gezelschapsdieren op de menselijke gezondheid.

Hoewel de dieren zeker baat hebben bij de technologische vooruitgang in de zorg (bv. de ontwikkeling van prothesen), haalt ook de mens voordeel uit deze vooruitgang en uit de relatie met het dier als zorgverlener. Met andere woorden, we kunnen stellen dat er een verband is tussen de zorg voor dieren en de zorg voor mensen (* *"People, other animals and health knowledges: Towards a research agenda"*, gepubliceerd in het tijdschrift *"Social Science and Medicine"* nr. 64 van mei 2007, blz. 1970 tot 1976).

In de jaren 1980 heeft het onderzoeksteam van Erika FRIEDMANN, Aaron KATCHER, James LYNCH en Sue Ann THOMAS twee studies gepubliceerd over de invloed van huisdieren op de menselijke gezondheid. In hun eerste artikel, "*Animal Companions and one-year survival of patients after discharge from a coronary care unit*" concludeerden de auteurs dat er een verband bestaat tussen de overlevingskans van mensen die behandeld worden voor hart- en vaatziekten en het hebben van een huisdier: de levenswijze, het contact met het dier en de gehechtheid aan het dier hebben een invloed op de overlevingskansen van zijn eigenaar. (*Friedmann, E. et al., 1980, «*Animal Companions and one-year survival of patients after discharge from a coronary care unit*», *Public Health Reports*, nr. 95, p.307-312).

Later toonden ze een verband aan met de bloeddruk en de hartslag en dieren: uit fysiologische gegevens die bij 38 kinderen werden geregistreerd en geanalyseerd, bleek dat de bloeddruk daalde wanneer zij lagen of rustten in de aanwezigheid van een dier, in dit geval een hond, zelfs als het niet hun eigen dier was (*Friedmann, E. et al., 1983, "*Social interaction and blood pressure: Influence of animal companions*", *Journal of Nervous and Mental Disease*, nr. 171, p.461-465)

Het therapeutische aspect van dieren, zowel in de kinderverpsychotherapie als in de preventie van hart- en vaatziekten, werd dus bevestigd.

Het zal dan ook niet verbazen dat de HAIRC (Human-Animal Interactions Research) vervolgens uitbreiding heeft genomen, zodat organisaties en verenigingen konden worden opgericht die de onderzoekers in dit vakgebied, verspreid over de hele wereld, samenbrengen en die conferenties organiseren.

Binnen deze gemeenschap verdedigden de onderzoekers Alan BECK en Aaron KATCHER, na het bijwonen van verschillende internationale conferenties over de voordelen van de therapeutische relatie tussen mens en dier naar , in 1984 hun stelling van een farmacologische oriëntatie van het contact met het dier uit de invalshoek van het bewijs en de medische praktijk. Volgens hen volstaat het plezier of het welzijn dat de patiënt voelt bij het contact met een dier, niet om er een therapeutisch aspect aan toe te schrijven. Het zou veeleer gaan om een ervan te onderscheiden recreatief aspect.

(*Beck, A.M., Katcher, A.H., 1984, "*A new look at pet-facilitated therapy*", *Journal of the American Veterinary Medical Association*, nr. 184, p.414-21)

Hoewel deze aanpak voldoet aan de normen van de "Evidence Based Medicine", is hij nooit echt aangeslagen. Tot op heden wordt de zorg door dieren of de dierentherapie, steeds vaker toegepast in programma's en activiteiten waarvan men zich kan afvragen of het wel echte medische praktijken betreft.

C. Hoe word je een zorgdier

De criteria voor de kwalificatie als zorgdier zijn niet gebaseerd op een wettelijk kader, maar veeleer op de theorie en de praktijk. Ze kunnen verschillen afhankelijk van de professional, de rol waarvoor de dieren worden ingezet en de menselijke noden die ze lenigen.

In ieder geval houden deze criteria rekening met de voordelen voor zowel de mens als voor de dieren, waarvan wie het welzijn te allen tijde gerespecteerd moet worden. Dit is trouwens een noodzakelijke voorwaarde om de therapie te doen slagen. Er moet respect zijn tussen mens en dier, in een praktijk die beide partijen past en die wordt uitgevoerd in een zorgend en beschermend kader.

Een van de fundamentele aspecten om dierentherapie te aanvaarden als erkende therapie of zorgmethode is haar professionalisering.

De praktijk is snel gevolgd op het moderne theoretische en empirische onderzoek.

Zo publiceerde DELTA SOCIETY in 1996 een eerste gids, onder de titel "*Standards of Practice for Animal-Assisted Activities and Animal-Assisted Therapy*" met als doel best practices te definiëren en te groeperen en een onderscheid te kunnen maken tussen professionele en andere beoefenaars.

Deze professionele praktijken vereisen in de aanloop naar de dierentherapie een selectie van de beoogde dieren, een specifieke opleiding (voor de mensen maar ook de dieren), en tenslotte een certificering (al dan niet met diploma).

In de eerste plaats wordt het dier gekozen afhankelijk van de praktijk: wanneer het dier naar de patiënt komt, wordt het begeleid door personeel dat het in de instelling in contact brengt met de patiënt. Dit

is het geval met lichamelijke therapieën (fysiotherapiesessies, chemotherapie, enz.), maar ook met gedragstherapieën (bv. in het kader van psychotherapie) en tijdens bezoeken voor recreatieve- of uitwisselingsdoeleinden (hondenbezoeken in de palliatieve zorg, aan kinderen met kanker, enz.)

Wanneer de patiënt naar het dier komt, dus naar zijn leefruimte, ontstaat het contact *de facto* door het delen van de ruimte waar mens en dier samenkomen (dierenparken, kinderboerderijen, maneges, dolfinarium, enz.).

In de Verenigde Staten worden dieren die voltijds in een socio-professionele instelling verblijven, "residentiële dieren" genoemd zoals gedefinieerd door de vereniging van Amerikaanse dierenartsen.

Deze dieren zijn eigendom van de instelling en vallen onder de verantwoordelijkheid van het personeel, maar ook van de bewoners of van bevoegde en opgeleide vrijwilligers. Ze worden ingezet tijdens workshops, stages, diverse sessies, en worden geselecteerd op basis van hun kenmerken (kalm, volgzzaam, speels, nieuwsgierig, enz.) maar ook op basis van hun opleiding. Dat laatste bekijken we dadelijk, met name wat honden betreft.

In het algemeen leggen de instellingen specifieke uurroosters en praktijken op, maar is er vrijheid om de zorg zelfstandig te organiseren, ook op een ad hoc basis, met toestemming.

In ieder geval wordt een kader vastgelegd. Het dier moet kunnen voldoen aan de menselijke behoeften, maar ook het omgekeerde moet waar zijn/

Dat is de reden waarom in instellingen vaker huisdieren, of op zijn minst kleine dieren, worden ingezet, zoals honden, katten, konijnen, kippen, eenden, vogels, muizen en andere knaagdieren (enz.). Met grotere dieren kan worden gewerkt in hun eigen omgeving of hoe dan ook in de open lucht, bijvoorbeeld met paarden (equithérapie), koeien, schapen, geiten, ezels, of zelfs dolfijnen (dolfijntherapie).

De belangrijkste vertegenwoordigers van de therapeutische rol van het dier, of van het gebruik van dieren in de zorg, blijven de hond en het paard.

De hond is waarschijnlijk het eerste dier waar men aan denkt wanneer het gaat over therapiepraktijken met dieren. Er moet wel een onderscheid gemaakt worden tussen assistentiehonden en zorghonden. De eerste zijn opgeleid om mensen met een beperking, slechthorenden of slechthorenden, of mensen met specifieke aandoeningen, bij te staan in hun dagelijks leven (assistentiehonden voor mensen met een motorische beperking, honden die epilepsiepatiënten begeleiden, geleidehonden voor slechthorenden, luisterhonden, enz.). De tweede worden ingezet bij therapeutische activiteiten en praktijken op de plaats van de zorgverlening (bezoekhond, stimulerende hond, residentiële hond, enz.)

De centra, organisaties en verenigingen die sinds de jaren 1910 zijn ontstaan volgen een vaak terugkerend opleidingsmodel voor de puppy's. Het duurzame aspect van dit model heeft het mogelijk gemaakt om een groot aantal honden zeer snel te plaatsen. De pup wordt in een eerste fase gedurende een aantal maanden ondergebracht bij een pleeggezin. Dit gezin staat in voor de socialisatie van de pup en helpt hem bij de eerste stappen die nodig zijn voor zijn toekomstige activiteit. In de volgende fase volgt de pup een stage of wordt hij onderworpen aan de ontmoetingstest waarin de pup en de toekomstige eigenaar elkaar leren kennen en met elkaar leren samenwerken. Ten slotte, als de test positief verloopt, wordt het dier aan zijn eigenaar gegeven om een team te vormen: mens en dier worden partners.

In het geval van de assistentiehond profiteert de menselijke partner rechtstreeks van de bijstand van het dier, dat die bij hem woont. In het geval van de interventiehond profiteert de zorgbehoevende mens van de interactie in de samenwerking tussen het dier en zijn baasje. In beide gevallen worden de eerder getrainde honden een echte steun in het leven.

Merk op dat dat de opleidingscentra niet alleen rekening houden met het menselijke aspect maar ook met het dierenwelzijn. Waar het dier vroeger enkel als instrument beschouwd werd, is het nu een tussenpersoon, een assistent en/of een levenspartner.

Onder de assistentiehonden zijn er honden die specifiek opgeleid zijn om mensen met een fysieke handicap te helpen bij het uitvoeren van verschillende fysieke handelingen (een voorwerp oprapen, een deur openen, een lichtschaakelaar indrukken, aan een dekbed trekken, enz.)

Vandaag zijn er in Frankrijk verschillende verenigingen die zich bezighouden met het vinden en opleiden van assistentiehonden, zoals de "Association Nationale pour l'Education de Chiens d'Assistance pour Handicapés" (A.N.E.C.A.H) (www.anecah.free.fr) of "Handi'Chiens" (www.handichiens.org).

Volgens deze laatste vereniging zijn de opdrachten van deze honden verdeeld tussen de assistentiehond, de stimulerende hond (de eerste stimulerende hond was in 1992), de sociale begeleidingshond (eerste hond in 1993), de begeleidingshond voor epileptici (eerste hond in 2018), en de gerechtelijke hulphond (bijvoorbeeld LOL, een hond die door de vereniging opgeleid is om slachtoffers bij te staan tijdens hun verhoor, die momenteel dienst doet bij de procureur van CAHORS in het Franse departement Lot).

De taken zijn telkens duidelijk omschreven: De geleidehond wordt getraind om obstakels te ontwijken, een straat over te steken, te stoppen voor een trap, te waarschuwen voor de bushalte, elke situatie te beoordelen, op gevaren te wijzen, de bevelen van zijn baasje op te volgen, of om ongehoorzaam te zijn als de situatie gevaarlijk is. De luisterhond wordt opgeleid om geluidsignalen te herkennen, zijn baasje fysiek te waarschuwen, en hem naar de bron van het geïdentificeerde geluid te leiden. De assistentiehond (of dienst hond) wordt getraind om de noden van zijn baasje en taken in die zin uit te voeren. De interventiehond maakt de zorg aan een lijdende, gehandicapte of zieke persoon mogelijk in een door zijn partner/menselijke baasje gecontroleerd kader.

Kunnen alle hondenrassen getraind worden?

Volgens de Franse onderzoeker Bernard BELIN worden sommige rassen vaker voorgeselecteerd op basis van specifieke fysieke en gedragskenmerken. Deze criteria voldoen aan een zeer specifiek profiel, met als vereisten: *“de lichaamsbouw (goede stapper en grootte aangepast aan de gestalte van de mens die begeleidt wordt), het karakter (evenwichtig, niet nerveus, nieuwsgierig, enz.), en het onderhoud en de schoonheid (bij voorkeur kort haar en een zekere uitstraling).”*

Zo beschikken de Labrador Retriever en de Golden Retriever, rassen van Engelse oorsprong die in de jaren 1890 en 1930 in Frankrijk geïntroduceerd werden, *“vijf karaktertrekken: intelligent, zachtaardig, sociaal, gehoorzaam en kalm”, terwijl de Duitse Herder, die al vroeger verscheen, de vijf volgende eigenschappen bezit: “levendig, vrolijk, gehoorzaam, loyaal en bijzonder goed te trainen”. (* “Animaux au secours du handicap”, Ed. L'Harmattan, maart 2000)*

De Duitse herder kreeg gedurende vele jaren de voorkeur wegens zijn grote trainingscapaciteiten, maar wegens veel gezondheidsproblemen werd de voorkeur al snel aan Labradors gegeven. Zo werd de eerste dienst hond, een zwarte Labrador genaamd Abdul, opgeleid door de in 1975 in de Verenigde Staten opgerichte “Canine Companions for Independence” (CCI).

Daarom komen Labradors en Goldens vaker voor onder de zorghonden, en vaker teven dan reuen.

Bij deze honden begint de selectie al bij de geboorte (medisch onderzoek om de levensvatbaarheid van de pup te controleren) en loopt ze door tot aan de opname in het beoogde programma (gedragstests tot 2 maanden, voorselectie in een specifiek pleeggezin). Na een de stage (tussen 12 en 18 maanden) wordt de hond overgedragen aan de persoon met een beperking.

Sommige honden kunnen in asielen worden uitgekozen wegens hun fysieke- en gedragskwaliteiten. Dit is vaak het geval bij luisterhonden, waar het ras niet relevant is voor de nodige capaciteiten. Op die manier krijgt de geselecteerde hond een tweede kans.

Als een hond om bepaalde redenen (gedragmatig of medisch, enz.) uitgesloten wordt om deel te nemen aan het programma, wordt hij “omgeschoold”, maar niet “verbannen”. Door hun opvoeding en hun volgzaamheid worden deze honden ofwel gezelschapsdieren ofwel, als de situatie het mogelijk maakt, interventiehonden.

De interventiehond is namelijk niet bedoeld om zorg te verlenen aan een lijdende personen, iemand met een beperking of een zieke, anders dan de assistentiehond, die steeds moet blijven presteren in het dagelijkse leven. De interventiehond komt tussenbeide, begeleidt, helpt een derde partij om zorg te verlenen op de daartoe bestemde plaats.

Daarom worden deze honden geplaatst in ziekenhuizen, bejaardentehuizen, gesloten instellingen, bij zorgprofessionals die ze bijstaan in hun respectieve praktijken (fysieke en gedragstherapieën, dierenbezoeken, enz.).

Daarnaast heeft men de praktijk veralgemeend en gestandaardiseerd met de hulp van gespecialiseerde opleidingscentra. Zo kan men de training van de geselecteerde honden volgens

welomschreven programma's professionaliseren en is men niet – met name economische – afhankelijk van de klassieke circuits.

Door de opleiding van hulphonden te internaliseren, hebben de gespecialiseerde verenigingen en trainers de zekerheid dat zij elke fase, de kwaliteit van de training, de toegepaste normen en de opvolging van de opgestelde charters kunnen controleren.

Deze charters worden nauwgezet nageleefd, met name vanwege de verplichte hygiëneregels in ziekenhuizen.

Het is dan ook in deze context dat de tussenkomst van het zorgdier het meest onder toezicht staat: naarmate de praktijken geëvolueerd zijn, is stap voor stap een hele specifieke regelgeving ontstaan.

Het toelaten van dieren in de sociale en medisch-sociale sector was aanvankelijk verboden maar heeft nu een kader en een plaats in de beoogde instellingen.

D. De diergeassisteerde zorg – praktijk en kader:

Na het bovengenoemde artikel R1112-48, bepaalt de circulaire nr. 40 van 16 juli 1984 van het Franse Ministère des Affaires sociales et de la Solidarité nationale betreffende de toegang voor blindengeleidehonden in openbare instellingen in zijn enige artikel dat "*blindengeleidehonden verplicht toegelaten zijn in alle openbare plaatsen die voor het publiek toegankelijk zijn, met inbegrip van plaatsen die gewoonlijk ontoegankelijk zijn verklaard voor honden*".

Krachtens het Franse decreet 2003-462 van 21 mei 2003 is het echter nog steeds verboden om de kamers of behandelingskamers van patiënten te betreden.

In de circulaire van 11 maart 1986 over de oprichting van instellingsraden staat dat:

"ouderen die een huisdier hebben, de toelating moeten krijgen om het bij zich te houden, zolang het geen onnodige overlast voor het personeel veroorzaakt en de rust van de andere bewoners niet verstoort.

De Franse wet nr. 2005-102 van 11 februari 2005 betreffende de gelijkheid van rechten en kansen, participatie en burgerschap van gehandicapten, stelt: *"de toegang tot vervoer, tot publiek toegankelijke plaatsen, en tot plaatsen die een beroeps-, opleidings- of onderwijsactiviteit mogelijk maken, is toegestaan voor blindengeleidehonden of assistentiehonden die personen vergezellen die in het bezit zijn van de in artikel L. 241-3 van de Code de l'action sociale et des familles "bedoelde invaliditeitskaart".*

Gezelschapsdieren kunnen in principe worden toegelaten in medische en sociale instellingen en woonzorgcentra, maar het is de directie die beslist, na advies van de verantwoordelijke voor de bestrijding van zorginfecties of het operationele hygiëneteam van de instelling verbonden.

Dit is een van de moeilijkheden die ontstonden tijdens de lockdowns in 2020 wegens het COVID-19-virus.

De meeste verzoeken voor huisdierenbezoek of om een huisdier bij de bewoners te houden werden in deze periodes afgewezen.

Wanneer de zieke of bewoner niet zelf voor het dier kan zorgen, wordt het ondergebracht bij een vereniging of in een asiel of wordt het zelfs geëuthanaseerd. De evolutie van de wetgeving en de uitbreiding van het verzekeringaanbod zijn interessante mogelijkheden om dit probleem op te lossen.

Voor dieren die hun "carrière" of hun "dienst" beëindigd hebben, is een pensionering soms mogelijk, met overdracht aan het baasje of aan een vrijwillig personeelslid, of zelfs aan een specifieke, maar zeer zeldzame, instelling (opvanghuis, "Poulehouse", enz.). Soms worden deze dieren in een asiel geplaatst, bij gebrek aan een oplossing maar veel verenigingen bieden nu aan ze op te vangen.

De dieren die mogen ingrijpen, staan onder toezicht.

Céline Courbet, een verpleegster die betrokken is bij de dierentherapie in het ziekenhuis Esquirol in Limoges, vertelt hoe de artsen VERGER en AUDEBERT, psychiaters die verantwoordelijk zijn voor een eenheid voor de behandeling van mensen met angst- en depressieve stoornissen, het er in 2014 op waagden om honden in een psychiatrische zorginstelling binnen te brengen.

Sindsdien is het programma voor dierentherapie een vast onderdeel en is het steeds belangrijker geworden voor de verzorging van de patiënten van de afdeling volwassenenpsychiatrie van deze instelling.

*"De therapie sessies met dieren zijn individueel of collectief en gebeuren in aanwezigheid van een of meer honden, afhankelijk van de doelstellingen van het voorschrift, maar ook van de beperkingen die eigen zijn aan de behoeften van elke hond. De keuze van het zorgdier wordt dan ook gemaakt op basis van zijn behoefte om buiten te komen, te spelen of te rusten. Er moet ook rekening worden gehouden met de weersomstandigheden. Zo zullen de honden bij warm weer enkel binnen werken. Het respect voor het dierenwelzijn staat centraal in de keuze van de activiteiten. De meeste sessies duren tussen 15 en 50 minuten en vinden plaats in het park met bomen van de instelling. Een kamer voor dierentherapie, in het hart van het ziekenhuis, maakt het mogelijk om de patiënten activiteiten aan te bieden, maar zorgt er ook voor dat de rust en de veiligheid van de honden gegarandeerd kan worden. Dankzij de ligging kunnen patiënten die daartoe in staat zijn, ook zelf naar de wekelijkse afspraken gaan. De inhoud van de sessies is eenvoudig: wandelingen, verankering in het hier en nu, hulpgesprekken, discussiegroepen, gezelschapsspelen, hondentrainingen, observaties... De hond schept door zijn spontane en niet-oordelende aard een band die nuttig kan zijn in de hulprelatie. Tijdens de sessies voegt de aanwezigheid van het dier authenticiteit toe aan de relatie tussen de verzorger en de patiënt en creëert ze een overgangsruimte waar de therapeutische band versterkt kan worden. Patiënten die teruggetrokken zijn, lijden aan abulia of verzet bieden, worden vaak doorverwezen naar dierentherapie. Het motiverende aspect van de aanwezigheid van de hond helpt om mensen het nodige duwtje in de rug te geven en hen ook actoren te maken van hun eigen zorg. Honden zijn toegestaan op de verzorgingsafdelingen voor patiënten die geen toelating hebben om de instelling te verlaten. Ze zijn niet toegestaan in de behandelkamers, eetzaal, kantoren of slaapkamers. Wat de sanitaire aspecten betreft, heeft het ziekenhuis van Esquirol zich gebaseerd op de aanbevelingen van het Centre de coordination de la lutte contre les infections nosocomiales (C-Clin) Sud-Est. De honden staan dus onder zeer nauwgezet veterinaire toezicht." (*Bulletin national santé mentale et précarité RHIZOME nr. 72, "Les Animaux pansent", Céline Courbet, een in dierentherapie gespecialiseerde verpleegkundige van het ziekenhuis Esquirol Limoges, "Une équipe infirmière et canine au service du bien-être à l'hôpital" pagina 6, juli 2019)*

De erkenning van de diergeassisteerde therapie beschikt dus over een kader dat erkend is door de Franse Haute Autorité de Santé. Ze geeft aanbevelingen voor de niet-medicinale therapieën, in eerste instantie voor de behandeling van gedragsstoornissen in crisissituaties. (*Haute Autorité de Santé, "Les thérapies non médicamenteuses dans la prise en charge des troubles du comportement", link: www.has-santé.fr)

"Andere niet-medicinale interventies" zijn dus "interventies op het vlak van de levenskwaliteit, de taal (logopedie), het cognitieve (cognitieve stimulatie, cognitieve revalidatie), de zintuiglijke stimulatie, de motorische activiteit en de beroepsactiviteiten."

Het gaat dan over "muziektherapie, aromatherapie, multisensorische stimulatie, Reality Orientation, reminiscence therapy, dierentherapie, massages, gesimuleerde presentie therapie (gezinsvideo) en lichttherapie die sommige aspecten van het gedrag kunnen verbeteren."

En "holistische zorg kan een combinatie zijn van verschillende soorten interventies (psychomotoriek, ergotherapie, enz.). Hij vormt, zowel in ambulante zorg als in de zorg binnen de instelling, een onderdeel van de algemene therapeutische zorg. Hij kan worden aangeboden op individuele of op groepsbasis en moet worden uitgevoerd door opgeleid personeel.»

Ongeacht het soort interventie gaat het hier dus om teamwerk.

Dit teamwerk sluit nauwlettend toezicht echter niet uit, aangezien dieren vectoren kunnen zijn van risico's voor mensen en het milieu waarmee zij in contact komen.

Er zijn twee soorten risico's: intrinsieke fysieke gevaren (krabben, beten, steken, diverse vormen van geweld, enz.) en de gevaren van besmetting door ziekten die op de mens kunnen worden overgedragen (waardoor allergieën, toxoplasmose, hondsdolheid, enz. kunnen ontstaan).

Het nationaal netwerk voor de preventie van zorginfecties heeft in november 2016 een referentiedocument gepubliceerd via het Centre de Coordination de la Lutte contre les Infections Nosocomiales du Sud-Est (*CClin Sud-Est / November 2016 / Prévention du risque infectieux et médiation/présence animal).

Tot op heden zijn ongeveer 180 besmettelijke ziekten vastgesteld die van dieren op mensen kunnen worden overgedragen, de zogenaamde zoönosen.

1. De risico's in verband met de aanwezigheid van dieren worden als volgt gespecificeerd:

a. Menselijke risico's

- Verandering of kwetsbaarheid van de huidbarrière (wonden, eczeem...),
- Aanwezigheid van invasieve hulpmiddelen (perfusie, katheter, tracheotomie, osteosynthese met externe fixateurs...),
- Immundeficiëntie als gevolg van behandeling of ziekte, ouderdom en pasgeborenen,
- Ademhalingsaandoeningen; cognitieve stoornissen (gedragsproblemen die gevaarlijk kunnen zijn voor het dier of het bang kunnen maken); allergieën; fobieën, weigeringen.

b. Risico's verbonden aan honden

- Infecties overdragen door contact (vacht, poten): ringworm (*Microsporum canis*, *Trichophyton*) schurft (*Sarcoptes scabiei* var *canis*); pulicosis (*Ctenocephalis canis*, vlo); ziekte van Lyme (*Borrelia*, teek),
- Infecties overgedragen door hondenuitwerpselen: toxocariasis (*Toxocara canis*); hydatidose (*Echinococcus granulosus*); cryptosporidiosis (*Cryptococcus*); Q-koorts (*Coxiella burnetii*); salmonellose (*Salmonella enterica*); campylobacteriose (*Campylobacter* sp),
- Infecties overgedragen door likken, krabben of bijten: pasteurellose (*Pasteurella* sp.); tetanus (*Clostridium tetani*). Studies hebben de aanwezigheid aangetoond van multi-antibioticaresistente bacteriën (MDR) bij gezelschapsdieren of honden die ingezet worden voor dierentherapie (AAT) zoals *Enterococcus faecium/faecalis* glycopeptide-resistente Enterobacteriaceae (*Escherichia coli*) die bèta-lactamase met een uitgebreid spectrum produceren, *Methicilline-resistente Staphylococcus aureus*. Er zijn ook gegevens over de overdracht van het *norovirus of Clostridium difficile* door besmette honden tijdens nauw menselijk contacten.
Dieren die meer zorg krijgen in veterinaire klinieken en een antibioticumkuur ondergaan, kunnen een reservoir vormen van bacteriën die multiresistent zijn tegen antibiotica (enterokokken).

c. Risico's verbonden aan katten

- Infecties overgedragen door contact (vacht, poten): pulicosis (vlooiën *Ctenocephalis felis*); schurft (*Sarcoptes scabiei*); dermatofytose (*Microsporum*); toxoplasmose (*Toxoplasma gondii*); allergieën.
- Infecties overdraagbaar door uitwerpselen: toxocariasis (*Toxocara cati*); Q-koorts (*Coxiella burnetii*); toxoplasmose (*Toxoplasma gondii*); *Campylobacterdiarree*,
- Infecties overgedragen door likken, krabben of bijten: kattenkrabziekte of goedaardige lymforeticulose (*Bartonella henselae*); pasteurellose (*Pasteurella* sp); hondsdolheid.

d. Risico's verbonden aan paarden, ezels

- *Methicilline-resistente Staphylococcus aureus* methicilline-resistente *Staphylococcus* (MRSA), allergieën.

e. Risico's verbonden aan konijnen, knaagdieren

- Risico op beten, dermatofytose (ringworm), ziekte van Lyme (*Borrelia burgdorferi*).

f. Risico's verbonden aan exotische gezelschapsdieren

- Frequente zoönoses (diarree) en beten met infecties als gevolg van ingevoerde infectieuze agentia.

g. Risico's verbonden aan kippen en vogels

- Vlooiën, *Salmonella*, Ornithosis-psittacosis (*Chlamydophila psittaci*) door inademing (bindvliesontsteking, luchtweginfectie)

h. Risico's verbonden aan vissen

- Atypisch *Mycobacterium granuloma* (*Mycobacterium marinum*), in geval van zelfs minimale huidlaesies.

De coördinatiecentra voor de bestrijding van nosocomiale infecties (vijf in Frankrijk) hebben daarom een specifiek protocol voorgesteld, dat het volgende aanbeveelt:

- *“Beperk de toegang voor dieren overeenkomstig de regelgeving of identificeer verboden gebieden*
- *Accepter huisdieren die in goede gezondheid verkeren, opgevoed zijn, gevaccineerd zijn en die regelmatig gecontroleerd worden door een dierenarts*
- *Selecteer het dier volgens specifieke criteria, getraind voor zorginterventies, in de aanwezigheid van een begeleider die de methoden kent, om het risico op beten te beperken*
- *Borstel het dier vóór de interventie om het risico op de overdracht van ziekteverwekkers te beperken*
- *Reserveer een zone voor voeding en uitwerpselen*
- *Stel een onderhoudsprotocol op voor de lokalen*
- *Begeleid het dier altijd, het mag nooit alleen gelaten worden met een patiënt of bewoner*
- *Identificeer de personen die gemachtigd zijn om met het dier in contact te komen*
- *Informeer het personeel en leidt het op over het risico van zoönosen*
- *Zorg ervoor dat iedereen die met het dier in aanraking komt (patiënt of bewoner, begeleider, medisch of paramedisch personeel) voor en na het contact de handen wast*
- *Stel een planning van de bezoeken op en bewaar hem.”*

(* Dr Annie Treyve, CCLIN Sud-Est, lettre d'information Alinéas "Les animaux de compagnie dans les établissements de santé et médicosociaux").

Elke instelling kan ook haar eigen charter en praktijken formuleren.

Het is hoe dan ook duidelijk dat het welzijn en de veiligheid van het dier moeten worden gewaarborgd.

De behoeften van het dier moeten worden gerespecteerd en de instelling zorgt voor de voeding, het uitlaten, de verzorging, en de veterinaire controle, en houdt toezicht op de plaatsen die mogen worden bezocht en op het contact met de bewoners.

De instelling blijft verantwoordelijk voor de gezondheid van het dier en voor de hinder of schade die het kan veroorzaken.

Elke structuur moet dus eerst specifieke maatregelen treffen om het welzijn van het dier te garanderen, dat cruciaal blijft. De activiteiten moeten onder toezicht worden uitgevoerd met inachtneming van de fysiologische behoeften van het dier, met een verantwoordelijke die erop toeziet dat het dier niet in contact komt met mensen die niet zorgzaam of kwetsbaar zijn, op vooraf bepaalde plaatsen, met pauzes en ruimtes die zijn ingericht voor zijn rust, zijn maaltijden en zijn natuurlijke behoeften.

Het dier moet onder toezicht van een dierenarts staan (identificatiechip, vaccinatie en opvolging, gezondheidsformulier dat door het baasje wordt voorgelegd, verplichting van het gezondheidsboekje, enz.) en de hygiënische verzorging gebeurt door het ter plaatse aanwezige personeel (bijvoorbeeld door het dier te borstelen vóór elke ingreep, of door precieze instructies te geven over het contact met de patiënt of de bewoner om bijvoorbeeld allergische personen te vermijden).

Voor het huisdier van de bewoner, na met de toestemming van de directie en het aangewezen comité, moet worden bepaald welk soort dieren kan worden aanvaard en welke bewoner in staat is het dier zelf te verzorgen, zonder gevaar of overlast voor de andere bewoners. Er kan een contract worden gesloten tussen de bewoner, zijn familie en de en de instelling, volgens de bovenstaande voorwaarden en bepalingen (voeding, toegang, verzorging, contact, enz.).

Hoe dan ook wordt alles zo gepland dat de dierentherapie goed verloopt.

De structuur moet ook maatregelen treffen voor de mensen, begunstigen van dierentherapie of werknemers en personeel van de instelling.

Volgens de aanbevelingen van de CCLIN Sud-Est kunnen deze maatregelen bijvoorbeeld het volgende omvatten:

2. Maatregelen voor de begunstigen van de dierentherapie:

- Eerst het akkoord krijgen, voor aan een activiteit wordt deelgenomen, en de mening van de personen of hun vertegenwoordigers respecteren.
- Patiënten in zorginstellingen toestemming geven om op medisch advies in contact te komen met dieren of deel te nemen aan dierentherapie sessies.
- In medisch-sociale instellingen het advies van de arts vragen voor de meest fragiele patiënten of degenen die het risico lopen om door bepaalde reacties het dier te verontrusten.
- Bepaalde contra-indicaties definiëren, zoals contact tussen dieren en pasgeborenen, personen met immuundeficiëntie, MRB of niet-MRB infectie, koorts, niet-gezonde huid (dermatose, wond, operatieplaats), tracheotomie, perfusie, katheter, externe fixateur.
- Bepaalde beslissingen eventueel aanpassen aan de mening en het akkoord van de dienstdoende arts en het verpleegkundige team, die het voordeel/risico evalueren: pediatrie, oncologie, acute zorgen behalve intensieve zorgen/reanimatie; infusen buiten de bezoeken, permanente urinekatheters, revalidatie. De sessies zullen buiten de afdeling plaatsvinden.
- Eventueel op grond van het advies van de arts en het verpleegkundige team toestemming verlenen voor de aanwezigheid van een dier waarmee de bedlegerige patiënt/bewoner van een woonzorgcentrum, aan het einde van het leven of in de palliatieve zorg, een bijzondere band heeft.
- Als het dier op het bed mag klimmen, een speciale, specifiek aangepaste beveiliging voorzien.
- De effecten van de aanwezigheid van het dier regelmatig evalueren aan de hand van vast te stellen criteria (evaluatie van fysieke en relationele capaciteiten, gedragswijzigingen...).
- Het infectierisico beperken door een **stipte handhygiëne** vóór en na contact met het dier door alle personen die ermee in contact komen: patiënt of bewoner, begeleider, medisch of paramedisch personeel, bezoeker. Het personeel zal ervoor zorgen als de persoon er zelf niet toe in staat is.

3. Maatregelen voor het personeel en de beoefenaars van dierentherapie:

- De personen identificeren (minstens 2) die verantwoordelijk zijn voor het dier, de veterinaire follow-up (vaccinaties, verzorging, toezicht, ontworming), de dagelijkse verzorging indien het dier in de instelling verblijft, de controle op de voortplanting.

- Buiten (kippenhok of dierenpark), het onderhoud van deze ruimten organiseren (ezels, pony's, paarden...). De taken en hun frequentie zullen worden gedefinieerd en gevolgd.
- Een traceerbaarheidsblad opstellen voor de controle en de verzorging van het dier (uitgevoerde taak, datum, identificatie van de persoon).
 - Rekening houden met de mogelijkheid van de verdwijning van het dier (voornamelijk de kat in MSI), zijn ziekte of dood, met name voor dieren die verblijven in woonzorgcentra/andere MSI (aankondiging, aandacht/luisteren naar reacties van bewoners).
 - De in het project gedefinieerde aanbevelingen naleven.
 - Alert zijn voor het welzijn van het dier en tekenen van ziekte, ongemak of stress herkennen om de sessies tijdelijk te onderbreken.

4. Maatregelen voor de instelling

- Een projectleider aanstellen (en eventueel een plaatsvervanger).
 - Het personeel dat aan de dierentherapie of hondenbezoek deelneemt of dat verantwoordelijk is voor de verzorging van een dier van de instelling of een bewoner bij het project betrekken.
 - De medewerkers aan de dierentherapie opleiden om alert te zijn voor de reacties van mens en dier, of professionals opleiden. De instelling moet contact op te nemen met professionals die opgeleid zijn in het werken met dieren en mensen.
 - Een deskundige op het gebied van ziekenhuishygiëne betrekken bij het opstellen van protocollen, regels en gedragslijnen in het geval van beten/krabben, voor het onderhoud en de opslagplaats van het speelgoed/de voorwerpen van het dier en de verwijdering uitzetting in geval van duidelijke tekenen van besmetting.
 - Over verboden ruimtes communiceren en ervoor zorgen dat iedereen ze respecteert. Bij niet-naleving moet de toelating ingetrokken worden.
 - De personen aanwijzen die verantwoordelijk zijn voor het onderhoud van de leefomgeving van het dier (aquarium, kooi, hok, drink- en voederruimte en uitwerpselen) en ervoor zorgen dat de taken bekend zijn (frequentie, dragen van handschoenen, bescherming van de kleding, praktijk), worden nageleefd en worden opgevolgd.
 - Het personeel informeren en opleiden over het schoonmaken van de door het dier bezochte of bevulde ruimtes (onmiddellijke verwijdering van ontlasting, vermijden van contact met uitwerpselen en lichaamsvloeistoffen door het dragen van handschoenen, schoonmaken) en over preventieve maatregelen om het risico van zoönosen te verminderen.
 - Het personeel op de hoogte brengen van de klinische tekenen van infectie bij de patiënt/bewoner, naargelang het dier dat wordt opgevangen.
 - De families informeren over en/of betrekken bij het project, ze ook over de risico's inlichten en hun akkoord verkrijgen.
 - Het project niet verplichten. Ervoor zorgen dat de teams worden geïnformeerd, geraadpleegd en gecoördineerd, om ieders steun te verkrijgen.
 - Het aantal dieren bepalen dat in de structuur/dienst kan verblijven.
 - Een overeenkomst opstellen tussen de inrichting en de eigenaar van de bezoekhond.
 - Een verzekering voor dit soort activiteiten nemen.
 - De kosten van de aanwezigheid van dieren en de vereiste financiering evalueren (animatiebudget, vereniging, subsidie).
- (*ibid: CCLin Sud-Est / November 2016 / Prévention du risque infectieux et médiation/présence animal).

II. Besluit

Tot slot is het moeilijk is om een samenvatting te maken van de talrijke werken die vandaag in dit gebied bestaan, na een lange periode van weerstand uit de wetenschappelijke gemeenschap.

Vandaag de dag kent het grote publiek de "dierentherapie", of toch in haar globale aspect. Publicaties die een verband leggen tussen het welzijn van het dier en de facto dat van de mens, als begunstigde en weldoener van het dier, vermenigvuldigen zich.

De evolutie van de praktijken leidt tot nieuwe vragen, zowel op het vlak van opleiding (er bestaat bijvoorbeeld geen erkend diploma om "animator in dierentherapie" te worden), als op het vlak van de medische erkenning (zal men binnenkort een dierentherapie sessie kunnen voorschrijven?), en op dat van het dierenwelzijn (bijvoorbeeld het lot van de huisdieren die niet aanvaard worden in de medisch-sociale instellingen: zullen de verzekeringsmaatschappijen dit binnenkort op zich nemen?)

Vandaag behandelen we onszelf met dieren zoals we onszelf met planten behandelen: we revalideren samen met hen, we herstellen dankzij hen, en zo ontstaan vele soorten interacties.

Voorbeelden hiervan zijn meditatie sessies met een dier ("kattenspintherapie") of dierenbars (katten, uilen, otters, enz.), die veel kritiek krijgen.

Het is ook een voorbeeld van een welzijnseconomie die de bovengenoemde epidemiologische studies gebruikt om het verband tussen "het bezit van een huisdier" en "goede gezondheid" te suggereren.

In werkelijkheid ontstaat beetje bij beetje een nieuwe economie, door de aanvaarding en het gebruik van op dieren gebaseerde methoden: dit kan de relatie tussen mens en dier alleen maar versterken en legitimeren.

Misschien bereiken we dan de "hybride gemeenschap" die de filosoof Dominique LESTEL voorstelt ("Les communautés hybrides", gepubliceerd in "Sciences Humaines", maandblad nr. 194, juni 2008).

SLOTTOESPRAAK DOOR ARNAUD BAZIN, SENATOR VOOR VAL D'OISE

Aan het einde van dit colloquium wil ik de organisatoren en alle sprekers feliciteren met de bijzonder interessante materie. Achtenveertig uur voordat het wetsvoorstel ter versterking van de strijd tegen dieren mishandeling, en alle daarbij horende amendementen, in openbare zitting van de Senaat worden behandeld, is deze conferentie erg nuttig geweest voor mij. En u heeft allemaal gezien dat ik de hele dag zeer ijverig ben geweest.

Ik werd zeer snel voorgesteld: ik ben een Frans parlementslid, maar dierenarts van opleiding en - hier dring ik erg op aan - een lokaal verkozen vertegenwoordiger, alsook 16 jaar lang burgemeester en 7 jaar lang voorzitter van een departement. Alles wat mijn collega's beschreven hebben over de moeilijkheden die ze ondervinden om in het echte leven in te grijpen bij mishandelingen, zowel in België als in Frankrijk, heb ik ook meegemaakt, een beetje als arts, maar ook vaak als burgemeester, aangezien ik burgemeester was van een redelijk dichtbevolkte gemeente van twaalfduizend inwoners, die vooral gekenmerkt werd door een precaire sociale situatie.

Observatie spreekt voor zich. Dierenleed gaat heel vaak gepaard met menselijk lijden. Het één veroorzaakt natuurlijk het ander, en bovendien hebben mijn collega's ons hieraan herinnerd, wat maakt dat er soms heel delicate situaties behandeld moeten worden.

Op dit colloquium heb ik me, samen met u, verheugd. Ik heb er immers zelf ook één georganiseerd, ondertussen iets meer dan twee jaar geleden. Een Frans-Britse conferentie, ook over vergelijkende wetgeving. Ik kan aldus via deze twee conferenties getuigen dat de benadering van vergelijkende wetgeving en van onze vergelijkende organisaties buitengewoon interessant is, verrijkend voor iedereen, denk ik, maar vooral voor de wetgevers tot wie ik behoor.

Ik onthoud van deze dag dat er veel convergentie was bij de Belgische en Franse benaderingen, ook al zijn de organisaties en de geschiedenis van de landen verschillend. Ik ben vooral verbaasd over de zeer omvangrijke technische dimensie van al deze dossiers, aangezien ik sinds twee jaar meer specifiek vanuit wetgevingsoogpunt aan deze kwesties werk met veel partners en stakeholders.

U hebt hiervan een voorproefje gekregen aan de hand van een aantal juridische, organisatorische en lastige aspecten die u werden voorgelegd. Ik werd me hiervan bewust toen ik aan dit probleem werkte. Het betere is immers vaak de vijand van het goede: bij gebrek aan technische of wetgevende kennis worden initiatieven genomen die voortvloeien uit een uitstekend gevoel en die leiden tot nogal schadelijke beslissingen.

We zullen er twee of drie noemen uit de wet die we zullen behandelen; er zijn er nog veel meer. Het verbintencertificaat is het eerste artikel in de wet. Het is de bedoeling om een certificaat van verbintenis en kennis te laten ondertekenen. Ik zal een amendement indienen om deze bepaling te schrappen. Dat zal u verbazen: "Hij is gek!", "Dat gaat in tegen de belangen van dieren!". Helemaal niet! Als we naar het Franse recht kijken, is alles voorzien en veel beter, vollediger en effectiever dan wat in het wetsartikel wordt voorgesteld. Het zal moeilijk zijn om dat uit te leggen, maar ik zal mijn best doen om het uitgelegd te krijgen. Alles werd immers eerder geregeld in decreten die voortvloeien uit wetteksten en dus een regulerende waarde hebben, maar die niet werden uitgevoerd. We kunnen dus heel goed voortdoen met wat we hebben, en vooral beter dan wat we vandaag aanbieden.

Een andere bepaling is gericht op de walvisachtigen: er zijn ongeveer twintig dolfijnen die in dolfinaria in Frankrijk verblijven. Daar is natuurlijk niemand blij mee, maar we moeten voorkomen dat het erger wordt dan de huidige situatie. Het was aanvankelijk echter de bedoeling om het fokken van dolfijnen te verbieden. Iedereen is het er a priori over eens dat we het aantal dieren niet zullen doen toenemen, als we een einde willen maken aan dit soort situaties.

Behalve dat vandaag niemand weet hoe we dat zouden kunnen doen. Chirurgie wordt niet uitgevoerd op walvisachtigen en er is geen medische anticonceptie. Er is een molecuul dat we gebruiken,

maar zonder vergunning voor het in de handel brengen (VHB), met risico's voor behandelde wijfjes na een behandeling van een paar maanden of zelfs maximaal twee jaar. U zal dus geen dierenarts vinden die dit voorschrijft, behalve een VHB die niet bestaat met risico's voor dieren. De oplossing is uiteindelijk dat dolfinaria hun dieren binnen Europa zullen exporteren.

Bij mijn weten is er geen plaats meer in de Europese dolfinaria, vooral niet met de verschuivingen in het derde dolfinarium (het Asterix-park sloot een paar maanden geleden zijn dolfinarium). Het is dus waarschijnlijk dat de enige oplossing, als we dit zo zouden toepassen, export zou zijn naar andere landen, bijvoorbeeld naar Azië, waar we alle redenen hebben om te denken dat de dieren er minder goed verzorgd zullen worden dan nu in Frankrijk. Dus de oplossingen zijn niet per se voor de hand liggend; het is juist het tegenovergestelde, maar we moeten gewoon uiterst voorzichtig zijn, want technische valkuilen zijn er overal. Of ze nu medisch, veterinaire of juridisch zijn.

Als laatste heb ik vandaag veel over verwaarlozing gehoord; ik heb zelfs een definitie van jurisprudentie gezien. Vandaag hebben we geen wettelijke definitie van verwaarlozing en toch zullen we verschillende bepalingen met betrekking tot verwaarlozing in de wet opnemen. Ik stel dus voor om een definitie van verwaarlozing in te voegen, omdat het anders, zoals het er nu uitziet, niettegenstaande wat ik geleerd heb over de jurisprudentie, problematisch is. Want dan zou iemand die, in zijn – niet per se naaste – familie, een familielid heeft dat gestorven is en daardoor een dier achterlaat, en die het dier naar een asiel zou brengen omdat hij/zij er niet voor kan zorgen – wat begrijpelijk is – mogelijk vervolgd zou kunnen worden wegens verwaarlozing. En u hebt gezien dat de straffen nu heel zwaar kunnen zijn. Dit is dus een zeer belangrijke boodschap, om de grote complexiteit van dit alles en de noodzaak om er echt op een zeer gedetailleerde manier aan te werken, te vatten.

Een kort woordje over een vraag die gesteld werd: politieke strategie of strategisch beleid? Ik stel wel vast dat dit wetsvoorstel uiterst onvolledig is.

We zullen het hebben over huisdieren; we zullen het hebben over het einde van de gevangenschap van niet-gedomesticeerde dieren en dan enkele straffen zwaarder maken.

Er zijn grote onderwerpen die er niet in opgenomen zijn, en tegelijkertijd bereidt de Franse regering een herziening voor van de besluiten die het herstel van de traditionele jacht mogelijk maken, met name de jacht met lijfstok die een gruwel is en door de Raad van State een paar maanden geleden ongeldig werd verklaard. Dit is een praktijk die me een beetje stoort en die deze wet, die naar mijn mening erg onvolledig is, in perspectief plaatst.

Een andere dimensie waarover we vandaag niet veel hebben gehoord, maar waarop ik u ook moet wijzen, is dat we niet hebben gesproken over alles wat digitale transacties betreft. We bevinden ons in een digitale wereld en 80% van de dierenhandel ontgaat ons, omdat deze via digitale kanalen gebeurt. Er zijn verboden op dierenwinkels; daarover zouden we kunnen discussiëren, maar tegelijkertijd vindt de meeste handel elders plaats. Door particulieren, door gewetenloze professionals of ronduit door misdadigers.

Dit zijn de weinige woorden die ik u wilde meedelen, nu ik hier samen met u, wederom met grote belangstelling, aanwezig ben. Ik zal proberen om in de Franse Senaat een nieuw colloquium op te zetten over andere aspecten van dierenbescherming, waarvoor u allen van harte uitgenodigd bent. Met name wat betreft de export van voedselproducerende dieren, maar ook het concept van één geweldpleging, dat een bijzonder sterk concept is om al deze sociale en dierenellende waarover ik u verteld heb, te voorkomen.

Ik dank u voor uw aandacht.

INHOUDSOPGAVE

TOESPRAAK DOOR BERNARD CLERFAYT, DE BRUSSELSE MINISTER VAN DIERENWELZIJN	3
INLEIDENDE TOESPRAAK DOOR MEESTER MARIE-BÉNÉDICTE DESVALLON	5
DE PLAATS VAN DIEREN IN ONZE RECHTSTATEN.....	6
HET STATUUT VAN HET DIER IN HET BELGISCH RECHT.....	7
I. Inleiding.....	8
A. Het probleem en de bevoegdheid van de wetgevers.....	8
B. Definitie van ‘dier’	8
II. Het dier als voorwerp.....	9
A. Het dier (wild en vrij), een niet-toegeëigend voorwerp: een gemeen voorwerp	9
1. De kwalificatie van het wilde dier	9
2. Het individuele wilde dier uitgewist door de gemeenschap	11
B. Het dier (huisdier, tam of gevangen): een toegeëigend voorwerp (verwijzing).....	12
III. Het dier als beschermd wezen.....	12
A. De evolutie van de wetgeving inzake dierenbescherming	12
B. Waals recht: het dier als wezen met gevoel	13
C. Brussels recht: het dier als wezen met een eigen waardigheid.....	13
D. Het dier in de Belgische Grondwet	15
E. Het dier in het strafrecht	16
IV. Het dier als rechtspersoon?	17
A. Inleiding.....	17
B. Is rechtspersoonlijkheid voor dieren opportuun?	18
1. Argumenten ten gunste van rechtspersoonlijkheid van dieren	18
2. Argumenten tegen de rechtspersoonlijkheid van dieren	19
C. Een alternatieve theorie: ‘incidenten van rechtspersoonlijkheid’	23
V. Algemene conclusie.....	24
VERGELIJKENDE BENADERING VAN HET JURIDISCH STATUUT VAN HET (DE) DIER(EN)	26
I. De kwestie van het juridische statuut van dieren in het burgerlijk recht, het strafrecht en grondwettelijk recht van Frankrijk	28
A. Het dier dat door het Burgerlijk Wetboek wordt gekwalificeerd als een levend wezen met gevoel dat onder het stelsel van de goederen valt.....	29
B. De bescherming van dieren in het strafrecht	30
C. Het ontbreken van een juridisch statuut van het dier in het Franse grondwettelijk recht	31
II. Dierenrechten in het Franse positieve recht: ongelijke bescherming door een benadering per categorie	34
A. De categorisering van het dier in het Franse recht.....	34
B. Ongelijke bescherming van de gevoeligheid van dieren in het Franse recht	36
DE TOE-EIGENING VAN HET DIER IN HET BELGISCH RECHT	39
I. Inleiding.....	40
A. Probleemstelling en bevoegdheid van de wetgevers	40
B. Definitie van een dier	40
C. De kwestie van de rechtmatigheid van het gebruik van dieren door de mens	41
II. Het toegeëigende dier in het Belgisch positief recht	43
A. Het toegeëigende dier in het nieuw Burgerlijk Wetboek: een niet-goed, voorwerp van het goederenrecht.....	43
1. Dieren, quasi-goederen of quasi-voorwerpen.....	43
2. Welk normatief effect voor dieren als quasi-zaken?	45
B. Grenzen aan de bevoegdheden van de eigenaar.....	47
III. Opheffing van de toe-eigening en verbod op de toe-eigening van dieren.....	47
A. Opheffing van de toe-eigening van toegeëigende dieren	47
1. Vormen van opheffing van de toe-eigening	47
2. Kan men toegeëigende dieren onteigenen?.....	48
B. Kunnen we de toe-eigening van dieren door mensen beperken?.....	50
1. De bevoegdheid om zich een niet-toegeëigend dier toe te eigenen: dieren als gemene voorwerpen.....	50
2. Het gebruiks- en genotsrecht, een recht dat kan worden geregeld	52

3. Regulering van het gebruiks- en genotsrecht: de mogelijkheid van een verbod?	52
4. Vergunning voor het houden van een dier	53
IV. Algemene conclusie.....	57
DE TOE-EIGENING VAN HET DIER IN FRANKRIJK.....	59
I. Inleiding.....	60
II. Handhaving van een fundamenteel eigendomsrecht op het dier.....	61
A. Het dier is een toe-eigenbaar goed.....	61
1. Definitie van eigendomsrecht	62
2. De voorrechten van de eigenaar van een gedomesticeerd, een getemd of een in gevangenschap gehouden dier	62
3. Het geval van de wilde, niet-toegeëigende dieren	63
B. De gevolgen van de toe-eigening van het dier voor zijn eigenaar	63
III. Grenzen aan het fundamentele eigendomsrecht.....	64
A. De bescherming van het dierenwelzijn door de Code Pénal en de Code rural et de la pêche maritime	64
B. De gevolgen van de bescherming van de gevoeligheid van dieren	65
1. Wanbedrijven	65
2. Overtredingen	66
3. Het delicate criterium voor het onderscheiden van tenlasteleggingen in de rechtspraak	67
C. Tekortkomingen in de strafrechtelijke bescherming van dieren	68
IV. Naar de invoering van een vergunning voor het houden van een dier in Frankrijk.....	69
A. Het model van onze Belgische burens: de invoering van een vergunning voor het houden van een dier in het kader van het Waalse Dierenwelzijnswetboek	69
B. Zal er binnenkort sprake zijn van een echte houdersvergunning in Frankrijk?	70
1. Het bestaan van een vergunning voor het houden van zogenaamde gevaarlijke honden	70
2. Het bestaan van bijzondere regels voor niet-gedomesticeerde dieren	71
3. Wetsvoorstellen met betrekking tot de invoering van een houdersvergunning in Frankrijk	71
C. Een houdersvergunning: in welke vorm en onder welke voorwaarden?	73
V. Conclusie	74
BESTUUR EN INSTELLINGEN BELAST MET DIERENWELZIEN	75
I. Het bestuur in kaart gebracht: aangenomen normen, instellingen en territoriale bevoegdheden.....	76
A. Historische inleiding en ontwikkelingen in de wetgeving vóór de regionalisering	76
1. De eerste normen inzake dierenwelzijn	76
2. De wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren.....	78
B. De regionalisering van het dierenwelzijn	80
1. Herhaling van de beginselen inzake bevoegdheidsverdeling	80
2. Eerst een federale residuaire bevoegdheid, vervolgens een voorbehouden bevoegdheid.....	81
3. De overdracht van bevoegdheden aan de gewesten	81
C. Uitoefening van de bevoegdheden door de gewesten	82
1. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.....	82
2. In het Vlaamse Gewest.....	84
3. In het Waalse Gewest	86
D. Wat blijft erover op federaal niveau?	88
1. Diergezondheid	88
2. Kwaliteit van dierlijke producten en veiligheid van de voedselketen	88
3. Invoer, doorvoer en uitvoer van niet-inheemse diersoorten	88
4. Productnormen	89
5. Openbare veiligheid	89
6. Juridische status in het burgerlijk recht en het strafrecht.....	90
II. Europees recht.....	91
A. Verdragen.....	91
B. Afgeleid recht	92
C. Jurisprudentie.....	92
1. Dierproeven.....	92
2. De positieve lijst van zoogdieren die mogen worden gehouden	93
3. Het paspoort voor gezelschapsdieren	95
4. Ritueel slachten zonder verdoving.....	96

<i>III. De 'wrijvingszones' van bevoegdheden tussen autoriteiten, geïllustreerd door de thematische verdelingen</i>	98
.....	98
A. Volgens bepaalde categorieën van dieren.....	98
1. Gezelschapsdieren	98
2. Huisdieren	100
3. Landbouwhuisdieren.....	101
4. Wilde dieren	102
5. Exotische dieren	103
6. Ongedierte	104
B. Volgens de controlerende instantie	104
1. De gewestelijke inspectiedienst en zijn ambtenaren	104
2. Gemeenten en gemeenteamttenaren	105
3. Politiediensten en hun ambtenaren	105
<i>IV. Hoe zit het met de noodzaak of wenselijkheid van een autonome instelling (dierenministerie)?</i>	107
BESTUUR EN INSTELLINGEN BELAST MET DIERENWELZIJN: <i>WELKE ROLLEN, WELKE VERANTWOORDELIJKHEDEN</i>	109
ACRONIEMEN EN AFKORTINGEN	110
<i>I. Inleiding</i>	111
<i>II. Hoe houdt de nationale wetgeving rekening met het dierenwelzijn als bedoeld in artikel 13 van het VwEU?</i>	111
.....	111
A. Bestuur	111
B. Dierenwelzijn:.....	112
C. "Rekening houden"	113
D. Dieren waarvoor rekening wordt gehouden met hetgeen vereist is voor hun welzijn.....	113
E. Strategieën betreffende DW	114
1. Van de Europese strategieën	115
2. Tot de Franse strategieën	116
<i>III. Dierenwelzijn per dier, soort of nut?</i>	117
A. Het DW van gebruiksdieren: de gans met de gouden eieren voor de fok.....	118
1. Betreffende de varkens.....	118
2. Betreffende de kalveren	118
3. Betreffende de kippen	119
4. Fokdieren die geen voorwerp uitmaken van specifieke DW-teksten.....	119
B. DW van vissen en andere waterdieren in de visserij	120
C. DW en proefdieren.....	122
1. Vóór corona: Rapport van de OPECST	122
2. Maart 2020: begin van de pandemie:	123
3. De bio-ethische wet en het concept van OneHealth	123
D. DW en gezelschapsdieren	124
<i>IV. Het bestuur op het gebied van DW in kaart gebracht en institutionele verantwoordelijkheden: van nationale naar territoriale bevoegdheden</i>	126
1. Schema van de bevoegdheden van de Europese instellingen (Bron: website: http://cercle-europa.eu/institutions-ue)	126
A. Van het regerings- en parlementaire niveau	127
B. Bevoegdheden op het gebied van fokkerij	129
C. Bevoegdheden op het gebied van vervoer	132
D. Bevoegdheden op het gebied van de slacht	134
1. In slachthuizen	134
2. Buiten slachthuizen	136
E. Experimenten	137
F. Bevoegdheden op gemeentelijk niveau	138
<i>V. Is het nodig om een autonome instelling te hebben?</i>	140
HET VASTSTELLEN VAN INBREUKEN EN BESTRAFFING	142
CONTROLE EN BESTRAFFING VAN OVERTREDINGEN OP HET GEBIED VAN DIERENWELZIJN IN WALLONIË.....	143
<i>I. Het kader in Wallonië</i>	144
A. Het Belgische institutionele kader	144

B. Het wettelijk kader	144
C. Prioriteiten van het gewestelijk strafrechtelijk beleid	145
II. Controle, onderzoek en vaststelling van overtredingen op het gebied van dierenwelzijn in Wallonië	146
A. Bevoegde ambtenaren	146
1. De ambtenaren van de Waalse Overheidsdienst Landbouw, Natuurlijke Hulpbronnen en Leefmilieu	147
2. Ambtenaren van een dierenwelzijnsinstelling van openbaar nut	149
3. Ambtenaren van gemeenten, intercommunales en projectverenigingen	150
4. Ambtenaren van de lokale en federale politie	150
5. De experts	150
6. Ambtenaren van het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen	151
B. Onderzoeks- en dwangmiddelen	154
1. Onderzoeksmiddelen	154
2. Dwangmiddelen	157
III. Vervolg van overtredingen	164
IV. Bestrafing van overtredingen	165
A. Strafrechtelijke sanctie	165
B. Administratieve sanctie	167
1. Sanctionerende ambtenaren	167
2. De administratieve procedure	169
3. Beroep	171
V. Enkele statistieken: een terugblik op 5 jaar regionalisering	173
A. De herkomst van en het aantal processen-verbaal	173
B. Vervolg door het Openbaar Ministerie	174
C. Administratieve vervolgingen (Dierenwelzijn)	175
CONTROLE EN BESTRAFFING VAN DIERENMISHANDELING IN FRANKRIJK	177
I. Het juridisch kader in Frankrijk	178
A. Algemeen overzicht van de dierenrechtenkwestie in het Franse recht	178
1. De wet Grammont van 2 juli 1850	178
2. Het decreet van 7 september 1959	178
3. De wet van 10 juli 1976	178
4. De wet van 16 februari 2015	178
B. Dierenmishandeling in het Franse recht	178
1. In het strafrecht	178
2. In het administratief recht	180
II. Controle, onderzoek en vaststelling van overtredingen op het gebied van dierenwelzijn in Frankrijk	180
A. Bevoegde ambtenaren	180
B. Onderzoeks- en dwangmiddelen	181
C. Het melden van dierenmishandeling	181
D. Inbeslagname en verwijdering van het dier	182
1. Inbeslagname van het dier	182
2. Verwijdering van het dier	183
III. Vervolg van dierenmishandeling	183
A. Algemene informatie over de ontvankelijkheid van de rechtsvordering in het Franse recht	183
B. Rechtsvorderingen van particulieren	183
C. Burgerlijke partijstelling van verenigingen voor de justitiële rechter	184
D. Burgerlijke partijstelling van verenigingen voor de administratieve rechter	184
IV. Bestrafing van inbreuken	185
A. Strafrechtelijke sancties	185
1. Mishandelingen	185
2. Ernstige mishandeling en daden van wreedheid	186
3. Achterlaten	187
4. Aanvallen op de integriteit en het leven van een dier	187
B. Administratieve sancties	188
1. Ingebrekestelling en maatregelen bij het vaststellen van niet-naleving	188
2. Verwijdering en administratieve inbeslagname van het dier	188
V. Enkele statistieken	189
HET DIERENWELZIEN IN HET KADER VAN ECONOMISCHE ACTIVITEITEN	192

DE HANDEL IN HUISDIEREN EN HET RECHT	193
I. Preambule	194
II. De beginselen van het kooprecht	194
A. Definitie van het begrip verkoop	194
B. Wie kan kopen of verkopen	195
C. De verplichtingen van de verkoper	195
1. De verplichting tot levering	195
2. De garantieverplichting	196
D. Verplichtingen van de koper	198
1. De betaling van de prijs	198
III. Verkoop van gebruiksdieren	199
A. Uitzondering op het kooprecht inzake verborgen gebreken	199
B. Bereik van de bijzondere wet ten opzichte van de algemene beginselen van het kooprecht	199
C. Invoering van een rechtsvermoeden	200
D. Bepaling van een maximale termijn voor het instellen van een rechtsvordering	200
E. Het toepassingsdomein van de wet – De beoogde ziekten	201
F. Diverse modaliteiten	202
G. De niet-verhandelbare gebruiksdieren	202
1. Algemeen	202
2. Lijst van de betrokken soorten en ziekten	203
IV. Verkoop van gezelschapsdieren	203
A. Algemeen	203
B. Welke rechtsstelsel voor de verhandeling van gezelschapsdieren?	204
1. De verkoper moet kunnen bewijzen dat hij de eigenaar is van het dier	204
2. Het dier moet verhandelbaar zijn	204
3. Wie kan een gezelschapsdier verkopen? Wie kan het kopen?	205
4. De verplichtingen van de verkoper	206
C. Verplichtingen van de koper	209
V. De illegale dierenhandel	210
A. Wat wordt bedoeld met illegale dierenhandel?	210
B. De gebruikte kanalen	210
1. De traditionele verkoopkanalen	210
2. Verkoop via het internet en de sociale netwerken	211
3. De import - De transit	211
4. Moeten aanvullende voorschriften worden overwogen?	212
HANDEL IN GEDOMESTICEERDE CARNIVOREN : JURIDISCHE MIDDELEN EN RECHTSINSTRUMENTEN TEGEN ILLEGALE HANDEL	213
I. Preambule	214
II. Inleiding	214
III. Deel I: In welke mate kunnen we spreken over legale handel: dierenwelzijn en fokkerij	215
A. Dierenwelzijn	216
1. Het Wetboek van Strafrecht	216
2. Het Veldwetboek en het Wetboek inzake Zeevisserij (CRPM)	216
B. Fokken	218
1. Definities	218
2. Activiteit	219
IV. Deel II: Juridisch kader van de vectoren van de illegale handel: Intracommunautaire handel/import, internetverkoop, dierenwinkels	221
A. Illegale handel	221
1. Definitie	221
2. Organisatie	222
B. Illegale handelspraktijken	224
1. Verkoop via internet	224
2. Praktijken volgens de oorsprong van het dier	225
3. Commercieel en niet-commercieel verkeer	230
V. Deel III: Beginsel van vrij verkeer van “goederen” op de nationale wetgeving en de wettelijke regeling voor de handel in gezelschapsdieren	232
A. Vrij verkeer van goederen	232

B. Het nationale recht.....	233
BEKNOPTTE JURIDISCHE STUDIE VAN DE MAATSCHAPPELIJKE EN THERAPEUTISCHE ROL VAN HET DIER.....	236
I. Inleiding De maatschappelijke en therapeutische rol van het dier: een actueel onderwerp.....	237
II. Om uw weg te vinden in de verschillende begrippen en categorieën.....	238
A. Werkdieren.....	238
B. Dieren als vrijwillige bezoekers.....	240
C. Het proefdier: overeenkomsten en verschillen met dieren die een therapeutische functie vervullen.....	240
D. Het therapiedier.....	241
E. Het dierenwelzijn: een overzicht van de toepasselijke wetgeving.....	241
1. Op internationaal niveau.....	241
2. Europa.....	241
3. België.....	243
4. Verschillende categorieën van activiteiten waarbij dieren een sociale of therapeutische rol spelen:.....	244
III. Wat is het voordeel voor het dier indien 'bemiddeling'(ondersteuning) als een economische activiteit wordt erkend?.....	244
1. Een aanzienlijke verhoging van de bestaande middelen om de reeds geldende normen doeltreffender te handhaven.....	246
2. Een ethisch of beschermend kader in elke activiteitensector.....	246
3. Aangepaste wetgeving.....	248
IV. Individuele en collectieve ondersteuning.....	249
A. individuele ondersteuning: voor personen die psychologische hulp nodig hebben (gezondheidswerkers, psychologen); voor personen met een handicap (autistische kinderen, blinde kinderen).....	249
B. collectieve ondersteuning door dieren: gevangenissen, woonzorgcentra, kindziekenhuizen: arbeidsvoorwaarden en pensionering.....	250
V. De plaats van het dier tijdens de lockdown door COVID-19. Gezelschapsdieren onvervangbaar als COVID-19 de deuren van de woonzorgcentra sluit?.....	253
VI. Conclusie.....	256
DE VRAAG VAN HET DIERENWELZIJN IN DE ECONOMISCHE ACTIVITEITEN.....	261
I. Kan de therapeutische rol van het dier een economische activiteit worden?.....	262
A. Wat is de definitie van de therapeutische inzet van dieren??.....	262
B. De opkomst van therapeutische praktijken: van de psyche naar de farmacologie.....	265
C. Hoe word je een zorgdier.....	268
D. De diergeassisteerde zorg – praktijk en kader:.....	271
1. De risico's in verband met de aanwezigheid van dieren worden als volgt gespecificeerd:.....	273
2. Maatregelen voor de begunstigden van de dierentherapie:.....	275
3. Maatregelen voor het personeel en de beoefenaars van dierentherapie:.....	275
4. Maatregelen voor de instelling.....	276
II. Besluit.....	277
SLOTTOESPRAAK DOOR ARNAUD BAZIN, SENATOR VOOR VAL D'OISE.....	278

